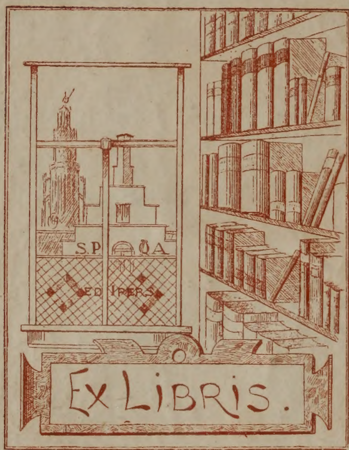

Graesse II, 340 De Backer II, 1841
J. Galle from Virgil Solis.
First ed.
$140-

The first edition of the Dutch text of this finely illustrated emblem book. The Latin edition, with the same plates, was translated from the Dutch MS., and appeared in 1601. A second title, belonging to the book, follows at the end: "Schild-Wacht tot seker waerschouwinghe teghen de valsche waerseggher s. Plantin device on title and colophone leaf; Antwerp, 1602. xxxvii (3) (12) pp. PRAZ, p. 45 ("Scarce"); FUNCK, p. 302. From the library of the Monastery of St. Michael at Belmont, Hereford.

Minns"Dance of Death" Collections

154. DAVID (JOANNES). Christeliicken Waerseggher, De principale stucken van t'Christen Geloof en Leuen int cort begrijpende. Met een Rolle der devgtsaemheyt daer op dienende. Ende een Schildt-Wacht teghen de valsche Waerseggher s, Tooueraers, etc. Devr den E. Heer P. Ioannes David. . . . *Two engraved titles, 100 copperplate emblems, probably engraved by Galle, each within separate copperplate border, and engraved movable diagram, also within border.* Small 4to, contemporary vellum, leather strings, one plate loose.

Antwerpen, Inde Plantijnsche Druckerije, By Ian Moerentorf, 1603

VERY FINE, CLEAR AND BRILLIANT IMPRESSIONS OF THESE BEAUTIFUL PLATES. The borders, which consist of floral, fruit and geometrical designs, are engraved on separate plates from the emblems. The Rolle "der deugtsaemheyt" has special engraved title, but is paged in with the first part of the work; the "Schildt-Wacht" has separate pagination and signatures, with special printed title, and is dated 1602.

These Emblems are supposed to have been engraved by Theodore Galle, but in the copy comprising the plates only, which follows this entry, the final plate is signed by Mark and Just Sadeler. In the present copy, none of the plates are signed.

not this copy

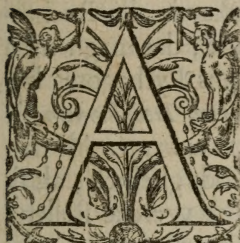
Interessanter „Tugendspiegel" in 12 Dialogen, eine Art moralischer Optik, deren Gesetze z. Tl. an Beispielen aus der natürlichen Optik entwickelt werden. Tafel VI ... eine interessante Totentanzdarstellung. — Titel beschrieben und

Thomas Cuwyns[?] van der Dilt
Ano 1653

EDELE ENDE WEERDE HEEREN,

mijn Heere den Hoogh-bailliu, Schepenen vander Keure, *ende Raeden der ſtede van Ghendt.*

LS Artarxerxes coninck van Perſen, veur-by rijdende, van een ieghelijck naer de coſtume vanden lande beghift wierdt, een land-man hem te ghemoete comende, ende niet ter handt hebbende om den coninck te beſchincken, is raſch totter naeſt-vloedende riuiere gheloopen (Cyrus ghenaemt) ende water met beyde ſijn handen ſcheppende, is ſoo totten coninck ghecomen, roepende ende ſegghende: O Heer coninck, wel moet ghy vaeren, ende eeuwelijck leuen. Siet, ick beſchincke v hier met de wateren van Cyrus: want ick niet anders ter handt en hadde, noch met haeſte iet beters en coſte ghevinden. De coninck in dit vrij voort-ſtel ghenoeghte nemende, heeft hem gheantwoordt, ſegghende: Ick neme de ghifte in dancke: eenſ-deels, want het water den menſche ſoo nutbaer ende noodelijck is: ten anderen om dattet den naem van den coninck Cyrus draeght.

Al-ſoo ick (Ed. ende W. H.) willende u-lieden eenigh teecken van goedt-hertigheydt bewijſen, ende daer mede alle behoorlijcke goedt-ionſtigheydt ſchincken; en hebbe niet bequaemers ghevonden, dan met beyde mijne handen deſen boeck te preſenteren, goede leeringhen, als ſalighe wateren in-houdende,

eñ verciert met den princelijcken naem vande Waerheydt, die't al te bouen gaet: gheintituleert zijnde, DEN CHRISTELYCKEN WAERSEGGHER.

Want ſoo veel den tijtel eñ het in-houdt des boecks aen-gaet, hoe wel dat de VVaerheydt alle Rechteren ende Magiſtraten is betaemende, dat magh-men uyt deſe woorden des Philoſoophs Pythagoras bevroeden, die al-dus ſeyde: *Tunc rem Deo ſimilem faciunt homines, cùm* VERITATEM *exercent:* Alſ-dan doen de menſchen een dinghen Gode ghelijck, als ſy de VVaerheydt oeffenen, ende te wercke ſtellen. Waerom oock alle Rechteren eñ Ouerſten van Godts weghe, ſelfs in den naem Godts zijn mede-deylende, om dat ſy opder aerden ſijn plaetſe houden, ende officie bedienen. Ende daerom iſt van noode alle waerheydt, gherechtigheydt, ende iuſtitie wel t'onderhouden: want oock ſoo Ariſtoteles ſeght: *Sine iuſtitia impoſſibile eſt habitari ciuitatem:* Sonder recht en iuſtitie en iſt niet moghelijck in eenighe ſtadt te connen woonen. Hoe deſe vã u-lieden onder-houden werdt, dat blijckt daghelijcks, deur het wel-loonen der goede, eñ t'verghelden der quaede, met ſulcks als ſy verdienen. Soo dat de gherechtigheydt ende waerheydt in't midden van u-lieden haere plaetſe heeft.

Maer wat ſal ick vande Chriſtelijcke waerheydt ſeggen, daer Godt almaghtigh deſe ſtadt van Ghendt, omtrent van ouer de duyſent iaeren, eerſt deur den dienſt van S. Liuinus, ende daer naer deur S. Amandus mede begaeft heeft, als ſy uyt de duyſterniſſe der Heydenſche af-goderije ende valſcheydt, tot het claer licht ende WAERHEYDT des Chriſten gheloofs ghe-

broght

broght is gheweeſt ? Hoe groot een gheluck ende vvel-vaert deſe Stede ende om-ligghende landen alſ-dan gheſchiedt is, heeft eenſ-deels gheblekcn, aen het gheweldigh teghen-trecken, dat de booſe vyandt alſ-dan dede, om ſijn paleys ende ſaele, deur ſijne valſche goden Mars ende Mercurius ende ſulcke te behouden, ende het planten van t'cruys Chriſti te beletten: ende ten anderen, deur de liſtighe ende crachtighe pooghen, die hy binnen onſen tijden, meer dan eens, ghedaen heeft; om deſe hemelſche claerheydt, ende goddelijcke Waerheydt van hier wederom wech te nemen. Het vvelcke veel meer waere, als v uvve ooghen, de ſonne, ende d'leuen te benemen: vvant by t'verlies der ſielen ſaligheydt, en is gheen ſchade te verghelijcken.

Ghy hebt (ô Stadt van Ghendt) oock als ghy Chriſtum noch niet en kendet, vvonderbaer ghevveeſt in alle uwe ſaecken, in den ſtandt, vvateren, gheſtichten, ſchoonheydt, maght van volcke, rijckdommen, ghevvaldt, ende heerlijckheydt: maer nochtans moet ghy vveten (ſoo ghy doet, oock Godt dies danckende) dat metter vvaerheydt tot v magh gheſeyt vvorden, t'ghene dat S. Auguſtijn tot de ſtadt van Rome ſeyde, de ſelue aen-ſprekende, ſoo ſy nu in de hooghſte vvoelinghe der vveereltlijcke aen-richtinghen gheſtelt vvas, eer ſy tot het Chriſten gheloove bekeert vverdt: *Quantæ dementiæ eſt, hoc ſemper ſudore & ſanguine quærere, quod cùm adeptum fuerit, nullo pacto retineri poteſt! Roma, Chriſtum ſequere; ne pereat labor tuus.* Och, ſeyt hy, wat een groote uyt-ſinnigheydt iſt, dat altijdts met ſvveet eñ bloedt te ſoecken,

 d'welck

d'welck alst vercregen is, men niet behouden en can.
O Roma, volght Christum naer, op dat al uwen aerbeydt niet verloren en gae.

Dat hebt ghy soo ghedaen, daer aen houdt ghy v, eñ toont in alder manieren metten wercke, dat ghy in desen salighen standt des Christen gheloofs vvilt vol-herden, iae altijdts meer ende meer toe-nemen. Dit betuygen alle die groote menighten van Cloosteren, Godts-huysen, ende H. plaetsen, die ghy met niet minder eere, als met grooten coste, hebt wederom te beene ghestelt. Dit betuyghen alle die gheestelijcke persoonen, eñ dienaeren Godts, die ghy zijt als een moeder in haeren schoot hoedende eñ voedende. Dit bevestight oock die groote sorghvuldigheydt, om den dienst Godts, het Christen ghelooue, ende oeffeninghe der Christene Religie, in alle haer leden ende deelen te doen onder-houden, altijdts tot meerder gewin van sielen. Hier toe streckt oock, het blijde aenveerden der Societeyt IESV, eñ der Capuchinen Ordene, die ghy te veuren noyt ghehadt en hebt. Dit roept ende ghetuyght bouen dien, het saligh ende vruchtbaer op-stellen ende onder-houden, van alle die Sondagh-scholen, tot onder-wijs der iongheydt, soo inde Christelijcke leeringhe oft Catechismus, als in lesen en schrijuen, veur die't begheeren: waer toe ghy gheenen cost en spaert.

Ende, op dat u-lieder Ed. eñ Weerd. van my oock, tot alle sulcke goede eñ goddelijcke veur-nemen ende wercken, eenighen onder-standt gheboden worde; soo hebbe ick, bouen den cleynen dienst, die wy tot sulcks, metter leuende stemme dagelijcks zijn doende, oock

oock metten ſchrifte eñ penne u-liederen lof-baeren yuer willen vervoorderen. Daer toe deſen CHRISTELYCKEN WAERSEGGHER u-lieder op-draghende: op dat gy-lieden in allen noodt tot hem moght uwen toe-vlught nemen, om van t'ghene dat het ghelooue ende het Chriſten leuen aen-gaet, ghetrouwelijck onder-richt te werden.

Deſen hebb'ick eerſt-mael, als hy in d'Latijne uytquam, ghededicecrt (ſoo't u-lieden kennelijck is) aen mijne Eerw^sten Heere, mijn Heere Petrus Simons, biſſchop van Ipre: maer hebbe om verſcheyden redenen goedt ghevonden, den ſeluen, nu in onſer tale voortſcomende, aen mijne Ed. eñ Weerd. Heeren, te preſenteren. Ten eerſten, om dat mijne Heeren, van rechtſweghe, de vruchten genieten moeten, die ick op haer-lieder grondt ben ſaeyende en plantende, daer Godt de Heere den waſdom af gheeft. Ten anderen, om dat de rechte reden ſcheen te vereyſſchen, dat den ſelfden boeck, die mijnen veur-noemden Eerw^sten Heere, den Biſſchop van Ipre in d'Latijne gededicecrt is geweeſt, den ſeluen oock ſoude u-liedé in onſe tale gededicecrt worden. Ten leſten, om dat hy't ſelue my ſoo gheraden eñ in-ghegeuen heeft: de ſelfde reden hem, eñ my daer toe ghelijckelijck roerende. VVant, wie en weet niet, met wat grooter goedt-hertigheydt hy deſe Stadt oyt toe-ghedaen is gheweeſt, ende noch is? ende wat een vrucht als hy in uwe Republijcke ghedaen heeft, ten tijde van, ter ſaligher memorie, CORNELIVS IANSENIVS, eerſte Biſſchop van Ghendt, onſer beyden meeſter eñ Heere? Het zij d'woordt Godts predikende, t'zij eenen ieghelijcken trooſt ende raedt gheuende,

gheuende , ende by-ſtandt bewijſende : als de gheheele ſtadt ende ghemeynte met den armen der liefde ende ionſte om-helſende ? Des oock eenen ieghelijcken kennelijck ghenoegh is , wat goeder affectie gylieden mijne Heeren , met de gheheele Stadt hem oyt ghedreghen hebt , ende noch zijt draghende.

Die eenvoudigheydt dan der herten , die tuſſchen hem ende u-lieden blijckelijck is, en diende oock in dit ghemoedt der ſaecken noch vergheten noch verſweghen : maer met duſdanigh een op-draghen van den ſeluen boeck noch claerder betuyght , ende ſtercker beſeghelt te worden.

Het ſal dan mijne Ed. eñ Weerd. Heeren ghelieuen, deſe mijne cleyne goedt-ionſtigheydt in dancke te ontfanghen ; eñ daer mede te houden veur verſekert, ſoo wel vande ganſche ghedienſtigheydt, die ick kenne mijnen Heeren ende deſer Stadt ſchuldigh te zijn , als van de goed-hertigheydt , die mijne Heeren tot onſe Societeyt zijn metter daedt bewijſende. Hopende ſoo daer in voorts ende voorts te continueren , dat de meeſte glorie Godts, ende de meeſte wel-vaert deſer Republijcke daer mede altiidts meer ende meer magh vervoordert worden.

Te Ghendt, den 13. Septembr. 1602.

V-lieder Ed. ende VVeerd. H.

dienaer inden Heere

IOANNES DAVID.

Vermaen

Hy sult onder-tusschen, in d'beleedt onses boecks, eenige sententien in Latijne vinden, midts dat soo wie iet Latijns can, in sulcks sijn vermaeck neemt. Maer op dat v de selue in d'lesen niet en belemmeren, slaet die slechts ouer al lesende, ende vervolght het Duytsch, ende sult vinden, datt al wel aen een hanght, oock het Latijn ouer al latende staen: want de selue sententien altijdts daer by verduytscht worden. Dit hebb'ick soo willen te veuren vermanen, teghen t'vernoeyen dat anders in t'ghemoedt der Latijn-scher sententien in d'lesen moght ouer-comen.

Veur-reden.

ALsmen den ghemeynen handel en wandel der menschē aen-merckt/ daer sietmen d'eenighe soo toe-ghedaen/ om een ieder goedt en behulpsaem te wesen/ ende d'andere soo hun tot quellinghe/ en bederuenisse haers naestens begheuende/ als oft sy daer toe gheboren waren. In dese verscheyden poringhe/ en pooghinghe/ sien wy veur ooghen/ t'ghene dat de Wijse-man seght: Vnus ædificans, & vnus destruens: D'een maeckende en Eccli. 34.
stichtende/ eñ d'ander brekende en ont-stichtende. Het
welck dadelijck/ en figuerlijck gheschiedde ten tijde 2. Esdr. 4.
van Nehemias/ als de Joden de mueren van Hierusalem stichtten/ ende de om-ligghende benijders de selue sochten ter neder te werpen.

Tot lof eñ veur-deel van de ghene / die hun tot hulp van andere stellen / ist dat eer-tijdts Cicero het segghen
Cic.1.Offic. van Plato verhaelt heeft : Non solùm nobis nati sumus: Wy en zijn veur ons alleen niet gheboren. D'welck
Rom.14. oock soo ghenoegh de H. Apostel Paulus seght : Nemo
2.Cor.5. enim nostrûm sibi viuit: Niemandt van ons/en leeft veur sy seluen: maer ten dienste van Godt bouen al/ eñ dan/ tot sijnder sielen / eñ voorts tot sijns naestens hulpe en salighe ydt. Soo hy oock t'onsen veur-nemen/ sy seluen
1.Cor.9. als een exempel en spieghel stelt / segghende : Omnibus omnia factus sum; vt omnes facerem saluos: Jck ben allen menschen al ghewoorden: op dat ick een ieghelijck winnen en saligh maecken soude. Soo naer hem dit noch andere op ghenomen hebben/ mettet spreek-woordt/ en metten wercke.

Teghen de ghene / die hun tot verleydschap ende bederuenis van andere begheuen / streckt die waere en
Prou.29. swaere sententie des Wijse-mans : Homines pestilentes dissipant ciuitatem : Schimpighe en schadelijcke menschen verderuẽ een stadt. Want deur haer-lieder quaedt in-gheuen / exempel / ende op-stel / verderuen sy't al/ daer sy aen-comen. Ende sy zijn de cause vande verwoestinghe der ghemeynte / van steden en van landen.
Cic.1.Offic. Van soodanighe spreekt Cicero : Nulla detestabilior est immanitas, quàm eorum, qui lacerant scelere patriam: & in ea funditus delenda, occupantur: Daer en is gheen vervloeckter boosheydt / dan der ghener / die deur argheydt ende quade stucken / hun vaders-landt verscheuren : ende hun begheuen om t'selue ten gronde te verwoesten.

De sulcke moght-men met al-soo goeden rechte/Vyanden des menschelijcks gheslachts noemen / als-men
Bap. Fulgos. eer-tijdts eenen Timon van Athenen noemde. Die soo
lib.9.ca.11. alle menschens qualijck-vaert beminde / dat hy alle de weerelt/ ende sy seluen mede haette. Dan/soo hem eens Alcibiades noch een kindt wesende / in t'ghemoedt quam/ nam het in sijn armen / ende kustet / met groote
teecke-

teeckenen van lieflijckheydt dat kindt aen-vallende. Ghevraeght zijnde / wat hem ouer quam / teghen sijn naturel ende ghewoonte / dit kindt sulcken vriendelijckheydt ende blijdschap te bewijsen! Jck hebbe (seyt hy) daerom dit kindt soo lief / om dat ick uyt sijnen aerdt en seker teeckenen / in hem veur-sie / dat hy noch eens / die van Athenen / een groote cause ende oorsaecke van veel verdriets ende quaedts worden sal. Alleen die hope dede sijn herte soo seer verheughen. Anders en moght hy geen menschen ghelurhten / noch met vrede gelijden.

Sy hadden / veur-waer / d'een den anderen wel vonden. Want desen Alcibiades was van sulcken arghen aerde / dat hy / noch een kindt wesende / ende Periclem sijnen oom eens mis-troostigh vindende / hem vraeghde / waerom hy soo droeuigh was? Hy antwoordde: Jck heffe en legghe / hoe ick den Volcke goedt bewijs en rekeninghe gheuen sal / vande groote on-costen / die ick op de ghemeyne burse ghedaen hebbe: ende ick en sieder my niet wel deur te gheraecken. Soo seyde dit kindt Alcibiades / sijn neefken / daer op: Quinimò, cogitandum tibi potiùs, quomodo non reddas: Wat soudt ghy v hoofdt daer mede breken / sept hy? Peyst lieuer ter contrarie / hoe ghy gheen rekeninghe en sult gheuen. Den oom Pericles dit op-nemende / heeft sijn eyghen volck sulcken roeren van orloghe by den vyandt bedecktelijck op-gherockt / dat-ment qualijck coste af-ghespinnen: ende soo / dat de ghemeynte van Athenen gheen ghedachte noch moete en hadde / om van rekeninghe meer te peysen: maer hadden al ghenoegh te doen / om hun Rijcke deur den seluen Periclem te bewaeren. Ende desen ionghen / Alcibiades / te manne ghecomen zijnde / heeft hem soo voorts ghedraghen / dat hy sijn eyghen Vader-landt in vele manieren ghequolen / ende ten eynde gansch verdorven ende verwoest heeft. Sabell. lib. 2. cap. 3.

Ende dien Timon veur-seyt / was oock soo boos ende onmenschelijck / dat / als hy eenen ouden fijghe-boom Fulgos. ibid.

** 2 (daer

(daer vele van Athenen haer seluen aen verhanghen hadden) af-cappen soude / om sijn huys te vermeerderen: gingh eerst by de Magistraet / ende verclaerde daer ouer-luydt: Soo wie leuens moede waere / ende sy seluen verhanghen wilde / dat hy terstondt comen soude / eer hy sijne boomen velde. Wat een on-aerdighe nature van menschen is my dat? Jae't: maer noch schadelijcker vyanden der ghemeynte zijn sy / die andere / naer de siele / deur quade leeringhe / als ketteren / oft deur quaden raedt ende exempelen / als Politijcken eñ quade Christenen / verleyden en verderuen.

Daerom / ghelijck het een seer schadelijcke saecke is / als sommighe hun sinnen en vermoghen / tot verleydschap van andere stellen: al-soo doen sy seer wel / die met al haere maght / haren naesten tot meerder deughdt en salighe ydt soecken te brenghen. Eenighe met het prediken van d'woordt Godts / ende salighe vermaninghen: andere deur t'vervoorderen van kercken / Cloosteren / Collegien / Scholen / Godts-huysen / ende dierghelijcke godt-salighe instellinghen / tot Godts eere / eñ salighe ydt der sielen eyghentlijck streckende. Als oock alle andere / die naer haeren staet oft ampt / de goede veur-staen / ende de quade behoorlijck straffen / ter ghemeyne ruste en wel-standt. Onder alle welcke / de minste noch de leste niet en zijn (al noeme ickse lest) die deur goedt exempel ende ghestichtigh leuen / andere / als metter daedt / wijsen en leyden / deur den wegh der deughden ten eeuwighen leuen.

Dus heeft het my goedt ghedocht / ter meerder eeren Godts / ende tot een weynigh onder-standts van sommighe sielen / onder soo groot ghetal / van die verloren gaen / oock wat de handt toe te steken / neffens soo vele andere die den principalen / ende veur-neemsten last draghen: om met dit selue / d'welck ick naer mijn cleyn vermoghen soude connen by brenghen / te helpen: oft om eenighe der dolende / ten rechten weghe te doen keeren: oft die twijfelachtigh is / goeden raedt

en

en vasteren standt te geuen: oft emmers/die noch staen/ eñ deur het oprecht Catholijck gheloone/ den salighen wegh der gheboden Godts wandelen/ in het selue deur mijn cleyn toe-doen te vȳstercken/ eñ den moedt tot wel-doen te vermeerderen/ om te vlijtiger al te deur-comen.

Hier toe hadd'ick/ ouer acht oft thien iarē/ seker Vragen eñ antwoorden in dicht oft rijm gestelt: waer in ick het principale van t'Christen geloof/ ende van't deughdelijck leuen in t'corte begrijpende was/ ten op-sien der Christelijcke Jongheydt: wiens goedt onder-wijs my oyt seer aen-gestaen heeft/als wesende een vande orborlijckste oeffeninghen/die men in de Christene ghemeynte doen moght. Eñ/soo ick tot een cort eñ claer beduydt der seluer hōdert Vragen eñ antwoorden/ begonst eenighe uyt-legginghe daer op te stellen/meest om te bewijsen wat dat sy al in-hielden/ eñ watter op liep/ om soo veel te meer profijts ter sielen/ veur die't lesen oft hooren moght/Christo aen te brenghen: soo ist ghescheidt/ dat het onder de handt meer ende meer wassende/ langher aen-gheloopen heeft/ ende meerder ghewoorden is/ dan ick ghes chickt oft oock ghedacht hadde.

Dat den Catechismus/oft Christelijcke leeringe aengaet/dat hebb'ick meest al in t'corte ghestelt: als meer dienende tot een ververschen van t'ghene/ dat men te veuren ghehoort ende elders gheleert heeft/ dan tot een nieuw her-nemen van t'ghene/d'welck soo wel ende soo menighvuldelijck van andere tot noch toe ghestelt ende uyt-ghegeuen is gheweest. Soo waer nochtans iet sulcks van my wat langher oft breeder verhandelt wordt/ dan andere puncten der ghelijcker materie/dat magh uyt sulcker oorsaecke ghescheidt zijn/ om dat by auonture t'selue op sulcker manieren eer-tijdts niet en heeft gheroert gheweest.

Waer by het oock comt/dat sommige Capitelen corter vallen/eñ andere ter contrarie seer langh. Niet/ dat in de corte/stof ghebrak/om oock in d'lange te beleyden: maer/ om dat sulcks/oft soo noodelijck niet en scheen te

 wesen/

wesen / oft dat-men het selue deur andere betere wegen/ vernemen en weten moghte : al-daer de saecke langher aen-leydẽde/daer't my ordoorlijckst, eñ heden-s'daeghs meest dochte van noode te wesen. Emmers/daer de geest my toe dreef in t'schrijuen/ daer hebb'ick de penne oock latẽ loopen/soo verre my mijn herte getuyghde/ dat ick met eenen goeden yeuer gheroert was / om t'quaedt eñ der quaed-willighen voort-stel te beletten eñ om Godts eere eñ de deughd te vervoorderen. Welcke mijne goede meyninge men oock wijten moet/al t'gene/ datter oft niet soo treffelijck / oft niet soo ordentlijck ghestelt en is/ als de saecke oft de Leser wel souden met rechte mogen vereysschen. Biddende daerom dẽ seluen/dit mijn cleyn veur-nemen soo te willen in dancke nemen/als ick hope dat Godt doen sal: wien ick met Dauid segghe als hy nu gereedschap tottet stichten des Tempels ghemaeckt
1.Paral.29. hadde: Scio, Deus meus, quòd probes corda; & simplicitatem diligas. Vnde & ego, in simplicitate cordis mei, lætus obtuli vniuersa hæc: Ick wete wel/ o mijn Godt/dat ghy de herten aen-siet/ ende beproeft : eñ dat ghy de eenvuldigheydt bemint. Daerom hebb'ick oock, in de simpelheydt mijnder herten / met blijdschap / vrij-willigh/ v alle dese dinghen op-ghedreghen.

Dat ick dit boeck dẽ naem CHRISTELYCKEN VVAERSEGGHER hebbe ghegeuen / reden is dese : Om dat nu de menschẽ soo geneyght zijn om raedt en daedt te versoecken van hem / die de ghesworen vyandt Christi eñ der Christenen is: dat is/vanden boosen geest/in sijn allendige slaefsche dienaers/en dienaressen/Tooueraers/ Waer-seggers/Geborte-lesers/Fortuyn-seggers/ Hãdbesienders/eñ sulcke verduyuelde menschen. Het welcke fenijnigh quaedt / hoe't meer en meer onder de Christenen verbreydt : hoe dattet te claerder een teecken is van een groot af-scheyden van d'eeuwighe Waerheydt eñ waerachtigen Saligh-maecker / Christus IESVS onse Heere. Eerst-mael/by ghebreke van gheloue: daer naer vervolghens / deur een ongoddelijck leuen : waer mede

de wee-

de weerelt heden-s'daeghs schijnt ouer-goten/ iae deur-weyckt te wesen: naest het punct / om te verdrincken eñ te versincken ; ende meer dan tijdt de selue de handt te bieden/eñ alle andere op te roepen/ter hulpe: op dat sy in haere boosheydt niet en versmoore.

Als-men dan nu soo tot vragen eñ onder-soecken ghe-neyght is/ eñ om in alle tegentheydt oft noodt tot de lo-ghenachtighe Waersegghers te loopen: soo hebb' ick desen boeck den naem van CHRISTELYCKE VVAERSEGGHER willen gheuen:op dat-men gherustelijck hem toe-gae/ ende vrij vraghe / sulcks als-men weten oft hebben wilt. Hopende dat hy/oft in'd besonder/ oft emmers in t'ghemeyne/goedt bescheedt eñ verclaers sal gheuen/op t'ghene dat-men met ganscheydt des herten/ten goeden veur-nemen vragen moghte: soo wel om spoedelijck en gherustelijck te leuen / als oock om wel ende salighlijck te steruen. Ende om soo/ deur dit tydelijck verdriet/het eeuwigh verdriet t'ont-gaen / ende die blijde/ gheduerighe hemelsche wel-vaert en glorie te becomen. Waer toe ick oock den goed-willighen Leser bidde / my met sijn ghebedt te willen helpen.

TOTTEN LESER.

Isser iet, dat v herte doet heffen, oft legghen;
Oft, vvilt ghy iet vveten, dat v moght baten:
Vraeght desen WAERSEGGHER, *hy salt v segghen:*
Vraeght vrij, hy en sal v inden noodt niet laten.

Ende op dat ghy te beter teghen de VALSCHE VVAERSEGGHERS eñ der-ghelijcker ongode-lijcker menschen voort-stel moght bevrijdt wesen/ soo hebb'ick op d'eynde des boecks eẽ Tractaet van al-sulcke boosheden ghestelt / als een schild-wachte eñ waer-schouwinghe/ met salighen raedt ende reme-die daer teghen/soo ghy daer sult vinden.

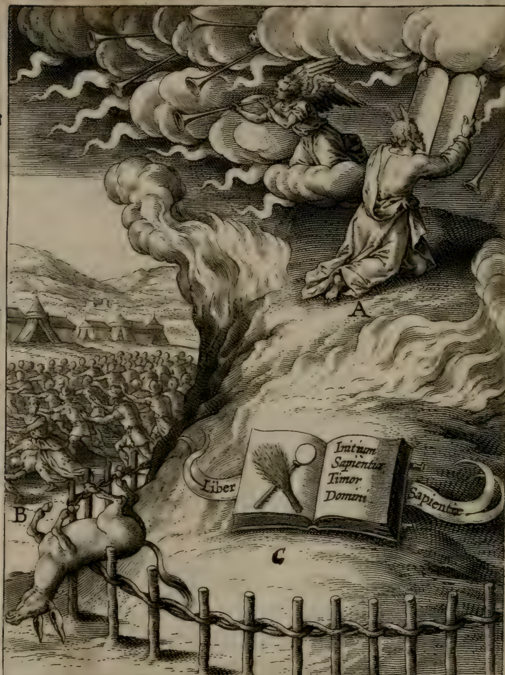
Op

Op den Christelijcken Waerseggher.

WAER in de Saligheydt des menschen is gheleghen;
Dat is een svvarigheydt, die alle VVijse vveghen.
Dit heeft-men oyt ghevraeght, ghesocht in allen hoecken:
Elcks schole dit ghevvaeght, dit riepen alle boecken.
Maer noyt en hebben sy, met al hun spitse sinnen,
Den grondt van dit punct vrij, te recht connen vervvinnen.
Maer ghy, ô Leser goedt, hoe slecht, hoe iongh van iaeren,
VVilt ghy met cloecken moedt, vvijser dan al die vvaeren,
Den rechten sin verstaen, en saligheydt vervveruen,
Dat ghy met Godt moght gaen, vvanneer ghy comt te steruen?
Ten is v gheenen noodt, der Philosophen droomen,
Oft boeck van bloede roodt, t'onder-soecken met schroomen.
VVegh, wegh, van hier, als roock, waer-seggers, hand-besienders,
Gheboorte-lesers oock, als duyuels plicht-bedienders.
Vrij-moedigh neemt ter handt, en leest desen VVaerseggher,
Hier vindt ghy VVaerheyds standt, en valscheyds weder-leggher.
Leest, siet, daer't v best greyt, hy sal v claer vermellen,
VVaer in dat saligheydt, en vvel-standt is te stellen.
Niet in des vveerelts pracht, hoogheydt, prijs, edel stammen,
Rijckdom, vvellust, oft maght, des men Godt siet vergrammen:
Maer in d'op-recht Gheloof, *ghebruyck der* Sacramenten,
End' in der Deughden *schoof, met* Godt *in t'hert te prenten.*
Mids VVeerelts *cloeck versmaen, deur eē godvruchtigh leuē,*
*Denckend' op s'*Doodts *bestaen, om Godt sijn siel te gheuen.*
Leest dan met vlijtigheydt, en leert de rechte vveghen,
VVaer in de Saligheydt des menschen is gheleghen.

I. D. C.

CHRISTE-

Quod ſibi principium poſuit Sapientia vera ?
Numinis, infixum ſummiſſo in corde, Timorem.

Welck is d'oprecht beghin: om tot Wyſheyt te comen?
De Vreeſe Godts; met ſin: Sonder dies te becomen.

Diuine Sageſſe, Donne moy addreſſe, Pour aller a vous ?
Commenc' a refraindre, Ton coeur, et a craindre, De Dieu le courroux.

CHRISTELYCKEN WAERSEGGHER:

Deur den E. Heere P. Ioannes David, Priester der Societeyt Iesv.

Capit. I.

VVelck is d'oprecht beghin, om tot VVijsheydt te comen?
De Vreese Godts, met sin: sonder dies te beromen.

E N beuindt daghelijcks/ waerachtigh te wesen/ het ghene dat den Philosophe seght: Omnes homines naturâ scire desiderant: Alle menschen hebben uytter nature een begheerte / om te weten. Ende dit niet alleen in de ghemeyne ondersoeckinghe / van sacken diemen door t'ghesichte/ oft ghehoor/ oft eenighe andere bespeuringhe vernemt: maer oock in ernstige becominghe van alderhande scientien ende wetentheden / deur welcke men iemandt pleegh wijs ende wetende te rekenen. Elck heeft dan eenen treck om tot wetentheydt ende wijsheydt te comen. Maer de hooghste ende edelste wijsheydt is gheleghen in Godt te kennen/ ende sy seluen. Om welcke wijsheydt S. Augustinus was biddende / op dese maniere: Domine, nouerim te; nouerim me. O Heere / verlicht my dat ick v kennen magh/ eñ dan my seluen oock.

Aristot. 1. Metaph.

Waerachtige Wijsheydt.

Aug. Soliloq. lib. 2. ca. 1. tom. 1.

Van de kennisse Godts / spreekt Christus aldus: Hæc est vita æterna, vt cognoscant te solum Deum verum; & quem misisti, Ie- *Ioan. 17.*

sum Christum. Dit is het eeuwigh leuen/ dat sy v kennen / alleen waerachtigh Godt: ende Jesum Christum / die ghy ghesonden hebt. Dat is den vondt ende de wete/ als seker middel/ om ten eeuwighen leuen te gheraecken: oprechte kennisse Godts/ deur Jesum Christum/ sijnen eenighen sone/ onsen heere. Van sy seluen te kennen (welcke wijsheydt soo met de eerste aen een houdt / dat sy daer qualijck om af scheyden is) weerdigh is te bemercken / hoe selfs de Heydenen op den tempel van Apollo stelden met gouden letteren/ Nosce teipsum: Kent v seluen. Waer mede sy te kennen ghauen/ dattet oock tot de hooghste eñ excellentste wijsheydt dienende was/ sy seluen te kennen: ende tot welcke niemandt en gheraeckt / dan deur een besonder verlichten ende gratie v̄ Goddelijcker wijsheydt.

Diogen. Laërtius lib.1.

Tot dese meeste eñ weerdighste wijsheydt/ behoort oock toe/ het goedt vant quaedt t'onderscheyden: waer van Godt selue soo vele houdt/ dat hy sulcke menschen sijnen mondt heet te wesen: seggende aldus deur den Prophete Jeremias: Si separaueris pretiosum à vili; quasi os meum eris: Ist saecke dat ghy het goedt ende t'costelijcke/ vant snoode ende verworpen verscheydet/ soo sult ghy als mijnen mondt wesen. Want ghelijck den mondt deur den smaeck eñ ghevoelen / int voetsel verworpt het ghene dat schadelijck waere: alsoo onderscheydt sy oock tusschen goedt ende quaedt / met wijs ende rijp vonnis van saecken te gheuen. Ende daerom dient oock tot dese hooghste wijsheydt/ te onderkennen ende te verdeylen tghene dat eeuwigh is/ vant verganckelijck: dat de siele aengaet / van dat het lichaem toecomt: ende dergheliijcke andere dinghen/ eenen Christenen mensche ter saligheydt dienende.

Ierem.15.

Maer/ want het een cleyn saecke is/ t'goedt te weten / ende niet te doen: soo en wordt niemandt te rechte wijs gheheeten/ dan die daer smaeck in vindt / ende hem daer aen houdt / volghende het wtwijsen vant Latijnsche woordt: Sapiens à Sapientia. Aldus seght den Wijseman: Sapientia doctrinæ, secundùm nomen est eius: & non est multis manifesta: De wijsheydt der leeringhe is volghende haeren naem: ende sy en isser niet vele bekent. De reden is claer: want een ieghelijck wilt wel weten / maer luttel daer naer doen eñ leuen.

Eccli.6.

De vraghe dan was: welck het beghinsel is / om tot sulcke smaeckelijcke wetentheydt / ende waerachtighe wijsheydt te comen. want het beghinsel/ als de deure ende ingancк vant huys/ moet voor al vonden wesen/ soudemen daer in gaen.

De antwoorde seght / dat de Vreese Godts t'beginsel deser wijsheydt is. Dit ghetuyght ons de heylige Schrifture in verscheyden plaetsen / ende besunder tot drij oft vier mael met ghelijcke woorden: soo namentlijck de Prophete Dauid seght: Initium Sapientię, Timor

De vreese Gods, beghin der Wijsheyd.

Timor Domini. Het beghinsel der wijsheydt/is de vreese des Hee- *Psal. 110.*
ren. Soo seght oock de Wijseman meer dan eens. Men vreest *Prou. 1.*
Godt eerstmael als Heere: daer naer als Vader. Ende soo S. Au- *& 9.*
gustijn seght/ghelijck den burstel oft naelde den draedt deur treckt/ *Eccli. 1.*
alsoo brenght d'eerste vreese de tweede inden mensche/ ende ten eyn-
de oock de waerachtighe liefde. Soo datmen achternaer t'quaedt
laet ende t'goedt doet/ uyt liefde ende reuerentiale vreese / die de
goede kinderen/ ende Godts Heylighen betaemt / d'welckmen eerst
al maer en dede uyt vreese van toorn ende castijdinghe/ die de sla-
uen plaghten te hebben.

Seer wel dan werdt de vreese des Heeren het beghinsel der wijs-
heydt ghenoemt: want soo den Wijseman self ghetuyght: Timor *Eccli. 1.*
Domini expellit peccatum: De vreese des Heeren drijft de sonde uyt.
Het welck een daedt ende werck der wijsheydt is: soo wel diemen
met sulck een beghinsel soeckt te becomen/ als oock van welcke men
nu den eersten graedt ende trap vercreghen heeft. Want als de
meeste ende beste wijsheydt is/ wel doen/ ende heylighlijck leuen
(ghelijck in het naeste Capittel volght te bewijsen) soo ist een goedt
eñ groot beghinsel d'seluer/ alsmen voor d'eerste de sonde hem quijt
maeckt/om soo tot het oeffenen der deughden te gheraecken.

Daerom seyde den H. Basilius wel / dat die eerste slauelijcke
vreese Isagogicus was/ dat is die den mensche inleydt tot een beter
ende heyligher vreese. Ghelijck dit selue merckelijck in de maniere
van doen bevonden wordt / die S. Jan den voorlooper Christi ge-
houden heeft: als hy de sondaeren eerstmael de vreese van straffe
aengheiaeght heeft / op datse souden leeren van de toecomende
gramschap vluchten / eñ op dat hyse deur waerachtigh leedtschap
van sonden wijser maecken soude/ ende soo tot Christum aenbren-
ghen/ die sy uyt liefden dienen souden / naer dat hun herten daer toe
deur vreese souden bereedt ghemaeckt zijn. Soomen daghelijcks
siet/ datmen t'quaedt werdt laetende ende t'goedt doende uyt liefde/
d'welckmen te voren al dede uyt vreese: volgende dat vers:

Oderunt peccare boni virtutis amore, &c.

De quae doen somtijds deughd/uyt vrees' gestraft te zijn:
De goe doent al met vreuchd/want liefd' en is gheen pijn.

A Daerom wast/ dat Godt / eer hy sijn volck de Wet ghaf / den *Exod 19.*
bergh met roock/ brandt/ groot ghelupdt der voisen / als trompet-
ten/schroomelijck maeckte/ ende t'volck een ontsprekelijcke vreese
aen ioegh: op dat sy deur die vreese / als deur een bequaem beghin-
sel / tot beter onderhoudt sijnder gheboden souden comen. Des-
volghende/ Moyses seyde/als sy van benautheydt meynden te ster-
B uen; Vt probaret vos venit Deus; & vt terror illius esset in vobis; *Exod. 20.*

& non peccaretis: Godt heeft dit soo ghedaen / ende is soo tot ulieden ghecomen / op dat hy u-lieden proeuen soude: ende op dat sijn vreese in u-lieden soude wesen/ende dat ghy niet en soudt sondigen.

Vreese der straffe. Alsoo is de vreese vande palmette oft feurel / ende van de roede/ C den kinderen het beghinsel om tot wijshepdt/deughdt/ eñ gheleertheydt te gheraecken. Ende niet alleen en houdtmen de ionckheydt (soo in huys als in schole) in bedwanck ende goedt officie/ door ontsigh der castijdinghe/ de roede om hoogh/ ende meest aende schouwe steckende: maer daer mede houdtmen oock een ghemeynte in goede orden / den rechter niet te vergeefs het sweerdt draghende: soo S. Paulus seght: Si autem malum feceris: time: Rom. 13. Ist dat ghy quaedt doet: vreest. Dies de galghen ende sulcke gherechten van Justitie / die opde heirbaenen / ende oock somtijdts op de merckt staen / maecken de boose menschen wijser uyt ontsigh: ende maecken dat sy ten eynde oock wijs worden/ eñ wel doen/ uyt liefde der deughdt.

Academie. Hier toe dient oock wel t'ghene datmen leest vande plaetse die Plato uyt seker reden voor een plaetse van studien / ende van wijshepdt te becomen / vercoren hadde / bouen dattet oock sijn gheboorte-stede was/ ghenaemt Academia. Sijn reden van dese plaetse te verkiesen tot wijshepdt te verkrijghen / ende andere sijne wijshepdt mede te deylen / was dese / soo Polybius beschrijft: Polybius. Quia ex frequenti terræmotu sæpè colliditur: Want die plaetse dickmael deur aerdbeuinghe beroert werdt. Timor enim, sicut modestiæ cognatus est, ita familiaris est sapienti: quia scilicet mentem componit & humiliat: Want de vreese / ghelijck sy de maetighepdt nae bestaet /alsoo is sy oock den wijsen ghemeynsaem: want sy den moedt wel stelt / ende ootmoedigh maeckt. Van dese plaetse/ Academia, hieten sy alle Academici, die daer om wijshepdt te ghecrijghen verkeerden: ende naemaels oock om andere redenen/ als oock andere plaetsen van studien.

De volmaeckte vreese Gods / is een waerachtigh onderhoudt Eccl. 12. sijnder gheboden/soo de Wijse-man seght: Deum time, & mandata eius obserua: hoc est enim omnis homo. Vreest Godt/ ende onderhoudt sijn ghebodt: dats den gheheelen mensche. dat is / al de wijshepdt ende salighepdt. Ouersulcks / alle goede ende oprechtighe menschen / als Job/ Tobias/ Zacharias/ Simeon/ ende dergheliijcke noch hedensdaeghs/ werden al Godtvreesende eñ Godtvruchtighe menschen gheheeten.

Datter in d'antwoorde staet [*met sin*] beteeckent / dat den mensche de vreese ter herten moet nemen / soude hy tot wijshepdt comen. want soo sal hy tot aendachtighepdt comen / daer hem de

vreese

vreese toestiert ende drijft. D'welcke / ist dattet metten inwendighen sin ende toevoen des verstandts niet en ghesciedt: dat hy ten minsten den sin des lichaems / ende uptwendigh ghevoeligh beseffen van sieckte / teghentheydt / tribulatie / angst / ende dergheliicke slaende oft dreyghende handt Godts / waer neme / ende te wercke stelle: hem wachtende / dat hy niet en zy / als die int slaen gheen ghevoelen en hebben: vele min het dreyghen des Heeren achten. In sulcke en vaet de vreese Godts niet / maer worden int castijden langhs soo harder / als den aen-beldt.

Dat int eyndeken staet [*sonder beroemen*] niet alleen en ist om t'voldoen vant versken / oft omt rijmen ghedaen: maer om te bewijsen / dat een goedt ende Godtvruchtigh mensche / hem niet en moet beroemen van deughden: maer altijdts te minder ghevoelen van sy seluen hebben / hoe hy beter en beter wordt. Soo seght de Wijse-man: Quanto magnus es, humilia te in omnibus: *Eccli 3.*
Hoe ghy meerder ende beter zijt / verootmoedight v dies te meer in alle dinghen. Soo sy oock haer te meer moeten booghen / die groot van stature zijn / om deur nedere poorten en̄ deuren te gaen / by dat de kleyne doen. Ende daerom en ist niet te vergheefs / dat onsen Heere seght: Nisi efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in *Matth. 8.*
Regnum cælorum: Het en zy dat ghylieder als cleyne kinderkens wordt (deur ootmoedigheydt) ghy en sult int Rijcke der hemelen niet comen.

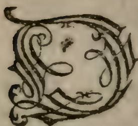
Ghebedt / om de Vreese Godts / ende waerachtighe Wijsheydt te verweruen.

O Heere Jesu Christe / die de eeuwighe wijsheydt des Vaders zijt / want ick v noch niet ten rechten en beminne als Vader / gheeft my de gratie / v te vreesen als heere: op dat / de vreese de liefde by brengende / ten eynde deur dit goedt beghinsel / tot waerachtighe wijsheydt ende onderhoudt uwer gheboden / ende soo totten ingancl des eeuwighs leuens / naer dit leuen gheraecken magh. Amen.

CAP. II.

VVie is vvaerachtigh VVijs, vvijſer dan alle VVijſe?
Die leeft naer Gods bevvijs, vvel vveerd datmē hem prijſe.

E vraeghe gheeft te kennen / t'ghene dat voor ghe- A
ſeydt is: te weten/ dat een Christen menſche de beſte
ende de hooghſte wijsheydt ſoecken moet: ende
vraeght / Wie datter wijſer moet ghekent zijn
dan alle de wijſe / diet maer en ſtellen in vele te we-
ten / ende hooghe / wonderlijcke ende vernufte dinghen te verſin-
nen: ghelijck de Heydenſche Philoſophen / Poeten / ende Ora- B
teuren deden. Soo oock ſulcke Christenen doen / die vele willen
weten/ maer luttel doen. Die alſoo ſeere met haere hooghe wetent- C
heydt becommert zijn / dat ſy / midts haer quaedt leuen / den put
der eeuwigher verdoemeniſſe voor haer voeten niet en ſien. Ghe-
lijck dien wijſen ende vermaerden Sterre-kijcker Thales Mileſius
dede: die den loop des hemels ende der ſterren willende deurſien
ende begrijpen / den put voor ſijn voeten opder aerden niet en ſagh/
daer hy in viel: wien t'ſelue / midts dien / van een oude vrouwe
verweten wierdt.

Wel doen, is de meeſte Wijſheydt.

Thales Mileſius. *Laërt. lib. 1.*

Hier by dient ſeer wel t'gene dat S. Auguſtijn ſeyde/als hy nu op
ſijn bekeeren ſtondt / hoorende het wonderlijck bekeeren van ſom-
mighe houelinghen des Keyſers edelmans / die deurt leſen van
S. Antonis leuen beweeght waeren / ende de wereldt verlaetende/
haer tot een heremyts leuen begheuen hadden: ſoo ſeyde S. Au-
guſtijn / Alypium ſijnen medegeſelle dapperlijck opvarende: Quid
patimur? quid eſt hoc? quid audiſti? Surgunt indocti, & cælum
rapiunt: & nos cum doctrinis noſtris, ſine corde; ecce vbi voluta-
mur, in carne & ſanguine: Wat ſal ons weſen? wat is toch dat?
wat hebdy daer ghehoort? De ongheleerde ſtaen op / ende nemen
den hemel met ghewelde in: ende wy / met alle onſe gheleertheydt/
ſonder herte oft ſin/ ſiet waer wy blijuen wroetende int vleeſch ende
bloedt/ als int ſlijck ende vuylicheydt.

Auguſt. lib. 8. Confeſſ. cap. 8.

Wt alwelcke ghetuyghenißen / de antwoorde ſeer wel ſeght/
dat die wijſer is dan alle wijſe / die wel doet / ende naer Godts
bewijs leeft. Want daer mede ſoeckt hy / vindt hy / ende crijcht
hy het opperſte goedt: ſoo ghebruyckt hy dan de opperſte ende
wijſte wijsheydt.

Eñ aenghesien dat de Vreeſe Godts den menſche totter deughdt
brenght / die gheleghen is int quaedt te ſchouwen / ende t'goedt
te doen:

Quis magnos toto orbe ſophos Sapientior anteit?
Qui probus eſt, Habet hæc ſolidam Sapientia laudem.

Wie is warachtich Wys; wyser dan alle wyse?
Die leeft naer Godts bewys: Wel weerdt datmen hem pryse.

Qui est le plus ſage, Que voye noſtre aage, En aucuns quartiers.
Celuy, qui pourmeine, Par la droite pleine, Des diuins ſentiers.

te doen: soo werdt de selue wel t'beghinsel van sulcks / als vande opperste ende beste wijsheydt gheheeten. Aldus staet int boeck Iob: Timor Domini, ipsa est Sapientia: & recedere à malo, intelligentia: De vreese des Heeren / dats d'oprechte wijsheydt: ende vant quaedt te scheyden / dat is verstandigheydt. Soo seght oock Gregorius Nazianzenus seer wel: Prima sapientia est vita proba & honesta, & apud Deum pura mens; per quam puri puro iunguntur, & sancti sancto sociantur: D'eerste ende meeste wijsheydt is een loflijck ende prijselijck leuen / ende een suyuer herte voor Godt: deurt welcke / de suyuere met den suyueren / ende de heylighe met den heylighen (dat is / met Godt) ghevoeght worden. *Iob 28.* *Greg Nazianz.*

Dese waerachtighe wijsheydt gaet alle schatten ende prijsen te bouen / soo den Wijseman betuyght / segghende aldus: Præposui illam Regnis & sedibus: & diuitias nihil esse duxi, in comparatione illius: Ick hebbe de wijsheydt bouen alle Coninckrijcken ende throonen ghestelt: ende de rijckdommen heb ick als niet gheacht / by die te ghelijcken / oft om die te bekomen. De reden gheeft hy daer by / als hy noch voorts seght: De wijsheydt is voor de menschen eenen onepndelijcken schat: den welcken soo wie te wercke ghestelt heeft / die zijn alle Godts vriendschap medeelachtigh gheworden: soo / midts de ghauen der wijsheydt eñ gheschicktheydt / in sijn behaeghen staende. *Sap. 7.* Wijsheyd, niet om schatten.

Dies en wast sonder saecke ende reden niet / dat de Heydenen / wel wetende / dat sulcken costelijcken schenck van Godt quam / ende datmen sonder Godts ghehinghen / niet met allen wijselijck bestaen noch becomen en coste / soo wast dat de oude Philosophen den sin ghauen / van d'beldt der Wijsheydt als een goddinne op de deuren haerder templen te schilderen / met dese woorden daer by: Vsus me genuit, peperit Memoria; Sophiam me vocant Græci, vos Sapientiam. Ego odi homines stultos: Het Ghebruyck ende experientie is mijn vader / de Memorie is mijn moeder. De Griecken heeten my Sophiam, de Latijnsche / Sapientiam: Dat is / Wijsheydt. Ick hate sotte ende onwijse menschen. *Polybius.*

Den prijs ende weerde deser waerachtigher wijsheydt wiste Alphonsus Coninck van Arragonien wel te schatten. Als hy eens van sommighe ghevraeght was / hoe het ghescheiden moghte / dat hy in soo grooten macht van rijckdommen zijnde / arm moght worden? Hy antwoorde seer wijselijck: Si Sapientia venditaretur: Waert saecke dat de Wijsheydt te coope quaem. Te kennen gheuende dat hyt om die al gheuen soude / als meer achtende / dan alle de schatten sijns Rijcks. Ende niet sonder reden / want den *Panorm. in procemio li. 3. de rebus gestis Alphonsi.*

heylighen

heylighen Gheest gheeft dit selue ghetuyghenis van de liefde / die de mensche deur dese Wijsheydt in Godts gratie ende welbehaeghen brenght. Hy seght soo : Si dederit homo omnem substantiam domus suę pro dilectione, quasi nihil despiciet eam: Al ghaue eenen mensch alle sijn substantie ende goedt / voor de liefde / hy soud het al luttel achten watter hy voren ghaue.

Cant.8.

Chronic Arelatense. Speculum Aquilin.

Oorsprőck der studien te Parijs.

Hier op dient seer wel / tghene dat de oude Registers ende Chronijcken van Vranckrijck vermellen / hoe de studien ende gheleertheydt eerst te Parijs ghecomen zijn. Te weten / dat ten tijde van Carolus Magnus / twee gheleerde mannen / Joannes Mailrosus ende Claudius Clemens / int iaer 791. mette coop-luyden te schepe aen de costen van Vranckrijck ghecomen zijn. De welcke soo sy gheen coopmanschap als andere den volcke voor te stellen en hadden / soo begosten sy te roepen : Si quis est auidus Sapientiæ; veniat ad nos, & accipiat eam : nam apud nos venalis est : Soo wie Wijsheydt begheert / dat hy tot ons come : want sy by ons te coopen is. Ende / soo sy dit dickmael riepen / sommighe meynden dat sy sot ende uytsinnigh waeren. Maer dit selue ter ooren des Conincks comende / deur Flaccum Albinum / die met henlieden discipel van dien eerweerdighen Beda hadde gheweest / zijn totten Coninck ontboden / ende ondervraeght oft soo waere? sy seyden iae: ende dat sy die inden naem des Heeren / de sulcke leueren ende aenschicken souden / diese met behoorlijcke weerde souden begheeren. De Coninck vraegde / wat sy daer veur hebben moesten? Sy antwoorden / dat sy drij saecken begheerden : 1. Bequame plaetse. 2. Bequaeme herten / als vaten. 3. Noodtdruftigheydt / sonder welcke den mensche niet leuen en can : dat is / Cost ende kleederen. De Coninck zeer verblijdt wesende / heeftse beyde by hem ghehouden. ẽ soo heeft Vranckrijck in alle scientien ende gheleertheydt beghinnen te floreren / ende is vermaert ghewarden.

Valer. Max. lib.4 cap.1. Plutarchus in Vita Solonis.

De feuen Wijse der Griecken.

Tot lof ende groot-achten deser Wijsheydt / deur welcke de mensche met wel-doen Gode te naerder comt / mocht ick hier by brenghen t'ghene dat onder de Heydenen soo vermaert is / van de seuen Wijse der Griecken. Soo die visschers in Milesia haer net uyttrocken / daer was eenen die opden vanck den coop maeckte / soot vallen soude. Eñ siet sy tracken int net een gouwen tafel op / diemen Tripus noemt. Daer rees ghescil onder de visschers ende den coopman : die segghende dat sy van visch verstaen hadden : desen / dat hy den vanck ghecocht hadde. Het gheschil quam totten gemeynen volcke / midts de nieuwicheydt / ende den grooten schat die daer aen cleefde. Eñ de saecke Apollo aenghegheuen zijnde / gaf voor antwoorde / datmen de gouden tafel den alderwysten gheuen soude : sy

wierdt

wierdt met den ghemeynen raede aen Thales Milesius gesonden: maer Thales sãdtse aen Bias: Bias aẽ Pittacus: Pittacus voorts aen een andere: eñ soo deur alle seuen Wijse/ tot Solon toe/ als tot den alderwijsten. Maer Solon gafse aen Apollo Delphicus ouer/ segghende/ dat de eere Gode alleen toequam. Hier uyt spruyt dat spreeck-woordt: Tanquam ex Tripode: Hy spreeckt wijselijck en sekerlijck/ als oft al van Godt quame. Maer onse Christene Wijsheydt gaet alle hare Orakelen en Philosophien te bouen: die int wel doen gheleghen is. *Cicero epist. ad Brutum.*

Datter in d'antwoorde staet [*Wel vveerdt datmen hem prijse:*] beteeckent dattet niet wel te samen en staet/ Wijs zijn ende sy seluen prijsen: als oock/sy seluen misprijsen. Soo seght Cato teghensulcks:

Nec te collaudes, nec te culpaueris ipse. *Cato lib. 2.*
Hoc faciunt stulti, quos gloria vexat inanis. *Distich. 17.*

En wilt v seluen niet prijsen/ noch v misprijs vermelt:
Want soo doen de onwijsen/die d'ijdel glori quelt.

Sommighe merckende/dat/ sy seluen prijsen/te tastelijcke dwaesheydt is: die nement gheheel op eenen anderen cant/ende misprijsen haer self metten lippen/ maer metter herten comen sy op een uyt met de eerste: te weten/ ijdel glorie soeckende/ maer al bedeckter en subtijlder weghen. Die wel doet dan/ als d'alderwijste/is weerdt datmen hem prijse: maer hy sy seluen niet. Soo de Wijseman seght: Laudet te alienus, & non os tuum: Dat een ander v prijse/ ende v selfs mondt niet. *Prov. 27.*

Ghebedt om goedt en deughdtsaem te worden.

O Godt/gheuer der alder-beste ghauen/ aenghesien wy van ons seluen niet en hebben/ bevrijdt ons van ijdele wijsheydt/die opgheblaesen maeckt/ende die noch v noch haer seluen en kent. Eñ wilt my met die Wijsheydt beghiften/ die int soecken vant eeuwigh goedt gheleghen is: op dat ick deur den wegh der deughden daer toe eens comen magh. Amen.

CAP. III.

VVie is vvaerachtigh dvvaes: dvvaeser dan eeenigh sot?
Soo vvie lieuer (eylaes) den duyuel dient, dan Godt.

Cicero Epist. lib. 9. ad Papir.

DAer zijn vele manieren van sotten: ghelijck oock Cicero/een van desen/maer nochtans een vande wijste/ op sijn maniere/self seght: Stultorum plena sunt omnia: Het isser al vol sotten. Want / al ist datmen die ghemeynlijck sotten noemt / den welcken sinnẽ ende herssenen ghebrekẽ/ eñ in teecken van dies / den sots-caproen draghen: nochtans vindtmer vele meer andere / soo wy daghelijcks te kennen geuen / als wy iet in een ander deshaluen berispen/segghende: Hy is sot dat hy dat doet: hy is sot dat hy daer gaet: Hy is sot dat hy hem soo laet bedrieghẽ: eñ soo voorts in daghelijcksche gheschiedenissen. O welcke waert dat wy soo wel in ons seluen bemerckten als in een ander/ wy souden dickmael bevinden / dat wy sot zijn als wy meynen seer wijs te wesen. Want/ghelijck S. Gregorius seght/ Tanto quis stultior est, quanto plus conatur sapiens videri: Soo veel is iemant te sotter/hoe hy wijser wilt schijnen te wesen. Eñ moghten wel alleghelijck met Seneca segghen: Si quando fatuo delectari volo; non est mihi longè quærendus: me video: Als ick eenen sot soude begheeren om my te vermaecken: ick en moet niet verre gaen / oft seere soecken om eenen te vinden: ick aensie my seluen. Te kennen gheuende / dat eenen mensche sy seluen wel besiende / vele dinghen vinden soude / daer hy als sot in moght berispt ende veur dwaes uytghegheuen worden.

Quaedt doen, de meeste sotheydt.

Gregor. 18. Moral. cap. 25.

Seneca.

Matth. 25.

Ick late staen de onvoorsienigheydt der dwaese maechden: die alleenlijck een weynigh olie in haer lampen namen / om d'ooghen vande mẽschen te behaghen/ deur d'uytwendigh schijn: sonder provisie van olie der deughdelijcke ẽdiensten in de cruyckens der herten te hebben/ daer de ooghen Godts naer pleghen te sien. Ick late onse groote ongheſtadigheydt staen / in alle onse ghepeysen/ woorden/en wercken: van welcke sotten de Wijseman seght: Stultus, vt Luna mutatur: Den sotten mensch verandert als de Maen. Och/wat een gheduerighe ongheſtadigheydt is in alle onse saecken/ in gheheel ons leuen/ ende oock in ons seluen/waert dat wyt wel kenden! Ick en will' oock niet te seer roeren van onse kinderlijckheydt / daer ons S. Paulus af waerschouwt: Nolite pueri effici sensibus: sed malitiâ paruuli estote: En weest gheen kinderen int verstandt eñ sinnẽ: maer weest als cleyne kinderkens int quaedt: dat is/ weest onnoosel. Dat

Eccli. 27.

1. Cor. 14.

late

Stultitiæ palmam ſtultis quis præripit ipſis?
Dæmona qui mauult Dominum, quàm ferre Tonantem.

Wie is warachtich dwaes; dwaſer dan eenich ſot?
Soo wie lieuer (eilaes) den duyuel dient, dan Godt.

Quelle eſt la folie, La plus aulie, Des fols de tout rang?
Celle qui meſpriſe, De Dieu la maiſtriſe, Pour ſeruir ſathan.

late ick al staen. Maer/ de groote/schadelycke/ ende onuerdraghelycke sottigheydt / die ten allen câten ouerloopt onder de menschen/ die is al te seer te beclaghen. Verscheyden specien van sotheden.

Is hy niet wel sot / die sy seluen de ooghen uytsteeckt ? die hem willens eñ wetens int net des duyuels worpt ? die sijnen rock meer acht dan sijn lichaem ? t'lichaem meer dan de siel ? de aerde meer dan den hemel ? slijck meer dan goudt ? dreck meer dan peerlen? het tijdelijcke meer dan het eeuwighe?

Ist niet een groote sotheydt / sijnen esel beter te besorghen dan sy seluen ? Dien te cleeden / en selue van coude te vergaen ? Dien aen tafel te setten/ wel te tocuen/te bedde te legghen/ende selue van hongher te steruen/ eñ als een esel te slauen ? De siele is den meester/ ende t lichaem den esel: eñ soo doen wy. Wat meerder sottigheydt/dan sy seluen een huysken maecken/van hout en strop / om daer in verbrandt te worden ? Jae sy seluen den hemel sluyten : ende niet alleen de poorte der hellen wijdt open stellen / om recht en ruym daer in te loopen : maer dat meer is/ sy seluen een helle stichten en maecken/ al en hadder noyt gheene te veuren gheweest : om aldaer inder eeuwigheydt sijns selfs sottigheydt te besueren/ ende met de alderstrangh ste straffe des eeuwighs viers te becoopen ? Aldus seght den Propheet : Ponat te Dominus sicut Sedeciam, & sicut Achab, quos *Ierem.29.* frixit rex Babylonis in igne, pro eo quòd fecerint stultitiam in Israel: Godt sal v stellen en handelen / ghelijck Sedecias en Achab van den Koninck van Babilonien ghetracteert hebben gheweest / die hy ghebraden en ghefruyt heeft metten viere / om dies wille dat sy sottigheydt voort ghestelt hadden in Israel.

Van alsulcke sotten spreeckt aldus den Wijseman : Stultorum infinitus est numerus : T'ghetal der sotten is sonder eynde. Ende te kennen gheuende van wat sotten dat hy spreeckt / soo seydt hy rechts te voren : Peruersi difficilè corriguntur : De boose verkeerde menschen zijn quaedt om beteren. *Eccles.1.*

A Nu dan/ de vraghe is claer: *Wie datter sotter is dan eenigh sot* ? De antwoorde seght: *Die lieuer den duyuel dient, dan Godt*: soo die doē/ daer wy af ghesproken hebben. Want / die doen soo veel/ al oft sy den vyandt een keersken hechteden/ ende hem aenbaden: daer teghen/ Christum Godt onsen Heere van hun verstekende. Want soo wie willens en wetens hem tot doot-sonde begheeft / die moet voor seker rekenen / dat hy met de ombevroede Joden den Heere Jesum sijnen salighmaecker verstoot / ende Barabbam den moorder verkiest. Want hy verworpt sijn saligheydt / eñ hy omhelst ende grijpt de doodt/ende verdoemenis sijnder sielen aen. Sotheydt der sondaeren.

B Dit is inden Coninc Salomon leuendigh / als in eenen spieghel/

 te sien:

3. Regum 11. cap. te sien: die eerst met Godt soo wel staende / hem daer naer / deurt toedoen van vremde vrouwen soo vergheten heeft / dat hy hem tot afgoderije ende der duyvelen dienst openbaerlijck heeft begheven. Soo dat hy de afgoden sijnder huysvrouwen / die seer vele in ghetale waeren / templen ende altaeren stichte / eñ die selve sacrificie dede.

Desghelijcks doen sy alle die in boosheydt leven / ende tot de alderquaedtste sottichheydt der sondaeren comen. Sulcks was Nabal. 1. Reg. 25. Sulcks was dien Evangelischen sot / niet naert Evangelie levende. Luc. 12. Want / wat moghtmen meerder dwaesheydt en dulheydt vinden / C dan Godt den alderbesten Heere / die wy allen dienst / en ons selven / met al dat ons aengaet / meer dan eens schuldigh zijn: ende die naer alle ontallijcke weldaeden ons sy selven veur loon sal gheven: dien / segg'h' ick / niet alleen te verlaeten / maer oock te verbelghen ende te verstooten? Ende ter contrarie / den duyvel / den alderfelsten tyran te dienen: die wy nochtans nummermeer en connen te pas ghedienen? die wy behoorden te wederstaen: ende die ons niet goedts / maer hier nijdighe quellinghen / ende hiernamaels d'eeuwighe tormenten veur loon sal gheven? Isser oyt meerder sotheydt / iae uytsinnigheydt / ter weerelt ghehoort?

Sabell. li. 4. cap. 9. Die van Corinthus werden veur sot ende sinneloos gherekent / om dat sy de Legaten van Roome schandelijck met dreck bewierpen / sonder eens te dencken wat sy deden / ende hoe iammerlijck dattet hun opcomen soude: soo dat gheheel Corinthus overvallen / eñ onder de heerschappije der Romeynen met ghewelde ghebraght is gheweest. Maer / wat heeft dat stuck te beduyden / by de onsprekelijcke vermetentheydt ende schandigh bestaen / deurt welck den sondaer het aenschijn Godts in sijn siele mette vuylicheydt der sonden is verderuende / ende sy selven ter eeuwigher verwoestinghe brenghende?

Sabellicus ibidem. Claudius den Keyser stack vol vã onwijse curen en kecken: maer de meeste sottigheydt werdet ghereket / als hy / Britannicum sijnen wettelijcken sone verworpende / heeft Nero in sijn plaets / veur sone opghenomen / die oock int Keyser-rijck hem volghen soude. Denwelcken Nero een fackel ende vlam is gheweest / om niet alleen sijn eyghen huys en hof / maer oock om gheheel Roome / iae al de weerelt in brande te stellen. Maer den sondaer / van sy selven / die een kindt Godts is / een kindt des duyvels maeckende / ende alsoo verre alst in hem is / hemel ende aerde / met al datter in is / ten helschen brande begheuende / die doet een raserije niet om verghelijcken.

Sabell. ibid. Die van Athenen / behoudens alle hare wijsheydt / deden nochtans seer onwijselijck / als sy eenen der alderwijste ende prijsbaerste mannen / Aristidem / tot ballinckschap verwesen / met een maniere

van

van meest boisen / die sy met meest scherf-stucken vergaderden/ Ostracismus ghenaemt. Een man seggh' ick / die sy met allen arbeydt en sorghvuldigheydt hadden behooren te houdē/ iae oock van d'ander eynde des weerelts te soecken. Aristides vraghende / wat hy misdaen hadde/dat sy hem sulck een schande aendeden? Sy antwoorden : Quia ferre non possumus, te vbique bonum prædicari: Wy en connen niet ghelijden / dat ghy ouer al / veur goedt ende deughdsaem ghepresen wordt. Maer den sondaer doet noch sottelijcker: want hy noch goedt/noch wijs wesen en wilt/ ende maeckt sy seluen ballinck vant eeuwigh leuen/daer hy als erfghenaem recht aen hadde/ ende hem niemandt anders en coste uptstooten.

Aldus spreekt hier van S. Augustijn: Deũ derelinquere, idem est quod perire: Godt te verlaeten (deur de sonde) is soo vele/als verloren gaen. Het welcke al ouer een comt met het ghene datten Wijseman seght: Quid habet amplius sapiens à stulto; nisi vt pergat illuc, vbi est vita? Wat heeft den wijsen meer dan den sot / dan dat den wijsen derwaerts gaet/ daer het leuen is? Dat is een groot verschil/ daert al aenhanght. Want/den sot/ dat is den sondaer/ eylaes / die gaet met sijn onwijs quaedt leuen ter eeuwigher doodt en katijnigheydt/mette dwaese maechden.

August. Soliloqu.

Eccls. 6.

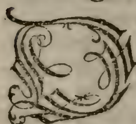
Ghebedt teghen de dwaesheydt der sonden.

Enghesien dat alle onse qualijck-vaert / en verblindtheydt deur de eerste onwijsheydt onser veur-ouderen ter weerelt ghecomen is / deur de sonde van v scheydende/ o Heer/ ende den vyandt ghehoor gheuende: Wilt ons/de daghen ons leuens/ van de aldermeeste sotheydt der sonden bevrijden: op dat wy v inder eeuwigheydt moghen aenhanghen. Amen.

CAP. IIII.

VVie vvortter toch soo sot, en soo onvvijs bevonden?
Die t'goedt, en Godts ghebodt, verlaet, en leeft in sonden.

Sondaer, s'duyuels dienaer.

E vraghe gheeft bedecktelijck te kennen / datter wel vele vindt / die lieuer den duyuel dan Godt dienen: maer dat sy haer veur sulcks niet en houden / noch de saecke soo quaedt en achten. Want / niemandt en soude gheeren kennen / dat hy den duyuel dient / ende dat meer is / lieuer dan Godt / al doet hyt nochtans / ende gheeren. Daerom wordt hier verclaert / wie der soo sot is.

Luc. 15. De antwoorde seght / Die t'goedt ende de deughdt verlaet / &c. Soo dit by claer exempel inden verloren sone te bemercken is: die A t'huys sijns vaders / ende de ghehoorsaemheydt / de liefde / sorghe / bewaernis / eñ al sijn welvaerdt afdanckende / hem heeft gaen beghe- B nen tot alle booshcydt. T'welck soo wie doet / die toont onghetwijfelt / dat hy lieuer den duyuel dient dan Godt. Want ghelijckmen deur de deughden Godt dient / eñ sijn ghebodt en wille volbrenght: alsoo dientmen den duyuel alsmen sonde doet: overmidts hy sulcks *Iob 41.* begheert / ende beveelt aen alle die hem ghehoor ghenen. Ipse est Rex super vniuersos filios superbiæ: Hy is Coninck ouer alle kinderen der hoouerdije. Dat is / ouer alle die in sonde leuen: van welcke de principaelste zijn / de ghene die metten vyandt ouer een comen in houeerdigheydt / coninghinne van alle sonden.

Chrysost. August. Dat sulcke menschen ten dienste des duyuels staen / leert ons seer wel S. Jan Guldemondt / aldus: Peccatores sunt equi diaboli: C De sondaeren zijn s'duyuels peerden. Ghelijck een peerdt sijnen meester dient / int draghen / trecken / en rijden / soot hem belieft: ende ghelijck den rijder t'peerdt mettē toome dwinght / ende leydt al daer hy wilt / alsoo doet den duyuel metten sondaere. Dit beclaghende / *Prosper lib. 2. cap. 15. De vita contempl.* roept een heyligh man / aldus segghende: O facinus inauditum! suaui iugo Christi contemto, ferreum cupiditatis imperium voluntaria mentium inclinatione suscipimus: O alderbremste eñ erghste daedt en quaedt! het soete en saechte iock Christi verworpende / nemē wy met ghewilligher eñ gheboghen herten aen / dat hardt eñ ijserē gheweldigh bevel der quaeden lusten eñ begheerlijckheydt. Deurt welck ons den vyant / als met eenen toom / stuert eñ drijft / al daer hy ons hebben wilt. Wat moghtmen dan meerder sottigheydt vinden / dan sonde doen: aenghesien men daer mede niet alleen de deughdt ende Godt met sijn ghebodt verlaet / maer oock sy seluen keert ten duyuel waert / hem alle ghedienstigheydt toonende?

Hoe

Ergóne bruta adeò ſteterunt præcordia cuiquam?
Qui vitijs ſeruit: ſordet cui ſplendida Virtus.

Wie wortter toch ſoo ſot, en ſoo onwys bevonden?
Die tgoet, en Godts ghebodt, verlaet, en leeft in ſonden.

Y auroit il teſte, D'homme ſi mal faite? Sens ſi abatu?
Celuy qui ſe gliſſe, Au bourbier du vice, Foulant la Vertu.

Hoe claerlijck dat den ſondaerighen menſch den duyuel dient ende hem van dien laet leyden ſoot hem belieft / ſullen wy uyt de navolghende exemplen mercken. Wy leſen van eenen / die nochtans als monick Gode ſcheen te dienen / datten booſen gheeſt inder nacht tot hem comende / gheheel ſijn celle met claerheydt verlichte / hem vele waere ſaecken veropenbaerende / om ſoo te bedrieghen: daer by ſegghende / dat hem niet meer en ghebrack / tot de volmaecktheydt / dan Abrahams ghehoorſaemheydt / om d'eeuwighe glorie verſekert te weſen. Daerom / dat hy vrij / ſonder eenigh twijfelē / ter begheerte van Godt / ſijnen ſone tot een offerhande dooden ſoude. Den armen dwaes gheloofdet / ende maeckte ghereedtſchap om t'ſelue te doen. Maer ſoo den ionghen de nieuwigheydt vant mes te wetten / van banden ghereedt te maecken / bemerckte / ende uyt dien onghewoonen hādel iet quaedts vermoedde / een ooghe int ſeyl hebbende / ſagh dat hy hem naerder quam / en ſochte aen te taſten: en iſt ontſpronghen. maer / ocharm / den vader en is de banden der duyuelſche ſlauernije niet ontcomen. *Caſſianus lib. 2. cap. 7.*

Eenen anderen / teghen de behoorlijcke ſimpelheydt en gehoorſaemheydt / dede grooten arbeydt / om ſijn woonſtede te vermeerderen naer ſijnē eygenē ſin / met de ſimpel aermoede niet te vreden weſende. Eñ ſoo eens ſijnen ouderen hem ouerquā / vondt hem met eenē grooten hamer eenen grootē ſteen met cracht van ſlaghen houwende naer den eyſch van ſijn vermet / eñ veurghenomen werck: eñ ſagh den vyandt / als eenen moriaen / handt aen handt voeghende / mede wercken / ende het werck voorderen: moedt gheuende / ende t'elcken ſlaghe mede treffende. Ende ſoo dien heylighen ouderlinck naerder quam / vraeghde hy hem / wat hy maeckte? Deſen ſteen (ſeyt hy) maeckt ons veel ſpels / ende nauws en connen wy dien vermannen. Ghy ſeght ſeer wel (ſeyde den ouerſten) Wy en connen / ende / Ons: want ghy en zijt alleen int werck niet: maer ghy hebt eenen medehulper: die v ſoo niet en dient oft helpt / als dat hy v beveelt eñ ſtuert te doen al dat hem belieft / int volbrenghen uwes eyghens ſins en wills. Soo gaet het in ſijn werck / ſiet / ouer al de ghene / die Godts ghebodt ende wille laetende / den duyuel dienen / ende ghehoorſaem zijn / met hun ſonden te volbrenghen. *Caſſianus 9. cap. 6.*

Ghebedt teghen de ſlauernije des vyandts.

O Machtigh heere / ende goedertieren vader / die mijn ſiele uytter ſlauernije des vyandts verloſt hebt: beſchermt my van alle beuechtinghe der ſonden / op dat ick des vyandts raedt en daedt in als verſaecken magh / ende v met ſiel en lichaem ghetrouwelijck dienen. Amen.

Cap. V.

VVat brēghter metter daedt, dē mēsche meest ter hellen?
Quaen Raedt: Exempel quaedt: en quade Mēghesellen.

Vele vveghen ter hellen leydende.

L ist saecke dat niemandt ter hellen en comt / dan deur sijnē vrijen wille/ met welckē hy de sōde doet/ die hem ter hellen brenght: nochtās zijnder vele oorsaec-ken ende quade hulpen/ die hem tot sonde en tot d'eeu-wighe qualijckvaert brenghen. De vraghe dan is/ welcke de principaelste oorsaecken zijn/ deur welcke de meeste menighte der menschē ter hellen comt. De antwoorde seght A
inde eersten/ *Quaden raedt*: te wetē/ die den eenen mensche den anderē gheeft. Naer het exempel vāden quaden raedt den welcken t'serpent eerstmael aen Eua ghaf/ haer onghehoorsaemheydt inblaesēde/ om t'verbodt Godts te breken/ deurt eten vande verboden vrucht. Nu/ aenghesien dat den mensche soo quaedt is/ dat hy oock sonder raedt/ sonder exēpel/ eñ sonder quaedt gheselschap ter hellē gheraeckt: ghelijck Iudas/ selfs goedē raedt/ goedt exempel/ eñ d'alderbeste gheselschap hebbēde/ met onsen Heere in persoone/ eñ sijne lieue Apostelen: wat moet het noch meer tot quaedt helpē/ als iemandē quadē raedt ghegheuen wordt? Want/ dat is alsdā/ als olie int vier ghegoten / om noch meer t'ontstekē/ inde plaets vā te blusschē. Eñ daerom/ gelijck goedē raedt te gheuē/ een werck is van bermhertigheydt/ daermē dē hemel mede ꝟdient: alsoo is quaden raedt gheuē/ een vremde sonde: deur de welcke besmet wordt niet alleē de siele vā hem die den raedt en quaedt doet/ maer oock van hem die den raedt ghegheuen heeft.

Quaeden raedt.

Genes. 3.

Quaedt exempel.

Horat. Art. Poët.

Quaedt exempel is noch crachtigher dan raedt: naer dit vers:

Segniùs irritant animos immissa per aurem, &c.

T'is minder van bediet/ datmen alleenlijck hoort:
Datmen veur ooghen siet/ het hert al meer verstoort.

Want/ die metter daedt exempel van quaedt gheeft/ die wijst een
ander den wegh eñ gaet voorē ter hellenwaert. Saul deurstack sy sel- B
uen/ ende sijnen schildt-knecht dedet hem naer. Den mensch is gheneyght om naedoen / als de simmen: ende daerom / alsoo goedt en crachtigh een saecke alst is goedt exempel gheuen ; alsoo quaedt en schadelijck ist / een ander quaedt exempel te bewijsen. Van waer comt het anders / datter soo vele hier veurtijdts een heyligh leuen aen-namen / soo in wildernissen/ soo in cloosters/ als oock inde weerelt: anders dan deur de cracht vande goede raden ende exempelen/ die sy aen andere saghē: deur welcke Godt haerlieder hert roerde om naer te volghen? ghelijck het leuen der Heylighen van sulcks vol is.

1.Reg.31.

Alsoo

Quid mage præcipites auido nos inuehit Orco?
Hortatus: Exempla: Duces ſocijque malorum.

Wat brenghtter, metter daet, den menſche meeſt ter hellen?
Quaen raedt: Exempel quaet: en quade Megheſellen.

Queſt-ce qui nous meine, Pluſtoſt a la geine, Du gouffre infernal?
C'eſt la Compaignie, Le Conſeil, la Vie, De ceux, qui ſont mal.

Alsoo en ist niet om segghen/hoe menigh mensche dat tot bederuenis eñ qualijck-vaert comt/deur quaedt exempel. Eñ dit/niet alleen van harts ghelijcke / maer meestendeel / emmers dickmaels/ van sulcke / die selue andere behoorden met woorden en wercken te stichten / ende den wegh ten eeuwighen leuen te wijsen / iae met een
C stichtbaer leuen veur te gaen. Die andere quaedt exempel gheuen/ principalijck ouders hare kinderen / ende ouerste hare ondersaten/ die legghen den steen daer andere ouer vallen. Dit beseghelt Sinte Gregorius met een grouwelijcke sententie/aldus:

Die inde teghenwoordigheydt der ghemeynte qualijck leeft: *Gregor. in Pastoral.*
Die doodt hem/wien hy quaedt exempel gheeft.

Te weten / soo veel alst hem aengaet : al en dedet niemandt naer. Hoe vele te meer/alsser ander ouer vallen?

Het derde is : *Quade mégheſellen*. Dits noch het alderarghste van drijen. Den eersten gheeft het quaedt in / met raedt : den tweeden *Quaedt ghesel-schap.*
D wijst het metten wercke: eñ den derden/ leydt en treckt een ander ter hellen/eñ sy seluen mede. Sulcke spannen te samen aen int quaedt: segghende soo daer van desghelijcke beschreuen staet: Laet ons te samen een beurse maecken / ende al eens wesen. Laet ons / ons gheluck te samen legghen / ende maecken soo een verbandt int quaedt. *Prouerb. 1.*

S. Jan Guldemondt gheeft de cracht vant quaedt ghesellschap wel te kennen/als hy seght : Sulck is den ghemeynen loop der Nature : dat / als de goeden metten quaden by een comen / de quaden niet verbetert en wordt/deur den goeden : maer/ den goeden verarghert deur den quaden : ghelijck oock eenen verrotten appel / wel vijftich goede bederuen sal : maer hondert goede appelen / en sullen niet eenen verrotten goedt maecken. Soo dan quaden raedt ende quaedt exempel seer te schouwen zijn / alsoo aldermeest quaedt ghesellschap. het en zij / dat den creupelen den blinden leydende / iae den eenen blinden den anderen / beyde samen in den gracht der eeuwigher verdoemenis vallen willen. Siet nu voorts: ende leert kennen / welck van allen het alderschadelijckste ghesellschap is / eñ desvolghende meest te schouwen. Dit volght nu int naeste Capittel. *Chrysost. in Matth.*

Ghebedt om quaedt ghesellschap te schouwen.

Want ghy/ Christe Jesu / den Wegh/ de Waerheydt / ende t'Leuen zijt: leydt my/leert my/ende gheeft my t'leuen: op dat ick quaden raedt / quaedt exempel / ende quaedt ghesellschap schouwende / deur den rechten wegh die ghy ons gheleert/ghewesen/ende veur ghewandelt hebt / ter opperste glorie gheraecken magh. Amen.

Cap. VI.

VVat moetmen van al die, meer schouvven dan de peste?
Argheydt der Ketterie, ghebroedt in s'duyuels neste.

Ketterije, quaedtste peste.

Wt de veurgaende antwoorde heeftmen verstaen/hoe schadelijck een saecke dattet is/quaden raedt / quaedt exempel/en bouē al quae medegheselle̅. Nu vraeghtmen / wat van alsulcke saecken aldermeest te schouwen is/ als d'arghste van al. Eñ aenghesien datmen gheen dinghen soo seer en schouwt als de peste / om dat die onder alle smettelijcke sieckten de sorghelijckste is / lichst om behalē/maer quaedtst om t'ontcomen : Soo vraeghtmen watter noch argher/ smettelijcker/ ende meer te schouwen is/dan de peste? A

De antwoorde seght: *Ketterie*. Eñ soo ist. Want alsoo vele als de siele meer te achten is dant lichaem: soo veel te meer is de peste ende doodt der sielen te schouwen/ dā eenighe sieckte oft quale vāt lichaē. B
Leuit. 13. Hier van heeft ons Godt ghewaerschouwt/ als hy int oude Testament beval / dat de melaetsche met ghestopten eñ verbonden monde souden gaen/ ende uytten volcke woonen / iae sylieden selue van verre roepende/ dat sy besmet en vuyl waeren : op dat niemandt veur haerlieder en soude besmet worden.

Dit heeft ons oock Christus sterckelijck beuolē/wel wetende hoe groot een perijckel dat van sulcke ghemeynschap pleeght te comen:
Matth. 7. als hy ons die ontdeckt heeft/ende belast wel te wachten. Want al schijnen sy van buyten schaepen te wesen/nochtans(seyt hy)zijnt van binnen grijpēde wolven. Wie sal met eenē wolf gaen/staen/oft willen te doen hebben? Jae wie en sal niet terstondt van dien wegh loopen? Want al ist dat Godt van eenen wolf een schaep can maecken (soo sommighe hier mede haer seluen en andere willen verstouten/ om met ketters te hanteren)nochtans en moet ick daerom niet laeten den wolf te schouwen/soo langhe hy noch een wolf is. Als Godt hem in een schaep sal verandert hebben / dan sal ick hem oock daer veur houden. Maer tewijle hy noch een wolf is/soo sal ick hem houden veur sulcks als hy is/eñ veur sulchs oock schouwē : iae oock niet groeten/ noch eens hooren spreken : my bevreesende veur die quade C
Psal. 5. locht ende stinkenden asem/sijnder kele ende mondt. Dese moet ick wachten en vlieden/als een open stinckende graf / daer de doodt in sit/ ende haer fenijnighe schichten uytschiet. Want het fenijn vant
Psal. 13. serpent Aspis sit onder haerlieder tonghen en lippen : t'welck / soo
Deut. 32. den Prophete David seght/ niet om ghenesen en is. Ende haerlieder

sprake

Peius letiferi vitem quid peſte veneni?
Hæreſin: hanc Stygiæ nidus confouit Echidnæ.

Wat moetmen van al die, meer schouwen dan de peste?
Argheyt der Ketterie; ghebroeit in Duyvels neste.

Y at il de reste, Rien de plus funeste, Que peste ou poiſon?
Ouy; c'eſt l'Hæreſie, Qui a prins ſa vie, Au nid du demon.

sprake/ eens deur de ooze ontfanghen/ kruypt voorts en voorts/ als 1. *Timot. 2.*
den cancker / tot dattet aent herte slaet/ ende den armen mensche in
sijn siele doodt.

Daerom spliedet self / dit wel wetende / en versoecken noch en
roepen aen d'ooren der simpele menschen niet anders dan / Comt/
comt/ hoort eens/hoort onsen Minister eens preken: het is quaedt
datmen niet hooren en magh/ ꝛc. Dats waer: ende om dat ketter-
sche woorden soo quaedt zijn/datmense niet hooren en magh: daer-
om en willickse niet eens hooren : jae oock ter seluer plaets niet co-
men oft blijuen daer sy zijn.

Alsoo dede S. Jan Euangelist/ comende int badt / ende Cerin- *Euseb. lib. 3 cap. 22.*
thum een ketter daer vindende/ track terstondt achterwaerts / seg-
ghende tot sijn medeghesellen : Gasch/ laet ons van hier gaen / op
dat ons Godt niet desen ketter ter seluer plaets niet en plaghe/oft en
laete versincken. Siet van sulcker stoffe / goede prouisie inde Ket-
tersche spinnecoppe: opt eynde.

Daerom beval oock S. Paulus die van Ephesien / dat sy ouer *Act. 20.*
haer seluen / en ouer de gansche cudde der Christenen sorghe dra-
ghen souden / hun waerschouwende van dese grijpende woluen.
Ende tot Titum / als tot alle andere : Hæreticum hominem, post *Tit. 3.*
vnam & secundam correptionem, deuita : Schouwt eenen ketter/
naer dat hy eens / ende de tweedemael vermaent is ghewecst : wel
wetende/ dat sulck eenen teenemael verkeert/ ende verdoruen is: en-
de deur sijns selfs vonnis verwesen ende verdoemt.

Wt dit scherp woordt van S. Paulus ende veurgaende redenen/
blijckt/ hoe onwijselijck/vermetelijck/ en qualijck / dat sulcke Ca-
tholijcke doen / die hun versteuten met herctijcken en susperte men-
schen te conuerseren ende ghemeynschap te houden: haer siel in dup-
sent perijckelen stellende van verdoemenisse. Want / wilt eenen
volder oft bleycker / met de coolmeters oft smidts ommegaen:
wat moet hy anders verwachten / dan dat hy ende sijn laeckenen
swert werden sullen/ in de stede van te witten ? Soo seyt den Wij-
seman tot desen eynde : Qui tetigerit picem , inquinabitur ab ea : & *Eccli. 13.*
qui communicauerit superbo,induet superbiam: Diet peck handelt/
salder af besmet worden: ende die metten hoouerdighen gheme yn-
schap houdt/die sal oock hoouerdigheydt aendoen. Zijnder eenighe
menschen die hoouerdigh ghehecten moghen worden / dat zijn al-
boren de ketteren : want hoouerdigheydt is haerlieder moeder: soo
wy noch segghen sullen.

D Daer staet noch by in d'antwoorde: *ghebroedt in s'duyuels neste.* Dat
is te segghen/ dat den duyuel auteur / fauteur / broeder en voeder/
meester en vader van alle ketteren en ketteryen is. In teecken van

welcks / den H. Apostel Iacobus ghetuyght van haerlieden leere/
Iac.3. aldus: Non est hæc scientia de sursum descendens; sed terrena, animalis, diabolica : Dese leere en wetentheydt / en comt van bouen uytten hemel niet ghedaelt : maer sy is aerdtsch/beestel.jck/ eñ duyuelsch : ende desvolghende comt sy uytter hellen voorts ghestreken. Eñ dit is s'duyuels nest / daer de ketterye eñ dergheliјcke booſheydt in ghebroedt wordt: ende als een onsalighe vrucht ter weerelt comt: soo wy breeder in het naeste Capittel sullen hooren.

Swaere pesten. Met hoe goede reden datmen seght / dat de ketterije meer te schouwen is dan peste / dat can bouen t'veurseyde deur dit naervolghende exempel verclaert worden. Soo daer eens te Roome / ten
Dion Nicæus & Xiphilinus in vit. Commodi. tijde vanden Keyser Commodus / een onsprekelijcke peste oprees en regneerde : soo datter dickmael twee duysent menschen op eenen dagh storuen : ende dat niet alleen inde stadt van Roome / maer oock t'gheheele Roomsche Rijcke deur : uyt cause dat sommighe quaedtwillighe boose menschen / met ghelde van andere uytghemaeckt/ende daer toe ghehuert / eenighe fenijnighe ende smettelijcke dinghen stroopden / ende die sy wilden aenwierpen / ende soo infecteerden: Alsoo veel lichter/ subtijlijcker/ ende schadelijcker/worpen de ketteren de simpele onwetende menschen hun fenijn aen/met een decksel van minnelijcken groet ende aensprake.

Ende bouen dien / dat gaet alle pestilentiale infectie/ en smette te bouen : dat / die de peste oft andere sieckte heeft / hy vande selue begheert ontslaghen ende ghenesen te worden : oock dickmael (soo
Augustin. Prouerbium Punicū est. S. Augustijn wel aenmerckt) een deel van sijnen vleessche ghewilliglijck gheuende / ende daer mede de peste veurby sendende / lieuer dan syt al teghen danck wegh neme. Maer die met dese peste der ketterije eens beuanghen werdt/ hy wordt dan met noch een arghere besmet / van obstinaetheydt en hartneckigheydt : niet willende gheholpen zijn : iae/ veur vyandt houdende / die hem wilde ghenesen. Ende hier deur comt het / soomen dese peste der sielen lichtelijck behaelt / ende qualijck quijt wordt / oft nauwe helpelijck is: dat sy oock breeder ende schadelijcker voortſ-gaet en verbreydt/dan opt eenighe lichaemelijcke pestilentie dede : oock hoe schrickelijck
1 Reg.24. dat sy waeren : het zij ten tijde vanden Coninck David : het zij ten
Gregor. epistola 127. tijde van S. Gregorius / alſſer by-nae niemandt ouer en bleef die sijn officie bedienen coste : het zij oock ten tijde van S. Augustijn/ in Afrijcken / alſſer int Rijcke van Masinissa alleen / acht hondert duysent storuen.

Gregorius Thaumaturgus / die berghen versettede / poelen
S Gregorius Thaumaturgus. dede uyt-drooghen / riuieren met sijnen stock belettede meer ouer te vloeden / de duyuelen uyt de af-goden ende uyt de menschen ver-

dreef:

dreef: die van S. Basilius by Moyses ende andere Propheten/ende by de Apostelen midts sijn groote heyligheydt ghelecken werdt: ende/ summa/die den naem vã Thaumaturgus, dat is/ teecken eñ mirakel-doender / om sijne wonderbaere ghewercken ghecreghen heeft: desen heeft met rechte / veur het alderwonderlijckste teecken ghedaen ende ghereckent/in het upt-roepen der peste van ketterije ende ongheloouigheydt: sonderlinghe goddelijcke cracht daer toe ghebruyckende/ als teghen d'alderschadelijckste quaedt en arghste peste.

Daerom / niet sonder cause en heeft haer aen hem de H. Moeder Godts Maria met S. Jan Euangelist vertoont: die aen Sint Jan beval/ dat hy desen Gregorium onderrichten soude / namentlijck int mysterie eñ gheloof der Goddelijcker Nature: sonderlinghe als dien hoofdt-ketter Paulus Samosatenus de H. Kercke waer hy coste verderuende was: int iaer ons Heeren 233. soo dit Gregorius Nyssenus ende Nicephorus beschrijuen.

Desvolghende veurt excellenste sijnder wondere mirakelen/wast/ dat desen heylighen Gregorius Thaumaturgus/ nu ligghende om steruen / vraeghde hoe veel ongheloouighe datter noch binnen de stadt van Neocesarcen waeren / daer hy bisschop was: Men antwoorde hem datter noch seuenthien waeren te bekeeren. Gode lof/ seyt hy : soo veel ghelooúighe en waerender maer/ als ick het bisdom aenveerde. *Nicephorus lib.6.ca.17.*

Soo veel is dese peste der ketterije oock te neerstelijcker te schouwen / dat sy duyuels practijcke ghebruyckt / om de menschen te bedrieghen. Ende daerom en haddet dien H. Polycarpus martelaer niet qualijck veur / als hem dien hoofdt-ketter Marcion int ghemoet quam / ende met smeeckende woorden / ghelijck den vyandt aen Eua veurt serpent begost kennis te maecken / aen-viel ende vraeghde : Nosti me ? Kent ghy my wel Polycarpe? Jae ick/ seyde hy : Agnosco primogenitum Satanæ : Jck kenne v seer wel/ seyt hy: ghy zijt als eenen eerst-gheborenen des duyuels. ende en wilde hem noch sien noch hooren : ons leerende/ hoemen sulcke besmette gheesten schouwen moet. *Ireneus cõtra hæres. lib 3. cap.3.*

Ghebedt teghen Ketterije.

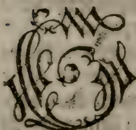

O Alderbesten herder / ende beminder uwer schaepen/ wilt uwe heylighe Kercke veur de grijpende woluen bevrijden: op dat wy de smettelijcke peste der ketterije schouwende/ in de suyuer waerheydt der Christen Religie leuen en steruen moghen. Amen.

Cap. VII.

VVelck is doch desen nest? de saeck is vveerd te vraghen.
Helle, en boose herte-pest: als bosschen oock, en haghen.

Drij besundere nesten der ketterije.

Helijck elck dier gheern omtrent sijnen nest is : soo cant gheschieden / ghelijckmen uyt den nest den voghel kent / datmen oock alsoo uyt het ghebroedtsel can bevroeden ende verkennen / uyt hoedanighen nest dat het voorts is ghecomen. Want / ghelijck de duyfkens eñ tortelkens in gheen serpents-cuylen oft vossen-holen ghebroedt en worden : alsoo de lammerkens ende gheytkens en worden in gheen cauernen oft spelonckeu der wolven oft leeuwen ghewozpen : noch ter contrarie / sulcke felle ghedierten in de stallekens en huttekens / daer oock de herderkens int ghemeyne met de temme dierkens rusten / woonen / iae oock dickmael tsamen eten.

Christus seght self / dat de leughen vanden duyvel comt / als sijn eyghen vrucht van hem ghegenereert: Cùm loquitur mendacium, ex propriis loquitur: Als den duyvel loghen spreeckt / soo spreeckt hy t'ghene dat van sijn eyghen comt: ghelijck een coppe-spinne uyt haer eyghen inwendighe rotheydt / als haer nature voortsbrenghende / dat ghespin uyt treckt. Soo onsen Heere noch claerlijck daer by seght: Quia mendax est, & pater eius : Want hy is een loghenaer / ende vader vande loghen.

Ioan. 8.

Nu dan / den vader der loghen vonden hebbende / van welcke de ketterije de principaelste hoir is : soo ist licht den nest te vinden / daer sulcke voghelen / draecken / serpenten / met dergheliicke ghebroedtsel pleghen te nestelen / eñ gheern omtrent te verkeeren. Want seomen ghemeynelijck seyt / het vogheken is gheern inden nest daert ghebroedt is. Eñ soo comen de kinderen het nestken te vinden / siende waert voghelken meest omtrent vlieght ende keett : sy volghent dan van d'een ten anderen / tot dat sy byden nest comen. Is de duyvel vader der loghen / ende der ketterije / als de principaelste loghen: soo moet dan de helle den nest zijn.

Helschen nest. I.

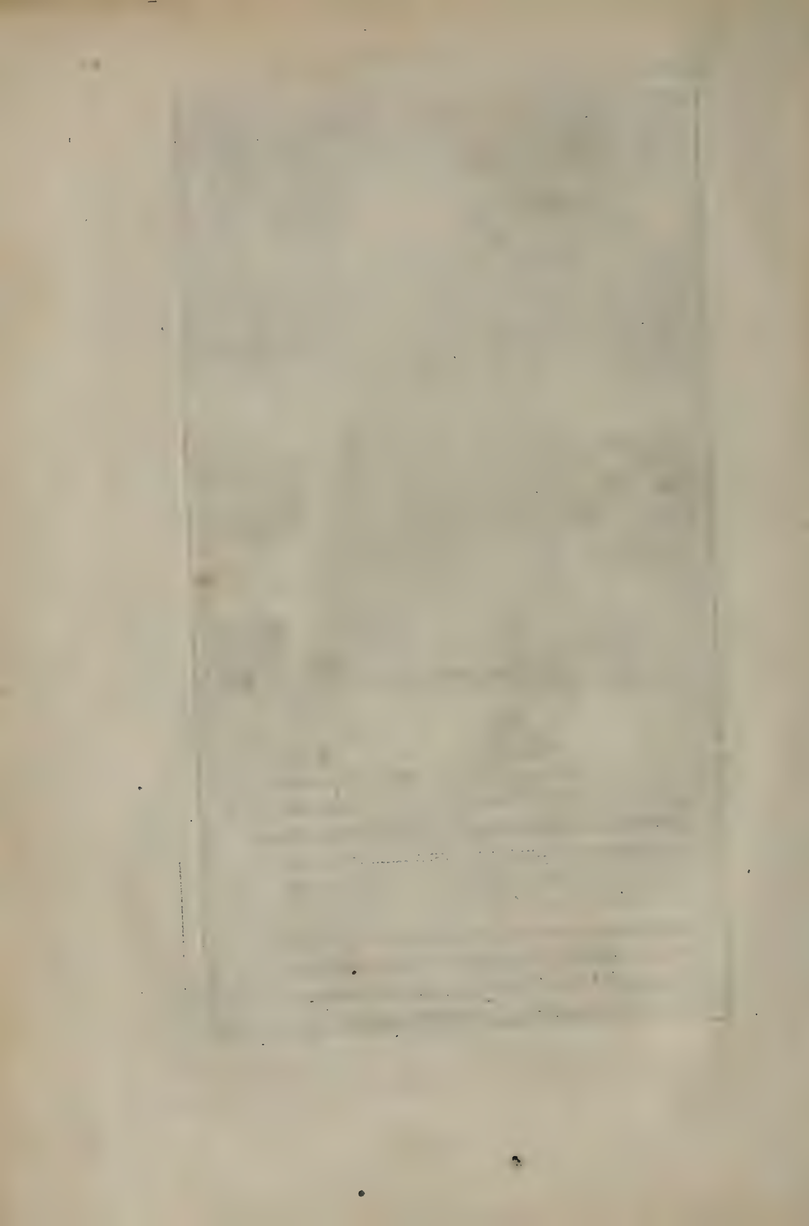
Dit seght de antwoorde / de welcke drij principale nesten noemt / A maer al uyt den eersten en meesten spruytende / te weten de helle. Van desen eersten en meesten nest moghtmen wel segghen t'ghene dat David seght vanden reyghers nest. Als hy ghesept hadde dat de musschen inde tacken der ceder-boomen nestelen souden : te kennen ghevende / deur den gheest der Prophetie / de puerheydt / ganshepdt / simpelheydt / ende vreedsaemheydt der kinderen Godts / soo seght hy voorts:

Quem mihi tu nidum? Res haud indigna rogatu.
Tartara, lucifugas, nigro cum Pectore, Siluas ..

Welck is toch desen nest? de sake is weerdt te vraghen.
Hell; en boos herte-pest: als bosschen oock, en haghen.

De quelle voirie, Vient ceste furie, Quest-ce que ce nid?
Cachots de l'Auerne, Boys, hayes, cauernes, Coeurs gros de despit.

voorts: Herodij domus dux est eorum: T'huys oft nest des reyghers *Psal.* 103.
is den leydsman oft prince van allen. Int goedt nemende/soo magh
de geestelijcke Overheydt daer by verstaen worden: int quaedt/dien
grooten helschen nest / die den meester maecken wilt / ende al naer
sijn handt stellen.

Dit heeft Christus ghenoegh te kennen ghegheuen / als hy sijn
kercke soo fundeerde / dat oock al de cracht eñ argheydt van desen
nest/niet daer teghen hebben en soude. Eñ uyt desen nest comt het be-
ghinsel van alle quaedt: al-waer / als in een groote smisse/alle quade *Isaiæ* 54.
instrumenten ghesmeedt worden / om de goede menschen / ende de II. Nest,
B gheheele H. kercke opder aerden mede te quellen. Van desen nest co- boose her-
men de helsche ghedrochten / eñ nestelen inde herten der boose men- ten.
schen. Soo S. Jan opentlijck van Judas spreekt/het broeden van
dat quaedt ey te kennen gheuende / daer dat verdoemelijck kiecken
af quam/het verraedt/eñ leueñ des onnooselś bloedts Christi Jesu.
Cùm diabolus iam misisset in cor, vt traderet eum Iudas: Als nu den *Ioan.* 13.
duyvel int herte van Judas ingheſtort hadde/ dat hy Jesum verra-
den soude. Alsoo stort ende leght den vyandt int herte der menschen
t'fenijn van ketterije/als een quaedt saedt oft ey/om daer te broeden/
ende als nieuw slanghen voorts te brenghen.

Dit versterckt S. Gregorius/aldus segghende: Diabolus in re- *Gregor. Mo-*
proborum cordibus, quasi in antro suo latet: Dē boosen gheest schuylt *ral* 27. *cap.*
inde herten der boose menschen/als in sijn hol. Ende ghelijck de ghe- 17.
dierten niet en nestelen dan daer sy eenighe bequaemheydt vindē/ eñ
de selue dan noch beter schickē naer haerlieder behoef: alsoo oock den
vyandt en comt in gheen herten nestelen (namelijck om daer ketter-
sche padden en slanghen te broeden) dan daer hy van te voren eeni-
ghe ghereedtschap en bequaemheydt vindt/eñ die dan noch bet naer
sijnen eysch schickt/ soo wy int naeste Capittel sullen verclaeren/ dat
van quaede ende bedorven Christenen ketters werden.

Van sulcke spreekt Godt tot Job / seer wel tot desen voornemen. *Iob* 40.
Sub vmbra dormit, in secreto calami, & in locis humentibus: Behe-
moth den duyvel die rust en slaept gheern onder de schaduwe: dat is/
onder t'deckſel en schijn als maer een schaduwe van Christene: eñ int
secreet van holle rieten: dat is/int herte van ydele menschen: Ende in
waske plaetsen: dat is in gulsighe/ oncuyssche/ eñ dierghelijcke Chri-
stenē/die in vleesschelijcke wellustigheden ghenoeghte maeckē. Van
sulcke nesten / oft ketterſche boose herten / lesen wy byden Prophete
Isaias: Erit cubile draconū: & occurrent dæmonia: & pilosus clama- *Isaiæ* 34.
bit alter ad alterū: Ibi cubabit lamia: & inuenit sibi requiem: Het sal
als een slaep-stede eñ nest der draecken zijn: daer sullen de duyvelen
d'een den anderen te ghemoete comen ghelooopen: ghelijckmen om-
trent

trent de ſpelonckken en holen van beeſten ſiet ghebeurén : d'een gaet d'ander comt : d'een vlieght uyt d'ander in / om halen en draghen: eñ om ſoo doende/dẽ neſt oock altijdts met het ghebroedt te bewaré. Daer ſal dien rouwen ghehaerden/den eenen totten anderen roepen: als in ſulck werck eñop-ſtel wel eens zijnde/ en ghelijckelijck huylende. Daer ſal dat hardt/onghenadigh/eñ bedrieghlijck ſerpent Lamia oock neſtelen. T'welck ſerpent (ſoo S. Gregorius/en S. Hieronymus ſegghen) een ſchoon vrouwen aenſchijn heeft/ maer ſeer valſch eñ wraeck-ghierigh is/oock haer eyghen ghebroedt vernielende.

Gregor lib. 33. cap. 24. Moral. Hieronym. in cap. 4. Thren.

De Caluiniſten werden by dit ſerpent ſeer wel ghelecken : die nu deur ſulcke treken/ eerſt met ſchoon-ſpreken/en blyde ghelaet: ende dan/alſt anders niet gaen en wilt/met felheydt/gheweldt/ en wrake/ ſeer verre den gheheelen neſt beſletſen en beſitten. Eñ daer vindt Lamia ruſte. Niet eer en zijn de Calviniſten gherust oft wel te vreden/ waer ſy comen/ dan als ſy al t'segghen en t'craeyen alleen hebben/eñ dattet al danſſe ſoo ſy pijpen: oft anders en canmer niet mede te ſtalle gheſtaen.

III. Neſt, verholen plaetſen.

De derde ſorte van neſten/daer den duyvel ketterſche ſlanghen in broedt en worpt/dat zijn boſſchen en haghen / eñ alle ſulcke eenelycke verborghen plaetſen/ als oock kelders en holen. Soo Christus ghetuyght : Omnis qui malè agit,odit lucem: & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius : Al die quaedt doen heeft / die haet en ſchouwt het licht: eñ hy en comt te veur-ſchijn niet : op dat ſijn quae ghewercken niet betrapt oft beſtraft en worden . Daer by comt het datmen de ketteren/ als ſy vanden helſchen gheeſt ontfanghen hebben/ ſoo ſiet beladen loopen/als een miere met haeren eye/ oft als een hinne / ſoeckende waer ſy ſtilſt ende gheruſtelijckſt haer ey ſal quijt werden . Dan ſoudemenſe achter de haghen ende in boſſchen vinden/ metten Teſtamente inde handt: ſoo neerſtelijck vuerſſende / eñ d'een den anderen t'fenijn van ketterije en dolinghe inſtortende : als oft ghy eenen hoop padde-gherecks ſaeght / in haerlieder booſe generatie ſoo verwert ende verneſtelt: al ſtillekens haere ſaecken doende/ tot dat ſy tijdt en ſtondt vinden / om opentlijck haer dolinghen te belijden/ ende int openbaer te preken: als mette hinne caeckelende alſt ey gheleght is. C

Ioan. 3.

Socrates lib. 2. cap. 29. Sever. li. 2. Anno 359.

Sulck eenen modder-cuyl en booſen neſt/was die vergaderinghe der Ariaenſche ketteren te Ariminen/ onder t'deckſel van een Concilie/ onder Conſtantius ghehouden/een ketterſch Keyſer. Int welcke de Arianen / beſonder Valens ende Vrſacius/ de Catholycke biſſchoppen met ſulcke liſten en bewimpelde woorden / onder t'ſchijn van te willen accorderen/ gheſocht hebben te vervanghen / ende ſoo verre inden ſtrick braghten / dat niet alleen de Godtheydt Christi

groote-

grootelijcks beschadight en wierdt : ende het besluyt des ghelooss vant Concilie van Nicen teene-mael crachteloos ghemaeckt / ende als onder den voet gheworpen was: maer oock / soo S. Hieronymus seght / de weereldt by nae op eenen bot verwondert werdt / dat sy scheen heel Ariaensch te wesen. Soo clackten Valens en Ursatius de handen te samen / van victorie roemende / soo riepen en craeyden sy ouer-luydt / als al ghewonnen hebbende. Maer terstondt / onder den Paus Damasus / wierdt daer in voorsien / midts een Concilie te Roome houdende / daer het ghelooue vant Concilie van Nicen mede wederom bevestight wierdt / eñ die schadighe wonde vbõden. *Hieron. cõtr. Luciferia-nos.*

Sulcken nest was t'Concilie te Seleucien desghelijcks aenghe-richt: eñ een vande selue stoffe te Constantinopelen / deur den vuylen Keyser Constantinus Copronymus / teghen de eere der heyligher belden. *Paul. Diac. li. 22. Hist.*

Sulcks was dien boosen hoop der ketteren / als een Concilie te Ephesien vergadert. Daer eenen Dioscorus / als bel-hamel / den heylighen Flauianum bisschop om den hals braght. Welcke Concilie Synodus prędatoria, dat is moordt-Concilie / eñ roof-cuyl ghenaemt wierdt: wesende / soo Christus seyde / een spelõcke der moordenaers. *Nicephor. li. 14. cap. 47.* *Matth. 21.*

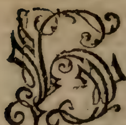
Elck wachte hem van dese ongestadighe dwalende swalemen onder sijn dack te laten nestelen / op dat sy hem sijn beste ghesicht / des ghelooss en gratie Godts / met hare hittighe vuyligheydt niet en benemen : t'welck niet dan met bitter galle van grooten leedtschap te her-crijghen en ware / ende sonderlinghe gratie van Godts al-moghentheydt. Ghelijck Tobias met de galle des visch van sijn verblindtheydt ghenesen wierdt: eñ dat deur hulpe en raedt des Engels Raphael: want het een Engels werck is / eenen sondaer / ende meest eenen ketter te bekeeren / ende ten rechten weghe te brenghen. *Tob. 2.*

Ghebedt teghen alle schadelijcke vergaderinghen.

GHy hebt ons / o Heer / inder Kercken onder de vleughelen uwer bermhertigheydt / als een clock-henne haere kiecxkens / vergadert: bevrijdt ons vãt boos ghebroedt der argheydt eñ der dolinghe : op dat ons den grooten nest der hellen niet en crijghe / maer het Rijcke des hemels besitten moghen inder eeuwigheydt. Amen.

CAP. VIII.

VVat is een ketter plet? vvat is een heretijck?
Een vuyl verdoruen let: verloochent Catholijck.

Het en moet niemandt wonder duncken / datmen dit vraeght: wāt daer en is ter weerelt ghee beeste soo fel/ A gheen mōstre soo vrēdt/noch eenigh dinck soo quaedt om helpen/ eñ tot sijnen eersten goedē staet te brēghen als eē ketter: eñ dat schadelijcker is in een ghemeynte.

Hieron. cōtr. Vigilantiū. Daer zijn/seght S. Hieronymus/ter weerelt vele mōstren voorts ghecomen: wy lesen byden Prophete Isaias Centauros, Sirenas, Vlulas, & Onocrotalos. Iob beschrijft int gheestelijck bediedt Leuiathan, en Behemoth. De Poeten versieren Cerberū, Chimæram, Hydram, een dier met vele hoofden. Virgilius schrijft van eenen/ Cacus ghenoemt. Ende Spanien heeft eenen drijvormighen Geryonem voortgebraght. Maer alleē Vranckrijck (sept hy) en heeft tot noch toe gheen monstren ghehadt: maer heeft altijdts wel voorsien gheweest van vrome eñ gheleerde mannen. Eñ siet/onverwacht / soo comter eenen Vigilantius, iae beter Dormitantius voorts ghesproughen: Die met eenen onsuyueren gheest / teghen den gheest Christi vecht eñ strijdt. Aldus S. Hieron. schrijuende teghen Vigilantium.

Een ketter d'alderselsaemste monstre.

Maer/ waert dat hy nu leefde / hy soude wel verwondert zijn/ vande Caluinissche eñ andere ontallijcke sulck eyselijcke monstren/ daer Vranckrijck ende andere landen af crielen. Daerom / het is de pijne weerdt ten rechten te vraghen / ende te weten/ wat een ketter oft heretijck is.

Oorspronck der ketterijen. Om den rechten oorspronck van ketterije en vā ketter te verstaen/ soo moetmen weten / dat eertijdts al de ghene die t'heyligh doopsel ontfinghen/eñ de leeringhe Christi hielden/eerstmael te Antiochien/ en soo voorts elders/ Christiani, dat is/ Christenen gheheetē wierden. *Act. 11.* Eñ als nu sommighe haer vā die af-scheydende/eenighe andere leeringhe aennamen: dat wierden heretijckē/ ghenoemt naer dē naem vāden eersten diese aftrock eñ verleydde. als te weten aenhangheren van Menander Simonis des toouenaers discipel/ Menandriani: van Ebion Ebionitæ. van Marcion Morcionisten: eñ alsoo tot onsen tijde toe/ van Lutherus Lutheranen: van Caluinus Caluinisten, ende soo voorts. Eñ alle de ghene/die by die eerste vergaderinghe eñ H. kercke bleuen/die en hietē niet naer den naem vandē Apostel/ Bisschop/ oft Leeraer/ diese tottē Christē geloone bekeert oft gedoopt hadde: maer bleuen dien eerstenghemeynē naem houdende/te weten/ Christiani: eñ daer naer bouen dien oock Catholici : als nu voor allen volcke/

Quod genus Hæreticus? quæ fæx? quo belua vultu?
Catholici vappa; et fidei deſertor auitæ.

Wat is een Ketter plet: Wat is een Haretyck?
Een vuyl verdorven let: verloochent Catholyck.

Queſt-ce l'heretique? De quelle boutique, Et de quel aloy?
C'eſt vn Catholique, Meſchant, rogue, inique, Et traiſtre a la foy.

plaetse/en tijden/ter salighepdt int ghemepne dienende / dat eenigh gheloove / daer sp hun aen hielden: soot voorts heeten en blijven sal tot het epnde des weerelts.

Wt desen grondt blijckt het claerlijck / dat ten rechten te spreken gheen heretijck en is/oft hy en heeft eerstmael Christen en Catholijck ghe weest: maer heeft nu het Catholijck gheloove verloochent/ ẽn is apostaet en afvalligh ghewozden vande heylighe kercke / en
B soo oock van Godt. Dien worpt sijn Christendom onder den voet/
C ende den heylighen gheest van hem verdrijvende/ gheeft den boosen
D gheest plaets in hem.

De antwoorde seght/ *Een vuyl verdorven let*: want aengaende het
E lichaem Christi/ de H. Kercke/ soo is een ketter als een verrot en verdorven lidtmaet ghewozdẽ/ d'welck oft vã selfs af valt / oft t'welckmen af brandt / oft af snijdt tot behoedt ende bewaernis vande reste des lichaems/ t'welck noch gaef en ghesont is. Daerom seyde Sint Augustijn wel/ Dat vã quade bedorven Christenen ketteren wozdẽ: want het boos leven brẽght tot ketterije. Ẽn ghelijck het ghewozmte upt het bedorven vleesch spruptende / voorts ander ghewozmte genereert/ ende d'een metten anderen verderft/ ten zij datment uptsnijdt: alsoo spruyt ketterije upt booshepdt des levens: ẽn broedt en voedt voorts andere booshepdt/ allmender niet in en voorsiet. Dat ist dat S. Hieronymus seyde: Men moet het verrot vleesch af snijden: ẽn het schorft schaep uptter cope stooten: op dat t'gheheele lichaem en cudde niet en bederve. Arrius (seght hy) en was maer een vonckskẽ viers / maer / om datment niet terstondt verdruckt en heeft/ soo heeft het bynae de gheheele weerelt ontsteken. *August.* *Hieron. in epist. ad Galat. lib 3. cap. 5.*

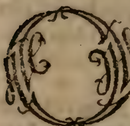
F Tertullianus ghelijckt de ketteren en haerlieder opstel/ by de bra-
G ke ẽn verworpen steenen vant ghesticht der H. kercke / waer mede den duyvel sijn Synagoge sticht / teghen t'huys Godts: als eenen hoop steenen sonder calck oft mortel by een ghebraght. Dat is: als eenen hoop verloochende Christenen opt schijn van een kercke by een loopende. D'werck (sept hy) dat sp opbrenghen / en coint van haerlieder epghen ghestichte niet / maer t'comt vande brake en destructie des waerhepdts. Sp ondergraven ende breken het onse/ om t'haerlieder te maecken. *Tertull. de praescript. haer.*

Ghebedt om ghestadighepdt des gheloofs.

U Onsprekelijcke liefde/ o Heere/ heeft ons van vyanden vrienden/ ende van lidtmaten des vyandts / leden uwes lichaems ghemaeckt: gheeft ons de gratie der ghestadighepdt / op dat wp vant arghste fenijn der ketterije bevrijdt wozden/ ẽn noch om doodt noch om leven vã v en schepden. Amen.

CAP. IX.

VVats Duyuel, meer noch min? vvat is een helsche beest?
Een argh verdoruen sin: verloochent engels gheest.

OM datter soo naer maeghschap is / tusschen eenen ketter en den boosen gheest / soo ist datmen niet voor-by en can / alsmē vanden eenē spreckt / men moet oock vanden anderen ghewaghen / als van twee handt-ghesellen. Daerom werdt oock dit en andere saecken hier ghevraeght / om het groot bestandt en ghelijckheydt / die tusschen hun beyden in vele dinghen zijn / te kennen te gheuen / om / soo van d'een als d'ander / hem te wachten.

Een verdoruen gheest, helsche beest.

Dat al-voren in de vraghe den vyandt een helsche beest werdt A
ghenaemt / dat en moet niemandt wonder duncken. Want / is den
Psal. 48. menschę de beesten deur de sonde ghelijck ghe-worden / waerom en
1. Ioan. 3. soude den vyandt / die de sonde ghevonden heeft / oock by een beeste
Gen. 3. niet gheleken worden? Ende deur sulcks heeft hy oock / inden eersten aenslagh aen Eua hem in de ghedaente van een beeste / te weten van een serpent / vertoont. Ende daer-naer aen verscheyden heylighen / in menigherley manieren van ghedierten / de ghedaente / voys / en arg-heydt aen-nemende en ghebruyckende / tot sijn quaedt op-stel.

Daerō oock de H. Schrifture noemt den vyandt in vele plaetsen / B
soo vant nieuw als vant oude Testament / niet alleen met den ghe-
Apoc. 12. & 13. meynen naem van beeste / als namētlijck S. Jan in sijn openbarin-ghen: maer oock heet sy hem eenen leeuw / beer / draeck / serpēt / wolf / vos / en dgheliicke ghedierte / die oft met felheydt / oft met loosheydt / haer quaedt te wercke stellen. Wat willen wy claerder dā dat Sinte
1. Petr. 5. Petter seght: Aduersarius vester diabolus, tanquam leo rugiens, circuit, quærens quem deuoret: Siet toe: weest sober en waeckt: want u-lieder vyandt den duyuel / loopt rondts-omme / als eenen briesschenden leeuw / soeckende wie hy verslinden sal.

Chrysost. super Genes. Homil. 31. S. Jan Gulde-mondt seght recht uyt met corte woorden / al dat wy hier op moghten begheeren / aldus: Diabolus, mala bestia: Den duyuel is een quade beeste. Om wiens argheydt noch beter te kennen / seght S. Gregorius: Diabolus, aliis leo; aliis formica: Den
Gregor. 5. Moral. cap. 17. duyuel is veur de sommighe als eeneen leeuw / ende veur sommighe maer als een miere. Dit is waer in verscheydē manieren. Eensdeels / om dat hy hem in verscheyden ghedaenten somtijdts sienelijck vertoont. Ten anderen / om dat hy onsienelijck de conditien der seluer naer-volght: soot hem best dunckt / om sijne vermetten en stucken

upt

Quid dæmon? Erebi quid inadſpectabile monſtrum?
Angelus, altiuoli corruptus labe tumoris.

Wats duyvel, meer noch min? wat is een helſche beeſt?
Een arch verdorven ſin: verlooghent enghels gheeſt.

Queſt-ce que le diable, Qui tant effroyable, Touſiours nous combat?
C'eſtoit vn bon Ange, Qui par pauure eſchange, Deuint Apoſtat.

uyt te richten. Ende oock / om dat al syn op-set / veur sommighe menschen / maer als een miere oft siere gheacht en wordt: ende ter cõtrarie veur andere / als de wreedtheydt eens leeuws werdt gherekent eñ ghevreest: naer dat den eenen mensch cloeck is / eñ den anderen cleyn-moedigh.

Emmers den naem van Beest dient den duyvel seer wel: want al heeft hy al syn natuerlijcke gauen behouden (ghelijck S. Dionysius wel seght) eñ deur sulcks uytter nature gheẽ beest en is / noch natuerlijcke beest ghewordeu: nochtans / midts de onredelijckheydt der sonde eñ beestelijcke quaedtheydt / die hy hem aẽtreckt eñ gebruyckt / soo magh hy en moet hy wel een beest gheheeten worden. Te meer / dat S. Jan Chrysostomus seyt: Satan ex hominibus bruta facere studet; imò verò feras, quin potiùs dæmonas: Den duyvel soeckt van menschen beesten te maecken: iae wreede dieren: eñ dat noch meer is / duyuelen. En soo doet hy waerlijcks. *Dionys. Areopag. De divin. nom.* *Chrysost. homil. 10. ad Pop. Antioch.*

A De antwoorde is claer: dat hy een apostaet / verdorven sin / ende verloochent engels gheest is. Wãt hy van Godt / een d'alderschoonste ende edelste engelsche creature gheschapen zijnde / is deur syn eyghen behaghen / deur ydel glorie eñ hooueerdigheydt / van Godt afghewecken / verkeert / eñ afghevallen: in eenen vuylen / boosen en nijdighen gheest ende duyvel veranderende. Ende is soo ter hellen ghevallen / eñ sommighe in dese nederste-locht blijven hanghen / die ons tenteren en quellen. Van desen val ende grote veranderinghe / sal int besunder ghehandelt worden int xxv. Capittel. Oorspröck des duyvels.

Dit werdt nu dan / als een claer beghinsel / om als met eenen natten vingher te tasten en te toonen / hoe ghelijcksaem dat de ketters met den duyvel zijn / in haeren oorsprõnck / listigh vervolgh / schadelijck opstel / eñ ten laetsten in haerlieder eenvuldigh verdoemelijck eynde / ende laetste gherechte. Laet ons dit bestaen te beduyden / soot best doenelijck sal wesen / eñ soo het desen tijdt aldernootelijckst is / soo iammerlijck met dese duyuelsche ende kettersche nestelinghe bewimpelt.

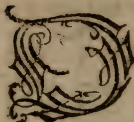
Ghebedt teghen tentatie van eyghen behaghen.

Den nijdighen draeck / en engel der duysterheydt / doet my vluchten / en tot v vluchten / o Heere Godt der heyr-scharen: maeckt dat ick v soo van v gratien en gauen dancken en louen magh / dat ick my te ootmoedigher draeghe / hoe ick van v meer ontfanghen hebbe: eñ my altijdts in v gloriere. Amen.

Cap. X.

VVat moetmen in Vijandt, en in Ketter bemercken?
D'een valt uyt s'hemels pädt, en d'ander uyt der kercken.

Ghelijck-saenheydt tusschen duyuel en ketter.

Aer hanght vele aen/ te wetẽ van wien oft van waer dat iemandt comt: om te weten watmen van hem houden moet. In teecken van dies/ alsmen metter waerheydt can segghen: Men kent v wel/ Men weet wel van waer ghy zijt oft comt: dan ist verde ghedaen van sijns groot-achten ende weerdigheydt. Daerom vraeghtmen hier/ het ghene waer uyt den eersten oorspronck eñ merckelijck voorts-comen des ketters te sien is: waer in hy oock seer wel metten boosen gheest ouer een comt.

Ghelijckẽ val.

Wat isser dan in dese twee ghesellen weerdt te bemercken? De antwoorde seght/ dat den eenen/ te weten den boosen vyandt/ uytten hemel valt: eñ den anderen/ dat is den ketter/ uytter kercken. Dat is te segghen: Ghelijck Lucifer met sijnen aenhanck uytten hemel is ghevallen/ eñ soo al duyuelen zijn ghewoorden: dat alsoo een ketter uyt de H. Catholijcke kercke ghevallen is/ eñ met dien uyt-val een ketter ghewoorden is. Dit seght S. Gregorius seer bescheydelijck: Apostatæ angelo similis efficitur homo, qui hominibus similis esse dedignatur: Den mensche werdt den apostaetschen eñ verloochenden engel ghelijck/ die hem verontweerdight heeft met de menschen ghelijck te houden. Het welcke/ soot allen hoouaerdighen ghschiedt/ alsoo aldermeest den alderhoouaerdighsten: d'welck zijn de ketteren/ met alle preuue. A B

Gregor. in Pastor part. 2. cap. 6.

Ghelijcke veranderinghe.

Nu/ ghelijcker gheen duyuels en zijn/ anders dan die eens engelen gheweest hebbẽ inden hemel: alsoo en zijnder gheen andere ketters/ noch oyt en waren oft zijn sullen (om ten rechten te spreken) dan die eens Catholijck gheweest hebben inde H. kercke. Wãt die noyt ghedoopt en waren/ eñ in ketterije geboren zijnde de ketterije oock houden: dat zijn heydenen met ketersche dolinghen bevanghen/ meer dan oprechte ketteren. Ende ghelijck de duyuelen tot dien val ghecomen zijn/ deur haer eyghen toedoen eñ hoouaerdigheydt: alsoo oock de ketteren tot haerlieder afval comen/ deur het quaedt inghe-uen des vyandts/ altijdts segghende/ soo hy tot Christum seyde: Mitte, te deorsum: Worpt v van bouen nederwaerts. Te weten vander kercken af: ghelijck hyse daerom bouen de kercke stelt/ in haren eygenen sin/ alle ouerste eñ gheleerde te bouen gaẽde/ soot hun dũckt. C

Hoouaerdigheydt, s'duyuels en ketters moeder.

Luc. 4.

Ende ghelijck de vyanden/ uyt den hemel vallende/ als-dan uyt haerlieder opperste welvaert eñ salighcydt ghevallẽ zijn: alsoo ist oock met

Dæmoni, et Hæretico, quid quadrat rite duobus?
Ille polo, hic fidei, ſacrata corruit arce.

Wat moetmen in Vyandt, en in Ketter bemercken?
Deen valt uyt ſhemels pandt, en dander uytter kercken.

Quelle reſemblance, Se trouue en la chance, Des deux Apoſtats?
L'un quite l'Egliſe, Lautre par vantiſe, Du ciel donne en bas.

D met de ketteren/ de Catholijcke kercke/als haeren hemel opder aerden/eñ de arcke van Noc verlatende / buyten de welcke gheen saligheydt te vinden en is. Voorts/ghelijck de boose engelen ghevallen zijnde/ oock andere soecken ter seluer verdoemenis te brenghen: alsoo doen oock de ketters: ghelijck wy op de navolghende vraghe sullen bewysen. Genes. 7.

Daerom/tot verclaers dattet beyde een dinghen is/ duyvel en ketter: t'selue dat den Prophete Isaias tot Lucifer seyt/ dat maghmen oock alle ketteren segghen en vraghen: als uyt een groot verwonderen eñ mis-achten van haerlieder hoouerdigheydt/ eñ stinckēde verwaentheydt: wel weerdigh soo van Godt verstcken eñ verworpen te zijn. Hy seght aldus: Quomodo cecidisti de cælo Lucifer; qui manè oriebaris? qui dicebas in corde tuo: In cælum ascendam,&c. Och arme verblinde creature Lucifer / die nochtans soo schoone waert: hoe zijdy soo uytten hemel ghevallen: die daer s'morghens vroegh opstondt? Dat is de reden en schuldt: dat ghy in v eerste beghin eñ oorsprونck / te vroegh opghestaen zijt/ ende v te hoogh deur hoouerdigheydt hebt verheuen. Isaie 14.

Dit is de selue sacche van alle die uytten hemel van deser weerelt/ dat is uytte H. kercke vallen (die t'poortael eñ den inganck des hemels is) te wetē/enckel hoouerdigheydt. Aldus seght S. Augustijn: Superbia est mater omniū hæreticorum: Hoouerdigheydt is moeder van alle ketteren. D'welck Sinte Cyprianus oock ghetuyght/ aldus: Non aliunde hæreses,& scismata,quàm quòd sacerdotibus Dei vicem gerentibus, ab vniuersa fraternitate non obtemperatur: Wt gheen ander oorsaecke en spruyten ketteryen/ende af-scheydinghe in de H. kercke/dan om dat t'gheheele broederschap/oft ghemeynte der gheloouighe/ de Priesteren als stadthouders Godts niet onderdaenigh en is. Daerom wierdt int oude Testament bevolen/ datmen dien ter doodt brenghen soude/die den Priester niet ghehoorsaem en waere: Vt nullus deinceps intumescat superbia: Op dat niemandt voorts hem meer te seer en verheffe / deur opgheblasen hoouerdigheydt. August. li. 2. de Genes. Cypr. epist. 55. & 69. Deuter. 17.

Wt alle dese redenen sien wy nu claerlijck / hoe dat den vyandt eñ ketters ghelijck zijn/in haerliederen val/eñ oorsaecke desselfs/te weten/hoouerdigheydt/grootsheydt/verwaentheydt/eñ sijns eyghens groot-achten: tot het versmaden van hare ouerheydt / eñ van Godt mede: volghende die treffelijcke sententie des Wijsemans/ segghēde: Initium superbiæ hominis,apostatare à Deo: quoniam ab eo qui fecit illum recessit cor eius: quoniam initium omnis peccati est superbia: Het beghinsel der houerdigheydt vanden mensche/is af-wijcken ende af-scheyden van Godt; want sijn herte scheydt van hem / die Eccli. 10.

hem ghescharpen heeft: ende alsoo daerom het beghin van alle son-de is hoouerdigheydt.

Het lust my eens hier S. Gregorium te hooren/hoe wel hy op dese reden ouer een comt. Aldus seght hy/ sprekende van Jobs vrienden/die hem quamen troosten/en dese woorden uyt-legghende: Venerunt de loco suo: Sy zijn van hun plaetse ghecomen. Hæreticorum quippe locus ipsa superbia est: De plaets der ketteren/seyt hy/dat is hoouerdigheydt selue. Want ten waer dat sy eerstmael int hert hun verhoouerdighden/ sy en souden nemmermeer teghen de H. kercke opstaen. Deur hoouerdigheydt werden sy ghedreuen.

Iob 2.

Ick hebbe somtydts verwondert gheweest/ waerom dat de ketteren soo den H. Paus Gregorium/buyten alle andere heylighe vaderen/dapperlijck altijdts vervolghen: langhe tijdt dunckende dattet was/om dat hy soo den dienst der H. kercke/en besunder vant H. sacrificie der Misse/verschoont/verdedight/ en soo verciert heeft/dat sy hem als den auteur van als versieren. Maer als ick aendachtelijcker aenmercke / hoe hy de ketteren deur-haelt / schrijuende opt boeck Iob/ de selue vyde vrienden van Iob ghelijckende/ ende op die/ der ketteren oorspronck / verwaenden voortganck / hoouerdigheydt/ argheydt/en den droeuen ondergancк veur ooghen stellende: soo en waer ick niet verwondert / al waert dat sy hem met duysentmael meer oploopen bestormden/dan sy doen.

S. Gregorius vvaeromm soo behaet van de ketterë.

Nu hier by exempel bewesen hoe den vyandt niet alleen de ketteren / maer oock alle andere deur hoouerdigheydt soeckt uyt Godts gratie ter neder te worpen. Men leest/dat eenen / Hero ghenaemt/ naer vijftich iaeren / soot scheen/ in een heyligh leuen ouerbraght te hebben/maer op sijnen eyghenen sin/deurt bedrogh des vyädts/leelijcken tot val ghebraght is gheweest. Den vyandt inde gedaente vä eenen engel maeckte hem wijs en seyde: Ghy zijt veur Godt van sulcker heyligheydt en weerde/al wierpt ghy v van bouen af/ ghy en soudt v niet quetsen: want hy heeft sijne engelen van v beuolen / sy sullen v in haere handen dragen/ꝛc. Hy heeft het ghelooft ende ghedaen / en de beenen ghebroken: metten val ander ontweckende / die hem soo ghestelt vonden: en in sijn verwaentheydt blyuende / is ten derden daghe soo ghestoruen. Iezabel / soo Iehu in quam gereden/wierdt ter venster uyt ghewòrpen / en is vande honden vernielt. Alsoo/die haer vande kercke afworpen/ werden van helsche höden verscheurt: en dies te ongenadelijcker/hoe de duyuelsche tanden scherper en bitterder zijn/eeuwelijck siel en lichaem knaghende.

Cassianus Coll. 2. ca. 5.

4. Reg. 9.

Men leest oock dat sommighe heydenen haer seluen ter begheerte van haere heeren / van bouen af worpen t'zij van torn/oft bergh/ waer sy zijn/gheroepen zijnde: tot een teecken van groote ghehoorsaemheydt.

Fulgos. li. 1. cap. 1.

saemheydt. Alsoo worpen haer de ketteren van bouen af / vander H. kercke / ten ghebode ẽ begheerte des duyuels / haeren meester ẽ heer: die tot haerlieder ẽ ander altijdts segt: Mitte te deorsũ: Worpt v van bouen nederwaert. Hy voertse selue eerst daer op / haer een hooghmoedighe verwaentheydt ingheuende / deur welcke sy hun laten veur staen / in wijsheydt / macht / ende heylighheydt / bouen de kercke / dat is / bouen alle ouerste der kercke te wesen: als die selue nu onder den voet hebbende / soot hun naer haerlieder vermetelijcke vernuftheydt dunckt. Ende dan / t'welck sijn practijck is / soeckt hyse te dieper inden af-grondt der hellen te doen vallen / hoe hyse te hoogher in hun selfs ooghen verheuen heeft. *Luc. 4.*

Nicephorus verhaelt / hoe int iaer ons Heeren 437. int eylandt Creta / dat is / Candien / eenen quidam hem uytgaf veur eenen nieuwen Moyses / het volck beloueude / deur de zee int landt van beloften te leyden. Sy lieten haer goedt ẽ tijdelijcken handel ongheacht varen / ẽ Moyses veursagh sy seluen dies te beter. Een iaer lanck desen raes hun veurghehouden hebbende / gaet veur / sy volghen / mans / vrouwẽ / en kinderen. Hy leydtse op een steyle steen-rotse / ouer de zee hãgende / ẽ doetse al dapper van bouẽ nederwaert springhen. Maer de goede Christene / visschers ende coop-luyden / dit spel siende / hebbender sommighe uytghevischt / ende d'ander met het exempel der veurgaende versmoorde weder-houden. Moyses soude van sijn volck ghegrepen hebben gheweest / maer hy vervlooght / als haddet eenen duyuel gheweest. Dits den truck des vyandts / dits den sprõck der ketteren: met Lucifer ende alle uyt-ghevallen engelen in haeren val hun verglorierende. *Lib. 14. cap. 40.* *Eenen valschẽ Moyses.*

Aenghemerckt dan / dat den aerdt / argheydt / en middelen van andere te verleyden / in duyuel ẽ ketteren soo ghelijck zijn: wie en siet niet / hoe ghelijckelijck dat sy oock te schouwen zijn? Daerom soo den H. Apostel Paulus vanden vyandt ons waerschouwet: Nolite locum dare diabolo: En wilt den duyuel gheen plaets gheuen: alsoo en maghmen oock metten ketter gheen ghemeynschap houden: maer beyde schouwen als siel-verraders en vermoorders: soo ghy int volghende Capittel eyghentlijck sult verhandelt vinden. *Ephes. 4.*

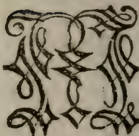
Ghebedt om het Rijck Godts te besitten.

Teghen den uyt-val van Lucifer uyt den hemel / ẽ vanden mensche uyttet Paradijs / hebt ghy (o Christe ghebenedijt) het Rijcke der hemelen opder aerden gheplãt / dat is / v heylighe kercke: Gheeft dat wy ons soo in dese draghen / dat wy t'hemelsche Rijck namaels becomen moghen. Amen.

CAP. XI.

Seght ons: vvat doen dees tvvee, al met versaemder handt?
Sy sleypen, deur het bree, de sielen naer den brandt.

Duyuel en ketter, een ghespan.

WEn seght ghemeynlijck/en t'is waer: Aues concolores simul volitant: Men siet gheen craeyen met duyuen vlieghen / maer elck met sijns ghelijcke. Alsoo spantmen oock ghemeynlijck inden seluen waghen/ peerden / niet alleen van eender grootte en maght/ maer oock vãden seluen hare/om goedt en fraey ghetreck te maecken. Desghelijcks den vyandt en vindt gheen beter weerpaer / om met hem in te spannen/ teghen Godts eere/teghen sijn H. kercke/eñ teghen der menschen salighheydt/ dan de heretijcken en ketters. Want al zijn al de boose menschen sijn dienaers en kinderen/nochtans zijn de ketters de liefste / om dat sy met haren vader meest symbolizeren/ dat is/ vergheliijcken: soo ghy recht te vorẽ ghehoort hebt. Daerom vraeght de vraghe/wat sy beede doen met versaemder handt: dat es/eenpaerlijck/met ghesaemdẽ wille / raedt/en daedt. Hier toe dient dat Cato seght: Pares cum paribus facillimè congregantur: Ghelijck met ghelijcke vergaderen lichte. En Plato aldus: Similis simili semper hæret: Ghelijck hanght altijdts sijns ghelijcke aen. Jae den H. Gregorius sprekter al leuendigher af / als dẽ coppel vã duyuel en ketter beter verstaende. Diabolus cum reprobis vna persona est: Den duyuel mette boose verworpen menschen/ en is maer een persoon. Daerom seyde Christus van Judas / diets nu metten boosen gheest seer eens was: Ex vobis vnus, diabolus est: Een van u-lieden/is een duyuel. Eñ want dien naem [reprobi] dat is/van Gode verworpen / niemandt soo eyghentlijck toe en comt/ als de ketteren (dit ghetuyght S. Paulus tot Titum / daer hy vermaent den ketter te schouwen/wel wetende(seyt hy)dat hy verkeert/ verdraeyt/ende met sijn eyghen vonnis verdoemt is)soo en isser niemandt beter metten duyuel maer eenen persoon/dan den ketter: als de arghste/ sekerste ende diepste verdoemde. A B

Cato. Plato. Gregor. lib. 4. Moral. cap. 14. Ioan. 6. Tit. 3.

Nu dan/wat doẽ sy eenpaerlijck eñ ghesaemdelijck? De antwoorde hebt ghy ghehoort: *Sy sleypen, &c.* Dat is / Sy doen alle neerstigheydt/ met leeringhe/bedrogh/en beloften: ende oock met dreyghementen en gheweldt/alst anders niet gaen en wilt/ om den mensche ter hellen te brenghen. Van den vyandt seght S. Gregorius aldus: Diabolus est lupus, oues dilaniãs: Den vyandt is eenẽ wolf/ de schaepen vernielende. Ende wat een ketter is/dat weetmen wel / die veur C

Gregor. Homil. 13. in Euang. Matth. 7.

sijn

Viribus at, paribusq; animis, quid pugnat vterq;?
Ad Phlegetontæas animos auertere flammas.

Seght ons: wat doen dees twee, al met verſaemder handt?
Sy ſleypen deur het bree, de ſielen naer den brandt.

Que fait leur malice, Quand elle ſe gliſſe, Sur noſtre terroir?
L'un rend l'ame morte, Et lautre l'emporte, Au profond manoir.

sijn beste kleedt een schaeps-vel aendoet / maer daerom en laet hy oock niet eenen grijpenden wolf te wesen.

Van dese seght S. Paulus: Ego scio quoniam intrabunt post dis- *Act. 20.*
cessionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi: Ick weet wel / dat naer mijn vertreck / grijpende wolven onder u-lieden incomen sullen / die de cudde niet sparen en sullen. Dit zijn de loghenachtighe meesters / daer S. Peeter af spreekt: Pellicientes animas instabi- *2. Petr. 2.*
D
les: Aenlockende en verleydende de onghestadighe en onvaste sielen: kinderen (seyt hy) der eeuwigher verdoemenis. Dit zijnse / die hun gheneeren / soo den Prophete Ezechiel seght: Ad capiendas animas: *Ezech. 13.*
Om sielen te vanghen: en te leyden: waerwaerts anders / dan daer sy beyde toe-behooren / duyvel en ketter? dat is / ten helschen bran-
E
de. Van sulcke / diet daer op stellen / om de simpele slechte menschen met schoone schijnselen / en deur den spieghel der eygen behagheliickheydt te bedrieghen / hoort wat den Prophete Jeremias seyt: Inuen- *Ierem. 5.*
ti sunt in populo meo impij, insidiãtes, quasi aucupes laqueos ponentes, & pedicas ad capiendos viros: Onder mijn volck (spreekt Godt) zijnder bevonden boose menschen / die met listen en laghen upt zijn / om ander te vanghen / stroppen en stricken upt-spreydende / als voghelaers. Sicut decipula plena auibus, sic domus illorum plenæ dolo: *Bedrogh der sielen, deur ketterije.*
Ghelijck een slagh vol voghelē is om andere daer mede te vanghen: alsoo zijn hare huysen vol bedroghs. En al daer toe / om die onnoosele arme sielen int net te crijghen / met schoonheydt oft met quaedtheydt: ende alsoo met versaemder handt metten vyandt tot haer eeuwighe qualijck-vaert te sleppen. Waert dat dese onse ooghen dit iammerlijck spel costē aensien / men souder hem al anders af schroomen en wachten dannen doet.

F
Datter in d'antwoorde staet [*deur het bree*] beteeckent / dat sy den ruymen / breeden / en sachten wegh leeren en houden / die ter hellewaert leydt: wel over een-comende / met den lust des vleeschs / ende metten verdorven sin der arme verdorven nature: die van selfs seer ghereedt en gheneghen is / tot sulcke soete en behagheliicke leeringhe / en desvolghende / om sulcke dwalende meesters ghehoor te gheven.

Ghebedt teghen verleydschap der sielen.

O Jesu / minnaer onser sielen / den vyandt is met alle sijn kinderen op onse qualijck-vaert upt: Wilt ons soo van sijn treken / en der ketteren preken bevrijden: op dat wy met de waerachtighe ghelooviighe ghecroont moghen werden. Amen.

CAP. XII.

VVien laet hem, op het punct, vā ketters lichst bedrieghē?
Eylaes, die niet en dunckt, dat ketters altijdt lieghen.

Schadelick bedrogh der ketteren.

NIemandt en is gheeren bedroghen/ oock de ghene die wel andere somtijdts souden soecken te bedrieghen. Daerom / alsoo seere als hem iemandt van sulcks wacht van te voor/ alsoo seere spijttet hem daer naer/ als hy hem dies niet teghenstaende bedroghen vindt. Wt sulcks spruyt het ghemeyn spreeckwoordt van sulcke: Hy en sal my maer eens bedrieghen. dat is: Ick ben gheleert. Piscator ictus sapit: Eenen visscher/ meynende den visch te verschalcken/ eñ binnen middelen tijde/ aen de versenen/ van een serpent ghebeten oft ghesteken zijnde/ daer hy gheen acht op en sloegh/ denckt soo by sy seluen: Ick sal voortaen beter toesien. Ist niet te verwonderen/ waer by A
dattet dan comt/ dat de mēschen hun soo laeten van ketteren bedrieghen eñ verleyden? want dat is d'aldermeeste ende schadelijckste bedrogh. De antwoorde seght/ dat het sulcke menschen zijn/ die niet B
en duncken dat ketters altijdts lieghen. Want/ dat iemandt dachte/ dat hy met eenen loghenaer oft valschaert te doen heeft/ hy en soude C
hem niet betrouwen: wel wetende/ dat niemandt meer bedroghen en werdt/ dan die te vele betrouwt.

Maer/ moght iemandt segghen/ de ketteren brenghen vele saecken uyt de H. Schrift voort: eñ sy spreken oock vele andere dinghen/ die waer zijn: hoe lieghen sy dan altijdts? Sy segghē vele ware saecken/ dat kenn' ick v: maer nochtans seght de antwoorde oock seer wel/ dat sy altijdts lieghen: want haere meyninghe is/ te bedrieghen/ eñ de menschen vande waerheydt te trecken. Soomen oock wel seght/ dat den duyvel een loghenaer is/ oock als hy waer seght: wāt hy doet met de waerheydt / t'selfde dat de loghenaers mette loghen doen/
Ioan. 8. dats lieghen en bedrieghen. Eñ daerom/ hy is een loghenaer/ eñ een vader der loghen: ende de ketteren zijn kinderen des duyvels: want sy de wercken haers vaders doen en volbrenghen.

Nu/ aenghesien dat sy in de waerheydt niet en zijn blijuen staende/ maer uytghescheyden: wat connen sy anders dan loghen spreken/ oock met de woorden des waerheydts/ daer sy haer bedrogh eñ leughen mede bedecken? Eñ hier mede werdt den slechten mensch gheinfecteert/ eñ verdoruen/ als hyt deur de oore vaet/ ghelijck regal oft ander vergheſ/ alst deur den mondt inghenomen werdt.

Eccli. 19. Daerom den Wijseman seght wijselijck en wel tot desen proposte: Qui citò credit, leuis est corde: Die haest en licht ghelooft/ die is seer licht

Quis ſeſe in laqueos facile induit hæreticorum?
Immemor, hos ſemper dare verba; et vendere fumos.

Wie laet hem, op het punct, van Ketters lichst bedrieghen?
Silaes, die niet en dunckt, dat Ketters altyt lieghen.

A qui plus damnable, Sont les ſottes fables, De ces Hughenots?
A ceux, qui n'aduiſent, Qu'en tout ce qu'ils diſent, Menſonge eſt enclos.

licht van herten. Daer by comt het/ datter vele licht bedroghen worden en verleydt. Want anders/ soo den seluen elders seght: Frustra iacitur rete ante oculos pennatorum: Te verghifs worptmen t'net veur de ooghen der voghelen. Wie sagh oyt voghel / oft ander dier/ hem soo t'net siens willens en wetens ouer t'hooft laeten stroopen / soomen sommighe menschen siet willens inden sack der dolinghen cruypen? Maer wat ist? als t'herte deur quade affectie ende gheneyghtheydt der sonden / tot sulcks te voren bereydt is/ dan ist goedt vanghen. Want/ soo Cesar seyde / de menschen gheloouen gheern/ t'ghene dat sy soecken en begheren. Alsoo werden sulcke dinghen licht ontsteken/ die van haer seluen/ oft deur drooghte/ oft deur by ghevoeghde materie/ tot branden ghereedt zijn: ghelijck oock een keersse haest ontsteckt/ die noch roockende is. *Prouerb. 1.* *Cæsar.*

Wt al t'veurseyde ist claer/ datmen vande ketteren segghen magh/ t'ghene dat S. Paulus van dien vā Candien seyde: Cretēses semper mendaces, malæ bestię: Die vā Candien zijn altijdts loghenachtigh/ eñ quade beesten. En deshaluen niet meer te gheloouen als sy waer segghen/ dan als sy lieghen: ghelijckmen dien niet en gheloofde als hy waerlijcks ten wolfue riep/ om dat hy t'selue soo dickmael uyt valscheydt en bedrogh gheroepen hadde. Waer van het ghemeyn spreeckwoordt spruyt: Die dickmael lieght/ en werdt niet gheloof't/ oock als hy waer seght: eñ dat verdient hy met sijn lieghen. *Tit. 1.* *Aristot.*

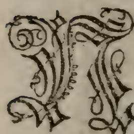
Die met t'schijn der waerheydt/ vā ketteren niet en wilt bedroghē worden/ die zij bouen t'veurseyde ghedachtigh/ hoe Cambyses den Coninck van Persien/ van eenen toouenaer/ Smerdes ghenaemt/ bedroghen wierdt. Desen Smerdes droegh den naem vā s'conincks broeder/ eñ was hem seer ghelijck. Op desē voet/ heeft het Coninckrijck teghen Cambysem aenghegrepen: eñ soude het selue vredelijck beseten hebben/ hadde het bedrogh niet uytghecomen/ deur de dochter van Otthan / die by hem slapende / besief dat hy gheen ooren en hadde. De valscheydt uytcomende / heeft hem Darius vant Rijck en van sijn leuen ontset. Die niet licht en is van haest te gheloouen/ die en werdt oock niet haest bedroghen/ van die het nieuw Euangelie prediken. Ende waert datmense eerst wel besaghe / men soude vinden/ dat sy oorloos ende eerlos zijn/ de galghe ontslopen. *Fulgosius lib. 9. c. 16.*

Ghebedt teghen bedrieghelijckheydt der dolinghen.

Wantmen al dolende ten eeuwighen leuen niet gheraken en can: soo bidd' ick v/ o Heere / dat ghy my vandē bedrieghelijcken gheest der dolinghen bewaeren wilt / op dat ick in de waerheydt magh blijuen staende / ende de belofte der waerheydt eens ghenieten. Amen.

CAP. XIII.

Hoe lieght een heretijck, al seght hy schoone vvaer?
Dat is s'duyuels practijck, sijn meester, ende vaer.

Iemandt en is soo gheluckigh van waer te segghen/ oft hy en misgaet hem somtydts: soo den Prophete David seght: Omnis homo mendax: Alle mensche is
Psal.115. loghenachtigh. Maer midts dat de ketteren oock somtydts waer segghende lieghen / niet alleen inde ghemeyne sprake/ maer oock in hun predicatie / namentlijck seker waerachtighe sententien uytter H. Schrift by brenghende (soo wy veur gheseyt hebben) soo her-nemt de vraghe dit/ tot beter kennis eñ aenwijsinghe / dat oock een heretyck hier in met A
sijnen meester eñ vader desen boosen vyandt ouer een comt.

Den vyãdt, der kettere meester. Aengaende d'eerste/ van t'meesterschap des duyuels / seght aldus B
S. Bernardt: Diabolus, scandalorum magister: Den duyuel is den meester van alle ontstichtinghen. Eñ daer en is gheen meerder/ noch
Bern.in epi. ontsienelijcker ontstichtinghe oft verargheringhe/ dan heresie: die de leuende steenen der H. kercke eñ huys Godts/ (d'welck zijn de geloo- C
uighe menschen) altijdts soeckt vant ghestichte te trecken/ eñ hoopen
1.Tim.4. van ruinen en braken daer van te maecken. Dit zijnse daer S. Paulus af spreekt / van welcke den H. Gheest veurseyt heeft/ dat sy vant ghelooue af-scheyden souden / aen-hoorende eñ aen-hanghende de gheesten der dolinghen/ende der duyuelen leeringhe. Soo zijn dan de duyuelen haerlieder meesters.

Den vyãdt, der kettere vader. Dat den vyandt haer vader oock is / dat blijckt metten stucke: want bouen t'ghene dat int veurgaende Capittel gheseyt is / dat sy s'vyandts ghewercken doen / soo werdt dit oock deur S. Augu-
Ioan.8. stijn besloten: als hy die woorden Christi uyt-leght: Den duyuel is een loghenaer / ende vader der loghen: soo seght hy daerby aldus:
August. Ghelijck Godt den vader / vader is van sijnen sone/ die de waerheydt is: alsoo is den duyuel/ naer sijnen val / vader vande loghen ghewoorden: Eñ soo desvolghende oock vader van alle loghenaers: daer de ketters d'eerste gheborene af zijn/ende liefste kinderen: haren vader soo wel ghelijckende / dat / die d'een siet / die siet d'ander. Daerom werden de ketteren oock seer wel gheheeten / Diaboli incarnati: ver-menschte duyuelen / boose vyanden in menschelijcke nature en ghedaente. Ende sy zijnt oock: want haeren aerdt / argheydt en spraeck geuent uyt: als nijdighe honden/ oock d'een teghen D
den anderen bassende / en greinsende. Ende daerom : uyt hondt:

niet

Qui fucum faciunt, mera quamquam oracula fundant?
Qua ſolet arte, horum ſtygius Doctorq; Paterq;.

Hoe lieght een Heretyck, al ſeght hy ſchoone waer?
Dat is Duyvels practyck: Syn meeſter, ende Vaer.

La Verité ſainte, Eſt elle vne feinte, Quand ell'eſt en eux.
Ouy; c'eſt de leur Maiſtre, Ce viel ſerpent traiſtre, Vn tour malheureux.

niet onfanghbaer. Den boosen gheest vertoonde hem eens aen Sinte Marten/als een engel des lichts/ iae als Christus selue / met een purpuren cleedt ende met een gouden croone verciert/ segghende dat hy Christus was/ den Coninck der coninghen/ende dat hy ghecomen was om de weerelt te vonnissen. Maer Martinus / de verwaentheydt des duyuels / ende de sachtmoedigheydt Christi wel kennende / seyde tot hem: Christus en heeft niet gheseydt / dat hy soo comen sal/ maer met de teeckenen sijnder passie / ende litteeckenen sijnder wonden. Als hy met sulcke merck-teeckenen comen sal/ dan sal ickt ghelooven. Den vyandt/die met claerheydt ghecomen was/ is met stancke verscheyden. Soo comen de ketteren aenghestreken / met een schoon schijn vermomt: maer soo sy als duyuels kinderen het cruys Christi ende alle sulcke saecken haeten / soo ontdecken sy haer argheydt/ende scheyden met eenen stanck. *Sulpit. in vita S. Mart.*

Desen uyt-ghelesen truck sullen wy int navolghende exempel mercken. Sabinianus / een hoofdt-ketter / sochte sijn fenijnigh boecksken op den naem van S. Hieronymus den volcke ter handt te doen / soo S. Hieronymus nu corts ouer-leden was. Maer Siluanus / bisschop van Nazaren / heeft hem van valscheydt verwonnen: op conditie / dat hyder sijn hoofdt soude laeten / ten waere dat S. Hieronymus selue morghen de valscheydt ontdeckte: t'welck soo waer het gheschiede / datter den ketter selue den cop laeten soude. T'was soo besproken/t'wierdt soo ghedaen. Want soo het ten uyttersten ghecomen was/ eñ dẽ goeden bisschop onder t'sweerdt knielde/den slagh verwachtende: siet daer S. Hieronymus quam/hielt het sweerdt stil / ende berispte des ketters valscheydt/ hem veur al t'volck beschaemt maeckende. Maer/dat vertoogh vertreckende/ gheschiedder een meerder mirakel: t'hoofdt des ketters viel veur sijn voeten ter aerden/af-gheslaghen sonder aen te comen. *Sabellic. lib. 5. cap. 4. Cyrillus.*

Wt dese veurseyde dinghen gheleert hebbende hoe den vyandt der ketteren meester ende vader is : blijft noch de principale vraghe te verclaeren: Hoe een ketter oock waersprekende lieght. Dit sal int navolghende Capittel gheseyt worden.

Ghebedt teghen bedrogh der gheveynstheydt.

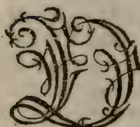
O Jesu / die des Vaders eeuwighe wijsheydt zijt / helpt ons teghen der dobbele gheesten gheveynstheydt : op dat ons / noch den vyandt in de ghedaente van een engel des lichts / noch sijn dienaers onder t'schijn van deughden en bedrieghen: maer dat wy in uwe leeringhe en liefde ghestadigh blijven. Amen.

CAP.

Cap. XIIII.

Hoe canmen soo ghereedt, vvaer spreken, nochtans lieghen?
Alsmen met vvaerheydts cleedt, ander soeckt te bedrieghẽ.

Waerseg-ghẽde lie-ghen: hoe?

Ande loghen en van lieghen/ sullen wy int ij. Capittel spreken/ alwaer sulcks ghevraeght werdt. Maer nu en staet ons niet anders te bewijsen/ dã hoet moghelijck is / dat iemandt waerseggħende lieghen can: namentlijck volghende ons eerste veurnemẽ/ in Satan en ketteren sijn kinderen. Ten eersten/ het is ghelogħen/ als iemandt iet seght/ oock dat waer is / als hy meynt dattet anders is/ dan hy seght: eñ deshaluen/ spreekt teghen sijn hert en meyninghe. By exempel: Als iemandt segghen soude: Ick hebbe v betaelt: ende/ hoe wel het waer is / nochtans als hyt soo seght / ist dat hy meynt dat hyt niet betaelt en heeft / eñ nochtans seght/ dat iae : het is veur hem een loghen/ en nochtans waer. Want den mondt seght iae / eñ t'herte ghetuyght dat neen. Want/ dat hy de waerheydt seght/ het is wel seker/ maer dats by gheualle : want int herte peynst hy anders. Ende als de mondt anders dan t'herte ghetuyght/ dat is gheloghen. Dies ghebeurthet oock ter contrarie/ dat iemandt iet seght dat niet waer en is/ eñ nochtans daerom niet en lieght. Ghelijck/ te weten/ als hy segghen soude: Ick hebbe v betaelt: ist dat hyt soo meynt / soo en lieght hy niet/ al en ist nochtans niet waer : wãt de mondt spreekt soot herte meynt. Men magh wel segghen / dat sulck een niet waer en seght: maer niet/ dat hy lieght. Ten is niet waer dat hy seght: maer ten is nochtans gheen loghen. Want / tot lieghen ist van noode / dat de mondt en t'herte contrarie ghetuyghen. Nu/ de mondt seght iae / en t'herte meynet oock soo : maer t'is nochtans anders. Daerom/ ten is niet waer dat hy seght / maer nochtans en lieght hy niet: want soo Cicero wel seyt: Mendacium est falsa verborum prolatio, cum intentione fallendi: De loghen is een onwaerachtigh uytspreken der woorden/ met intentie van te bedrieghen.

Cicero.

Nu/ als den vyãdt oft ketter waer segghẽ/ oock uytter H. Schrift/ meest in haere leere/ soo lieghen sy nochtans / want t'hert is contrarie. Den mondt spreekt t'ghene dat waer is / maer t'herte peyst bedrogh en valscheydt. Daerom seyde den Wijseman wel: A mendace quid verum dicetur? Wat salder van een loghenaer waer ghesproken werden? Hy lieght altijdts/ oock als hy waer seght: want onder het decksel vande waerheydt / heeft hy meyninghe te bedrieghen. Hy presenteert de waerheydt / die uyt haer seluen onfangbaer is/ ende A

Prou. 34.

onder

Ergóne mentiri valeat quis vera profando?
Sub-dola cui vero mens insidiatur ab ore.

Hoe canmen soo ghereet, waer spreken, nochtans lieghen?
Alsmen met Waerheyt d' cleedt, ander soeckt te bedrieghen.

Se peut il donc faire, Qu'ensemble on profere, Bourde et Verité?
Ouy; quand par Vray-dire, On pretent seduire, La simplicité.

B onder den mantel der seluer/ steckt hy de loghen mede binnen; eñ soo
C werden de menschen deur de waerheydt bedroghen.

Als wy t'verbodt Godts acusien de loghen aengaende/ soo beuinden wy/ dat int lieghen/ t'bedrogh meest plaets heeft. Non mentiemini: Ghylieden en sult niet lieghen/ seyt Godt. Ende waer in dat de tracht des loghens meest gheleghen is / dat toont hy voorts / als d'een met d'ander uytlegghende/ aldus: Nec decipiet vnusquisque proximum suum: Eñ dat niemandt sijnen euen naestẽ en bedrieghe. Dit verclaert S. Augustijn oock wel/ als hy seght: Mentientis proprium est, aliud in lingua, aliud in pectore habere: Dats den eyghen aerdt des loghenaers/ anders indẽ mõdt/ eñ anders int herte dragẽ. Soo dan/ volghende de veurgaende vraeghen en antwoorden / hy lieght/ die int herte valscheydt en bedrogh draeght / al spake de tonghe schoon de waerheydt. Ghelijck oock een heydensch gheleerde betuyght. Mendacium veritatis opus aliquando est: De loghen is somtijdts het werck der waerheydt. dat is: Sõtijts/ oock met waer te segghen/ ist de loghen diemen soeckt/ eñ t'bedrogh datter af comt. *Leuit. 19.* *August. in Ench.* *Homer.*

D Daerom/ als dẽ boosen gheest onsen Heere naer riep en seyde: Scio te qui sis: sanctus Dei: Ick weet wel wie ghy zijt: ghy zijt den heylighen Godts/ den sone Godts: Christus dede hem swijghen: niet dat hy daer aen anders seyde/ dan de waerheydt: maer om dat hy met de waerheydt sochte te bedrieghen: eñ ouer sulcks/ soo vele dede als lieghen/ syn veurnemen aengaende/ eñ datter af moght volghen inde herten der menschen/ die sulcks aenhoorden. Want ghelijck S. Jan Gulde-mondt seght: Diabolus interdum vera dicit, vt mendacium suum rara veritate commendet: Den duyuel seght somtydts waer/ op dat hy sijn loghen / met een weynigh waerheydts dunne besaeyende/ decken ende ontfanghbaer maecken soude. *Luc. 4.* Duyuels truck. *Chrysost. super Matt.*
E

Dits den rechten truck der ketteren/ doende in hare predicatien en schoon-spraken ghelijck sommighe coop-luyden doen: die om haren euen naesten te bedrieghen / valsch en verdoruen goedt de simpele menschen inde handt steken / onder t'decksel van goede moestren. Soo doen de ketters schoon voort/ met iet by te brenghen / datmen wel weet dat waer is/ iae selfs uytten Bibel lesen/ met mõde en met neuse dat aengheuende / om alsoo alsdan/ al in te drijuen dat sy willen/ de ghene die slechs gapen can. Ketters looshedt.
F

Maer ghelijck sy metten vyandt / uytter waerheydt in de loghen ghevallen zijn: alsoo wat sy beyde uytstuycken/ t'zy loghen oft waer/ het treckt en comt al op lieghen en bedrieghen uyt. Wãt ghelijck den nacht/ nacht is / al brantter een keers oft lamp hier en daer: alsoo/ aenghesien dat sy niet alleẽ in duysternisse en zijn/ maer zijn de duysternisse selue/ oock soo dick/ datmense tasten can/ ghelijck die van

F Egypten

Exod.10. Egypten was: iae oock/om de waerheydt te segghen/den nacht der dolinghen/eñ verblindtheydt selue: Soo ist al met allen/als een ghedurighe loghen: soo wel haerlieder leuen / als haer woorden en leeringhe: ende oock sy seluen mede/van hoofde totten voete/ soo groot eñ soo vele als sy zijn.

Tooueraers practijck. Bouen dien/ghelijck toouenaers ten rechten toouenaers worden gheheeten/eñ sijnt waerlijcks/ al ist dat sy sommighe goede heylighe woorden en dinghen daer toe misbruycken: wat wonder ist datmen ketters loghenaers heet/in al haer voorstel/ al ghebruycken sy (misbruycken sy/seggh' ick) daer toe/goede/heylighe/ en waerachtighe

Waerfegghers dobbelheydt. woorden? Ende aenghesien datmen Waerfegghers soo noemt / die nochtans meest altijdts lieghen: eñ als sy waer segghẽ/met de waerheydt bedrieghen: waerom en salmen de ketters niet loghenaers heeten/al ist dat sy somtijdts waer segghen om haer loghen te verschoonen? Eñ moet het emmers zijn / dat iemandt de ketters Waerfegghers wilt heeten: dat het soo zij/ghelijck die Waerfegghers heeten/ die metten duyuel om gaen: oock met de waerheydt lieghende ende bedrieghende/en sielen verderuende. Want het oock soo een doodtslagher is/die een ander het leuen nemt: weer hy dat met een broodt doet/oft met eenen steen.

3.Reg.22. Wt alle dese dinghen blijckt het / hoemen hem van dese valsche propheten wachten moet / in wiens mondt dẽ logenachtigen gheest woonachtigh is: soo hyts hem wel beroemt. Want wy nu dan weten dat sy ons fenijn instorten willen / en daer toe den boordt des croes met honigh bestrijcken / in hun soet aenvallen en predicatie: waerom sal ick dan soo mijns selfs vergheten/soo laten beduyuelen/ dat ick willens en wetens/die aenhoorende / mijn doot eñ eeuwighe qualijck-vaert als eenen blijden dronck sal indrincken? Neen ick: al waert naest mijn deure te doen: soo en willicker niet eenen voet stel-

Exod.23. len: volghende t'bevel des Heeren/ segghende : Mendacium fugies: Ghy sult de loghen schouwen. Wel wetende/ dat het my alsoo qualijck becomen sal/als het soete inden mondt/ eñ inde ooren is. Den

Prou.20. Wijseman waerschouwet my dies aldus : Suauis est homini panis mendacij: & postea implebitur os eius calculo : Het loghen-broodt is den mensch soet inden smaeck: maer achter-naer sal sijnen mondt metten steen ghevult worden. Dat en can hem t'leuen niet gheuen noch behoeden : maer de doodt ten eynden noodtsakelijck aenbrenghen/ onder t'decksel van voetsel.

Gellius lib. 15.ca.22. Men leest een aerdigh bedrogh van Q. Sertorius / die een indecalf/oft wit herte-ionck tem ghemaeckt hadde/eñ soo gheleert / dat het hem ten Rade volghde/ eñ daer hy in sijnen throon sat / quamt metten monde aen sijn ooren: eñ dede de menschen te verstaen / dat de god-

de goddinne Diana hem met dien middel alle ſecreten te kennen gaf/ eñ hem mede was in alle ſijne aenſlaghen. Soo gheſchiedet/ dat een yghelijck met hem wel ſochte te ſtaen / ende aenbaden hem/ als eenen Godt.

Sulck een bedrieghelijck voorſtel heeft Mahumet oock verſiert/ den valſchen prophete/ eñ Prince der Turckſche ongoddelijckheydt. Onder verſcheyden loghenachtighe vonden / met eenigh ſchijn van waerachtighe gheſchiedeniſſe behanghen/ om veur een Godt gherekent te werden vande onuerſtandighe natien. Soo heeft hy een duyue ſoo wel gheleert / dat ſy/als hy den volcke predikte / op ſijn ſchouder quam ghevloghen / ende metten beck in ſijn oore pickte/ daer ſy haer aes uyt plagh te raepen/ſoo hyſe gheleert hadde. Eñ hy maeckte de ſlechte menſchen wijs / dat den H. Gheeſt / inde ghedaente eender duyue/ſoo tot hem quam/eñ te kennen gaf/ wat hem te ſegghen ende te doen ſtondt. Dats der ketteren practijck/uytgheuende/ dat hun den H. Gheeſt den rechten ſin der heyligher Schrift gheeft / om ſoo met het ſchijn ende woordt der waerheydt te lichter te bedrieghen.

Fulgoſius li. 7. cap 3.
Mahumets vōdt.

Dat waſt oock/dat ſommighe heretijcken/ om ſoo te beter vrouwen en mans inden ſtrick der dolinghen te brenghen/ met vrouwen omghinghen/ die ſy veur Sibillen en Propheteſſen uytghauen / iae ſomtijdts den H. Gheeſt ſelue noemden te weſen / om te crachtigher te bedrieghen. Als namentlijck Simon Magus ſijn Helenam / die hy ſeyde de eeuwighe wijsheydt Godts te zijn : Carpocrates ſijn Marcellinam: Apelles/eñ Seuerus Philumenam: eñ ſoo voorts andere. Maer hier mede ghenoegh/ vande ghelijckſaemheydt des duyuels en ketter / oock int bedrieghen met de waerheydt / ende vant ſchouwen der ſeluer. Nu vanden Chriſtenen / ende den Chriſtenen toebehoorende.

Catalog hæretic.
Ketteren conſt.

Ghebedt teghen t'lieghen en bedrieghen.

Ghelijck ghy/o Heere/ noch lieghen noch bedrieghen en cont/ noch en cont bedroghen worden: gheeft ons de gratie/ v hier in naer te volghen/op dat wy niemandt en bedrieghen/noch oock t'onser ſielen ſchade bedroghen en worden. Amen.

Cap. XV.

Seght nu, vvie datter net, den naem van Christen heeft?
Die Christus leer en vvet, belijdt ende beleeft.

Goedt Christen.

ALsmen een ketter soo naert leuen afghemalen heeft/ dat hy licht om kennen en om schouwen is/ van een iegheliijck die sijn siele lief heeft: soo volght nu seer wel/ wat van een Christen is/ en wie dien naem weerdigh is. Want wat salt u helpen/ dat ghy de boosheydt der ketteren kent ende haet/ ist dat ghy gheen goedt Christen en zijt? Want het is den vyandt euen te pas/ als hy iemandt ter hellen crijghen can/ het zij deur faute vant oprecht gheloove/ t'zij by ghebreke van een goedt leuen. Nu dan/ laet sien wattet van een Christen is: wiemen soo noemt/ en wat hem toebehoort. Ende dit al int corte: want het den Catechismus int langhe veurhoudt en leert.

Act. 11. Die werden al int gheineyn Christenen gheheeten: die gedoopt zijnde/ de salighe leeringhe Christi belijden/ teghen alle secten. Waer in begrepen zijn alle Christene menschen/ oock qualijck leuende. Maer daer is te mercken/ dat de vraghe wat meer en besonders inhoudt: te weten: Wie datter den naem van Christen/ net/ wel/ ende ten rechten heeft. dat is: Wat een goedt en oprecht Christen is.

Belijden, en beleuē. De antwoorde seght wel: Die de leeringhe en wet Christi niet alleen en belijdt/ maer oock metten wercke beleeft. Ende dat verschil isser tusschen dese twee manieren van Christenen: Dat/ die het gheloove belijden/ maer niet en beleuen/ zijn wel Christenen/ ende hebben t'waerachtigh gheloove/ als den wortel des booms/ maer ten sal haerlieder niet saligh maecken/ want de vruchten des gheloofs/ dat zijn goede wercken daer uyt spruytende/ die en zijnder niet. Die t'gheloove belijden/ en beleuen/ die sullen comen int eeuwigh leuen. Ende de sulcke werden seer wel by alderleye goede profijtelijcke beestkens gheleken in de heylighe Schrifture: als by duyfkens/ schaepkens/ lammerkens/ ende derghelijcke: en by goede boomen en prijselijcke planten. A B C D E

Dese veurgaende onder-scheydinghe der goede ende quade Christenen/ wordt ons beuestight deurt ghetuyghen van Sinte Cyprianus in deser manieren: Niemandt en wordt ten rechten Christen ghenoemt/ dan die Christum/ soo verde alst hem moghelijck is/ in sijn manieren van leuen/ naervolght ende ghelijck wordt. S. Augustijn en gheeft gheen sachter sententie als hy soo seght: Ten onrechte ende te vergheefs draeght hy den naem van Christen/ die

Cyprianus de 12. Abus. cap. 7. August. de vita Christian.

Christum

Dic age: Chriſticolæ auguſto quis nomine dignus?
Qui Verbo Factóq; ſui vim nominis implet.

Seght nu wie datter net, den Naem van Chriſten heeft?
Die Chriſtus Leer, en wet, belydt, ende beleeft.

Qui porte l'enſeigne, Qui eſt vrayment digne, Du nom de Chreſtien?
Qui ſuit la loy ſainte, De cœur, non de feinte, D'œuure, et de maintien.

Christum niet nae en volght. De reden gheeft hy daer by aldus: Want/ seyt hy/ wat batet v/ te heeten dat ghy niet en zijt/ eñ eens anders naem te ghebruycken? Eñ t'is soo: wat salt iemandt helpen/ smidt/ oft timmerman te heeten / eñ noch handt noch vingher aent werck te connen steken / van sulcks als dien oft dien naem toebehoort? soo ist/ dat iemandt den naem hadde van eenen Graue/ Prince/ Coninck/ &c. ende niet met allen vande saecke ende daedt.

Eñ om dese saecken beter in te sien/ hoe qualijck dattet staet / dien excellensten naem Christen te draghen / ende metten wercke niet min te doen: dan dat dien naem vereyscht: denckt eens/ veur soo veel als wy Christi naervolghers moeten wesen/ dat wy al schilders zijn ende contrefaiters/ om soo te segghen: maer ons ambacht ende officie qualijck bedienen. Laet v dan veur-staen/ dat ghy vele schilders siet/ aent werck sittende/ eñ d'ooghen op Christum slaende/ om hem naer te schilderen: het zij int hofken biddende / t'zij ghegeesselt / t'zij t'cruyce draghende/ &c. Ende dat sy de wijle schilderden den eenen/ Christum daer hy vande drij Coninghen aenbeden werdt: den anderen/ daer hy water in wijn verandert/ in de bruyloft: daer hy op den bergh van Thabor gloriuselijck ghetransfigureert wordt / oft op d'eselinne sittende met groote triumphe ende eere te Hierusalem ingheháelt/ ende ontfanghen wordt: oft dergheliijcke andere / blijde/ eerlijcke / en behaghelijcke dinghen: daer hem vele Christenen lieuer in naer-volghen souden / dan in bespot/ ghegeesselt/ ende ghecruyst te worden. Dat en zijn al gheen goede schilders / noch ghetrouwe contrefaiters / oft na-volghers Christi. Wat sullen wy dan segghen / van de ghene / die in de plaets van Christum soo naer te schilderen / erghens eenen Judam / iae eenen duyuel in haer seluen naebotsen: ende daerop nochtans den naem Christi als Christenen draghen? Die dan Christum ten besten naevolght/ die is den naem Christi weerdigh. Anders is hy S. Augustijns straffe weerdigh/ als hy seght: Ghy werdt betrapt eñ ontdeckt / o ghy Christene mensch/ als ghy anders doet dan ghy belijdt. Gheloouigh metten naem/ maer metten wercke anders betoonende.

Christenē, Christi naervolghers en schilders.

Siet op d'eynde des boecks een beldt hier van: int beghin der Rolle.

Augustin. de Symbolo ad Catechum. li. 4. cap. 1.

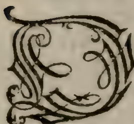
Ghebedt om sijn Christendom wel te beleuen.

Ick dancke v/ Christe Jesu/ onser sielen bruydegom / dat ghy my tot deser hoogheydt gheroepen hebt/ om v dienaer/ vriendt/ broeder en lidtmaet te wesen: Laet my soo mijnen hooghen Christenen naem beleuen/ dat ick eens met v verblijden magh/ als erfghenaem des eeuwighs leuens. Amen.

CAP. XVI.

Dat iemandt desen boeck in vijuen my bedije.
Gheloof, en Hope cloeck, en Liefde: dat zijn drije.

Christelijcke leeringhe.

E vraegher begheert de Christelijcke leeringhe in vijf principale hooft-stucken bedeylt te hebben. Eñ dit/ om int corte te begrijpen / al dat eenen Christenen weten en doen moet: eñ om alsoo/ te bequamelijcker al sijne andere vraghen/ meest morale/ daer naer voren te moghen legghen. Want het Christen gheloof en leeringhe / ist fundament vant huys / d'welck eenen Christenen mensche stichten moet deur goede wercken/ binnen sijn leuen / op deser weerelt: wiens
1.Cor.3. opperste top tot inden hemel gheraecken moet : oft anders salt al veur niet ende te vergheefs ghearbeydt zijn: ist dat al sijn opsit weerdigh is / ten brande verwesen en gheleuert te worden: ende niet bequaem om te blijuen staen.

De Christelijcke leeringhe wordt in vijf deelen begrepen : Van welcke de antwoorde hier de drij eerste noemt/ eñ int volghende Capittel d'ander twee. Dese drij: *Gheloove, Hope*, ende *Liefde*, zijn daerom
Drij Goddelijcke deughden. drij Goddelijcke deughden genaemt/ om dat sy ons van Gode ingestort worden/ eñ om dat sy tot Godt alleen gheschickt wordẽ. Want in niemandt en ghelooven oft hopen wy soo/ dan in Godt : eñ niemandt en beminnen wy bouen al/ dan Godt alleen. Van dese spreckt
1.Cor.13. S. Paulus aldus: Nunc manent, Fides, Spes, Charitas, tria hæc, &c. Nu zijn in wesen dese drij: Gheloove/ Hope/ en Liefde.

Het werck eñ cracht van dese drij deughden in eenen Christenen mensche/ moght ons in deser manieren verclaert eñ als veur ooghen ghestelt worden. Nemt/ oft iemandt slapende van een hemelsche en A
Gheloove. goddelijcke maeghdt/ te weten Fides, Gheloof / ontweckt wierde eñ B
verlicht: hem de glorie des hemels toonende/ ende dat daer toe dient
Hope. te ghelooven. Datter dan noch een ander quame / Spes ghenaemt/ C
Hope: die hem t'hoofdt op hief eñ te beene stelde: toonende seker middel/ om t'ghene/ dat hy deurt ghelooue siet/ te vercrijghen: in hem een begheerte eñ hope verweckende/ dat hyt becomen sal. Eñ datter ten derden noch een ander quaem / als Princesse van alle dese eñ andere
Liefde. deughden/ Charitas gheheeten/ dat is Liefde: die hem t'hert ontsta- D
ke en roerde: die hem handen en voeten aent werck dede stellen / om te doẽ sulcks als hy nu weet en siet/ datter toe staet. Eñ om tot sulcks te gheraecken/ als hy deur t'ghelooue siet/ eñ deur de hope verhoopt: dat dese derde/ bouen dien/ hem den sleutel ter handt dede/ met wel-

ken

Hoc opus in quinas aliquis mihi digere partes.
Prima Fidem; altera Spem; pars tertia tradit Amorē.

Dat yemandt deſen boeck in vyuen my bedye.
Gheloof, en Hope vloeck, en Liefde: dat ſyn drye.

Dis moy les cinc choſes / Que Dieu at encloſes / Dedans ceſte loy?
La ſeure Eſperance / Et l'Amour immenſe / Et la ſaincte Foy.

ken hy de poorte des hemels open doen moghte/ ende ingaen / als hy van deser weerelt scheyden sal. Midts dese verbeldinghe/ soudt ghy/ als eenen spieghel der volmaecktheydt / eenen oprechten Christenen mensche sien / die deur t'gheloove en̄ hope met liefde waer wercken-de/ oorboorlijck ende nutbaer ten eeuwighen leven.

En̄ aenghesien wy hier int generale vande Christelijcke leeringhe begost hebben te spreken/ den Christene mensche noodelijck: soo wil ick hier wat by voeghen / dat het groot-achten der selver verbeteren en vermeerderen sal. Aristippus van eenē Joncker ghevraeght zijnde/ watter goedts af comē soude/ waert dat hy hem sijnen sone te onder-wijsen gave: hy antwoorde: Al en quamer niet anders van/ emmers salder dat af comen/ dat als hy ten theatre metten anderen sitten sal / den eenen steen en sal op den anderen niet sitten. Hoe dickmael/ist te duchten / sit den eenen steen op den anderen inder kercke/ als de menschen ten sermoone comen / ende altijdts even ongheleert blijven: de Christelijcke leeringhe niet wetende / de sermoonen niet verstaende / ende noch veel min onthoudende / ende metten wercke beleuende: t'welck nochtans eenen oprechten Christen van noode is/ soude hy t'rijcke Godts besitten. *Laërt. li. 2. cap. 8.*

Want het al daer aen hanght/ dat eenen Christenen mensch weet wat hy ghelooven/doen/ en laten moet/om soo int eeuwigh leven te gheraecken: soo will'ick hier by een exempel voeghen tot desen propoost dienende. Den Keyser Theodosius gaf sijne sonen aen Arsenius/een seer goedt/heyligh ende gheleert man over/om die t'onderwijsen en leeren: met dit bespreek en conditie / wel weerdt alle Christenen te bemercken/ ende naer te volghen: te weten: Waert dat sy hun in goede seden/godtvruchtigheydt / en̄ onderhoudt der gheboden Godts schickten: dat hy hun de Croone ende t'Rijcke ter handt doen soude: maer anders/ dat hyse verlaeten soude / als t'Rijck en Croone onweerdigh. Wat moghtmen claerderen spieghel wenschen / om te sien dat het Rijck Godts niet anders te becomen en is/ dan met in de wet Godts wel onderwesen te zijn / ende die metten leven t'onderhouden? *Niceph. lib. 12. cap. 23.*

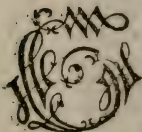
Ghebedt tot goeden voort-ganck der Christelijcke leeringhe.

Hy hebt/o Heere/v discipelen over al de weerelt ghesonden/ om alle menschen te leeren: gheeft hun nu oock uwē gheest/ alle die dese selve salighe leeringhe vervoorderen: tot uwer meeste glorie/wasdom der H. kercke / ende der sielen saligheydt. Amen.

CAP.

Cap. XVII.

Laet d'ander twee ock prēten, in t'hert daer toe bereydt:
De seuen Sacramenten, en Christen Rechtigheydt.

Gelijck wy int voorgaende Capittel/ vande drij eerste deelen der Christelijcke leeringhe int generale ghesproken hebben / alsoo staet ons nu van d'andere twee te handelen. Dit zijn de seuen H. Sacramenten/ende Christelijcke Rechtveerdigheydt.

De heylighe Sacramenten.

Aenghesien datten mensch daerom principalijck A ghescheapen is ende verlost/ op dat hy Godt diene/ende ten eynde het eeuwigh leuen besitte: soo ist seker/ dat de kennis eñ t'ghebruyck der H. Sacramenten/ maeckt dat hy de gratie Christi ontfanghen hebbende/in dē dienst die hy Gode schuldigh is/ gheoeffent/vsterckt/eñ vervoordert werdt: wāt sy als bequame vatē der gratie Godts zijn.

Daerom/ten was niet ghenoegh/ dat Christus veur ons steruen soude/maer heeft oock willen seker middelen instellen / deurt wettelijck ghebruyck der welcker / wy ons sijne verdiensten mededeelachtigh maecken eñ aenschicken souden. Ghelijck het niet ghenoegh en is/dat den medicijn come en remedie stelle/om den siecken te ghenesen: maer die moeten oock op sekere maniere ghenomen eñ aenghe-

Luc. 10. voeght worden/ naer den eysch der sieckte: soo de parabole vanden Samaritaen eñ ghequetsten ons leert / ende by daghelijcksche experientie beuinden. Dese onser sielen remedien eñ medicijnen/als oock rantsoen eñ los-prijs ons leuens / zijn dese H. seuen Sacramenten/ van Christo Jesu onser alder waerachtighē Samaritaen ingestelt. Wy moghen deshaluen wel uyt danckbaerheydt tot hem segghen/ t'ghene dat de Phariseen hem uyt spijt eñ versmaedtheydt opwierpen:

Ioan. 8. Nónne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu? Segghen wy niet wel ten rechten dat ghy (o Jesu) onsen Samaritaen zijt/ons bewaerder/ en medicijn?

Chistelijcke rechtveerdigheydt.

De Christelijcke rechtveerdigheydt is gheleghen / int quaedt te laeten/ende t'goedt te doen: volghende t'woordt vanden Prophete B Dauid: Declina à malo, & fac bonū: Wijckt af van t'quaedt/ eñ doet

Psal. 33. & 36. het goedt: soo wy dit eygentlijck verhandelen sullē in xxiij. Capittel.

Dese lesse en leeringhe Christi eñ der Christenen/dese vijf hoofdtpuncten veurnoemt behelsende/ is de Christenen soo noodelijck als de forme en faitsoen/ die een saecke den eysch en naem gheeft / van sulcks als sy is/ ende soo sy heet. Dies/ Socrates eens ghevraeght zijnde/welck het huypste eñ fraeyste der dieren was, Hy gaf veur antwoorde:

His ſuperadijcias, quæ bina ex ordine reſtant.
Sacramenta: dein Ius officiumque Piorum.

Laet dander twee voor prenten, int hert daer toe bereyt.
De ſeuen Sacramenten, en Chriſten Rechtichheyt.

Dis auſſy de grace, Le ſurplus qui face, Parfaits les Chreſtiens.
La Iuſtice entiere, Et le ſeptenaire, Des ſaints Sacramens.

woorde: Homo doctrina ornatus: Eenen mensch met gheleerthepdt verciert. De Christelijcke leeringhe / alle wetenthepdt ende Philosophie te bouen gaende / verciert en volmaeckt soo veel te excellenter den mensch. Die alsdan ten rechten sijnen naem en eyssch van Christene heeft / als hy hem naer het upt-wijsen sijnder professie schickt ende faitsoneert.

Hier op dient seer wel t'ghene dat desen seluen Philosoopħ aen een van sijne familieren eens sepde / als hy sagh ende vernam / dat dien sy seluen seer sorghvuldelijck dede upt eenen steen naer snijden / by eenen beld-snijder. Ghy hebt/sept hy/neerstighepdt ghedaen/op dat den steen uwes ghelijck soude werden: eñ ghy en draeght gheen sorghe/dat ghy den steen niet ghelijck en wordt. Te kennen gheuende/ dat sy meer eenen steen oft block ghelijc zijn/dan eenen mensche/ die haer selue met goede leeringhe niet en schicken te werden dat sy met rechte behooren te wesen. Hoe veel te meer moght dit op sulcke Christene menschen ghesept worden / die niet het minste en weten oft en doen/vant ghene dat de Christelijcke leeringhe aengaet.

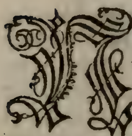
Sinte Augustijn / upt cause dat de Hepdenen de Christene leeringhe versmaedden / segghende dat sy de Republijcke schadelijck was/ bewijst in alder manieren/dat de selue profijtigh en noodigh is / om een goede Republijcke te hebben. Ende niet alleen tot een wel-varen/ eñ eendraghtighepdt der aerdtscher stadt/en regeringhe: maer oock tot een ghewin eñ verrijghen van een eeuwighe/hemelsche/eñ goddelijcke Republijcke. Cuius nos ciues efficit Fides, Spes, Charitas: Van welcke(sept hy) ons het Ghelooue / Hope / en Liefde borghers maecken. Soo en moetment dan (sept hy voorts) het Christen ghelooue / noch de Christen leeringhe wijten/ maer de sonden der menschen opdragen/als Godt de steden en landen plaeght: te weten/ om dat sy de goede leeringhe / wet / en gheboden der Christen Religie niet en houden: maer menighvuldelijck ouer-treden en verdrucken. *Augustin. Epistol. 5. ad Marcellinū.*

Ghebedt tot wasdom der H. Christen Religie.

Plant in onse herten / o Heer/ het waerachtigh Gheloof/ vaste Hope/en brandende Liefde: op dat wy deur het ghebruyck der H. Sacramenten/ Christelijck leuende / met uwe Hepligen eeuwelijck geloont moghen worden. Amen.

CAP. XVIII.

VVat hebben vvy daer naer, dat het Gheloof aengaet?
Dat in Symbole claer, oft tvvelf artijcklen ſtaet.

Iet alleen / ſoo S. Gregorius ſeyt / en zijn Gheloof/ Hope en Liefde de poorten vant gheeſtelijck huys/ maer oock het gheloof is de deure onſer ſaligheydt/ ſonder welcke men Godt noch vinden/ noch aenroepen / noch dienen en can in dit leuen. Want die tot Godt comen wilt / die moet ghelooven / ſeyde den

Hebr. 11. Apoſtel. Ende die niet en ghelooft/ die ſal verdoemt worden: iae die
Marc. 16.
Ioan. 3. is nu veroordeelt/ ſoo Chriſtus ſelue ghetuyght.

Het Chriſten gheloof. Het ghelooue is een gaue Godts ende licht/ waer deur den menſch vaſtelijck aenhanght aen al het ghene / dat ons Godt gheſproken heeft/ eñ deur de H. Kercke verclaert. De Apoſtelen/ als principaelſte fundateurs des Chriſten gheloofs naer Chriſtum / eer ſy d'een van den anderen ſouden ſcheyden / om alle menſchen te gaen prediken: ſoo hebben ſy dit Symbolum t'ſamen gheſtelt / als een cort begrijp/ van al datmen ghelooven moet. Op dat ſy al/ en ouer al gelijckelijck leeren ſouden. Item/ om t'ſlecht volck te gherieuen / eñ licht te onderwijſen: eñ ten derden/ tot een teecken/ waer mede de Chriſtenen ſouden van alle ongoddelijcke eñ ongelooůighe menſchen onderkent werden: ſoo wel van de ghene diet Chriſten ghelooue noyt ghehadt en hebben/ als van de ghene diet verlaeten hebben als heretijcken. A B C

Symbolum. De 12. artijckelen des gheloofs. Deſe 12. artijckelen des Chriſten gheloofs/ oft Symbolū/ beghinnende int Latijne aldus: Credo in Deū, &c. Ick gelooue in Godt/ &c. zijn kennelijck. Maer hier ſtaet te bemercken hoe wonderlijck cort en wel/ dat hier in alle dinghen begrepen zijn / die te ghelooven waeren: voorwaer een werck wel ſulcke werck-lieden weerdigh/ als de H. Apoſtelen waeren. Ten eerſten/ datter eenen Godt is/ en drij perſoonen: Den Vader/ als ſchepper vā als: den Sone/ als verloſſer/ deur ſijn doodt: dē H. Gheeſt als heyligmaecker eñ regierder der H. kercke / de welcke is de vergaderinghe eñ ghemeynſchap der gheloovighen. Inde welcke/ als in de arcke van Noe/ hem een ieghelijck houden moet/ die eens ten eeuwighen leuen gheraecken wilt. D

Hier toe werdt allen menſchen in dit cort belijdt des gheloofs/ een leeringhe vande Apoſtelen veurghehouden/ die in haer ſeluen ſlecht en ootmoedigh is: maer nochtans de hooghſte eñ meeſte wijsheydt in haer beſluyt/ diemen vinden moght / volghende de leſſe die Chri-
Matth. 10. ſtus ſijn diſcipelen ghegheuen hadde/ ſegghende: Weeſt wijs als ſer- E
penten:

Quem poſuit Fidei nobis Eccleſia campum?
Symbolon articulis bis ſex quodcunq; cöegit.

Wat hebben wy daer naer, dat het Gheloove aengaet?
Dat int Symbole claer, vast twelf artyclen ſtaet.

Pourroit on portraire, La loy ſalutaire, En peu de papier?
Ouy; car le Symbole, La tient en ſon rolle, Pour ne l'oublier.

penten: eñ simpel nochtans/als duyuen. Eñ dit is als een waerachtigh merck-woordt/oft diuise der Apostelen/ende alder oprechtighe Christenen. Soo dat/wie d'een oft d'ander ghebreckt/ noodtsaeckelijck inden wegh/ die Christus selue is/ manck gaen moet. Want faelt hem de simpelheydt der duyue/ soo is sijn wijsheydt/ loosheydt ende argheydt / ghelijck al de wijsheydt der booser menschen/ ende namentlijck der Phariseen en ketteren. Ende ist dat hem ter contrarie de wijsheydt des serpents ghebreckt : soo is sijn simpelheydt/ dwaesheydt eñ slappigheydt: ghelijck daer oock vele menschen mede besmet zijn.

De wijsheydt des serpents/en simpelheydt der duyue/ heeft haer cracht inde Apostelen eerst van al/ naer onsen Heere/ wel gheopenbaert: als sy al de wijsheydt/al de maght/ eñ al de quaedtheydt des weerelts/onder t'bedwanck des ghelooft hebben ghebraght.

Dit hebben oock andere Heylighen soo ghehouden/ maer in sommighe heeft dit int besundere ghebleken: waer van eenen Spiridion ons veur exempel dienen sal : die van een slecht acker-man ende schaep-herder bisschop te Cypres ghewordenis. Desen heeft int Concilie van Nicen/eenen verwaenden quellighen Philosophe/ die niemandt maghtigh en was af te talen/ stom ghemaeckt ende bekeert: eñ dat sonderlinghe met de cracht der Christene simpelheydt/ en simpele wijsheydt: hem het Symbolum veur segghende / soot inde 12. artijckelen begrepen is: eñ daer op dan enckelijck vraghẽde: Quid dicis ad hæc, Philosophe? Credis? Wat seght ghy hier op/ghy Philosophe? ghelooft ghyt niet? Jae ick/ seyt hy/ick ghelooft. Hy wierdt bekeert ende ghedoopt/ ende noch andere met hem. Aldus dede oock Alexander / bisschop van Constantinopelen / eenen Philosophe met simpele woorden stom maeckende en verwinnende. *Nicephorus lib. 8. ca. 15.*

Ick en magh hier niet verswijghen/ hoe Petrus Martyr / der Predick-heeren orden/van ioncks/teghen danck van alle sijn vrienden/dit Symbolum/ dat is/t'gheloof/ leerende / oock t'selue heeft opghesept ende beleden / als hy nu onder de handen was der nijdighe ketteren/ die hem totter doodt toe vervolghden/ende ouer wegh vermoorden. *Surius tom. 2.*

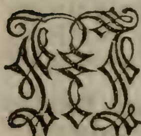
Ghebedt tot volmaecktheydt des gheloofs.

O Hy hebt uwe Apostelen met uwen gheest vervult ende verlicht / dat sy het H. Gheloof in twelf artijckelen begrepen hebben : maeckt/ o Heere/ dat ick veur den seluen gheest int gheloof vast staen magh/ ende t'selue metten wercke beleuen: Amen.

CAP. XIX.

VVat heeft de Christen leer, op Hope, t'onser spoet?
T'ghebedt van onsen Heer, en dan d'Engelsche groet.

Hope.

Et dese vraghe en werdt niet ghevraeght/ wat Hope is/ noch oock waer sy uyt spruyt / maer waer in sy haer oeffent / ende wat wy in de Christene leeringhe hebben / daer de cracht onser hope haer in bewijst en te kennen gheeft. Anders/ wy weten / dat Hope een A gaue Godts is/ deur welck/ wy met eē seker betrouwen/ verwachten van Godt het eeuwigh leuen / ende oock wat ons daer toe helpen can. De Hope/ spruyt uyt het Ghelooue/ deur Godts goedtheydt eñ gratie. want deur t Ghelooue den mensche tot kennis vā Godts goedtheydt comende/ werdt oock in die hopende/ eñ al sijn betrouwen stellende. Eñ/ midts dat nochtans die vaste Hope alle vreese niet uyt en slupt/ soo keert hem dē mēsche/ uyt hope en vreese/ tot bidden. Wt Hope/ seggh'ick: want die niet en hoopt en sal niet bidden: uyt vreese oock/ want die niet en vreest / dat t'ghene dat hy hoopt wel moght anders omcomen / die als t'eenemael verseker t zijnde/ soude hem gherust houden/ eñ de moeyte van bidden sparen.

T'ghebedt des Heerē. *Luc. 11.* In t'ghebedt des Heeren (t'welck soo heet/ om dattet onsen Heere B selue ghemaeckt heeft) daer in hebben wyt al begrepē/ dat wy hopen en bidden moeten: soo wel dat de siele als dat het lichaem aengaet/ tijdelijck eñ eeuwigh. De Engelsche groete dient hier by: want dese twee ghebedinghen: Pater noster, eñ Aue Maria: seghtmen ghemeynelijck d'een metten anderen: om dat sy soo wel te samen dienen als C *broodt en honigh,* beyde een goedt smakelijck gherechte maeckende. D

Engelsche groetenisse. Dese groetenisse heeft dē engel Gabriel uyt den hemel ghebraght/ als hy van Godt ghesonden zijnde / die weerdighe eñ aldersupuerste maeghdt Maria ghegroet heeft: haer bodtschappende / dat sy den Sone Godts vanden H. Gheest ontfanghen soude: eñ dat hy in haer ghebenedijde lichaem / de menschelijcke nature aennemende / van haer soude ghebooren werden: als een salighe vrucht/ tot verlossinghe vant menschelijck ghestachte: d'welck deur die onsalighe vrucht des verboden booms / int paradijs / midts de sonde van ons eerste ouders/ de eeuwighe doodt onderworpen was.

Dit doen ons salighlijck ghedencken/ die woorden die Sinte Elizabeth/ Sint Jans moeder/ tot onse lieue vrouwe sprack/ als hy die *Luc. 1.* ghinck besoecken / beyde bevrucht wesende: segghende tot Maria: *Deuter. 28.* Benedictus fructus ventris tui: Ghebenedijt is de vrucht uwes lichaems.

At, quibus exercenda Spei fiducia noſtræ?
Conceptáq; Deo prece: Virgineáq; ſalute.

Wat heeft de Chriſten leer, op Hope t'onſer ſpoedt?
Tghebedt van onſen Heer, en dan d'Enghelſche groet.

Qui de l'Eſperance, Nous monſtre l'eſſence, Et le maiſtre-but.
De Dieu la priere, De ſa Vierge-Mere, Le diuin ſalut.

rhaems. Welcke woorden/ by de groetenis vã Gabriel ghevoeght/ ende daernaer op sluytende/met t'ghene dat de heylighe kercke/ deur d'ingheuen des H. Gheests/ daer by stelt/te weten: Heylighe Maria moeder Godts/bidt veur ons arme sondaeren/ nu ende in de ure onser doodt. Amen. Die maecken al te samen het volcomen ghebedt/ d'welckmen daghelijcks tot die heylighste maghet eñ moeder Godts is sprekende.

Daer zijn vele vruchten van dese groetenisse aldus ghesproken. Ten 1. worden wy tot danckbaerheydt vermaent / van het alderweerdighste beneficie oft weldaedt Godts t'onsewaert : t'welck hy t'onser verlossinghe/deur Christum heeft willen beghinnẽ in de aldersupuerste maeght Maria. Ten 2. dient het ons tot eẽ groot en hoogh achten der seluer maeght: die ons Godt verleent heeft / veur eene die gratie ghevonden eñ t'leuen voortghebraght heeft : als een nieuw Eua/teghen die eerste Eua/die ons de doodt aenbraght. Lof van Maria.

Daerom en ist gheen wonder/ dat de Christenen oock van ioncks af/ altijdts naert ghebedt des Heeren/d'engelsche groetenisse daer by voeghen. Eens-deels om de redenen veurseydt: ten anderen oock/ op dat wyt deur Mariam verrijghen moghen/ wat wy van Gode begherende zyn. Hier toe seght seer wel S. Bernardt : Godt heeft al ons wel-vaert/gheluck/en salighheydt in Maria ghestelt: op dat wyt al deur Mariam souden vercrijghen . Sy is de leere der sondaeren. Deur haer is Christus uytten hemel ter weerelt nederghedaelt : al de selue moeten wy oock van hier ten hemel opclimmen ; naert uytwijsen vande leere die Jacob sagh/daer de engelen op eñ af ginghen. *Bernard. in Nat. S. Mariæ.* *Genes. 28.*

Seer wel voeghen wy daer by/ opt eynde/ dese woorden: *Bidt veur ons arme sondaeren, nu, ende in de ure onser doodt.* Want sy de waerachtighe zee sterre is/ van dese woeste weerelt. Deur welcke zee/ midts haer tempeesten/ende gheweldighe ghedierten/ vele zijnder dieder in blijuen/maer luttel diet ontcomen. Daerom / die int varen eñ loop haers leuens/d'ooghe op dese zee-sterre hebben/ dat is / Mariam in eeren houden/ dienen/ende ter hulpe roepen : die seylen recht nae de hauen des eeuwighs leuens/ende ontcomen de perijckelen. Ghelijck den seluẽ H. Bernardus cloeckelijck seght : noyt en heefter iemandt/ in noodt wesende / Mariam aengheroepen / oft hy en heeft troost ghevonden. Ende niet en ist te verwonderen : want t'ghene dat vol is dat loopt haest ouer/hoe luttel datment raeckt oft kurt. Te meer/ dat Maria te veuren vol van gratie wesende / heeft noch daerenbouen/ ouervloedighe gratie ontfanghen : op dat een ieghelijck diet belieft / soude lichtelijck connen mede-deelachtigh wesen : ende deur haer gratie verweruen.

Wy segghen namentlijck/ *in de ure onser doodt* : want dan doet het

den mensche den meesten noodt. Ende ghelijck wy ghemeynelijck alsdan ten alderbenauwsten zijn / ende den vyandt ten alderfelsten/
Apoc. 12. wetende dat sijnen tijdt upt gaet/ ende dattet nu om al is / om falen oft om gheraecken: Soo heeft Godt/ t'onsen trooste/ een sonderlinghe veur-deel aen Maria ghegheuen / van den steruenden mensche in sijn uyterste by te staen. Ende dat/ naer den eysch eñ uptwijsen der
Genes. 3. eerste sententie/ tot het serpent/ dat is/ totten vyandt ghesproken: Tu insidiaberis calcaneo eius : Ghy sult op s'menschens versenen upt zijn/ om hem van achter aen de hielen te bijten. dat is/ daer hy minst op sijn hoede is. Eñ oock op sijn uyterste hem soecken te doen achterwaerts om vallen. Dat is ontwijfelijck eenen harden val/ eñ quaedt om wachten : principalijck alsdan soeckende den mensch tot cleynmoedigheydt en wanhope te brenghen.

Die H. Maria is alsdan een sonderlinghe toe-vlucht / als een moeder van gratie/ moeder van bermhertigheydt/ om dē benauden steruenden mensche te goe te comen / eñ de loosheydt en boosheydt des vyandts te breken. Daerom wierdt aent serpent wel ghesept: Sy sal v hoofdt murselen. Ghy sult achter aen de versenen/ int uyterste des leuens/ al v listen en argheydt voort-stellen. Maer ick sal v sulcken harden partije stellen in een vrouwe (dat is Maria) tusschen v saedt eñ t'haere / dat sy deur haer saedt en salighe vrucht v hoofdt sal morselen: alle uwe cracht en quaedtheydt benemende / eñ te niet
Bernard. in Serm. brenghende. Des-volghende seydt seer wel S. Bernardt/ aldus: Ist dat ghy deur de grootheydt der sondē beroert zijt/ deur de vuylheydt der stinckende conscientie beschaemt/ werdt ghy vant schroomelijck ordeel bevreest/ ist dat ghy vanden af-grondt der wanhope verslonden zijt: denckt op Mariam: aenroept Mariam : dat sy van v herte niet en scheyde/ dat sy upt uwen mondt niet en vliede. Want op dese denckende / en doolt ghy niet : dese aenroepende / en sult ghy niet cleynmoedigh worden. Ende soo langhe v dese beschudt ende veurstaet/ soo en hebt ghy nieuwers veur te vreesen.

Nu dan / aenghesien dat wy sulck een vrome hulpe aen Maria hebben/ in ons leuen eñ in ons steruen : wel wijs is hy/ die alsoo der moeder Godts Maria in sijn leuen met ghedienstigheydt ende eere ghedachtigh is / dat hy deur sulcks hem weerdigh maeckt / oock in sijnen sterf-dagh / van Maria ghetroost en gheholpen te worden. Hier upt ghescheidet / datmen dickmael s'daeghs / principalijck
Bede-clocke. s'morghens/ s'noenens/ eñ s'auōdts/ met het cloppen der bede-clocke/ de weerdighe maghet eñ moeder Godts Mariam groet/ met de veurnoemde Engelsche groetenisse. Soo oock met seker ghetal aent roosen cransken/ eñ diergheliijcke.

Dat alle dese dinghen en diensten / soo haer als haeren eenighen sone

ſone onſen Heere van dancke zijn / dat is claerder dan den dagh. Want al de eere diemen de moeder aendoet / die comt tot meerder glorie haers ſoons: eñ ſoo voorts/des Vaders/eñ des H. Gheeſt: eñ alſoo der H. Drijvuldigheydt. Want hier mede ververſchen wy het wonderlijck werck onſer verloſſinghe/ deur Christo ghedaen : des Vaders onſprekelijcke goedtheydt/en weldaedt t'onſewaert / ſijnen ſone ons ſchenckende deur Mariam : ende het onbegrijpelijck werck des heylighs Gheeſts/dit in de ſelue becomende.

Als wy dan deſe engelſche groeteniſſe vermonden / dat dient met alder deuotie en weerdigheydt gedaen. Dan moeſtmẽ ſijn herte met een ſonderlinghe liefde eñ beweghinghe wecken : eñ waert moghelijck/ ghelijck den engel Gabriel ontſteken was / als hy deſe salighe boodtſchap braght: grootelijcks verlanghende/ tot het volcomẽ van ſulck een Goddelijck werck. Waer toe oock helpt / dat wy ons beſte doen/ om Mariam deur onſe vierigheydt tot aenhooren onſer ghebeden te beweghen. Soo doet de H. kercke ons veur/eñ leert ons ſoo de H. moeder Godts Mariã te groetẽ/als oft ſy den engel noch eens ſelue hoorde ſpreken. Sumens illud Aue, Gabrielis ore: De groete ontfanghende als uptten mondt des engels Gabriel. Wenſchende/ dat ſyt met ſulcker goedertierenheydt / vierighe liefde t'onſewaert/ eñ met ſulcke gratie aenhoore eñ ontfanghe : ſoo ſy dede/ als ſy deſe woorden eerſtmael hoorde. Wy bevinden natuerlijck/alſmẽ ons eenighe redenen v̈haelt die langhe gheleden zijn/die in ons/als wy die eerſtmael hoorden / groote veranderinghe vrochten int goedt oft int quaedt: dat wy t'elcken mael als wy wederom de ſelue hooren/oock de ſelue beweghinghe ghewaer worden. Soo iſt ontwijfelijck in de alderheylighſte maeght Maria: alſmen die hertelijcken groet met de engelſche groetenis. Sy werdt terſtõdt indachtigh/de groote goedtionſtigheydt/daer ſy alſdan tot s'weereldts hulpe vol af was : als ſy die woordẽ: Aue Maria gratia plena: eerſtmael hoorde : eñ antwoorde tot trooſt vant bedruckt menſchelijck geſlacht ſegghẽde: Siet hier de dienſtmaeght des Heeren/my geſchiede naer v woordt. niet twijfelende/oft ſy en werdt wederom ghereedt/ ende gheneyght tot helpen/met ſoo minlijcke wel bekende groetenis gheroert weſende.

Aue Maria met aendachtigheydt te ſpreken.

Ghebedt om vaſt int hopen te weſen.

Goedtheydt/beminde Jeſu/ heeft ons hier gratie / ende hier-namaels glorie gheiont / ende om de ſelue/ midts alle andere nooddruftigheydt leeren bidden: Leert ons ſoo vaſt hopen en betrouwen/dat wijt al/niet alleen met mondt en met hert en bidden: maer oock deur de hope van alſ-nu beſitten moghen. Amen.

CAP.

CAP. XX.

VVat hebben vvy daer by, dat treckt tot Liefde pure?
Godts thien gheboden vrij: der Kercke: en der Nature.

Liefde. WAnt wy Godt in al eñ bouen al beminnen moeten/ eñ onsen euen naesten als ons seluen/ als al wesende kinderen van eenen vader/ eñ tot een gratie eñ een glorie gheschapen: soo seghtmen wel/ dat de *Liefde* een gaue A Godts is/ deur welcke wy Godt bouen al/ eñ om sy seluen beminnen/ eñ onsen naesten om Gode. Eñ daerom is de liefde B als eenen brandt van een ontsteken herte. Want/ die ghelooft ende hopt/ die wordt oock van Godt met dit vier deur-laeyt : om soo goeden eenen heere lief te hebben ende te dienen : ende tot behoorlijcken dienst/ al te doen dat hy weet hem danckelijck ende aenghenaem te wesen : het zij dattet sijne goddelijcke Maiesteyt aengaet: t'zij onse ende onses euen naestens salighevdt.

Alle de dinghen/ daer eenen Christenen hem in oeffenen moet uyt liefde/ in doen en laten/ hebben wy in de drij manieren van gheboden/ daer de Antwoorde af ghewaeght: te weten: In de gheboden Godts/ de gheboden der H. Kercke: ende de gheboden der Nature.

Gheboden Godts. De gheboden Godts/ heetmen die/ de welcke Moyses op den C bergh Sinai/ in twee steenen tafelen van Gode ontfingh. Die oock Christus naeder-handt/ ter weerelt ghecomen zynde/ vernieuwt/ versterckt/ eñ vol-maeckt heeft. T'welck hy oock seyde/ aldus: Ick
Matth. 5. en ben niet ghecomen/ om de wet te breken : maer om de selue te vol-doen. Eñ om deur sijnen Goddelijcken vingher/ dat is/ deur de gratie des H. Gheestes in de herten der ghelooughe te schrijuen. Soo
Ierem. 31. hadde hy ons deur den Prophete belooft : Dabo legem meam in visceribus eorum: & in corde eorum scribam eam : Ick sal haerlieder mijne wet in haerder binnenste gheuen : in haere herten sal ick die schrijuen. Dit ghewaeght oock S. Paulus/ eñ verclaert het selfde:
2. Cor. 3. Epistola estis Christi, scripta non atramento, sed spiritu Dei viui: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus : Ghylieder zijt den brief Christi/ gheschreuẽ niet met inckt/ maer deur den geest vanden leuenden Godt : niet in steenen tafelen/ maer in des herten tafelen/ die van vleessche zijn: dat is/ niet hart en steenigh/ maer beweghelijck eñ ghevoeghsaem tot alle ghehoorsaemheydt/ eñ onderhoudt vanden wille Godts. Soo hadde hy deur eenẽ anderen Pro-
Ezech. 11. phete belooft te doen: Auferam cor lapideum de carne eorum: & dabo eis cor carneum: Ick sal uyt haerlieder vleesch het steenen herte

wegh

Hæc quoq; prome, quibus vis ignea ſpirat Amoris.
Quod Natura iubet: Deus: atq; Eccleſia Mater.

Wat hebben wy daer by, dat trect op Liefde puere?
Godts thien ghebóden wy, der Kercke: en der Nature.

A quel exercice / Cognoit on l'office / De la Charité?
A ce qu'on procure / Ce que Dieu, Nature / L'Egliſe a mandé.

wech nemen/ eñ sal haer een herte van vleesche gheuen: op dat sy in mijne gheboden wandelen/ eñ die wel onderhouden.

D De vyf gheboden der H. kercke verclaeren de thien gheboden Godts/ eñ hebben haer cracht van Gode selue. Want Christus heeft oock ghewilt/ datmen sijn H. kercke soude ghehoorsaem wesen. Soo dat die Gode onghehoorsaem zijn/ eñ als Heydenen ende openbaere sondaeren ghereckent worden/ die de H. kercke niet en hooren: dat is/ die de ouerste der kercke niet ghehoorsaem en willen wesen. Gheboden der H. kercke. Ioan. 10. & 17. Luc. 10. Matt. 18.

E De wet der Nature/ als al besluytende datmen doen en latē moet/ wordt in dese corte woorden begrepen: Datmen t'goedt doen moet/ eñ t'quaedt laten: waer toe alle andere gheboden dienen. Van dese wet ist datten H. Apostel Paulus roert: De Heydenen die gheen wet en hebben/ die volbrēgen uytter nature (deur Godts gratie beweeght zijnde) t'ghene dat de wet aengaet. Veur exempel van sulcks / soo seght S. Augustijn: Furtum punit lex tua, Domine: & lex scripta in cordibus hominum: O Heere/ uwe wet straft de diefte: soo doet oock de wet die inder menschen herte gheschreuen is. Alsoo Iob oock/ deurt uytwijsen der natuerlijcke reden (niet nochtans sonder het roeren der gratie Godts/ die altijdts veur al van noode is) leefde oprechtelijck eñ godtvruchtelijck: hem wachtende van alle quaedt. Eñ te kennen gheuende / dat hyt al uyt sulck een innigh beweghen en stueren dede/ soo seyt hy: Vestigia eius secutus est pes meus: Mijnen voet heeft sijn voet-stappen ghevolght: eñ sijn weghē hebb'ick ghehouden. De Wet der Nature. Rom. 2. August. Iob 23.

Van dese wet wil ick wat te breeder handelen/ midts datmen van die minst pleeght te schrijuen eñ te houden: die ons nochtans daghelijcks berispt en beschaemt maeckt/ hoe slecht dat sy schijnt te wesen. Al en is dese eerstmael / noch by gheschrifte / noch mondelijck met woorden ghegheuen/ maer alleenlijck in elcks menschens herte ghedruckt: nochtans vindtmen van dese twee gheboden naemaels in de H. Schrift verclaert/ meest onsen euen naesten aengaende/ aldus:

Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias. Tob. 4.
Omnia, quęcūq; vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis: Matth. 7.
En doet niemandt/ dat ghy v niet en wilt gheschieden.
Al wat ghy vanden menschen begheert/ dat doet henlieden.

Dit en is al maer een wet der Nature/ te weten: Doet een andere/ soo ghy soudt willen/ datmen v dede. Wel verstaende/ in rechte reden. Want/ sommighe menschen zijn soo buytē reden / dat sy met ongheregeltheydt en quaden lust/ wel begheeren dat haerlieder van andere gheschiede / t welck sekerlijck nochtans ter sielen verdoemenis gheschiedt: dat en magh hy een ander niet doen / al soudet den anderen oock met sulcken ongheordoneerden lust begheeren. By exempel: Eenen die totten dranck gheneyght is / gheerne wel ghetoeft werdt/

soomen seyt: dat is/ gheerne dronchen gemaeckt: dien en moet daerom niet dencken/ dat hy/ volghende de Wet der Nature/ oock een ander soo moet bestellen / al wist hy dat dien anderen dat soo wel begheerde. Het selue is te verstaen in oncuysheydt / onrechtueerdigheydt/ ende andere quade ongheregelde wellustigheden : maer dit ghebodt verbanght alleen saecken en manieren van doen/ met Godt en conscientie/ eñ met de rechte reden wel staende eñ accorderende.

De Wet der Nature, eerste van allen.

Dese Wet der Nature is d'eerste en d'oudste van allen : want sy van Godt/ den mensche in sijn scheypsel inghestort is. Die vindt een ieghelijck in sijn herte ghescreuen / met dat hy tot verstande comt. Nature/ van Godts weghe/ is daer meesterse af / al en ghinghmen noyt ter schole noch ten sermoone. Ende dese is/ met Godts hulpe/ van sulcker cracht/ dat sy maghtigh is den mensche van alle sonden te waerschouwen/ vermanen / ende te beletten : midts behoorlijcke broederlijcke liefde tot sijnen naesten te doen oeffenen / als hy hem naer dese wet schicken wilde / de gratie Godts hem daer toe roerende en stierende.

Daerom / waert saecke dat de menschen hedensdaeghs dese wet meer inden sin hadden/ eñ ghedachtigh waren dan sy zijn: sy en souden soo traghe niet wesen / in haren naesten deur wercken van liefde by te staen : sy en souden soo hardt niet zijn/ noch soo onghenadigh d'een teghen d'andere/ als daer iet misseyt oft misdaen is. Sy en souden oock soo licht/ noch soo wacker niet wesen/ om quaedt te spreken van een ander/ noch om t'quaedt eer te vermeerderen dan te verminderen: noch ooock soo ongoddelijck zijn in al hun saecken.

Eñ daerom/ men vindt en siet by experientie / ende men ghevoelt aen sy seluen / alsoo noode alsmen wilt / datmen ons ghebreck oft quaedt verseght/ alsoo gheerne ter contrarie verseggen wy t'gebreck van een ander. Ende alsoo groote smerte en pijne alst ons doet sulcks van ander te lijden : alsoo groot een blijdtschap en vermaecken ist ons/ als wy met eens anders slippen in d'asschen sitten moghen/ ende met sijn ghebreken opt straet loopen.

Als wy quaedt ghedaen hebben / wy wildent wel verberghen/ eñ maecken dattet in d'aerde soncke / soo dat niemandt ter weerelt en wiste : maer ter contrarien/ als onsen euen naesten t'minste misco-men is/ al en waert maer een cleyn saecke/ upt cranckheydt/ iae oock maer upt verswijmtheydt/ niet eens verhalens weerdt : wy en zijn niet wel/ oft wy en hanghent een ieghelijck aen den neuse: t'selve al de weerelt wijs en kennelijck maeckende : als oft aen de clock-reepen ghehanghen waer.

Wat is de cause/ anders dan ghebreck van liefde/ eñ verduysterheydt vande Wet der Nature? Wy en dencken niet aldus by ons seluen:

uen: Jck en soude niet willen / datmen my sulcks dede / oft sulcks van my seyde: ergo / ick en wilt een ander niet doen.

Ende daerom / ghy en moght gheenen ghereederen / en claerderen spieghel vinden / in welcken ghy opden staenden voet sien moght wat v te doen oft te laeten staet / aengaende sonderlinghe uwen euen naesten / dat is alle andere menschen / wie dat sy zijn: dan terstondt te peysen: Wat soud' ick hier in willen / datmē my dede / waere ick in sijn placts: oft waer my sulcks ghescheidt? T'welck ghebruyck alle studeren en disputeren / alle philosophatie en speculatie te bouen gaen soude.

Want / dat ghy vele leest en hoort / dat vergheet ghy haest: oft emmers / alster te doen comt / het is te soecken: maer de Wet der Nature int herts / principalijck in Christene menschen / soo daerenboven verlicht / beghint / en begraeut: die is als een tablet ende memorieboecksken / t welck iemandt altijdt ter handt ghereedt heeft: eñ met eenen ooghen-blick tijdts daer in sien can / wat hem van doen staet.

Wat sullen wy segghen dat dese soo uyt de herten der menschen verbloghen is / ende soo ten gronde uyt ghescrapt / als ofter noyt iet sulcks in ghescreuen en hadde gheweest? Wat moeten wy daer uyt anders bevroeden / dan dat oock de Nature selue / ende de weerelt ten eynde gaet? Ende dat dien dagh naeckende is / op welcken / de boecken der herten open ghedaen sullen werden / waer uyt / int aensien van al de weerelt / elck sijn recht ordeel eñ loon naer sijne ghewercken ontfanghen sal.

Als-dan sal daer blijcken / van wat cracht en weerde dattet sal gheweest zijn / de wet der Nature deurt waernemen der gratie Godts te vol-brenghen. Alsmen hooren en sien sal / dat liefde en bermhertigheydt tot sijnen euen naesten ghedaen t'hebben / sal schijnen alleen de oorsaecke te wesen / van met Christo inder eeuwigheydt te regneren. Ende dat faute van sulcks / oock sal schijnen alleen de saecke te wesen / vande eeuwighe verdoemenis: veur de ghene / diet niet en sullen in sijnen tijdt waergheuomen hebben.

Ghebedt om in waerachtighe liefde te branden.

O Godt Heyligh Gheest / die des Vaders eñ des Soons liefde zijt: ontsteckt mijn herte met uwen heyligen brandt / daer ghy de weerelt mede ontsteken hebt: op dat ick deurt onderhoudt der gheboden / met de kinderen Godts ghereckent ende gheloont magh worden. Amen.

CAP. XXI.

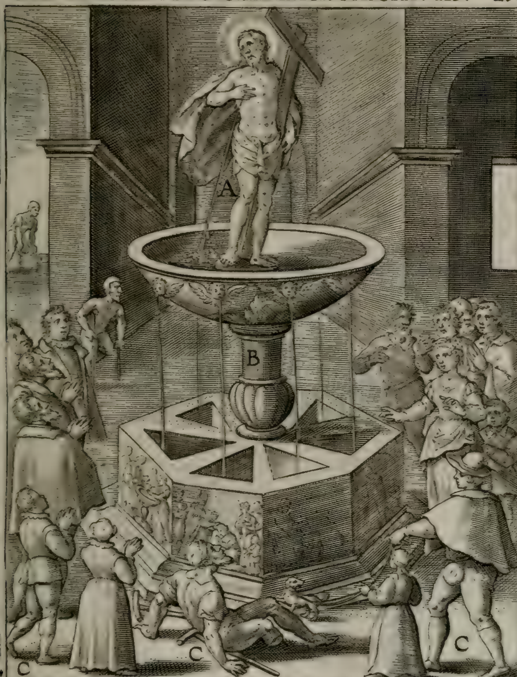
VVat zijn de Sacramenten, van Christus inghestelt?
Ons Saligheydts presenten, eelder dan goedt oft gelt.

1. Petr. 1. 1. Tim. 2. WY weten altsamen wel / volghende t'ghetuyghe van Sinte Peeter en van S. Pauwels / dat wy noch met goudt/ noch met gheldt ghecocht noch verlost en zijn: maer met het pretieus bloedt Christi/ als van een onnoosel lammekẽ. Desen prijs heeft Christus in de hey- A lighe Sacramenten ghestelt: t'welck als costelijcke bequame vaten zijn/ die de gratie/ die sy beteeckenen / in haer houden eñ uytgheuen: eñ zijn als leuende instrumenten/ deur welcke onsen Heere dagelijcks in ons de salighеydt is werckende / die hy ons deur sijn lijden ende doodt ghebrocht heeft.

De seuen H. Sacramenten.

Dit woordt *Sacrament*, bediedt een uytwendigh teecken van Christo inghestelt / om eenighe besondere gratie te kennen te gheuen/ die den mensche daer deur van hem ghegheuen werdt. Ghelijck/ by exempel/ int H. Sacrament des doopsels / wordt den mensche met water ghewasschen / het welck d'inwendighe suyueringhe der siele beteeckent/ die daer deur van Gode gheschiedt/ midts de behoorlijcke woorden daer toe ghesproken. Met dese remedien heeft Christus ons veursien van sijn gratie eñ Goddelijcke hulpe / vanden eersten tot den lestẽ ons leuens. Deurt Doopsel/ met dat wy ter weerelt comen: deurt heyligh Olysel/ als wy nu staen op het scheyden vander weerelt. Ons onder-tusschen oock mildelijck van als veursiende/ wat ons saligh moght wesen. Soo dat dese seuen H. Sacramenten/ B
Zachar. 13. ons ghewordеn zijn/ als seuen sprinck-aderen / der open eñ leuende fonteyne/ int middel des huys van David: dat is/ int middel der H. Kercken: tot behoef van een ieghelijck/ hoe groot sondaer/ hoe vuyl/ C hoe ghequetst/ hoe verblindt/ hoe arm / hoe ghekEtent/ belast/ etc. dat hy moght wesen. Soo datter gheẽ swaerigheydt soo quaedt en is in eenigen mensche/ daer en is van Christo raedt en remedie toe inghestelt in de H. Kercke / totten laetstẽ snick eñ oogẽblick des leuens toe.

Niemandt dan en magh wanhopigh zijn van salighеydt der sielen. Eñ daerom sal ons de Heere meer van sulcks straffen/ dan van alle d'andere sonden: want/ behoudens datmen leedtschap hebbe/ eñ om gratie biddende / raedt volghe/ eñ de remedien te wercke stelle/ daer en is nummermeer oorsaecke den moedt verloren te gheuen.
Ierem. 8. Anders/ hy sal sulcke moghen vraghen: Nunquid resina non est in Galaad? aut medicus non est ibi? Wat is dit? En isser gheen herst/ oft terebintine te vinden in Galaad? in mijn H. kercke? oft en isser gheen medicijn

Ecquid opum Chriſto ſancita Chariſmata ſeruant?
Nostræ non opibus Pretium venale ſalutis.

Wat ſyn de Sacramenten, van Chriſtus ingheſtelt?
Ons ſalicheyts preſenten: eelder dan goet oft ghelt.

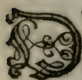
Combien d'energie / Recoit nostre vie / Des ſaints Sacramens?
Le prix et la grace / Du Rachapt ſ'en paſſe / Aux eſprits croyans.

medicijn aldaer te crijgen? als verwondert zijnde ouer de mismaeckt-heydt des sondaers / veur hem comparerende / als ofter gheenen raedt oft remedie in de H. kercke te vinden en hadde gheweest / tot sijnder sonden ghenesinghe. Daerom vraeght hy daer voorts: Quare igitur non est obducta cicatrix filię populi mei? al of hy seyde: Aenghesien dat ick wel weet/ datter tot als goedt eñ ouervloedigh remedie van my ingheſtelt is gheweest: hoe comt het dan / dat de wonde eñ lijxeme des dochters van mijnen volcke (dat is/de sonden der siele) niet ghenesen en is? Daer en sal gheen ander reden te vinden zijn ouer de sulcke / dan dat sy de spruytende gratien van dese fonteyne/ dat is/der H. Sacramenten / niet ghehaelt noch te wercke ghestelt en sullen hebben.

De oeffeninghe der H. Sacraméten/maeckt datter inde H. kercke een gheduerighe ghenietinghe zij van Christus beloften en gratie: een ordeninghe sijns huys-ghesins / eñ een onverganckelijck onder-houdt sijns gheestelijcks lichaems/dat is der H. kercke. Cracht, eñ vverck, der H. Sacramenten.

Want het Doopsel dient totter gheestelijcke gheboorte : ghelijck oock de lichaemelijcke gheboorte d'eerste is veur den mensche. Het Vormsel dient tot wasdom / eñ aennemẽ der gheestelijcker vromigheydt/vorm/en volmaecktheydt. Het H. Sacrament des outaers tot een spijse der siele : sonder welcke sy noch hier in gratie/noch hiernamaels in glorie leuen en can. Het Sacrament van Penitentie dient tot ghesondtmaeckinghe ende ghenesen van onse sieckten ende doodelijcke wonden der siele / ende tot af-wasschen van sondelijcke smetten. Het Priesterschap / tot het bedienen van alle saecken/ den mensche ter sielen noodelijck : eñ tot gheestelijcke vermenighvuldinghe der kinderen Godts. Het Houwelijck/ tot lichaemelijck ghewin en wasdom der persoonen in de H. kercke / tot Godts eere/ eñ veruullinghe vant ghetal der uytvercorene. Ten lesten/het H. Olyssel / tot een afnemen van daghelijcksche sonden: tot eẽ nieu versterckẽn deur den H. Gheest/ in de sieckte ende inden lesten strijdt. Als den vyandt oock meest list en cracht voort-stelt/ om den benauwden en suchtenden siecken de vreese aen te iaghen/ ende cleyn-moedigh te maecken: wel wetende dattet aen dien lesten snick al hanght. Dit zij ghenoegh vant instellen eñ cracht der H. Sacramenten.

Ghebedt en danckbaerheydt veur de H. Sacramenten.

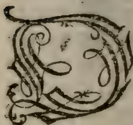

Danck en lof zij v inder eeuwigheydt Christe Iesu / waerachtigh onnoosel lam Godts/die deur v bitter doodt/ onser allen prijs en remedie in de heylighe Sacramenten ghestelt hebt/ dat die altijdts in ons wercken/ten eeuwighen leuen. Amen.

CAP. XXII.

Tot salighe ydts vermeeren, vvat dienter toe ghedaen?
Ghelooft, en houdtse in eeren: en vviltse vvel ontfaen.

Ghelooue der H. Sacraméten.

Drij saecken principalijck werden van ons vereyscht/ de heylighe Sacramenten aengaende. Ten 1. dat wy vastelijck ghelooven / dat die van Christo t'onser salicheydt inghestelt zijn: eñ tot sulcks/ gratie en cracht in haer seluen besluyten: die sy ons gheuen eñ uytdeylen als wy die wel ghebruycken.

Eere der seluer.

Ten 2. zijn wy schuldigh die te eeren/ elck naer sijnen eysch en weerdigheydt. Eñ dat met reden: wāt/ wast van noode de vaten des ouden Testaments met suyuere handen / eñ met veurgaende heylighmaeckinghe oft suyueringhe te aenraecken: hoe vele te meer zijn wy dese vaten alle reuerentie ende eere schuldigh? Namentlijck en bouen al het hoogh-weerdigh H. Sacrament des autaers. Want dat is den auteur eñ insteldèr d̄ H. Sacramenten/ Christus selue. Eñ daerom dit H. Sacramēt alleen/ wy met Goddelijcke eere eñ dienst aenbidden. Niet alleen als wyt ontfangen willen/ oft misse hooren: maer oock t'zij dattet inde kercke is rustende/ t'zij datment in processien oft oock totten siecken is draghende.

Exod. 30. Isa. 52.

Ende daerom / die wat verstaen/ die onderscheyden oock/ alsmen t'heyligh Sacrament des Autaers/ oft maer de H. Olie totten siecken draeght. Want al ist datmen de H. Olie / als dienende tot het Sacrament des Olyssels / eere schuldigh is: nochtans ist groot verschil/ vande eere die wy het H. Sacrament des Outaers bewijsen moeten: t'welck Christus selue is (soo wy ghesept hebben) eñ deur sulcks onsen Heer onsen Godt. Dat is oock de reden/ dat het H. Sacrament des Autaers/ als het weerdighste van allen/ dien naem *Sacrament* int besunder is toecomende. Soo datmen altijdts t'heyligh Sacrament des Autaers verstaet/ alsmen alleenlijck het H. Sacrament seght oft noemt: als het excellentste van alle daer by verstaende.

Het ghebruyck der H. Sacramenten.

Het 3. dat van ons vereyscht wordt de H. Sacramenten aengaende/ is/ dat wy de selue wel ontfanghen/ gebruycken/ eñ te wercke stellen moeten: elck volghende sijnen roep eñ staet. Eñ men magh wel metter waerheydt segghen / dat int behoorlijck ghebruyck der H. Sacramenten / de meeste eere der seluer gheleghen is / diemen die moght aendoen. Ghelijck het de meeste eere is/ in danck te nemen/ eñ behoorlijck te ghebruycken/ de gauen die ons iemandt is gheuende. Soo dattet met recht veur oneere ghereckent wordt/ ende qualijck af ghenomen/ alsmen die niet en ontfanght / als oftmense verachte: al

Quâ mihi fas, tantos illinc excerpere fructus?
Crede: Cole: et castus cælestibus Vtere donis.

Tot salicheyt tò vermeeren, Wat dientter toe ghedaen?
Ghelooft: en houdtse in eeren; en wiltse wel ontfaen.

Que conuient il faire, Pour a tel mystere, Bien nous apprester?
Foy, et reuerence, Pure conscientie, S'y doibt apporter.

waert oock datmen die gauen / met woorden en uytwendighe ceremonien/groote eere en danckbaerheydt scheen te bewijsen.

Daerom/de H. Sacramenten te eeren en niet te ghebruycken/dat betuyght cleyne danckbaerheydt: en en sal ons niet met allen baten. Want sy niet ingheſtelt en zijn/uytter eerste meyninghe ende intentie Christi/om van ons gheeert te worden: maer om in tijde en in stonden/behoorlijck te werck ghestelt te werden / elck naer sijnen eysch/ende onser behoefte. Men moet de H. Sacramenten oock eeren/om dat syt weerdigh zijn/ende wy schuldigh sulcks te doen.

Daer uyt moghen sy verstaen / oft sy wel en wijselijck doen / die soo selden te biechte en ten H. Sacramenten gaen : jae wel altijdts uyt-stellen souden/en oock t'eenemael deruen : en dat uyt grooter reuerentie en weerdigheydt/soo sy segghen. Het soude wat schijnen te wesen/waert saecke datse Christus daerom ingestelt hadde/ om soo te eeren / datmense uyt reuerentie in haer vrede laeten soude / sonder die te ghebruycken. Maer/ wel wetende dat sijn voornemen en wille gheweest is/dat wy die te wercke stellen : ghelijck int ghebruyck der medicijnen/d'intentie des medicijns volbraght wordt / ende de welvaert d sieckē gheleghen is/niet int aensien/wel bewaeren/en prijsen/ maer int gebruycken der seluer: Soo moetē wy ons meer gheneyght vinden/en meer verwecken/ tot een danckelijck en ootmoedigh ghenieten der H. Sacramenten/ dan tot een deruen en laeten: al waert oock onder t'decksel en schijn van meerder eerweerdigheydt. Want/ ghelijck daer vant Manna gheschreuen staet: Godt heeft de deuren des hemels open ghedaen: en hy heeft hun hemelſ-broodt gheregent. Niet alleen om daer van met een verwonderen ende teeckenen van schrickelijcke weerdigheydt te roepen / d'een totten anderen / soo sy deden: Man hu? Quid est hoc? Wat is dat? noch oock alleen om int tabernakel en in de arcke in een gouden cruycke te bewaeren : maer/ ad manducandum: om te eten. Soo heeft oock onsen Heere / ons sy seluen als het waerachtigh Manna en broodt der engelē ghegeuen/ als alle H. Sacramenten: niet om die met een verwonderen te aensien/en oock hooghelijck te eeren : maer om de selue te nutten/ende te ghebruycken : soo hy in vele clare manieren ghelcert ende bewesen heeft.

Selden te bicht, en ten H. Sacramente gaen, is te misprijsen.

Psal. 77.

Siet hier van int xvij. en int xxxvj. Capitel.

Ghebedt om de H. Sacramenten wel te ghebruycken.

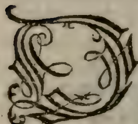

O Alder saechtmoedighste Jesu / onser sielen Samaritaen/ gheeft ons gratie / om uwe H. Sacramenten vastelijck te ghelooucn/behoorlijck te eeren / en salighlijck te ghebruycken: want in die/onse hope/salighheydt/ en leuen gheleghen is. Amen.

CAP. XXIII.

VVaer in is onser daedt Rechtveerdigheydt gheleghen?
Int laten van het quaedt, en in het goedt te pleghen.

1. Pet. 3.

Den H. Apostel S. Peeter seght een bewegheliјcke sententie tot desen veurnemen dienende / aldus: Iustus pro iniustis mortuus est: Den rechtveerdighen is veur de onrechtveerdighe ghestorven. Waerom anders/ dan op dat wy ter rechtveerdigheydt leven souden? soo den selven Apostel te veuren ghesept hadde.

1. Pet. 2. Christelijcke Rechtveerdigheydt.

De Christelijcke rechtveerdigheydt is daer in gheleghen/ soo den selven oock upt den Prophete David verkondight: Qui vult vitam, &c. Declinet à malo, & faciat bonum: Diet eeuwigh leven/ eñ d'eeuwighe goede deghen begheert te sien en te hebben: dat hy vãt quaedt wijcke/ eñ t'goedt doe. Ghelijckmen vanden boom de drooghe verstorven tacken af capt/ die ten brande leuerẽde: eñ goe intten ingreffijt / tot meerder vruchtbaerheydt. Dit is t'selve dat S. Paulus sept / den ouden mensche met sijne wercken uptschudden (ghelijckmen een oudt/ vuyl/ versleten cleedt soude af legghen) ende den nieuwen aendoen: in rechtveerdigheydt eñ heyligheydt des waerheydts. Niet in de heyligheydt des loghens : t'welck is t'gheveinst heyligh schijn van een deughdelijck leven: namelijck der ketteren/ ende boven al der weder-doopers. A B

Psal. 33. & 36.

Coloss. 3. Ephes. 4.

Dit af-legghen eñ upt-schudden vanden ouden mensche / wordt seer wel beteeckent deur het af-stroopen vant oude vel des serpents: t'welck hem tusschen/ oft deur nauwe scherpe steen-rotsen dwinght/ ende alsoo sijn verrumpelt vel af-lept/ een nieuw verrijghende: oock soo veranderende/ als nu in een nieuw ionghde en ieucht. C

Matth. 7.

Het verlaten der sonden eñ aennemen der deughden / als het verlaten vanden breeden wegh/ die ter helle-waert lepdt : eñ het bekeeren totten enghen wegh des eeuwighs levens / dat werdt ons seer figuerlijck veur ooghen ghehouden deur die Grieksche letter Y. die daerom oock gheheeten werdt Littera Pythagoræ : Pythagoras letter: om dat dien Philosophe sijn discipelen dese letter tot dien eynde veur stelde/ om daer in t'leven der menschen te bedieden. Want deur de breede strepe der selver letter/ ter slincker sijde/ beteeckende hy den breeden helle-wegh der boosheden : die ten eynde waert lanck soo smalder wordt/ eñ ten lestẽ op een punct upt comt. Soo dat de ghene/ die desen wegh wandelen/ int eerste ruymelijck triompherende/ ende hare wellusten volghende / ten upttersten op het punct ter hellen vallen. D E

Pythagoras letter.

Iob 21.

Quomodo Chriſtiadum explebo iuſtumq; bonumq;?
Deteriora fuge: et prudens Meliora ſequare.

Waer in is onſer daet Recht veerdicheyt ghelegghen?
Int laten van het quaet: En in het goet te pleghen.

Quelle eſt la Iuſtice, Et le bon office, Du parfait Chreſtien?
Quil prenne bien viſte, De tout mal la fuitte, Et quil face bien.

F vallen. Deur de smalle strepe/ ter rechter handt leydende/ bediedde hy den enghen wegh der deughden : die altijdts lanck soo breeder wordt/ en brenght ter eeuwigher glorie: t'welck een lesse is/ wel een oprecht Christen Philosophe weerdigh.

Pythagoras ons heeft die Grieckische Y. beschreuen.
Daer siet elck hoe hy leeft/ en d'eynde van sijn leuen.

Tot een heyligh leuen/ eñ dusdanighe Christelijcke rechtveerdigheydt/ behoorde ons ghenoegh te roeren/ t'ghene dat S. Jan Euangelist seght: Qui facit iustitiam, iustus est: sicut & ille (Deus) iustus est: 1. Ioan. 3.
Die de rechtveerdigheydt doet/ die is rechtveerdigh: ghelijck Godt rechtveerdigh is : Qui facit peccatum, ex diabolo est : Maer die de sonde doet/ die is uyt en van den duyuel. Wie sal twijfelen/ wat hem van beyden te kiesen staet : oft de rechtveerdigheydt/ daer hy Gode mede ghelijck magh worden : oft de sonde/ daer hy mede als een duyuel werdt/ uytten duyuel ghesproten?

Daerom hebben wijselijck het quaedt int goedt verandert Mattheus eñ Zacheus tollenaers eñ ouer-schatters: Saulus vā een veruolgher Christi/ een vercoren Apostel ghewordeu: Magdalena van een vuyl vat der sonden/ in een costelijck vat van gratie / beter dan haer albasterē phiole/ vol van wel-rieckēde salue. Soo heeft S. Augustijn de dolinghe der ketterijen/ eñ het sondigh leuen gelaten : eñ is een heyligh bisschop eñ leeraer der H. kercke ghewordeu. Het welcke veranderen in alle bekeeringhen der sondaren ghescheidt : soomen sonderlinghe oock siet uytnemen in Maria Egyptiaca/ van een snoo ghemeyne vrouwe/ een heylighe heremitesse ghewordeu zijnde. Als oock in Pelagia/ een Princesse der ghemeyne vrouwen/ haer seluen deur een oprecht af-staen van sonden/ uyt berouw/ Pelagus vitiorum Sabell. li. 5. cap. 5.
hertende: dat is te segghen : een zee van boosheden. De welcke/ om te prijselijcker penitentie te moghen doen/ heeft in mans habijten inder wildernisse/ in een cluyse wonderlijcke heylighheydt van leuen onderhouden. Soo werdt den moor wit/ eñ den luyppart leyt soo sijn Ierem. 13.
vlecken af. Wat dat dit quaedt ende dit goedt is/ dat volght nu voorts inde naeste Capittelen.

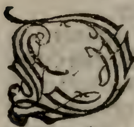
Ghebedt om wel te moghen leuen.

Ghy hebt my/ o Heere/ goedt en quaedt / vier en water/ hemel en helle veur ooghen ghestelt : ende mijnen vrijen wille ghegheuen/ te kiesen : Helpt my met v gratie / en staet my by : op dat ick vlijtelijck het quaedt verlaeten magh / ende ghestadelijck het goedt aenveerden / ende den wegh wandelen / die ten eeuwighen leuen leydt. Amen.

CAP. XXIIII.

VVelck is dat seldsaem quaedt, dat ons soo seer bevleckt?
De Sonde: en alsulck saedt, dat ons tot sonde treckt.

Sonde, en oorsaeck van sonde te schouwen.

En mensche is uptter nature gheneyght te schouwen al t'ghene dat hem quaedt en schadelijck is: maer onder al, soo is de sonde t'quaedste eñ het schadelijckste: soo wy breeder segghen sullen int lxxxiiij. Capittel, daer sulcks eyghentlijck ghehandelt wordt.

Maer laet ons nu hooren wat sonde is. Sonde is, datmen doet oft sprekt oft peyst teghen de wet oft wille Godts. Daer zijn drij sorten van sonden. D'eerste is de erf-sonde: daer alle menschen mede ontfanghen eñ ghebooren worden, deur de eerste sonde en ouertredinge ons vaders Adam. Soo nochtans dat wy hier in upt nemen, naer Christum ghebenedijdt, die alderheylighste maeght ende moeder Godts Mariã, als van dese eñ alle andere sonden bevrijdt wesende: eñ daer naer sommighe helighen, die vande erf-sonde int lichaem haers moeders ghesupuert zijn gheweest, als Jeremias, eñ S. Jan Baptiste, eñ noch eenighe andere. De tweede sorte is, doodt-sonde: te weten al dat gheschiedt teghen de liefde Godts, oft onses naestẽs. Die heet daerom doodt-sonde, om dat sy den mensche, diese doet, veur Godt naer de siele doodt, eñ de eeuwighe doodt der hellen beschuldigh maeckt. De derde is daghelijcksche sonde, die niet en gheschiedt teghen Godts liefde, oft onses naestens: hoe wel nochtans datse eenighsins teghen den wille Godts gheschiedt. Dese heetmen daerom dagelijcksche sonde: niet soo sommighe meynen eñ rekenen alle sonden die daghelijcks gheschieden, hoe groot sy oock moghten wesen: ghelijckmen sommighe menschen siet daghelijcks vloecken, sweeren, kijuen, haet en nijdt draghen, liegen en bedriegen, dróncken drincken, in oncuyschheydt, oft in onrechtveerdighz leuen, &c. maer daerom heetmen soo daghelijcksche sonden, om dat de mensche, hoe seer hy hem wacht, nochtans hem daghelijcks in sulcke misgaet: als stof altijdts vliegende, t'welck niemandt wel ontgaen en can. Maer soo het lichtelijck behaelt wordt, also canment oock lichtelijck afschudden, en quijte werden deur Godts gratie.

Erf-sonde.

Doodt-sonde.

Dagelijcksche sonde.

De daghelijcksche sonde, en is gheen doodt-sonde, om dat sy de siele veur Godt niet en doodt: maer sy verduystert den gheest, sy belemmert, en vertraeght de deughdt, ende de goede oeffeninghen der Christene Religie, eñ der sielen salighepdt. Ghelijck het stof dẽ mensche niet blindt en maeckt: maer t'belemmert het ghesichte: ende ten eynden oock soudet tot verblindtheydt brenghen, deur de menighte.

Want

Quæ fugienda mihi mala ſunt, cane peius, et angue?
Peccatum: Et quidquid peccato porrigit Anſam.

Welck is dat ſelſaem quaet; dat ons ſoo ſeer bevleckt?
De ſonde; en alſulck ſaeck, dat ons tot ſonde treckt.

Quel mal veus tu peindre, Qui ſoit tant a craindre, Plus que nuls tormens?
Peché: et en ſomme, Ce qui tire l'homme, Aux debordemens.

Want vele daghelijcksche sonden/ hoe wel dat sy al te samen/ nommermeer een dood-sonde en connen maecken: nochtans brenghen sy ten eynden den mensche soo verre/ dat hy somtijdts/ als verblindt zijnde/ comt tot eenighe dood-sonde te doen: die hy anders niet en soude ghedaen hebben.

De sonde is soo wonder een dingh/ soo ijdel / ende nochtans soo quaedt en schadelijck / datment qualyck weet waer by ghelijcken. S. Jacob in sijnen brief gheeft ons eenigh-sins den voet/ om van de sonde wat te verbeelden / eñ yder ooghe te kennen te gheuen/ als hy seyt: De begeerlijckheydt des vleeschs/ als sy ontfanghẽ heeft (te weten deurt quaedt ingheuen des vyandts) soo baert sy de sonde: eñ de sonde/ als sy volbraght wordt/ eñ haren vollen was heeft/ die brẽght
A de doodt voorts ter weerelt/ als hare onsalighe vrucht. Wt dese maniere van spreken moghtment al t'samẽ ghelijcken/ by een onsalighe
B moeder/ die deur vrucht/ de doodt voortf-brenght. Eñ by eenen onvruchtbarighen boom/ daer t'serpent/ t'hert eñ den wortel af bijt: eñ doodelijcke duyuelsche vrucht voortf-brenght. Sulcks is de sonde: sulcks werdt den mensche die de sonde doet. Soo wie dan sulcke
C vrucht aenstaet / die magh sien/ oft het hem lust/ sulck een onblijde moeder te worden/ de sonde doende: eñ tot sijnder eeuwigher qualijck-vaert/ hem een onsteruelijcke doodt ter weerelt brenghende.

Sonde, selsaem dinck

Iac. 1.

Nu/ aenghesien het seker is/ datmen de sonde schouwen moet/ soo volght daer uyt noodtsakelijck/ datmen hem oock wachtẽ moet van al t'ghene/ dat tot sonde brenght oft treckt. Sulcks zijn alle de oorsaecken: principalijck des tijdts/ der plaetse/ eñ der persoonen oft gheselschaps. Soo oock al het ghene daer den vyãdt oft onse quade verdorven nature/ d'eerste voetsel uyt nemt/ om ons te tenteren / eñ tot sonde te beweghen: eñ aldermeest int eerste beghinsel des selfs.

Oorsaeckẽ der sonde te vvachtẽ.

D Want/ ghelijck een kindt / t'welckmen ghebiedt/ hem te wachten dattet int vier oft int water niet en valle: sonder twijffel / dat ghebodt en verstaet hem niet enckelijck alleen vanden val / als dien nu in wesen oft op weghen is: maer oock van al dat totten val leydt eñ brenght: ia oock van al dat hem alleen int perijckel stelt van vallen: te weten/ als van omtrent t'vier oft water niet te spelen: langhs den cant niet te gaen: niet te stout te wesen/ oft roeckeloos: maer altijdts het sekerste te soecken en te nemen. Want/ dat een kindt soude willen dencken: Men heeft my niet verboden by t'vier/ oft met het vier te
E spelen/ deur t'vier te loopen eñ te springhen: noch aen het water oft oock op het water te spelen: noch opt ijs te loopen: maer alleenelijck/ dat icker niet in en valle: Ende dattet alsoo hem stoutelijck auontuerde/ te loopen/ te springhen/ langhs den cant/ op de plancken/ vã d'een schip op d'ander/ iae oock opt ijs van eender nacht gaen: oft derghe-

lijcke ongheduchte dinghen dede : Het is seker en claer/ dat hy met sulcks te dencken/ sy seluen bedrieght: want wilt hy alsdan alleenelijck een achter-dencken hebben/ eñ hem wachten van int water te vallen/ als hy nu beghint te wanckelen eñ te vallen: hoe salt hem alsdan moghelijck wesen te wachten van vallen/ als hy nu int vallen is/ ende nu valt?

Onbedachte menschen.

Alsoo vindtmen vele sotte onbedachte menschen/ dat claghelijck is/ die haer seluen leelijck in dese maniere van doen bedrieghen: denckende/ dat het ghenoegh is/ om hem van sondẽ te wachten/ datmen dat peyse/ alsmen nu opt vallen is: eñ als de sonde nu op weghe/ oft op de handt is om te ghelchieden. Niet denckende dat het onmoghelijck is/ oft ommers qualijck om doen/ hem van de sonde te wachten/ alsmen hem van de oorsaecken/ aen-lockinghen/ eñ beghinselen der sonden te voren niet ghewacht en heeft. Dat is soo vele/ als/ soo wy nu ghesept hebben/ hem te willen wachten van vallen alsmen nu int vallen is: hem te willen wachten van verbranden/ alsmen nu int vier valt/ oft oock ghevallen is. Ghelijck het oock een groote sottigheydt ware/ hem te willen/ oft meynen/ te connen van sijnen vyandt wachten/ midts alleenelijck dat soo te dencken als hy nu met het mes op de kele sit. Maer in sulcke tijdelijcke en lichamelijcke/ perijkelen/ eñ schadelijcke geschiedenissen/ en is men soo onbevroedt noch soo uytten sinne niet/ datmen grooten noodt heeft daer van gewaerschouwt te worden: maer int perijkel der arme siele/ deur de sonde ende dat totte sonde brenght/ daer zijn wy ghemeynelijck te spade wijs. Ende soomen sept/ men stupt den put als t'calf verdroncken is.

S'duyuels list in de perijkelen der sonden te decken.

Die hem dan wachten wilt/ van wat quaedt dattet zij/ ende namentlijck vande sonde/ die wachte hem/ eñ schouwe oock/ met alsoo groote neerstigheydt eñ aendachtigheydt/ al t'ghene dat tot sulck een quaedt is leydende/ als van het quaedt selue. Te weten/ van sulcke plaetsen/ sulcke tijden/ sulcke persoonen eñ gheselschap/ eñ alle sulcke dinghen ende manieren van doen/ die den wegh maecken/ ende als veur-loopers zijn van sulck een quaedt ende sonde/ als daer uyt ende daer naer pleeght te volghen: t'welck anders (de oorsake schouwende) licht om uyt-stuyten/ ende om ontgaen hadde gheweest.

Schroom der sondẽ.

Aengaende de sonde selue/ ende het neerstigh schouwen van die/ t'is weerdt veur alle Christenen wel te bemercken/ wat Seneca daer van seyde/ aldus : Etiamsi scirem Deos ignoscituros, & homines ignoraturos; adhuc, propter peccati vilitatem, peccare dedignarer: Al wist ick dattet Godt my vergheuen soude/ ende dattet de menschen onbekent soude zijn: noch soude ick my te goedt houden om sonde te doen: om de snoodtheydt wille/ die in de sonde gheleghen is. Dat was vromelijck eñ Christelijck gesprokẽ/ eñ soo behoordet te wesen.

Seneca.

Des-vol-

Des-volghende / al hadde eenen Christenen mensche den rinck van Gyges: soo daer af Plato / en Cicero ende oock Ambrosius roe- ren / deur welcken hy / de pale des rincks inwaerts te palmwaert kee- rende / onsienlijck was / en daer op / de Coninghinne verrachtende / ende den Coninck vermoordende / self Coninck van Lydien ghe- worden is: al hadde / seggh' ick / een Christen mensch sulck eenen rinck / ende volle vrijheydt van quaedt te doen: de sonde nochtans / en conscientie diesselfs / is ghenoeghsaem om hem van alle sonden te doen wachten: want Godts bystandt ende hulpe en sal hem niet ontbreken / die die te wercke stelt. *Plato lib. 2. de Republ. Cicero 3. Offic. Gygis rinck.*

Aengaende de oorsaecke die tot sonde brenght / en de selue / als uyt quaedt saedt / soo de antwoorde seyde / is spruytende: dat blijckt by experientie hoe die te schouwen is. Wãt soomen ghemeynelijck seyt: Occasio facit furem: De oorsaeck maeckt den dief. dat is: Menigh mensche comt tot stelen / deur dat hyt schoon vindt / diet anders noyt ghedacht en hadde te doen. Ende daerom ist / dat wijse ouders haere kinderen gheen oorsaecke en gheuen / niet te veel te betrouwen / ende toe te laten: t'zij in ghelde / in cleederen / vrijheydt van wãdelen / ghe- selschap en derghelycke. Hoe veel comender tot val in de cranckheydt des vleeschs / deur d'oorsaecke onbedacht? soo ist vanden dranck / en van andere sonden. Hoort wat S. Hieronymus ghetuyght van een maeght die van eenen iongh-man betoouert / iae beduyuelt was. Te vrij aensien / aenraeckinghe / cussen / en te stoute ghemeynsaemheydt / Pereuntis virginitatis, & iam iamque morituræ principia sunt: Dat zijn al (seyt hy) beghinselen van vergaende reynigheydt / die opt ver- liesen staet / en nu om steruen light. Dat is / t'is met sulcke verre co- men. Eua en schouwde de oorsaecken niet / int spacieren / int curieus aenschouwen / int luysteren naer t'serpent: ende soo is sy inden put der sonde ghevallen. Dina wierdt ontschaeckt uyt oorsaecke van te gaen kijcken. Giezi Eliseus dienaer wierdt uyt oorsaecke tot ghie- righeydt verleydt / deurt aenschouwen vant goudt en geldt ende co- stelijcke cleederen / die Naaman presenteerde / maer Eliseus ontsey- de. Noyt en waer muys / visch / oft voghel ghevanghen / costen sy de oorsaecken schouwen: soo comt den armen mensch inden strick / als hy d'oorsaecken der sonden niet en schouwt. *Hier. in vit. S. Hilarion. Genes. 34. 4. Reg. 5.*

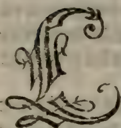
Ghebedt om de sonde te schouwen.

De sonde / o Heer / is onser allen doodt en qualijck-vaert / en daerom hebt ghy / die ons leuen zijt / de selue verslonden: gheeft my gratie de sonde soo te haeten / dat ick oock van al dat tot sonde brenght my neerstelijck wachtẽ magh. Amẽ.

CAP. XXV.

VVie vvasser oock soo Sot, die eerst sond' heeft ghedaen?
Lucifer: die in Godt, noch vvaerheydt en bleef staen.

Eerste sonde des vveerelts, inden hemel.

Ucifer/ den hooghsten eñ schoonsten engel heeft d'alder- A
eerste sonde ghedaen/ ende vele andere engelen daer toe ghebraght: die al tsamen uptten hemel ghevallen en duyvelen ghewordden zijn. Want terstondt naer dat Godt almaghtigh de engelen gheschapen hadde/ Lucifer sijn schoonheydt/ edelheydt/ en weerdigheydt sijnder nature aenmerckende/ ende sy seluen aensiende/ dat hy bouen alle andere creaturen was/ ende niet merckende de gratie die hem Godt ghegheuen hadde/ noch oock de middelen/ om tot volcomen salighepdt die bouen nature was te geraecken: heeft hem hoouerdight/ ende begheerte ghehadt/ upt sijns selfs grootheydt/ om de hooghste placts/ ende excellentie te crijghen ende te besitten/ die de menschepdt Christi Jesu bereydt was: die inde H. Schrifture gheheeten werdt de rechter handt Godts. Ende den seluen Lucifer heeft desen synen B
wensch eñ begheerte alle andere engelen te kennen ghegheuen: segghende (soo dit den H. Gheest deur den Prophete Isaias verclaert

Isaiæ 14.

heeft) In cælum ascendam: supra astra Dei exaltabo solium meum. Similis ero Altissimo: Ick sal ten hemel opclimmen: eñ mijnen stoel bouen de sterren Godts verheffen: ende den alderhooghsten ghelijck worden. Ter seluer wijle/ terstondt/ de goede engelen haer tot Godt keerende/ eñ sijn gratie aenmerckende/ ende upt het gheloone/ de passie Christi veursiende/ wien van Godts weghe die hooghste placts eñ officie vā middelaer met rechte toe quam en toebehoorde/ hebben dat quaedt eñ dieftigh opstel eñ verwaent vermet van Lucifer wederstaen: eñ zijn gheconfirmeert/ dat is/ volmaecktelijck ghevestight inde goede aenkeeringhe/ ende aenhanck aen Godt: midts de selue alsdan mededeelachtigh maeckende/ vant claer aenschouwen sijns ghesichts: ende sullen inder eeuwigheydt alsoo voorts blijuen/ in versekerde salighepdt/ ende goeden staet.

Val van Lucifer.

De boose enghelen/ deur Lucifer soo verleydt/ upt elcken choor/ oft orden sommighe (te samen maeckende omtrent het derde deel van al/ soomen vermoedt) die oock/ naert exempel van Lucifer/ haer eyghen schoonheydt en edelheydt aenmerckende/ ende de supernaturele salighepdt/ die haerlieden noch ghebrack/ niet aenmerckende/ maer deur haer eyghen natuerlijcke cracht/ eñ Lucifers als haerlieders middelaers toedoen ende hulpe/ de selue vermetende/ zijnts met

hem

Quis ſeſe primus ſcelere inceſtauit iniquo?
Lucifer: æternâ Veri ſtatione relicta.

Wie waſſer vock ſo ſot, die eerſt ſonde heeft ghedaen?
Lucifer: die in Godt, nocht Waerheyt, en bleef ſtaen.

Scait on la matrice, D'ou vient la malice, Du premier peché?
C'eſt l'orgueil damnable, De ce miſerable, Du Ciel trebuché.

hem al eens ghewozden: ende soo hem aenhanghende/ zijn al met hem/ deur Godts recht ozdeel/ ten eeuwighen brande verwesen. Het welcke hy oock deur den seluen Prophete te kennen gheeft/ aldus:
C Ad infernum detraheris, in profundum laci: Ghy seght/ o Lucifer/ Isa. 14.
Ick sal opclimmen: Nu en suldy: maer ghy sult dalen/ ende neder ter hellen ghetrocken worden/ tot int diepste vanden helschen poel. Ende soo Lucifer met sijnen aenhanck daer wat wilde tegen-staen / en niet terstondt wijcken: soo hebben S. Michael/ S. Gabriel/ S. Raphael / ende andere goede engelen/ alle die boose gheesten uptten hemel ghedreuen.

Dit was dat Christus seyde: Videbam Satanam sicut fulgur de Luc. 10.
cælo cadentem: Ick sagh den duyuel als eenen blicksem uptten hemel vallen. Ende dit al naer t'ghetuyghen Christi/ als hy op eener tijdt seyde: Homicida erat ab initio, & in veritate non stetit: Lucifer is Ioan. 8.
een doodt-slagher gheweest/ vã int beghinsel: te weten/ gheestelijck/ van alle die engelen / die hy ter eeuwigher doodt eñ pijne ghebraght heeft. Ende hy en heeft in de waerheydt niet blijuen staen.

Dit heeft ons S. Jan oock ghenoegh beschreuen in sijn openba- Apoc. 12.
ringhen. Een wonderlijck teecken/ seyt hy/ hebb' ick indẽ hemel ghesien. Siet/ eenẽ grooten draeck/ met seuen hoofden/ die track met sijnen steert het derde deel der sterren des hemels. Eñ daer naer seyt hy voorts: Factum est prælium magnum in cælo: Daer is eenen grooten strijdt en slagh inden hemel gheschiedt. Michael en sijn engelen vochten teghen den draeck: ende den draeck oock met sijn engelen vochten teghen: maer sy en costen niet verwinnen: ende den draeck is met sijn engelen uptghewozpen. Dit is die onsalighe ende doemelijcke eerste gheschiedenis int sondighen/ ende val van Lucifer/ met alle sijne aenhangheren / vallende uptten hemel / tot inden af grondt der hellen: die sy niet van inder eeuwigheydt/ maer met die quade wijle/ veur haer ende haere dienaeren / bereydt ghebonden hebben.

Van dien tijdt af / alle de boose gheesten / die in deser locht deur Boose geesten in de locht.
Godts toelaten sijn blijuen hanghende/ tot oeffeninghe der vercorene menschen / hebben den mensche begost upt eenen onsprekelijcken nijdt tot sonde te tenteren/ deurt ingheuen van alle quaedt / eñ deurt wercken der quade begheerlijckheydt/ die den mensche uptter verdoruen
D natuere aen sy seluen heeft. Soo dat/ naer dusdanighe eerste son- De tvveede sonde des vvereldts int Paradijs.
de/ deur Lucifer / en sijn mede-ghesellen inden hemel ghedaen / terstondt oock d'eerste sonde opder aerden gheschiedt is/ deur Adam en Eua/ midts t'quaedt ingheuen des vyandts / de loosheydt des serpents daer toe te wercke stellende int Paradijs. Eñ soo d'eerste sonde inden hemel/ eñ de tweede int Paradijs ghesschiede / soo staet ons dies te meer te vreesen/ eñ toe te sien van vallen / in dese broossche en

boose weerelt: daert al veel lichter is/om ghetenteert te worden/ ende tot sonde te hellen: midts de ontallijcke oorsaecken/ menighte der vyanden/groote cranckheydt/ende glatheydt der plaetse.

Stranghe becoringhe. Het is voorwaer te verwonderen/hoe subtijlijck de sonde de menschen onder-cruypt. Noch heylgheydt/noch cracht/ noch wijsheydt en bevrijden den mensche niet/ sy en darf daer eenen ganck op gaen/ ende preuue doen. Noch David/noch Salomon/noch Sampson en zijnt ontcomen: dies staet ons te meer te vreesen ende te wachten. Ende soo d'eerste sonde inden hemel/ ende d'eerste opder aerde/ uyt hoouerdije ghesproten zijn: soo ist meest al met hoouerdije dat den mensche bevochten werdt/ ende menghelt haer altijdts wat in alle sonden/ oft openbaerlijck oft bedecktelyck.

Bonauent in vita S. Frãcisci. Leonardus mede-broeder van S. Franciscus/ soo Franciscus op een eselken reedt/ende hy te voete ghinck/ begoste in sy seluen te heffen ende te legghen/peysende hoe hy hem eertijdts inde weerelt in afcomste ende maght verde te bouen hadde ghegaen/ende dat hy hem nu soo moeste te voet naer loopen. Siet/ het was een haecken van Lucifers eerste heffinghe. S. Franciscus/ deur den gheest Godts inwendigh verlicht zijnde/ ende dit innerckende/ stap aens af-springhende/gaf hem het eselken/ segghende dat hy te voet gaen soude: want het beter betaemde/ dat die van meerderen huyse was/ rede. Broeder Lenardt/ ghevoelende dat hy gheraeckt was daert hem hielt/viel op sijn knieden/ ende badt hem vergheuenis: belouende voorts hem beter te wachten.

Maer hoe zijn sy te claghen/ die mettet fenijn der sonde gheraeckt zijnde/het selfde altijdts meer voetsel gheuen: wiens hoogen moedt uyt eenen duyvelschen aerdt altijdts meer ende meer op-climt? Daer van een exempel/oft twee.

Nicephorus lib. 10. c. 37. Julianus/ dien boosen Apostatighen ketterschen Keyser/ die hem met schildt en met sperre/teghen Christum en alle Christenen stelde: Soo dien deur een seker ghehinghen Godts/ wonderlijck int veldt bleef/in sijnen throon sittende/ eenen schicht onuersiens hem deurschietende/ heeft hem seluen deur den raedt van syne afgodische priesteren heymelijck in de reuiere ghewórpen/ op dat hy soude schijnen goddelijck ten hemel opghenomen te wesen: maer hy is/ eylaes/ als een loot met Lucifer ten af-grondt der hellen ghesoncken. Siet hoe dien boosen sondighen aerdt/ oock een uyterste verwaentheydt ende dulheydt brouwt.

Ælianus lib. 12. Wat sullen wy van eenen Menecrates segghen/ ende van sijns ghelijckte? Desen/als hy eenighe sekere sieckten ghenesen hadde/ die ongheneselijck schenen te wesen; hy hiet sy seluen Jupiter/ den meesten der goden by de Heydenen. Wt sulcks/ als hy tot Philippum

Coninck

Coninck van Macedonien schreef: soo ghebruyckte hy dusdanighen tijtel ende beghin sijns briefs: Philippo Menecrates Iupiter salutem: Aen Philippus Menecrates Jupiter/ groetenis. Tot wien den Coninck Philippus antwoordende / heeft aldus veur beghinsel sijns briefs ghestelt: Philippus Menecrati medico sanitatem. Soo veel te segghen/ als: Philippus wenscht aen Menecrates den Medicijn gesondtheydt: Te kennen ghevende/ dat hyt niet vast en hadde/ eñ dat hem een goede cure van noode was / soo sy seluen veur eenen Godt rekenende: beter eenen sot zijnde/ dan Godt.

Hoe verde is Herodes verwaentheydt van al dese Lucifers ketelinghe? Deser ten ghestelden daghe sittende in sijnen Rechter-stoel ende coninckljjcken throon / met costelijcke coninckljjcke cleederen ghecleedt / soo de blinckende son daer op scheen/ ende hy den volcke bevalligh aensprak/ begost al het volck tot hem te roepen: Dei voces, & non hominis: Dit is een goddeljjcke sprake / ende niet van eenen mensche. Hy sy seluen met dien ijdelen windt vant s'volcks aenroepen en lof op-blaesende/ ende latende duncken/ al of hy waerljjcks eenen godt hadde gheweest / heeft beter gheleert deur Godts handt. Die heeft hem wijs ghemaeckt / wat onderscheydt datter is / tusschen te schijnen/ en tusschen waerachtigh Godt te zijn. Hy heeft terstondt ter plaets van eenen engel ghe slaghen gheweest : om dat hy Gode sijn behoorljjcke eere niet opghedraghen en hadde/ maer hadde die laten aen hem lenen: ende is van sijn eyghen ghewormte ende luysen verniełt. Soo voer oock Antiochus: ende t'onsen tijde Caluinus / midts dergheljjcke duyuelsche vermeteljjckheydt. Beter en lichter ist de sonde met haer oorsaecken in tijdts te schouwen / dan naemaels de handt Godts eñ de plaghen te ontcomen: namentljjck die roede metten langhen steerte/ van de eeuwighe verdoemenis.

Act. 12.

2. Mach. 9.

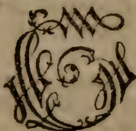
Ghebedt teghen verwaentheydt.

Wonderljjck ende rechtveerdigh oordeel / almaghtigh eeuwigh Godt / is ouer Lucifer met al sijn aenhangheren wel ghebleken : Wilt my toch / dat bidd' ick v/ van verwaentheydt bevrijden / daer den boosen gheest niet op en houdt ons mede te bestryden/ uyt sijn oudt benijden. Amen.

CAP. XXVI.

VVaerom vvorden die seuen Hoofd-sonden soo ghenomt?
VVät sy den oorspröck geuẽ, daer d'ander quaedt uyt comt.

Deuter. 7.

Ghelijcker seuen verscheyden Natien / en heerschappijen als Coninckrijckẽ int oude Testament waren/ A
die de kinderen van Israel sochten te beletten/ dat sy
int beloofde landt niet en souden gheraecken: Alsoo B
zijn dese seuen hoofd-sonden / die onse sielen den ingank des hemels benemen/ het en zij dat wy die met Godts hulpe deur-vechten / ghelijck dat volck van Israel / deurt middel haerder vyanden/ met vechtender handt moesten deurgaen. Onse wapenen zijn de gratie Godts/ deughden/ eñ dergelijcke middelen. Eñ ghelijck dat landt met ghewelt moeste becomen worden: alsoo seght oock onsen Heere: Het Rijcke der hemelen lijdt ghewelt.

Seuen Hoofd-sonden.

Matth. 11.

Daer toe ist van noode teghen dese hoofd-sonden t'onderhouden het ghene dat Godt sijn volck beval teghen die vremde natien. Ghy sultse slaen (seyt hy) tot vernielens toe: ghy en sult met henlieden geen verbandt maecken/ noch mede-lijden daer mede hebben: noch met haerlieden eenigh houwelijck maecken. Maer dat meer is/ ghy sulter aldus mede leuen: Ghy sult hunne autaren om verre worpen/ haere af-goden breken/ ꝛc. Want ghylieden een heyligh volck zijt veur uwen Heere eñ Godt. Hier mede beteeckende Godt almaghtigh / dat wy met de seuen hoofd-sonden gheen ghemeynschap en moesten maecken. Op dat wy by auonture ons niet en lieten veur-staen/ dat dese twee saecken wel moghten te samen gaen/ Gode dienen/ eñ den duyvel. Totten wortel toe moet die quade generatie verdaen worden. Want elck van dese heeft haer specien/ als dochteren/ ende quade rancken/ uyt eenen quaden struyck comende. Dit leertmẽ inden Catechismus: Soo oock de seuen contrarie deughden haer goedt gheslachte hebben. Ghy en sult (sprak Godt) u dochter aen haerlieder sonen ten houwelijcke niet gheuen: noch haerlieder dochteren veur uwe sonen nemen. Quia seducet filium tuum ne sequatur me: & vt magis seruiat diis alienis: Want de af-godische dochter sal uwen sone verleyden/ op dat hy my niet en volghe/ noch en diene: maer sal hem lieuer de af-goden doen dienen.

Deut. 7.

Deut. 7.

Ende/ op datmẽ te beter ghemoedt zij in desen strijdt: soo worden wy met de selue woorden ghesterckt daer hy als-dan sijn volck moedt mede ghaf/ teghen den schroom ende vreese haerder vyanden: Ist dat ghy aldus in u herte seght (sprak Godt) Dese natien zijn meerder en

Crimina cur cenſes quædam Capitalia dici?
Cetera Lernæâ velut hinc ceruice reſultant.

Waerom worden die ſeuen Hooftſonden ſoo ghenomt?
Want ſy den oorſpronck gheuen, daer dander quaet uyt comt.

D'ou vient que les crimes, Tirez des abiſmes, Sont dits Capitaux?
De ce que leur teſte, Produit et reiette, Mille et mille maux.

en maghtigher dan ick ben: hoe fal ickse connen vernielen? En vreeft niet: maer weeft ghedachtigh hoe Godt met Pharao ghelceft heeft/ als hy t'wolck Godts vervolghde/ ꝛc.

Laet ons S. Bernardt hooren fpreken vande ouer-willigheydt defer feuen coninghen/ hoofd-fonden te weten / eñ hoe hy Godts byftandt te hulpe roept. Comt Heere Jefu/ nemt al de letfelen wech uyt v rijcke/ t'welck myn fiele is / op dat ghy daer in regneert/ foot betaemt. Want ghierigheydt die comt/ eñ vermeet recht aen my: Verwaentheydt wilt de ouer-handt hebben. De hoouerdigheydt wilt te mijnẽ Coninck wefen. Onruyfcheydt feght: Jck fal felue regneren. Eerghierigheydt/ achter-clap/ nijdigheydt ende gramfchap vechten in my/ om my/ wien ick ten eynden toebehooren fal. *Bernard. Homil. 4. super Missus.*

Het is dan eenen grooten troost/ dat Godt int midden van ons is/ als wy forghe draghen van een goede confcientie te hebben/ ende ons wordt ghefeyt dat den volcke van Jfrael belooft werdt: Hy fal defe boofe natien vderuen. Defe heetmen hoofd-fonden / niet al oft fy altijdts dood-fonden waren : maer om dattet als fonteynen ende quade wortelen zijn / daer quade tacken en vruchten uyt fpruyten. Ende als uyt eenen quaden tronck/ een lanckñ quaedt vervolgh van gheflachte/ ende daer alle corruptie der fielen uyt voortf-comt. *Deut. 7.*

C Defe werden oock ghelcken by die feuen hoofden van dien roffen draeck/ den vyandt der hellen. Jtem deur die feuẽ duyuelen/ die in de menighte der fondẽ uyt Maria Magdalena ghewotpen waren. Eñ die het ydel huys onfer fielen comen befitten : het lefte argher dan d'eerfte maeckẽde/ alfmen die mettẽ inwoonder aller goeder herten/ den H. Geeft/ eñ met een oprecht vcieren v deughdẽ/ niet uyt en fluyt. *Apoc. 12.* *Marc. 16.* *Luc. 11.*

D Teghen defe feuen boofe fonden eñ argheydt des helfche ferpents hebben wy de feuen H. Sacramenten: de feuen gauen des H. Geefts/ de feuen hoornen vant lammeken Godts : ende de falighe oeffeninghe der feuen deughden / defe feuen hoofd-fonden contrarie : als/ Ootmoedigheydt / teghen hoouerdigheydt/ ꝛc. t'welck al maghtighe hulpen zijn/ om victorie ouer foo ftranghe partije te behalen/ ende niet teghen-ftaende al haerlieder opftel / het beloofde landt van dat fchoon hemel-rijck te crijghen.

Ghebedt teghen de feuen hoofd-fonden.

O Jefu waerachtigh Jofue/ ghy leydt ons deur de woeftijne defer weerelt/ naert landt van beloften / daer ouervloedigheydt van alle goeden is: maer wy lijden vande feuẽ hoofd-fonden grooten weder-ftandt: Helpt ons die deur-vechten/ ende verwinnen: op dat wy deur v gratie daer gheraecken moghen/ daert eeuwelijck peys en vrede is. Amen.

CAP. XXVII.

VVat zijn ſonden ghedaen, teghen Godt heyligh Gheeſt?
Alſulcke die vveerſtaen, Godts goedtheydt aldermeeſt.

Ses ſonden teghen den H. Gheeſt.

OM deſe vraghe ende antwoorde te beter te verſtaen/ ſoo will' ick hier eerſt de gauen ende vruchten des H. gheeſts veur ooghen ſtellen. Want/ alſmen iemandts deughdt/ geetheydt/ ende vruchtbare goedt-jonſtigheydt verhaelt: alſdan iſt oock te lichter om toonen/ hoe groot en hoe leelijck eē quaedt dattet is/ ſoo goedt eenen vriendt ende weldader te vertoonen: jae dat meer is/ met enckel quaedtheydt ende argheydt/ ſijne goedertierenheydt ende goede gheneghentheydt t'onſewaert/ te beletten ende te wederſtaen.

Gauen des H. Gheeſts ſeuen. Bemerckt dan wel veur al de ſeuen gauen des H. gheeſts: welcke zijn deſe naer-volghende: Wijsheydt/ Verſtandt/ Raedt/ Vromigheydt/ Wetentheydt/ Godvruchtigheydt/ ende ten laetſten/ de Vreeſe Godts. Soo die den Prophete Iſaias vhaelt/ eñ veurſeyt dat ſy op Chriſto ruſten ſouden/ eñ van hem als van de fonteyne alder gratien tot ons ſouden vloeden. Met deſe gauen/ als met een olie der gratien/ wordt eenen menſche gheholpen/ om te lichtelijcker/ eñ met ſoeten ſmaeck/ de deughdt te werck te ſtellen: eñ ſoo te vlijtigher de bane des hemels te wandelen: ghelijck den waghen te beter ende te ſnelder voort gaet/ als hy wel gheſmout is: daer hy anders ſwaerlijck/ traghe/ eñ al craeckende/ vanden wegh niet gheraecken en can. Daerom ſeyde S. Ian ſeer wel: Ghylieden hebt de ſaluinghe vanden heyligen. Den heylighen Gheeſt ſal gratie gheuen. A

Iſa. 11.

1. Ioan. 2.

Rom. 8. Gal. 5. Vruchten des H. Gheeſts tvvelf. Daer zijn oock ſeker vruchten des H. Gheeſts/ ſoo die S. Paulus tot twelf toe verhaelt: Liefde/ Vreucht/ Vrede/ Verduldigheydt/ Langhmoedigheydt/ Goedtheydt/ Vriendelijckheydt/ Sachtmoedigheydt/ Ghelooue/ Manierlijckheydt/ Eerbaerheydt/ eñ Reynigheydt. Deſe heeten daerom vruchten des H. Gheeſts/ om dat den H. Gheeſt daer hy is/ ſulcks werckt en volbrenght: ghelijck eenen boom ſijn vruchten gheeft/ deur welcke hy oock bekent wordt. Soo doet oock den booſen gheeſt/ int vleeſch quade vruchten/ als van eenen quaden boom/ voortſ-comen. Deſe zijn ſeer ſuer en bitter: principalijck in de naer-ſmaecke: alſment eeuwelijck betreuren en beſueren moet. Maer/ de vruchten des H. Gheeſts/ die zijn ſoete/ ende brenghen int herte der menſchen oock een ſoetigheydt in alle deughden/ ende goddelijcke dinghen.

Nu dan ſult ghy te beter verſtaen/ eñ als taſten/ met hoe groote redenen datmen ſonden teghen den H. Gheeſt ſoo noemt: Te weten/

Cur ais in ſanctum commiſſa piacula Pneuma?
Numinis aduerſa bonitati fronte quod obſtant.

Wat ſyn ſonden ghedaen, teghen Godt Heylich Gheeſt?
Alſulcke die weerſtaen, Godts goetheyt aldermeeſt.

Quand dicton ſe faire, Qu'un peché contraire, Soit au Saint Eſprit?
Lors qu'on contremine, La bonte Diuiné, Contre elle despit.

om dat de ſulcke (ſoo de antwoorde ſeght) wederſtaen Godts goedtheydt/ bermhertighz/ eñ goedertierenheydt. Want ghelijck in de H. Drijvuldigheydt/ de moghentheydt dē Vader/ eñ de Wijsheydt/ den Sone werdt toegeſchreuen/ alſoo wordt de goedtheydt eygenlijck dē H. Gheeſt aengheddraghen/ by een ſeker maniere van uyttreckenen eñ ſprekē: anders zijn ſy alle drij/ in moghētheydt/ wijsheydt/ en goedtheydt/ euen groot/ eñ t'eenemael een. Sonden dan/ die tegen Godts goedheydt/ gratie/ bermhertigheydt/ eñ vriēdelijckhz directelijck geſchiedē: die noemtmen ſondē tegen dē H. Geeſt: om datmē die veurgaende conditien den H. Gheeſt int beſonder toedraeght/ daer ſulcke ſonden beſonderlijck teghen geſchieden / de welcke ſes zijn in ghetale.

Deſe ſonden worden onvgheuelijck genaemt: niet datter eenighe ſonde ſoo groot is/ dat Godt die niet en ſoude connen oft willen vergeuē/ alſmē oprecht berouw daer af hadde: maer om dat ſy qualijck om vgeuen zijn. Ghelijckmen ſommighe ſieckten ongeneſelijck heet/ dat is/ quaedt om gheneſen: om dat ſy de medicijnen eñ remedien tegenſtaen eñ vworpen. Eñ dit is dien quadē aerdt deſer ſonden/ deur welckē ſy ons de middelē benemē eñ uytſluytē/ die ons vā noode zijn/ om totter gratie Godts/ eñ vergeef vā ſonden te gheraeckē: als zijn/ hope/ vreeſe/ kenniſſe der ſonden / berouw / ghehoor ghcuen/ eñ dergheliјcke. Want Godt houdt deſe conditie met ons / dat niemant t gratie opder aerden / noch glorie inden hemel vercrijghen en magh/ dan die leedtſchap hebbende van ſonden/ een beter veurnemē maken van leuen. Ende in deſe ſonden ghebreckt leedtſchap/ propoſt / ghebruyck van middelen ter ſaligheydt : iae wederſtaen al t'ghene dat den menſche pleeght te helpen om van ſonden af te ſtaen. Daerom seghtmen/ Die uyt cranckheydt ſondight/ die ſondight teghen Godt den vader/ eñ ſijn moghentheydt: ghelijck S. Peeter/ uyt cranckhz Chriſtum loochenēde. Die uyt onwetētheydt ſondight/ die ſondight teghen den Sone/ eñ ſijn wijsheydt: ghelijck Saulus int vvolgē der H. kercke. Dat is al vgeuelijck/ ſoo Chriſtus ſelue ſeyt. Maer die uyt pure argheydt/ en opgeſette quaedthz ſondight/ die ſondight tegē den H. Gheeſt/ eñ ſijn goedthz: ghelijck de Scribē en Phariſeen ſondighden. Dat en is niet vergeuelijck: oft ſeer qualijck om vergeuē. Anders ten rechtē onvgeuelijck alleē is/ in obſtinacthz ſonder berou ſteruen.

Onvergeuelijck, hoe?

Math. 12.

Ghebedt om den H. Gheeſt te vercrijghen.

Stort ouer ons/ o Heere/ uwen heylighen Gheeſt: op dat wy teghens hem nommermeer en ſondighen : maer met ſijn menighvuldighe gratie beghift weſende / verlicht worden: om te ſien/ wat ons te doen ſtaet : en verſterckt/ om t'ſelue wel te volbrenghen. Amen.

CAP. XXVIII.

VVie ist, die hem mis-gaet, int stuck van Vremde sonden?
Die in eens anders quaedt, oock vverdt besmet ghevōden.

SEer wel wordent Vremde sonden gheheeten / die een ander doet / maer daermen uyt eenigh mede-deylen in t'quaedt / oock in beschuldigh is: deur eenighe van dese navolghende manieren / in rijme ghestelt / tot beter onthoudt:

1.Tim.5.

Neghen vremde sonden.

De vremde sonden aldus ghesehieden:
Deur raden / beschermen / ende ghebieden /
Prijsen / mede-deylen / ende behaghen /
Niet straffen / niet beletten / noch ouer-draghen.

In dese vremde sonden besmetten hen vele menschen alle daghe / eñ nochtans en maecken gheen werck daer af / haer seluē bedriegende / midts alleen te segghen / oft oock te peysen : Ick en hebbes niet A ghedaen. Alsoo pleghen de kinderen te segghen / als hare mede-gesel- B len ghevochten hebben / eñ sy liedē hebbent ghesien / raedt ghegeuen / andere opgheroept / ghepresen / &c. oft emmers niet ouer-ghedraghen aen hem die sulcks beletten / beteren / oft castijdē moght en moeste: de sulcke zijn in dat ghevecht / oft ander stuck / al mede beschuldight.

Eñ men vindt sommighe lieden / oock somtijdts ouders / soo ver- C blindt / die sulcks sien sonder verbien / sonder beletten / oft teghen segghen: ende meynen vrij te gaen van sonde.

Dict quaedt beletten can / en dat beletten moet /
Die behaelt daer sonde aen / ist dat hyt niet en doet.

Der dieuē practijck.

Soo plegen oock de diefkens / eñ oock groote dieuen / haer te willen D verontschuldighen / segghende / diet ghestolē heeft: Ick en hebs niet: eñ diet te bewaren heeft / seggēde: Ick en hebs niet gestolen. niet derkende dat sy haer seluen bedrieghen: want het al voor dieuen gherekent worden / voor Godt in conscientie / ende voor de menschen in Rechte : soo wel diet ontfanght en bewaert / als diet nemt en stelt. Jae oock die wetens ghestolen goedt ouer-nemen ende af-coopen. Ghy en hebbes niet ghedaen: t'is waer / metter daedt niet: maer niet raedt / prijsen / &c. oft eenigh-sins mede-deylende int quaedt.

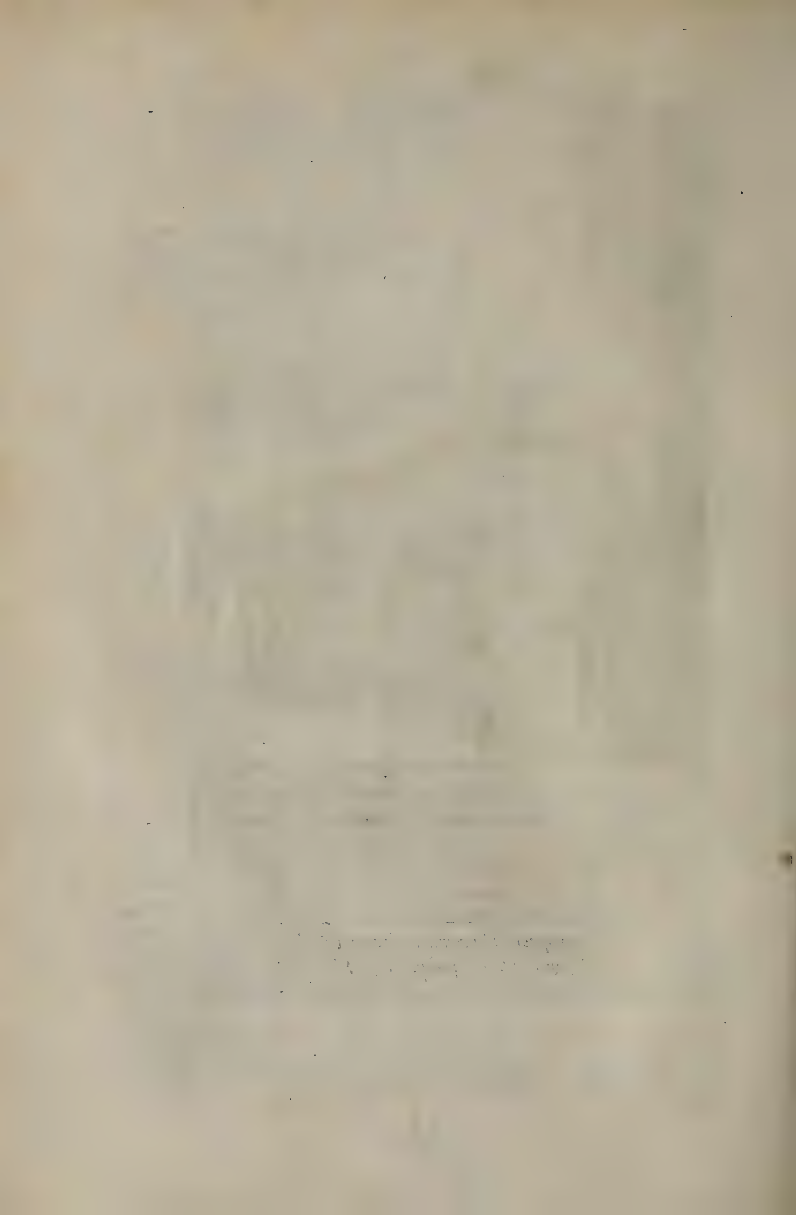
Sulcke meynen met Pilatus haer handen te wasschen / die hem daer mede voor onnooselt uyt-gaf ouer de doodt Christi : als oft hy niet dickmael meer de schuldt en hadde / diet quaedt doet doen / dan diet selue doet en vol-brenght. De Joden hebben meer onsen Heere ghecruyst metter tonghe / roepēde / Cruyst hem / Cruyst hem: dan de soldaeten / diet metten handen vol-braght hebben / hem aent cruys naghe-

Quis demens Alieno accerſit crimine culpam?
Peccanti accedens autor, fautorue malorum.

Wie iſt, die hem miſgaet, int ſtuck van vremde ſonden?
Die in eens anders quaet, oock wordt beſmet ghevonden.

Quand ſuis-ie coulpable, Du crime execrable, Cõmis par autruy?
Lors que tu le porte, Ou en quelque ſorte, Tu conſens a luy.

naghelende. Ende nochtans/ en was Pilatus noch de trauwanten oock sonder sonde niet.

E Men seght ghemeynelijck en seer wel: Soo vele verdient hy diet beenken houdt/ als diet calf vilt: ghelijck Saulus de cleederen houdende van die S. Steuen steenden. Daerom/ niemandt en bedriege sy seluen / meynende onbeschuldigh te wesen / als hy t'quaedt selue metten wercke niet en doet. Ist datter eenighe van die neghen veurseyde manieren mede speelt / daer hy hem in ontgaen heeft: hy moet verseckert wesen/ dat die sonde/ soo groot als sy is/ sijne is: al en is den anderen nochtans daer van niet te meer ontslaghen / diese metten wercke ghedaen heeft. Daerom/ dat meer is/ als uyt eenighe van die neghen sorten en conditien van sonden / eenighe schuldt oft last spruyt van restoir: soo wie hem met die vremde sonde besmet heeft/ die is oock tot restitutie ghehouden/ soo wel als diet quaedt selue ghedaen heeft: veur alsoo vele/ als de schade bedraeght/ die niet ghedaen en soude zijn/ en hadde hy ghe weest/ die hem soo in eenighe maniere mede besondight heeft. Ist dat nochtans den eersten restitueert / soo is desen tweeden ontslaghen. Waer uyt men mercken magh/ dat wy al sonder den weerdt rekenen (soomen seyt) als wy ons selfs saecken so schoon en goedt willen maecken. Ghemeyn spreck-vvoordt. Act. 7.

Wel doet hy/ die dese vremde sonden / niet soo vremde en houdt/ dat hy/ als gheen kennis daer af hebbende / sonder achter-dencken daer in valt: maer diese siet wel te kennen/ om wel te schouwen: en hem soo vremde daer teghen houdt/ datter hy gheen ghemeynschap mede maecken en wille/ noch eenighe plaetse in hem verleenen. Te meer / om dat schandigh verwijt Godts t'ontgaen / daer hy sulcke mede ouer-gaet: Saeght ghy een dief/ ghy liept daer mede/ en mette Psal 49.
ouer-spelders stelde ghy v part en deel. Alle die mede-lecken/ en eenighen dienst oft hulpe doen/ om dochteren/ vrouwen/ &c. tot oneere te brenghen: iae diet oog-luyckende laeten ghescheiden/ die doen al mede in die sonden. Een ouerste/ in officie stellende die onbequaem zijn: een iuge deur de vingheren siende: t'quaedt niet straffende: deylen al mede in de sonden dieder ghescieden. Niet te verghefs daerom en badt Dauid/ dat hem Godt van sijn verholen sonden suyueren soude: ende van die vremde sonden spaeren. Psal. 18.

Ghebedt teghen de Vremde sonden.

O Aldersuyuerste / ende alderheylighste Heere Iesu / die de smetten onser sonden op v ghenomen hebt: Suyuert/ ende bewaert onse conscientien van alle bedeckte vlecken der misdaeden/ ende van alle vremde sonden: op dat wy v te beter behaghen/ en dienen moghen. Amen.

CAP. XXIX.

Seght ons oock vvat de vier Roepende sonden maken?
Godts tooren, als een vier, vvecken: en roepen vvraken.

Vier roepende sonden.

OM dat inde heylighe Schrifture bevonden wordt/ dat dusdanighe sonden veur Godt wrake roepen/ daerom heeftmense desen naem ghegheuen: *Roepende sonden.* A Eens-deels midts haere booshepdt: ten anderen/ om t'groot ongheljjck/ dat daer deur onsen euen naesten aenghedaen wordt: die deur t'swaer ouerlast bedwonghen wordt te weenen/ te suchten/ ende tot Godt te roepen/ hem sijnen noodt claghende: principaljjck als sijn gheclagh ende bitter karmen / opder aerde vande menschelijcke Rechteren niet ghehoort en wordt.

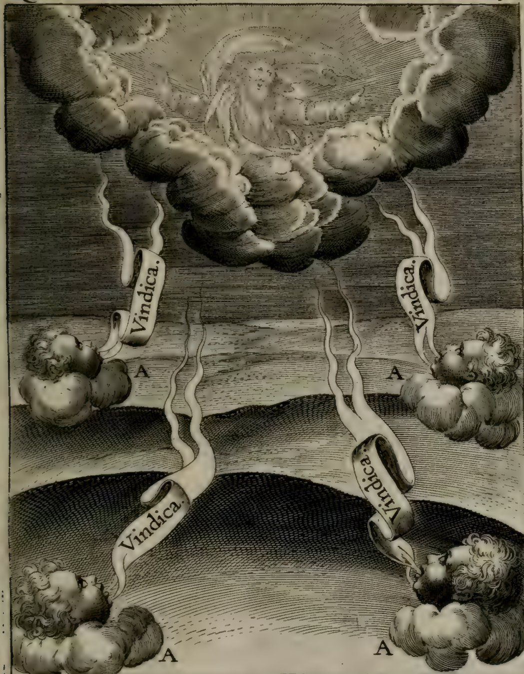
Dese sonden zijn vier in ghetale / seer fameus ende infaem: haer seluen uyt-teeckenende / deur haer onverdraghelijcke seldsaemheydt ende afgrijselijckheydt: te weten dese navolghende:

1. Al willens onrechtelijck iemandt doodt slaen.
2. Oncuyscheydt teghen nature ghedaen.
3. Verdrucken de armen/weduwen/ en weesen.
4. Des werck-mans loon achter-houden/sonder vreesen.

Wat een schroomelijcke sake dattet is/ eenighe van dese te doruen doen: eñ hoedanigh dat den roep is/ uyt sulcks opclimmende tot inden hemel: ende hoe swaere straffen en plaghen datmen ten rechten ouer sulcke sonden is verwachtẽde/dat sal al int besunder in het naeste Capittel verclaert worden/soot wel vereyscht.

Binnen dien/ick en weet niet watter meer te verwonderen is: oft dat den mensche tot sulck eene onaerdighe schroomelijckheydt deser sonden comt: oft dattet Godt soo wel veursien heeft/ dat die sonden/ als met eenen roep tot sijnen throon eñ ooren toeganck hebben / daer anders den ouervallen onnooselen inden druck soude blijuen: soo vele dese sonden onsen naesten aengaen. Het is een groote onmenschelijckheyt / soo sommighe teghen haeren euen naesten leuen/ daer syt schoon vinden/ soot hun dunckt: maer t'is noch een groot gheluck/alsmen met roepen/hulp en bystandt crijghen can. Ghelijck
Dan. 13. die edele ende heylighe Susanna/ onder de handen der beschimmelde boeuen.

De ooren Godts staen altijdts open ende ghereedt tot desen roep der ouer-druckte: ende hoe hy langher toeft van comen/ hoe hy te swaerder oock aenterdt / als hy ouer-comt. Aldus lesen wy van die

Crimina quid quorum ferit altum Clamor Olympum?
Ocyus vltrices depoſcunt Numinis iras.

Secht ons vor, wat de vier Roepende ſonden maken.
Godts tooren, als een vier, werken, en roepen Wraken.

Que fait vne offence / Qui crie vengeance / Au plus haut des Cieux?
Que la dextre rouge / De Dieu pluſtoſt bouge / Pour lancer ſes feux.

ouer-perssinghe vant volck van Israel in Egypten/ en van haer-lieder roep: Ingemiscentes filij Israel propter opera, vociferati sunt: adscenditq; clamor eorum ad Deum, ab operibus. Et audiuit gemitum eorum: De kinderen van Israel/suchtende/ouer den grooten last die men hun op-leyde/ hebben gheroepen : ende haer-lieder roep is tot Godt opgheclommen : ende hy heeft hun suchten verhoort: midts den arbeydt ende ouer-lastinghe. *Exod.2.*

Wy zijn somtijdts verwondert van waer ons de plaghen als eenen onverwachten slagh-reghen ouer-comen: t'zij int besundere/t'zij int ghemeyne/ouer steden en landen : ende wy en dencken niet dat het Godt is/ die ten eynden comt eñ de boosheydt straft: deur den roep der verdruckte onnooselе verweckt zijnde. Alsmen binnen dien den dooven maeckt: eñ noch naert schreyen en weenen/ stenen en clagen/ noch naert suchten eñ roepen vanden armen benauwden en vraeght. Dit gheeft ons den Heere ghenoegh te kennen/als hy seght: Propter miseriam inopum, & gemitum pauperum, nunc exsurgam, dicit Dominus: Om de allende der ghebreckelijcke/ende om het suchten der armen/nu sal ick op staen/sprak den Heere/om die te helpen. *Psal.11.*

Wat harde oor-slaghen hebben sy noch al te verwachten / die nu deur het karmen der armen niet meer gheroert en werden dan ofter een beest tierde? Den patroon van alsulcke moght wel eenen Perillus wesen / die van sulcker onmenschelijckheydt was / dat hy eenen metaelen os maeckte/om den tyran Phalaris daer mede te ghelieuen. Dien os was soo ghemaeckt / dat als dien gloeyde eñ men daer iemandt in wierp: al riep hy seer iammerlijck om ghenade / dat oock een steenen hert moght vermorwen : het en scheen niet anders te zijn/ dan datter een coe loeyde. Ende dit present was daer toe dienende/niet om die de doodt verdient hadden / maer om de ouer-comende vremdelinghen in te versmachten. Maer hem ghesciedde spels recht: want hy wiertter vanden tyran self eerst inghewor pen. Waert dattet soo noch meer ghesciedde/ de onghenadigheydt van vele/ ouer den armen onnooselen/soude seer slaecken en versoeten. *Val. Max. li.9 cap.2.* *Perillus, patroon der onghenadighe.*

Ghebedt teghen de vier Roepende sonden.

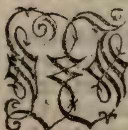
Laet/ Heere/den voys mijnder ghebeden tot v op-gaen/ deur al t'gheroep der grooter boosheden : ende en aenhoort niet/ wat onse sonden zijn vereysschende : maer/ wat dat uwe grondeloose bermhertigheydt betaemt. Amen.

L. CAP.

Cap. XXX.

VVelck is dat groot misbaer, en Roep vā sulck beclaghen?
De boosheyd groot, en svvaer onrecht, niet om verdraghen.

Boosheyd der roepende sonden.

At een onverdraghelijcke saecke moet het wesen / die deur sulcke sonden ghescheiedt: aenghesien dat de selue als een gheerijsch uyt gheuen veur den Rechter-stoel Godts / om wrake te doen ouer de gene diese ghedaen hebben: als gheen straffe ter weerelt groot ghenoegh zijnde / om soo groot een boos stuck te straffen.

Soo dat wel te dunckenis ende te bevreesen / dat daerom onse ghebeden en roepen niet verhoort en worden / om dat den roep vande boosheden / die hedens-daeghs regneren / aen de ooren Godts om wrake roepende / soo groot en gheweldigh is / dat hy den flauwen cleynen voys van ons karmijten en clagen / bidden en suchten niet en hoort. Eñ soomen hier op niet en let / eñ cleyn oft gheen teecken van beternis gheeft / maer eer van daghe te daghe met vele verarghert: alsoo isser cleyn hope van beteren tijdt te crijghen / oft van de plaghen ontslaghen te worden: maer dat ons t'elckent een nieuwe roede te verwachten staet / eer dander wel versleten is.

Vier roepende sonden.

Exempel / vande eerste der vier roepende sonden / hebben wy in Cain als hy synen broeder Abel vermoort hadde. Soo sprak Godt A
I. tot hem: Quid fecisti? Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de ter-
Genes. 4. ra: Wat hebt ghy ghemaeckt? Den voys des bloedts van uwen broeder
II. roept tot my vander aerde. Vande tweede roepende sonde spraken B
Genes. 18. de engelen tot Abraham: Clamor Sodomorum & Gomorrhæorum multiplicatus est: & peccatum eorum aggrauatum est nimis: Den roep van die van Sodoma en Gomorrha is vermenighvuldight: eñ
III. haerlieder sonde is al te seer verswaert. Vande derde roepende son- C
de hebben wy claerlijck Godts ghetuyghenis / ende ghebodt daer teghen / sprekende vande vreemdelinghen / armen / weduwen / weesen /
Exod. 22. eñ dergelijcke ghebreckelijcke menschen: Si læseris eos, vociferabuntur ad me. & ego audiam clamorem eorum, &c. Ist dat ghy die eenigh letsel oft onghelijck doet / oft ergens in vercort: sy sullen tot my roepen: ende ick sal haer-lieder en roep verhooren: eñ mijnen tooren sal hem ontsteken / ende ick sal u-lieden metten sweerde slaen: dat is / met alder-hande plaghen castijden. Ende u-lieder huys-vrouwen sullen weduwen werden / ende u-lieder kinderen / weesen: te weten om dat ghy weduwen en weesen eñ andere veronghelijckt sult heb-
IIII. ben. De vierde roepende sonde staet ons wel bekent / als Godt van D
die

Quis ſeſe hic Clamor cælo illetabilis effert?
Flagitium execrandū oculis Diuumq; hominumq;.

Welck is dat groot misbaer, en roep, van sulck beclaghen?
De boosheyt groot, en swaer onrecht; niet om verdraghen.

Que fait, ie vous prie, Le peché qui crie? A il ſentiment?
Il cri par nature, Lors que ſon ordure, Put enormement.

die spreckt tot sijnen volcke/aldus: Gheeft den werck-man sijnen loon/ *Deut.24.*
oock binnen den seluen daghe/veur der sonnen onder-ganck: want
hy arm is/ende daer by leuen moet: op dat hy teghen v tot Godt niet
en roepe: ende dattet v niet veur sonde ghereken t en worde.

Sint Iacob spreckt totte rijcke ongenadighe menschen wel dap-
perlijck/ in dese maniere: Ecce merces operariorum, qui messuerunt *Iac. 5.*
regiones vestras,quæ fraudata est à vobis,clamat: & clamor eorum in
aures Domini Sabaoth introiuit : Siet/ den loon van v werck-luy-
den / die v landt ghemaeyt hebben/ die ghy-lieden hun onthouden
hebt/ die roept : ende haer-liederen roep is ingegaen tot in de ooren
Godts / Heere der heyr-crachten. Veel salygher ist / wercken der
bermhertigheydt te doen / die sterckelijck om gratie en om ghenade
roepen moghen / als ghy anders by auonture inden noodt soudt
blijuen.

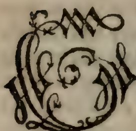
Men leest met verschricktheydt en schroom des herten/de hardig-
heydt ende wreedtheydt van sommighe heydenen: maer de wreedt-
heydt betaemt de sacht-moedighe Christenen alderminst : en noch-
tans vindtmen daer sommighe die de heydenen in sulcks te bouen
gaen. Sulcke moghtmen wel by Tamberlanum stellen/ die noch-
tans vande onghenadighste was / Coninck van Scythien. Desen *Sabell.lib.3. cap.3.*
Tamberlanus eens ghevraeght zijnde/ waerom hy soo onmensche- Tamberlanus ongheنadigh.
lijck was : en oft hy niet eens ten eynden ophouden en soude van sijn
onghenadigheydt : hy met een wreedt ghesichte/ Meynt ghy / seyt
hy / dat ick een mensche ben ? Ick ben de gramschap ende de gheesel
sel Godts / om de menschen te castijden. Dat moghten de ver-
druckte soo in verduldigheydt leeren: maer dat en verschoonde hem
niet. Alsoo en salt hun niet verschoonen / wiens onghenadigheydt
Godt te wercke stelt/ tot oeffeninghe der verlorene / oft oock tot ca-
stijdinghe der sondarighe menschen : maer sy lieden sullent metten
eeuwighen brande becoopen. Want alsmen de roede ghenoegh ghe-
bruyckt heeft/ soo worpt mense self int vier.

Ghebedt teghen de wrake Godts.

Het bloedt onser sonden / o goedertieren Heer/ roept wrake
tot u ouer ons : maer het preticus bloedt Christi Iesu/ dat
roept noch al stercker om ghenade en gratie : Daerom/
doet gratie en gheen recht / o Heer/ ouer uwen knecht.
Amen.

CAP. XXXI.

Geeft ons nu seker merck, vã t'Goedt, datmẽ doen moet.
Dat is Verdienstigh vverck, end' alle Deughden soet.

Helijckmen van eenen boom goede vruchten ver- A
heyscht / alsoo begheert Godt almaghtigh van ons
oock goede wercken. Want anders / waer toe soude
Matth. 15. den boom de placts op d'aerde besitten ? Alle plant-
Deughdẽ, soen / sept Christus / dat mijnen Vader niet gheplant
en goede en heeft / sal uyt ghetrocken worden. De goede werc-
vvercken. ken zijn in de Christenen / als plantsoenen des hemelschen Vaders / eñ B
de vruchten / uyt welcke men vanden boom moet oordeelen / oft hy
Matth. 7. goedt oft quaedt is. Daerom seyde hy oock / Eenen goeden boom en
can gheen quade vruchten voort brenghen: noch eenen quadẽ boom
goede vruchten. Eñ daer bouen : Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur: Alle boom / die gheen
goede vruchten voort en brenght / sal afghesneden ende int vier ghe-
worpen worden.

Matth. 3. Daerom waerschouwt ons S. Jan Baptiste: Iam securis ad radicem posita est: De bijl is nu aenden wortel ghestelt. het af-cappen
oock daer by dreyghende / soot bouẽ verhaelt is. In de doodt wordt
ons leuen met al synen aenhãck / als eenen boom afghecapt. En daer
gheen bequame vruchten ghevonden en worden / dat houdt werdt
ten viere verwesen. Siet / de heere eñ de knape spreken ghelijckelijck:
wie en sal hem niet deur ghenoegh vermaent houden / om in tijden
en stonden behoorlijcke vruchten van deughden / oft emmers weerdighe vruchten van Penitentie te doen?

Soetigheydt der deughden. De antwoorde heet de deughden soet: soo sy waerlijcks zijn. want
de bitterheydt / die wy somtijdts in de deughdt schijnen te smaecken /
die en is waerachtelijck in de deughden niet gheleghen: maer in onsen smaecke. Die cortse van traegheydt tot goedt / die causeert ons
desen quaden smaeck. Den verdoruen aerdt onser nature vonnist al
contrarie / dat soet dat suer / en dat suer dat soet: ghelijck ghealtereerde monden pleghen. Maer anders de deughden zijn soeter dan suycker en honigh. Och hoe soet zijn v woorden in mijn kele / sprak den
Psal. 118. Prophete David: Sy zijn soeter dan honigh in mijnen mondt.

Ende alst soo moest ghesept zijn datter eenighe bitterheydt in de
deughdt gheleghen waer / dat en is maer in de schorsse / dat is / int
eerst aencomen eñ beghinsel. Ghelijck de pelle en ploosche der note
bitter is: eñ nochtans is de note soo soet / datmen van seer soete dinghen

Quæ bona Chriſtiadis patranda? ediſsere paucis.
Omnigenum Pietatis opus: Mellitaq; Virtus.

Nu, gheeft ons ſeker werck, want goet, datmen doen moet.
Dat is Verdienſtich werck: ende alle dueghden ſoet.

Quel bien doy-ie faire, Pour a Dieu complaire, En ce bas ſeiour?
Fay oeuure pieuſe, D'une main ioyeuſe, Et pleine d'amour.

ghen met een ghemeyn spreck-woordt seght: Het is soo soet als een note. Want de bitterheydt van t'ghene dat eerst-mael afghedaen wordt / eer men tot de keern oft waerachtighe note comt / dat en rekent men niet: alsoo al ist wat arbeydelijck en bitter int beghinsel van de deughden / daerom en laeten de deughden niet soet te wesen.

Soo seghtmen oock seer wel / dat de deughden op eenen hooghen
C lustighen bergh woonen/ eñ daer te vinden zijn: daerom/ die se hebben
D wilt/ die moet den arbeydt doen van op te climmen/ welcken arbeydt oock meest int beghinsel gheleghen is. Ende soo wie dien ar-
E beydt niet aen en staet/ die en crijghtse niet: die niet en vol-herdt / die valt af/ ende en becomt de soetigheydt der deughden oock niet. De wijsheydt wordt daerom oock soo op eenen bergh ghestelt / om dat sy niet sueren arbeydt moet ghecreghen zijn. De deughden ende wijsheydt woonen op eenen hooghen bergh.

Daerom niet te verghefs by de Romeynen/ stondt den Tempel des Deughdts en vromigheydt/ soo neffens den Tempel der Eeren/ datmen totten tweeden niet gheraecken en coste dan deur dẽ eersten. Toonende daer mede/ dat niemandt tot eere ten rechten ghecomen en coste / dan hem al-voren in deughden eñ vromigheden wel gheoeffent hebbende. Dat ghemeyn verskien wordt daerom de Jonckheydt wel veur ghehouden; Val lib. 1. cap. 1.

Dulcia non meruit, qui non gustauit amara:
Hy en is niet weerdt tot t'soete te gheraecken/
Die eerst het suere niet en heeft willen smaecken.

Waer by oock wel dient: Difficilia, quæ pulchra: Alle schoone en prijselijcke dinghen/ costen arbeydt en moeyte. Plato.

Onder de deughden/ naerst de drij Goddelijcke deughden/ te weten/ Gheloof/ Hope/ en Liefde: soo houden d'eerste plaets de vier Cardinale deughden: als hoofd-deughden. 1. Wijsheydt. 2. Rechtveerdigheydt. 3. Vromigheydt. 4. Mactigheydt. Die daerom Cardinale deughden heeten/ om dat sy in alle deughdelijcke wercken zijn moeten: eñ alle andere moeten op dese viere draeyen/ ende schicken. Want/ gheen werck en is deughdelijck / ten zij dattet dese vier conditien hebbe: te weten/ dattet wijselijck/ rechtveerdelijck/ vromelijck/ ende oock matelijck gheschiede.

Ghebedt om deughden te verweruen.

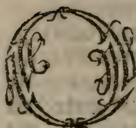

OM t'quaedt verlaetende totter oprechter deughdt te comen/ wilt my/ o Heere/ uwe handt ghenadelijck bieden: op dat my noch cranckheydt / noch verblindtheydt / noch quaedtheydt en beletten: om tot het ghenieten der soete deughden/ ende der hemelsche vreuchden te gheraecken. Amen.

CAP. XXXII.

Besluyt ons in een vvordt, al het gheheel ghebodt.
BEMINT: *dats goedt en cort: van de gheboden t'slot.*

Slot van alle gheboden: BEMINT.

OM dit als veur ooghen t'aenmercken / denckt dat ghy daer drij boomen siet staen / die v drij sorten van gheboden beteeckenen. Den eersten/eenen natuerlijcken boom: bedieden de de Wet der Naturen: ende daer aen een hert hanghende / als den boeck / daer de Wet van inden beghinne in is ghescreuen gheweest. Den tweeden boom / den staeck die Moyses inder woestijne deur Godts bevel op-rechtte: eñ het metalen serpent daer aen. Denckt dat ghy daer twee steenen tafelen siet aen-hanghen/ daer de thien gheboden in waren ghescreuen. Ende ten derden/ den boom des Cruyces/ ende Christus daer aen hanghende: midts den boeck des Euangeliums/ den boeck der gratien/ eñ der Wet/ die den vingher Godts/ dat is/ de gratie des H. Gheests/ in onse herten schrijft: ons veur-houdende/ de vernieuwde ende vol-maeckte Wet der gratien / de gheboden der H. Kercke daer in begrijpende. A B C

Dese drij boomen / dat is de verscheyden Wetten deur die beteeckent/ die gheuen ghelijckelijck eenen roep uyt / eñ verrondighen met eenen voyse / als t'slot van al dat Godt ons deur alle die ghebiedt/ te weten: BEMINT. Op welcke drij boecken / alle menschen ghedueriglijck haer ooghen en herten hebben moeten: om haer leuen daer naer te schicken.

Nutbaerheydt der Gheboden Godts.

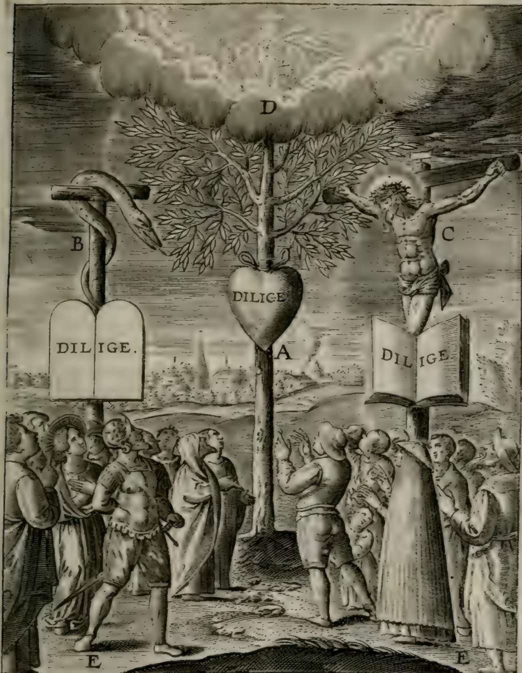
Het is weerdt te bemercken/ met hoe wonderlijcke en soete maniere/ dat Godt almaghtigh sijn gemeynte/ dat is / al t'geheel menschelijck gheslachte/ als borghers eñ in-woonders van eener stadt / heeft al aen een eñ met hem in een verbonden/ veur diet waer souden willen nemen: een lichte en salighe Wet gheuende: de welcke sy onderhoudende/ souden in peys en vrede met elckanderen leuen/ onder sijne ghedienstigheydt: eñ soo comen souden tot het eeuwigh leuen. D E

Eñ op datmen die te lichter vol-brenghen soude: soo heeft hy al t'ghene dat hy tot Moysen sprak (t'welck seer vele was) in twee steenen tafelen/ onder t'ghetal van thien gheboden begrepen. van welcke/ alle andere hanghen souden: die anders/ omt segghens/ ontallijck waren. Wederom heeft hy de thiene in twee besloten; soo Christus selue dat verclaert/ aldus: Ghy sult uwen Heere uwen Godt beminnen/ uyt gheheel uwer herten/ &c. dat is d'eerste en d'meeste ghebodt: D'ander is (seyt hy) dit ghelijck: Ghy sult uwen naesten beminnen als v seluen. Aen dese twee gheboden hanght gheheel de Wet/ eñ al

Math. 22.

de Pro-

PLENITVDO LEGIS EST DILECTIO. *Rom. 13.* 32.

Sic legem mihi ſtringe, breui vt portetur in vngui?
Summa eſt legis, AMA: fac hoc, et factus ad vnguem es.

Besluyt ons in een woordt, al het gheheel ghebodt?
Bemint: dats goet, en vort: Van de ghebóden tslot.

La loy ſainte et pure, De Dieu et Nature, Giſt elle en vn mot?
AYMÉZ: c'eſt la ſomme, Qui peut rendre l'homme, Entier et deu

de Propheten. Int corte: Bemindt Godt bouen al: ende uwen naesten ghelijck v seluen.

Nu/ dese twee comen soo ouer een / soo ghy siet en hoort: dat/ om de waerheydt te segghen/ al t'gene dat Godt ghebiedt / op eē woordt uyt-comt/ te weten : BEMINT. Want al ist soo / dat d'een is/ Bemint Godt : ende d'ander/ Bemint uwen euen naesten : nochtans waerlijcks en ist beyde anders niet/ dan Bemint/ oft Hebt lief. Ende dat meer is/ in sulcker maniere maecken dese twee maer een/ dat soo wie d'een doet/ die doet oock d'ander: eñ soo wie int een faelt/ hy faelt oock in d'ander. De antwoorde seght dan wel/ cort en goedt/ dat het woordeken/ BEMINT, al de gheboden begrijpt/ eñ het slot is van al. Aldus spreekt S. Augustijn : Dilige: & quiduis fac : Bemint/ ende doet al dat ghy wilt. Al oft hy segghen wilde: Ist saecke dat ghy dit woordeken wel onder-houdt / ghy en cont niet mis-doen / wat ghy doet. Dit is t'ghene dat S. Paulus seght: Plenitudo Legis est dilectio: Liefde is t'volbrenghen des Wets ende gheboden. Item: Finis præcepti est charitas : Het eynde en slot des ghebodts is de Liefde. Soo dan/ Bemint/ eñ ghy vol-brenght Godts ghebooden. *Aug. de Verbis Domini.* *Rom. 13.*

Een yeghelijck sie nu toe / wat verontschuldinghe hy in sijn doodt voort-brenghen sal / ist dat hy de ghebooden Godts niet vol-braght en heeft/ die soo goedt/ soo soet/ soo cort/ en soo licht zijn / dat sy al in dit cort soete woordeken begrepen worden: BEMINT. Daerom seyt S. Jan seer wel: Mandata eius grauia non sunt: Sijn ghebooden en zijn niet swaer. Eñ den seluen daerom/ wel wetende datt al aen de liefde honck ende aent beminnen: soo en-schreef hy/ noch en sprak hy by nae anders niet/ dan van d'een den anderen te beminnen. Eñ ten eynden/ in sijn leste ouderdom/ en seyt hy by nae anders niet/ in al sijn vermaninghen eñ vergaderinghen/ dan/ Kinderen/ hebt malckanderen lief. Eñ ghevraeght zijnde van sijne discipelen / waerom hy soo altijdts t'selue seyde: gaf veur antwoorde (soo S. Hieronymus seght/ een sententie wel weerdt van Sint Jan ghesproken te wesen) Dit is (seyt hy) t'ghebodt des Heeren: ende ist dat ghy dat doet/ soo hebt ghy vol-daen. Daerom seght oock S. Augustijn : Hoe soudet connen eenen mensche swaer vallen te beminnen? Quid tibi sum ipse, vt amari te iubeas à me; & nisi faciam, irascaris mihi, & mineris ingentes miserias? Paruáne est miseria, si non amem te? Jae Heere / wat ist van my veur v/ dat ghy my beveelt v te beminnen? ende ist dat ick niet en doe/ dat ghy op my vergramt wordt/ eñ my dreyght met vele en groote katijuigheden? En is dat niet een groote katijuigheydt ghenoegh/ ist dat ick v niet en beminne? Voor-waer het is een groote allende / Godt niet lief te hebben : want dien oock uyt Godts liefde is. *1. Io. 5.* *Hiron in Epist. ad Galatas.* *Aug lib. 1. Confess. cap. 5.*

Het is een torment ghenoegh om te versterven/
Godts gratie/en liefde te moeten derven.

Daerom seghtmen seer wel:

Het waer hem leedt/waer hy ghesondt/
Die met Godts liefde is ghewondt.

Want/ het is veel beter en saliger/ met de schichten der liefde Godts ghewondt te wesen / dan oftmen daer af noyt gheraeckt en hadde gheweest/oft daer van ghenesen ware. Ouer-sulcks seyde S. Augustijn met groote blijdschap tot onsen Heere/hem dies danckende: Sagittaueras tu Domine cor meum charitate tua : Ghy hadt/o Heere/ mijn herte mette schichten uwer liefden deur-schoten. Soo moghten wy oock al doen/waert dat wy een vierighe begheerte tot sulcks in ons verweckende / seyden soo den H. Bonauentura seyde totten ghecruysten Christum : Nolo,Domine,sine vulnere viuere : quia te video vulneratum : Ick en wille/o Heere/ sonder wonde niet leuen/ want ick v soo deur-wondt sie.

Augustin. Confess. lib. 9. cap. 2.

Bonauentura.

Laet ons dan dat woordeken/B E M I N T, in ons herte wel prenten / t'welck al de gheboden besluyt : soo sullen al onse ghepeysen/ woorden / en wercken / met Godts gheboden wel ouer een comen. Want ghelijck wy by experientie beuinden / alsmen eenen caryoffelnaghel inden wortel van eenigh struyckisken oft plantsoenken in d'aerde steckt/de bloemen die daer af voortscomen/die brenghen den seluen reuck mede:soo dat de bloem die daer af comt/oock den naem draghende/een genoffel ghehеeten wordt : want al hebben die bloemen sulcken reuck uytter naturen / nochtans al anders en crachtiger alsser eenen caryoffel-naghel aenden wortel inghedruckt wordt. Alsoo sal oock al ons doen en laeten/ende gheheel ons leuen den goeden geur en reuck der liefde / uyt den grondt en wortel des herten voortsbrenghen/ist saecke/ dat de Liefde/ende dit wel-rieckende crachtigh sotte woordeken/B E M I N T, als t'greyn der gheboden Godts / in ons herte ghegreffit wordt : soo wy daghelijcks inde greffien en intten der boomen sien gheschieden. Et erit nobis odor vitæ in vitam: Ende het sal ons als eenen goeden reuck des ghestichtighs leuens/ totten eeuwighen leuen wesen.

Genoffelbloem by Liefde.

2. Cor. 2.

Genes. 22. Hoe moeste dit woordeken van Liefde in Abrahams herte ghedruckt staen/ die sijnen eenighen eyghenen beloofden sone soo uytnemende lief hadde : en nochtans deur de liefde van Godts ghebodt/ bereedt was den seluen hem met sijne eyghen handen te offeren ?

2. Mach. 7. Wat sullen wy van die seuen Machabeen ghebroeders segghen/ die noch met smeecken en beloften/ noch met dreyghementen en tormenten / en hebben connen vande liefde des Wets ghetrocken worden? Men trackse t vel vande hoofde met hare met al : men fruyttese

in een

in een braedt-panne: maer bleuen euen gheſtadigh/ vanden minſten totten meeſten / de moeder daer by ſtaende/ moedt gheuende/ eñ niet elck van dien oock lijdende/ en ſteruende in haer herte/ ende ten leſten oock de ſelue doodt verdraghēde. De cauſe haerder cloeckheydt was deſe: Sy en aenſaghen niet wat ſy leden/ maer oft ſy Godt ende ſijn Wet beminden: Ende want dat woordt in hun herten ghegraueert ſtondt/ ſoo waſt veur ſeker/ liever al de tormenten des weerelts te lijden/ dan van Godts liefde te ſcheyden.

Sy ghevoelden t'ghene dat naemaels S. Paulus/ veur hem ende veur alle lief-hebbers des Heeren ghefeyt heeft: Quis nos ſeparabit à charitate Christi? Wie oft wat ſal ons vande liefde Christi doen afſcheyden? noch doodt/ noch leuen/ noch iet dat is. *Rom.8.*

Dit is het vier/ twelck Christus ter weerelt ghebraght heeft/ ende daer hy de herten ſijner uyt-vercorene mede ontſteken heeft: t'welck hem baert/ niet alleen in Godt bouen al te beminnen/ maer oock ſijnen euen naeſten als ſy ſeluen. Hoe blaeckte dit vier in Christo ſelue/ als hy inden hooghſten brandt ſijner liefden t'onſe-waert/ niet alleen veur ſijn vyanden en badt/ maer oock de doodt ſtarf veur henlieden/ dieſe hem aen-dedē! Hoe wel heeft S. Steuen deſe leſſe naegevolght/ op ſijn knien vallende/ ende biddende veur die hem ſteenden! Als oock S. Jacob de minder/ den broeder Christi genoemt/ veur ſijn vyanden biddende / die hem de doodt aen-deden : ende dit met de ſelue woorden/ die onſen Heere ſelf eerſt aen t'cruys gheſproken hadde. *Luc.12.* *Act.7.*

Deſe liefde heeft het herte van S. Paulus oock wonderlijck ontſteken / als hy bereedt was / als van Godt verworpen te worden/ uyt liefde vande Jodē/ ſijne mede-broeders/ op dat ſy ſaligh moghten worden. Eñ ghelijck deſe liefde groot gheweeſt heeft in de Apoſtelen Christi/ alſoo oock in alle ſijn Heylighen. Den eenen ſy ſeluen veur een ander tot ſlauernije begheuende: den anderen / uyt liefde ſijns naeſtens tormenten eñ de doodt onder-gaende. Summa/ in al hunne woorden en wercken te kennen gheuende/ dat het herte vol was met dit ſoete en ſaligh woordt/ BEMINT: t'welck t'ſlot van al is. *Rom.9.*

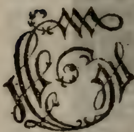
Ghebēdt om op-rechte liefde te hebben.

Mijn hert is bereedt / o Heer/ mijn hert is bereedt: wilt daer dat ſoete ſaligh woordt uwer liefde in-ſchrijuen: op dat ick dat lieflijck gebodt der liefde wel houdēde/ v bouen al beminnen magh/ eñ mijnen naeſten als my ſeluen. Amē.

CAP. XXXIII.

VVat vvercken aldermeest Godt tot ghenade spoen?
Vasten: Bidden met gheest: en oock Almoessen doen.

Drij crachtighe versoeninghen.

Ghelijck de sonden Gode mishagen/ eñ hem tot toorne en straffen verwecken: alsoo oock alle deughdē eñ goede wercken behaghen hem / ende stremmen sijn gramschap: want gheen beter middel om Godt te versoenen/ dan ons te bekeerē van sonden tot een beter leuen. Onder alle goede wercken zijnder nochtans drij die besundere uytghelesen zijn/ daer den Christenen mēsche sijn toe-vlught ghemeynelijck aē nemt in tijden van tribulatie / ende straffinghe der sonden deur eenighe plaghen: het zij deur hongher oft dieren tijdt: het zij deur peste eñ andere sieckten/ oft oock deur orloghe eñ beroerte der landen. Met drij dinghen namentlijck pleeght-men in sulcken noodt/ Godt tot bermhertigheydt ende ghenade te verwecken: te weten/ met Vasten/ Bidden/ eñ Almoessen doen.

Tob. 12. Dese heeft den engel Raphael seer prijselijck vercondight aen Tobias/ als hy seyde: Seer goedt is t'ghebedt/ met vasten / eñ aelmoessen. Want deurt ghebedt heftmen sijn herte tot Godt: eñ men nemt A
daer mede sijnen toe-vlught totten Heere / als deurt ghereedtste ende B
crachtighste in allen noodt. Maer op dattet te vromer zij/ eñ te beter C
op gheraecke/ soo wordt het bidden als van beyde sijden opgehouden eñ onder-stelt/ met het vasten/ eñ aelmoessen. Eñ op dattet te snelder D
op vlieghe/ soo dienen hem oock dese twee goede werckē tot sijne behoevelijcke vleughelen: sonder welcke het ghebedt qualijck vander aerde op soude gheraecken / oft lichtelijck wederom ter neder vallen soude. In dese drij/ Vasten/ Bidden/ eñ Aelmoessen/ besluyt S. Augustijn de gheheele Christelijcke rechtveerdigheydt. *Augustin.*

Onder t'vasten is het principaelste het gheestelijck vasten: te weten/ af houden van sonden/ daert lichamelijck vasten om ghesciedt. Eñ int gebedt/ t'beste is dat innigh is/ soo de antwoorde seght: *bidden met gheest*. Onder d'aelmoessen houden oock de beste plaetse/ de seuen geestelijcke wercken der bermhertighz. De lichamelijcke zijn bekēt:

Dies noodt heeft/ cleeden/ spijsen/ en lauen:
Verlossen/ besoecken/ herberghen/ begrauen.

Wercken van ontfermhertigheydt.

De gheestelijcke zijn dese:

Straffen/ onder-wijsen/ Godt bidden/ gheuen raedt:
Vertroosten/ verdraghen/ vergheuen de misdaedt.

In dit leuen ist tijdt hem in die veur-noemde wercken te oeffenen/ want diet versuymt / hem werden namaels handen en voeten ghebonden:

Quid Superûm pacem æthereâ cito deuocat Arce?
Dextera larga inopi: Ieiunia: Vota precantûm.

Wat werken aldermeest Godt tot ghenade spoen?
Vasten: Bidden met gheest: ende vor Aelmoessen doen.

Qu'est ce qui plus presse, Le Seigneur, quil laisse, Sa iuste fureur?
La priere bonne, Le Ieune, et l'Aumonne, Faits d'un tendre coeur.

bonden: eñ alsoo alle bequaemigheydt benomen/ van goede verdienstighe wercken te doen / ende sal ghewozpen worden in de upterste duysternisse. Als-dan die hier niet en heeft willen tijdelijck vasten/ sal daer moeten eeuwelijck vasten/ van troost/ gratie/ slakinghe der pijnen/ eñ van al dat hem goedt ware: eñ ter contrarien/ ghespijst worden/ met sulpher/ en peck/ slangen en padden/ eñ alle sulcke onsprekelijcke walgelijckheydt. Die hier niet en heeft willē bidden: die sal dan daer roepen en tieren/ spuwten/ blasphemeren/ eñ sy seluen/ met al die hy opt kende/ vermaledijen. Die hier gheen charitate/ oft aelmoessen ghedaen en sal hebben/ noch gheestelijcke/ noch lichamelijcke wercken van bermhertigheydt : die sal als-dan een ordeel ontfanghen *Iac. 2.* oock sonder bermhertigheydt : eñ eeuwelijck roepen met den rijcken vrecken om een droppel waters : eñ het en sal hem niet gheschieden. want hy den armen de brijselinghen sijns tafels ontsept heeft. Nu van elcks van drijen/ een exempel oft twee.

Deurt vasten heeft Moyses de Wet ontfanghen. Sampson is *Vasten.* deurt vasten aengheghenen. Achab heeft met vastē Gods toorn ghesust. De Israeliten/ eñ namentlijck Judith/ hebben met vasten Holofernem ende den legher der dronckaerden verwonnen. Hester heeft doen vasten/ eñ sy is met haer volck ouer Aman victorieus ghewozden. Anna de Prophetesse is deurt vasten weerdigh gheweest Christum te sien inden tempel. Christus heeft deurt vasten den tenteerder verwonnen/ eñ ons gheleert. Daniel heeft den Coninck Nabuchodonosor soo gheraeden / sijn sonden met aelmoessen te lossen en versoenen/ als het upterste remedie. S. Gregorius heeft deur sijn mildtheydt totten armen/ weerdigh gheweest/ oock de engelen/ eñ dē Heere der engelen in gedaente van armen/ te gaste t'ontfanghen. Petrus Telonarius heeft met een broodt upt gramschap naer eenen armen ghewozpen/ de lastighe bedraghinghe des vyandts / eñ de sententie des rechters Christi houden staende/ eñ gratie vercreghen/ van al dat hy hadde eñ sy seluen mede om den naem Christi wegh te gheuen. *Aelmoessen doen.*

Het ghebedt heeft den hemel ghesloten/ eñ open ghedaen/ eñ dickmael de handt Godts weder-houden. Hier af hebt ghy wonder in onsen Bie-corf/ int achtste stuck int iiij. Capittel. *Bidden.* *Iac. 5.*

Ghebedt om Godts toozen te versoenen.

Want wy/ o Heer / v soo dickmael deur onse sonden vertoornen/ dat ghy nauws roeden ghenoegh en vindt om ons te castijden : leert ons oock de beste middelen om v te versaenen: op dat wy ons soo in vasten/ bidden/ en wercken van charitaten oeffenen/ dat wy hier v gramschap blusschen / eñ hiernamaels bermhertigheydt vinden moghen. Amen.

CAP. XXXIV.

VVat cracht heeft veur de handt, Aelmoes gedaen alhier?
Sy bluscht der sonden brandt: ghelijck het vvater t'vier.

Genes. 6. Aelmoes-sens cracht.

ALs de sonde begonste te vermenighvuldighen opder aerden/ ende dat nu alle vleesch sijnen wegh hadde bedorven: soo heeft Godt de diluuie ghesonden: als daer mede toonende/ dat de weerelt in brande stondt deur de sonde/ meest van vleeschelijcke wellustigheydt: ende dattet van noode was/ om dien brandt te blusschen/ sulck een maght van wateren te senden. Maer veur de ghene die beter willen beraden zijn / heeft hy ons nu eenen anderen raedt ghegeuen/ om de sonden te blusschen: te weten/ deur aelmoessen/ ende wercken der bermhertigheydt. A B

De vraghe dan is/ Wat cracht dat aelmoessen heeft: want den mensche/ uytter nature/ soude lieuer ontfanghen dan gheuen: ende rekent somtijdts dattet verloren is t'ghene dat hy wegh gheeft. maer S. Paulus/ uytten mondt ons Salighmakers/ seght aldus: Het is veel saliger/ gheuen dan nemen: dat is/ dan ontfanghen. Soo moeten dan de aelmoessen sonderlinghe cracht hebben. (Act. 20.)

De antwoorde seght: *Sy bluscht de sonde, ghelijck t'water t'vier*: Aldus seght den Wijse-man: Het water bluscht het brandende vier: ende de aelmoesse weder-staet de sonde. Hier toe dient oock de ghetuygenis vanden engel Raphael tot Tobiam: volghende t'ghene dat wy int veur-gaende Capittel gheseyt hebben: Aelmoessen gheuen/ is veel beter dan schatten van goude te vergaderen. Want (seyt hy) de aelmoesse/ die verlost den mensch van de eeuwighe doodt: ende sy ist die de sonden uyt doet: ende maeckt datmen bermhertigheydt ende d'eeuwigh leuen vindt. Den H. leeraer Augustinus seght: Aelmoesse is een groote ende crachtighe saecke / die de vlammen der brandende sonden vercoelt/ ende met haer mildigh besproeyen bluscht: ende ouerweldight het vier der misdaden. Niet dat de aelmoesse eenige doodsonde inden mensche ghebluschen can sonder biechten / oft sonder propost en wille der biechte / alsmen anders niet en soude connen: aenghesien dat het Sacrament van Penitentie van Christus inghestelt is tot vergheuenis van sonden/ naer t'heyligh doopsel ghedaen: Maer aelmoesse bluscht de sonden/ om dat sy veur Godt gratie verwerft/ deur de welcke / den sondare beweghinghe ende inwendighe roeringhe van conscientie crijght / als oock berouw van sonden/ wille van biechten/ etc. C (Eccli. 3.) (Tob. 12.) (August. in Serm.)

Deur

Quanta Eleemoſynæ virtus, dum vita ſuperſtes?
Vnda velut flammas, ſcelerum ſic obruit vndas.

Wat wacht heeft, voor de handt, Aelmoes ghedaen alhier?
Sy bluſt den ſonden brandt; ghelyck het water vier.

Y a-il lexiue, Qui puiſſe d'eau viue, Lauer le peché?
Par aumonne a laiſe, Com'par eau la braiſe, Il eſt étanché.

Deur sulcke en andere middelen daer toe bequaem / brenght aelmoessen den mensche tot op-rechte ende vol-comen vergheuenis van sonden : ende soo bluscht sy die uyt. Hier van sietmen in Cornelius den hondertsten man een sonderlinghe exempel : want de aelmoesse heeft hem tot waerachtighe kennis van Christus deurt waerachtigh gheloove ghebraght. De aelmoesse bluscht oock de sonden/alsmen naer de biechte / tot satisfactie/ dat is voldoeninghe der tijdelijcker pijnen/aelmoessen is doende. Anders / iemandt niet willende biechten / noch de middelen van Christus tot vergif van sonden gheordineert / willende te wercke stellen : al gaue hy al sijn goedt den armen / soo en soude hy niet een dood-sonde daer mede uyt blusschen/ noch hem dies quijt maecken. Want hy en houdt de ingheftelde middelen niet van Christus onsen Heere : maer die latende/ volght sijnen eyghenen sin ende goed-duncken. *Act. 10.* Geen aelmoessen en helpen; daer de biecht veracht vvert.

Dat seggh'ick daerom int besunder / om dat sommighe haer seluen soo pleghen te bedrieghen/ als sy in eenighe groote bedeckte sonde ghevallen zijn/die sy hun schaemen te biechten : meynende met crachte van aelmoessen te ghestaen. Het welcke / als oock bidden/ suchten / weenen / ende andere penitentien / anders niet en helpen/ dan om deur sulcke goede wercken/eenigh vermorwen des herten te crijghen/ om soo ten eynden oock tot het biechten te comen.

Dat in de vraghe staet [*ghedaen albier*] dat en geeft anders niet te kennen / dan dattet hier in dit leuen plaets en tijdt is van verdienen. De aelmoessen veur de dooden ghegeuen helpt tot af-slagh van hun tijdelijcke pijne : maer en vermeerdert hun verdiensten niet. Die aelmoessen by testamente gheeft / die verdient daer mede / t'is waer: maer niet soo vele/ als de ghene diet gheeft als hyt noch selue besitten en ghebruycken moght. Daerom / men seght seer wel : Het is een schoon keersse die veur licht : principalijck daert doncker/en glat om gaen is / ende daer den wegh met vyandelijcke verraders bestelt is : ghelijck den wegh van dit leuen is / ende den deur-lijdt des doodts. Diet naer sijn doodt gheeft / dat is soo vele als die den lanterne oft flambeaux achter hem laet volghen : niet soo wel lichtende / als oft licht veur ginghe.

Ghebedt om een mildt herte te crijgen tot aelmoessen.

O Hy hebt/o sachtmoedighste Iesu/ v seluen arm ghemaeckt/ ende ons v hemelsche schatten / en v mede ghegeuen : verweckt myn herte/om v/hier in/wat naer te volghen: op dat ick met aelmoessen hier mijn sonden blusschen magh : ende veur het tijdelijck/het eeuwigh goedt verrijghen. Amen.

Cap. XXXV.

VVie isser vromer Vurst, dan die veel steden vvint?
Die sijnen moedt en lust, onder de reden bindt.

Heerlijckste vromigheydt.

E menschen pleghen haer in vromigheydt en vrome daden te glorieren: eñ upt sulcks/ de Romeynen die in alle haere saecken de meeste glorie altijdts sochten/ hadden veur een spreck-woordt: Fortia agere & pati, Romanum est: Vrome saecken te doen en te lijden/ dat is eens Romeyns herte en stuck. Ende om dese vromigheydt altijdts t'onder-houden/ eñ voetsel te gheuen/ soo hadden sy verscheyden sorten van croonen / veur al de ghene / die eenigh cloeck stuck souden upt-richten: als/ eenen borgher vander doodt bevrijden: den vyandt verwinnen: het landt oft de stadt beschermen: eenigh ontset doen: oft ter contrarie/ eenighe stadt eerst beclimmen: oft eenighe sulcke merckelijcke acte doen/ ter zee oft te lande. A

Liuius. Val. Max. li.2.cap.3. Item lib.5. cap.10.

Nieuvv victorie, nieuvv croonen. Maer Christus/ die met ootmoedigheydt eñ versmaedtheydt al de hooghmoedigheydt des weerelts eñ des vyandts verwonnen heeft/ eñ den stercken ghewapenden t'onder-ghebraght/ die heeft ons al een ander vromigheydt gheleert: eñ beter croonen belooft eñ bereedt/ inden hemel te verweruen/ dan die Romeynsche waré/ oock de alderheerlijckste daer wy af ghesproken hebben. Aldus hadde langh te veuren ghesept den Prophete David: Hy en sal gheen behaghen hebben in de stercke der peerden / oft kloecksche beenen der mannen: maer in de ghene/ die hem vreesen sullen : dat is/ die deur sijn vreese en liefde haer seluen t'onder gheuen / tot sijnen dienste ende ghehoorsaemheydt.

Luc. 11. Psal. 146.

De vraghe dan is/ wie datter vromer is/ dan die steden wint? eñ/ B
dan die deur eenighe andere manieren van vrome Romeynsche feyten oft victorien/ te lande oft ter zee/ prijs/ glorie/ ende triumphe des weerelts schijnt weerdigh te wesen? De antwoorde seydt seer wel: *Die sijnen moedt en lust, onder de reden bindt.* Dits ghenomen upt t'segghen vanden Wijse-man: Een mensche die lijdtsaem is/ die is meer te achten/ dan eenighen vromen: ende die sijnen moedt dwinght/ en regiert/ is stercker dan die steden wint. Alsoo dede David als hy in de spelончke/ daer Saul sijn ghevoegh quam doen/ een stuck van sijnen mantel snede/ eñ hem weder-hielt van Saul te dooden: daer sijne mede-ghesellen hem toe op-roepden / als sijnen vyandt hem van Gode in sijn handen ghelevert. Soo oock als hy sijnen tooren brak/ ende den moedt liet sincken over Nabal/ die hy gheschickt hadde ter C D E F G

Prou.16. 1.Reg.24. 1.Reg. 25.

doodt

Quis maior, quam qui debellat viribus vrbes?
Cui cupidos animos rationis fræna cöercent.

Wie iſſer vromer Vurſt, dan die veel ſteden wint?
Die ſynen moedt, en luſt, onder de reden bindt.

Ceux qui ſont habiles, A prendre des villes, Sont ils les plus forts?
Non: c'eſt le courage, Qui donte ſa rage, Aux plus grands efforts.

doodt te brenghen/ haddet Abigail niet versoet en verbeden. En bo- 1.Reg 6.
uen alle sijn vrome feyten/ als hy veur de arcke ghesonghen / gespelt/ en ghesprongen heeft: t'welcke S. Gregorius bouen al sijn victorien is verheffende. Hier toe dient/ dat Godt tot Cain seyde: Den lust en begheerte uwes ghemoedts sal onder v zijn: en ghy sult heerschappije daer ouer hebben. Prosper seght seer wel: Hy heeft een coninck- Prosper.
lijcke maght / die sijn lichaem can met reden regeren / ende ouer hy seluen bevel hebben.

De antwoorde seght [*onder de reden binden*] Soo ghy in de figure siet/ als metten toome en water-pas sijn hert/ moedt/ en mondt nae de gherechtigheydt regerende. Ghenoegh ghelijck Horatius seyde:

—— Animum rege: qui nisi paret Horat. epist.
Imperat: hunc frænis, hunc tu compesce catena: lib. 1.

Dwinght uwen moedt: wãt ten zij dat hy onderdaenigh zij/ soo sal hy den meester maecken: daerom praemt hem/ en dwinghten met toomen en ketenen. Agesilaus/ coninck van Lacedemonien/ achtet Agesilaus.
meer/ sy seluen te bedwinghen / dan eenighe stadt in te nemen: soo wy bouen upt den Wijse-man ghesept hebben. Dit selue betuyght Seneca/ en noch daer by: Si vis omnia tibi subiicere, subiice te ratio- Seneca.
ni: multos reges, si te ratio regat: Wilt ghy dat v alle dinghen onderworpen zijn/ weest ghy de redene onder-worpen: ghy sulter vele connen regeren/ ist dat de reden v regeert. Het welcke Claudianus met corte woorden oock versterckt:

—— Tunc omnia iure tenebis, Cùm poteris rex esse tui: Claudianus

Dan sult ghyt al met rechte v onder-worpen en besitten / als ghy v selfs coninck sult connen wesen.

Deur dese vromigheydt/ cont ghy/ o Christen mẽsche/ dien grooten Alexander te bouen gaen: die gheschenen heeft al de weerelt te temmen en t'onder te brenghen: ende en heeft sijn onuersadighe begheerlijckheydt/ gramschap/ en dronckenschap niet connen ghetemmen. Ghy cont vromer zijn/ dan dien sterckẽ Hercules/ van wien aldus Mantuanus sept: Omnia qui domuit, Veneri seruiuit & iræ: Mãtuanus.
Diet al verwonnen en verweldight heeft/ die heeft der oncuyscheydt ende der gramschap slaue gheweest:

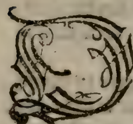
Ghebedt om quaden lust en moedt te breken.

NAer dat wy/ o Godt almaghtigh / v onghehoorsaem ghe-worden zijn / soo zijn ons alle dinghen en wy ons seluẽ weder-spoorigh ghewordẽ: geeft my de wijsheydt en maght/ mijns selfs quaden lust en moedt soo te dwinghen / dat ick mijn landeken in uwer onderdanigheydt met vrede regerende / de aerde der leuende eens besitten magh. Amen.

CAP. XXXVI.

Seght, vvat den Christen geest in deughden doet vermeeren?
D'vvoord Gods: de Biecht: en meest t'heylig Lichaē ons heerē.

Voort-ganck in deughden. *Suetonius in Octavio.*

E Keysers van Roome hadden veur eenen keyserlijcken tijtel: Semper Augustus: Altijdts vermerder des Rijcks. T'welck ontwijfelijck eenen Christenen mensch betaemt: in wiens leuen soo seer van noode is altijdt voort te gaen/ datter gheen rust oft stille-staen en is. S. Augustijn seght soo: Quantumcumque profecerimus; nemo dicat: Sufficit mihi, iustus sum: qui hoc dixit, remansit in via: non nouit peruenire. Vbi dixit: Sufficit mihi: ibi hæsit. Hoe seer dat wy in deughden voort ghegaen zijn / niemandt nochtans en segghe: Het is my ghenoegh: ick ben rechtveerdigh en goedt: die dat seght die blijft onder-weghen / ende en can niet toe-comen. Daer hy seyde / Ick hebs ghenoegh: daer is hy blijuen steken. A

August. super Psal. 119. &c.

Jae dat noch argher is/ ophouden en stille staen/ op den wegh des Christen leuens/ is voor-seker achterwaerts gaen. Ghelijck die met een schuyte op een stroomende water is / ende tegen stroom op moet varen: hy is seker / van selfs achterwaerts ghedreuen te worden metten vloedt des waters / ist dat hy niet euen ghestadelijck en arbeydt / om veur-waerts op te varen. Soo Sinte Bernardt wel seyt: Nolle proficere, non nisi deficere est: non progredi, est regredi: Niet aennemen oft winnen/ is afgaen en verliesen: niet voorts gaen/ is deinsen en te rugghe varen.

Bern. epist. 253.

Ten anderen (ghelijck wy int xxxj. Capittel ghesept hebben) aengesien dat wy boomen zijn/ van Godt den vader gheplant/ soo moeten wy oock altijdts wassen/ langhs soo vromer werden/ langhs soo meer tacken/ bladeren/ bloemen/ en vruchten voort brenghen. Ende soo arbeyden/ waert moghelijck / datter niet een deughdt en ware/ wy en soudense willen in ons hebben: ende altijdts tot meerder heyligheydt ende volmaecktheydt des leuens comen : altijdts meer en meer ghewins ouer ons doen/ in onse quade gheneghentheydt af te steruen/ ende onse ghebreken af te legghen: t'welck alleen den mensche wercks ghenoegh gheeft.

Drijerachtighe saecken, tot voort-gäck in deughden.

Tot alsulcks dan/ als een mensch staet te doen / volghende sijn officie ende roep/ als Christene/ om sijn onvolmaecktheydt dagelijcks te verwinnen/ ende meerderen voort-ganck in deughden te verrijghen/ ende oock tot volmaecktheydt te comen. Wat raedt? gheen bequaemer middel/ dan dickmael t'woordt Godts te hooren / dickmael te biechte ende ten H. Sacramente te gaen. A

Quid mage Chriſtiadas Virtutis ad ardua ducit?
Concio: Rite piare animum: et ſacro ſancta Synaxis.

Secht, wat den Chriſten gheeſt, in deughden doet vermeeren.
Dwoordt Godts: de Biecht: en meeſt, theylich Lichaem ons heeren.

Quel poinct nous auance, Plus a l'eminence, De perfection?
Confeſſer au preſtre, De Dieu le repaiſtre, Hanter le ſermon.

B Aengaende het Woordt Godts / het is claer / dattet tot beternis van leuen eñ aennemen in deughden goedt eñ oorborlijck is. Want daer deur sien wy wat ons mis-staet en qualijck voeght: eñ wat ons ter contrarie ghebreekt. Dat is/ wy sien int hooren vande sermoonen/ als in eenen spieghel / onse leelijcke vlecken der conscientie/ te weten/ de sonden: ende oock seker middel om die te verbeteren/ eñ af te wasschen. Hoort wat den Prophete Dauid seyt: Declaratio sermonum tuorum illuminat;& intellectum dat paruulis: Het upt-legghen uwer woorden verlicht s'menschens herte / eñ gheeft den ootmoedighen verstandt eñ kennis: om te sien wat hem let/eñ om t'selue te beteren. Item: Lex Domini immaculata,conuertens animas: De wet Godts is onbevleckt/(claer als eenen spieghel)eñ sy bekeert de sielen. Item noch meer: Lucerna pedibus meis verbum tuum , & lumen semitis meis: V Woort/ o Heere/is veur mijn voeten als eenen lanterne/ eñ een licht in mijne weghen : om te sien waer ick gaen moet om in v gheboden wel te wandelen. Het woordt Godts is een spijse / medicyne/ eñ noodelijck onder-houdt der siele : soo datmen eer en lichter broodt deruen soude/dan sermoon te hooren. T'vvoordt Godts. Psal. 118.

C Dat dickmael te biechte gaen oock seer profijtelijck is/ tot goeden voort-ganck in deughden / dat soudemen by auonture sommighe qualijck wijs connen maecken: nochtans ist claerder dan den dagh/ veur die ooghen om sien heeft. Want/groote packen te draghen/ eenen block te sleppen/gheboept eñ ghecketent te gaen/ dat en belet alsoo seere den ganger oft reysenden mã niet/in sijnen wegh eñ voortgãck/ als dat een dood-sonde den Christenen mensche belet / int wandelen eñ vol-brenghen der gheboden Godts/die den wegh zijn ten eeuwighen leuen leydende. Want als-dan is hy / ghelijck eenen die int slijck tot ouer t'hoofdt ghevallen is / niet anders om upt helpen/ dan deur de biechte: soo wy noch ghesept hebben. Te meer/dat de sonde die nature heeft/eñ die plaghe van Godts weghe verdient/dat sy terstondt noch andere sonden tot haer treckt : ist dat sy deur waerachtigh berouw en biechte niet wegh ghenomen en worde. Dick-mael biechten.

Nu/dickmael te biechte gaen/en houdt niet alleen de conscientie te suyuerder/maer bevrijdt oock den mensche/ dat hy niet lichtelijck in dood-sonde en valle / ende dat hy hem oock te beter wachte van dagheli[illegible]cksche sonden : ende te bequaemer wordt / om gratie te ontfanghen/eñ deughdt te doen.

Ghelijck eenen vloer/met dick-mael te keeren en vaeghen/niet alleen schoon en vrij van groote vuyligheydt ghehouden en wordt/ maer oock van daghelijcks stof / t'welckmen licht op en wegh nemt alsment dickmael doet/ eñ soo onder-houdt. Ter contrarie / canmen den vloer / oock met grooten arbeydt / qualijck schoon maec-

Ongheгrondde redenen van die selden biechten.

ken/alsmen met te langhe te beyden/ende altijdts uyt te stellen/ den grōdt soo laet van moire eñ vuylgheydt geladen worden/eñ soo verhardden eñ verbacken/datment nauws met schuppen en houweelen en can af ghecrijghen. Daerom waer het oock soo wel van noode die conscientien te handelen/ soumense schoon crijghen/die soo langhe toeuen van biechten/eñ altijdts t'langhste stropken uytten dake soecken/ den eenen dagh veur den anderen naer altijdts verlanghende. Dan comt het/dat sy deur de grootheydt/menighte/eñ leelijckheydt der sonden/ eñ deur de lanckheydt des tijdts / tot sulck een duysterheydt des herten comen/ dat sy oock groote stucken niet en sien: oft al sien sy die/sy en achtense niet. Ter contrarie/die dick-mael biecht/ die siet terstondt in sijn conscientie/oock een cleyn stropken/ oft stofken/dat hem wat belet/ in de effenheydt/luyster/ oft wackerheydt sijns herten.

Andere lasse reden.

Dat sommighe laeten dickmael te biechte te gaen / om dat sy quantsuys/niet en weten wat segghen: dats een reden van cleyne wijsheydt eñ sonder reden. Want wie isser/die binnen acht oft vierthien daghen/oft oock een maendt/ niet een dagheliicksche sonde en doet? Eñ als hy biecht dat hy weet/naer betamelijck onder-soeck/ al en waert maer een dagheliicksche sonde/ hy heeft oorsaecke/ niet om te moeten biechten/ maer om te moghen biechten / eñ deur die oorsaecke/ de gratie te vercrijghen diemen in de biechte vercrijght: dat is/quijt-schel van sonden/ eñ noch gratie toe daerenbouen. Wie en soude niet gheerne dick-mael gaen / iae/ om te segghen dagheliicks/ daer hy schuldigh waer/ van wat waere dattet zij / als hy met sijn schuldt te belijden/quijt-schel vant selue mogt vercrijghen: eñ noch bouen dien ghelt en waere toe?

Noch andere ongevalueert.

Sommighe latent oock/ om dat sy altijdts t'selue te segghen hebben. Dat is oock een seer kinderlijcke reden. Want wat wonder ist/ dat yemandt die creupel is/hem altijdts op die sijde meest beslijckt en vuyl maeckt/daer hy meest helt eñ manck gaet? Eñ deshaluen en ist oock gheen wonder/dat hy aen die sijde meest metten hādē eñ metten cladder is: ende dat soo dick mael als hy uyt gheweest heeft/ alst vuyl weder was. Eē iegelijck heeft sijn ghebreck/ daer hy hem meest in mis-gaet/ eñ daer hy manck in gaet/ eñ vuyl maeckt. Daer moet hy dan oock meest aen vallen / om metten bessem der biechte t'selue schoon te maecken. Het quaedt cruydt moet oock dies te meer uytghetrocken worden/hoe dattet lichter wederom uyt-comt: eñ soo ist altijdts te her-doen. Soo oock/die omtrent den viere verkeert/ die verbrandt hem meest: die metten messe/ oft andere scherp-snijdende alaem om gaen/die snijden hun somtijdts. Die climmen/vele gaen/ oft loopen moet/die quetst hem meest aen de beenen en voeten. Ende

niemandt

niemandt en verwondert hem / datmen altydts / oft meest altydts het selue remedie van doen heeft / alsmen hem ghemeynelijck op de selue maniere quetst. Sulcks ist biechten van t'ghene daermen meest hem in vergeet: al-waert oock altijdts by nae het selue.

Het derde / dat in d'antwoorde staet / twelck tot voort-ganck in Dick-mael ten autare gaen.
D deughden seer ende meest profijtelijck is: dat is het weerdigh nutten vā t'heyligh lichaem ons Heeren. Wie soude daer aen connen twijfelen? Want hy is den wegh/ die wy in-gaen moeten: Hy is t'leuen/ *Ioan.* 14. sonder t'welck wy niet eenen voet en connen ghestellen/ noch handt gheroeren/ oft t'minste teecken van leuen geuen: hy is de waerheydt/ die ons niet en laet twijfelen oft dolen: hy is onsen leydts-man: hy is ons viaticum, dat is/ teer-cost ouer wegh/ ende voetsel van onse reyse: sonder wien wy opden wegh beswijcken souden/ ende t'eene-mael afgaen van behoeuelijcke sterckte/ om voorts te gaen/ eñ toe te comen. Want sonder voetsel te willen reysen / dat waer willens en wetens sy seluen doodt-gaen.

Dat sommighe laten ten H. Sacramente te gaen / uyt reuerentie Flauvve redenen, van die selden ter tafel ons Heeren gaen. en weerdigheydt: daer soud'ick wat af houden/ saeghmen dat sulcke/ als sy al ghebeyt hebben (oock een iaer lanck) als-dan met meerder inwendighe bereydtschap/ weerdigheydt/ ende deuotie ginghen/ dan ander die der dick-mael gaen. Maer men siet als-dan d'alder-meeste ongestichtigheydt/ als die tijden comen/ op welcke de iaerlinghen ten autare gaen. Dan verliest men al sijn deuotie / soo priester als t'volck: midts de groote woestheydt/ ongheregeltheydt / eñ onweerdigh toe-loopen. Ick laet staen/ hoe die biechten te werck gaen/ die van een gheheel iaer-lanck/ soo licht/ soo ongherecdt/ soo al droomende ghedaen worden. Soo dat al de reuerentie en weerdigheydt van sulcke (die hun daer mede behelpen om selden te gaen) meest ghelegen is/ in haer beste cleederen aen te doen / oft oock andere te ontleenen/ eñ haer in ander-lieden pluymen te verhoeuerdighen/ ende te gaen spacieren en wandelen / naer datmen ten H. Sacramente ghe-weest heeft. Veur dese selue verdraeyde reuerentie/ wachten hun de boden van handt oft vingher aen eenighe saecke te steken / al waert oock een werck van verootmoedinghe / eñ betamelijcke ghedienstigheydt/ binnen den huyse/ oock op Paesch-daghen gheoorlooft. Maer en maecken binnen dien gheen werck van groote ghewillighe verstroytheydt/ curieusheydt/ onnutten clap/ langs de straeten te gaen/ om te sien en ghesien te worden. Als oft sy onsen Heer / die sy ontfanghen hebben / niet haest ghenoegh en souden verliesen / ten waer dat sy hem alsoo in vele manieren ende oorsaecken / van straten ende sijde-weghen / sochten te ontduycken / ende haer quyt te maecken.

Loosheydt des vyãdts, int af treeken der menschen, van ten autare te gaen.

Dits den raedt en subtijlheydt des vyandts: die ons dit/ als d'alder-salighste eñ noodtlijckste om wel te beclijuen/ eñ in heyligheydt voort te gaen/altijdts soeckt t'ontsetten eñ te ontsteken. Het welck/ als hyt deur ongheloouigheydt/oft quaed-willigheydt / oft openbaere traegheydt/eñ onachtsaemheydt niet en can becomen: soo doet hyt onder het decksel ende mantel van meerder deuotie eñ weerdigheydt. Soo daer mede de simpele menschen bewimpelende: dat sy niet alleen uyt sulcks soo goede een saecke en laeten / eñ t'profijt verliesen: maer dat meer is/op soo schoon een schijn en cleedt van meerder reuerentie/haer derren laeten veur-staen/dat sy beter doen/ dan dieder dickmael gaen / als oft die teghen dese behoorlijcke weerdigheydt des H. Sacraments deden.

Siet waer wy comen/als wy ons soo lichtelijck laeten leyden/van hem die een verrader en verleyder der sielen is: eñ dict al uyt den ouden haet en nijdt is op-rockende/die hy t'onse-waert draeght. Deur welcken nijdt/hy niet ghelijden en can/dat wy (hoe katijuigh dat wy zijn) al-hier het broodt der engelen eten / wiens hy hem onweerdigh ghemaeckt heeft: Eñ dat wy/ deurt ghetijdigh nutten des-selfs/verwachten om met de selue engelen/ in-woonders te werden van t'hemelsche Hierusalem: eñ aldaer te besitten de stoelen / daer sy-lieder boose gheesten uyt-ghe worpen zijn.

Elck sie dan/ hoe hy wel-varen can/met sulcken raedt te volgen/ van selden ten H. Autare te gaen/oock die in sy seluẽ schoon en goedt schijnt te wesen. Maer dit ist / met noch vele andere sulcke practijcken/ daer den vyandt hem in transformeert / eñ verandert in de

2.Cor.11. ghedaente van eenen engel des lichts. Want het hem euen ghelijck staet / hoe hy den mensche ter hellen crijght: t'zij deur openbaere quaedtheydt / t'zij deurt schijnsel van iet goedts / soo dit schijnt te wesen: als laetende te biechte ende ten H. Sacramente te gaen uyt meerder weerdigheydt: Eñ/alst al-om comt/ hy maeckt datter sulcke met minder bereydtschap / eñ dies met meerder onweerdigheydt gaen/dan oft syder dick-mael ginghen. Dits den võdt des vyandts: die oock selue veinsen soude de H. Sacramenten te eeren / eñ te aenbidden/ als hy slechts daer mede verhopen moghte van de selue onder den voet te brenghen / eñ tot een meerder verachten. Volght lieuer den raedt der H. Kercke / den wille ende roep Christi/ eñ het exempel van soo vele Godvruchtighe menschen.

Om elck van dese drij middelen/ tot s'deughdts vermeeren / met eenigh exempel te verclaeren: soo comt veur d'eerste wel ter handt/

Confess. lib. 5. cap. 13. t'hooren vant woordt Godts aengaende/ hoe dat Monica/ de moeder van S. Augustijn/ onder soo vele raeden en middelen/ die sy verdachte/om haren sone Augustinum tot Christum te brenghen/ veur

het

het principaelste hem gheraden heeft / dat hy S. Ambrosium soude
E hooren prediken. Want bouen dien/ dattet Woordt Godts te hooren,van sy seluen crachtigh is : soo brenght het bouen dien den mensche tot de twee andere: te weten/ totter biecht ende tottet nutten des H. Sacraments.

Pelagia/ die vermaerde sondaerersse / deur t'hooren vant sermoon byden bisschop van Heliopolen Nonnus ghedaen / is van hare boosheydt op ghestaen: soo wy noch elders roeren.

Niet sonder reden en is S. Bernardt by een bassende hondeken/ eñ S. Dominicus by een hondeken/ dat met een brandende tortse in sijnen mondt houdende/ de weerelt scheen t'ontstelien / aen haer-lieder moederen/ in eenen droom / als sy van dese groot ghinghen/ beteeckent gheweest. Want/ deurt prediken/ bastmen teghen t'quaedt/ eñ men weckt de menschen totter deught. Men ontsteekt oock de herten met een deuotie/ en liefde van wel te leuen. T'welck vier Christus in de weerelt quam steken. *Surius to. 4.*

De biechte maeckt dat den mensche sy seluen niet ghelijck en is/ maer als een nieuw creature wordt. Soo't dickmael ghebleken is/ den vyandt deur de besetene/ de sondaeren haer sonden verwijtende/ ende naer de biechte/ de selue niet kennende. *Marulus lib. 4. ca. 18.*

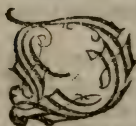
Het H. Sacrament des Autaers maeckt den mensche hemelsch: volghende de nature der hemelsche eñ engelsche spijse. Deur sulcks ist ghesciedt/ dat sommighe/ oock langhe tijdt gheduerende/ gheen lichaemelijcke spijse van noode en hadden/ mettet broodt der engelen ghevoedt zijnde. Eñ om Maria Magdalena/ Maria Egyptiaca/ eñ meer andere te verswijghen : Liberalis den discipel van Heliodorus bisschop / des sondaeghs de heylighe communie ontfanghende / bleef voorts al de weke deur sonder eten oft drincken : sijn spijse en dranck was voorts den wille Godts vol-brenghen. Dat hy dan dese drij dinghen sy seluen ghemeyn maecke / die in deughden voortgaen wilt. *Idem li. 4. cap. 12.*

Ghebedt om profijtelijck t'woordt Godts te hooren/ om wel te biechten / eñ ten autaere des Heeren te gaen.

Wilt/ o Heere/ mijnen mondt/ oore / en herte / met v goddelijcke gratie openen/ supueren/ en besitten : op dat ick v heyligh woordt met ooren om hooren hoorende / eñ mijne sonden volcomelijck biechtende : met v/ deurt nutten van v heyligh lichaem/ vereenight magh worden/ eñ in v eeuwelijck leuen. Amen.

CAP. XXXVII.

Moetmē, om s'volcks gesegh, de deughd en tgoed verlegghen?
Siet ghy naer uvven vvegh; maer niet, vvatmen sal segghen.

Gaet voort in deughden, en laet al segghen.

Ese vraghe volght seer wel op de veur-gaende: want ghemeynlijck / die wel beter doen wilden dan sy ple- A ghen/ haer leuen beter aen stellen / eñ daer toe meer te sermoone/ te biechte ende ten H. Sacramente gaen: meer vasten/bidden / misse hooren/oock dagheliycks waert hun moghelijck / eñ andere wercken van deuotie/ penitentie/ en caritate bestaen te doen : die hebben ghemeynelijck wat te hooren eñ te lijden : principalijck eñ oock om te segghen alleen int beghinsel van sulck een goedt veur-nemen. Eñ alsoo/ niet alleen en besesten sy in haer seluen die bitterheydt/ die int plooschen der note eñ beghinsel der deughdt gheleghen is (soo wy int xxxj. Capittel gheseyt hebben) maer oock van andere menschen die hier op spreken/ eñ met schijnsel B van verwijt lastigh vallen. Schijnsel van verwyt / segh'ick / om datter gheen op-recht verwijt op de deughdt en valt. Daerom/als-

Schijnsel van verwijt, is vvaeren lof.

men iemandt verwijt t'ghene daer deughdt eñ eere in gheleghen is: als dat hy sober en matigh is/dat hy kerckelijck/godtvruchtigh / eñ heyligh is: dat en is al maer een schijnsel van verwijt/eñ eenen waer-achtighen lof. Soo segghen de verdoemde/ haer schimpen/verwij-ten eñ spot beclaghende : Hi sunt quos habuimus aliquando in de-risum; & in similitudinem improperij. Sprekende vande salighe al-dus: Dit zijnse/die wy eertijdts veur onsen spot ghehouden hebben/eñ tot een schijnsel van verwijt. Siet/hoe sy nu by Gode verheuen zijn.

Sap. 5.

Daerom/verre ist van daer/datmen een goedt werck/ om het seg-ghen oft schimpen des weerelts soude moeten laten / men moet als-dan maer te cloecker ghemoedt zijn/eñ te heughelijcker voort-gaen. Want uyt sulcks / als uyt een seker teecken/zijt ghy verseckert/dattet goedt moet wesen : aenghesien dat den boosen vyandt eñ de weerelt soo contrarie valt eñ mis-haeght. Eñ bouen dit/soo hebt ghy t'ghe-tuyghenis van Godts woordt/van Godts dienaers / eñ alle Godts vrienden/ dat sulcks ghedaen/wel ghedaen is eñ deughdelijck.

Des-haluen seght d'antwoorde seer wel : *Siet ghy naer uwen wegh;* Dat is/wat v te doen staet/ ende *niet watmen sal segghen.* Want vele menschen zijn soo slecht/ eñ qualijck ghegrondt / dat sy oock d'alder-beste saecken / iae selfs den claren en merckelijcken roep Godts tot eenen heylligheren staet/ sullen laeten varen/alleenlijck uyt dat alder-sotste cleyn bescheedt / te weten: *Wat salmen segghen?* Ghinghe ick in

Cleyn bescheedt: Wat salmen segghen?

een

Virtutiſne viâ, populari abſterrear aurâ?
Vrge iter vſque tuum: diſcerpant cetera venti.

Moetmen, om tvolckx gheseck, de deucht en tgoet verlegghen?
Siet ghy naer uwen wech: maer niet, wätmen ſal ſegghen.

Faut il pour le rire, Du monde, et ſon dire, Rompre ſon deſſein?
Suy touſiours tes erres, Ne te chaillant guerres, De ſon caquet vain.

een cloester: veranderde ick van leven / van cleederen / van manieren / van gheselschap: wat soudemen segghen? Wie? De goede sullen t'werck prijsen / ende Godt dancken: de quaede sullent met haer quaedt spreken te meer versekeren / dattet goedt en godde lijck is.

Soo antwoorde dien Philosooph / alsmen hem seyde: Men seght vele quaedts van v. Ick ghelooft wel / sept hy / Sed mali: Maer de quaede. Als oft hy segghen wilde t'ghene dat Seneca seght: Malis displicere, laudari est: De quade mis-haghen / dat is soo veel als gepresen te worden. Want haer mis-prijsen / is grooten lof. Het moet wel goedt zijn / dat met het quaedt niet en accordeert. Seneca.

Daerom moet een yeghelijck toe-sien / ende syn saecken wel overlegghen / metten raedt van de ghene die in sulcks verstandt hebben / ende diens werck dat het is sulcks te onder-richten. Siet al-voren / wat de eere Godts / v siele salighepdt / en wel-vaert vereyscht / ende doet dat: sonder te aen-sien / watmen segghen sal / ende derghelijcke

C kindere dinghen / ten principale niet dienende. Een cloeck peerdt gaet altijdts moedelijck syn ganghen / al basten al de honden vander strate op hem: sonder hem eens te verweerdighen om te sien / oft daer op te letten: vele min van stil te staen. Maer t'gaet soo veel te cloecker Een cloeck peerdt laet de honden ballen.

D deur. De honden moghen bassen en volghen / willen sy: oft sy moghen weder naer huys keeren / alst haer lieder believt: maer t'peerdt gaet metten synen deur. Eñ men siet dat de honden langher eenen mensch volghen ende meer bassen / hoemen meer wercks daer van maeckt / eñ hun bassen meer wilt beletten. Maer ist dat ghy v ganghen gaet / sonder eens daer naer te sien: sy moghen een huys oft twee verre nae-volghen al beckende en bassende / maer ten lesten / het is noch haer-lieder beste / van selfs te swijghen / eñ ten neste te keeren.

E Ghelijck oock een vrouwe / de eyren uptten neste halende / sy gaet De hinnen

F met haer saecken voort / eñ laet de hinnen cakelen / eñ den hane mede / hebben ist dat hem believt / soo langhe alst hun lust: binnen dien / sy denckt: t'kakelen. Ghy hebbet cakelen / maer ick hebbet ep. Alsoo en isser niet op te achten / op al het segghen vande menschen: maer t'beste is / Wel doen / en metten synen voort-gaen / sonder veel segghen. Want / ghelijck ghy met goeder conscientie niet en soudt moghen t'quaedt doen / al waert dattet v al de menschen aen presen / en daer toe stouwden: alsoo en mooght-ghy dat goedt en deughdelijck is niet laten / al soude de weerelt daerom achter v spreken / oft in t'selve beschimpen.

Tot sulcke dient ghesept / t'ghene dat Titus Tacitus tot Metellum seyde / soomen leest: als hy hem lasterde / met quade op-sprake en woorden / sept hy: Facile est in me dicere, cùm non sim responsurus: Ghy hebbet schoon segghen / en op my spreken / aenghesien dat ick v niet en wil antwoorden. Maer veur noch lijdtsaemer re- Tacitus.

den

den soo seyt hy totten seluen: Tu didicisti maledicere: ego, conscientia teste, didici maledicta contemnere: Ghy hebt gheleert quaedt spreken: eñ ick/ naer t'ghetuyghen mijnder conscientie/ ende met dat ghetuyghenis te vreden/ hebbe gheleert/ sulcken quaden clap te versmaden. Eñ/ zijt ghy meester van v tonghe/ om al te segghen dat v belieft: ick ben meester van mijn ooren/ om te moghen hooren sonder my te stooren.

D'welck ontwijfelijck wy Christenen veel beter behoorden te onderhouden/ dan sulcke heydenen. Wel wetēde/ dat ons veur Godt/ al den lof en prijs des gheheele weerelts niet en sal verschoonen/ ist saecke dat onse conscientie ons veroordeelt. Ende dat ons oock al het teghen-craey van alle menschen niet en sal bes waren/ ist dat wy naer Godt en conscientie ghedaen sullen hebben. Te meer/ dat wel doen en quaedt hooren oft lyden/ dobbel verdienste is. Regium est: Het is een Coninckelijck fait.

Tob. 2. Tobias moeste wel t'verwijt van sijn huys-vrouwe hooren/ ende schimpighen vloeck: al oft Godt hem daerom met blindtheydt besocht hadde/ om dat hy aelmoessen gaf/ de dooden was begrauende/ den hongherighen spijsende/ den bedruckten vertroostende/ eñ andere goede wercken dede. Soo oock sijn vrienden hem te veuren met sulcken op-spraeck hadden lastigh ghevallen. Maer hy en liet het daerom niet: hy wiste wel beter.

Iob 2. Soo oock Iob daerom vanden wegh der deughden niet en weeck. Christus heeft ons van sulcks in hy seluen claren spieghel ghenoegh

Luc. 18. ghegeuen/ in al sijn leuen. Als oock dien blinde-man neffens den wegh/ die dies maer te luyder en riep tot onsen Heere/ hoe hem de scharen meer teghen waren en straften van sijn goedt veur-nemen.

Nicephorus lib. 11. cap. 36. Moyses een Heremijt, van een moorder.

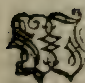
Men leest van Moyses Maurus/ eenen roouer eñ moorder/ hoe dat hy int beiagh van sijn boos voort-stel/ de bosschen en wildernissen van Egypten deur-loopende/ tot die heylighe heremijten eñ Religieusen/ die daer woonden/ ten goede ghelucke comende/ beweeght heeft gheweest in haerlieder heyligh en stranghe leuen/ een begheerte crijghende om die naer te volghen: soo hy oock van stonden aen ghedaen heeft/ hem aen Isidorus Abt beuelende/ om sijn discipel ende leerlinck te wesen. Wat heeft hy ghedacht en ghedaen? heeft hy gheyerst/ Watmen segghen soude? principalijck sijne mede-ghesellen/ sulcke wildt-vanghen en voghelen? Hy heeft al anders sijn goedt veur-nemen houden staende/ dan dat hyt met sulck een licht loos windeken soude hebben laeten om stooten. Hy heeft vijf-en-seuentigh iaer lanck Gode soo ghedient. Eerst veur al ses iaer lanck in een cellecken ghesloten/ en penitentie doende ouer sijn veur-gaende sondigh leuen. Hy stondt een groot deel des nachts in sijn ghebedt/

sonder

sonder hem te roeren: vastende altijdts te water ende ten broode. Hy ghingh s'daeghs van hutte te hutte/ de wildernis deur/ eñ vulde de cruyckskens der heremijten met water/ upt liefde eñ ghedienstighe ghehoorsaemheydt. Binnen dien viel hy hier en daer inde handen eñ t'ghemoet van sijn oude calanten/roouers/en sulcke landt-schuymers. Wat dede hy? Schaemde hy hem van sijn habijt? van sijn werck? van sijn veranderinghe van leuen / om haer-lieder segghen? Neen hy doch. maer hy bekeerdese selue tot een beter. Eñ ghelijck hy van een moor wit geworden was: alsoo leerde hyse oock haer swart vel/ en sondighe smetten af-legghen: ende braghtse met hem/ ende maeckter oock heylighe heremijten af. Hy is een Heyligh/ vermaert in deughden/wiens dagh comt den xxviij. Augusti.

Soo ist oock van S. Willem / Hertogh van Aquitanien / deur Sinte Bernardt totter eendrachtigheydt der H. Kercke/eñ tot leedtschap van sijne sonden ghebraght zijnde. Als hy sijnen staet/ habijt/ en leuen ghelaten heeft/een heremijt werdende: het harnas/ t'welck hy teghen de eenigheydt der H. Kercke ghebruyckt hadde / nu uyt leedtschap en penitentie op sijn bloot lijf draghende / ende seer scherpelijck in grooter ootmoedigheydt leuende. Waert saecke dat hy daer op ghepast hadde / op t'ghene dat sijn vrienden / ende al de weerelt seyde: soo soude hy haest den ploegh hebben laten staen / eñ om ghesien. Maer ter cōtrarie heeft hy selue vele andere tot sijn veur-nemen ghetrocken / ende een Orden inghestelt der Wilhelmijten / int iaer ons Heeren 1155. Soo moetmen int goedt voort-gaen/eñ andere laten segghen soo't hun lust. *Surius tom. 1. Febr. 10. S. Willem.*

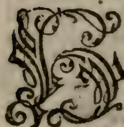
Ghebedt/ om ghestadigheydt der deughden.

Ant wy sonder v/ o aldersoetste Jesu / niet goedts gheppeysen/beghinnen/ noch min vol-comen en connen : maeckt ons vol-standigh in deughden: ende gheeft ons gratie soo alle belctselen te verachten : dat wy den wegh der saligheydt ombelemmert deur-wandelen / ende den loon der deughden ghenieten moghen. Amen.

CAP. XXXVIII.

De drij vyanden fel, vvelck zijnse, die ons quellen?
De VVeerelt, t'Vleesch rebel: en den Prince der hellen.

Adde den mensche Godt te vriende ghehouden/ soo en soude hy gheen vyanden ghehadt hebben/ dan den vyandt vander helle: eñ die en hadde hem niet connen deeren. Maer als wy Gode weder-sporigh ghewor-den zijn/ dan soo ist ons al teghen ghevallen/ ende wy oock ons seluen lastigh ghewordden. Dit seyt Job aldus/ uyt onser aller naem: Peccaui &c. Posuisti me contrarium tibi: & factus sum mihi metipsi grauis: Ick heb ghesondight: ende ick ben/ o Heer / v contrarie ghestelt: ende my seluen lastigh ghewordden.

Drij vyanden der sielen.

Iob 7.

Al dat den mensche quelt ende tot sonde treckt / dat begrijptmen in dese drij partiale vyanden: De Weerelt/het Vleesch/ eñ den Duyuel. Die ons oock van S. Jan Euangelist op een ander manier te kennen worden ghegeuen/aldus: Omne quod est in mundo, Concupiscentia carnis est, Concupiscentia oculorum, & Superbia vitæ: Al dat in de weerelt is / oft t'is begheerlijckheydt des vleeschs / oft begheerlijckheydt der ooghen / (t'welck de weerelt seer wel bedieden magh) oft t'is hooveerdije des leuens: daer den duyuel den coninck en prince af is. A

1. Io. 2.

Want al zijn dit ghelijck die verscheyden legheren / elck een heyr op sy seluen maeckende / om ons van alle kanten strijdt te leueren: nochtans is den boosen gheest opper-veldt-heere / eñ Prince van al. Ende sijnen toght/ ende aenslagh/ wordt wel by de Chaldeen ghele-ken/daer van aldus int boeck Job staet: Chaldæi fecerunt tres turmas, & inuaserunt camelos, &c. De Chaldeen hebben drij troppen ghemaeckt/eñ soo van alle kanten aen-vallende/ hebben de kemelen ghenomen/ ende de knechten verslaghen. Daerom seght den seluen Job seer wel: Militia est vita hominis super terram: Het leuen vanden mensche opder aerden/ is eenen strijdt. Dese weerelt is het veldt/ daer den strijdt en slagh ghelevert wordt: ons leuen/ is den tijdt van vechten / ende de croone te verdienen: ende dan volght den tijdt van ghecroont te werden / veur die wel ghevochten sal hebben . Soo S. Paulus seght: Nemo coronabitur, nisi legitimè certauerit: Niemandt en sal ghecroont worden/dan die wettelijck / en soot betaemt ghevochten sal hebben. B

Iob 1.

Iob 7.

2. Tim. 2.

De reysende kinderen van Israel in de woestijne hadden een ghedurighe oorloghe teghen haere vyanden: ende die verwonnen hebbende/

Quæ nos infeſto circumſtant agmine peſtes?
Mundus ouans:Sathanáſq; furens:Caroq; intimus hoſtis.

Die dry vianden fel, welck ſynſe; die ons quellen?
De weerelt: t Vleeſch rebel: en den Prince der hellen.

Quel ennemy tache, Sans treue et relache, Sur nous trionfer?
La Chair fretillarde, Le Monde, et la darde, Du Prince d'enfer.

bende/quamen sy int landt van beloften: soo ist oock met ons/ ghe-duerende onse reyse van dit tegenwoordigh leuen. In welcke toght/ wy vande rechter sijde / eñ vande slincker sijde/van vele vyanden be-stormt worden / die ons den inganck van ons beloofde landt des he-
C mels soecken te beletten. Maer/ Gode lof/ desen troost hebben wy/ als s'menschens conscientie wel gherust is / soo is hy oock wel be-vrijdt teghen al sijn vyanden : ghelijck een eghelken int midden der bassende honden / alst sijn scherpe burstelen op-stelt / ende hem daer mede int ronde bewapent.

Den strijdt die ons t'Vleesch leuert/ is ons eerst-mael ghefigu- I. T'Vleesch.
D reert gheweest in Eua / die Adam met soetigheydt tot ouer-tredinghe vant ghebodt Godts ghebraght heeft. Ten anderen / in dien dwaesen Nabal / diet al stelde op ghemack/ende sy seluen wel te voe-uen/ voorts op de reste niet achtende : bot/onbeleeft/ ondanckbaer/ stuer/ende sy seluen met wulpschepdt/ende wellusten verlastende/en hem een onverwachte doodt causerende. Van wien des-haluen Abigail sijn huys-vrouwe seer wel seyde : Stultus est Nabal, secundùm nomen suum: & stultitia est cum eo: Nabal is sot/volghende d'uptgheuen sijns naems: ende de sotheydt is met hem. Soo ist met het Vleesch : als met d'een handt lieflijckheydt der bloemen ende cransen aen-brenghende / ende met d'ander handt het helsche vier veerdigh hebbende/ om v bedrieghlijck daer toe te helpen. Ghenoeghte nemende in alle wellustigheydt ende vermaeck: sonder eens te dencken / dattet al cort en verganckelijck is / t'welck hier ghenoeghlijck is: ende dat daer veur de pijne ende de tormenten eeuwigh zijn. 1. Reg. 25.

Goliath is oock een figure des vleeschs gheweest : die als eenen vleesschenen toren / den gheest/in Dauid ghefigureert altijdts is re-bellerende ende weder-staende/met grooter verwaentheydt. Ist niet eenen claghelijcken strijdt / in welcken men niet vrij en is/oock van sijnen naesten vriendt/eñ ghebuer/iae selfs inwoonder? Die binnen s'huys woonen/zijn eens menschens vyanden: die hy niet gheschouwen en can. Wat is eenen mensche naerder bestaende/dan sijn eygen vleesch en bloedt? Dies gheeft hy de selue voetsel / beschudtse en be-weertse van quaedt en van ongherief: met hem int selue bedde te slapen ligghende / met een cleedt deckende / aen een tafel settende/ ende altijdts met hem draeghende / slaept hy/waeckt hy/ waer hy is oft wat hy maeckt: ende nochtans veur vyandt moet verkennen en houden. Seyt S. Paulus : Ick weet wel/ dat in my/ dat is / in mijn vleesch/ gheen goedt en woont. 1. Reg. 17. Mich. 7. Matth. 10. Rom. 7.

Ende van waer comt ons doch dese vyandtschap ? uyt de sonde van Adam. Soo wy in Adam Gode ongehoorsaem zijn gheweest: soo hebben wy veur punitie / onder vele andere katijuigheden/ oock

dese ghewonnen/ dat ons vleeschs quade gheneghentheydt haer oproert teghen den gheest. Dit verclaert den heylighen Apostel aldus:
Rom. 7. Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ: Ick sie en ghevoele/datter een ander wet in mijn leden is/die de wet des gheests weder-sporigh is. Eñ deur sulcks roept hy / onser aller allenden in hem beclaghende: Infelix ego homo; quis me liberabit de corpore mortis huius? O ick katijuigh ende ongheluckigh mensche/ wie sal my van dit steruelijck ende doodelijck lichaem verlossen? Dat dit menigh mensche wel aendachte / hy soude al anders op sijn hoede zijn / eñ soo niet met eten en drincken / ende met alle maniere van wellustigheydt hem in duysent perijkelen stellen. Noch en soude de-
4. Reg. 4. sen vleesch-pot/ daer de doodt in sit (soo de kinderen der Propheten tot Eliseum riepen) soo altijdts sijnen vollen brandt gheuen : noch olie int vier ghieten : maer soude lieuer met wateren van tranen en penitentie/ soecken te blusschen : oft t'houdt en t'voetsel vant vier/ deur matigheydt en abstinentie/ te onttrecken : oft oock den pot vanden viere nemende: midts haer seluen uptten ghesellschape/ende oorsaecken des weerelts vertreckende/een abstract leuen aennemen. Oft anders sullen versekert zijn/ van met desen onsupueren brandt te verdolen inden helschen brandt.

De Weerelt. II. Den tweeden vyandt is de Weerelt: die ons oock al bedrieghelijck E aen comt: als met d'een handt schoone daghen / schatten en hooghevdt aen-wijsende: maer met d'ander/bedecktelijck aermoede/verdriet/slauernije/eñ alderley katijuigheydt toe-brenght: haer leelijck swart aensicht met een schoon maschere vermommende / om ons te beter te bedrieghen. Hier van sullen wy luttel ter deser plaetse vermellen / om dat wy dit breeder verhandelen moeten int lxxv. Capitel/ en sommighe andere nae-volghende.

By de Weerelt werdt verstaẽ de boosheydt/valscheydt/ijdelheydt/ eñ sotheydt vande menschen die sulcks beminnen: iae die menschen selue zijn de weerelt. Van welcke/aenghesien dat den boosen vyandt t'hooft is/ soo heet hy den Prince des Weerelts / dat is/ der boose
August. Sermon. 49. de Temp. ende weereltsche menschen. Aldus vraeght S. Augustijn : Quare peccatores nomine mundi appellantur? Quia dilectione mundi inhabitant mundum : Waerom heetmen de quae menschen de weerelt? Om dat sy metter liefde des weerelts de weerelt bewoonen.

De weerelt bevecht ons wonderlijck : te weten / met lacchen/ schoon-spreken/veel belouen/wel toeuen/prijsen/ende eere bewijsen. Daer van wel de figure was/ Joab/ Amasam sijnen broeder by den kinne nemende en cussende/ eñ met eenen/onverwacht/bedecktelijck
2. Reg. 20. de steke des doodts gheuende/ segghende : Salue mi frater : Weest ghegroet/ o mijn broeder. Soo oock Judas/ met eenen cus onsen

Saligh-

Saligh-maecker vercoopende/verradende/ eñ leuerende. Alsoo doet de weerelt/met al haer schoon-spreken/ schoon voort-doen / met al haer prijsen/smeecken / en belouen : als met eenen ghevepnsden cus den onbehoeden mensch verradende/ende ter eeuwigher doodt brenghende. Elck sie toe: want tegẽ sulck eenen bedeckten vyandt hem te wachtẽ/dat is qualijck doenelijck. Soo S. Augustijn sept/soo ist. O munde immunde, fallax,& proditor! Nunquid non periculosior es blandus, quàm molestus ? Nunquid non magis timendus es dum allicis,quàm dum spernis? O onsuyuer Weerelt / bedriegheliјck/en verradigh! Zijt ghy niet sorghelijcker als ghy smeeckt / dan als ghy lastigh valt en dreyght ? Zijt ghy niet veel meer te vreesen / als ghy aen-lockt/dan als ghy verstoot en versmaedt? Eñ soo doet sy / als sy met lieflijckheydt niet en wint/ dan stelt sy haer tot ghecken/tergen/ verwijten / beschimpen : eñ ten lesten tot openlijck verbolghens toe. Alst met t'vosse-vel niet gaen en wilt/ dan treckt sy t'leeuws-vel aen. Ende als-dan is eenen mensche beter daer af bevrijdt / als de weerelt hem lastigh valt ende benijdt. *Augustin. serm. 31. ad fratr. in eremo.*

Daerom/gheen beter middel / om van de weerelt niet bedroghen noch verwonnen te worden/dan datmen die lieuer sie teghen te hebben/dan mede. Want als-dan is men versekert / dat de weerelt ons vyandt is/ soo sy euen wel altijdts is: eñ dat wy Christum te vriende hebben : diet ons veur-sept / ende daer mede ghetroost heeft/ aldus: Si mundus vos odit, scitote, quia me priorem vobis odio habuit : En *Ioan. 15.* weest niet verwondert: ist dat de weerelt u-lieden haet : weet/ dat sy my eerst behaet heeft.

Den derden vyandt is den Duyuel / die hem als Prince met het Den Duyuel. III.
F Vleesch ende met de Weerelt behelpt / om ons tot sonde ende alsoo totter verdoemenis te trecken. Dit doet hy eerst-mael/ met quaedt ingheuen: ten tweeden deurt quaedt behaghen : ende ten lesten met consent int herte / om t'quaedt te vol-brenghen. Het welcke / alst in groote saecken ghesch iedt / dood-sonde is : al en wierdt metten wercke niet vol-comen. Maer de cleynheydt der saecke / oft eenighe circonstantie verminderen somtijdts de sonde / dat sy maer daghelijcks en zijn.

Hier uyt moghen wy ghenoegh sien/ dat wy niet al te gherust slapen en moeten : maer als vrome soldaeten en crijghs-knechten/ goede wacht houden / ende toe-sien aldermeest daer wy weten dat ons casteelken cranckst is : want den vyandt oock daer altijdts meest op uyt is : ghelijck er-varen capiteynen pleghen in hun aenslaghen te onder-houden.

Want den boosen vyandt heeft dat veur costuyme / de ghenegentheydt van een ieghelijck te aenmercken/ eñ meest elcks cranckheydt:

aldaer oock meest pooghe doende om te bestormen eñ in te nemen: al soude hy oock op ander/ stercke / ende wel-bewaerde canten loos-alarm doen: om als-dan den mensch / daer hy onsterck is eñ hulpeloos/ te bevechten eñ te verweldighen.

Conditien des vyãdts. Desen vyandt heeft al de conditien / diemen in vyandt pleeght te vreesen. Hy is al-veur een oudt costumier/ eñ heuet nu omtrint de ses duysent iaeren ghedaen. Hy is loos en sterck : want al sijn natuerlijcke gauen/ die hy hadde als engel in sijn schepsel: die zijn hem gheheel ghebleuen. Hy is quaedt en hoouerdigh / eñ des-haluen groot van presumptie en vermeten/ stout van begrijpe/ eñ hart-neckigh int vervolgh. hem niet vermoedende/ noch t'velt verlatende/ al wordt hy oock dickmael verstooten en verwonnen. Hy is nijdigh / argh/ ende onbeschaemt.

Hulpe teghen onse vyanden. Maer/ niet teghen-staende al dit / behoudens goede wacht/ toesicht/ eñ toe-vlucht tot hem / onder wiens vendel des H. Cruys wy ons int heyligh doopsel hebben laten aen-schrijuen / dat is Christus Jesus/ soo en moeten wy nommermeer den moedt verloren geuen: Want/ stercker is hy die met ons is/ dan die ons teghen is.

Eph. 4. Jac. 4. Daerom seght wel den H. Apostel Paulus : En gheeft den duyuel gheen plaets: Houdt v cloeck/ en wijckt niet. Jae dat meer is/ S. Jacob seght aldus: Weder-staet den vyandt/ eñ hy sal van u-lieden wegh loopen. Wat soude iemandt min connen ghedoen / dan staen? niet wijcken? En dats ghevochten: dats victorie vercrijghen. Want/ den vyandt is ghelijck den Crocodijl : den welcken is eenen grooten water-draeck van de riuiere Nilus / oock te lande leuende. Desen heeft sulck een conditie/ dat hy naer-loopt de ghene die wegh loopen: maer ist dat iemandt staet / iae dat meer is / hem den tandt keert eñ inloopt/ dan loopt hy selue wegh. Daer op comt wel te pas/ dat S. Peeter seyt: Den vyandt loopt rondts om / als eenen brieschenden leeuw : maer veur remedie ende alderbeste weire / seght hy
1. Pet. 5. daer by: Cui resistite fortes in fide: Weder-staet hem / sterck int ghelooue. Ons ghelooue is/ dat Christus hem verwonnen heeft/ ende sijn macht benomen: soo dat hy ons niet hinderen en can / het en zij dat wy hem tot quaedt eenigh consent gheuen.

Wãt als hy hem ouer-gaept heeft/ eñ ouer-beten in Christo/ hem de doodt ten onrechte aendoende : dan heeft hy soo al sijn tanden ghebroken (by maniere van spreken) dat hy nu tandeloos zijnde/ ons niet bijten en can: dat is/ tot gheen quaedt bedwinghen: maer en can niet anders/ dan metten lippen spelen/ vleyen en smeecken : ons met soetigheydt ende bedrogh aen-lockende tot quaedt. Ende aenghemerckt dat dat van ons consent/ ende vrijen wille moet comen : soo en isser anders gheen weere van doen / dan met Godts gratie goede

wacht

wacht houden / teghen-staen / ende niet consenteren. Ghelijck eenen hondt die ghecketent light / al greinsde hy / al bies hy / al crijsel-tande hy/en al bete hy van quaedtheydt sijns selfs back-huys totten bloede / al scheen hy ons op te willen vlieghen/ende te verscheuren: nochtans zijn wy verseckert / dat hy ons niet deeren en can/ alsoo langhe als wy hem niet naerder en gaen/dan sijn keten streckt. Ist dat wy ghebeten worden / dat wordt ons met rechte ghewetten: want het is onse schuldt/ende onsen vrijen wille / dat wy ons onder sijn macht begheuen.

De vyādt, als eenen ghecketenden hondt.

Daerom ist datmen altijdts raedt in alle tentatie tot sonde / int beghinsel toe te sien / ende te weder-staen: want daer ligghet al aen: sonder t'welck / de rest niet licht om schouwen en is. Dit leert ons S. Isidorus noch met een ander ghelijckenis : Serpens est lubricus : cuius si capiti, hoc est, primæ suggestioni, non resistitur ; totus in intima cordis, dum non sentitur, illabitur : Den vyandt/als een serpent / is seer sleerigh en glat : wiens hoofdt/ dat is / d'eerste quaedt ingheuen/ ist datment niet en wederstaet : soo sluypt hy gheheel binnen / tot int diepste des herten: eñ men werdet niet gewaer/ dan alst te spae is.

Isidorus li. 3. cap. 5. de sum. bono.

Goede toe-sicht dan is noodsaeckelijcker dan groote cracht en sterckte. Want ghelijckmen deur een goede ghetrouwe schildtwacht / met in tijdts toe te sien / ende den vyandt t'ontdecken/meer doet / danmen met duysent mannen soude / als den vyandt nu tot in de poorte ware : Alsoo oock/ met in alle becoringhen in tijdts op sijn hoede te wesen/ ende alarm te roepen : dat is/ sijn hert tot Godt op te heffen / met bidden / ende bequame hulpe en middelen daer toe te wercke te stellen : daer mede doetmen meer / dan met al dat moghelijck is/ alsmen nu t'quaedt eenighen inganck totter herten/ deur t'consent/ oft oock alleen deur het behaghen ghegeuen heeft. Als den vyandt noch op t veldt is/ ende van vers ghesien wordt / met eenen clop/slagh/ oft trompet/cannmen hem doen vertrecken: maer als hy eenen voet inde poorte heeft : wat cost het sins/bloedts/en arbeydts/ eermen der te rugghe can doen uyt-keeren ? want meestendeel ist al verloren/ alst soo verre ghecomen is.

Goede vvachte vā noode.

Ende ghelijck het oock ghebeurt / als den vyandt met ghesloten brieuen eenighe stadt oft stercckte soeckt tot wantrouwigheydt ende onrechtigh ouer-comen / tot hem te verwillighen/ende te winnen: den besten raedt is/ die brieuen niet open te doen: maer ghesloten/en soo sy zijn / int vier te worpen : ende den bode te dreyghen op de galghe / ist dat hy met sulcks meer voorts comt. Alsoo is het sekerste/ ende best gheraden / de eerste aenvallende smeeckelijckheydt der becoringhen niet eens selfs te willen besien : Want beghint ghy den

Brieuen van verraedt ontdeckt.

schoonen

schoonen specieusen tijtel ende loflijck op-schrift te lesen : ghy sult voorts becoringhe crijghen/om open te doen : Ende dan/ beghint ghy de groote beloften te lesen / ende fenijnighen bedrieghelijcken lof en prijs van v seluen / met alsulcke andere aentreckelijcke saecken: ghy sult v bedroghen ende ghevanghen vinden / eñ soo al soetkens int quaedt consenteren.

Daerom/als sulcks te veur-schijne comt / int herte oft sin/ worpt die brieuen van smeeckende tentatien / noch ghesloten zijnde/ sonder eens een oogh op te slaen/int vier vande liefde Christi Iesu. Dreyght voorts oock den bode op te hanghen/ soo waer/en wanneer hy noch meer met sulcken verrader-stuck voorts quaem. dat is: Dreyght v quade en bedrieghelijcke sinnelijckheydt / die v sulcks aen-brenght/ met penitentie te castijden / ende aent Cruys Christi deur goede afsteruinghe te naghelen: op dattet haer niet meer en luste/ den vyandt uwer salighe ydt / in sulck een verraedtschap ghedienstigh te wesen/ maer ten dienste Christi stae.

Crijgh-vonden des vyãdts. De loose bedrieghelijcke Crijch-vonden des vyandts / moeten oock wel deur-kent eñ ghewacht worden. Want somtijdts den vyandt vertoont hem in cleynen ghetale : de meeste macht in abuicken achter eenighen bergh oft bosch schuylende: ende alsmen hem dies te onbedachtelijcker aen-comt/soo laet hy de menighte voorts comen/ ende al ouer-vallen. Soo dede Diotimus/ teghen die van Lacedemonien: Cesar teghen de oude Franchoisen/ende meer andere. Men moet den vyandt niet te seer vreesen / noch te seer cleyn-achten/ oft versmaden. Somtijdts sal hy de vlucht ghebaren en veysen: om v soo upt te locken : ende als hy v heeft daer hyt sochte / dan keert hy hem met ghewelde van veuren : ende andere die verborghen laghen vallen v aen van achter. Soo dede/int goede/ Iosue teghen die van Hay : Israel teghen Beniamin / die sy van Godts-weghe straffen wilden. Somtijdts sal den vyandt met een schijn van groote maght en menighte/den anderen een vreese aenjaghen. Soo heeft den boosen gheest aen Sint Antonis oock wonderbare op-loopen ghedaen: als oock aen S. Hilarion/ende meer andere: soo hy onsienelijck noch daghelijcks doet/ met menighte van tentatien / ende grouwelijcke invallinghen. Maer het sorghelijckste is/als den vyandt sulck eenen mensch met te groote dapper vreesselijckheydt / bangigheydt / en cleyn-moedigheydt verrascht / eermen hem wel can bedencken: t'welck al tot meerder verdienste comt/ alsmender gheen consent toe en gheeft. Altemets nemt den Vyandt het veldt-teecken / oft oock t'vendel van partije : iae meest de lose/alst ghesehieden can: om int Polyæn. li. 1. aencomen veur vriendt gherekent te worden. Soo heeft Darius ghedaen / de wapen-rocken der verslaghene vyanden sijn volck aentreckende/

treckende / ende soo op d'ander deel der vyanden seyndende. Soo doet onsen vyandt oock / hem niet alleen ghelatende / al oft hy onse ruste / wel-vaert / en salighe ydt sochte / soo hy deur t'serpent aen Eua seyde / en raedde als vriendt : maer oock hem somtijdts veranderende in de ghedaente van eenen engel des lichts. Soo vertoonde hy hem aen S. Juliana / daer sy inden carcker lagh : segghende dat Christus hem ghesonden hadde / om haer te waerschouwen / dat sy liever den af-goden sacrificie doen soude / dan al die sware tormenten te verwachten / daer sy sekerlijck in blijven soude. Juliana verbaest int aen-comen ende vremdt aen-spreken / haer tot Godt keerende / om onder-richt te worden in sulcken bedeckten aen-slagh: heeft terstondt van Godt verlicht gheweest / ende versekert vanden loosen truck des vyandts. Soo heeft sy hem ghevackt / ghebonden / en wel dapper gheslaghen / in sulcker voeghe als hy hem vertooghde / ende soo met confusie en schandighen af-danck verstooten. Soo heeft den boosen gheest al de practijcken en loose treken vast / die opt in crijgh-handel te lande / oft ter zee / is ghehoort gheweest. Maer den goeden Christen / op Godt sijn betrouwen stellende / deur-comt het al : triumpherende over t'Vleesch / Weerelt / ende Duyvel. *Marul. li. 5. cap. 7.* S. Iuliana.

Ghebedt teghen de drij vyanden onser sielen.

O Coninck der coninghen / ende Heere der heer-crachten / ick worde bevochten / en lijde gheweldt van alle canten: De Weerelt wilt my verheeren / t'Vleesch rebelleert / ende de Duyvel wilt den meester maecken : Helpt my / o Godt / dat ick den gheduerighen strijdt van dit leven / soo wettelijck deur-comen magh / dat ick de croone der hemelsche glorie versekert zij. Amen.

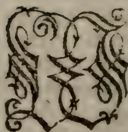

P Cap.

Cap. XXXIX.

VVat hulpe vinden vvy, teghen alſulcke iacht?
Godts gratie: VVille vrij: en dan, d'Engelſche vvacht.

Drij hulpen teghen onſe drij vyanden.

Onderlijcke groote goedtheydt Godts: dat hy ons/ A int midden onſer vyanden/niet hulpeloos ghelaten en heeft: maer van als dat ons tot behoorlijcke weere van noode is ſoo veur-ſien: dat wy/om de waerheydt te ſegghen/kennen en belijden moeten / dat den ſtrijdt en al onſe vyanden die wy hebben/ons meer tot oeffeninghe van onſe gheeſtelijcke wapenen dienen / ẽ tot meerder oorſaecke van triumphante victorie/ ons van Gode ghegeuen zijn: dan tot onſer eenighe ſchade oft verlies. Soo ſy alle ontwijfelijck by experientie bevinden / niet alleen/ die deſen ſtrijdt salighlijck deur-comen zijnde / nu int ghebruyck der croonen ende triumphe zijn / die ſy als victorieuſe vechters verdient hebben: maer oock die hier noch in de ſtrijdende kercke zijn/ noch onſeker weſende van de victorie.

Daerom moeten wy wel ghemoedt zijn/ ẽ van t'bloedigh/ deurſcheurt vendel des H. Cruys niet ſcheyden/noch af-wijcken: maer ſegghen cloeckelijck met Job: Pone me iuxta te; & cuiuſuis manus pugnet contra me: Stelt my/o Heere/neffens v: ẽ dat elcks handt teghen my vechte. Als oft hy ſeyde / ghelijckmen ſoude ſegghen: Stelt uwen voet byden mijnen: ende come die comen wille. Diets luſt/die plucks. Ghelijck den Prophete Iſaias ſeght: Stemus ſimul: quis eſt aduerſarius meus? accedat ad me: Laet ons/o Heer/tſamen ſtaen/en voet houden: laet ſien/wie is mijnen vyandt? dat hy come: het ſal hem ghelden. D'welck met clare woorden den Apoſtel Paulus ſeyt: Si Deus pro nobis; quis contra nos? Is Godt met ons/wie magh ons deeren? Godt is ſekerlijck met al de ghene die met hem zijn: dat is/die met hem wel ſien te ſtaen.

Job 17.

Iſa. 50.

Rom. 8.

Snoodtheydt der vyanden.

Nu dan de vraghe is: *Wat hulp hebben wy, teghen ſulcke iacht?* dat is/ teghen alſulck gheſpouw van vyanden: als de Weerelt/ t'Vleeſch/ ẽ den Duyuel. Dit ſullen wy hooren / hadden wy eerſt reden ghegeuen/wat dit woordeken [*iacht*] te beduyden heeft. Hier mede werdt te kennen ghegeuen / ſulck alſt waerachtigh is en luydt: ẽ ſoomen pleeght te ghebruycken / veur alſulcke dinghen / die wat ſchijnen te weſen/ maer inder waerheydt / al niet oft luttel te bedieden hebben/ alſment wel inſiet ende verſtaet. Ghelijckmen ſoude moghen ſegghen / van al de Geuſe macht en iacht / te ghelijcken by des Catholijcks Coninckx gheweldigh vermoghen/ als wy ons hielden ſoo wy behoor-

Quod miſeris tutamen erit, diſcrimine tanto?
Gratia: Libera Mens: et præſtitis Alitis arma.

Wat hulpe vinden wy teghen alſulcke iacht?
Godts grati: Wille vry: en dan d'Enghelſche wacht.

Hé Dieu! quel remede / Quel ſecours, quelle aide / Encontre ce Camp?
La grace du Pere / L'Ange tutelaire / Et l'Arbitre franc.

behoorden: ende den vyandt deur onse slappigheydt ende cleyn herte / ende meesten-deel deur onse sonden / soo veel vaetsel / moedt / en veur-deel niet en gauen / soo wy dick-mael doen: eñ soo maecken dat hun saecken en voere / al wat schijnen te wesen: ende oock somtijdts soo vele zijn / dat sy ons spel maecken / en werck leueren: daert anders / inder waerheydt / alst al wel besien wordt / al maer een iacht en ghespouw van volckskens en is / dat nerghens toe en deught / dan om quaedt mede te doen / ende de goede te quellen.

Nu hoort / wat hulpe dat wy tegen alsulcken iacht en maght van dese drij vyanden hebben. De wapenen veur al / van eenen Christenen camper / soo die S. Paulus beschrijft / zijn dese volghende: Accipite armaturam Dei: Nemt Godts wapen aen. Staet ghegordt metter waerheydt: aen hebbende den rinck-culder der rechtveerdigheydt / gheschoeyt ten bereedtsel der Euangelie van paeyse / metten schildt des gheloofs / en t'helmet der salighevdt / ende met het sweerdt des gheests / &c. *Ephes. 6.*

B

Dit zijn al noodelijcke conditien van een goedt Christen: dat hy hem veur al vast inde waerheydt houde: als oft hy daer in ghegordt ware: eñ soo met wercken der rechtveerdigheydt en deughden becleedt / als met eenen rinck-culder / die van veel maelgien in een ghevlochten is: Ende soo bereedt tot het beleuen vant heyligh Euangelie / als die gheschoeyt staet / bereedt om te gaen. Ende met de vastigheydt des gheloofs / soo teghen alle kettersche en duyuelsche vierighe schichten en tentatien hem wapenende / als oft hy met eenen schildt ouer-deckt ware. Ende soo sijn hoofdt / en siele salighevdt in als beweerende / als oft hy met eenen helm oft storm-hoedt bevrijdt stonde. Maer / want eenen vromen campignoen / niet alleen weer-biedende wapen en moet hebben / maer oock die selue slaghen leueren / eñ den vyandt aen-vallen magh: soo moet hy oock met het sweerdt vande ghetrouwe hulpe en by-standt des H. Gheests veur-sien wesen. Ende oock bouen al dit / goede hulp hebben in sijnen noodt. Wapenen eens Christen ridders.

Bouen dese wapenen / soo hebben wy drij hulpen / al-hier in d'antwoorde ghestelt / te weten / de gratie Godts: Vrijen wille: ende bystandt der engelen. Onder de gratie Godts / werdt verstaen en begrepen / al de hulpe / die wy van Gode crijghen / teghen de vyanden onser salighevdt: het zij deur de H. Sacramenten / t'zij deur ons ghebedt / het ghebedt der H. Kercke / der Heylighen inden hemel / ende haer-lieder verdiensten: oft oock in wat maniere dattet zij / dat ons Godt troost / helpt / oft verlost: volghen t'segghen vanden Prophete Dauid: Domine, quid multiplicati sunt, &c. Tu autem susceptor meus es: O Heere / hoe seer zijn sy vermenighvuldight die my quellen! Hoe vele staen der teghen my op! Vele segghen tot mijn siele eñ Gratie Godts: I. Hulpe. *Psal. 3.*

C

van my: hem en staet gheen salighheydt oft verlossinghe van sijnen Godt te verwachten. Maer ghy/o Heer/zijt mijn toeverlaet/ ende die my ontfanghen sult: ghy zijt mijn glorie/ ende die my t'hooft op-houdt en verheft. Op een ander plaets seyt hy: Secundùm multitudinem dolorum meorum in corde meo; consolationes tuæ lætificauerunt animam meam: Naer de menighte der droefheden mijns herten / soo hebben oock v menigherleye vertroostinghen mijn siele verblijdt.

Psal.93.

Soo ick dan te veuren seyde / de hulpe der gratie Godts is menigh-vuldigh / soot hem bequaemst dunckt / naer den eysch des noodts/ ons de selue te verleenen: deur wat middel dattet zij/ datmen die inde H. Kercke pleeght te becomen. Van dese gratie seght S. Paulus: Omnia possum, in eo qui me confortat: Ick vermaght al/in hem die my versterckt. En daerom / soo hy dick-mael ghebeden hadde / dat hem de quellinghe des vleeschs soude afghenomen werden/ creegh hy veur antwoorde: Het zij ende het is v ghenoegh/ Paule/dat ghy mijn gratie hebt: want de deughdt en Godts cracht wert in cranckheydt volbraght. Soo heeft hy hem / dat meer is/ selue in sijn cranckheydt gheglorieert ende verheught: om de gratie wille / die hy daer by/ ende uyt die oorsaecke der cranckheydt creegh. Ick sal/seyt hy/my gheerne in mijn cranckheden verheugen/ op dat de cracht Godts in my woone. Cùm enim infirmor, tum potens sum: Want als ick cranck ben/dan word' ick vrome. Dit selue seght den heylighen bisschop en leeraer Ambrosius: Christiana infirmitas, fortitudo est: De Christelijcke cranckheydt/is sterckte. Ghelijck oft een cleyn kindt / t'elckent alst in noodt soude wesen / terstondt gheholpen wierde van eenen vromen man / (die dat kindt te bewaren hadde / en te beschermen) stercker soude zijn in eenighen aen-stoot/ dien man te hulpe hebbende/ dan alst alleen waer / sonder oock eenighe teghen-spoedt: Alsoo ist met ons: deur de veur-comende / bystaende/ende toe-comende gratie en hulpe Godts. Soo dat wy meer winnen in onse cranckheydt / met Godts gratie versterckt wordende/dan dat wy sonder de gratie des Heeren connē in alle onse cracht/ wijsheydt / en vermoghen. Daerom seght S. Augustijn seer wel: Homo tunc peccatis vincitur, dum viribus suis iustè viuere conatur, sine adiutorio liberantis gratiæ Dei: Als-dan wordt den mensche deur de sonde verwonnen/ als hy deur sijn eyghen macht oft vermoghen/ meynt rechtveerdelijck te leuen / sonder de hulpe van Godts gratie/ die hem helpen en verlossen moet. Maer die de gratie Godts waer nemt/ eerst deur welcke hy ons mede veur-comt / ende dan daer hy ons mede vervolghens bystaet/ende die niet en verlaet/die is onwinnelijck. Soo Sint Jan Gulde-mondt betuyght: Gratia Dei inui-

Philip.4.

Ambros.ser. 25.

Augustinus super epist. ad Rom.

Chrysost.super Genes.

ctos

ctos efficit: De gratie Godts maeckt den mensche onuerwinnelijck. Eñ noch meer: Gratia Dei murus inexpugnabilis: De gratie Godts is als eenen muer oft veste/ niet om verwinnen. Daerom seydt den cloecken ende wel-ghemoedden Christene/ metten Prophete Dauid: Si consistant aduersum me castra: non timebit cor meum: Al stonder eenen legher teghens my/ soo en sal mijn herte niet versaeft wesen. En al stonder eenen strijdt teghens my op: soo sal ick inden Heere betrouwen. *Psal 26.*

D De tweede hulpe hier ghenoemt/ is den Vrijen wille. Deur den welcken (soo wy int veur-gaende Capitel ghesept hebben) met Godts hulpe en gratie/ wy het quaedt laeten en schouwen moghen/ ende t'goedt doen. Soo dan/ aen-ghesien dat onsen vyandt/ wie hy is/ ons niet hinderen en can/ het en zij met onsen danck eñ vrijen wille: Soo ist seker/ dat den vrijen wille met Godts gratie gheroert ende gheholpen/ een goedt corselet/ oft harnasch is/ ter preuue ghemaeckt/ om ons teghen alle quade aen-stooten/ ende op loopen te beschudden: ende om schot-vrij te staen/ in ons vyandts teghenwoordigheydt. Soo dattet des-haluen waerachtigh is/ dat S. Jan Gulde-mondt seght/ende houdt staende: Nemo læditur, nisi à seipso: Niemandt en wortter ghequetst/ dan van sy seluen. *Vrijen vville; II. Hulpe.* *Chrysost.*

E Van de vrijheydt des wills/ cracht/ ende bediedt des hamers/ die sy in de handt heeft/ siet breeder int xlij. Capitel: daer vande drij crachten der sielen verhandelt wordt.

F De derde hulpe teghen onse vyanden/ is Engelsche wacht. Van dese sullen wy int nae-volghende Capitel eyghentlijck spreken: uyt oorsaecke/ dat den dienst ende by-standt onser goede engelen/ wel een Capitel besunder vereyschen: tot beter kennis/ van soo groote wel-daedt/ die ons van Godt daer deur gheschoncken wordt. *Goeden engel; III. Hulpe.*

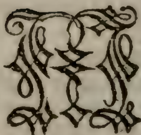
Ghebedt om hulp inden gheestelijcken strijdt.

Gy hebt ghesept/ o ialoers lief-hebber onser sielen/ Die met my niet en is/ die is my teghen: Ick wil mijnen voet byden uwen stellen/ want ghy eenen stercken helper zijt. Sterckt mijnen wille/ verleent my v gratie/ ende wilt my aen mijnen goeden engel beuelen: soo en magh my noch weerelt/ noch vleesch/ noch helle deeren. Amen.

CAP. XL.

VVat doet den Engel meer, t'onser hulp en versterckent?
Hy verschoont veur den Heer, ons ghebedt eñ wercken.

Dienst der goede Engelen.

Idts dat de vraghe eñ antwoorde alleen van de engelen spreken/ soo sullen wy hier by brenghen t'ghene dat den dienst eñ hulpe der engelen t'onse-waert aengaet. Te meer/ om dat menighe menschen niet vele binnen den iaere daer op en dencken / noch eens / by auonture / binnen hun leuen haeren goeden engel te hulp roepen: t'welck een groote onbekentheydt is / ende schadelijck in soo sorghelijcken strijdt.

Den H. Leeraer S. Hieronymus begrijpt in een sententie / het principale dies aen-gaende: ende vermaent ons met eenen / tot een groot waer-nemen ende danckbaerheydt veur Godt / ende veur onsen goeden engel. Hy seght aldus/ wel weerdt in alle Christene herten te drucken: Magna dignitas animarum, vt vnaquæque habeat ab ortu natiuitatis, in custodiam sui, angelum deputatum: Het is eē teecken van grooter weerdigheydt/ eñ edelheydt van onse sielen: dat elck van die/ van des ghebooztens oorspronck af eenen engel heeft/ van Godt tot haerder bewaernisse toe-ghesçhickt. Dit versekert ons onsen Saligh-maecker selue/ als hy soo grouwelijck beval/ datmen de cleyne kinderen gheen quaedt exempel en soude gheuen / noch ontstichten/ oft eenigh ongelijck doen. Soo seyt hy: Angeli eorum in cælis semper vident faciem patris mei, qui in cælis est: Haer-lieder engelen inden hemel/ sien altijdts het aen-schijn mijns vaders / die inden hemel is. Als oft hy segghen wilde: De engelen/ die de kinderen van Godt toe-ghesçhickt zijn / tot haer-lieder wel-vaert eñ bewaernis/ die zijn oock met eenen altijdts in Godts teghenwoordigheydt/ ghereedt om ouer v te claghen/ eñ recht van Godt te versoecken / eñ terstondt te wreken / ist dat ghy de selue cleyne kinderen ongelijck verght. Dit gheeft oock S. Paulus te kennen/ als hy seght: Nónne omnes sunt administratorij spiritus, in ministerium missi, propter eos, qui hæreditatem capient salutis? Zijnt niet al ghedienstighe / eñ behulpsamighe gheesten / ter hulpe ende dienst ghesonden / veur de ghene die de erfue der eeuwigher salighepdt ontfanghen sullen?

Hieronym. super Matt. lib. 3. — A

Matth. 18. — B

Hebr. 1.

Dienst der engelen, van vvaer hy begint.

Desen dienst der engelen beghint vande gheboorte van elck mensche/ tot dat hy is daer hy eyndelijck ende eeuwelijck blijuen sal/ helle oft hemel. Soo langhe het kindt in sijns moeders lichaem is / soo wordet bewaert van des moeders goeden engel. Ende al is den mensche

Ecquâ aliâ nobis ope cuſtos Aliger adſtat?
Acta Deo, noſtráſq; preces, patronus adornat.

Wat doet den Enghel meer, tot ons hulp, en verſterken?
Hy verſchoont voor den Heer, ons ghebedt, en ghewercken.

Quell'aultre aſſiſtence, Noſtre inſuffiſance, De l'Ange reçoit?
A Dieu il preſente, L'oraiſon feruente, Et tout oeuure droit.

sche quaedt/ nochtans en wordt hy nommermeer van sijnen goeden engel in dit leuen verlaten.

Der engelen dienst is principalijck in drij dinghen ghleghen. Ten eersten/ sy zijn ons bewaerders en leyds-mannen/ gheduerende desen wegh ons leuens. Ten tweeden/ gheuen ons goeden raedt/ ende helpen ons in ons ghebedt/ ende goede wercken. Ende ten derden/ sy beschermen ons teghen al dat ons hinderen moght. Goeden enghel leydtsman.

Vant eerste hebben wy een schoon figure int oude Testamēt/ van den engel/ die deur t'beuel Godts/ t'volck van Israel deur de wildernis leydde/ tot dat sy int landt van beloste quamen. By nachte een groot licht veur dragende/ al-daer sy gaen moesten: en by daghe/ teghen de hitte der sonne/ met een wolcke beschuddende: oock soo veur gaende/ alst tijdt was op te trecken: en staende/ alst tijdt was leghert te slaen: dat volck Godts in als helpende ende beschermende. Dat wast dat Godt Moyses beloofde: Ecce, ego mittam angelum meum: Siet/ ick sal mijnen engel senden/ die v veur gaen sal/ en die v beware opden wegh: ende v in-leyde totter plaets/ die ick v bereydt hebbe. Wat moghten wy claerder bediedt hebben/ vant officie/ ende dienst van onsen goeden engel: dat hy ons oock soo doet in onse reyse ons leuens/ deur dese wildernisse/ tot dat wy comen ter plaetse hier bouen/ die ons Godt bereydt heeft? I. Dienst des engels. Exod. 14. & 23.

C Hoort nu/ hoe wel dat oock desen goeden dienst/ in de gheheele historie van Tobias/ veur ooghen ghestelt wordt: soo int ghenesen vanden blinden ouden Tobias/ als int leydē/ dienen/ beschermen/ en ghesondt t'huys brenghen vanden ionghen Tobias/ sijnen sone. T'welcke hy al selue seer danckelijck aen sijnen vader verhaelt/ als hy vraeghde/ en sorghvuldigh was/ waer mede sy dien iongheling (soo sy noch niet en wisten dattet den engel Raphael was) sijnen goeden en ghetrouwen dienst best souden moghen vergelden/ oock met de helft van al haer lieder goedt/ kennende dattet noch vele te luttel was. Soo verhaelt den ionghen Tobias aen sijnen vader/ al de weldaden/ die hy van Raphael ontfanghen hadde/ aldus: Vader/ hoe sullent wy hem al vergheldent? Hy heeft my ghesondt ghelepdt/ ende t'huys ghebraght: hy heeft het ghelt gaen ontfangen/ daer ghy my om sondet tot Gabelum/ ende al mijn saecken seer wel besorght: hy heeft my een huys-vrouwe doen hebben: en heeft den boosen vyandt bedwonghen/ aen haer niet te comen: hy heeft haer ouders groote F vriendtschap en blydtschap aen-ghedaen. Ende my heeft hy/ opden wegh/ vant verslinden des vischs bewaert/ ende verlost. V heeft hy t'licht des hemels wederom doen sien: en wy zijn deur hem niet alderley goedt vervult/ etc. Dus verre Tobias. Tob. 5. &c. Tob. 12.

Hoe ist moghelijck dat iemandt claerderen spieghel moght wenschen/

schen/daer hy in sien moght/ wat al goeden dienst/ dat sijnen goeden engel hem daghelijcks doet: dan int aenmercken van al die verhaelde diensten ende wel-daden van Raphael tot haer-lieden behoorde?

Math. 2. Soo heeft den engel oock Joseph comen wecken / ende waerschouwen de vlucht naer Egypten te nemen/ende t'perijckel te schouwen/ met Maria en Jesus. Siet eens/ Jesus selue/ Coninck ende Heere der engelen/ende Maria coninghinne des hemels/ hebben oock willen op den wegh van dit leuen/ den dienst der engelen ghebruycken. Hoe wel dat Christus gheenen eyghenen engel ghehadt en heeft/ soo wy doen: midts dat hyt niet van doen en hadde. Want/ hy was/ soo de gheleerde spreken/ Comprehensor, licet etiam viator: dat is/ De glorie ende eeuwighe salicheydt versekert aen sy seluen hebbende: niet als eenen puren gangher daer toe wandelende/ soo wy al doen/ om die te crijghen. Den seluen engel heeft Joseph oock in Egypten vermaent/ alst nu tijdt was wederom te keeren naer't Jeudtsche landt/ Herodes

Act. 5. de moordt ghesteken zijnde. Alsoo heeft den engel de Apostelen uyt

Act. 12. den kaercker ghleydt: ende daer naer namentlijck S. Peeter verlost.

Goede engel berader ende hulper. Den tweeden dienst der engelen is / als sy ons goeden raedt gheuen/ vant quaedt waerschouwen/ t'verstandt verlichten/ den wille in t'goedt versterrcken/ t'herte tot deuotie ende liefde ontsteken: ende soo

II. Dienst. voorts in al dat onser siele en lichaem wel-vaert aengaet / helpen ende voorderen. By-sonder als sy ons ghebedt en goede wercken / veur D Godt op-offeren ende verschoonen / met haer-lieder ghebedt ende tusschen-spreken by te voeghen. Ende alsoo ons wieroock/ t'welck in d'ooghe niet schoon noch bevalligh en is/ met haer-lieder vierigheydt ontstekende/ende als in gulden wieroock-vaten Gode op-offerende. Dit

Apoc. 8. heeft aen S. Jan veropenbaert gheweest/onder vele andere dingen. Daer oock staet / dat het wieroock/ d'welck d'engelen offerden / de ghebeden der Heylighen waren.

Alsoo seyde oock Raphael achter-naer tot Tobias/ wat dienst dat hy in sulcks ghedaen hadde / eer hy tot haer-lieden ghecomen was:

Tob. 12. Quando orabas cum lacrymis: ego obtuli orationem tuam Domino: Als ghy waert biddende met tranen : soo hebb'ick v ghebedt Gode op-gheoffert. Jae de engelen bidden selue oock veur ons/ ende veur steden en landen/daer sy van Godt last ouer hebben/ om die te bewaren. Aldus bidt den engel veur Jerusalem / by den Prophete Zacha-

Zach. 1. rias: Domine exercituum, vsquequo tu non misereberis Hierusalem, & vrbium Iuda, quibus iratus es; iste iam septuagesimus annus est? O Heere Godt der heir-crachten / hoe langhe sult ghy noch vertoeuen/ van Hierusalem/ende de steden van Juda/ daer ghy op vergramt zijt/ ghenadigheydt te toonen? Ende siet/ het is nu het seuentighste iaer.

Den derden dienst die ons de engelen doen/ is desen/ dat sy niet alleen

F leen ons en bescheimen eñ beweeren teghen al dat ons hinderlijck is/ soo wy ghesept hebben / maer oock teghen onse vyanden veur ons vechten/eñ ons helpen. Eens-deels hebben wy dit claerlijck in t'ghene dat den Prophete David seght : Angelis suis mandauit de te; vt custodiant te in omnibus viis tuis: Godt heeft sijne engelen last van u ghegeven : op dat sy u bewaren in al uwe weghen : dat is/in al u saecken. Sy sullen u in haer-lieder handen draghen / op dat ghy by avonture uwen voet nerghens aen eenighen steen en stoot. Desen dienst hebt ghy noch boven gehoort/int volck van Israel te beschudden teghen alle quaedt: eñ oock in Tobias / vanden visch/ die hem in-varen eñ verslinden wilde ; t'welck het quaedt op-stel des vyādts beteeckent / daer ons onsen goeden engel dagheliicks af bevrijdt / op dat hy ons deur de sonde niet en verslinde / noch oock lichamelijck en deere. Maer een besunder maniere van beweeren ist / als de goede engelen oock teghen onse vyanden strijden. Dit wierden de Egyptenaers ghewaer in de roode zee/tot hulpe eñ veur-deel vant volck van Israel / die sy tot inden drooghen grondt der zee dapperlijck vervolghden: soo riepen sy tot elckander: Fugiamus Israelem: Dominus enim pugnat pro eis, cōtra nos: Laet ons van Israel vluchten: Want den Heere vecht veur haerlieder teghen ons.

Goeden engel beschermer. III. Dicñ. *Psal* 90. *Exod.* 14.

Een wonderlijcke hulpe eñ bescherinen is ghewcest veur die van Hierusalem / als eenen engel op eenen nacht hōdert en vijf-en-tachtentigh duysent mannen van Sennacheribs volck versloegh. De drij Jonghelinghen zijn oock int middel vant fornais in Babilonien/ deur den engel bewaert gheweest : den engel int midden vant vier/ met hen-lieden drijen / Godt lovende ende danckende. Soo heeft oock Judith/ dienst/hulpe/ en bewaernisse/van haren goeden engel ontfanghen: t'welck sy oock wel bekent heeft / als sy wederom in de stadt van Bethulia quam/opentlijck belijdende aldus: Viuit Dominus:quoniam custodiuit me angelus eius : Den Heere die leeft/ moet ghedanckt wesen: want soo waer als hy leeft/soo heeft my sijnen engel bewaert. Den engel heeft de muylen der leeuwen ghesloten : eñ Daniel ghespijst deur Habacuc / eñ Habacuc byden haere wederom ghedraghen/ daer hy hem op-ghenomen hadde. Den goeden engel heeft aen Agar de maerte van Sara/ een fonteyn ghetoont/ eñ haer met Ismahel haer kindt ghelaeft/ eñ vander doodt bevrijdt. Josue heeft int veldt eenen engel sien staen/ met een bloot sweerdt / tot sijnder hulpe teghen sijne vyanden. Deur t'ghebedt van Heliseus heeft sijnen knecht den bergh vol peerden ghesien / eñ vierighe waghens/ als een meerder heyr van vrienden dan van vyanden was. Soo heeft Judas Machabeus veur hem sien gaen eenen engel int witte ghecleedt/met gouden wapenen/met een lancie inde handt / ende die

4. *Reg.* 19. *Daniel.* 3. *Judith* 13. *Daniel.* 14. *Genes.* 21. *Josue* 5. 4. *Reg.* 6. 2. *Mach.* 11.

Q selue

selue swackelijck inde lucht roerende/ als ghereedt om vechten: want hy hadde Godt om alsulcke hulpe ghebeden.

2. Mach. 3. Heliodorus gegeesselt. Wat willen wy wonderlijcker exempel van engelsche hulpe hebben teghen onse vyanden / dan dat grouwelijck tracteren en straffelijck slaen van Heliodorus/ deur d'engelen ghesch hiedt? Want als hy den schat des tempels meynde te roouen: soo isser inden tempel eenen engel te peerde ghecomen / seer vreeselijck/ costelijck ghecleedt / met gulden wapenen: ende t'peerdt heeft beyde sijn veurste voeten Heliodoro op de borst ghe slaghen: en terstondt zijnder twee ander engelen/ in ghedaente van twee schoone iongheren costelijck verciert/ ghecomen / ende hebben Heliodorum van beyde syden ghegeesselt / sonder op-houden: hem vele quetsen en wonden gheuende. Heliodorus viel ter aerden: sijn volck ontliep hem: ende in groote duysternisse/ hebben hem die selue twee iongelinghen in eenen setel ghesét/ en soo uytten tempel ghedraghen. Ende alsoo / hy die te veuren met vele paigen en rapailge/ met groote macht en iacht van trauwanten/ hallebardiers / en dienaers / inde thresorie des tempels verwaendelijck ghecomen was: die wierdt nu uyt-ghedraghen / sonder hulpe van sijn volck / men wiste niet hoe / deur de wonderlijcke handt Godts: die soo claerlijck ouer hem was blijckende.

Act. 12. Soo heeft den engel Herodem ghe slaghen: dat hy vande luysen gheten is ghe weest / om dat hy hem als Godt liet vanden volcke aen-roepen: sonder Godt de glorie toe te schrijuen.

Daer zijn ontallijcke sulcke exempelen en ghetuygheniſſen in de H. Schrifture/ ende Historien der H. Kercke / als oock int leuen der Heylighen / vanden goeden dienst en hulpe / die onse goede engelen ons zijn doende. Soo dat sy ons niet en verlaeten/ in doodt en in leuen / tot dat wy comen in het eeuwigh leuen. Des-haluen hebben

Luc. 16. wy het exempel t'welck ons Christus in Lazarus ghestelt heeft: wiens siele vanden engel tot inden schoot van Abraham ghevoert is ghe weest: t'welck de plaetse was Limbus Patrum ghenaemt: dat is/ Het veur-ghe borcht der hellen: Al-waer de oude vaders/ Patriarchen/ Propheten/ en al die wel storuen/ voeren: tot dat Christus die selue verlossen soude / ende met hem ten hemel op-leyden / soo hy in sijn hemel-vaert ghedaen heeft. De sielen die int Vaghe-vier gaen/ die worden daer van haer-lieder engelē vertroost: en oock somtijdts deur haer lieder ghebedt ende t'ghebedt der H. Kercke / en hulpe van hun eyghen vrienden/ te eer ontsleghen / ende met blijdschap ter eeuwigher ruste en glorie/ vande selue goede engelen ghedraghen.

Bouen al desen dienst ende by-standt / moghtmen noch wat anders bemercken. Te weten: op dat wy van d'eeuwighe verdoemenis/ ende veur al/ vant af-scheyden van Godt / ende van onsen goeden

den engel / ende van al t'heyligh gheſelſchap moghten bevrijdt worden: niet alleen en doet onſen engel al deſe goede dienſten / die wy nu int langhe ghehoort hebben / maer dat meer is / hy ſchijnt ons oock teghen te ſtaen eñ te ſtraffen / als wy met ſchoonigheydt niet te ghe- ſegghen en zijn : lieuer dan wy hier-nae-maels ſouden gheſtraft worden / ſonder onſe bate / oft eenigh verſchoonen. Daer van hebben wy een figure in Balaam : als hem den engel in ſijnen quaden wegh / eñ quaedt veur-nemen / oock met een bloot ſweerdt teghen ghestaen heeft : eñ deur den mondt der eſelinne hem gheſtraft heeft. Soo doende / en laet onſen goeden engel niet achter / van al dat ons moght vervoorderen: int goedt beſchermende van alle quaedt : ende oock ons teghen-ſtaende in ons quaedt veur nemen. Onſen goeden engel vveder-ſtaet ons, in ons quaedt. *Numer. 22.*

Alle deſe goede dienſten wel bemerckende / ſtaet ons nu te ſien / wat wy daer veur / onſen goeden engel ſchuldigh zijn. Alder-eerſt groote eere / in alle plaetſen : principalijck latende quaedt te doen / ten minſten upt eerbaerheydt van ſijn teghenwoordigheydt: ſoo ons S. Hieronymus ſeer wel vermaent. Ten anderen / daghelijcks danckbaer zijn : ende veur al / ſijnen raedt volghen. Dit beveelt ons Godt / als hy Moyſes aenſprekt / naer dat hy hem d'officie des engels verclaert hadde : ſoo ſeyde hy daer by / watmen deſ-haluen ten op-ſien des engels doen moeſte / waer in ons officie t'hemwaerts / ſeer wel beſchreuen ſtaet. Aldus ſprak Godt tot Moyſes : Obſerua eum, & audi vocem eius, nec contemnendum putes : quia non dimittet, cùm peccaueris : Et eſt nomen meum cum illo : Slaet uwen engel wel gae / ende acht hem groot: hoort naer hem / ende zijt hem ghehoorſaem: noch en laet v niet duncken / dat ghy hem cleyn-achten mooght (by auonture om datmen hem niet en ſiet) want / zijt verſekert / als ghy ſondighen ſult / hy en ſal v niet onghestraft laten / noch ſoo laten henen gaen: Ende mijnen naem (mijn maght) die is met hem. Al oft hy ſegghen wilde: Ick ſtelle hem in mijn plaetſe: ende iſt ſaecke dat ghy hem verſmaedt : ſoo ſal ickt nemen / als oft ghy my verſmaeddet. Maer iſt dat ghy ſijnen raedt volght / eñ al doet dat ick v deur hem ſegghe / ſoo ſal ick v mede zijn / en vyandt van alle v vyanden : ende ick ſalſe quellen die v quellen. *Exod. 23.*

Van deſe hulpe ende wacht der engelen / ſoo ſprekt S. Bernard: Benignus es Domine, qui non es contentus noſtra fragilitate murorum: ſed ipſis hominum cuſtodibus angelicam cuſtodiam ſupponis: Och / hoe goedertieren Heere zijt ghy : dat ghy niet te vreden en zijt / met de cranckheydt van onſe veſten en mueren : (t'zy gheeſtelijck oft lichamelijck) maer by de wachte der menſchen / ſtelt ghy oock engelſche wacht. Daerom ſeght hy noch meer / aldus : Quoties ergo grauiſſima cernitur vrgere tentatio, & tribulatio vehemens imminere, in- *Bernard De angelis.*

re, inuoca custodem tuum, directorem tuum, adiutorem in opportunitatibus: Daerom / seyt hy / alsoo dick-mael alsser eenighe swaere becoringhe tot sonde / oft eenighe gheweldighe tribulatie ouer-comt / ende v benauwt / aen-roept uwen bewaerder / uwē leydtsman / uwen hulper in allen noodt ende aen-stoot. Want / hy en slaept niet / noch en wordt niet slaperigh / al ist dat hy veur eē weynigh tijdts v schijnt te verlaten / ende niet by te staen.

Och / seyt hy / wat een reuerentie ende weerdigheydt tot uwen engel behoorde dat woordt in v herte te storten en te prenten / als ghy hoort: Angelis suis Deus mandauit de te: Godt heeft sijnen engelen beuolen en belast / van v te bewaren. Daerom / in alle plaetsen / in alle hoecken / doet uwen engel eere aen. Ende siet toe / dat ghy niet soo stout en zijt / iet in sijn tegen-woordigheydt te doen / dat ghy in mijn presentie v soudt schamen oft vreesen te bestaen.

Psal. 90.

Bernard. Daerom segt oock seer wel Sinte Bernard / in deser maniere: Simus deuoti, simus grati, tantis custodibus: redamemus eos, quantum possumus: ipsi enim amant nos, quia nos Christus amauit: Laet ons deuoot / gheneyght / en danckbaer zijn / tot soo goede eñ ghetrouwe wachters en bewaerders. Laet ons die wederom beminnen: want sy ons soo lief hebben / om dat ons Christus bemint heeft. Laet ons die groote affectie / en toe-ghedaentheydt draghen / als hopende eens met hen-lieden / mede-borghers / in-woonders / ende mede-erfghenamen te worden / int Rijcke der hemelen.

Och / hoe luttel denckt hier menigh mensch op! Jae hoe vele / niet alleen en laten den eenen dagh veur / den anderē naer / maer oock gheheele maenden en iaeren veur-by gaen / sonder haer-lieder en goeden engel eens te groeten / te bedancken / oft oock te bidden om hulpe! Jae dat meer is / ducht ick / vele menschen / oock Christenen / nauwelijcks binnen hun leuen eens en dencken oft weten / dat sy van Godt sulck een goede wacht en hulpe / sulck eenen goeden engel ontfanghen hebben.

Ende nochtans / alst al wel bedacht ware / hoe wel soudet hen-lieden te passe ende te stae comen / int steruen / ende in haer-lieder oordeel / dat sy haers engels goeden raedt ghevolght hadden: eñ dat sy veur sulcks in dien aldermeesten ende uytersten noodt / troost / veursprake / ende hulpe vanden seluen moghten vercrijghen.

Druckelijcken staet der verdoemde int oordeel. Anders / elck gae in sy seluen / ende peyse / wat een benauwde / mistroostighe / en hardde saecke dattet zijn sal / veur de sulcke / die desen bystandt en goeden dienst der engelen niet en sullen in tijdts waerghenomen hebben! als sy sien ende metter daedt lijden sullen moeten / dat sy niet alleen van alle menschen / van alle engelen en creaturen / en sullen verlaeten worden: maer dat selfs haer-liederen goeden

engel/ hunnen protecteur/ advocaet/ veur-spraeck/ en ghetrouwsten bescher mer haer als-dan sal verlaeten: Jae/ dat meer is/ des rechters strangh e sententie ende hardt vonnis sal goedt houden / versterken/ ende dies-weghe den seluen mede verwijsen ende verdoemen / die hy binnen dit leuen in sijn directie ende bewaernis ghehadt heeft. Och/ hoe hardt (segh'ick noch eens) hoe bitter werdt dat!

Daerom/ laet ons in tijdts onsen goeden engel eeren/ dienen/ bidden/ dancken/ ende bouen al/ ghehoorsaem zijn: soo sal hy ons hulpe zijn / nu in dit allendigh en sorghelijck leuen / ende in ons upterste. Het welcke wy al niet beter en connen ghedoen / dan soo wy doen souden/ waert dat wy hem altijdts by ons saghen. Laet ons dan nu soo doen : want dat wy hem sien oft niet en sien/ dat en gheeft noch en nemt : wel wetende dat hy by ons is / ende al ons doen en laten gade slaet/ van sijn officie weghe.

Ghebedt tot onsen goeden Engel.

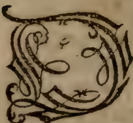
O Heyligh engelsch gheest / my van Gode toe-ghesch ickt/ wilt my van alle quaedt bevrijden / ende mijn cranck ghebedt/ ende cleyne deughdt veur Godt verschoonen : op dat ick de pelgrimagie mijns leuens volbraght hebbende / veur uwe hulpe int hemelsche Hierusalem met u magh verblijden. Amen.

CAP. XLI.

VVats ons ter handt, en t'huys, teghen al dat ons let?
Veur schild, het heylig Cruys: veur svveerdt, eē cort gebedt.

Tvvee ghereede vvapenen der Christenē.

En mensche die vele vyanden heeft / ende dick-mael A onveursiens besprongen wordt / die moet hem draghen als een soldaet / nommermeer sonder wapen oft ghewer. Ende al ist dat hy niet altijdts al syn wapenen euen ghereedt en met hem en heeft : nochtans heeft hy altijdts syn rapier ende poignart / oft iet anders ouer hem / daer hy lichtelijck handt aen slaen magh / om hem te verweeren / teghen allen onverwachten aen-stoot.

Dit ist / dat de vraghe vraeght: welcke wapenen dat eenen Christenen mensche altijdts ghereedt hebben moet : eñ die hem ghereedst zijn / sonder uyt-stel / oft langhe dralen en beyeysen. Dat zyn dese twee: Het teecken des H. Cruys / eñ een cort ghebedt. Experientie B leert ons dit: want in donder / blixem / val / quetse / oft wat dat zij / dat C ons onversiens ende haestelijck op-comt / het zij lichamelijck perijckel / oft eenige tentatie des vyandts ras ouer-comende / terstondt wy E seghenen ons / ende maecken een cruys veur ons: sprekende oock een cort ghebedt : Heere / staet my by : O Heere ontfermt v mijns : O Heere / helpt ons: O heylighe Maria moeder Godts / bidt veur ons: oft dergelijcke andere. Soo oock als iemandt gheeuwt / oft niest / hy maeckt een cruys / ende dieder by staen / segghen: Godt seghene v: oft / Godt beware v : wel wetende / dat somtijdts de menschen al gheeuwende / al niesende / al snickende / oft in sulcker voeghe / haestelijck pleghen te steruen. Dit heeft oock oorsaecke ghegeuen dat de Processie op S. Marcks dagh eens-deels inghestelt is gheweest / om die plaghe van haestighe doodt daer mede te stremmen.

D

Durandus li.6.ca.103.

Theodor. li. 3. cap. 3.

Ende uyt sulcke costuyme van haest een cruys te maecken / wast dat selfs Julianus den Apostaet / van Christene een toouenaer wordende / eñ met sijn meesters in een verholen plaetse ghecomen zijnde / om de duyuelen het bloedt der Christenē met seker af-godissche manieren op te offeren : soo daer die afgrijselijcke gheesten aenquamen / hy verschrickt zijnde / teeckende hy seluen terstondt / uyt oude ghewoonte / met een teecken van t'H. Cruys: ende al dat ghedrochte verbloogh op den staenden voet : Wat cracht salt hebben / met deuotie ghedaen?

Het teecken des H. Cruys.

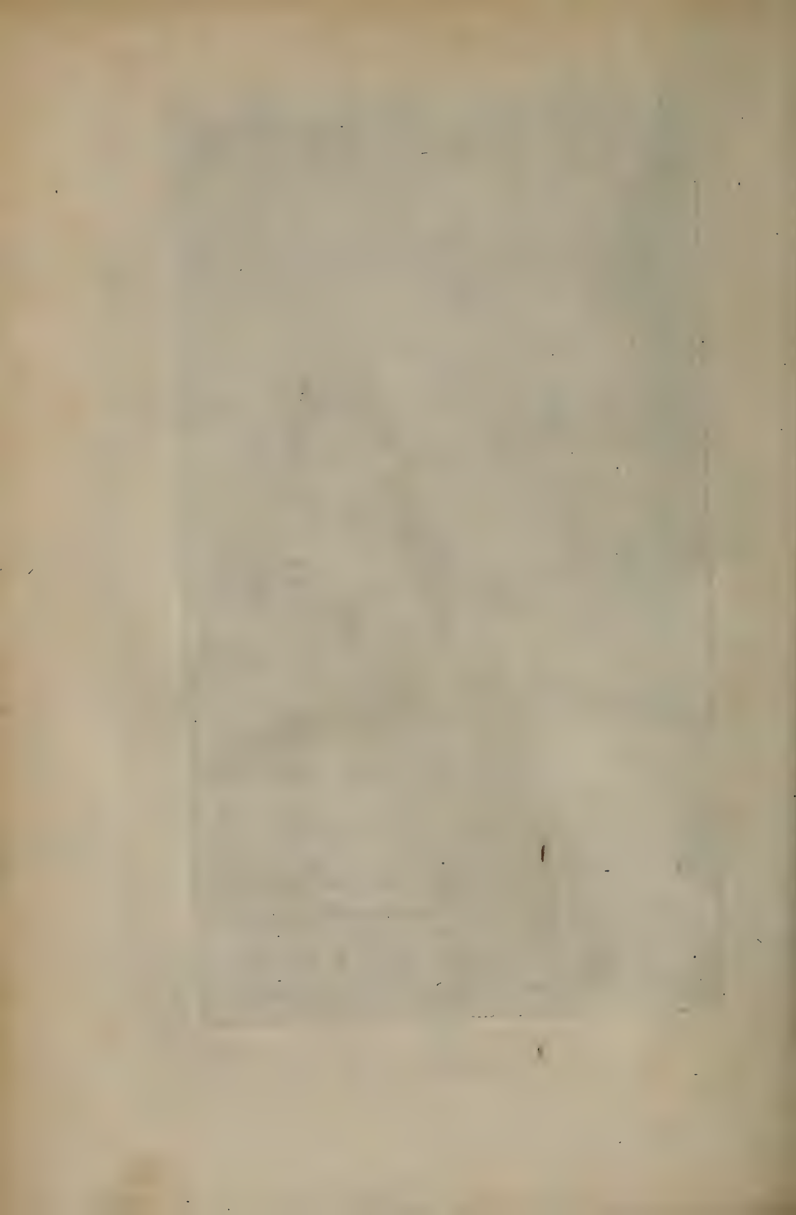
Het teecken des H. Cruys / is het teecken vanden sone des mensche / dat is / van Christus / eñ des-volghens / der Christenen: ons dienende

Præcipe alexicacon præſens, mala vt obuia pellam.
Crux formata manu: Precis ignêum ac miſſile telum.

Wats ons ter handt, en thuys, teghen al dat ons let?
Voor ſchildt, het heyligh Cruys; voor ſweerdt, een vort ghebedt.

Contre ces alarmes, De quel baſton d'armes, Me doy-ie ſeruir?
La Croix ſalutaire, Auec la priere, T'en peut garantir.

nende veur een teecken / daer Christus al sijn daten/instrumenten/ ende al dat hem toe-behoort / mede teeckent. Ons oock dienende/ veur wapen en beweeringhe. Met dit teecken belijden wy ons gheloo-ue: soo het mysterie der H. Drijvuldigheydt/als oock t'mysterie der mensch-werdinghe Christi / ende het werck van onse verlossinghe aengaende.

De cracht vant teecken des H. Cruys / comt uyt het waerachtigh Cruyce Christi/ eñ dat uyt Christo selue/ die aent Cruys ghestoruen is. Den vyandt/als eenen hondt/ontsiet den stock/ iae oock de schaduwe vanden stock / daer hy eens mede ghetackt eñ onthackt is ghe-weest. Dit teeckenen metten cruyce/is int ghebruyck gheweest/ van int beghinsel der H. Kercke/vanden tijde der Apostelen: soo S. Dionysius/ Clemens/ Tertullianus/ Ireneus/ Iustinus/ ende andere oudtste schrijuers ghetuyghen: bewijsende / hoe dat de Christenen al haer dinghen teeckenden met dit saligh teecken: hun eten / drincken/cleederen / werck / slaep-stede/ꝛc. ginghen sy uyt / quamen sy t'huys / altijdts wast cruys in de weere / ende aldermeest als sy hun tot bidden/biechten/ misse oft sermoon hooren / ende sulcke kerckelijcke oeffeninghen beghauen: ende alsoo behoordet noch met ons altijdts te wesen. Oudt ghebruyck van t'H. Croys.

Dat de ketteren dit teecken des H. Cruys niet en achten/ wy achten noch veel min hun segghen en schimpen. Dat sy (soot hun lust) spotten / en segghen dattet nerghens toe voorboor oft nut en is / dan om de vlieghen wegh te iaeghen. Laet al gecken: maer en laet daerom niet t'selue te eeren/eñ te werck te stellen. Want het is soo sy segghen / maer anders dan sy meynen / een seer bequaem instrument/ om de vlieghen vant aensicht te verdrijuen : de helsche vlieghen/ wel verstaende/daer Beelzebub den Prince af is. Want Beelzebub/ is te segghen/ Rex muscarum: Coninck/oft heere der vlieghen. Ketteren schimp, niet achtẽs vveerd.

Den tijdt eñ den dagh sal eens comen / dat dit teecken inde locht claer blincken sal/ als Christus ten oordeele sal comen. Als-dan sullen de vyanden des Cruys Christi / confuys en beschaemt worden: ende ter contrarie/grootelijcks vertroost/verblijdt/ eñ versterckt/alle de ghene diet ghe-eert/ bemint / ende ghebruyckt sullen hebben in haer leuen. Laet ons dan meer aen-sien/watter ten dien tijde en daghe om-gaen sal/ dan watmen nu al seght.

Hebt dit teecken des H. Cruys altijdts ghereedt / als v iet ouercomt / ende ghy sulter bate by vinden. Hoort wat Sinte Hieronymus seyt: Si ingressi fuerint ad te latrunculi per oculos, per aspectum Crucis perime illos: Ist dat de dief keus deur v ooghen inclimmen: te weten/quaede gheypysen/quaede becooringhen / ende sulcks als deur de ooghen de sielen pleeght van haer gratie te berooven: *Hieron in Epist.*

Doodt

Doodt die (seyt hy) deur het teecken en aenschouwen des H. Cruys.
Num. 21. Als oft hy segghen wilde: Ghelijck de kinderen van Israel / als sy vande vierighe serpenten ghebeten waeren / ghenesen wierden met het op-gherechte metalen serpent te aen-sien (t'welck een figure van
Ioan. 3. Christus was / aent cruys opghehanghen: soo hy sy seluen daer by verghelelken heeft) heft soo oock u ooghen des gheloofs op / en aensiet den ghecruysten Christum / een teecken des H. Cruys maeckende: ende ghy sult verlost worden van dien op-loop der vleesche becorin-
August. epi. 5. ghen. Daerom seght S. Augustijn seer wel tot desen proposte ende op de vraghe wel dienende: Crux Christi contra fluuium horrendæ nequitiæ est adiutorium singulare: Het cruys Christi is ons een sonderlinghe hulpe ende toevlucht / tegen alle bevechtinghe der sonden.
Chrysost. S. Jan Gulde-mondt seght aldus: In cruce omnes inueniunt virtutem: Int cruys vindt een ieghelijck hulp en cracht. Damascenus
Damasc. aldus: Crux Christi, est scutum & arma; infirmorum baculus: Het Cruys Christi / is eenen schildt en wapen: den stock der crancke / salicheydt van siel en lichaem: af-keeringhe van alle quaedt. Omnium bonorum causa: Ende die ons alle goede saecken gheeft.

Wat willen wy sekerder teecken hebben van bevrijdtsaemheydt /
Ezech. 9. deur het teecken des H. Cruys / dan de figure vant teecken Thau? Dit wierdt opt veur-hoofdt der bedroefde en bedruckte / binnen Hierusalem gheteeckent: en die wierden al ghespaert en behoeden: en al d'an-
Exod. 12. dere vande slaende handt Godts verdaen. Dit wordt oock versterckt vanden slaenden engel in Egypten: die de huysen der Israeliten veurby gingh / al-daer hy de stijlen ende ouer-hout der deuren met het bloedt des lams bestreken ende gheteeckent sagh / in vorme van een cruys. Elck sie toe / dat hem dit teecken niet en ghebreke / noch te soecken en zij / in sijn leuen / steruen / en vonnis: soo sal hy hem verblijden / als ander schreyen sullen / sonder remedie oft troost. Die desen sleutel van t'Paradys niet hebben en sullen / oft dien soo luttel sullen ghebruyckt hebben / dattet dan al te soecken werdt / alst tijdt waere in te gaen: die sullen dan cloppen en roepen: maer en sullen niet anders
Matth. 25. hooren / dan: Clausa est ianua. Nescio vos: De deure is ghesloten.
Luc. 13. Ick en kenne u-lieder niet: gaet van my.

Cort ghebedt crachtigh. D'ander ghereede wapen is / een cort ghebedt: soo ick bouen seyde. En dit en wordt niet ghesevt / om langhe ghebeden / oft oock corte dick-mael her-haelt / te mispriisen: oft eenighe comparatie / d'een teghen d'ander stellende / te maecken: Maer alleenlijck / om te toonen / welck het ghereedtste is / in haestighe op-comende aen-stooten onser gheestelijcke vyanden / oft alle andere teghenheydt. Want sulcke corte ghebedekens / als snelle schichtkens / deur-vlieghen ter-
Eccli. 35. stondt de wolcken. Soo de Wijse-man seght: Oratio humiliantis se, nubes

nubes penetrabit: Het ghebedt van die hem verootmoedight / dat ſal de wolcken deur-booren: eñ ten ſal niet op-houden/tot dattet vertrooſt worde : noch van daer gaen / tot alder-ſtondt dattet Godt aenſie/met ſijn ooghen der bermhertigheydt.

Op ſulcke corte ghebedinghen magh ſeer wel t'ghebedt des Heeren ghestelt worden: Onſen vader/ &c. Cort en ſterck/beweghelijck / eñ al bisluytende/datmen met bidden ſoude moghen wenſchen. Ende daerom is het ſelue ghebedt / ſoo cort en ghehandigh van Christo ghemaeckt/om dat wy't al t'ſamen/cleyn en groot/ſimpel ende gheleerde/altijdts en lichte int ghereedt hebben ſouden / om daer mede terſtondt in de weere te zijn/wat dat ons moght ouer-comen. T'ghebedt des Heeren.

B Nu/ ghelijckmen het H. Cruys by eenen ſchildt magh ghelijcken:
C alſoo maghmen t'cort ghebedt by een ſweerdt bedieden: ſoo de antwoorde op deſe vraghe uyt-wijſt. Deſe wapen ſoo ter handt / en is niet qualijck by dat mes van Ioab beteeckent/ t'welck ſoo bedecktelijck aen ſijn ſijde hingh/datment nauws en ſagh: eñ ſoo conſtelijck ghemaeckt (ſoo daer ſtaet) Qui fabricatus, leui motu egredi poterat, & percutere: Dat het lichtelijck uyt coſte ghetrocken worden/ ende daer mede ſlaē/ eermen't verwachte: maer hy ghebruyckter qualijck. 2 Reg 20.

Laet ons dit altijdts ghereedt hebben/eñ dick-mael wel te wercke ſtellen: ſoo ſullen wy haeſt alle arghe-liſten / eñ haeſtighe op-loopen van onſe vyanden weder-ſtaen oft af-keeren. Sulcks pleghen die heylighe mannen in Egypten te doen: ſoo S. Auguſtijn ghetuyght/ ſchrijuende tot Probani. Dus behielp hem Sinte Peeter/als hy onverſiens begoſt te ſincken op zee / als hy de gheweldighe winden en baren ſagh rijſen/ ende hem op-comen: Domine, adiuua me: O Heere/helpt my. Soo riepen oock met haeſte de Apoſtelen al te ſamen tot Christum int ſchip gheruſtelijck ſlapende / alſter al ſcheen verloren te gaen: Domine, ſalua nos: perimus: Heere/helpt ons / wy vergaen. Laet ons oock ſoo doen / ende wy ſullen ons verwonderen/ vande haeſtighe hulpe eñ verloſſinghe/deur Godts by-ſtandt: ghelijck S. Antonius terſtondt verloſt zijnde / al meynde hy dat den Heere verre van daer was/ veur eenen tijdt. August. ad Probam. Marci 14. Matth. 8.

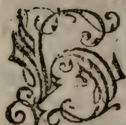
Ghebedt in allen noodt en perijckel.

Het ongheluck vlieght/ ende de perijckelen in ſiel en lichaem zijn ſonder ghetal: O Heere/helpt my uyt deſen noodt: ende wilt my met v heyligh Cruys beſchermen : op dat ick van allen teghen-ſpoedt ontſlaghen zijnde/v met gheruſter herten en ſinnen dienen magh. Amen.

CAP. XLII.

Noemt der vijf Sinnẽ coor, die ons soo veel spels maecken.
Sien: riecken: en ghehoor: ghevoelen: ende smaecken.

Der vijf Sinnen quetse en beteruisse.

Et is een wonderlijcke saecke vande vijf sinnen: ende daerom roert de vraghe wat van sulcks / midts segghende daer by: *Die ons soo veel spels maecken.* Ende het is inder waerheydt alsoo. Naer den val van Adam / zijn onse sinnen alle vijue soo verdraeyt ende ontstelt / dat / die ons van Godt ghegeuen waeren / tot behulpsaemheydt / eñ meerder bequaemheydt / om hem beter te kennen / beminnen / ende te dienen / die zijnt nu die ons meest spels maecken ter contrarie. Soo dat seer selden / oft nimmermeer / de mensche in eenighe saecke hem mis-gaet / ende Godt verbelght / oft daer en is een van de vijf sinnen / ende somtijdts meer dan een / inde weere.

Ioan. 5. Vijf portalen.

Des-haluen moghen wy dese vijf sinnen seer wel ghelijcken by die A vijf portaelen oft inganghen van die wateringhe / daer alle soorten van siecken laghen binnen Hierusalem. Want wie met eenighe sonde besmet is / men sal vinden (ist datmen wel soeckt) dat hy in een van dese portalen light: oft int ghehoor / oft int ghesichte / oft int ghevoelen / ende soo voorts. Dit zijn oock als vijf poorten van on- B se stadt / die wy in ons seluen van Godts weghe te bewaren hebben: C deur welcke van die dat den vyandt in coint / hy doodt onse siele / ende versoft de stadt. Ach / arme menschen dat wy zijn! Dit zijn oock D die vijf paer ossen / die altijdts te her-proeuen zijn: eñ menigh mensche soo becommert houden / dat sy om dies-wille ontsegghen / ten auondt-male ende ter bruyloft des eeuwighs leuens te comen: soo ons die parabole int Euangelie verclaert.

Vijf poorten.

Luc. 14. Vijf paer ossen.

Iudic. 3. Vijf Lãdtvorsten.

Dit zijn Quinque Satrapæ Philistinorum: Vijf Hoofd-mannen / E en Landt vorsten der Philistinen: die Godt in wesen liet / tot een gheduerighe oeffeninghe sijns volcks / in goede toe-sicht en vromigheydt: op dat haer-lieder kinderen ende iongheren / teghen die ouerbleuen natien vechtende / souden de maniere vanden Chananeeuschen strijdt eñ crijgh-handel leeren: om die selue te bet te weder-staen ende te verwinnen. Die Chananeen beteeckenen den Vyandt / die ons benijdt ende altijdts bestrijdt: ende meest altijdts deur dese vijf natien: dat is / deur onse vijf sinnen / waer deur wy dick-mael verwonnen worden.

Daer om ist noch een groot gheluck veur ons / ende een groote goedtheydt van Godt al-maghtigh / dat wy soo goede hulpe oock

hebben /

Da quinos Senſus, animum in prærupta trahentes.
Vis Oculi; Tactus: Guſtus: vis Naris; et Auris.

Noempt der Vyf ſinnen voor, die ons ſoo veel ſpels maecken
Sien, Riecken, en Ghehoor, Ghevoelen, ende Smaecken.

Dites moy par ordre, Qui ſont tel deſordre, Les ſens vicieux.
L'ouye, et la touche, Le gouſt de la bouche, Le fler, et les yeux.

hebben / tot wacht en bewaernisse van dese vijf poorten onser stadt/ ende teghen dese vijf boose natien. Niet sonder saecke en reden/ raepte David vijf glimpende en blinckende steenen uytter beke/ om daer mede den ouer-willighen eñ ghewelddighen reuse Goliath ter neder te vellen: aen-ghesien dat onse lichaemelijcke sinnelijckheydt / als eenen Goliath/ ons oock met dese vijf sinnen soo lastigh valt. 1. Reg. 17. Vijf glimpende steenen.

Daer teghen/ en ist niet sonder mysterie en verholen bedieдt / dat Christus ghebenedijdt / den waerachtighen David/ vijf principale wonden in sijn heyligh lichaem ontfanghen heeft: waer van die vijf claer steenen de figure waeren. Ende het maelken van David / het veur-beldt van t'steruelijck lichaem Christi. Dese hebben den vyandt sijn hoofdt ghemurselt/ ende maght benomen: eñ ons sterck ghemaeckt / om onse vijf sinnen van quaedt te bewaren: ende tot Godts eere ende onser salighеydt te ghebruycken. Vijf heylighe wonden.

Daer-om/ als dese teghen ons op-staen / eñ ons tot sonde souden trecken/ ons alsoo de doodt aen-doende / willende ouer de reden/ verstandt/ ziele/ ende ouer al den meester maecken/ regneren/ eñ al naer hunnen lust / en sinnelijcke gheneghentheydt stellen. Soo moeten wy als-dan/ als waerachtighe Josue/ dat is/ discipels ende broeders Vijf coninghen.
F van Jesus / dese alle vijue/ als vijf Coninghen/ verdrijuen/ ende in
G hunne holen doen inne-waerts deysen/ te rugghe keeren / eñ hun aldaer cort houden eñ verberghen: Soo Josue die vijf coninghen / die teghen hem op stonden/ verdreef: ende als hy haer in een spelonckе verberghde/ dede hy eenen steen veur de muyle weluen / tot dat hy sijn andere vyanden verslaghen hadde. Toen quam hy weder/ ende seyde tot sijn volck: Aperite os speluncæ: & producite ad me quinque reges, qui in ea latitant. Ponite pedes vestros super colla eorum, &c. Occidit eos, posuitque super quinque stipites: Doet nu den mondt der spelonckе open/ ende haelt my die vijf coninghen voort/ die daer in schuylen. Het welck ghedaen zijnde / seyde hy tot sijn Princen: Stelt u-lieder voeten op hunne halsen/ etc. Ende heeftse soo ter doodt ghebraght / ende aen vijf staecken doen hanghen. Alsoo doen wy/ als wy deur de cracht der vijf wonden Christi/ onse vijf sinnen / als vijf verwaende coninghen / doen in de speloncke van continentie/ ende weder-houdende gheregeltheydt/ vertrecken eñ schuylen: tot dat wy met beter staep / de selue deur een goedt examen van elcks innigh onder-soeck/ doen al uyt de speloncke ten veur-schijne comen: eñ deur een goede biechte uyt-haelende / bevelen onse Princen / als Reden/ Wille/ Verstandt/ Geloone/ Hope/ Liefde/ Stercke/ Rechtueerdigheydt / etc. haer lieder voeten op de halsen te stellen van dese rebellighe coninghen; niets die tot onderdanigheydt dwinghende/ als onder den voet worpende. Jae ter doodt brenghende / deur een Iosu. 10. Remedie der vijf sinnen. Weder-houdt van quaedt. Onder-soeck der consciëtie. Goede biecht. Penitẽtie.

waerachtighe versteruinghe: nu voorts niet meer gheneyght zijnde tot quaedt/ dan oft sy sekerlijck doodt waeren / eñ met Christo aent cruys ghenaghelt: twelck by die vijf staecken seer wel ghefigureert is ghweest.

1.Mach.2. Wat salt ons letten / ist dat wy hier by uyt het boeck der Machabeen Mathathiam met sijn vijf sonen voorghen? Mathathias is soo veel te segghen / als vanden Heere ghegeuen: soo zijn ons onse vijf sinnen van Gode ghegeuen: die by sijne vijf sonen wel moghen ghelcken worden. Den eersten: Joannes/ daer gratie in is/ veur het ghesichte/ welck t gratieuste van allen is. Den tweeden: Simon/ ghehoorsaemheydt/ eñ des-haluen t'ghehoor bediedende. Den derden: Judas/ belijder / het smaecken / twelck den mensche belijden doet. Den vierden: Eleazar: Godt is mijn hulper: want deur Christi ghevoelen/en smerte zijn wy uyt den noodt gheholpen. Den vijfsten: Jonathas/ Gaue der duyue: den reuck beteeckenende/ wāt van waer comt dien goeden reuck t'huys der H. Kercke vervullende/ dan deur den H. Gheest/ deur de duyue beteeckent? Dit zij vande vijf sinnen int generael ghenoegh ghesproken: laet ons nu wat van elck int besonder segghen.

Het ghesicht. I. Aengaende het ghesichte/ bouen t'ghemeyn noodelijck ghebruyck/ behooren wy / deur het aensien van soo vele wonderlijcke creaturen Godts/ gheroert te werden/ tot meerder verwonderen van sijn wijsheydt/ goedtheydt/ en moghentheydt: ende alsoo/ tot onser meerder beschaemtheydt/ eñ veroot moedinghe: ende tot sijnder meerder eeren lof/ danckbaerheydt eñ liefde. Nu/ eylas/ wy doen meest al contrarie. Ons ooghen (in Eua alder-eerst verdoruen/ aensiende ende begheerende de verboden vrucht) die ons behoorden als een licht/ dat veur gaet/ te dienen tot bewaernisse: die zynt/ die ons/ als bedeckte spien/ meest verraden: ende die den vyandt gherreedt zijn/ tot sijnen dienste / om ons aldaer te beclimmen ende te berooven. Van t'bewaren der ooghen / siet wat wy schrijuen int lxvj. Capitel.

Remedie der oogen. Tot remedie van sulcken ontrouwelijcken dienst/ eñ ghebreck des ghesichts/ heeft Christus onsen Saligh-maecker sijn ooghen laten verbinden/ ende int sien vele willen lijden. Hy heeft ons oock gheleert binnen sijn leuen de ooghen ten hemel slaen / om met hem int steruen de selue gherustelijck neder-waerts te slaen: eñ die sluytende/ onsen gheest inde handen sijns vaders te beuelen.

Het ghehoor. II. Het ghehoor behoorde ons oock daer toe te dienen / om deur al datmen hoort / tot Godts dienst eñ ghehoorsaemheydt te meer verwerckt te worden. Ende daerom hebben wy twee ooghen/ eñ twee ooren/ eñ een tonghe / om lichtelijck ghereedt te wesen tot hooren en sien / ende in als Godt te louen. Tot prijs van t'ghehoor ist / dat

selfs

selfs t'ghelooue deur t'ghehoor comt. Fides ex auditu. Och / hoe *Rom. 10.* zijn onse ooren oock verdoruen/ deur den quaden asem ende blas des serpents / dat ons de loghen wijs ghemaeckt heeft ende inde ooren gheblasen! Van dien tijdt af/ zijn wy snel om t'quaedt te hooren en̄ te vatten: maer in goede saecken zijn wy doof. Wy en hebben gheen *Matth. 11.* ooren om hooren/ die tot ghehoorsaemheydt dienen: want wy hebben met de Hebreeusche vrouwen al ghelyck ons gouwen oor-rin- *Exod. 32.* ghen ghegeuen / om t'gulden calf daer van te laten maecken / tot een teecken dat wy voort-aen meer den vyandt dan Gode willen ghehoorsaem zijn. Ende deur-sulcks/als men ons straft / soo loopen wy met Adam duycken / als sulcks niet verdraghende aen ons ooren: ghelijck oock de ooghen/die eenigh letten hebben/ t'licht der sonne niet en verdraghen.

Christus ghebenedijt / tot onsen troost ende boete van sulcks/ heeft in t'ghehoor vele willen lijden. Al die toe-namen/ spotten / lasteren/roepen/blasphemeren/ende felle oor-sincten. Laet ons hem bidden/dat hy sijnen rechten vinger/dat is/ de gratie des H. Geests/ in onse ooren steke / ende die ghenese. Jae/aenghesien wy de rechter oore/dat is / t'recht ghehoor van goede saecken met Malchus verloren hebben/dat Christus ons die weder-om aensette. Remedie der ooren. *Mar. 7.*

Den smaeck is oock in Adam ende Eua verdoruen. Saporem boni perdidimus in Eua: seyt S. Bernardt. Wy hebben den smaeck der goeder dinghen in Eua verloren: en̄ hebben voorts altijdts quaeden smaeck vonden in goede saecken: ghelijck die deur de cortse ghealtereert zijn. Verleckert zijnde in sinnelijcke lusten / en hebben geen behaghen in t'ghene dat gheestelijck is. Ende dies-volghens/ slicken wy de doodt in sonder achter-dencken/ ende weder-staen de salighe voetselen der siele. Wy sien dat hun soo vele menschen hier in misgapen / ende dattet ons oock qualijck becomen en̄ bitterlijck op-comen sal/ en̄ nochtans en worden wy niet vroeder. Sal iemandt connen oft willen proeuen / t'welck ghesmaeckt zijnde de doodt aenbrenght? vraeght Job. Christus heeft tot remedie den bitteren kelck ghedroncken/ en̄ met eeck en̄ galle ghelaeft gheweest in sijn uyterste. Laet ons sulcks soo indachtigh zijn / dat onsen smaeck hem niet en verbelghe / en̄ dat wy in gheestelijcke ende hemelsche spijse en dinghen beteren smaeck vinden moghen. Siet hier van breeder/ int lxvij. Capitel. Dē smaeck. III. *Bernard.* *Iob 6.* Remedie des smaeks

Met den reuck pleghen meer rijcke en curieuse menschen te sondighen/ haer seluen wel-rieckende te maecken/ en̄ daer in te glorieren: en̄ ter contrarien / arme huys-ghesinnen/siecken/ ende hospitalen te schouwen. Onsen Heere heeft hier teghen/ veur remedie/ oock inden reuck vele willen lijden; namentlijck opden bergh van Caluarien/ Dē reuck. IIII. Remedie des reucks.

ende onder de siecken. Soo dat ons meer toe-staet eenen goeden reuck te maecken van deughden / dan in andere wel-rieckende ijdelheydt. Want men houdt veur seker/ dat die hier best riecken / naer hun doodt meest stincken sullen / eñ inde helle met meerderen stanck ghequolen worden.

2. *Mach.* 9. Antiochus geplaeght. Antiochus maeckte al te vele / in te groot achten sijns selfs/ ende dusdanighe wellustigheydt: maer hy is vande luysen gh'eten: ende noch levende soo stinckende/ dat den gheheelen legher daer deur ghe-infecteert wierdt. Ende sijns selfs stanck niet connende verdraghen/ seyt hy: Het is recht/ dat ick my Gode t'onder-worpe: ende dat ick/ sterfelijck zijnde/ my niet en houde al oft ick Gode ghelijck ware.

Het ghevoelen. V. Aengaende het ghevoelen: ghelijck het hem al t'lichaem deur be-streckt/ alsoo zijn de sonden oock menighvuldiger in desen Sin/ dan in eenighe andere. D'eerste mis-daedt int ghevoelen / oft ghenaken is ghewеest / als Adam eñ Eva hun handen uytghereckt hebben tot de verboden vrucht. Van dit verbodt hadde nochtans Adam aen Eva soo ghesproken/ eñ soo scherpelijck vermaent / dat sy totten ser-pent seyde/ dat Godt verboden hadde/ t'hout selfs niet aen te raecken.

Genes. 3. Et ne tangeremus illud.

Hoe dick-mael dat wy ons daer naer mettet gevoelen besondight hebben/ eñ noch daghelijcks doen / dat heeft ons wel bewesen ghe-weest/ met soo vele dinghen in d'oude Wet/ daer deur d'aen-raecken *Levit.* 13. de mensch onsuyuer ghereckent wierdt: eñ was des-halven van noo-de soo dick-mael te wasschen / soo het lichaem/ als cleederen / eñ an-dere dinghen. Tus dan / hoe iemandt sondight / hy wordt in sijn conscientie besmet/ als iet vuyls te nae ghecomen zijnde. Maer deur het lichamelijck ghevoelen sondight men principalijck in alle licha-melijcke sonden van oncuysheydt: als oock int stelen / ende onrech-ten handel/ eñ in t'slaen/ ende al dat sulcks aengaet. Ende boven dien oock / in de sachtigheydt van cleederen te seer te soecken / ende sijnen lust daer inte volghen.

Remedie des gevoelens. Daer teghen heeft Christus ghebenedijt/ veur remedie/ gheleden alle die sware tormenten van sijn bitter passie. Int besondere/ dat hardt aen-vallen en vanghen/ coorden en binden / dien af-grijselijc-ken kaeck-slagh/ eñ ander ontallijcke caeck-smeten: het trecken by-den hare eñ baerdt: bespouwen: gheesselen: croonen: t'cruys draghen: soo dick-mael ontcleeden: deur-naghelen: ende oock nae sijn doodt

Probatica Piscina. deur-steken. Soo dat hy wel van deghe onse Probatica Piscina ghe-worden is: onse wateringhe / in welcke wy als offerhanden ghe-wasschen eñ ghenesen worden van alle carten : met vijf opene in-ganghen/ eñ portalen: de vijf principale wonden/ aen de welcke (soo wy op de vijf sinnen ghesept hebben) alle sorten van siecken ligghen/

om ghesondtheydt te vercrijghen. Laet ons soo onse vijf sinnen in dese vijf poortaelen Christi legghen / eñ in dese ghereerde wateringhe baden en wasschen/ dat wy in die gesondtheydt vercrijghende/ de selue nu voorts soo moghen te wercke stellen / tot onser salighcydt eñ sijnder eere/ diese ons ghegeuen heeft / dat wy / als hy wederom sal comen om met ons te rekenen / als-dan segghen moghen : Domine, quinque talenta tradidisti mihi: Ecce alia quinque superlucratus sum: Heere/ ghy hebt my vijf talenten gegeuen: siet/ick hebber noch ander vijue toe ghewonnen: Ick hebber profijt en wasdom mede ghedaen. Dit gheschiedt / eens-deels alsmen sijn sinnen wel ghebruyckt ter salighcydt: eñ dat meer is/ alsmen bouen de vijf lichamelijcke sinnen/ noch andere vijue gheestelijcke siet te crijghen/ eñ wel te werck te stellen: als/sien/ hooren/ ꝛc. inden gheest/ eñ naer der sielen. Dan sal onsen Heere ons seggen: Euge serue bone, & fidelis: intra in gaudium meum: O mijn goede eñ ghetrouwe knecht : comt ende gaet in mijn blijdschap des hemels. Eñ soo hy totten anderen ghetrouwen dienaer seyde : Eris potestatem habens super quinque ciuitates : Nu sult ghy heerschappije ouer vijf steden hebben : waer deur de coninclijcke glorie des hemel-rijcks verstaen wordt.

Matth 25.

Vijf talenten.

Matth. 25.

Vijf stedẽ.

Luc. 19.

Ghebedt om sijn vijf sinnen wel te ghebruycken.

Mijn vijf sinnen/ o Heere/ die vallen my teghen: die my van v nochtans tot hulpe ter salighcydt/ soo wijselijck eñ minnelijck gheschoncken zijn: Wilt die deur uwen goeden gheest her-scheppen : op dat ick die/ niet tot mijnder verdoemenisse / maer tot uwer eeren ende mijnder salighcydt ghebruycken magh. Amen.

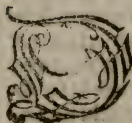

Cap.

CAP. XLIII.

VVelck is der crachten bandt onser sielen, drijvoedigh?
Memorie, en Verstandt, en den VVille vrijmoedigh.

Drij crachten der sielen.

Ese drij Crachten ende haer officie / moghten by drij A
maeghden ghelesen worden / die ten dienste der siele
staen. Van welcke de Memorie / den schat der sielen B
verholen en ghesloten houdt / als in een secreet kist-
ken / van Godt daer toe ghemaeckt / ende in haer be-
waernisse ghestelt. Het Verstandt / als een gheestighe cracht / opent C
dien schat der Memorie / ende maeckt de saecken daer in schuylende
kennelijck. Den Wille / die reyckt oft langht daer uyt / ten behoeve D
vander siele / sulcks als haer best aen-staet / en op dat pas is dienende /
nae de gheleghentheydt der saecken. Ende sy laet voorts d'andere
dinghen verborghen / tot dattet tijdt ende stondt is / die oock uyt te
langhen / en de siele veur te houden om te ghebruycken: alle dinghen
op synen tijdt. Dit doen sy / als sy haer officie en dienst wel en ghe-
trouwelijck volbrenghen. Somtijdts d'een deughdt / somtijdts
een andere: somtijdts het aen-dencken vã Godts bermhertigheydt /
somtijdts van sijne rechtveerdigheydt: soo nu vande doodt / soo nu
van d'oordeel / pijne der hellen / oft vande glorie des hemels / te veur-
schijne brenghende.

Verraedtschap des vyandts in becoringhe tot sonde.

Den vyandt wel wetende datter gheen sonde en can ghescheiden /
ten sy dat den Wille daer toe consentere / die onder de crachten der sie-
le het binnenste paleys houdt / en den stoel van t'gheheele regiment /
als eenen coninck in sijn rijcke: siet waer hy gaet haelen / om totten
Wille te comen / ende dien tot consent int quaedt te brenghen. Hy be- 1
ghint ghemeynelijck aen een van de vijf sinnen: die / soo wy sien / 2
als de poorten zijn / oft oock poortiers / aende uyterste canten des li- 3
chaems haer woonstede houdende: als sien / hooren / &c. Deur de sin- 4
nen / als hy niet terstondt uyt-ghesloten / oft oock uyt-ghestooten en 5
wordt / soo comt hy / met sijn quade tentatie en ingheuen / totte phan-
tasie / en verbeeldinghe: als deur de sale tot in een langhe galerije oft
pandt / daermen noch soo groot gheen acht en pleeght te slaen / wie
daer gaet oft comt / principalijck in groote huysen en houen. Maer /
can hy voorts onbelemmert en onbelet tot in de Memorie gheraec-
ken / en daer een seker ghepeys formeren / en dan / dat meer is / tot in
t'Verstandt / als tot in de anti-camer oft veur-camer: (daermen an-
ders goedt bescheydt en kennis moest gheuen / wiemen is / ende wat-
men beghert / eermen bet-naer en binnen gaet / en audientie crijght)

Soo

Vimq; animæ triplicem cæleſtia munera pandas.
Vis Memorans; Intellectus; ſua cuiq; Voluntas.

Welck is der crachten bandt, onſer ſielen, dryvoedich?
Memorie; en Verſtandt; en den Wille vrymoedich.

Quel eſt ce ternaire, Par qui l'ame opere, En moins dun moment?
C'eſt la Souuenance, La toute-Veullance, Et l'entendement.

Soo en resteert hem niet meer/ dan dat hy int binnenste gae/daer den Wille presideert: van wient al hanght: oft behaghen ende consent daer in te gheuen/en toe te laten: oft met autoriteyt upt te doen drijuen: eñ ten sachtsten ghenomen/ te doen gaen van daer hy comt. Want/sulcke verradelijcke ingheuingen des vyandts/ deur becoringhe tot sonde/dat zijn als spien / eñ bedeckte upt-ghemaeckte vyanden/ incomende om moorden en roouen: diemen van rechts-weghe betrappende pleeght op te hangen/ oft anders-sins ter doodt te brenghen. Dit doen wy/als wy deur den vrijen Wille die niet en ontfanghen/noch ghehoor en geuen/in t'quaedt / t'welck sy ons veur-houden: maer die als op-hanghen aen de galghe des Cruyces Christi/ in ons verdruckende/eñ te niet brenghende. Gal. 5.

A Dese drij dan / Memorie/ Verstandt/en Wille/ heetmen de drij
B crachten der siele: want het zijn oock als drij sterckten onser stadt/
C die van siele en lichaem ghemaeckt wordt: eñ als de drij principael-
D ste middelen / waer deur dese stadt/dat is/gheheel den mensch / bewaert eñ gheregeert wordt. Van dese drij crachten magh verstaen worden/dat den Wijse-man seyt: Funiculus triplex difficilè rumpitur: Een drij-dobbel ghevlochten coordeken is quaedt om breken. Want alst dese drij eens zijn/ eñ dat emmers den Wille goedt houdt: soo en can den mensche gheen deeren gheschieden: want Godt met hem is. Eccli. 4.

De Memorie magh oock ghelecken worden by eenen secretaris oft schrijuein / die binnen blijft / eñ boeck houdt van al datter gaens is. Memoria, scriba est, intus residens. Eñ soo Cicero seght: Memoria est signatarum rerum in mente vestigium: De Memorie/is als een litteecken inden sin/ van saecken diemen bemerckt eñ gae-gheslaghen heeft/om t'onthouden. Ende noch op een ander plaets seght den seluen aldus: Rerum omnium thesaurus Memoria: Memorie is als eenen schat van alderleye saecken. Waer upt wy voorts-halen/ in tijden en stonden/sulcks als den tijdt oft saecke vereyscht. S. Bernardt/ als Christen ende heyligh / spreekt beter t'onsen veur nemen: Ostiarius voluntatis, sit recordatio cælestis gloriæ: & eius thalami custos sit recordatio profunda gehennæ: Dat de memorie oft ghedenckenis der hemelscher glorie / den deur-waerder oft portier vanden Wille zij: eñ de diepe ghedachtenis des helschen viers / den bewaerder van des Wills slaep-camer. Ontwijfelijck het is een goede bevrijdinghe der sielen / met dese crachten van Godt soo veur-sien te wesen. Memorie I. Stobæus. Cic. 1. Tusc. 2. de Orat. Bernard in par. serm.

Maer/och-arme / hoe ijdel van goede saecken zijn ons dick-mael die celleckens eñ threesooren onser memorie! eñ ter contrarie/ het vol van alder-hande ijdelheydt/sottigheydt/ vuyligheydt/ eñ argheydt:

dattet ten allen canten ouer-loopt! Sulcke zijnt die noch uyt sermoonen/ noch uyt goede boecken/ noch uyt goede t'samen-spraken/ noch uyt Goddelijcke inspiratien iet en onthouden. Want in sulcke dinghen hebben sy de memorie als eenẽ trechter/ oft bodem-loosen corf/ daer niet in en blijft: maer/ soomen seyt/ het gaet d'een oore in/ ende d'ander oore uyt. Ende ter contrarie/ vuyle redenen/ oneerlijcke refereynẽ en liedekens/ sotten-clap en quaedt verhael van andere/ ende dier-ghelijcke saecken/ die grijpen sy terstondt/ eñ onthoudense vast: oock al en hooren sy sulcks maer eens/ ende maer met een half oore. Daer zijn sy soo vol af/ dat sy oock anders niet en spreken: want/ wat soudet dat anders uyt-gheuen/ dan sulck alst in heeft? Soodanighe memorien zijn bequame nesten/ veur den vyandt/ om daer in alle sorten van quaedt te broeden: principalijck oncuysheydt ende ydelheydt.

Maer ter contrarie/ salighlijck eñ wijselijck doen sy/ die den schat haerder Memorie met sulcke dinghen verrijcken/ daer sy van Godt toe ghemaeckt is gheweest/ ende den mensche gheschoncken: eñ die sulcks als den tijdt vereyscht/ tot saligh ghebruyck/ te veur-schijne brenghen: volghende t'ghene dat onsen Heere sprak/ aldus: Alle gheleerde der Schrifture int rijcke der hemelen/ sal uyt sijnen schat
Matth. 13. voorts-brenghen nieuwe eñ oude saecken: al om best eñ salighst.

Verstandt. II. Het Verstandt is een cracht der sielen/ deur de welcke den mensche (als deur een licht) insiet eñ kent de saecken die hem deur eenighe van de sinnen aen-comen. Aldus seyt Aristoteles: Intellectus est lumen, quod Deus infundit animæ: T'Verstandt is een licht/ t'welck Godt der siele instort. S. Ambrosius seght soo: Intellectus spirituale donum: T'Verstandt is een gheestelijcke gaue. D'welck men nemen magh/ veur t'werck eñ effect des Verstandts: alsmen deur die cracht der sielen/ die wy Verstandt heeten/ als een cracht om iet te connen verstaen/ oock eenighe saecke begrijpen eñ verstaen. Dit verstandt werdt den ootmoedighen ghegeuen/ soo den Prophete Dauid seght: Intellectum dat paruulis. Eñ elders: Intellectus bonus, omnibus facientibus eum: Godt gheeft aen de cleyne/ dat is/ de ootmoedighe verstandt/ eñ hen-lieden diet deur ghehoorsaemheydt vol-brenghen.

Arist. *Ambr.* *Psal.* 118. *Psal.* 110.

Het welcke onsen Saligh-maecker betuyght/ eñ veur sijnen hemelschen Vader verkent: Ick belijde eñ dancke v/ Vader des hemels eñ der aerden/ dat ghy dese dinghen veur de wijse eñ gheleerde verborghen hebt/ eñ hebse de cleyne kinderen veropenbaert. *Matth.* 10.

Wille. III. Den Wille is de princelijcke cracht der sielen/ sonder welcken (om soo te segghen) noch sonde/ sonde is: noch deughdt/ deughdt. Aldus seyt S. Augustijn: Voluntas est qua peccatur; & qua benè viuitur: Den Wille is/ deur welcken men sondight/ eñ deur welcken men wel leeft.

Aug. lib. 1 *Retract. cap.* 9.

leeft. Ende dien is soo vrij/dat hy niet dwinghelijck en is. Soo seyt S. Bernardus: Voluntas nostra non cogitur: & propterea sola meretur, vel demeretur: Onsen wille en wordt niet bedwonghen: ende daer-om verdient hy alleen / oft hy verbeurt alleen. Dat is / Hy maeckt dat wy verdienen/ eñ van Godt gheloont worden/ deur eenighe saecke als wyse ghewilligh-lijck doen: eñ ter contrarie verbeuren wy/ ende worden straf vaer / als wy met vrijen wille ons tot quaedt begheuen. Maer is het bedwonghen spel/ soomen seght / eñ datter onsen wille teghen is: soo en isser veur ons/noch verdienste in t'goedt/soo ghedaen/noch schuldt oft verbeurte in t'quaedt/daer den wille niet in en consenteert. *Bernard. de grat. & lib. arbit.*

Den H. Leeraer S. Augustijn seyt seer wel: Nihil tam in nostra potestate, quàm ipsa Voluntas: Daer en is niet soo in onse maght/ als onsen wille. Gheen vremde maght oft cracht en can dien dwinghen. Ende daerom is den wille de excellentste offerhande/ diemen Gode doen magh. Desen offer doen alle Religieusen/ deur de belofte/niet alleen van reynigheydt eñ armoede / maer oock van ghehoorsaemheydt: als haeren Wille doodende/eñ deur t'vier der liefde/ op den autaer van haerder herten/als een brandt-offer / Gode op-draghende/ eñ den wille van een ander aen-nemende / die sy inde plaets van Godt veur ouerste kiesen. Want deur den wille (als t'principaelste deel der sielen) offert de mensche sy seluen geheel ouer aen Godt/ in sijnen stadt-houder: ghelijckmen een stadt ouer-gheeft/alsmen iemandt de slotels eñ de principaelste sterckte ouer-gheeft/ ende verseker t in sijne handen. *Aug. lib. 3. de lib. arbit.*

Anders/ghelijck Sinte Bernardt ghetuyght / Voluntati nec leges imperant, nec principes dominantur: Libera est: & maximè, si spiritu ducitur: quia vbi spiritus, ibi libertas: Gheen wetten noch princen en hebben heerschappije oft maght ouer den wille: Hy is vrij/ principalijck/als hy deur den gheest geleydt wordt: Want waer den H. Gheest is/daer is waerachtighe vrijheydt. *Bernard.*

Maer (t'welck claghelijck is) deurt toe-doen vant serpent eñ boosen gheest/ghelijck onse memorie verdraeyt is/ als een vat nerghens toe meer bequaem/ dan om alderley sottigheydt eñ ijdelheydt te besluyten/eñ ons verstãdt soo verduystert/ dattet by nae niet en dooght/ dan tot argheydt/anders bot eñ blonck tot iet goedts/ volghende de verdoruen nature. Alsoo is principalijck onsen wille oock ghecromt/ deur dien leelijcken en schadelijcken val van Adam: dat hy vã ionckx af/ meer tot quaedt ghenegght is / dan tot goedt. Ende is soo onghehandigh en ongheredt ghewordden tot alle goede saecken/ dattet vele arbeydts costen moet/eermen dien rechten can / eñ op een goede ploy brenghen,

Bernard. Waer deur oock ghesciedt/den wille alle dinghen naer sijnen ongheregelten sin eñ beweghinghe stellende/ dat S. Bernardt darf segghen: Nemt den eyghenen quaden wille wegh/ eñ daer en sal gheen helle wesen. Want/ waer in sal dat hellsche vier sijn stranghepdt toonen/ ende te wercke stellen/ dan teghen den eyghenen quaden wille? Den quaden wille beverht Godt/eñ heft hem op teghen Godt. Hy berooft het Paradijs: hy verrijckt de helle.

Laet ons onsen wille dan stellen inden wille Godts/ ende segghen Matth. 26. metten woorde eñ metten wercke: Fiat voluntas tua, non mea: V wen wille ghesciede/ niet den mijnen. Besit/o Heere/ mijn memorie: verlicht mijn verstandt/ en regeert mijnen wille: want anders en can ick gheen meester ghewoorden. Ick gheeft v al ouer in uwe handen: op dat ghy my gheheel/ in alle de crachten van siele en lichaem/ tot uwer glorie/ eñ mijnder salighepdt altijdts wilt regeren.

Willeken, eenē grooten hamer. Den wille wordt seer wel by dien grooten ijseren hamer verghele- E ken/daer de timmer-lieden mede al aendrijuen in d'werck/ wat sy willen/met gheweldt. Ende dien sassamen hamer/ deur wient al wijcken moet/ sy oock daerom *Willeken* heeten. Dit voegh' ick hier by/om dat den Wille bouen al uyt-nemt.

Den Wille, ondvvinghelijck. Hoe crachtighe een saecke dat den Wille is/blijckt/ niet alleen in de ghene/ diemen niet en heeft met alle de maght des weerelts connen booghen oft dwinghen/ tot iet dat sy niet en wilden: maer oock noch meer/ ter contrarie/ in de ghene/die alle swaere eñ ondoenelijcke saecken ghedaen hebben/ als sy-lieder den wille in eens anders wille gheheelijck ouer-ghegeuen hadden. Van d'eerste/ hebben wy alle de martelaeren/diemen wel heeft connen pijnighen/branden/ eñ rae-braken/&c. maer niet connen dwinghen te doen/dat sy volgende Godts wet niet en moghten noch en wilden doen. Men heeft hun t'hoofdt veur hun voeten connen legghen/ maer t'selfde niet t'minste connen doen booghen oft nicken/ter eeren vande af-goden. Men heeft hun wel connen wieroock op de handt legghen/ en soo ghe-weldelijck ouer t'vier ghehouden/ en t'wieroock uptten handen ghe-schudt: maer men heeftse niet connen bedwinghen/ dat sy een enckel graen wieroocks in t'vier willens worpen souden/ ten goddeloosen sacrificie. Ende/om eenen te besonderen/ wiens dagh den 12.

S. Petrus martelaer, den 12. Martij. Martij comt/Sinte Peeter Martelaer/ die een camerlinck vā Diocletianus was/ de tormenten der martelaren beclaghende/ is martelaer ghestoruen. Sy hebben hem wel connen gheesselen/upt-spannen/ t'lijf in stucks open-halen/ eñ al de opene wonden met sout en eeck bestrijcken/ eñ soo op eenen rooster braden: maer sy en hebben sijnen wille niet connen om-setten. Die was crachtigher/ dan alle hun tormenten. Ter contrarie/ den wille ouer-ghegeuen tot ghe-

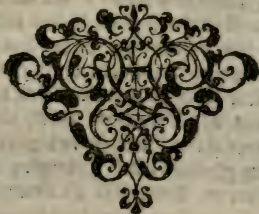
hoorsaem-

hoorsaemheydt eñ gewilligh wesende / doet/dat anders ondoenlijck schijnt te wesen: alst blijckt in dien Religieus / die't vã sijn ouerste belast was een leeuwinne bydentoppe te facken/eñ tot hem te brengen. eñ heeft het ghedaen. S. Maurus bevolen in d'water te gaen / hy is op t'water ghegaen / sonder sincken. Den wille / om soo te segghen/als hy wilt/hem en is niet onmogelijck/eñ als hy niet en wilt/ en is niet dwinghelijck. *Gregor. li 1. Dialog. c.7.*

Daerom hebben wy sekers Godt wel te dancken/ die ons van dese drij crachten der sielen als drij vrome veur-vechters veur-sien heeft: deur de hulpe en cloeckheydt van welcke wy al onser om-ligghende vyanden heyr-crachten deur-vechtende/ het water van versoelinghe/ en salighe laeenisse becomen moghen. Aenmerckt hier toe/als in een figure / t'ghene dat David ghebeurt is. Hy lagh in t'veldt / eñ hem dorstede seer naer t'water uyt de cisterne van Bethlehem: maer de Philistinen daer haeren legher gheslaghen hebbende/en wister hy niet hoe aengheraecken. Och / seyt hy / oft my iemandt van dat water te drincken cost gheuen! Ende siet: drij vrome mannen zijn deur den legher der Philistinen ghebroken/ eñ hebben hem van dat water ghehaelt. De drij crachten der sielen / zijn groot te achten/deur welcke wy onse salighepdt moghen ghenieten.

Ghebedt veur de drij crachten der sielen.

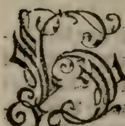
Gy hebt / o rijck Godt / mijn siele met drij besundere gauen en crachten beghift: maer die keeren my dick-mael den rugghe: Toont v maght/eñ goedtheydt/ o Heere/ tot mywaerts: suyuert de memorie/verlicht het verstandt/ en wilt den wille recht maecken: op dat mijn arm siele/veur weder-standt/ by-standt eñ hulpe daer van magh ter salighepdt crijghen. Amen.

CAP. XLIV.

VVaerom zijn soo ghenomt, die goed' acht Salігheden?
Om datmen deur die comt, ter glorieuser vreden.

Waerachtighe Saligheydt.

Oe groot een verschil datter is / tusschen die versierde en noyt ghevonden salighepdt der Heydenen / ende tusschen de sekere salighepdt der Christenen/dat sal in dit Capitel ende int naest-volghende blijcken. Dese maniere van spreken der acht Salighheden / is van Christo ghecomen / die onder andere dinghen / die hy sijn Apostelen op den bergh was leerende/sprak oock dese acht Salighheden. Dat is/ acht seker conditien / deur welcke hy alle die hut salighte wesen/ die de selue conditien hadden: te kennen gheuende / dat sy oock deur de selfde ter eeuwigher salighepdt gheraecken souden. Ende dat ist/dat de antwoorde seght: datmen deur die ter glorieuser vreden comt. A B

Matth. 5. Acht Salігheden.

Salighen nieuvven vōdt Christi.

Aenmerckt doch eens het wonderlijck secreet van dese vremde/ nieuwe / ende noyt eertijdts ghehoorde leeringhe : datmen in sulcke saecken daer in begrepen/geluck oft salighepdt stellen soude: ende daerom ist de pijne weerdt met aendachtighepdt gae te slaen. Wy moeten weten / midts dat wy ons in Godts ghehoorsaemhepdt ende bescherменisse niet ghehouden en hebben/dat wy ons al te samen/ deur onse schuldt/uyt het paradijs ghewoppen hebben/ende als voghel-iongen uytten neste ghevallen zijn. Twelck den Prophete Isaias ghenoegh te rieckenn gheeft/ende oock dese ghelijckenisse ghebruyckt / segghende: Sicut auis fugiens , & pulli de nido auolantes : Soo wast met ons eerste onders / als eenen voghel die de vlught neemt: ende met ons al te samen/als ionghen/die uytten nest vlieghen/ eer sy wel vlugghe zijn. Ende soo/ghelijck die ionghen in duysent perijckelen zijn/iae om t'segghens / seker van haer lieder doodt / soo deur coude en honger/ als om vande beesten gh'eten te worden / oft vande menschen doodt ghetreden : Alsoo wast met ons ghestelt / int middel van onse vyanden/ende verwachten van d'eeuwighe doodt: soo langhe wy op deser werelt zijn / tot dat wy wederom tot onsen nest souden ghebraght worden. Ende daerom/ghelijck de moeder van die uyt vloghen uytghevallen ionghskens/van d'een tackskens op d'ander springht/ van d'een huys op d'ander/ al soeckende en beklaghende: alsoo heeft oock onsen Heere Christus ghedaen / vele spronghen doende / om ons te soecken/ende te vergaderen. Aldus sept S. Gregorius : Ecce, vt nos post se currere faceret, quosdam pro nobis saltus dedit : Siet/op dat hy ons naer hem soude doen loopen / soo heeft hy sommighe spronghen C D E

Isa. 16. Voghelkens uyt den nest, visch uytten vvater.

Homil. 29.

ghen

Quid ſigna octo volunt Vitæ præſaga beatæ?
Teſſera sunt, quibus æthereas Deus annuit arces.

Waerom ſyn ſoo ghenoemt, die goed' acht Salicheden?
Om datmen door die coemt, ter glorieuſer vreden.

Des ſaintes eſtudes, Des beatitudes, Qu'en aprennons nous?
Le chemin qui l'Ame, Conduit au thalame, Du Celeſte eſpoux.

ghen veur ons ghedaen. Eerst heeft Christus veur ons upten hemel tot opder aerden ghesprongen: upt den schoot sijns vaders/ tot inden schoot van Maria/ sijn ghebenedijde moeder: van daer/ in de cribbe: uptter cribbe/ deur vele andere middele sprongen ouer bergh en dal/ tot aen t'Cruys: van t'cruys/ naer den lichaem/ tot in t'graf/ eñ naer de siele ter hellen: van daer wederom ter aerden: vander aerden ten hemel: eñ al op dat wy hem volgen souden/ deur sijns leuens en lijdens voet-stappen/ tot in de glorie des hemels/ als tot den nest daer wy toe-behooren. Verschey-den spron-ghen Christi.

Eñ/ ghelijck de moeder van die verloren voghelkens springht/ soo singht sy oock haren natuerlijcken sanck/ om die te wecken ende te trecken/ eñ met haren moederlijcken sanck aen te locken/ om haer te volghen/ eñ ter behoeder handt te comen/ daer sy upt ghevallen waren. Want een voghel-jonghsken upt sijnen nest/ is als eenen visch upten water. Soo ist met ons. Eñ ghelijck wy de spronghen Christi ghehoort hebben/ die hy ghedaen heeft/ om ons t'huys en ten eeuwighen leuen te brenghen: hoort nu sijnen sanck oock/ daer hy ons mede aen-lockt. Al dat hy ons gheleert heeft/ dat dient hier toe: maer sonderlinghe dese acht Salligheden. D'welck eenen sanck is/ soo hem eyghen/ als dat den sanck des weerelts t'eene-mael contrarie is. Eñ des-volgende/ veur ons soo veel te sekerder: wel-wetẽde/ dat wy hem op dien voys volghende/ veur seker tot dien alderhooghsten hemelschen nest eñ salighe ruste sullen gheraecken. Dus heeft Christus selue van desen sijnen roep en voys betuyght: Oues illum sequuntur: quia sciunt vocem eius: De schaepkens volghen hem naer: want sy kennen sijn stemme: eñ niet eenen vremdelinck/ wiens voys sy niet en kennen. Het is een/ weder wy by upt-ghevallen voghelkens/ oft verdoolde schaepkens ghelecken worden/ die soeckens/ vindens/ ende t'huys brenghens noodt hebben. Aentrec-kenden sanck Christi. Ioan. 10.

Die dan saligh wilt wesen/ die houde den wegh eñ lose der saligheden: al-welcke ons Christus soo minnelijck is roepende. Want/ + soo S. Gregorius seyt: Quærenda est gloria Dei per vias eius: De glorie Godts eñ eeuwighe salighẹydt/ moet deur haere weghen ghesocht worden. Dat is/ deur alsulcks/ als daer toe leydt eñ brenght/ ghelijck eenen wegh tot eenighe stadt. Greg.

Ghebedt om de acht Saligheden te becomen.

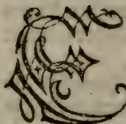

O Alder-bermhertighste Jesu/ eenige salighẹydt eñ Salighmaecker des weerelts/ besproeyt my met uwe gratie eñ seghenìnghe/ op dat ick my soo der acht Saligheden mededeelachtigh maecke/ dat ick de eeuwighe salighẹydt in u Rijcke ghenieten magh. Amen.

CAP.

CAP. XLV.

De vveerelt houdt den spot, met sulck als snoo en sleght.
De vveerelt die is sot, s'en vveet niet vvat sy seght.

Ongheluckighe salighevdt des Weerelts.
Herodot.l.1.
Solon.

EEn ieghelijck soeckt salighevdt en wel zijn: maer luttel bevroeden/ waer in dat de waerachtighe salighevdt ghelegghen is. Daerom/ de Heydenen sochtent in alle hoecken. D'een seyde/ dat die ghelegghen was in rijckdom/ ghelijck eenen Cresus: Maer Solon leerde hem wel anders: soo hy oock by experientie bevondt/ als hy van Cyrus ghevanghen/ eñ ten brande verwesen zijnde/ riep met luyder stemme: O Solon, Solon! O Solon, Solon! Cyrus hem vraghende/ wat hy daer mede segghen wilde: hy antwoorde/ dat hem Solon eens gheseyt hadde (als hy hem liet veur-staen/ dat hy/ midts syn rijckdommen en macht/ de gheluckighste eñ salighste was) dat niemandt ten rechten saligh en moghte ghenoemt worden/ oock in de hooghste maght en weelde/ soo langhe als hy noch leefde. Eñ dat hy nu t'selue alsoo metter daedt bevonden hadde. Des-haluen Cyrus dit oock t'hem-waerts treckende/ eñ wel aen-merckende/ heeft hem los ghelaten/ eñ heerlijck syn leuen lanck by hem ghehouden.

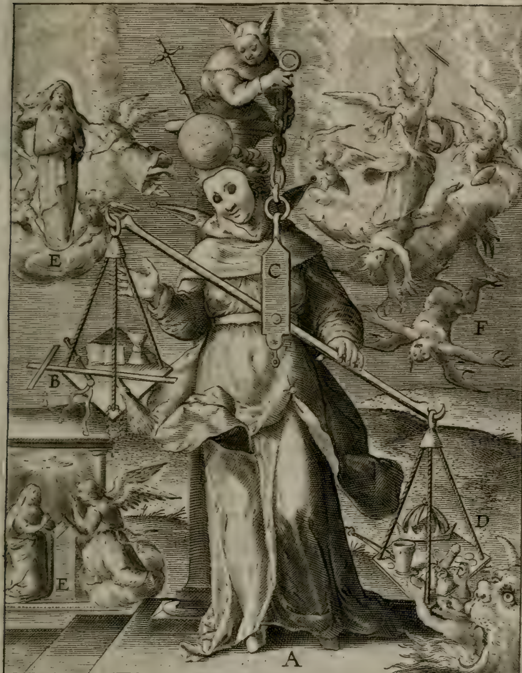
Epicurus. Aristippus.

Andere stellen de opperste wel-vaert en salighevdt in eten en drincken/ eñ hunne lusten te volghen: soomen ghemeynelijck meynt dat Epicurus ghehouden heeft: hoe wel hy de ghenoeghte des gheests veur d'opperste goedt hielt: maer Aristippus de wellust des vleeschs bouen al stelde. Enimmers heeft Epicurus dien lof/ eñ sulcke mestverckens: waer van den Poete seght: Epicuri de grege porci: Verckenen van Epicurus rudde en hoop/ slampampers/ eñ inboorlingen van t'leegh lecker-landt.

Hora. li.1. Epist.4.

Alsoo seght de H. Schrifture/ dat de menschen vander weerelt/ de sulcke heeten saligh te wesen/ die gheluck/ veur-spoedt/ rijckdom/ eere/ vele vrienden hebben/ eñ sulcks/ als de weerelsche menschen pleghen groot te achten. Soo spreckt den Prophete David van alsulcke verdraeyde eñ ongheluckighe salighe: Promptuaria eorum plena, eructantia ex hoc in illud: Haer-lieder solders/ schapraepen/ kisten en kelders zijn vol/ soo dat sy crielen/ ende van d'een in d ander moeten verlegghen/ dattet al-om ouer-loopt. Beatum dixerunt populum, cui hæc sunt: Sulcke (seyt hy) heetmen saligh/ die soodanighe ouervloedighevdt ghenieten: maer/ al oft hy segghen wilde/ het is al anders. Hoe ist dan? en wie isser op-recht saligh? Beatus populus, cuius Dominus Deus eius: Saligh is dat volck/ wiens Godt den Heere is. dat

Psal.143.

At nonne hos Mundus, mera ceu ludibria, ſpernit?
Delirat: nec vera videt: nec iudicat æqua.

De Weerelt houdt den ſpot, met ſulck; als ſnoo, en ſlecht.
De Weerelt die is ſot: ſ'en weet niet wat ſy ſecht.

Toutefois la race, Du mondain rechaſſe, Et hait ceſte voix.
Le Monde radotte, Et ſon humeur ſotte, N'entend pas ces loix.

is. dat is/ die hem veur sijnen Godt houdt en dient / die Heere van al is. Want/ die leert sijn volck al anders/ dan de weerelt doet. Want tot sulcke/ die de Weerelt gheluckigh/ en saligh heet/ seght hy ter contrarien: Wee u-lieden/ ghy/ die rijcke zijt/ want ghy hebt hier u-lieder vertroostinghe: wee u-lieden die versaedt zijt/ want ghy sult noch hongher lijden: wee u-lieden die nu lacht/ want ghy sult eens schreyden en droeuigh zijn. Ter contrarie/ saligh ghy-lieden die arm/ hongherigh/ en droeuigh zijt/ ꝛc. Tot die salighe des weerelts roept hy deur sijnen Prophete: Popule meus, qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt: O mijn volck/ die v saligh heeten/ die bedrieghen v: eñ sy verderuen den wegh onder v voet-stappen: soo dat ghy/ dien wegh ingaende / ter eeuwigher salighheydt gheensins gheraecken en cont. Alsoo S. Augustijn wonderlijck wel seyt/ hier op dienende: Mundus inimicus est iis quos beatos facit: De weerelt is vyandt/ van de ghene die sy saligh maeckt: wat moet sy dan noch bedrieghlijcker zijn/ veur de ghene die sy maer saligh en heet te wesen? *Luc. 6.* *Isa. 3.* *August.*

Daer-om seght de antwoorde seer wel/ dat de weerelt sot is/ ende
A deur sulcks/ niet en weet wat sy seght. Want sy seght eñ heet quaedt goedt/ eñ t'goedt quaedt te zijn. Eñ dit/ soo wel in t'verworpen eñ berispen der acht Saligheden / die Christus self uyt-ghesproken heeft/ als oock in t'betuyghen ende veur-houden der valsche Salighheden/ daer sy de sinnelijcke menschen mede vertwijfelt ende bedrieght. De *Isa. 5.* Sot vonnis des vveerelts.
B ghenoeghte eñ vreughdt der deughden versmaedt sy/ als d'aldermeeste bitterheydt en droefheydt. Eñ dit al naer de bedrieghelijckheydt
C haerder weegh-schale en balance: daer deughdelijcke saecken van
D gheenen ghewichte oft weerde en schijnen te wesen. Maer den swaren arbeydt eñ bitter verdriet/ in de lastighe ghenoeghte des weerelts en hoogheydt/ die heet sy al blijdtschap/ weelde/ en salighheydt. Dese dinghen zijn by haer al van grooten ghewichte. Eñ sy en siet niet/ binnen dien/ dat sy die te hoogher ten hemel-waert verheft/ die sy als te licht wesende veracht/ eñ dat sy die te meer ter helle-waert druckt/ die sy schijnt groot en ghewichtigh te maecken. Niet denckende/ dat
E Godt van contrarien sinne en sede is: de ootmoedighe verheffende/
F eñ de hoouerdighe vernederende.

O sotte weerelt! hoe luttel weet ghy wat ghy al seght! Maer wat wonder ist? deur den duysteren nacht van uwer onwetentheydt/ deur t'moorigh stijck uwer vuyligheydt / deur d'onhelpelijcke verblindtheydt uwer ijdelheydt/ eñ sotte eyghen liefde / soo en siet ghy niet voorder / dan uwen neuse lanck is: dat is/ dan dat ghy met v selfs sin eñ bedroeden cont begrijpen: eñ binnen t'bevanck der palen van dit verdoruen landt des lichaems/ ghevoelen oft versinnen cont. al dat voorder is / buyten/ oft bouen sulck beriijdt en bevrijdt / als *Dus sou de men de vveerelt byden neuse grijpen.*

voorder dan uwen neus/dan v iugement/v verstandt/ en wijsheydt streckt/daer en weet ghy gheenen wegh mede. Jae/ zijt oock blindt in v selfs saecken / tot inden grondt uws herten toe. Wat ist dan wonder/dat ghy van soo goddelijcke/eñ hemelsche leeringhe en philosophie der acht Salligheden / soo dwaselijck sprekt/ eñ t'eene-mael contrarie ghevoelt eñ oordeelt? Die en rekent ghy niet saligh/die arme zijn/sacht-moedigh/droeuigh/hongherigh/dorstigh/en vervolghinghe lijdende: maer ter contrarie/katijuigh/eñ allendigh: eñ die rekent ghy saligh / diet al metten winde en vloedt wel veur-waerts gaet/naer den drift eñ lust des weerelts: maer ghy dwaelt.

Matth. 5. Waer by comt dit verdraeyt oordeel? de reden is dese: om dat de menschen des Weerelts onsen Heere op den bergh niet en volghen / daer hy sijn Apostelen / eñ ons allen / dese acht Salligheden gheleert heeft. Aldus seyt S. Ambrosius: *Ambr.* Turba non sequitur ad excelsa, non ascendit ad sublimia: De schare des volcks en volght Christum op de hooghden niet/noch en climt op de ghebergthen niet. Dat is: Sy en soecken noch en beminnẽ hemelsche leeringhen noch ghewercken niet / daer de volmaeckthepdt ende Salligheden gheleert ende beleeft worden. Maer sy blijuen beneden in t'slijck eñ ghemack van aerdtsche sinnelijckheydt: t'verstandt niet op-heffende tot salighe aenmerckinghen / noch oock de handen slaende tot deughdelijcke oeffeninghen. *Iob 28.* Sapientia non habitat in terra suauiter viuentium: Dese wijsheydt en woont in d'landt der sachte en wellustelijck leuende niet.

Aerdtsche sinnen, en begrijpen de vvare saligheydt niet. Gheen wonder en ist dan/dat de dwalende weerelt/sulcks noch en smaeckt noch en raeckt/ dat haer t'eene-mael vremdt is: om t'welck ter weerelt salighlijck te vercondighen / Christus de eeuwighe wijsheydt des Vaders selue uyt de scharen des volcks / met sijn uytghelesen leerlinghen eñ discipelen / opden bergh (die oock selue Christum beteeckende) hem was vertreckende. Eñ leerde dit al sittende/als om met groote rijpe bedachtenis te spreken. Hy heeft sijnen ghebenedijden mondt open ghedaen / die te veuren den mondt der Propheten gheopent hadde/eñ daer deur ghesproken: eñ heeft soo sijnen eyghenen mondt nu open doende/ dese Salligheden als salighe conseruen/ crachtighe medicinen / en hemelsche lauenissen / tot troost deser bedruckter weerelt laten uyt-vloeden.

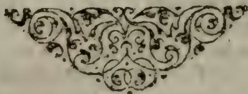
Cracht van Christus soetigheydt. Den reuck van dese soete costelijcke balseme en olie / eens ter weerelt uyt-ghestort zijnde/ wonder ist / hoe die haer cracht in de herten van menigh mensche ghetoont heeft: soo iongh-mans / soo ionghe dochteren / wien t'herte noch vrij ende onbekommert was / van des weerelts wellustigheydt/eñ bereedt stondt / om in eens oft in anders ghetrocken te worden : die al t'samen kenden en seyden metter herten/ t'ghene dat de bruydt der Cantijcken (aller haerder patronesse), seyde:

seyde : roepende tot onsen Heere Christum Jesum / der minnender sielen bruydegom: Oleum effusum nomen tuum : Propterea adolescentulæ dilexerunt te : Uwen naem is als een uyt-ghestortte welrieckende olie : Ende daerom ist / dat de ionghe herten u soo beminnen / en op den reuck uws soetigheydts soo naer loopen. Cant. 1.

Hoe vermakelijck ist het leuen der Heylighen te deur-loopen / en te aen-mercken / hoe vierighlijck sy Christum / soetelijck en sterckelijck treckende naeghevolght hebben ! Dit gheluck / dese saligheydt ende weerdigheydt heeft S. Bernardus / S. Dominicus / S. Thomas van Aquinen / ende soo menighe andere iongheling hen van grooten huyse / als oock S. Agnes / S. Cecilie / S. Catharine / ende duysent sulcke / meer gheacht / dan al den rijckdom / hoogheydt / edeldom / ende gheluck / d'welck sy behouden en becomen moghten. Soo heeft oock Paula / die rijcke / edele / en maghtighe Romeynsche weduwe / ende haer dochter Eustochium / met meer andere / ten tijde van Sinte Hieronymus / beproeft / ghesmaeckt / en wel ghevonnist / en noch beter metten wercke betuyght. Dit ghetuyghen sy alle / die noch hedens-daeghs metter daedt bevinden / dattet de meeste saligheydt is / oock op der aerden / de hemelsche saligheydt soo naer alst moghelijck is hier te proeuen / ende nae te volghen. De sotte weerelt / met haere betooverde minnaers / ende dulle minnaressen / spreken anders / want sy den smaeck ende reuck deser soete saligheydt niet en hebben. Versmaders des vveerelts.

Ghebedt tot versmaedtheydt des weerelts rel.

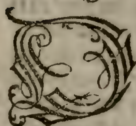
Doorleckert mijn herte / o Heere / met de soetigheydt uwer salighe leeringhe / op dat my van s'weerelts rellen de walghe steke: En dat ick / als deur u liefde dronckē zijnde / naer u / sonder op-houden / loopen magh / ende de weerelt versmadende / den hemel winnen. Amen.

CAP. XLVI.

VVelck zijn drij seden fijn, die de Ionckheydt betamen?
Svvijghen: Ghehoorsaem zijn: en sedelijck hun Schamen.

Drij cieraten der iōckheydt.

E Jonckheydt is als een wisken / oft plantsoen/ A t'welckmen van ioncks moet leyden en dwinghen/ daerment hebben wil. Want / als den boom crom opghewassen is/ soo en is hy niet om dwinghen. Eñ aenghesien dat de kinderen der Christenen als ionge

Psal. 143. & 127.

olijf-tackskens / eñ wijngaerd-rancken Christi zijn/ B soo is de schade en schande te meerder / ist sake dat sy niet met goedt onder-wijs wel op-ghebonden en zijn / eñ vanden eersten met staecken van goede exemplen onder-stelt. Want die edele rancke sal ter aerden hanghen / ende met haere vrucht in t'slijck wintelen / ende metten voeten vertreden worden.

Prou. 22.

Het is een ghemeyn segghen/ soo de Wijse-man ghetuyght : Een iongheliinck/eenen wegh aennemende / en salder niet af-scheyden/ oock als hy nu oudt sal gheworden zijn. Soo oock een Heydensch Poete seer wel seyde:

Horat. li. 1. Epist. 2.

Quo semel est imbuta recens, seruabit odorem Testa diu.

T'is conste, de iōckheydt te vveten leyden.

Eenen aerdenen pot oft teyle/sal altijdts den reuck behouden / die sy eerst-mael inghedroncken heeft. Daer-om moetmen de kinderen van ionghs alle goede saecken instortē eñ leeren. Want het is quaedt oude honden leeren in banden gaen : maer van ionghs leertmense al datmen wilt / met een cleyn stuckskren broodts. Men moet nochtans weten/ datmen de Jonckheydt handelē moet/ als een flesschelken/oft cruyckskren/met een nauwe halsken : in d'welcke men een luttel s'maels instorten moet / van sulcks alsmender begheert in te gherijghen: oft anders salt meest besijden eñ verloren loopen. C

Onder vele goede dinghen/vraeght de Vraghe/welck de drij principaelste zijn/die de kinderen betamen/ende van noode zijn. De antwoorde seght: *Swijghen, ghehoorsaem zijn, &c.* Dit is ghenomen uyt een tractaet van Sinte Bernardt : daer hy/onder vele goede leeringhen der iongheren / dese drij namentlijck veur houdt / segghende: D

Bernard.

Tres virtutes sunt, quæ pueris adolescentibus magis congruunt: Verecundia, Taciturnitas, & Obedientia : Daer zijn drij deughden/die de kinderen/ende iongheren betamen : schaemte/stil-swijghen/ ende ghehoorsaemheydt. Daer by segghende [Adolescens] dat is / een op-comende/oft op-schietende ionck mensche/volghende den heysch sijns naems/moet van daghe te daghe / in goede seden en wercken groeyen ende aennemen. G F E

Om

Prætextam pueri quid Bullâ ſuauius ornet?
Pareat: Ora premat: caſtus Pudor imbuat ora.

Welck ſyn, drij Seden fyn, die de Jonckheyt betamen?
Swijghen: Ghehoorſaem ſyn: en ſedelyck hun Schamen.

Quelle modeſtie, Sied mieux a la vie, Des ieunes enfans?
Honte, auec Silence, Soupple Obeiſſance, Qu'on doibt a tout temps.

Om dese drij deughden te beter te begrypen : laet u veur-staen
dat dit drij maeghden zijn/die de Jonckheydt beghiften/ en vercie-
F ren. Ten eersten/ *Stil-swijghentheydt*, presenteert aen den ionghen Stil swij-
mensche als eenen boeck met drij sloten/ende een croone daer op: daer ghen.
mede bediedende/dat silentie/ ende sijns tonghs weder-houdt/ lof I.
ende prijs weerdigh is. Sy toont metten vingher veur den mondt/
naer den sin vã dat versken: Digito compesce labellum : dat is/Vin- Iuuen. Sat.1.
gher op lip: oft/Mondeken toe. Van stil-swijghen seght de Wijse-
man aldus: Hoort en swijght: eñ om u eerbaerheydt/sal u veel gratie Eccli.32.
toe-comen. Item noch: Ghy ionghelinck/ en spreekt nauwelijck/
oock alst u aengaet/oft in u selfs saecke en recht. Ende als ghy twee-
mael ghevraeght zijt/spreekt dan: maer met corte woorden.

Een kindt moet ghereeder zijn om hooren/dan om spreken. Alsoo
Samuel (noch een kindt zijnde) van Gode drij-mael gheroepen 1.Reg.3.
wierdt/ deur d'onder-wijs des priesters Heli/ wat hy doen moeste:
soo antwoorde hy ten eynde/en seyde tot Godt: Spreekt Heere/want
uwen dienaer hoort. Sinte Bernardt seyt: Ick weetter vele/die't
berouwen is ghesproken te hebben: maer luttel weet ic er/die't leedt
is/ dat sy ghesweghen hebben.

E De *Ghehoorsaemheydt*, als een andere schoone maeghdt/presenteert
de Jonckheydt fraeye schoenen/om ghereedt te staen tot loopen/als-
men't bevelen soude/ ende om den wegh der gheboden Godts/ ende
der deughden te wandelen: hem oock een schoon paer handt-schoe-
nen schenckende/ tot een teecken van ghewilligheydt in 't werck: met
de welcke de handen meer verciert zijn/dan met d'alder-costelijckste
handt-schoenen en ringhen : ende daer-om oock de croone en prijs
wel weerdigh.

Ghehoorsaemheydt is een groot cieraet der ionckheydt/ ende hun Ghehoor-
t'eene-mael van noode/ midts sy in als onder-wesen moeten wor- saemheyd.
den. De ionghers zijn als een gheschaefde tafel/daermen in schilde- II.
ren wilt: als eenen boeck om in te schrijuen: als een hout oft steen/om
een beldt af te maecken. Soo moeten sy dan hun laeten tracteren soo
t'werck vereyscht: oft anders wordt het al verloren cost eñ arbeydt:
soo is de ghehoorsaemheydt hem noodelijck die ghefourmeert wilt
worden. Quantò quis diligentiùs obsequitur, tantò maiorem gra- Aristot.
tiam obtinebit: Hoe iemandt neerstigher is/om ghehoorsaem en ghe-
dienstigh te wesen: hoe hy te meer in de gratie staen sal/ende te meer
gratie eñ wel-daedt verweruen.

Sinte Bernardt seyt wel: Obedientia amica salutis : Ghehoor- Bern.
saemheydt is de vriendinne der salighheydt. Soo ist dan onmoghe-
lijck met de salighheydt wel te staen/ist dat ghy de ghehoorsaemheydt
niet te vriende en hebt.

Schaemte. III. De derde maeghdt/ *Schaemte*, die als met een sluyer veur d'ooghen G hanghende / de ionckheydt oock een floers preſenteert. Dit is de ſebaerheydt / met welcke iemandt / als met een floers veur ſijn aenſchijn eerlijck bedeckt is. Sy preſenteert oock een croone daer op: bediedende dat ſulcke oock haren lof weerdt zijn. Schaemte is/ niet van iet goedts te doen/ maer hem van t'quaedt te ſchamen / ende in alle ſaecken/ten allen tijden / in alle plaetſen/ſebaer/eerbaer/ eñ ghemaniert weſen. Die ſententie des Apoſtels altijdts inden ſin draghende:

Philipp. 4. V-lieder manierlijckheydt zij allen menſchen kennelijck. Hy ſeght daer by: Want de Heere is naer by. De ooghe des meeſters eñ heere / doet ghemaniert zijn. Iſt niet te verwonderen dat oock de Heydene wijſe / nochtans blinde / ſoo rechte ſlaghen ſomtijdts ſloeghen/ ende beter gheraeckten dan wy doen / die d'licht des gheloofs

Plato. in de handt hebben? Hoort hoe Plato ſpreekt: Godt verkeert tuſſchen de menſchen die ſchaemte hebben. Ende noch naerder op ons punct/ ſeght aldus: De ſchaemte betaemt de ionckheydt. Soo oock Dioge-

Diog. Laert. nes: Rubor, virtutis color eſt: De roodtvarwighe ſchaemte is t'coleur der deughden. Ende het is een wonderlijcke ſaecke/al waermen op iemandt gram/om zijn miſ-daedt: iſt dat hy/als ſchuldt kennende/roodt wordt van ſchaemte/ men crijght mede-lijden met hem/eñ

August. men vergheeft de miſ-daedt. Aldus S. Auguſtijn: Mitigat iudicem pudor reorum: De ſchaemte der patienten verweſenen verſoet den rechter. Maer ſoo en gheſchiedet niet als iemandt bleeck wordt/ in ſchult gevonden zijnde. daerom dien veurſeyden Plato ſeyde: Magis mihi placent iuuenes,qui erubeſcunt,quàm qui palleſcunt: Die iongheren ſtaen my beter aen die roodt worden/dan die bleeck worden: te weten alſmen die vermaent / beriſpt/oft bevindt in eenighe ſaecke. Hoe moeſten Chriſtene iongheren dit ter herten nemen/eñ vele voorder ſien / dan die heydenſche Philoſophen! Want de natuerlijcke ſchaemte met het Chriſten gelooue verciert / die heeft den hemel veur ooghen: niet alleen de ooghen eñ t'bemercken der menſchen / oft het uytwendigh wel ſtaen en prijſelijckheydt. Hier toe dient dat S. Jan

Chryſoſt. Gulde-mondt ſeyde: Schaemte is den toom en breydel der ſonden. Soo dat hy hem van ſonden niet wachten noch weder-houden eñ can/die deſen toom van ſchaemte verloren heeft.

Laertius lib. 8. Het ſtil-ſwijghen oft ſilentie aengaende / is weerdt te bemercken veur exempel / hoe dat Pythagoras ſijn diſcipelen vijf iaeren dede

Sabell. lib. 1. *cap.* 3. ſwijghen/eer ſy in ſchole begoſten te ſpreken/ eñ andere met vele vraghens en diſputerens het hoofdt te breken.

Papyrius Pretextatus, vvonder kindt. Papyrius Pretextatus/ een kindt / van ſijnen vader eens inden Raedt van Rome mede-geleydt zijnde / en heeft ſijn eyghen moeder in gheener manieren willen te kennen gheuen / ſulcks als hy daer

ghehoort

ghehoort hadde: dede haer lieuer wat anders ter handt. S. Thomas Aquinas/noch schole gaende/was soo stil-swijghende / ēn luttel van woorden/dat sijn mede-ghesellen/hem den stommen os hieten. Den meester Albertus Magnus / merckende waer-waerts dat dit swijghen henen wilde : te weten / dat hy soo veel te dieper verstandt en gheprysen hadde / hoe die min ten monde ēn ten lippen uyt-liepen: soo seyt hy : Desen stommen os sal noch soo loeyen / dat al de weerelt hem daer in verwonderen sal : soo't wel metten stucke noch daghelijcks blijckt in sijn boecken. *Surius to. 2.*

Van ghehoorsaemheydt hebben wy een princelijck exempel in onsen Saligh-maecker : niet alleen tot sulck onder-wijs een cleyn kindeken in t'midden sijnder Apostelen stellende : maer oock sy seluen veur eenen spieghel der ghehoorsaemheydt gheuende. Ende dit/niet alleen sijnen hemelschen vader ghehoorsaem zijnde tot die schandighe doodt des cruys : maer oock sijne moeder opder aerden : ende Joseph mede in de plaets van vader: in al t'ghene dat sy hem gheboden. Erat subditus illis: Hy was hun onderdanigh. De groote ghehoorsaemheydt der iongheren van dien hondertsten-man is oock prijselijck gheweest : als hy selue tot onsen Heere seyde : Ick segghe den eenen/Doet dit/hy doet het: den anderen/Gaet/hy gaet: Comt/ hy comt/ ꝛc. *Luc. 2.* *Luc. 7.*

Eenen schoonen spieghel van ghehoorsaemheydt veur alle ionghers ist oock / als Jacob sijnen sone Joseph riep / om tot sijn broeders te senden/ die hem nochtans niet seer en beminden / t'welck hy wel wiste/ ende hem sochten te vernielen : emmers vercochten hem. Gheroepen zijnde van sijnen vader/seyde: Præstò sum: Hier ben ick vader/al bereydt/soo hy was/oock om in sijn doodt te gaen. *Gen. 37.*

Veur exempel van goede schaemte / dit sal ick hier alleen by voeghen. Die van Persien hielen met stercke wetten/dat de iongheren/ noch met woorden / noch met handen/ ooghen/ oft maniere van doen/iet doen souden / daer schande oft beschaemtheydt in gheleghen was. Soo dattet de doodt was/eenen naeckten mensche ghesien te hebben/ als oftmen eenigh groot stuck bedreuen hadde : wat magh men dan van andere dinghen vermoeden / de eerbaerheydt aengaende? *Alexand. ab Alexand. li. 2. cap. 25.*

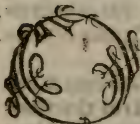
Ghebedt veur ionghe lieden/om sebaerheydt.

Ghy hebt / o Heere Jesu / als een lammeken in t'scheeren stil ghesweghen/totter doodt ghehoorsaem gheweest / ēn veur ons aen t'cruys groote schaemte gheleden: Verleent my dese drijvoedighe deughdt/in mijn ionghe ieughdt/ ter eeuwigher vreughdt. Amen.

Cap. XLVII.

VVat plaegh verdienen sy, die haer ouders bedrucken?
Dat haer de rauen vrij, hun oogen beyd' uyt plucken.

Straffe der quade kinderen.

OM te toonen/ in hoe groote eere en weerdigheydt/ dat de kinders haer ouders behooren te hebben / soo heeft Godt almaghtigh/ in de thien gheboden/ naer dat hy in de drij eerste van syn goddelijcke eere ghesproken hadde/ terstondt ten eersten ghestelt/ het ghebodt van vader en moeder te eeren. Ende dit/ niet alleen met bewijs van uytwendighe eerbiedinghe/ maer meest inwendighe reuerentie/ behoorlijcke ghehoorsaemheydt / en onder-houdt/ alst noodt is. Wt reden dat sy ons in de plaets Godts zijn op der aerde: meest ende namentlijck gheestelijcke ouerste. De Wijse-man/ willende toonen/ dat sulck eenen mensch Godt niet en vreest/ die syn ouders niet en eert: soo seyt hy: Qui timet Dominum, honorat parentes: Die den Heere vreest/ die eert syn ouders: en als syn Heere/ sal hyse dienen.

Eccli. 3.

Decius sone van Decius.

Dit heeft wel ghevroedt Decius des keysers sone/ als sijnen vader hem soude doen keyser croonen: hy heeft het ghewevghert uyt weerdigheydt/ segghende: Ick vreese/ word' ick keyser/ dat ick ontleeren en vergheten sal/ een goedt onderdaenigh sone te wesen. Ick heb liever gheen keyser te zijn/ maer ghehoorsaem sone: dan keyser te wesen/ ende een sone sonder affectie/ ende behoorlijcke toeghedaenheydt. Daerom / dat mijn vader regnere: ende dat mijn heerschappije zij/ ootmoedelijck hem ghehoorsaem te wesen.

Het moet ontwijfelijck een seer onverdraghelijcke saecke zijn / alsoo de natuerlijcke affectie/ iae om beter te segghen / de nature uyt te A
schudden/ datmen oock syn ouders bedroeft/ bedruckt/ weder-spo- B
righ werdt: en/ dat meer is/ verdruckt en ouer-valt. De vraghe dan
is/ wat sulcke kinderen verdienen. In d'oude Testament / als een C
kindt vader en moeder onghehoorsaem was/ en dat sy clachtigh vielen aen de ouerheydt / dat kindt wierdt ghesteent.

Deut. 21.

Galghen-aes.

De antwoorde seght hier / dat sy weerdt zijn / dat hun de rauen D
d'ooghen uyt-plucken. Dat is/ dat sy aen een galghe comen: want het ghemeynelijck sulck aes is/ datmen de craeyen en rauen/ aen sulcke rijsers plaght op te hanghen. En al en comen sy niet altijdts daer toe/ sy zijns nochtans weerdigh: ende t'is gheluck/ niet haer-lieder deughdt oft verdienste/ als sy't ontcomen. Oculum, qui subsannat patrem, & qui despicit partum matris suæ, effodiant eum corui de torrentibus: Dat de rauen der beken de ooghen uyt-halen/ van de ghene die

Prou. 30.

Impia quid meruit ſoboles oneroſa parenti?
Ipſis vt rapidi populent caua lumina corui.

Wat plaegh verdienen ſy, die haer ouders bedrucken?
Dat haer de rauen vry, hun ooghen beyd' uutplucken.

Qui de Pere et Mere, Les yeux ne reuere, Quel ſera ſon fouet?
Qu'un corbeau arrache, Les ſiens et dehache, Son corps au gibet.

ne die haer vader beschimpen / ende die deur hun onbeleefthepdt toonen / dat sy den aerbeydt haers moeders in d'baren / niet en ghedencken / noch en achten. Te kennen ghevende / deur sulcke maniere van vervloeckinghe / dat sulcks teghen nature is / dat een kindt / hardt / stuer / straf / lastigh / spijtigh / onghenadigh / iae oock maer onghehoorsaem soude wesen.

Men vindt / dat selfs de opevaers haer ouders op den rugghe somtijdts draghen / al vlieghende: ende de selve spijsen / als sy deur ouderdom onmaghtigh gheworden zijn / den cost te beiagen. Hier moghtmen oock ghedachtigh zijn van die dochteren die haer vaderen somtijdts inden kercker met haere boesemen ghelaeft hebben / de selve vander doodt verlossende. Dese ende dergheljjcke exemplen / maecken de onbeleefthepdt van vele onmenschelijcke kinderen beschaemt: die niet alleen weerdt en zijn / dat sy de raven aen de galghe spijsen / maer dat de helsche raven / met dien vanck / in siel en lijf wegh vlieghen / ende voerense tot die gloepende beke der onsprekelijcker tormenten: daer sy leeren sullen / wat dattet gheldt / sijn ouders te bedroeven. *Ambros. Hexæm. Homil. 5. Solin. lib. 1. Valer. lib. 5. cap. 4.*

E Soo voer Absalon / als hy den coninck David sijnen vader rebel vallende / upt sijn kijcke stack / ende hem te velde met open oorloghe vervolghde. Van Ioab / Davids opper-veldt-heere verwonnen zijnde / ende de vlucht aennemende / bleef metten haere aen eenen tack hanghende / de muyl / daer hy op sat / onder hem deur wegh loopende. *2. Reg. 18. Absolom.*

Ende op datmen wete / dat dese straffe niet alleen te verstaen en is / op kinderen die vader oft moeder beswaren / maer oock die andere oversten / oft ouderlinghen versmaden / die ons van Godts weghe bevolen zijn te eeren: hoort een schrickelijck exempel daer toe dienende.
F Als de Prophete Eliseus / naer Bethel op track / soo zijnder eenen hoop kinderen ter stadt upt ghecomen / naer hem roepende en spottende: Ascende calue, ascende calue: Climt op ghy caluwe-cop: climt op / ghy caluwaert. Ende siet / daer zijn twee beeren uptten bossche ghesprongen / ende hebbender twee-en-veertigh van die verslonden. Tot een teecken dat sulcke verdienen vande helsche beeren vernielt te worden. *4. Reg. 2.*

Ghebedt om sijn ouders in eeren te houden.

Naest v / hebt ghy bevolen / o Godt / onse ouders te eeren / ende ghehoorsaem te wesen: gheeft my de gratie / soo mijne gheestelijcke en lichamelijcke overste te eeren: dat ick het beloofde landt ende d'aerde der levende besitten magh. Amen.

CAP. XLVIII.

VVelck is d'ouders bestier, die soo de roeden sparen?
Dat hun kinders, van hier, al veur den duyuel varen.

Gen. 8.

Al ist t'herte des menschen tot quaedt gheneyght van sijner ionckheydt af/ soo Godt sprak tot Noe/ nochtans het hanght vele van de ouders/ de quaedtheydt der Nature/ met goedt onder-wijs en castijdinghe/ tot een beter te keeren. Daer-om seyt Salomon wel: De sotheydt is in t'herte des kindts ghebonden: eñ de roede der onder-wijsinghe salse van daer drijuen. Het is euen wel een wonderlijcke saecke/ waer Nature ghewesen heeft/ datmen de kinderen mette roede smijten soude/ om wijs te worden. Niet op t'herte/ daer de sotheydt rust/ (soo wy ghehoort hebben) maer ter contrarie sijde/ al op een ander ghewefte/ op t'fort van portegale / verre van t'hert/ soo't ieghelijck kennelijck is. Als oft de wijsheydt daer achter sate: ende dat soo/ met daer op te slaen / de wijsheydt van daer verschuyuende/ ter herten-waerts trock/ daer sy van rechts-weghe toebehoort/ de sotheydt van daer doende verhuysen: ende als oft de kinderen deur sulcken middele tot verstandt en kennis quamen. Emmers wete ick eenen ionghen/ die noch deughen noch leeren en cost oft en wilde. Dese practijcke wierdt hem wijs ghemaeckt / dat het soo wesen moeste: eñ op dien voet de castijdinghe te ghewilligher aenveerde. Jae/ hem liet duncken/ dat hy t'elcker sulcker strijckinge/ onder de roede besief eñ ghevoelde (soo hy seyde) dat de wijsheydt hoogher en hoogher van binnens-huys op clam/ eñ alleynskens de sotheydt uyt het herte stak: daer sy (naer het segghen des Wijsemans) van ionghs aen ghebonden is. Eñ daerom oock/ en worden sy niet terstondt wijs oft goedt/ met een oft twee reysen de roede ghe-proeft te hebbē. Watter af is oft niet en is/ Ick hebbe/ soo ick segghe/ den iongh-man eñ sijnen meester nae-de-handt ghesproken / ende goedt effect ghevonden van sulcken recepte: den seluen langhs soo beter/ nu thien oft twaelf iaer naer die vaert/ wonderlijck in sijn studien/ eñ in deughden voort-gaende/ eñ als nu een cloeck iongh-man gheworden. Dit zij al/ by maniere van spreken/ alsoo aenghehaelt/ als oft Nature ghewesen hadde/ dattet daer hielt/ ende soo moeste in sijn werck gaen/ om goede kinderen/ eñ wijse iongheren te maecken: eñ om den crommen ingheboren aerdt te rechten.

Prov. 22.

Goede castijdinghe der kinderen.

Wonderbaere expetientie der roede.

Prov. 13.

Daerom seyt den wijsen Salomon noch meer: Die de roeden spaert/ die haet sijn kindt. Maer die sijn kindt lief heeft/ die castijdet eñ onder-wijset/ sonder ophouden. Dat is te segghen / gheduerighlijck/

Maiores quid agunt, quibus haud Censoria virga est?
Tartareis alimenta parant sua pignora flammis.

Welck is d'ouders bestier, die soo de roeden sparen?
Dat hun kinders van hier, al voor den duyuel varen.

Trop de conniuence, Nuit elle a l'enfance, Du ieune poupin?
La main par trop douce, Du pere le pousse, A mauuaise fin.

lijck/naer den eysch vanden wercke. Want/ghelijck d'een hout sachter is dā d'ander/t'zij om vlechten/boogen/en leydē/t'zij om t'wercken waer toe dattet zij: alsoo is d'een kindt ongelijck soeter vā aerde/ eñ gevoeghsaemer om leyden dan d'ander. Sommigh hout salmen met een vingerkē leyden al daermen't hebbē wilt/sommigh ist verboden sonder straffe wāten te handelen/als doornē/bramen/&c. Sommigh hout blijft en groeyt voorts van selfs / soomen't eens geleydt heeft: ander comt terstondt op sijn oude cromte / eñ is altijdts te herdoē. Alsoo isser groote discretie te gebruyckē/in de ionckhz te regerē. 1.Reg 23.

A De traghe dan is/wat sy doen/ die haer kinders niet en castijden/ als sy's noodt hebben. Eñ niet sonder reden en vraeghtmen dat soo: want sommige laeten hun by auonture duncken/dat sy wel doen/ eñ goede ouders zijn/dat sy soo sachtmoedigh en goedertieren zijn. Soo pleghen de kinderen van vader en moeder te oordeelen : dien eenen quaden vader te heeten/die straft en castijdt : een goede moeder/ die altijdts deur de vingheren siet: iae voetsel in t'quaedt gheeft. De antwoorde seght : Sy maecken *dat hun kinders van hier, al veur den duyuel varen.* Dit is claer en waer/oock noch uyt den Wijse-man / die hier Goede ouders, quade ouders.

B van alsoo wel als wonderlijck spreekt : En onttreeckt v kindt de roede niet. Seer wel: want men soude eenighe beter coop hun daghelycks broodt onttrecken/dan de roede. Voort hoe hy voort seyt: Want(seyt hy) ist dat ghy't mette roede slaet/het en sal niet steruen. Ergo dan/ onttreeckt ghy hem de roede / het sal in perijckel zijn van te steruen: ghelijck iemandt diemen den cost / oft noodelijck onder-houdt des leuens onttreckt. Als oft hy oock segghen wilde: Castijdet vrijelijck/ eñ en vreest niet/dattet daer af steruen sal. Maer / dat meer is / ten sal niet steruen: dat is/ghy sullet daer mede bevrijden/dattet in handen van Justitie niet en come : Ende bouen al/ sult ghy't oock daer mede bewaren van d'eeuwighe doodt. Prou.24.

Dit seght hy noch claerder aldus : Ghy sult hem met de roede slaen: ende alsoo sult ghy sijn siele vander helle verlossen. Ist niet een groote cracht eñ wonderlijck mirakel van dit edel hout der roede/ de Ibidem. Mirakel der roede.

C sielen vander hellen te verlossen? Moyses leyde t'volck van Israel deur de roode zee / deur de cracht vande roede die hy opstak ouer d'water: maer dit is al een ander verlossinghe : waer deur iemandt vander helle verlost wordt. Die dat doet / die doet het kindt meer deughdts/ dan oft hy't uytter hellen haelde. Want/daer in gheweest te hebben/al en waert maer een cleyn wijle/dat is wel achtēs weerd/ en dat soude wat gelden. Soo dan/meerder vriendtschap doet hy v/ die belet dat ghyder niet en comt/dan dieder v uyt haelde als ghyder nu soudt in gheweest hebben. Het ware wel een wōderlijcker werck/ iemādt uytter helle te lossen/dieder in is: maer het is profijtelijcker en

 schicke-

ghieſelijcker/te voren bevrijdt te worden/datmen daer niet en come.

De ouders dan / die by ghebreke van castijdinghe/ haer kinders uyt de helle niet en houden : die doen soo vele / als oft syse ter hellen sonden: soo de antwoorde seyt. Want sy die laeten doen t'ghene daer sy deur ter hellen comen. Sulcke ouders moeten veur eenen spiegel aensien/ hoe Heli met sijn twee sonen Ophni en Phinees / op eenen dagh al zijn van Godt ter doodt ghestraft ghеweest. De sonen inden slagh vermoordt / soo sy de Arcke droeghen. Den vader hoorende dat de Arcke van de Philistinen ghenomen was/ van sijnē setel achter om vallende/ brack den necke/ de herssenē langhs t'pauaisel stortende. Eñ dit al/om dat sijn sonen qualijck leefden/haer officien qualijck bedienden: Eñ dat hyse niet en strafte / soo't betaemde : dan alleenlijck met soete en sachte woorden / die noch in noch aen en ginghen: segghende/kinderen/het is quaedt dat ick hoore: ghy en moet alsoo niet doen / &c. ghelijck vele sotte ouders/ sachte meesters / en slappe ouerste pleghen te doen/sonder ander castijdinghe.

1.Reg.4.

Gregor li.4. Dial.c.18. Het principaele exempel inde figure vertoont staet by S. Gregorius beschreuen. Hoe een kindt van vijf iaeren / van sijn ouders bedoruen / altijdts Godt lasterde / blasphemerende als hem iet misquam. Ten eynde in sijns vaders schoot sittende / sacht de boose gheesten/als moriaenen tot hem comen. Eñ al crijsschende eñ blasphemerende heeft het sijnen gheest ghegeuen. D

Xiphilinus in Nerone. Men leest/dat Agrippina/ de moeder van dien boosen keyser Nero/de toueraers te rade gingh/eñ vraeghde/wattet noch van haren sone ghеworden soude: oft hy keyser soude worden? Sy antwoorden uyt haer duyuelsche consten / iae : maer soo nochtans/ dat hy sijn moeder vermoorden soude. Dat hyse vermoorde (seyde sy) m'en roecks/ magh hy keyser worden. Wat sullen wy anders segghen/ van sulcke ouders/die hun qualijck-vaert/ eñ van hare kinderen/ sekerlijcks veur ooghen sien / eñ en zijnder niet in versaeft / behoudens dat sy haere kinderen moghen sien triumpheren?

Sabell.lib.3. cap.4. Aenmerckt noch een ander sotte cure. Alsmen eens te Carthagen de edelste ende uyt- ghesundertste iongh-mannen uyt-coos/om veur ostagiers oft pandt-mannen naer Sicilien te seynden: soo volghden de moeders naer / al schreyende/ende groot misbaer maeckende/tot dat sy aen de schepen quamen / daer haere sonen souden mede henen vaeren. Daer haddemen groote quellinghe om de iongheren uyt der moederen armen te trecken. Ende als sy nu te schepe waeren/eñ af-staken / soo wierpen hun die sotte moederen inder zee/ ende versmoorden uyt liefde van hare kinderen. Alsoo sietmen sommighe ouders haer willens en wetens in den vloedt der hellen versmooren/ uyt dese te groote versotheydt haerder kinderen.

Ten

Een proposte vande vraghe ende antwoorde/ op de ouders/ die maecken dat hun kinders ter helle varen / comt seer wel de figure van die ouders/ die in d'oude Wet haer kinderen den afgodt Moloch offerden/ deur het vier. Al waer men groot gheruchte van trommelen maeckte / om het gherijsch der brandende kinderen niet te hooren: waer van oock de plaetse Tophet hiet: dat is een trommel te segghen. Ende hiet oock Conuallis filij Ennon: oft Gehennon: van waer de helle oock den naem heeft/ Gehenna; om den seldsaemen grouwel/ die in d'een plaetse/ en in d'ander gheschiedt. Sulcke ouders offeren hun kinderen aen Moloch / den Vyandt/ ten helschen brande/ diese naer haren wille laten ghewo rden/ eñ niet en castijden. 4 Reg. 23.

Anders deden die van Lacedemonien/ oft Sparten / die veur costuyme hadden / hare kinderen veur den autaer totten bloede te geesselen/ om die goedt en sterck te maecken/ en teghen slaghen ende aenstooten onversaeft/ stoom/ eñ wel ghemoedt. Cicero ghetuyght/ dat hyder somtijdts by stondt / eñ niet een van die en hoorde crijten oft suchten. Want/ seyt hy/ soo leerdemense. Dit schrijft oock Seneca/ met grooten lof der seluer. Jae men maecktense soo ghewoon/ dat sy ghestadelijck den rugghe en schouderen boden / om te slaen/ tot datmen moede waer. Eñ dien-volgende/ hadden sy altijdts geschickte iongheren/ eñ treffelijcke vrome mānen. Hier by moght wel eenen (Gharones ghenaemt) gevoeght worden: die sijnē sone/ den iongsten van seuen/ metten handen op den rugghe ghebonden/ om sijn quaedt regement/ in handen van Justitie selue leuerde. Eñ soo de saecke/ om haer vremdighz / den Coninck Xerxes vanden Raedt aen ghegeuen wierdt/ den vader bleef al byden sijnen / segghende/ dat sijn coolen en waermoes/ dies maer te beter en groeyde/ als de quade struycken af ghesnoeyt worden. Om welcke cloecheydt/ eñ gerechtigheydt hy van den Coninck in t'ghetal sijnder raedts-mannen ghestelt is gheweest. Cicero Tusc. quæst. lib. 2. Ælianus lib. 1. sub finem.

Die Roomsche Cornelia moeder vā die Gracchien wist oock wel waer in den meesten cieraet der ionckheydt gheleghen was. Soo eēs by haer een edel vrouwe van Campanien logeerde/ eñ die al haer costelijcke vaghen toonde/ haer daer in glorierende: Cornelia/ haer kinderen uytter schole t'huys comende: Et hæc, inquit, ornamenta mea sunt: Ende dit zijn mijn vaghen en iuweelen/ seyt sy. Als goede gheschickte kinderen de beste panden des huys wesende. Valer. Max. li. 4. cap. 4.

Ghebedt der ouderen ouer haer kinderen.

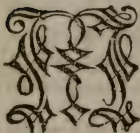

Want ghy/ o Heere Jesu Christe/ ghesprokenhebt: Laet de cleyne kinderen tot my comen: gheeft my de wijsheydt eñ t' herte/ dese kinderen eñ ondersaten soo te regeren / dat ick die tot v brengen magh/ eñ selue niet buyten en blijue. Amē.

Cap. XLIX.

VVat doen de moeders op, die haer kinders bederuen?
Sy spinnen strick en strop, daer sy aen sullen steruen.

Sottemoeders hun kinders bederuende.

Jdts dat ghemeynelijck de moeders meerder affectie A tot de kinderen hebben dan de vaders / daerom pleghen sy oock die meer te bederuen: eñ om beter te segghen/ met een sotte liefde te behaten/ dan de vaders. Soo doet de simme / die haer ionghen/uyt grooter B liefde soo stijf omhelst eñ aen haer borst douwt/ dat syse dickmael al cussende doodt perst. De Wijse-man gheeft met een sententie seer wel te kennen het profijt der castijdinge/ eñ de schade van slappigheydt/ aldus: De roede en straffe die geuen wijsheydt: maer een kindt dat t'sijnen wille ghelaeten wordt / dat maeckt sijn moeder beschaemt. Hy gheeft daer mede te kennen/ dat de moeders ghemeynelijck meest in de schuldt zijn/ als de kinders niet en deugen: eens-deels/ om dat syse self niet en castijden: ten anderen/ om dat syse C niet en laeten castijden: maer beschermense teghen de roede/ veur vader/ en meester/ oock somtijdts tot vechtens toe.

Prou. 29.

Toelatentheydt, verderuenis der ionckheydt.

Het is een groot ghebreck heden-s'daeghs in d'ouders/ dat sy som- D tijdts aen de school-meesteren bespreken/ datmen hun kinderen niet en smijte: eñ dies grooten ondanck weten / als syse souden castijden. Jae oock van daer trecken / eñ soecken eenen meester die de kinderen met eenen vosse-steert gheessele/ soo ick eenen gheweten hebbe: ende met sachte palmen strijcke/ en schoon toe-spreke/ oock als sy een goede straffe/ en scherpe roede verdient hebben.

Costuyme der Lacedemonianen prijsbaer.

Hoort hoe contrarie (noch eens) dat die van Lacedemonien waren. Het was by haer-lieden een groote schande / veur eenen vader/ als hy sijn kindt niet wederom t'huys een goede roede en gaf / alst quam claghen dattet inde schole ghegeesselt hadde geweest. Jae/ soo wie een kindt/ oock vremde/ niet en strafte/ alst in sijn teghenwoordigheydt iet mis dede: die wierdt ghevonnist de selue straffe verdient te hebben/ die t kindt met sulck een stuck verdient hadde. Eñ alsoo/ de kinderen/ niet alleen in schole en t'huys / maer oock (waert was) van eenen ieghelijcken berispt eñ ghestraft zijnde/ diet in t'quaedt bevondt/ gheschiedet dat sy altijdts/ goede/ wijse/ eñ gheschickte ionckheydt hadden / eñ soo oock des-haluen treffelijcke opcomende mannen/ bequaem tot alle ampten/ officien/ en staten te bedienen: tot goeden standt/ eñ onder-houdt der Republijcke eñ ghemeynte. Eñ wy/

ter

INDVLGENS MATER FILIO NET LAQVEVM.

Quid bona diſcingens teneros Matercula natos?
His laqueum molli perituris ſtamine ducit.

Wat doen die moeders op, die haer kinders bederuen?
Sy ſpinnen ſtrick en ſtrop, daer ſy aen ſullen ſteruen.

Que fait la main molle, D'une mere folle, A ſon ieune fol?
Pire qu'un Barbare, Elle luy prepare, Vn triſte licol.

ter contrarie/quade/eñ booſe kinderen/woeſter/ en felder/dan wilde dieren: eñ dat uyt oorſaecke/dat noch ouders noch meeſters/eñ veel min vremde/ de kinderen vrijelijck caſtijden en moghen.

Slappigheydt der caſtijdinghe ſchadelijck der Republijcken.

Van waer comt anders dat ghemeyn ſpreck-woordt/ onder ſulcke ouders: Smijt/die ghy t'eten gheeft? Eñ onder de meeſters hedens-daeghs: Smijtt'ick: quijtt'ick. dat is/ will' ick de kinderen caſtijden/ ſoo en behoude ick niet een. Wat goedts oft hope can van ſulcks verwacht worden/om den bedorven/bedruckten/ eñ vervallen ghemeynen ſtaet/ op eenen beteren voet te brenghen? Iſt dat t'ſaedt ſelfs bedorven wordt/wat ſalmen verbeteren?

E De antwoorde ſeght/ dat ſulcke ſotte moeders den baſt ſpinnen/ om haer kinders aen te hanghen. Te weten/ſiende veur ooghen/hoe haer kindt den coſtelijcken tijdt der ionghe iaerẽ verquiſt/ t'geldeken verſpelt/t'quaedt van ionghs in-drinckt/vloeckt/ſweert/ſteelt/vecht/ tuyſcht/oncuyſchepdt aenneemt/ oft in eenige maniere hem ter booſheydt begheeft/ſonder een woordt daer teghen te ſegghen: iae voetſel gheuende/in ſijn quaedt beleedt. Maer/ſoude eenighe moeder den ſtrop willen ſpinnen en draeyen/daer haer kindt eens mede ſoude opgheknoopt worden? Neen't/gheloou'ick wel/ op die maniere niet: maer ſulcke doen't nochtans waerachtelijck/ die haer kinderen bederuen: want ſoo doende/maecken ſy metter tijdt/dat ſy aen een galghe gheraecken/oft emmers ſulcks vã rechtſ-weghe weerdigh zijn.

F Wonder gheſpin.

G Sulcks in ſy ſeluen bevindende/eñ te kennen gheuende/ eenen die te galghe-waert gingh/ badt om ſijn moeder eerſt te cuſſen: t'welck hem toe-ghelaten zijnde/ beet hy ſijn moeder de oore af/ſegghende: Hadt ghy my ghecaſtijdt/ als ick cleyne was/ ick en waer hier toe noyt ghecomen. Dit verhaelt Boetius van eenen ſone die ter ſulcker oorſaecke ſijnẽ vader den neuſe af beet. Dit belijden oock ghemeynelijck al ſulcke gheſellen/op de leere noch ſtaende: beclaghende dat ſy van haer ouders van ionghs niet en hebben ghecaſtijdt gheweeſt. Dan zijn ſy wijs ghenoegh ghewordden/en hoogh ghenoegh geleert/ om alle andere te leeren/ ende te preken/ roepende veur haer teme: Spieghelt u-lieden aen my: hy ſpieghelt hem ſacht/die hem aen een ander ſpieghelt. Daerom/ ſiet eens/ wat een groot quaedt canmen met de weerde van een cleyn roeyken beletten/ alſt in tijden en ſtonden ghegeuen wordt.

Boetius libr. de diſcipl. ſchol.

Ghebedt des moeders/ouer haer kindt.

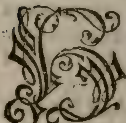
O Alderſoetſte Ieſu/die/ om ons al te ſamẽ kinderen Godts te maecken/een kindt des menſchens ghewordden zijt: gheeft my de gratie/mijn kindt ſoo te beminnen/ dat ick ſijn ſiele ende de mijne wel bewaren magh. Amen.

Cap.

CAP. L.

VViẽ moet ick houdẽ, nae raedt, veur mijnẽ bestẽ vriendt?
Die v berispt van t'quaedt: en straft, als ghy't verdient.

Besten vriendt, die v berispt.

Oe goed' een saecke dattet is/ vrienden te hebben / dat proeftmen alderbest/ alsmen van een ieghelijck verlaten wordt. Soo datter niemant en is / hy en heeft gheerne vrienden: maer in goede vrienden van quade t'onder-schepden/ dat heeft veel aen. Ende om dat de menschen daer in dick-mael falen/ d'alder-beste vrienden versteken=de/ en hunne doodt-vyanden veur vrienden houdende: soo ist dat de vraghe vraeght: Wiemen veur sijnen besten vriendt moet houden. Want/ den Wijse-man raedt aldus: Hebter vele te vriende: maer een onder duysent/ t'uwen rade. Eñ daerom/ den seluen ter seluer plaets/ naer dat hy vele sorten van vrienden verhaelt heeft / daer niet af te houden en is: soo gheeft hy te kennen/ wie dat den besten vriendt is: eñ hoe groot dat dien te achten is. Amicus fidelis, protectio fortis: Een ghetrouwe vriendt / is een d'altersterckste bevrijdtsaemheydt: daerom / die sulck eenen vonden heeft/ die heeft eenen grooten schat ghevonden. Voorts seght hy aldus: Daer en is noch goudt/ noch siluer/ noch eenighe sacke ter weerelt / die teghen eenen vriendt te weghen oft te ghelijcken is.

Eccli. 6.

Mimographus.

Eñ al ist dat dit oock verstaen wordt van ghetrouwigheydt in tijdelijcke handelinghe/ eñ namentlijck in teghen-spoedt : volghende t'segghen van dien heydenschen gheleerden : Amicus certus in re incerta cernitur: In teghen-spoedt kent-men vrienden. Volgende oock het bekende versken:

Ouid. Trist. li. 1. Eleg. 8.

Cùm fueris felix, multos numerabis amicos:
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Als v t'gheluck mede wilt/ dan sult ghy vele vrienden hebben: maer als v den windt keerẽ sal: soo sult-dy v alleẽ vinden: Nochtãs spreekt de Wijse-man principalijck van de meeste en beste trouwe onder vrienden: de welcke daer in blijckt/ als hy bouen al uwer siele saligheydt bemint. Eñ deur sulcks/ soo lief als hy v heeft/ soo seer haet hy t'ghene dat v hinderlijckst is/ eñ meest contrarie v wel-vaert / dat is de sonde. Eenen ghetrouwen vriendt (seyt den seluen) is als een medicijne des leuens/ eñ der eeuwigheydt. Dat is/ dien heet ick een ghetrouwe eñ alderbeste vriendt/ die v veur een medicijne dient/ alsser iet in v maniere van leuen is/ dat niet goedt noch oprecht en is / ter siele ghesondtheydt/ dat is/ ter saligheydt: Eñ die v deur sijn vriendtschap ten eeu=

Eccli. 6. A

Quem mihi ceu Pyladem aut fidum complectar Achatem?
Libera te cuius perstringit lingua merentem.

Wien moet ick hoen, nae vaedt, voor mynen besten vriendt?
Die v berispt van quaet; en straft, als ghyt verdient.

Qui m'est plus fidele/En amour, en zele/De tous mes amis?
Celuy qui te tanse/En blammant l'offence/Que tu as commis

ten eeuwighen leven helpt. Dus seyt S. Augustijn tot desen propo-
ste: Amicus est similis medico: medicus non amat ægrotum, si non *August.*
odit ægritudinem: Een goedt vriendt is als een medicijn: de medi-
cijn en bemint den siecke niet/ist dat hy de sieckte niet en haet. Daer-
om/op dat hy den siecken verlosse / soo vervolght hy en stelt hem te-
ghen de sieckte. Men moet de ghebreken van sijnen vriendt niet be-
minnen. Sinte Gregorius seght oock seer wel: Amicus, animi cu- *Gregor. Mo-*
stos dicitur: Dat woordeken [Vriendt] luydt alsoo vele int Latijn/ *ral. 27. ca. 8.*
als/ Bewaerder der siele. Daer-om seyt seer wel S. Jan Chrysosto- *Chrysostom.*
mus: Te berispen die mis-doet/is meer weerdt dā te bidden. Houdt
ghy dan hem veur v vriendt / soo ghy wel mooght / die veur v bidt:
noch vele meerder vriendt is hy/die v berispt. Want wat can t'bid-
den eens anders v helpen/ist dat ghy in v quaedt blijft? maer/ dat v
iemandt vermaent eñ berispt/dat roert v naerder om beteren. Ende
die v dat doet/die toont v t'selue merck en teecken vā liefde t'uwaert/
t'welck Godt tot al sijn liefste kinderen toont: alsoo de Wijse-man *Prov. 3.*
seght: Godt berispt en straft die hy lief heeft. Soo oock S. Paulus
t'selue bevestight: Wie isser sone oft kindt die hy niet en straft? *Hebr. 12.*

B Eñ hoe moghtmen claerder / en sterker ghetuyghenisse hebben/
dat die v beste vriendt is die v berispt / dan dat onse Heere seght: Si *Matth. 18.*
te audierit: lucratus eris fratrem tuum: Ist dat hy v hoort/ ende v
vermaninghe waer-nemt: soo hebdy uwen broeder ghewonnen.
Wat is dat? seyt S. Augustijn: Ghy hebt uwen broeder ghewonnen/ *August.*
met v berisp oft vermaen? Soo was hy dan verloren/ waert dat ghy
hem niet berispt en hadt. En wat wilt iemandt meerder vriendt heb-
ben/ dan die sijn siele wint: dat is / van d'eeuwighe verdoemenisse
verlost? Daerom seyt de antwoorde seer wel/dat dese v beste vriendt
is/ die v berispt/als ghy't verdient: dat is/als ghy berispens weerdt
zijt: ende sulcks ghedaen hebt/dat met Godt/conscientie/en salig-
heydt niet wel en staet.

C De Coninck David heeft alsoo vanden Prophete Nathan be- *2. Reg. 12.*
rispt gheweest/eñ hem des-halven te meer bemint/eñ in meerder eere
en weerden/als beste vriendt/ghehouden. Ter contrarie/ als sijnen
vyandt schouwende/die hem in sijn quaedt soude moghen prijsen en
loven: segghende aldus: Corripiet me iustus in misericordia, & in- *Psal. 140.*
crepabit me: Oleum autem peccatoris non inpinguet caput meum:
Den rechtveerdighen sal my berispen en straffen: eñ ick salt veur een
groot werck van liefde/en van bermhertigheydt houden: Maer dat
de olie vanden lof en prijs der sondaeren/ op mijn hooft niet en co-
me: verre moet sulcke smeeringhe en lof-tuyten van my zijn. Soo
seght oock sijn sone Salomon: Argue sapientem; & diliget te: Be- *Prov. 19.*
rispt eenen wijsen/ eñ hy sal v beminnen. In teecken/dat sy sot zijn

ende qualijck beraden / die de sulcke haten / die hun berispen en ter deughdt vermanẽ. Soo hem dies S. Paulus beclaegde van die van
Galat. 4. Galatien: Ergo inimicus factus sum vobis, verũ dicens vobis? Hoe? (seyt hy) ben ick u-lieder vyandt ghewordden / met u-lieden de waerheydt te segghen? En nochtans soudt ghy-lieden eertijdts / uyt liefde van my / u-lieder selfs ooghen uyt-ghewórpen hebben / om my te gheuen / hadd'ickt beghéert.
Marc. 6. Soo wierdt Herodes doodelijck vyandt van S. Jan Baptiste / D
om dat hy hem berispte van sijn quaedt : daer hy hem nochtans te veuren seer beminde / gheeren hoorde / eñ vele om synent wille dede:
Luc. 11. soo den heylighen Euangelist ghetuyght. Alsoo wierdt oock Christus doodelijck behaet en vervolght vande schrift-gheleerden en Phariseen / om dat hyse berispte van haere sonden. Soo wie dan dien behaet / die hem berispt als hy't verdient / die behaet synen besten vriendt. En ouer sulcks toont hy daer mede / dat hy sijn selfs vriendt oock niet en is / maer vyandt: ende daerom sot en qualijck beraden: te meer berispens weerdigh. E

Men is niet gheerne berispt. Ist niet te verwonderen van onse dwaeshepdt? Iemandt sal ons vermanen op eenighen wegh / dat wy qualijck gaen : en wy sullen's hem danck weten / soo't reden is. Maer / dat ons iemandt waerschouwe / dat wy dolen / en qualijck wandelen om ten hemel te geraecken / eñ dat wy / soo doende / ter helle-waert loopen : wy weten's hem ondanck / ende wy worden gram op hem. Item: Iemandt sal ons vermanen / dat wy in d'aenschijn begrijmt zijn / oft dat ons iet aenhanght tot onser schande / ist dat wy soo onder t'volck comen : wy sullen hem bedancken / in huys loopen / eñ terstondt het selue beteren. Dat ons iemandt ons messit eñ ghebreck der siele / oft des leuens te riecken gheue : wy sullen's ons terstondt belghen : ende al haddy ons vriendt ghewéest tot dien tijdt toe: nu ist al vriendtschap uyt: wy sullen hem schouwen als onsen meesten vyandt. Hier uyt blijckt het dat wy maer als onuerstandighe kinderen en zijn: de sulcke veur vyandt houdende die ons vermanen : ende veur vriendt / die ons prijsen / oock als wy qualijck doen: ende die al spreken / soo wy't gheerne hooren.

Als ick redene soecke / waer deur dit by comt / dat wy danck weten / die ons vande dolinghe des weghs vermanen / ende ondanck die ons vermanen dat wy in ons manieren van leuen dolen : Ick en vinde gheen ander reden / dan alléen hooueerdigheydt des hertẽ. Die ons daer in helpen / als die ons waerschouwen dat wy begrijmt zijn / dat ons iet uyt-hanght / eñ yet sulcks / daer wy beschaemt deur worden souden / die weten's wy danck : Maer die ons van sonde / oft quaede manieren berispen / die haten wy : midts sy onsen eygen sin en goedt-

en goedt-duncken weder-ſtaen: d'welck een hoouerdigh herte niet en can verdraghen.

Sinte Auguſtijn was al beter bedacht. Si me poſſis docere, quod neſcio; non ſolùm te verbis ſed & pugnis cædentem deberem patientiſſimè ſuſtinere: Waert ſaecke (ſeyt hy) dat ghy my iet coſtet leeren/ dat ick niet en wete: niet alleen/ al ſpraeckt ghy my met ſcherpe woorden aen/ maer al ſloeght ghy my oock met vuyſten / ſoo soud'ick v behooren/ en willen/ lydtſamelijck verdraghen/ ende noch danck toe weten. *August. ſuper Ioan.*

Soo Diogenes tot Athenen ghegaen was/ om Antiſthenem te hooren: hy werdt dick-mael van hem verſtooten/ want hy gheen diſcipelen meer en begheerde: ſoo nochtans Diogenes hem by bleef/ ſoo heeft hy hem ten eynde ghedreyght / met eenen ſtock van hem te iaghen. Diogenes euen ghestadigh/ boodt hem hoofdt/ hals/ en neck/ ſegghende: Cæde, ſi vis: at nullum inuenies baculum dam durum, quo me abs te abigas, quamdiu aliquid dixeris: Slaet/ wilt ghy: maer ghy en ſult gheenen ſoo harden cluppel vinden/ daer ghy my mede van v verdrijuen ſult / alſoo langhe als ghy wat ſeght dat ick hooren magh. Soo gheerne hoorde hy hem/ daer hy yet van leeren moghte / oock ten prijſe van gheclopt te worden : dat al veur vriendtſchap nemende. *Laert. lib. 6. ca. 2.* *Diogenes.*

Hier moghtmen by voeghen/ t'ghene dat in d'beghinſel van eenen brief des Christelijcken bie-corfs ſtaet/ van Philippus Macedo: hoe hy't wel nam / als eenen ghevanghenen onder ander hem bedecktelijck beriſpte / eñ vermaende / dat hy ſijnen mantel wat neder laten ſoude/ ende niet ſoo hooghe op de knien houden: want (ſeyt hy) ghy ſit aldus ondeghelijck. Ende ſoo't den ghevanghenen als vriendt ſeyde: ſoo heuet oock den Coninck veur vriendtſchap ghehouden/ eñ als vriendt los ghelaten/ niet ſonder danck eñ eere. *Fulgoſius li. 5. cap. 2.*

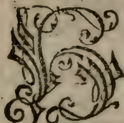
Ghebedt veur die ons ter deughdt vermanen.

ONs leuen/ o Heere/ is meeſt een vallen eñ op-ſtaen / midts onſe cranckheydt/ des weghs argheydt/ eñ des vyandts bedeckte laghen: Soo bidd'ick v dan / dat ghy my de gratie gheeft / in dancke te nemen/ die my met beriſpen eñ vermaenen de handt bieden / ende willet hun metten eeuwighen loon vergheldem. Amen.

CAP. LI.

VVaert goedt, dat ick, al rondt, van liegen my onthiele?
laet, vvāt voor-vvaer, dē mondt, die lieght, die doodt de siele.

Van lieghen, en loghen.

Et is te verwonderen/datmen soo cleyn werck maeckt van liegen/eñ nochtans soo groote voere maeckt/van te heeten lieghen: dat is/ van loghenaer gheheeten te worden. als oft meerder quaedt waer/te hooren/ datmen ons seght/ Ghy lieght: dan selue te lieghen. als oft meer smertte en quetste/als wy vallen/dat iemādt ons dat seght: Ghy valt: dan den val selue. Hoe swaer datmen't acht/veur leughenaer ghescholden te zijn / dat blijckt daghelijcks: als-men niet en weet/ hoe en waer mede datmen dat verwijt ghenoegh sal wreken. Jae/dat meer is/soo hooghe en qualijck wordt het ghenomen/ heeten lieghen/ datmen ghemeynelijck den loghenaer by den dief stelt: volghende het spreeckwoordt/ouer al bekent: Toont my een loghenaer/ick toone v een dief. Alsoo vele te segghen/als dattet beyde een dinghen is. Want/ die loghenachtigh is/ die is oock gheerne diefachtigh: eñ die diefachtigh/ghemeynelijck loghenachtigh: dat volgt by-nae d'een d'ander. Soo seyt Sint Jan Gulde-mondt: Mentiri furantem necessarium est: Die steelt/moet noodtsaeckelijck oock lieghen. Noch meer seght den seluen elders: Een dief lieght en sweert valsche eeden. De loghen moet de diefte ganck en standt gheuen. Soo dat lieghen en stelen/ als twee ghesusters zijn/ende soo nae bestaende/ dat/soo wie met de eene verbandt maeckt/ hy crijght oock naer maeghschap met d'andere.

Loghenaer, en dief.

A

B

Chrysostom. Homil. 35. ad pop. Ant.

Nu dan/ aenghesien dat dief en leughenaer te heeten/ soo schijnt onverdraghelijck te wesen: iae oock een loghenaer argher somtijdts ghereekent wordt dan een dief: soo de Wijse-man seght: Potior fur, quàm assiduitas viri mendacis: T'is beter met eenen dief te doen te hebben/ dan vele met eenen leughenaer te verkeeren. Aenghesien/ seggh' ick/ dattet soo onuerdraghelijck is loghenaer te heeten/ ende ghereekent te zijn: ist niet te verwonderen/ datmen anders gheen werck en maeckt van lieghen/en loghenaer te wesen? Daerom/ de vraghe gheeft ghenoegh te kennen/ datmen soo luttel kennisse heeft/ van dit leelijck en schadelijck quaedt/ te weten/lieghen: datmen schijnt te twijfelen/ oft oock goedt waere/ hem te wachten van lieghen. Te meer/om dat sommighe haer werck daer af maecken/van met leughenen om te gaen. Ende oock hun draghen/als prijs-weerdigh/ dat sy een ieghelijck truffen ter handt doen: ende soo den beer

Eccli. 20. Lieghen, ongheoorlooft.

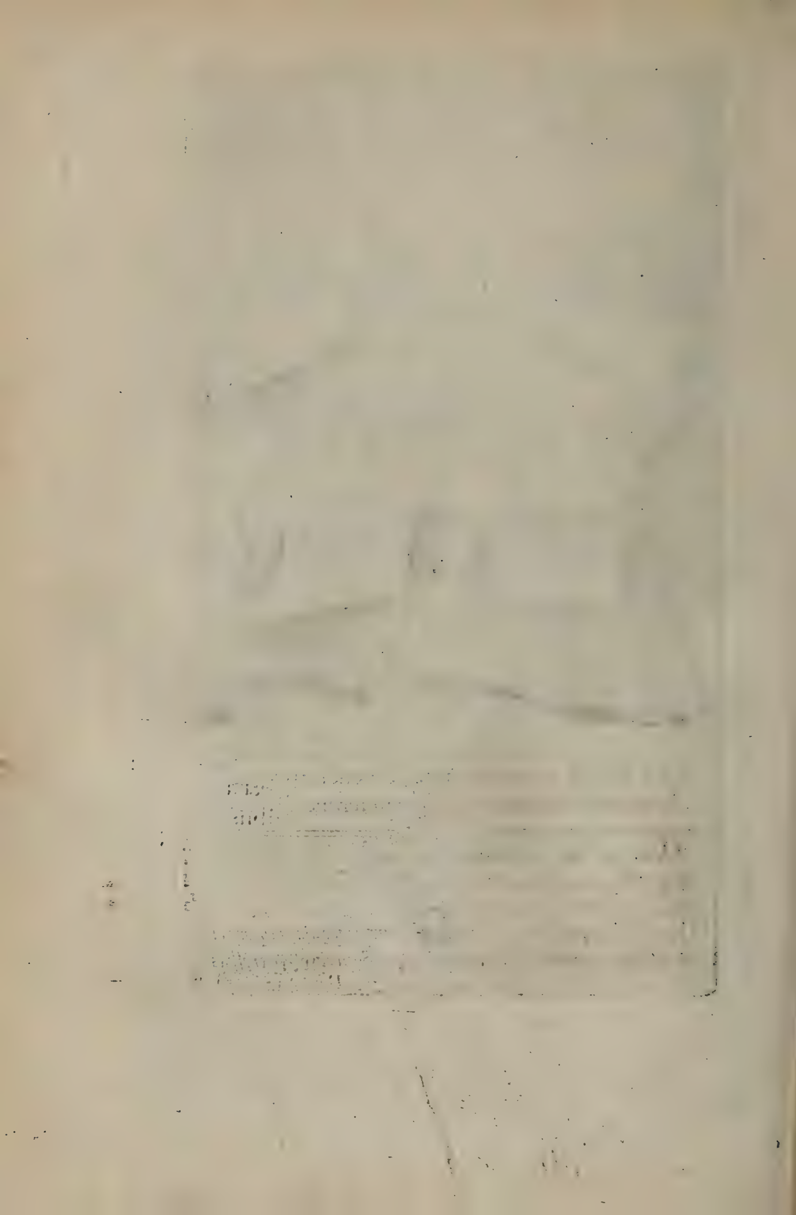
stuyckē

Num fas eſt, rebus Mendacî obtendere fucum?
Os mendax animam linguæ mucrone trucidat.

Waert goet dat ick al vondt, van lieghen my ont-hiele?
Jaet: Want voorwaer de mondt, die lieght, die doodt de siele.

Que fait, qui ne ſonge/Iamais qu'a menſonge/Sans en faire cas?
Sa malheureuſe ame/De ſa propre lame/S'enuoye au treſpas.

stuyclken en lieghen / datmender sacken by droogghen soude / soo-men seyt.

Daerom seght oock de antwoorde het meeste quaedt datter uyt
C comt: te weten: De mondt die lieght die doodt de siele: soo de Wij-
se-man seght: Os quod mentitur, occidit animam. Niet dat dit van *Sap. 1.*
alle leughenen/oock cleyne/te verstaen is: maer van leughenen/ die
schadelijck zijn/en teghen de liefde. Daerom/men moet weten/ dat- Drij sorten
ter drij sorten van leughenen zijn. De eene is/als-men uyt ghenoegh- van logen.
te lieght/ sonder dattet iemandt schadelijck zij: t'welck-men int La-
tijn heet: Mendacium iocosum. Dat is een daghelijcksche sonde/
nochtans niet al te cleyne. D'ander is/diemen heet/ Mendacium of-
ficiosum. als-men lieght tot veur-deel van een ander / oock sonder
iemandts schaede. Dat is oock een daghelijcksche sonde / minder
nochtans dan d'eerste. De derde soorte is ghenoemt / Mendacium
perniciosum. Dat is als-men lieght tot schade ẽ achter-deel van een
ander. D'welck uyt sy seluen doodt-sonde is: het en zij dat de onveur-
sienighe haestigheydt / daermen mede bevanghen wordt / in soo te
lieghen: oft/datmen't niet volcomelijck / noch soo uyt geen quaedt-
willighe aendachtigheydt en sprekt / oft oock/ dat de cleynheydt der
schade/de selue leughen versoet / en verontschuldight van dood-son-
de/ende maeckt dattet maer veur een daghelijcksche sonde ghereckent
en worde.

De loghen die teghen de Religie / ẽ waerheydt des gheloofs ghe- Kettersche
schiedt/die is de meeste ẽ arghste van al / als de schadelijckste ẽ on- loghen, de
verdraghelijckste / te weten / teghen de goddelijcke waerheydt ghe- alder-argh-
schiedende. Dat is de loghen der ketteren/ende der valsche leeraers: ste.
oock bouen de leughen die in contracten / in ghetuygenissen/ in oor-
deelen/en vier-scharen/in eeden/ẽ oock in religieuse beloften geschie-
den: de welcke nochtans alle groote en groue dood-sonden zijn.

Nu staet ons te sien/wat wy segghen sullen/ van te lieghen om een Logen om
beter/soo-men ghemeijnelijck seyt. Want daer en zijn gheen ander beters
sorten van leughenen/dan die drij/ die wy bouen ghenoemt hebben: vville: is
ẽ dat zijn al sonden / groot oft cleyne. Soo moet dan/lieghen om sonde.
een beter/ oock sonde wesen: ẽ soo ist waerlijcks. Want / wat wilt
ghy ander loghen om een beter hebben / dan die wy bouen gheheeten
hebben/ ter tweede sorte/ Mendacium officiosum? dat is/een gedien-
stighe leughen: die-men tot iemandts dienste ẽ veur-deel doet/ son-
der iemandts schade. Oft / soo de kinderen ende dienst-boden ghe-
meynelijck doen / als sy een leughentken versieren/ om niet ghesme-
ten/ oft bekeuen te worden: om peys en vrede te houden: om beroer-
te en kijuagie te beletten. Dat is soo ghemeyn / dat vele/niet alleen
haer en laten duncken/dattet gheen sonde en is: maer oock dat sy seer

wel doen/ en daer mede verdienen. Datmen't neme soo-men wille/ ende bewimpele soomen best can: altijdts ist sonde. Ghelijck S. Augustijn dat claerlijck seght : Omne mendacium peccatum est : Alle leughen is sonde: soo wy in d'eerste seyden / ten besten ghenomen/ emmers een daghelijcksche. Hoe groot dat oock een daghelijcksche sonde te achten is/ dat hebben wy ghesept in't xxiiij. Capitel.

August. in Enchir.

De Wijse-man spreekt soo in t'generale van alle sorten van leughenen : Noli velle mentiri omne mendacium : En wilt gheen loghen met allen spreken. Dat is soo veel te segghen/ als/ Schouwt alle sorten van loghenen. Assiduitas enim illius non est bona : Want haer ghemeynschap en is niet goedt. Het is seer quaedt/ hem in sulcks te ghewennen/ oock om een beter/ soo men seght. Want/ ghelijck den H. Apostel leert : Non sunt facienda mala, vt eueniant bona: Men moet gheen quaedt doen/ op datter goedt af come. Soo in t'besunder van d'lieghen ten proposte seght den H. Leeraer S. Augustijn : Mentiri non licet, nec pro Dei laude: Men magh niet lieghen/ selfs oock niet om Godts lof te vermeerderen: vele min dan/ om eenighe andere saecke/ de menschen aengaende oft verschoonende.

Eccli. 7.

Rom. 3.

August. Epi. 8. & 9.

Ende alst al wel soude aenmerckt worden / soo en canmen nommermeer lieghen om een beter : want het lieghen / is veur hem die lieght/ altijdts ergher dan oft hy't liete. Want / beschaemt oft bekenen te worden / iae oock ghesmeten/ oft dat hem een ander stoort/ oock tot dood-sonde/ dat en is al veur v gheen sonde : maer dat ghy lieght/ oock om sulcks te beletten/ dat's veur v een sonde. Soo dan/ als ghy lieght om een beter/ soo ghy seght/ soo doet ghy qualijck/ en niet een beter/ maer een argher : want/ ghy kiest de leughen / die altijdts sonde is / om eenigh ander ongherief te schouwen / d'welck v gheen sonde en ware. Jae/ oock (soo ick ghesept hebbe) al soude hem een ander besondighen / t'zij deur gramschap/ quaedt spreken/ oft deur andere ongheordineerde moedigheydt mis-gaen/ ist dat ghy de waerheydt seght : soo en mooght ghy nochtans niet lieghen / om al dat te beletten. Want/ ghy en moet gheen sonde doen/ om eens anders sonde te beletten. Jae selfs gheen daghelijcksche / om een ander van eenighe dood-sonde/ oft ander ongherief te beschudden. Maer/ seer wel mooghdy/ en zijt ghy schuldigh / in alle manieren t'quaedt van andere/ t'zij sonde/ schade/ oft schande te beletten/ in tijdts/ soo't v moghelijck is : niet met selue eenigh quaedt te doen / lieghen/ oft andere : maer met alle behoorlijcke middelen die daer toe dienen. En oock wel/ met de waerheydt te verswijghen/ te decken/ oft in eenigen goeden sin/ en verstandt/ de saecke te belegghen / alsser anders twist oft schade af comen soude. Sonder nochtans hier in te verrorten/ de gheheelheydt/ ende op-rechtigheydt / die-men veur Justitie houden moet/

Lieghen om beters vville, vvaer beter ghelaten.

moet/de waerheydt by eede ghevraeght zijnde. Dit hebb'ick te lan-
gher laeten loopen/ om dattet soo de menschen ingedruckt is / dat
lieghen om een beter gheen sonde en is: t'welck nochtans/soo wy be-
wesen hebben/valsch en onwaerachtigh is. Ende hun seluen in haer
selfs strick vanghen/die't soo segghen: Want/ met dat sy segghen/
Lieghen om een beter/ꝛc. Dat eerste woordt betuyght sonde: want
alle leughen is sonde. Nu ghenoegh.

Elck siet dan/hoe hem de leughen te wachten staet: want soo-men
wel seyt: Mendacium improprium est homini: De loghen is den
mensche t'eene-mael onbehoorlijck: als bassen/bijten/crabben/ende
sulcke andere dinghen den mensche onnatuerlijck en vremde. Ende
dies worden wy deur d'lieghen t'serpent ghelijck / t'welck d'eerste lo-
ghen des weerelts gesproken heeft: Nequaquam moriemini: Geens- *Genes. 3.*
sins en sult ghy sterven. Dat's den inventeur der loghen/den vyandt
vander helle/ soo inden hemel/ als opder aerden.

Laet ons den raedt van S. Paulus volghen: Deponentes menda- *Ephes. 4.*
cium, loquimini veritatem: De loghen af-legghende/spreekt de waer-
heydt. De Heydenen leeren ons oock dit waer-nemen. Aristoteles *Aristot.*
eens ghevraeght zijnde / wat de loghenaers wonnen met lieghen?
Dat mense niet en ghelooft/seyt hy/oock als sy waer segghen. Sijn
credijt/ en gheloofsaemheydt verliesen/ is groote schade doen.

Eenen ouden grijsaert te Lacedemonien ghecomen zijnde/ om iet *Theophr.*
te vertooghen/en sijnen grijsen cop ghevarwt hebbende/om iongher
te schijnen: soo rieper eenen ouer-luydt: Wat sal dien doch oprechts
voortſ-brenghen / die de loghen niet alleen in t'herte/ maer oock op
t'hoofdt draeght? Siet de schaduwe der loghen is walghelijck.

Soo soude Iulia de dochter van Augustus den keyser/gheerne de *Suetonius.*
weerelt bedroghen hebben / latende haer de grijse haren al uyt lesen:
maer de keyser dat aenmerckende/vraeghde haer: Wat heht ghy lie-
ver/ binnen corte iaren grijs te worden/oft caluwe? Sy wierdt ghe-
raeckt/ eñ t'bedrieghelijck loghenachtigh op-stel liet sy varen.

Ghebedt teghen het lieghen.

O Heere Iesu Christe / die waerachtigh/ende de Waerheydt
selue zijt / eñ alle mensche loghenachtigh / want hy lieghen
can: stelt uwe goddelijcke wacht veur mijnen mondt: op
datter noch leughen noch bedrogh in ghevonden en worde:
maer dat ick u met herte en met lippen louen en dienen magh. Amē.

CAP. LII.

Seght ons het boos bestier, en des quae tonghens treken.
Het is een rat vol viers, deur s'vyandts blas ontsteken.

Aristot. De tonge, het beste, en t'quaedste.

Atmen van de tonghe in t'goedt oft in t'quaedt seggen moght / dat seyt Aristoteles met dese corte sententie: Lingua eadem optima & pessima: De tonghe/is d'beste en t'quaedste. Dit gaf Esopus te kennen / als sijnen meester hem beval t'beste dat hy vinden soude / te coken/en ter tafel te beschicken / want hy gasten ghenoodt hadde: Hy en cochte/noch en cockte/niet anders dan tongen. Ende daer naer / hem bevelende/ dat hy t'quaedste coken soude / hy cochte noch al tonghen : reden ghevraeght / seyde / dat de tonghe t'quaedste en d'beste was. Want / ghelijcker niet soo quaedt en is/ men cant wel metter tonghe verbeteren / en soo prijsen/ dattet goedt schijne te wesen: alsoo en isser niet soo goedt/een quade tonghe en salt wel connen soo deur- halen/al oft het quaedt waere.

Prov. 18. Dit comt wel ouer een / met t'ghene dat de Wijse-man seght: Mors & vita in manu linguæ: De tonghe heeft de doodt en het leuen in haere handt/oft in haere maght. Want/een mensche / niet alleen en is hy sijns selfs siele oorsaecke/van de doodt oft leuen / deur t'spreken/goedt oft quaedt: maer oock veur een ander/ soo in siele als in lichaem. De tonghe heefter vele / deur valsche bedraghinghe / ghetuyghenis/en oordeel/ter doodt ghebraght: en heefter oock vele deur ghehuldighe veur-spraeck en tael-mannen vander doodt verlost.

Bernard. Een wonderlijck instrument ist/als-men't wel ghebruyckt / ende wel bedenckt/ van Gode den mensche ghegeuen/ om t'secreet sijnder herten/alst hem soude belieuen/deur t'spreken te kennen te gheuen: en om de spijse en dranck inden mondt te beweghen / daer sy behooren/ in't eten en drincken. Lingua, aptissimum instrumentum euacuandis cordibus: seyt S. Bernardt. De tonghe is het alder-bequaemste instrument/om de herten uyt te ruymen : ghelijckmen met een rijffel oft oos-vat/de schepen uyt-oost. En dit ghesch iedt soo wel in t'goede/als-men sijn herte in de biechte/oft inden schoot van sijnen vriendt uyt-stort / als oock in t'quade: ghelijck sommighe wonder uyt-storten/ al uyt-werpende dat in t'herte lagh. Ander oock haer seluen ijdel coutende en clappende/dat hun t'hooft ijdel staet van raesen: en andere val-oorigh worden van te hooren.

Nature der tonghe. Het is de pijne weerdt/te aen-mercken / hoe de Nature de tonghe bestelt heeft/wacker om wel te ghebruycken: en beweert tegen t'misbruyck.

Ecquid Lingua procax, et amaro perlita felle ?
Acta Acherontæis facibus rota: Martis Enyo.

Seght ons het boos bestier, en des quaet tonghens treken.
Het is een vat vol vier, deur Vyandts blas onsteken.

A quoy faire est née / La langue acharnée / Au blasmeur t'azer ?
A seruir de roue / Dont Sathan se ioue / Pour tout embrazer.

bruyck. Veur soo vele als het rechte ghebruyck aengaet: soo heeft sy die niet alleen in haer seluen seer wacker gemaeckt / eñ wonderlijck licht / om alle-fins roerlijck te zijn: maer oock altijdt van eenighe vochtigheydt veur-sien: want deur de drooghte / soude sy / oft aen t'verhemelte des mondts cleuen / oft emmers traegh zijn om ghebruycken: ghelijck eenen waghen die niet ghesmout en waer. Op dat nochtans de selue haer niet en ontgae tot quaedt / soo heeft oock Nature daer in veursien: op datmen traegh zij in t'spreken / eñ de tonghe weder-houde. In t'goedt te segghen / wel bedacht / eñ tot quaedt spreken / als t'eene-mael stom. Sit omnis homo velox ad audiendum, tardus autẽ ad loquendum, & tardus ad iram: Dat alle mensche rasch en snel zij om hooren: maer traegh om spreken / eñ traegh tot gramschap. Daer toe heeft den mensch twee ooren / en twee ooghen / ende maer een tonghe. Eñ bouen dien soo staen de ooren altijdt open / tot ghehoor en ghehoorsaemheydt: maer den mondt canmen sluyten: jae / staet deur-gaens toe eñ ghesloten / naer den eysch der nature / ende goede sebaerheydt. *Iacob. 1.*

Noch is dit al luttel / tot consideratie der Nature / in het wonderlijck beschicken / en besluyten van dit wildt dier der tonghe: wel wetende wat al quaedts sy voort-stelt als sy uytten rote springht. Aenmerckt inden eersten / hoe sy als in een diep hol ghestelt is: te weten inden swelgh der kele. Bouen dien / wie sal ons beduyden al die ghebindtselen / eñ aen-spanninghen / van soo vele cleyne senuen / ende peesskens / daer de tonghe mede tot bouen in t'verhemelte des mondts vast houdt? Aen sydts zijnder noch andere / streckende ter diepte des keels / van beyde de syden ghelijckelijck: als eenen toom ter syden de kaecken van t'peerdt / ten halse-waert treckende / soo sterck / cort / en vast / soo-men sommighe peerden / t'hoofdt ende moildt / cort ter borst-waert dwinght eñ vast maeckt / oock aenden cingel onder de borst eñ buyck / tot meerder verseckertheydt: soo heeft de tonghe oock haer cort-houdende eñ intreckende toomen. Dies comt het / datmen sommighe kinderen de tonghe eens-deels los maecken eñ slaken moet / van sulcke eenighe borst-banden / te seer nae in t'paleys des mondts bindende ende spannende: d'welck men uyt sulcks oock de span-adere heet. Valla betuyght des-volghende / datmen Lingua seght à ligando. dat is / datmen de tonghe soo in d'Latijne noemt / van't binden. Vesalius / een sonderlinghe her-varen medicijn / seght / dat het maecksel / eñ schicken der tonghe / tot noch toe / van niemandt ten rechten verstaen en is / noch begrepen. *Wonder besluyt der tonghe.*

Het was van noode dan / soo wy ghesept hebben / dat de tonghe soo wacker soude wesen / wackerder dan eenigh serpent / tot goede ghereedschap om wel te spreken / eñ in d'eten: eñ nochtans deur die

selfde fenusskens/ en pesckens/ diese soo rap maecken / oock soude we-der-houden zijn/ en van alle canten ghespannen staen : om t'seggens als eenen mast in t'schip met sijne touwen en coorden recht ghehouden wordt. Nu/ bouen alle dese banden/ en toomen/ soo heeft de Nature noch de selue omringht met eenen beenenen tuyn van twee-endertigh tanden/ min oft meer/ om de tonghe te beschansen/ en oock te bijten/ quaem sy verder dan't de reden soude belieuen. Dus seght S. Basilius: De tanden zijn om mede te eten / veur scherp / om de spijse eerst in stucken te snijden: achter-waerts breeder en plat / om de spijse te maelen : waer van sy oock int Latijne haeren naem hebben/ te weten/ molares, mael-tanden. maer/ seyt hy/ de tanden zijn oock als instrumenten van het spreken / om dat de tonge te beter den vois formeren soude / slaende in t'spreken teghen de tanden : soo de experientie leert. Dit beseft-men als-men de tanden beghint te verliesen/ ende de mondt ghestelt wordt / als een orghel sonder clauwier oft toetsen. De selue dienen oock/ soo hy seyt/ als eenen tuyn/ tot bewaernisse der tonghe : die anders weerck is/ ende allesins wacker / in haer te roeren/ ende te keeren in alle sijden. Wy beuinden dick-mael metter daedt/ dat de tonghe de tanden som-wijlen te naer comende/ en haer niet cort ghenoegh in-houdende binnen haer bolle-werck/ gheraeckt wordt / oock totten bloede : op dat sy haer te beter op een ander tijdt wachte. Veur d'upterste bevrijdinghe heeft sy de twee lippen / als twee val-brugghen / d'een teghen d'ander open en toe gaende. Ende niet teghen-staende al dit/ soo en misdoen wy nauws lichter/ dan met de tonghe. Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir : Soo wie in t'spreken hem niet en besondight/ dat's een vol-maeckt mensch. Want (seyt hy) sulck een can hy seluen/ als met eenen toom/ om ende om leyden en dwinghen : Als de tonghe wesende daer al d'ander af hanght: die als den toom aen t'peerdt/ en het roer aen t'schip is. Welcke ghelijckenissen ons bewijsen/ datmen met een cleyn saecke al de reste stieren en regeren can/ soomen wilt. Maer de tonghe (seyde den H. Apostel) en can niemandt dwinghen oft temmen: dan/ wel verstaende/ de gratie Godts. Daerom seyt hy/ gheen menschen en hebben't opt connen doen : te weten upt haer seluen/ maer wel/ met Godts hulpe. De tonghe (seght hy voorts) is als een vier/ en als een vergaderinghe alder boosheydt. Die bevleckt en ontsteckt het rat van onse ghebooorte: dat is/ ons lichaem : d'welck / als een rat / draeyt van het beghinsel ons leuens / tot dattet ten eynde comt : deur een gheduerighe veranderinghe/ en onghestadigheydt/ totter doodt toe. A

Basilius Homilia, Attende tibi ipsi.

Iac. 3.

Een quade tonghe, een rat ontsteken.

Dit is t'ghene dat de antwoorde seght : de tonghe self een cleyn rat heetende / om dat die/ van t'helsche vier ontsteken wesende/ niet op en houdt/ B

en houdt/ van altijdt quaedt te spreken / twist en tweedraght t'ont-
C steken / waer sy aen-comt : ghelijck een rat rondts-om brandende/
met peck en sulfer bestreken / waer ghy't ghenaeckt / oft waer't aen
comt/ het steket oock al in brande. Dat is de eyghenheydt van eens
D duyvels tonghe / daer den H. Job af spreekt: Sijnen asem doet oock *Iob 41.*
doode colen branden en verssen. Eñ daer comt een vlam viers uyt sij-
nen mondt. Daer-om moetmen soo sorghelijck een lidt wel bewa-
ren / ghelijckmen sijn vier ende keers-licht wel moet gade slaen / iae
oock het minste spranghsken viers. Wāt/ soo S. Jacob noch seght: *Iac. 3.*
Siet/ hoe cleyn een vierken / hoe groot eenen bosch dattet ontsteken
can. Soo hadde de tonghe van Aman de heele Joodtsche natie te *Esther 3.*
niete ghebraght/ en hadde Hester niet in tijdts in de weere ghewreest/
om dien nijdighen brandt te blusschen.

Met een tonghe/ ist als met een keersse qualijck bewaert: Een ghe-
heel huys/ een gheheele strate / iae een stadt/ ende landtschap/ can der
mede ontsteken worden/ deur dissensie/ op-roer/ en twee-draght/ dat *Hannibal.*
het in vele iaren niet om blusschē en is. Sulcks wast/ dat Hannibal/
van Roomen en Carthago sprak/ metten voete in t'sandt stampēde:
Alsoo (seyt hy) en sullen's die twee steden niet eer eens werden/ veur
dat d'een oft d'ander te sande ghebraght/ eñ in stof veranderet worde.

De selve quade tonghe heet S. Jacob: Inquietum malum : plena veneno mortifero : Een ongherust quaedt : dat noch rust en heeft/ noch rust en gheeft: vol van doodelijck venijn. Met de selve tonghe ghebenedijden wy Godt/ eñ vermaledijden wy de menschen/ die nae t'beldt Godts ghescha pen zijn : uyt den seluen mondt comt benedictie en maledictie voorts. Het en magh alsoo niet ghesch ieden / o mijn lieue broeders. Wie sagh oyt (seyt hy) eenighe fonteyn uyt de selfde sprinck-ader soet en suer water gheuen?

Elck sie dan toe/ dat hy sijn tonghe wel bewaere / en bedwinghe van quaedt : dat hy die wel ghebruycke/ daer toe sy van Gode gheschapen is. Te weten/ om hem te louen eñ te dancken/ om te bidden/ om sijn eyghen schuldt en sonden te belijden in de biechte/ tot vergheuenis der seluer: eñ voorts/ om met sijnen euen naesten te spreken/ dat oorboorlijck en ghestichtigh is. Verde moet van ons zijn / dat den Prophete David seght : Filij hominum, dentes eorum arma & sagittæ. & lingua eorum gladius acutus: De kinderen der menschen (o wonderlijcke wreedtheydt!) hun tanden zijn wapenen en schichten: eñ haerlieder tonghe / als een scherp sweerdt. Sy hebben hun tonghen als een sweerdt ghesleppen eñ ghescherpt : die ter snede stellen de van alle sijden. Verre moetet van ons wesen/ dat wy / om de wille van soo cleyn een ledt te seer laten ghewerden/ den gheheelen mensch/ in siel ende in lichaem / in t'perijckel te stellen van de eeuwighe ver- *Psal. 56.* *Psal. 63.*

Luc. 16. doemenis. Daer sal-men als-dan metten rijcken vrecken/ niet alleen gheen verroelinghe crijghen/ veur het gheheele lichaem/ maer oock selfs niet een droppel waters op die arme tonghe. Die sal haer dan soo om haer quaedt spreken ghepijnight vinden (ghelijck de sijne is om lackernije/ en brasseringhe) dat al d'ander pijne/ van d'ander leden des gheheele lichaems/ die nochtans onsprekelijck werdt/ niet en sal schijnen ghevoelt te worden: en dat/ om de grootheydt vande tormenten der tonghe/ die in sulcke uyt nemen sal.

Der tonghe schadelickheydt. Peyst eens/ peyst/ oft de ghenoeghte in t'lieghen/ quaedt spreken/ gheeken/ en oncuyssche redenen/ &c. weerdt is/ datmen daer-om de eeuwighe helsche pijne en brandt/ die scherpe gheduerighe vervloeckinghe/ dat onuerdraghelijck ghequel/ en duyuelsch gheselschap/ soude willen verwachten. Om de wille/ van soo cleyn een stucksken vleesch niet bedwonghen te hebben een kitsken tijdts/ daer-om t'gheheele lichaem/ en siele mede/ eeuwelijck te doen treuren en besueren: och dat is al te sotten coop! die ons eens wel berouwen sal/ ist dat wy niet in tijdts wijser en worden. Spreeckt nu dan/ Mondt toe: ende als ghy ghewaer wordt/ dat ghy u in t'spreken ontgaen soudt: seght terstondt: Lingua, quò vadis? Hola/ tonge: waer gaet-dy? blijft t'huys/ en houdt u cort:

Want/ u uyt-loopen staet my al te diere:
Het soude my brenghen ten helschen viere.

4. Reg. 18. Rapsaces blakende tonghe. Wat een brandende rat was de tonghe van Rapsaces/ eenen capiteyn des Conincks van Assyrien! die met sijns meesters gheweldigen legher tot aen de stadt van Hierusalem comende/ heeft van buyten gheroepen/ ende ghesproken tot de ghene die op de vesten en mueren waren: nu schoon sprekende/ vele belouende en smeeckende/ alle vrijdom/ vrede/ wel-standt/ en wat hun herte begheeren moghte/ toesegghende: nu ter contrarie dreyghende/ lasterende/ schimpende/ ende blasphemerende/ segghende aldus onder andere vele: En hoort naer u-liederen Coninck Ezechiam niet: maer/ hoort naer de woorden des Conincks van Assyrien. Wat ist van Ezechias/ seyt hy? Siet dat ghy-lieden u niet en laet bedrieghen. En ghelooft hem niet/ als hy seght: De Heere sal ons verlossen. Hy bedrieght u-lieden. Wat goden der Heydenen hebben hun volck uyt de handen en maght mijns meesters verlost? soo en sal oock u-lieden Godt u niet connen beweeren/ teghen de gheweldighe maght ons Conincks van Assyrien.

Ende als nu de principaelste des volcks/ van s'Conincks weghe/ desen blasphemighen buerlare baden/ dat hy in t'Syrissche spreken soude/ en niet met de ghemeyne Joodtsche tale: op dattet volck/ op de vesten/ niet verstaen en soude/ en dies onstelt en beroert worden. Hy en tierde dies maer te meer/ dat al de weerelt sijn blaeckende tonghe hoo-

ghe hooren moght/ eñ ontsteken worden/ tot twist/ twee-draght/ eñ eenen sekeren op-roer teghen den Coninck Ezechias/ ende teghen Godt al-maghtigh. Maer emmers den Coninck veur-sagher in/ ten besten het moghelijck was: bevelende/ dat niemãdt hem een enc-kel woordt antwoorden soude: Soo moght hy tieren en baren/ tot dat hyts moede was. Eñ Godt heeft den Coninck van Assyrien el-ders vyanden verweckt. Soo dat Rapsaces/ desen blasphemateur/ met t'gheheele heyr rap en haestelijck t'huyse-waert gheroepen is/ eñ heeft Hierusalem ghesondt ghelaten. *4. Reg. 19.*

Men leest oock van eenen Eunus/ eñ eenen Barchochabas/ die som-tijdts een holle note vol solpher en vier/ in den mondt hielen/ eñ al sprekende vier schenen te spouwen: t'volck met sulcke vierighe tonghen tot seditie en op-roer weckende: steden en landen verderven-de. Dat's den aerdt der quader tonghen. *Fulgosius li. 7. cap. 3.*

T'is veurwaer met tranen te beschreyen dat de Christene men-schen een soo profijtelijck instrument soo onweerdelijck mis-bruy-ken. Dese moght-men met recht overgaen met dese woorden/ met welcke Ioseph sijne broeders deur sijnen hof-meester over-gingh: Quare reddidistis malum pro bono? Scyphus quem furati estis, ipse est in quo bibit dominus meus, & in quo augurari solet: pessimã rem fecistis: Waer-om hebt ghy goedt met quaedt gheloont? Den cop die ghy ghestolen hebt/ dat is den genen daer mijn Heere uyt drinckt/ eñ daer mede hy plagh te propheteren: ghy hebt een seer quaedt stuck ghedaen. Want onse tonghe is als den cop des Heeren/ den welcken hy inden mondt des sacks van onse sterffelijcke nature ghestelt heeft: uyt den welcken hy drinckt/ als wy hem den schuldighen lof (in ma-niere van spreken) brenghen met eenen danckbarighen mondt: met den welcken cop hy oock propheteert/ als wy weerdelijck op onse tonghen sijn alder-heylighste lichaem ontfanghen: eñ hy veur-seyt ons/ iae seght ons toe/ Qui manducat me, & ipse viuet propter me: & ego resuscitabo eum in nouissimo die: & habebit vitam æternam: Die my eet/ die sal leven om mijnent wille: eñ ick sal hem verwec-ken inden uytersten dagh: eñ hy sal hebben het eeuwigh leven. *Gen. 44.* *Ioan. 6.*

Ghebedt teghen de quade tonghen.

Alle tonghen/ o Heer/ moeten uwen naem vercondigen/ eñ uwe eere vermeerderen: Maer/ het is een let/ dat niemandt sonder u gratie ghetemmen en can: gheeft my gratie/ dat ick de mijne wijselijck bewaeren magh/ eñ eens anders ver-duldelijck verdraghen. Amen.

CAP. LIII.

Hoe salmen aldermeest, den achter-clap beletten?
Seght soo: mijn vriendt, laet eerst, elck op sy seluen letten.

Achter-clap.

Chter-clap is/ als-men iet spreekt/ dat iemandts naem A
oft faem te naer gaet/ absent hem die't aen-gaet. En-
de daer-om heet-men't achter-clap: om datmē sulcks
veur hem en in sijn teghenwoordigheydt niet en seght:
maer als achter sijnen rugghe/ dat is/ in sijn absentie:
alsser hy niet by en is. Dit ist dat Godt verstaet by den
Levit. 19. doouen/ als hy aldus verbiedt : Non maledices surdo: Ghy en sult B
den doouen niet lasteren/ oft vloecken / noch quaedt van hem spre-
ken. Die niet teghenwoordigh en is/ eñ der-haluen niet en can ghe-
hooren wat ghy van hem seght / dien werdt met den doouen ghere-
kent. Want / hy en can sich niet meer/ iae min / verantwoorden en
beweeren/ op t'ghene/ dat ghy hem op-seght en op-leght/ dan oft hy
doof waere / midts sijn absentie. Dit is t'selue datten Wijse-man
Eccles. 10. seght: Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet, qui oc-
cultè detrahit : Ist dat v een serpent in't stille bijt : niet min en doet
hy/ die int stille eñ bedecktelijck achter-clap spreekt. Dat is dan/ van
dat woordt/ achter-clap: ter contrarie van iemandt in sijn aenschijn
te segghen.

In t'Latijne heetment/ Detractio: dat's alsoo vele te segghen als C
af-treckinghe. Om datmen deur sulcken stille quaedt-spreken van
onsen euen naesten/ hem sijn reputatie/ dat is/ goeden naem en faem
benemt: eñ hem als een cleedt/ oft cieraet af-treckt/ eñ daer van be-
rooft / t'welck hem wel stondt. Ghelijck oft iemandt een ander sij-
nen mantel/ oft eenighe vrouwe haer huycke/ oft iet anders af-trock/
daer sy mede vereert zijn: eñ dat/ van achter rugghe/ diefstelijck.

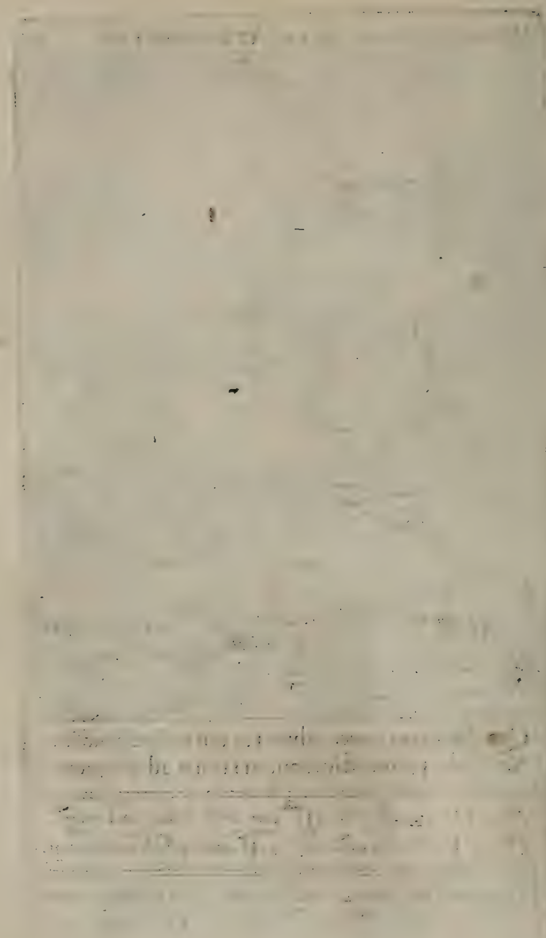
Achter-clap in vier manieren. Deur vier manieren principalijck gheschiedt achter-clap. Ten eer-
sten/ als iemandt iet van een ander in t'quaedt seght / dat onwaer-
achtigh is: als-dan bouen den achter-clap/ ist oock laster en logen.
Ten tweeden / als-men iemandts verholen sonde te veur-schijne
brenght. Hier falender vele in/ meynende gheoorloft te zijn/ te seggen
alst waer is. Sy en dencken niet/ al ist waer/ dattet nochtans verho-
len is. Ende al heeft iemandt veur Godt ghesondight/ hy en heeft
daerom noch sijn eere veur de menschen niet verloren. Eñ die benemt
ghy hem/ als ghy sijn mis-daedt in d'licht brenght. Iae al en waer't
niet gheheel secreet / want nochtans niet openbaer en is/ noch open-
baer en magh gherekent worden : ghy doet achter-clap/ als ghy't
seght/

Quo dirimam cuneo, abſentes qui rodere gaudent?
Nos ipſos primo, dic, concutiamus ad vnguem.

Hoe ſalmen aldermeeſt, den achterklap beletten?
Secht ſoo: Me vriendt, laet eerſt, elck op ſy ſeluen letten.

Quel moyen pour faire, / Le mediſant taire, / Quand il blaſme autruy?
Dite luy: Beau ſire, / Sage eſt qui ſe mire, / En ſon propre puy.

seght / die't niet en wiste. Ten derden gheschiedt achter-clap/ alsmen t'quaedt vermeerdert. dat is/ argher verhaelt/ dan't gheschiedt is/ al willens: t'welck ghemeynelijck ghebeurt/ als-men eens anders ghebreken voort seght. Ten vierden / alsmen t'ghene dat goedt is/ en wel ghedaen / soo verseght al oft met quader intentie en meyninghe ghedaen waer: eñ alsoo maeckt met segghen swart/ dat in sy selven wit is.

Dit's veur waer een swaere saecke : te meer als ghy aenmercken wilt hoe qualijck dattet om doen is/ restoir hier af te doen / en reparatie / van eere/naem/ en faem / die-men alsoo iemanden beneemt. Want eenen mantel/ ghelt / oft iet sulcks ten onrechte ghenomen / can licht weder ghegeven worden: maer in faem en naem te restitueren (daer-men nochtans in verbonden is, en weet-men nauws wat-men best raden oft doen magh: niet en comter soo spade by/ niet en wortter soo onvolmaecktelijck oft soo sorghelijck vol-braght. Het is seker dat den achter-clapper tot twee saecken verbonden is. Ten eersten tot vergeldinghe der schade / ist dat iemandt deur dien achter-clap beschadight is ghewrest : daer naer / tot reparatie sijnder eere/ daer hy achter-clap van ghesproken heeft. Eñ dat hy gae tot alle de ghene/wien hy sulcks ghesept heeft/eñ met goeden raedt sijns biecht-vaders/ oft van iemandt diets verstaet/ weder-roepe/ oft ontsegghe/ eñ soo't best moghelijck is/maecke/ als oft noyt ghesept en ware. Restoir van fame.

Siet nu eens hoe dit wel doenelijck is/ sonder de saecke noch meer te verbuylen/eñ te versterchen/met sulck een ververschen. Daer-om (want het nochtans eenigh-sins moet vol-comen worden) een iegelijck leere uyt dese swarigheydt wachten / hem selven met achter-clap/ in sulcken noodt te brenghen.

Hoe schadelijck dat dese peste van achter-clap is / dat betuyght S. Bernardt aldus: Nunquid non vipera est, lingua detractoris ferocissima? Planè: nimirum, quæ tam letaliter inficiat flatu vno: Ist niet een alder-felste serpent/de tonge des achter-clappers? Jaet/sonder twijfel: want sy soo doodelijck met eenen blas besmet eñ beschadight. Nunquid non lancea est lingua ista? profectò acutissima: quæ tres penetrat ictu vno: Is het niet een lancie/ dese tonghe? Jae het: een d'alder-scherpste lancie/ dieder drij t'seffens is deur rijdende. Te weten/ hem die t'quaedt sprekt / die't hoort/eñ van die't ghesproken wordt. De welcke by die drij-voedighe lancie van Joab geleken is/ daer hy Absolom mede deur-stack/ hyden hare aende eycke hanghende. In dese drij ghequetste is nochtans te bemercken/dat hy/ die den achter-clap verdraeght/ de minste schade behaelt. Want al is naem en faem meer dan goedt oft ghelt: nochtans en ist niet te ghelijcken by de schade der sielen/ die de spreker en de hoorder behalen. Bernard. 2 Reg 18.

Aen-ghe-

Schade te beletten.

Aen-ghesien dan/ dattet soo argh en schadelijck een saecke is/ achter-clap te spreken: soo vraeght de Vraghe seer wel/ hoe-men achterclap best sal moghen beletten. Want men behoorde alle quaedt en schade sijns naestens te beletten/ daer-men can oft magh: als in tijde van brande/ vloedt/ storm/ ghi verlt/ en sulcke teghentheden. Alsoo oock/ als-men met iemandt gaet/ staet/ oft ghesetten is/ die van een ander beghint quaedt te segghen/ sonder eenighe goede cause/ oft reden: maer/ alleenlijck om v te segghen/ dat ghy niet en wistet: oft/ d'welck noch argher is/ om eens anders reputatie/ naem/ en faem te verminderen/ oft oock uyt quade ghewoonte van achterclappen: soo dient ghy daer teghen te wesen/ om sulck vier terstondt te blusschen/ de wijle het noch cleyn is. Hoe sal-men dat doen? dats de vraghe.

De antwoorde seght aldus: seght hem/ die soo beghint achter-clap te spreken: Mijn vriendt/ Laet ons eerst op ons seluen letten. Want/ waer't dat den ketel sy seluen in eenen spieghel saghe/ ende kende hoe swart dat hy is: hy en soude den pot t'selfde soo niet verwijten. soo't vers ken heeft: Væ tibi, tu, nigræ dicebat cacabus ollæ: D

Fy/ vuylen/ swarten sot/ seyd den ketel totten pot.

Soo ist/ als den creupelen den mancken verwijten wilt. Waer't dat hy op sijn seluen lette/ hy soude sien/ dattet hem niet en staet/ een ander te verwijten/ die mettet selfde ghebreck besmet is. Daer-om seyde den Poete wel: Loripedem rectus derideat, Æthiopem albus: E

Iuuenal. Sat. 2.

Dat die recht gaet/ eens anders slom been beschimpe: ende die wit en schoon is/ den morian beghecke/ dat's verdraghelijck. Maer/ dat ick ander berlappe/ vã t'ghene daer ick oock mede behangen ben/ dat en gheraeckt noch hemel noch aerde/ dats teghen alle reden.

Op sy seluen letten, goede recepte.

Daerom/ op sy seluen letten / is goeden raedt en recepte / teghen t'fenijn van achter-clap. Want/ die sijn eyghen hof ken ouersaghe/ ende sich becommerde met het selue te wien en te suyueren / hem en soude niet veel tijdts ouer-schieten/ om met eens anders prieelken besigh te zijn/ eñ dick-mael nussit te soecken/ daer gheen en is. Ten eersten hy soude wercks ghenoegh aen sy seluen hebben: ten anderen deur't aen-mercken sijnder gebreken/ soude hy met eens anders mede-lijden hebben: ende soude hem schamen en vermijden van ander quaedt te spreken: siende/ dat hy niet alleen mettet selue sap ouergoten is: maer dat hy oock vele meer en meerder letselen heeft/ dan andere. De wet der Nature soude hem oock van binnen aenspreken/ en segghen: En doet een ander niet/ dat ghy niet en soudt willen datmen v dede.

Maer wat isser af? Wy zijn als blindt in ons selfs vlecken en smetten te sien: Maer snelder dan valcken/ en dan ghieren/

In de ghebreken van een ander te bestieren,

Soo

Soo dat spreck-woordt heeft: Lynx foris, talpa domi: Buyten / als een ghier / op andere: t'huys / als eenen blinden mol / op ons seluen. Daerom vraeght dien Poete wel:

Cùm tua peruideas oculis mala lippus inunctis; *Horat.li.1, Sat.3.*
Cur in amicorum vitiis tam cernis acutùm?

Aenghesien dat ghy v selfs quaedt / als met sijpende en besmeerde ooghen aen-merckt: hoe comt het / dat ghy op eens anders / oock op vrienden ghebreken / soo scherp en snel siet?

Ghemeynelijck siet-men't soo ghebeuren / dat de ghene die op haer seluen niet en letten / altijdt gheneyght en ghereedt zijn / om van ander te spreken / en ghelijck de aeinden metten beck altijdts in t'vuylste te swadderen. En / (t'welck weerdt is te bemercken) de selue / alsoo groot een pijne en spijt alst haerlieden doet / alsmen iet van hun seght / alsoo grooten vreughdt ist hen-lieden / als sy met ander liedens ghebreken moghen op straet loopen / en haer tanden stoken. Daer-om moet-men dit remedie / van op sijn seluen te letten / altijdts in ghereedt hebben: soo om gheenen achter-clap te spreken / soo oock om achter-clap in ander te beletten. Oft anders / (soo-men dagheliicks bevindt) men comtter in eer men't weet. Ende het is veel lichter / in d'eerste te beletten / dan als de bolle nu in d'loopen is / en den brandt gheheel ontsteken. datmen met een schotel waters in d'eerste can blusschen / dat en blusscht-men achter-naer met geen hondert cuppen.

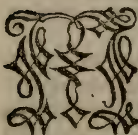
Laet ons dit sluyten metten raedt van S. Jacob / die seght: Nolite detrahere alterutrum, fratres mei: O mijn broeders / en wilt doch d'een den anderen met achter-clap niet belasteren. En hier toe voeghende de vraghe vanden Prophete David: Quis est homo, qui vult vitam? &c. Prohibe linguam tuam à malo: Wie isser / die d'eeuwigh leuen / en de eeuwighe goede daghen hebben wilt? Een ieghelijck begheert dit: wat moet-men doen? Bedwinght v tonghe van t'quaedt. Ergo dan / die't niet en doet / hy ontmaeckt hem d'eeuwigh leuen: en worpt hem in die eeuwighe / quade / droeue / en beclaghelijcke daghen der eeuwigher verdoemenis. *Iacob.4.* *Psal.33.*

Ghebedt teghen Achter-clap.

O Alder-sacht-moedighste Heere Jesu / die in v leuen / lijden / en doodt / soo veel in't hooren gheleden hebt / ende niemandt oyt in d'minste mis-seydt: Wilt den achter-clap verre uyt mijnen mondt verbannen / en wilt mijne lasteraers hun sonden vergheuen / en met nieuwe tonghen leeren spreken. Amen.

CAP. LIIII.

Oft daer mē niet en gaet, vvat doen ick voorts daer naer?
T'propost van monde slaet: oft anders, gaet van daer.

Men vindt sommighe menschen soo clapachtigh/ datmense al wel moghte focrieren/ daer den openen pot uyt stekt/ oft d'ongheснoerde burse: Volghende t'gene dat d'oude Wet daer op uyt-gaf/ aldus: Vas, quod non habuerit operculum, nec ligaturam desuper, immundum erit: Sulck vat/ oft dergheliјcke/ dat gheen decksel/ stopsel/ oft toe-bindsel en heeft / dat sal men veur onsuyuer houden. Want die sijnen mondt niet en bedwinght / die moet hem dick-mael met spreken besmetten. A

Num.19.

Ander remedien teghen achter-clap.

Mondt-sieckte quaedt om gheneſen.

Nu/ ghelijck quade sieckten niet terstondt en gheneſen / noch met een maniere van remedien te helpen en zijn : maer is van noode verscheyden sorten van medicijnen te proeuen : alsoo ist oock met sulcke quade uyt-slaende monden / en versweerende tonghen / die met quaedt-spreken ende achter-clap behanghen zijn . Hier toe dient seer wel/ dat Aulus Gellius seght : Nunquam tacet, quem morbus loquendi tenet: Hy en swijght nemmermeer / die met de sieckte van veel sprekens bevanghen is : ghelijck hy wel altijdts eten soude / die den wolf in d'lijf heeft/ dat is/ de eet-sieckte. B

Aul.Gell. lib.8.

Daer-om vraeght de vraghe: Oft noch niet en betert/ met te segghen: Laet ons eerst op ons seluen letten . Het welcke nochtans soo crachtigh een cruydt is / dat als-men't iemandt inden neus drijft/ hy wordt soo niesende/ dat hem de ooghen loopen: ende soo becommert in sijn selfs gheest inwendigh / dattet hem niet seer en lust aen eens anders cruydeken vele meer te riecken/ eñ te snoffelen : noch vele min metten tanden te knabbelen/ soo hy te veuren dede / achter-clap sprekende. Om dat dan achter-clap soo quaden brandt is / ter tonghe eñ ten lippen uyt-loopende/ qualijck om stremmen/ eñ terstondt te verdrijuen : soo ist goedt/ eñ van noode / noch andere remedien daer teghen te weten. De welcke zijn dese twee / oock by experientie beproeft/ eñ goedt ghevonden: te weten: Breekt het propost: oft gaet van daer.

1. Remedie.

Aengaende d'eerste/ dat is seer saechte/ eñ nochtans crachtigh/ alst met een dexteriteyt/ eñ behendigheydt aenghelept werdt. Te weten/ den pas wachtende : eñ het quaedt propost soo van monde slaende/ dat men sijn gheselschap (die't sprak/en hoorde) al t'samen fraeykens op een ander propost brenght/ sonder dat sy't bemercken: Oft C

oock/

Si neque deſiſtant iſtac ratione notati?
Sermonem abrumpe: aut mediæ te ſubtrahe turbæ.

Oft daermè niet en gaet; Wat doen ick voort daer naer?
Tpropooſt van monde ſlaet: oft anders, gaet van daer.

Si la folle teſte, Pourſuit et tempeſte, Que ferai-ie lors?
Coupez la parolle, Niaiſe, et friuole, Ou bien, ſortes hors.

oock/ wel gade slaen / alst niet bedecktelijck en can gheschieden/ datmen als-dan opentlijck segghe: Laet ons van wat anders spreken. Eñ werden al-soo het quaedt propost latende/ eñ comen op een beter coutenantie/ die ghestichtigh en goddelijck is: oft emmers/ niet onbehoorlijck/ noch iemanden schadelijck. Sulcke redenen zijn/ van eenighe gheschiedenissen/ van eenighe wercken/ van reysen/ van breken en maecken/ ende der ghelijcke best ter handt comende/ naer de gheleghentheydt des tydts/ der saecke / oft der persoonen. Maer alderbest/ vande onghestadigheydt eñ ydelheydt des weerelts / vande katijvigheydt ons leuens / van de doodt/ van de deughden/ eñ daer sy toe brenghen: te weten / de glorie des hemels: Alsoo oock van Godts goedtheydt/ langhmoedigheydt/ moghentheydt/ wijsheydt/ eñ rechtveerdigheydt: Van den dagh/ ist dattet feest-dagh is: van t'sermoon/ d'welck-men ghehoort heeft/ eñ soo voorts: Soo-men licht iet vinden can / als-men slechts op de saecke letten wilt / van soo te doen.

Wy lesen/ hoe dat Thomas Morus dede/ opperste Cancellier van Inghelandt/ in alle sijn saecken godtvruchtigh eñ ghestichtigh. Als-men in sijne teghenwoordigheydt begost eenigh quaedt te verhalen/ oft achter-clap te spreken/ hy sochte t'propost te breken/ soo hy oock dede/ spreckende van iet anders/ en segghende: is dat huys niet wel ghemaeckt? ist niet een schoon ghebouwsel? seght dat ghy wilt (seyde hy) ick segghe/ dattet een excellent stuck wercks is. Dat moet een excellent meester gheweest hebben/ die dat ghewrocht heeft. Sulcks oft iet anders soo in-slaende/ ende tusschen-schietende / dat sy't selue niet ghewaer en wierden: eñ als haer-lieder uyt eenen vuylen wegh/ op eenen schoonderen vindende/ eer sy't wel wisten. Het welcke/ alst niet en can bedecktelijck/ eñ met goede gratie gheschieden: oft dat sy/ dies niet teghen-staende/ al terstondt wederom op d'oude vallen: soo moet-men't anders by brenghen/ eñ soo opentlijck als-dan te riecken gheuen/ dat sy't wel ghewaer moghen worden: datmen lieuer van wat anders sprake / dan van alsulcken onnutten clap ende laster. D'welck oock van alle vuyle/ oneerlijcke/ ende onbehoorlijcke coutenantie te verstaen is: opentlijck segghende: Ghenoegh van dien/ nu van wat anders: men moet niet altydts / als de ent-voghelen/ met den beck in t'vuyle sitten. Thomas Morus.

D D'ander remedie is: Oft/ gaet van daer. Dit is d'uyterste: als ghy't niet en cont beletten / noch met behendigheydt / noch met beschaemtheydt/ eñ opentlijck berisp: dat ghy als-dan van daer gaet/ u vertreckende/ de placts eñ gheselschap verlatende: tooghende dat gy u ooren bewaeren wilt / ist dat een ander sijn tonghe niet en wilt bewaeren/ noch bedwinghen. Ende ist dat een quae-sprake al seght dat II. Remedie teghen achterclap.

hy wilt/ dat ghy'ts niet meer ghehouden en zijt te hooren / dan ghy en wilt.

Aldus seyt S. Augustijn/ hier toe dienende: Si hilari vultu audieris detrahentem, tu illi das fomitem detrahendi: Ist dat gy met blijden aensichte dē achter-clapper aenhoort/ soo geeft ghy hem voetsel/ om noch meer te segghen. Maer/ist dat ghy hem een droevigh ghelaet toont/ soo leert hy swijghen / t'ghene dat hy siet/dat-men't niet gheerne en hoort. Want/ ghelijck eenen pijl / op eenen harden steen gheschoten/ tot hem weder-keert/ die hem schoot: alsoo vaeret metten achter-clapper/als hy wederstandt vindt in de ooren oft aensicht vanden ghenen die hy't segghen wilde. E

Sulck een ghelaet / tot een belet des achter-claps / toonende dat het hun mis-haeght / moeten sy ten minsten doen / die achter-clap hooren moeten/ weder het hun lief oft leedt is : Dat is/ die't niet beletten en connen / noch in eens noch in anders : iae noch oock van daer en connen gaen : soo't somtijdts aen tafelen / eñ andere gheselschappen ghebeurt. Hier toe worden wy versterckt/ deur den Wijseman/ die seght : Ventus aquilo dissipat pluuias : & facies tristis linguam detrahentem : Den noorden windt breckt eñ schepdt de reghenen : alsoo een droevigh aensicht belet eñ breekt de vlaghen van een achter-clappighe tonghe. Daer-om seyde oock S. Hieronymus: Caue, ne aut linguam, aut aures habeas prurientes : En schouwt niet min achter-clap metter ooren/ als metter tonghe. dat is : Hoort alsoo noode achter-clap spreken / als ghy't selue noode spreken soudt. Discat detractor, dum te videt non libenter audire, non facilè detrahere : Want / ten sal den achter-clapper niet seer lusten te clappen/ als hy aen-mercken sal/dattet v niet en lust te hooren.

Prov. 25.

Hieron. epi. ad Nepot.

Ghelijck/ als iemandt in een poeder-buskeu/ oft sand-bus / met een pijpken blasen soude/ besonder alsser swartsel in waer/ick meyne hy op-houden soude van blasen / als hy d'aen-schijn en ooghen vol hadde ghecregen/ niet sulckē onwijsen blas/ wel bestiert zijnde/ deur sijn moeyte en gheldt. Alsoo eenen achter-clapper / deur sijn ongheschickt gapen en blasen / crijghende dat hy niet en verwachte : oft de kennis en verstandt der smette / die hy deur sulcks / in sijn aenschijn der siele behaelt : oft een dweerse antwoorde / van hem die't hoort/ oft immers een berispende ooghe: Hy werdt daer deur te wijser op een ander tijdt. F

Het lust my hier uyt ghenoeghte by te voeghen/ hoe aerdigh eenen hondt dat Alcibiades aen-richte / om den achter-clap / eñ de quade tonghen der menschen op hem / te beletten. Hy hadde eenen seer schoonen hondt/die hy oock wel dier ghecocht hadde. Desen hondt was wel bekent / dattet den hondt van Alcibiades was/ want hy uyt-ne-

Fulgosus lib. 7. cap. 2. Alcibiadis hondt, steerteloos.

uyt-nemende huysch was/ en schoon. Alcibiades die rapt hem den steert net af/ eñ liet hem soo schandelijck ghestelt loopen / al de stadt deur en deur. Eñ als al de weerelt dat mis-prees / ende een ieghelijck daer met besigh was/ den hondt beklaghende: Eenighe van sijne beste vrienden ten eynde hem t'selue aengheuende/ eñ segghende / dat hy seer qualijck ghedaen hadde / dien schoonen hondt soo mismaeckende: Soo gaf hy hun veur antwoorde/ in t'stille : dat hy t'volck van Athenen/ met die cleyn saecke/ stof en oorsaecke van clap en opspraecke gheuen wilde / op dat sy binnen middelen tijde / van groote saecken swijghen souden/ eñ op-houden/ van hun met sijne raden en daden te onderwinden. Te kennen gheuende/ dattet qualijck anders doenelijck is/ oft die andere in deughden eñ eere te bouen gaet / hy en zij oock van andere beclapt en belastert. Nu siet eens/ hoe doenelijck dattet is/ als-men wilt iet vinden / om quade tonghen te beletten / oft emmers te stremmen.

Het is bemerckens weerdt/ datmen van eenen Zoilus schrijft/ die als een prince en patroon van alle nijdighe achter-clappers is / van wien sy oock wel den naem draghen. Desen Zoilus en spaerde niemandt: elck hadde met sijnen beck te lijden/ oock Homerus en Plato selue. Soo dat hy Canis rhetoricus ghenaemt wierdt: dat is / den Rhetorijckschen hondt / midts sijn grimmende nijdighe tanden. Ghevraeght zijnde/ waerom hy soo sijn werck maeckte/ van achterclap/ twist/ en laster te saepen? Hy antwoorde: Aengesien dat ick geen quaedt ghedoen en can/ al wild'ick : soo spreke ick ten minsten al t'quaedt dat ick can. Te kennen gheuende: waer het quaedt spreken soo wel ghestraft/ als t'quaedt doen / den achter-clap soude seerder ghewacht worden/ dan hy is.

Ghebedt om achter-clap te moghen beletten.

De menschen/ o Heer/ hebben hunnen mondt in den hemel ghestelt/ ende laten hun tonghe langhs der aerden sleypen / noch uwe goddelijcke maiesteyt/ noch hunnen euen naesten sparende: gheeft my de gratie / sulck een fenijnigh vier te blusschen/ oft emmers my daer van te wachten. Amen.

CAP. LV.

Ist soo quaedt, achter-clap te hooren oock alleen?
Sprekt oft hoort sulcken snap, soo knaeght ghy beyd' eē been.

Achter-clap hoorē, quaedt.

OM dat de veur-gaende antwoorde / veur den lesten raedt gaf / van daer te gaen / oft emmers den achter-clap niet te willen hooren: Daerom vraeghtmen nu / oft soo quaedt is / alleen te hooren. De Wijse-man seght noch meer / alst soo comen moghte / ghelijck 't som-wijlens ghebeurt / datmen den achter-clap in gheender manieren en can beletten / noch oock van daer gaen om seker beletselen / bedwonghen zijnde te blijuen eñ te hooren: Als-dan wat

Eccli. 28. raedt? Sepi aures tuas spinis: & linguam nequam noli audire: Vlecht eenen doornen tuyn om v ooren / ende en wilt de quade tonghe niet hooren. Hoe salmen dat doen? A

Als-dan zijn v ooren met eenen doornen tuyn bevrijdt / als hy die t'quaedt sprekt / gheenen toe-ganck en heeft tot v ooren: maer deur t' ghesichte / deur v ghelaet / woorden / ende deur v ander manieren van doen / daer ghy mede toont / dat ghy't niet gheerne en hoort / soo werdt hy ghestraelt / eñ af-ghestooten / als oft hy t'allen canten doornen inden wegh vonde / al daer hy aen v soeckt te gheraecken / om v sijn quaedt in d'oore te schieten / deur sijn quaedt spreken.

Bouen dien / als ghy de doorne croone Christi Jesu / soo in t'herte / eñ ghedachten hebt / al oft ghyse aen v hooft / totten ooren ingedruckt hadt: oft oock de vreese Godts / ende de vier uyterste / oft andere der-ghelijcke puncten / soo ghedachtigh zijt / dat ghy uyt sulcks v seluen als doof maeckt / aen-gaende het quaedt te hooren: soo zijt ghy bevrijdt / al seyde-men eenighen achter-clap in uwe tegenwoordigheydt / om niet te hooren / dat is / om gheen schuldt / oft hinder daer van te behalen: als ofter een doorne haghe veur v ooren ware / die't al af keerde.

Homerus lib. 2. Odyss. Het is als-dan oock soo vele / als oft ghy v ooren met was ghestopt haddet / ghelijck Vlysses aen sijn soldaten dede / om alsoo de perijkelen der meer-minnen sanck (soomen seyt) veur-by te varen. Oft oock soo vele / als oft ghy v vingheren in d'ooren stackt / om dien schadelijcken vops niet te hooren. Dat is oprechtelijck / al hoorende doof wesen. noodtsakelijck moetende hooren / ende deur patientie / ende bewaernis der conscientie als doof zijnde. B

Nu dan / hoe quaedt ist / achter-clap te hooren alleen? dat is: ghehoor te geuen / met sijnen dancke de ooren biedende / eñ soo / eens wesende met den seggher. Hoe quaedt is dat?

De ant-

Quid magnum, ſolas mala verba admittere in aures?
Momus hic eſt, auidâ Momum qui combibit aure.

Iſt ſoo quaet, achterklap te hooren ooc alleen?
Spreeckt, oft hoort, ſulcken ſnap: ſoo knaecht ghy beyd' een been.

Quel mal qu'on l'eſcoute, Dont la langue eſgoute, Son mortel venin?
L'enuieuſe oreille, Aura la pareille, Du cauſeur malin.

C De antwoorde is goedt eñ seker: te weten / Die't sprekt en hoort/ knaghen beyd'een been. Die ghelijckenis is ghenomen / van twee honden/ die aen een been knaghen. Niet aensiende dat den eenen den anderen begrijnst eñ benijdt: maer dat sy euen ghelijck staen/eñ euen dapper in d'werck zijn/om het been op te eten: soo wercken sy beyde t'samen/den sprecker eñ den hoorder/tot verderuenis vanden derden/ daer sy mede onledigh zijn. Dit accordeert met t'ghene dat S. Paulus sprekt/ als hy seght: Quòd si inuicem mordetis & comeditis, videte ne ab inuicem consumamini: Ist dat ghy-lieder d'een den anderen bijt en eet / siet toe / dat ghy van malckander niet vernielt en wordt. D'eerste in alle spijse/ is bijten : sulcks is / met een haestigh woordt iemandt eenen snauw gheuen. Het tweede is eten / dat is knauwen en swelghen : soo ist/alsmen met achter-clap / schimpighe woorden/twist/ eñ tweedraght / d'een den anderen lastert/ende vermindert. Daer naer volght het leste/ dat is verteeren / ende de spijse consumeren/ soo't Latijnsch woordt luydt. Het welcke ghesch iedt / alsmen deur quae-sprake d'een den anderen oft in naem en faem / oft in sijn goedt/en tijdelijck wel-varen/ maer aldermeest in de conscientie/en siele/veur Godt te niete brenght: dat is/in quaden staet stelt/ in staete van d'eeuwige verderuenisse. Waer van de Prophete David seght: Mors depascet eos: De doodt salse af-weyden/ ende op-eten. *Galat.5.* *Psal. 48.*

Daerom vermaent ons seer wel de Wijse-man/sulcke schroomelijcke maeltijden/eñ etinghen te schouwen/aldus: Noli esse in conuiuiis potatorum:nec in comessationibus eorum,qui carnes ad vescendum conferunt: En weest in de maeltijden der dronckaerts niet: noch in de slemperijen/oft brasseringhen/ der ghener die vleesch t'samen te veuren brenghen/ om te eten. Carnes ad vescendum conferre, est in collocutione derogationes vicissim in proximorum vitam dicere: Vleesch t'samen by brenghen/om te eten (seyt S. Gregorius) dat is in t'samen couten deur achter-clap / by gheveurte / als ouerhandt/ op d'leuen sijns naestens spreken. Ende / des-haluen / daermen vleesch eet / daer knaeghtmen oock ghemeynelijck de beenen. Daerom/ die achter-clap sprekt eñ hoort/ die sitten metten tanden in t'vleesch huns naestens : oock de beenen knaghende/ in't nauwe onder-soecken en vonnissen sijnder deughden/ en goede vrome wercken/ die als de beenen de reste zijn onder-houdende. *Prou.23.* *Gregor.*

D Op desen seluen sin wast / dat S. Augustijn bouen sijn tafel dese twee vers kens stelde/in t'ghesach sijnder gasten: *S. Augustijns vôdt, tegen achter-clap.*

E Quisquis amat dictis absentum rodere vitam:
Hanc mensam vetitam nouerit esse sibi. *Augustin.*

Soo wie eens anders leuen hier wilt beknaghen/
Die magh wel elders den cost gaen beiaeghen.

Te kennen gevende met dat op-schrift / aen alle die tot sijnder tafel quamen / dat sy hun wachten souden / van besigh te wesen met quaedt te spreken van die absent waren / en van allē achter-clap: oft / dat sy daer noch plaets noch dagh en hadden / en vertrecken souden. Als een seer quade costuyme zijnde / als-men aen tafel gheseten is / om t'eten en te drincken / sulcks als daer ter tafel ghestelt wordt / datmen dan gaet by brenghen / eñ metten monde roeren / de ghebreken van andere menschen. Het welcke hy oock noemt eens anders leven beknaghen / soo onse antwoorde spreekt.

Met dus-danighe maniere van spreken / toont-men / als met eenen natten vingher / de argheydt / onmenschelijckheydt / eñ schroomelijck mis-bruyck / dat inden achter-clap ghelegen is / soo in t'hooren / als in t'spreken / al en schijnet maer spel eñ ghenoeghte te wesen: maer het eynde sal't ons wel anders wijs maecken / ist dat wy't niet en laeten. Wat moghtmen claerder en stercker ghetuyghenis wenschen / van t'quaedt dat in t'spreken / eñ oock in t'hooren van achter-clap ghelegen is / dan dat ons S. Bernardt / met een grouwelijcke sententie gheeft / aldus: Detractor, & libens auditor, vterque diabolum portat in lingua: Den achter-clapper / ende den ghewillighen hoorder / draghen beyde den duyvel op hun tonghe. Want den hoorder / deur sijn ghewilligh toe-hooren / is de oorsaecke en cause / dat den anderen t'quaedt spreekt: dies werdt hy met hem een ghereekent. Ghelijck die den dief herberght / duyckt / oft sijn diefte af-coopt / bewaert / oft mede-deylt / die wordt metten dief ghereekent eñ gestraft: want waerender gheen sulcke / daer en waren gheen dieven: al-soo waerender gheen hoorders van achter-clap / daer en waren oock gheen segghers.

Bernard. in Sermon.

Sinte Hieronymus seyt oock sijn goed-duncken op dit stuck / in deser voeghe: Ruinam vtriusque quis nouit? Tam scilicet eius qui loquitur, quàm illius qui audit loquentem? Wie weet oft begrijpt den val van dese twee? soo des ghenes die spreekt / soo des ghenes die den spreekenden aen-hoort. Want achter-clap spreken / oft achter-clap hooren / welck van tween t'quaedste / en t'doemelijckste is / dat en is niet licht om t'onder-scheyden. Te kennen gevende / dat sy beyde soo ghelijckelijck daer in den vyandt vander hellen dienst ende vriendtschap doen / dattet quaedt om segghen waer / wie de naeste is / wie sijnen naesten / eñ sy selven schadelijcker is / eñ meest sondight.

Hieron. Achter-clap spreken, en achter-clap hooren, even quaedt.

Ist soo (soo't is) elck sluyte dan deure en venster toe / als sulck een roere op staet. dat is / Elck beware mondt en ooren / als achter clappers sulcken brandt beghinnen t'ontsteken / met haer-lieder quade tonghe: t'welck nu een seker saecke is / met datmen erghens neder gheseten is.

Merckt

Merckt eens den wijsen vondt/ en raedt / van dien wijsen Agesilaus/ coninck van Lacedemonien. Soo wanneer hy eenighe hoorde andere seer mis-prijsen/ oft prijsen: soo hadde hy veur raedt/ en costuyme/ niet min te bemercken/ wie en hoedanigh sy waren die't seyden/ als van die't ghesept wierdt. Te kennen ghevende/ dat achterclappers meer haer selfs siecke en quaedt baren/ en kennelijck maecken/ dan waerachtelijck de ghebreken van andere. Ende soo doende/ crijghen sy cleyn vente/ende cleyn ghewin. *Plutarch. in Apopht. Lacon.*

Vespasianus en Titus haetten soo de lasteraers / en achter-clappers / als eenen hoop / die ter qualijck-vaert der ghemeynte schijnt gheboren te wesen/ dat syse in d'amphitheatre deden gheesselen/ ende ten toone rondts-om leyden / op dat alle andere hun van sulcks wachten souden.

Ick wille hier / als met eenen vingher / aen-wijsen / waer in dat ghemeynelijck bedroghen werden de ghene die achter-clap hooren/ en ghelooven. Als iemandt soo stout/ onghedучht/ en argh van inborste is/ dat hy quaedt derf versieren/ hoe groot dattet zij/ en van wien dattet oock zij: hy vindtter terstondt die't ghelooven/ en voort segghen/ als een seker saecke. Hoe comt dat by? Het bedrogh light hier in / dat-men eer ghelooft / t'quaedt dat desen vanden anderen seght/ dan dat desen lieghen moghte/en t'selue versieren. Dat dit den toe-hoorder bedrieght / dat blijckt daer aen/ dat hy terstondt peyst/ en oock seght : Dien heeft het ghesept: waerom soud' hy lieghen? Maer/ waer't datmen daer teghen peysde: Waer-om soude dien anderen sulcks doen/ t'welck van hem niet te ghelooven en staet? Dan soude-men (al-soo denckende) tegen den achter-clap te hooren/ te beter bevrijdt zijn. Want/ waer-om ist meer te ghelooven dat dien anderen sulcks soude willen doen/ dan dat desen iet soude willen versieren oft lieghen? Ghemeyne faute, in achter-clap te ghelooven.

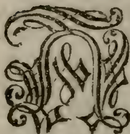
Ghebedt om den achter-clap gheen ghehoor te gheven.

Ick dancke v/ o Heere/ dat ghy my de gratie ghegeven hebt/ van mijne tonghe en mondt te besnijden : maer/ op dat ick my veur eens anders quaedt spreken niet en besmette/ wilt mijne ooren met uwe vreese bevrijden. Amen.

Cap. LVI.

Als iemandt op my kijft; hoe dragh' ick my van deghen?
VVat hy seght oft bedrijft, en kijfter oock niet teghen.

Kijuagie te schouvven.

L-soo ghereedt als een mensche is om sprekien/ al-soo qualijck canmen hem tot swijghen brenghen/ principalijck van een ander opgheroert/ ende ghewecht wesende deur kijuagie: ghelijck/ als eenen haen craeyt/ soo verweckt hy d'ander/ ẽ die craeyen teghen: soo oock in d'bassen der honden.

Deur't kijuen en verstaen wy niet/ het behoorlijck berispen/ en straffen van ouders/ meesters/heere en vrouwe/ oft eenighe ouerste: d'welck ghschiedt teghen kinderen/ dienst-boden/ oft onder-saten. Want dat is al te claer en kennelijck/ datmen sijn ouerste met ootmoedigheydt/ stilligheydt/ ende patientie hooren moet: sonder teghen murmureren/ ẽ met een veur-nemen van beterniße. Ẽ daerom/dat en heet-men niet wel/kijuen/ al heeten't de kinders alsoo: maer t'is vermanen/berispen/en bekijuen. Deur kijuen/ soo de vraghe ende antwoorde inhoudt/ wordt verstaen/ ghschil en twist van woorden maecken: meer uyt ongheschickte heue des moedts/ dan uyt goede wettelijcke reden ẽ verstandigheydt. Ghelijck ghemeynelijck doen/ die d'een teghen d'ander/ gheen recht/ noch behoorlijcke actie en hebben/ noch seker reden van berispen oft begrijpen met straffende woorden: dan alleenlijck uyt eenighe driftigheydt des gheests/ ende volheydt des herten/ tot lastighe ẽ heftighe woorden uyt-breken. A

Van al-sulcke vermaent ons de Wijse-man/ ons propost versterckende: Non litiges cum homine linguato: & non strues in ignem illius ligna: En kijft niet met eenen mensch/ die veel claps heeft: ẽ gy en sult gheen hout tot sijnen viere stoken. Te kennen gheuende/ dat ghy t'vier meer en meer ontstekt/ daer oock van uwen houte toedoende/ als ghy teghen een kijfachtigh mensche oock beghint te kijuen. Het selfde seyde Cato claerlijck: B

Eccli. 8.

Cato.

Contra verbosos noli contendere verbis:

En kijft niet teghen die veel woorden maecken. Soo oock S. Paulus/ met de selue woorden: Noli contendere verbis: En maeckt geen woorden/oft gekijf. Want als d'een kijft/en d'ander niet en swijght/ maer een ieder het leste wilt houden/ dat's een teecken/datter faute van ootmoedigheydt ouer beyde sijden is: volghende t ghetuyghenis der heyligher Schrifture: Inter superbos semper sunt iurgia:

2. Tim. 2.

Prov. 13.

Tusschen

Quid faciam, ſtomachans dum quiſquam iurgia iactat?
Quidquid agat, tacitas tu concoque fortior iras.

Als iemandt op my kyft, hoe draegh' ick my van deghen?
Wat hy seght, off bedryft, en kyfter vor niet teghen.

Lors que par furie, Quelcun m'iniurie, Doy-ie eſtre muet?
Garde en patience, Humble, le ſilence, Tu ſeras parfaict.

Tuſſchen hoouerdighe menſchen is altijdts twiſt en kijuagie: want ghelijck elck de meeſte wilt weſen : alſoo en wilt noch d'een noch d'ander wijcken / oft verdraghen en ſwijghen.

C Daer-om / Abraham toonde ſijn ootmoedigheydt eñ diſcretie/
D als hy bevondt datter twiſt rees tuſſchen ſijn herders eñ de herders van Loth/ſijnen neue : midts dat ſy beyde ſoo vermenighvuldighden/ eñ verrijckten / dat het landt te cleyne wierdt / ouer de groote maght en menighte van haer-lieder beeſten en goedinghen: ſoo ſeyde Abraham tot Loth: Ne quæſo ſit iurgium inter me & te; & inter pastores meos & paſtores tuos: fratres enim ſumus : Jck bidd'v (ſeyt hy) datter gheen ghekijf en zij/ tuſſchen v en my / tuſſchen mijn herders eñ de uwe : want wy zijn ghebroeders. Ende ſoo gaf hy hem den keuſe/van ſulck landt en gheweſte te kieſen eñ te bewoonen / alſt hem ſoude belieuen: eñ hy namt op eenen anderen raut / om vrede te houden. Van ſulcke ſprekt Chriſtus: Beati mites,quoniam ipſi poſſidebunt terram: Saligh zijn de ſacht-moedighe / want ſy de aerde ſullen beſitten. Dat zijnſe / die wijcken veur de hardtheydt van een ander/ oft verdraghen: die ſullen de vaſte aerde des eeuwighs leuens daer veur beſitten : als hier ghewcken hebbende / veur de ghene dieſe op deſer aerden ſochten te vercorten oft te verdrucken. *Geneſ. 13.* *Matth. 5.*

Dat in d'antwoorde ſtaet [*Wat hy bedrijft:*] dat is te ſegghen : Al riep hy met luyder ſtemme / al ſtampte hy metten voeten / al wierp hy armen en handen wegh/oft andere ſulcke ongheſchickte geſten al kijuende voort-ſtelde / en kijft ghy niet teghen . Niet hem terghende/ quellende / begheckende/ eñ meer weckende : maer met een mede-lijden van ſijn onghetempertheydt/ v ſeluen weder-houdende uyt lijdtſaemheydt. Ende/om de waerheydt te ſegghen / al waert dat ghy hem wildet in eenighe bequame maniere ſijn quaedt ſprcken en op-rijſende woorden vergheldcn : ſoo en moghtet ghy niet beter doen/dan met ſtil-ſwijghen/eñ hem laten ſegghen/tot dat hy moede is/en van ſelfs ſwijghe. S. Jan Gulde-mondt ſprekt op deſe ſelfde maniere: Si vindicare vis, ſile: & funeſtam ei dediſti plagam : Wilt ghy v wel wreken? ſwijght: ende ſoo doende/ gheeft ghy hem daer mede eenen harden ſlagh. Daer-om/niet beter/ als iemandt kijft/ dan ſwijghen : want die eerſt ſwijght/ toont oock daer mede dat hy de wyſte is/ eñ ſijns ſelfs beter meeſter. Svvijghen, is veel ghevvroken. *Chryſoſt ſuper Matth.*

E Tobias hielt oock ſoo ſijn patientie / eñ en ſprak niet een woordt teghen ſijn huyſ-vrouwe / als die in ſijn blindtheydt hem met ſcherpe/ opdraghtighe eñ gram-moedighe woorden laſtigh viel: hem ſijn hope eñ deughdt verwijtende: iae/om beter te ſegghen/hem beſchimpende / als oft hy om ſijn goede wercken eñ deughden / in dit katijuigheydt ghecomen ware. Maer Tobias heeft begonſt te ſuchten/eñ

tot Godt hem keerende/ met tranen te bidden. De heylighe Schrifture gheeft ghetuyghenis van sijn verduldigheydt met stil-swijghen/ in sijn lijden en verwijt. met eenen te kennen ghevende/ dat Godt sulcks heeft laten gheschieden tot onser exempel : Hanc autem tentationem ideo permisit Dominus euenire illi, vt posteris daretur exemplum patientiæ eius, sicut & sancti Iob : Daerom heeft Godt dese beproevinghe over hem laten comen/ op dat den nae-comelinghen een exempel van lijdsaemheydt soude ghegeven worden/ ghelijck oock in Sinte Job.

Tob. 2.

Als Isaac water-putten hadde doen graven / om sijn beesten te wateren/ ende oock tot behoef sijns huys-ghesins: Die van Gerara roerden twist teghen Isaacs dienaers eñ schaep-herders / om d'waters wille/ die altijdts soeckende te veronghelijcken. Isaac heeft altijdts gheweken / eñ elders andere putten doen delven / tot drij oft vier maelen toe : tot dat hy soo verde uytten weghe vertrack / daer hy sijn water met ruste moght ghenieten. Leerende/ dattet beter was kijvagie en woorden wijcken/ dan weder-staen.

Gen. 26.

Daer van prees S. Paulus de Corinthianen : Sustinetis enim, si quis deuorat, si quis in faciem vos cædit: Ghy-lieden verdraeght het patientelijck/ ist dat v iemandt bijt eñ eet/ oft oock in d'aensicht slaet. De reden gaet veur/ als hy seyt/ eñ seer wel / want daer aen houdet/ datmen eens anders lastighe woorden can verdraghen : Libenter enim suffertis insipientes, cùm sitis ipsi sapientes: Ghylieder verdraegt gheeren den onwijsen/ want ghylieden wijs zijt. Want/ ghelijck het waer is/ t'ghene dat den wijsen Cato seght:

2.Cor. 11.

Cato. Proximus ille Deo, qui scit ratione tacere:

Die heeft een goede goddelijcke conditie/ eñ ghelijckſaemheydt / die uyt seker reden swijghen can : al-soo ist oock seker / dat hy de wijste is/ die eerst swijght/ alser twist rijst.

Prov. 11. Dit ghetuyght de Wijse-man/ aldus: Vir prudens tacebit : Een wijs man sal swijghen. Ende te kennen ghevende / wat een groot teecken van wijsheydt dattet swijghen is/ soo seyt hy elders: Stultus

Prov 17. quoque, si tacuerit, sapiens reputabitur: Oock eenen sot/ als hy swijghen can / hy sal wijs gherekent worden: eñ can hy sijn lippen dwinghen/ hy sal veur verstandigh ghehouden worden. Daerom wast/ dat Job tot sijne vrienden / lastighe troosters en beschelders/ aldus

Iob 13. sprak/ seggende: Vtinam taceretis! vt putaremini esse sapientes: Och/ oft ghylieden sweeght! op datmen u-lieden veur wijs moght houden. Soo kent men de wijste aen t'swijghen.

Diog. Laert. Solon/ dien alderwijsten gherekent onder de wijse der Griecken/ eens in een vergaderinghe sittende/ sonder sprken / daer alle andere soo vele te segghen hadden : ghevraeght zijnde van eenen / oft hy sot was/

was/ dat hy ſoo ſtil ſweegh : ſoo gaf hy veur antwoorde : Nemo ſtultus tacere poteſt: Gheen ſotten en connen ſwijghen. Te kennen gheuende/ dat ſwijghen een teecken is/niet van ſotheydt/ maer van wijsheydt: deur t'welcke oock de ſotte wijs ſchijnen te weſen / als ſy ſlechts ſwijghen connen/eñ manier houden: volgende dat verſken:

Dum tacet, haud quidquam differt ſapientibus amens:
Als eenen ſot hem wacht van ſpreken/
Soo werdt hy by de wijſe ghelecken.

Wat ſoudet letten/een aerdighe recepte hier aen te hechten/die eens eenen wijſen man een vrouwe gaf / teghen het kijuen en tieren van haren man / daer ſy ſeer ouer claeghde? Deſen goeden raedſ-man/ ghenoegh bemoedende/ dat haer quade tonghe eenſ-deels d'oorſaecke was/dat haren man dronckẽn t'huys comende t'huys al in roere ſtelde/ ſoo gaf deſen fijnen doctoor die goede vrouwe een recepte / teghen ſulcke twiſtighe ouer-ganghen. Hy gaf haer een waterken/ ſegghende : Met dat ghy ghewaer wordt / dat uwen man t'huyſwaert comt / nemt terſtondt een lepelken van dit water in uwen mondt / eñ laet ſoo vrij uwen man in. Houdt ghy ſoo langhe d'waterken in uwen mondt / tot dat ghy hem te bedde ghelept hebt/ ende ghy ſultter groote boete en baete by vinden. Sy heeft het ghedaen / eñ alſoo bevonden als hy't veur-ſeydt hadde. De ſlechte joole meynde dattet waterken die cracht hadde: eñ t'remedie was daer in alleenlijck gheleghen / dat ſy binnen dien haeren mondt toe hielt / als den man in quam: daer ſy te veuren altijdts plaght eerſt te knoteren eñ te kijuen: eñ niet alleen niet te ſwijghen / als hy wat ſeyde / maer ſelue hem met laſtighe woorden willecom te heeten.

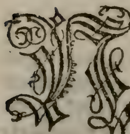
Waert dat vele/t'zij mans oft vrouwen / eenen tennen lepel van dit waterken inden mondt namen / terſtondt als d'een beghint te kijuen/t'gheſchil waer haeſt gheſliſt/eñ t'proces ghewesen: maer als elck d'leſte wilt houden/ten is niet om ſtremmen oft gheneſen.

Ghebedt teghen twiſt/ende onpeys.

OHy hebt/ o Heere / alle herten in uwe handen / ende niet een loof en valtter vanden boome/ ſonder v beſchicken : gheeft my de gratie/ als iemandt te my-waerts twiſt / en ghekijf is roerende / dat ſijn ſcherpe woorden/den roeſt mijnder ſielen af-ſchueren moghen / ende claerder doen blincken deur patientie. Amen.

CAP. LVII.

Is dat soo groot een quaedt, dat ick vvat teghen gleinster?
Het licht der Liefd' uyt gaet; blaest veinster tegẽ veinster.

NV / om dattet soo qualijck doenelijck is/ veel hooren en swijghen : soo vraeghtmen/ oft soo quaedt is/ datmen oock wat teghen seght. Waert saecke dat ghy wat spraeckt/ naer den raedt des Wijse-mans/ soo en soudt ghy niet dan wel doen. Hoort hoe hy seght: Responsio mollis frangit iram: Een sachte antwoorde die brekt en bluscht de gramschap. Sermo durus suscitat furorem: Maer harde weder-sprake/ die weckt toorne ende uytsinnigheydt. Van sulcke harde en onsachte antwoorde werdt hier ghesproken: dat die niet goedt/ noch gheraden en is. A B Prou. 15.

Schade vã teghenkijuen. De schade eñ t'quaedt uyt sulcke quade antwoorde spruytende/ werdt te kennen ghegeuen/ met die maniere van spreken/ eñ ghelijckenisse van twee vensteren / d'een op d'ander blasende / daer gheen lampe oft keersse gheduren en can/ tusschen beyden staende / oft sy en gaet uyt. Als een venster alleen open staet / soo en heeft de windt sulck een veur-deel oft cracht niet/ om d'licht inde camer staende uyt te blasen/ als hy doet/ soo wanneer noch een ander venster recht ouer staende/ open gaet/ daer hy deur vlieghen magh: eñ als hy keert/ wederom van dese venster deur die andere. Alsoo ist / als een alleen kijft / ende dat den anderen sijn venster / dat is sijnen mondt/ toehoudt: Soo bewaert hy/ die swijght/ t'licht der liefden/ in sijn herte brandende. C D E

Daerom seyde de Prophete David / als sijn venster sluytende/ alsser-sulck on-weder teghens hem op-rees: Posui ori meo custodiam, cùm consisteret peccator aduersum me: Ick hebb' een slot en wacht aen mijnen mondt ghestelt / eñ als een deure rondts-om mijne lippen/ als de sondaer hem teghen my stelde. Obmutui: Ick ben als stom ghewordden. Het licht der liefden/ van beyde sijden/ tot besondighens toe/ moet uyt gaen / alsmen beghint van d'een en van d'ander sijde te gapen / eñ quade twistighe winden / van iniurieuse woorden/ deur d'ingheuen des vyandts/ uyt te blasen: als twee vensteren/ d'een teghen d'ander open staende ende blaesende. Psal. 38. F

Als-dan ghesschiedt daer groote schade / en quetsinghe van conscientie: soo wel veur den eenen als veur den anderẽ: daer ghy anders swijghende mede verdienen en v conscientie bewaren soudt : het quaedt spreken eñ hinder/ al op hem keerende diet sprekende was.

Sinte

Quantulum id eſt, ſi verbo etiam verba aſpra retundam?
Hinc venti luctentur, et hinc; fax fumet Amoris.

Js dat ſoo groot een quaet, dat ick wat teghen gleinſter?
Het licht der Liefde uytgaet, blaeſt veinſter teghen veinſter.

Et ſi lon replique, A la langue inique, Quel mal en reuient?
Comme la lumiere, Par ſouffle contraire, L'amitie ſ'eſteint.

Sinte Gregorius verclaert dit seer wel / met een ghelijckenis: Quid aliud detrahentes faciunt , nisi quòd in terram sufflant, & in suos oculos puluerem excitant? De achter-clappers / seyt hy/ende de quaedt-sprekers/die blasen in d'aerde/ ende het stof vlieght in haer-lieder ooghen. Soo dan een quade tonghe is haer selfs roede en straffe. Dat Sinte Gregorius seyt/ dat sulcke in d'aerde blasen: by d'aerde werdt de mẽsche verstaen daer t'quaedt af gesproken wordt/ oft die eens anders twistighe woorden verdraghen moet/ want hy van aerde eñ stof gheschapen is / eñ is aerde. Soo blaest hy dan in t'stof der aerden / die sijnen euen naesten met woorden lastigh valt. Alsoo seghtmen/ die Gode oft sijne Heylighen te naer spreken/dat sy naer den hemel spouwen/ met een ghemeyn spreck-woordt: In cælum spuere. Ende dat haer-lieder selfs speecksel op hun aenschijn valt. Dat is / wie blasphemeert oft ongoddelijck sprekt / het comt tot sijns selfs schade en schande/meest in de conscientie eñ siele. Alsoo oock/die sijnen naesten met spreken ongelijck doet/hy hindert sy seluen/sonder hem te letten/ist dat hy't met swijgen lijdtsamelijck verdraeght: wãt die anderẽ blaest in t'sandt/eñ t'vlieght hem in d'oogẽ. Gregor. in Registr. epist. 45.

Waert dat de menschen dit wel versinden / alsmen hun qualijck aenspreekt / sy souden't beter eñ met meerder patientie verdraghen / eñ hun profijt daer mede doen : eñ niet soo lichtelijck hun seluen met woorden willen verweeren/noch(soo sy doen) dickmael seuen woorden veur een wederom gheuen. Och / wat een schoone oorsaecke van grooter verdiensten / ende ghewin van een sonderlinghe croone wordt v ghegeuen / met een woordt te verdraghen / sonder met woorden teghen te staen ! Een hardt woordt lijdsamelijck verdraghen/ is somtijdts saligher / dan eenen dagh lanck een haren cleedt ghedraghen. Ende elck sulck lastigh vlieghende woordt/ is een peerle eñ ghesteente op v cleedt en croone der glorien. Hier-om heeft ons Christus soo upt-nemẽde een exempel ghegeuen/ als een lammeken d'welck gheschoren werdt / stillekens swijghende eñ verdraghende/ alle die groote/onsprekelijcke iniurien/ op-spraken/eñ blasphemien/ diemen hem opseyde: maer wy beleuen't seer luttel. Isaie 53.

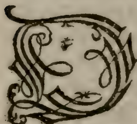
Ghebedt om niet teghen te kijuen.

WAnt het soo quaedt om doen is / bescholden te worden en te moeten swijghen : gheeft my/o Heere/ ghestadigheydt/ dat mijnen mondt niet en ontspringhe / als emmers een ander den sijnen niet houden en can : op dat de liefde van beyde sijden niet beschadight en worde ; want sy eeuwelijck blijuen moet. Amen.

CAP. LVIII.

VVat doet hy, die my quelt, met lieghen, en bedrieghen?
V schipken hy versnelt; en doet ter hauen vlieghen.

Quellinghe en tegenspoedt, maecken veur-spoedt.

E nature heeft wonderen raedt ghehadt/ dat sy d'alderbeste/crachtighste/en costelijckste saecken/ met eenigh uytwendigh cleedt oft decksel/ t'welck niet seer behaghelijck in d'ooghe en is/ bedeckt en verborghen heeft. Als goudt/siluer/ peerlen/ ghesteenten/ costelijcke speceryen/eñ dergheliicke andere/ die in haren uytersten rock/ niet seer cierlijck noch beuallig en zijn: maer ter contrarien seer leelijck eñ verworpelijck. Alsoo ist met tribulatie/ verdriet/ onghelijck/ teghen-spoedt/eñ versmaedtheydt. Onder al welcke dinghen/luttel menschen ghelooouen/wat grooten schat/rijckdom/salighheydt/ ende gheluck/ datter schuylt eñ in te vinden is/ veur de ghene diese weten te ghebruycken.

Tribulatie, t'onrechte veracht.

Daerom/ den meesten deel der menschen/ het uytwendigh habijt en schijn der tribulatie en teghen-spoedt aensiende/ zijnder af veruaert/ eñ loopender af wegh: die schouwende als haerlieder meeste qualijck-vaert. Maer/ die beter bedacht zijnde/weten watter onder schuylt/ die soecken en beminnen sulcks. Eens-deels/ om dat Christus sulcks als d'alderbeste eñ t'salighste vercosen en aenveerdt heeft/ in sijn leuen(t'welck een groote saecke is: sijnen Heere daer in eenighssins ghelijck te wesen) ten anderen/ om de groote bedeckte salighheydt en wel-waert/ die deur al-sulcke saecken te crijghen is.

Onder het quellen/ belieghen/eñ bedrieghen/ wordt oock alle teghentheydt en lijden begrepen. Dese en doen alleen gheen quaedt/ maer dat meer is sy helpen v ten eeuwighen leuen. Het welcke de antwoorde met een ghelijckenisse bediedt/ van een schipken/ dat goeden windt heeft om veurspoedelijck te comen daer't henen seylt/ dat is/tot sijn behoorlijcke hauen. Want onse siele/werdt soo/deur quellinghe/ en verdriet dat onsen naesten ons aendoet/ oft van waer het oock comt/ als met spoedighen windt/ ter hauen des eeuwighs leuens/deur dese woeste/groote/ eñ onghestadighe zee des weerelts/ ghedreuen. A B C D

Gregor. lib. 3. Cur. Past. cap. 35.

Dit comt wel ouer een/ met t'ghene dat S. Gregorius schrijft: Onse siele is in dese weerelt/als een schip teghen stroom op-varende: d'welck t'eener plaetse niet en can blijuen stille staen: want het altijdts metten stroom neder-waerts ghedreuen wordt/ ist dattet sijn beste niet en doet/ om altijdts ten hooghsten op te varen. Onse na- E

Ecquid agunt, qui me fallunt, agitántq; notántq;?
Ad portum imprægnant flabris tua vela secundis.

Wat doet hy, die my quelt, met lieghen, en bedrieghen?
V schipken hy versnelt, en doett ter hauen vlieghen.

Fait on par le blasme, Grand' plaise a mon ame, Quand i'endure a tort?
Le tort, et l'iniure, Que le iuste endure, Le meine a bon port.

ture/ als een stroomende water/ treckt ende drijft ons altijdt van selfs neder waerts/ende achter-waerts. het gaet soo ghemackelijck/ en sonder arbeydt: maer het eynde is/ versmoozen tot inde diepte des helschen bloedt. Daerom/ alsmen op-waerts/ter deughdt/ ende tot meerder volmaecktheydt hem seluen stouwen en stueren wilt / de nature met gheweldt teghen-staen en verwinnen: soo ghevoelt-men oock dat nature teghen creunt / haer seluen als varen om hooghe teghen op-heffende: want sy totter deughdt/ en perfectie des heylighs leuens/ als teghen stroom / en teghen haeren ghewoonelijcken loop ghedreuen werdt : t'welck sonder grooten arbeydt niet en can gheschieden. Teghen stroom ter deughdt.

Daerom/ ghelijck iemandt in sulcken noodt ghestelt zijnde/ hem verblijdt/ als hy goeden windt crijght/die hem behulpigh is: alsoo moeten wy oock/ alsmen ons quelt/belieght/bedrieght / quaedt van
F ons seght / ende meest achter-clap. Want / dat is op-recht goeden windt/die t'schip van achter aen comt ghewaeyt / om veur-waerts te varen. Sulcks ist al datmen iemandt achter rugghe seght. Ende al ist dat ons sulcks al schijnt somtijdts seer contrarie te wesen: nochtans ist al behulpelijck tot onse veur-nomen vaert.

Hier toe dient/ dat S. Paulus seght: Omnia cooperantur in bonum, his qui secundùm propositum vocati sunt sancti: Alle saecken wercken mede / ende helpen de goede/ die tot heylighe ydt des leuens gheroepen zijn/tot goedt eñ tot veur-spoedt. dat is/het keert eñ slaet hun al ten veur-deele / en tot ghewin. Soo oock de wijse ervaren schip-lieden hun weten te behelpen met contrarie windt: wetende te laueren/en windt te halen: einmers dat sy't al in d'beste keeren/ tot eenighen voort-ganck. Soo schrijft eñ ghetuyght S. Augustijn van sy seluen: dat hem vele dinghen binnen sijnen leuen ouergheromen zijn/ die hy alf-dan veur seer quaedt/ eñ hem contrarie hiel/ die nochtans (soo hy nae-maels bevonden heeft) hem seer goedt/veur-spoedigh/ en saligh gheweest hebben. Soo datmen hem daer in verblijden soude/ alst ghes chiedde / waert datmen alf-dan bedroedde en wist/t'goedt en t'gheluck datmender naemaels in vindt. Rom. 8. August.

G Nu voorts/ hoe d'water ten tijde van de Diluuie hoogher wies en clam/hoe oock de Arcke van Noe naerder dẽ hemel rees en hief/ deur de waterẽ hoogher en hoogher op-gedreuen zijnde: alsoo comen wy
H naerder Godt al maghtigh/ eñ ons Vader-landt / dat is/de hauen van d'eeuwigh leuen / hoe onse tribulatie/tentatie/ en lijden/op deser weerelt/meerder is/eñ hoogher op rijst. Want die heffen ons schipken soo veel te hoogher/ hoe de baeren te meerder zijn. Genes. 7.

Dat de antwoorde seght/ dat alsulcks ons schipken doet vliegen / reden is dese: want het oock veur sterck-blasende winden dient.

b Want/

Want/ al wel doende gaet het schipken ons levens voorts: maer/ niet boven dien noch quaedt te lijden/ soo vlieghet als eenen pijl uyt-ten boghe. Dit is de cortste vaert/ende de sekerste streke/die de Hey-lighen in dese wilde zee des weerelts ghekosen hebben/ om te eer daer te wesen / daer sy weten / datmen eeuwelijck blijven sal / alsmen der slechts gheraecken can : wel wetende / dat sy ons goeden dienst / en groote vriendtschap doen/ die ons daer-waerts (als deur den cortsten wegh) helpen / ende de haven verseckeren.

S. Alexius. Hier toe dient seer wel het exempel van S. Alexius / van edelen Romeynschen gheslachte gheboren. Die heeft desen veurspoedighen teghen-spoedt wonderlijck waer-genomen/ eñ isser wel mede ghevaren. Want/ boven de ghewillighe armoede/ die hy aen-nam/ broodt in vremde landen bedelende / ten eynde t'huys comende / is als een arm pelgrim van sijn eyghen ouders ontfanghen / eñ in een verwor-pen hutteken laten woonen : daer hy alsoo seven-thien iaer lanck/ hun onbekent/ ghewoont ende hem ghehouden heeft. Binnen dien middelen tijde / vande knechten en maerten bespot / begoten / belo-ghen/ ghestooten/ghesmeten / ende met alle scrimpernije ghequolen zijnde/ sonder claghen/sonder murmureren / maer al stillekens dra-ghende / ende in sijn herte hem in als / als in groot ghewin en veur-spoedt verblijdende: soeckende Christum in lydsaemheydt ende ver-smaedtheydt naer te volghen / eñ corts te meer metten selven te ver-blijden. Eñ met soo spoedighen windt ter haven van d'eeuwigh le-ven comende/ deur de poorte des doodts / alst eyndeken van dit ster-velijck leven / soo heeft het Godt almaghtigh laten kennelijck wor-den/ dat hy den sone vanden huyse was.

Cassianus. Marulus li. 5. cap. 2. Nu eens hier oock een exempel van vrouwe-persoonen by ghe-voeght : namentlijck van eene / die sulcken veur-windt van laster/ verwijt/en quellinghe ghesocht heeft/ ende wonderlijck ghevonden. Daer was ten tijde van S. Athanasius / te Alexandrien / een edel matrone / die van desen H. bisschop een weduwe begheerde te heb-ben / van de sulcke die metter aelmoessen der kercke onder-houden wierden / op dat sy die houden en dienen moghte/ om soo daer mede te verdienen. Ende/ soo hy haer een van d'alderbeste dede hebben/ sy claeghde dat sy niet vercreghen en hadde/ sulcks als haer herte be-gheerde. Dese dan weder-nemende / gaf hy haer een ander/ d'alder-onbestierighste/ eñ quaedtste wijf vanden hoope. Soo dat / als die goede edele matrone dese arme weduwe met alder soetigheydt ende goedthertigheydt diende/in cost/cleederen/ eñ daghelijcksche noodt-druftigheydt: soo en creegh sy niet anders/dan ondanck/opspraeck/ onweerdigheydt/verwijt/en vloecken/ veur haer moeyte : iae oock somtijdts noch slaghen daer-en-boven. Dese heylighe vrouwe/haer-

daer

daer in (als in goeden windt ẽ veur-spoedt) verheughende / is tot S. Athanasius ghecomen / hem seer bedanckende van de goede ghevaerte / dat hy haer soo goede een oorsaecke verleent hadde / om daghelijcks soo vele te verdienen: ẽ te spoedigher eens ter hauen van d'eeuwighe ruste aen te comen.

Dit waer ons oock soo wel doenelijck / alst sulcke gheweest is / waert dat wy alsoo goede werdeerders en iugen van saecken waren / ende weer-wijs / als goede onder-kenders van winde plegen. Maer / (soo in d'beghinsel van t'Capitel ghesept werdt) wy aensien en vonnissen al van buyten: de tribulatie / verwijt / spot / lijden / versmaedtheydt / en zijnder al niet ghesien by onser sinnen segghelen. Wy aensien al den uytwendelijcken vuylen ghelapten rock / van sulck goedt / niet den prijs / weerde / cracht / ende deughdt / der verholen schatten in de sulue. Ẽ des-haluen / wy schenwen alsulcke dinghen / als quaedt: ghelijck onwijse kinderen de castaignen verstooten souden / om die eyselijcke stekende schorsse / daer sy uytwendelijck mede overtrocken zijn / van nature weghe: soo wordt tribulatie met al haer gheslachte verstooten / ẽ onghëacht / om dat sy inden uytwendigen schijn / vreeselijck schijnt te wesen. Tribulatie versteken sonder saecke.

Anders / wisten wy / wien dat wy met ons in tribulatie te schepe hebben / wy souden te gheruster ende te vrolijcker voort varen / deur d'midden van alle baren. Met meerder reden / dan dien / wien Cesar moedt gaf / in de benauwtheydt: Ne time: Cæsarem & fortunam eius vehis: En vreest niet / sept hy / want ghy voert Cesarem / en sijn fortuyne. Maer wel anders luydt in onse ooren de voys Christi: Ego sum, nolite timere; Ick ben't: en vreest niet. Ick ben met u-lieden in tribulatie: Ick sal u-lieden verlossen / ende in glorie mijn saligheydt gheuen. *Appianus.* *Luc. 24.* *Psal. 9.*

Ghebedt om lijdtsaemheydt in tribulatie.

Mijn herte / o Heere / snackt naer v / als een hert naer de fonteyne / ende als eenen visch naer t'water: wanneer sal ick doch tot v gheraecken? Laet my alle tribulatie patientelijck lijden / ende als goeden windt te bate nemen: op dat ick te eer ter saligher hauen comen magh. Want / *Hoe langher hier, hoe spader daer.* Amen.

CAP. LIX.

VVat doet de mēſch verſtoort, die quaed met quaed vergelt?
Sijn ſiel hy ſelf vermoordt, om datmen hem vvat quelt.

Quaedt met quaedt vergelden, ongheoorlooft.

Nſe quade verdorven nature leert ons van ionghs/ quaedt met quaedt vergheldē. Soo dat oock de kinderen/ eñ onverſtandighe groote lieden / haer ſaecke meynen wel gedaen te hebben/ eñ hun quaedt ten vollen verſchoont eñ bericht/ als ſy ſlechts segghen connen/ Hy ſloegh my eerſt: oft/ Hy dede my eerſt ongelijck: het zij in woorden oft in wercken. Het is een ander ſaecke/ als iemandt hem noodelijck en wettelijck verweert / teghen quetſe oft ſchade/ in d'lijf/ eere/ oft goedt: d'welck gheoorloft is/ veur alſoo vele als ſijn defenſie ende beſchermeniſſe vereyſcht. Ende een ander dinghen iſt/ alleen upt wraeck-gierigheydt / t'quaedt dat v iemandt opghesept oft ghedaen heeft / oock niet quaedt te betalen : niet om v te verweeren/ maer om v te wreken.

Prou.20. Dit verbiedt de Wijſe-man aldus: Ne dicas: Reddam malum pro
Prou.24. malo: En ſeght niet: Ick ſal quaedt met quaedt betalen. Item: Ne dicas: Quomodo fecit mihi, ſic faciam ei: En ſeght ſoo niet: Ghelijck hy my ghedaen heeft/ ſoo ſal ick hem oock doen. Dit gaf Godt/ onder andere gheboden/ aen t'volck van Iſrael / eñ dies oock aen ons/
Leuit. 19. segghende: Non quæras vltionem: nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum: En ſoeckt gheen wrake : noch en weeſt niet ghedachtigh/ het onghelijck dat uwe mede-borghers v ghedaen hebben.

Sinte Paulus totten Romeynen ſchrijuende/ ſeght aldus : Nulli
Rom. 12. malum pro malo reddentes: En gheeft niemandt quaedt veur quaedt
1.Theſſ.5. wederom. Eñ elders noch aldus: Draeght ſorghe/ eñ ſiet toe/ dat niemandt eenen anderen quaedt met quaedt en verghelde. Ende tot
Hebr. 10. den Hebreen ſchrijuende / ſeyt hy: Wy weten wel/ wie datter gheſeyt heeft (te weten/ Godt de Heere) Laet my de wrake / eñ ick ſal't wel verghelden. Eñ ſoo iſt waerachtigh. Waer't dat wy eens dachten/ dat Godt hem wel vinden ſal/ en ten rechten caſtijden veur t'quaedt eñ onghelijck dat deſen oft dien (wie't is) ons ghedaen heeft : ſoo ſouden wy wel de moeyte ſparen/ van ſelf te willen wreken. Iae/ dat meer is/ wy ſouden noch met hem mede-lijden toe hebben/ peyſende/ dat hy ſy ſeluen meer quaedts doet/ dan ons.

Coloſſ.3. Aldus ſeght S. Paulus : Qui iniuriam facit, recipiet id, quod iniquè geſſit: Die een ander onghelijck doet/ die ſal t'quaedt / dat hy doet/ van Gode wederom ontfanghen. Soo wy breeder segghen

ſullen/

Quid porro ille, malis qui non meliora rependit?
Ipse ſuam ob volucres animam tranſuerberat auras.

Wat doet den menſch verſtoort, die quaet met quaet verghelt?
Syn siel hy ſelf vermoordt, om datmen hem wat quelt.

Comment ſe reuange, Qui remet le change, Au mal qu'on luy fait?
Cruel a ſoy meſme, Par le couroux bleſme, Son Ame il defait.

sullen/ in het lxj. Capitel : daer dit eyghentlijck verhandelt wordt. Een sententie van S. Jan Gulde-mondt/ wil ick hier noch by voeghen/ die ons tastelijck te kennen gheeft / hoe quade een saecke dat wrack-ghierigheydt is: Vindicta in corde posita, nocentior viperâ: Wrake in t'herte rustende/ is argher en schadelijcker dan een serpent. Wie soude rust oft lust hebben/ een serpent in sijnen boesem draghende? veel meer als hy't in sijn herte hadde. *Chrysost. Homil. 41. super Acta.*

A Daerom seght de antwoorde wel: dat de gene die wracke soeckt/ B ende quaedt met quaedt vergheldt / dat die sijn siele doodt en vermoordt. Want dat argh slanghigh serpent van wrack-ghierigheydt bijt hem t'herte af. Daerom seer wel verghelijckt Chrysostomus de selve/ by een serpent/ in d'Latijne Vipera ghenaemt: want/ dat serpent en can sijn ionghen niet voortsbrenghen / dan met selve te besterven: midts dat de ionghen haers moeders buyck open bijten/ om soo voorts te comen : haer moeder doodende als sy te leven comen. ende daerom wordt sy Vipera gheheeten / als met cracht en geweldt barende/ ende self den noodt metter doodt besuerende. Alsoo ist met hem / die wrake als een serpent in t'herte draeght / eñ ten eynde laet uyt breken/ dadelijck die te wercke stellende / eñ sy seluen daer mede doodende naer de siele. Wracke is quaede.

C Den sin dan van d'antwoorde is desen : Hy doodt sijn siele / om datmē hem quelt. Dat is/ dat v iemandt ongelijck opseght oft aendoet/ al waert oock in v lichaem/ dat en quetst v siele niet: het en is al maer uytwendighe vexatie / dat is/ quellinghe. Als oft v iemandt met eenen vossen-steert sloeghe / oft al spelende wapperde : ende dat ghy daerom v seluen t'herte af stackt: alsoo doet-dy/ als ghy wrake soeckt te nemen / eñ quaedt met quaedt te vergheldent : daer mede quetst ghy v siele. Jae/ soo groot moght de saecke zijn / die ghy uyt wrack-ghierigheydt een ander op-seght oft aen-doet / dat ghy oock daer aen doodsonde soudt doē/ soo hy dede die v eerst sulcks verghde.

Hoort hoe Lactantius dit claerlijck betuyght / aldus: Non minus mali est, referre iniuriam, quam inferre : Het en is gheen minder quaedt / onghelijck met onghelyck te vergheldent / dan selue eerst iemandt onghelijck te doen. Nu / die sijns selfs siele alsoo doodt / om datmen hem quelt : hy doet sy seluen meerder onghelijck aen / dan den anderen dede. Waer uyt volght / ist dat ghy qualijck te vreden eñ gram zijt op een ander/ die v onghelijck doet / soo dat ghy t'selue hem wilt mette selue waere betaelt stellen : daer uyt volght seer wel (segh'ick) dat ghy veel meer/ ende met beteren rechte / v seluen behoordet te beschelden/ ende te straffen/ dan den anderen: want ghy/ deur v wrack-ghierigheydt/ v seluen meerder leedt/ quaedt/ en schade aen-doet/ dan den anderen dede. Ende daerom/ ist dat ghy v sel- *Lactant. de ira Dei.*

 uen

uen meerder leedt/ quaedt/ en schade aendoet/ dan den anderen dede. Eñ daerom / ist dat ghy v seluen veur v selfs vyandt niet en houdt/ daer ghy nochtans v siele vermoordt / waerom houdt ghy hem veur v vyandt/ die v maer in't uytwendighe een weynigh en quelt? Want al dede hy dood-sonde met v eenigh ongheluck te doen / midts hy nochtans daer mede v siele niet en quetst / soo en ist veur v maer quellinghe. Eñ wilt ghy v wreken van een cleyn schade en saecke/ met een die veel meerder ende schadelijcker is?

Chrysost. Homil. Alsoo wreken hun somtijdts de bien / metten strale stekende/ als mense wat quelt oft onbehoorlijck te nae comt: maer (och-armen!) sy becoopen't metter doodt/ daer sy de cause af zijn. Want stralende/ eñ den anghel oft strael alsoo verliesende / moetent terstondt besterven: want ghemeynelijck volghtter wat van hun binnenste mede. Alsoo oock/ die metter doodt sijnder sielen / deur de sonde sy seluen wreekt/ van een quellinghe diemen hem aen-dede / die is sijns meeste vyandt. D

De vrrack-ghierighe, is qualijck bedacht. Ten anderen / ist dat iemandt v cleedt scheurt/ oft oock deursteckt/ wilt ghy dat wreken met v lichaem te wonden? Wat wijsheydt waer dat? Veel meerder sottigheydt en raserije ist/ v selfs siele te verscheuren/ en doodelijck te deur-wonden / uyt wraecke van een cleyn quellinghe die een ander v aendoet. Ist dat ghy soo cleyn een saecke ten sulcken prijse wreekt / als mettet verlies uwer sielen : waer mede sult ghy dit groot quaedt/ ende de doodt uwer sielen wreken/ daer ghy selue de cause en den auteur af zijt?

Siet ghy dan wel / dat de mensche sijns selfs meeste vyandt is? ende dat niemandt ons sulcken schade en doet/ als wy ons seluen? Eñ als wy de wracke ten rechten souden willen nemen ouer ons vyanden/ eñ die ons leedt doen / dat wy aen ons seluen eerst souden moeten beghinnen/ eñ stranghst castijden: iae alleen ons / eñ niemandt anders? Want / inder waerheydt / niemandt en wordt ghequetst/ dan van sy seluen / alst al wel verstaen en ghenomen is.

Pausanias in Eliacis lib. 6. Dit moght wel met een wonderbaer exempel verclaert wesen. Daer was eens eenen seer vermaerden worstelaer ende campioen/ wiens prijs eñ eere de benijders seer quelde. Soo dat hy (Theagenes Thasius) desen vromen camper/ nu ghestoruen zijnde/ een metalen beldt creegh/ t'welck tot sijnder eeren opgherecht werdt. Eñ een van sijn benijders / die dese quellinghe sijnder herten / op den man selue niet wreken en coste/ wãt hy nu doodt was: soo quam hy alle nacht/ ende gheesselde en sloegh dit metalen beeldt wel dapper / soo dattet ten eynde/ deur veel slaens en stootens/ om viel/ eñ den wrackghierighen gheesselaer op d'lijf vallende versmachtte. Wien moght hy't wijten dan sy seluen? want met een cleyn saecke/ iae dat niet en was

inder

inder waerheydt/ sottelijck te willen wreken/ heeft hy sy seluen inder doodt ghebraght.

Men leest oock van eenen Dioxippus ghenaemt / van Athenen: Desen / om datmen hem ouer een maeltijdt opteegh/ eñ ten onghelijcke op-seyde/ dat hy al-daer eenen gouden cop ghestolẽ hadde: hy/ dese quellinghe ende de ooghen hem uyt sulcks besiende / niet lijdende/ heeft sy seluen het leuen ghenomen. Soo doen sy inder sielen/ die uyt wraecke ende impatientie van eenigh onghelijck hun doodelijck besondighen. *Curtius lib. 8.*

Daerom/ wijselijcker doen sy/ die deur verduldigheydt het quaedt verdraghen. Socrates/ (een Heyden nochtans) eens metten voete ghestooten zijnde/ eñ ghevraeght wesende waerom hy hem niet en weerde: antwoorde: Waert saecke dat my mijnen muyl van achter sloegh / soud' ick oock moeten teghens hem van achter gaen uytslaen? Op een ander tijdt/ gaf hem eenen lecker eenen slagh op den cop. Wat dede hy daer teghen? Niet: dan hy seyde: Ist niet iammer/ datmen niet en weet/ wanneer-men metten storm-hoedt moest uytcomen? *Sabell. lib. 5. Fulgos. li. 3.*

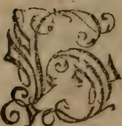
Maer de Christene Philosophie heeft van sulcks veel meer en beter exemplen. Een veur al. Eens wasser te Alexandrien eenen ouden heylighen man / die vande Heydenen omringhelt zijnde / met schimp/ spot/ en lastighe quellinghen ouer-vallen: van henlieden ten eynde ghevraeght zijnde / Wat mirakel dat oyt Christus sijnen Godt ghedaen hadde? Hy gaf hun veur antwoorde : Dat mirakel doet noch dagheliicks Christus onsen Heere / dat ick/ noch om al u lieder schimpen/ onghelijck/ spijt/ en slaghen/ noch om al het argh voort-stel des weerelts my en beroere. Ende t'is oock soo: het is een groot mirakel/ goedt veur quaedt te vergelden : onghelijck verdraghen : ende veur sijne vyanden bidden. Hier van breeder/ in't naeste Capitel. *Cassianus.* Lijdsaemheydt is een groot mirakel.

Ghebedt om sachtmoedigheydt te vercrijghen.

O Heere Iesu/ spieghel der volmaeckte sachtmoedigheydt/ gheeft my den gheest der kinderen Godts: op dat ick alle onghelijck/ sonder quaedt met quaedt te vergheldẽ/ verdraghen magh / ende inwendighen vrede des herten behouden : wel wetende / dat ghy/ daer vrede is/ niet ghebreken en sult. Amen.

CAP. LX.

VVie sal my best van al, hier Patientie leeren?
De Geessel, Croon, en Gal, en t'heyligh Cruys ons Heeren.

Hier wordt den cortsten eñ besten middel gesocht / om patientie en lijdtsaemheydt te leeren. Patientie oft verduldigheydt is / als iemandt ghelijck sinnelijck eñ blij-moedelijck lijdt eñ verdraeght / t'ghene dat hem teghen-comt / van wien dattet hem gheschiedt: eñ weder dat hy't verdient heeft oft niet. Soo datmen dese deughdt te wercke stelt in tribulatie / teghen-spoedt / eñ in al dat pijnelijck is / inwendigh oft uytwendigh: het zij dattet ons Godt toe-seyndt / oft van rechts-weghe aenghedaen wordt / oft oock deur het op-stel des vyandts / eñ al t'ghene dat hy daer toe pleegh als instrumenten te ghebruycken: als zijn quade menschen / de weerelt / eñ onse eyghen rebellighe nature. Dit wordt al geleden vanden patienten en lijdsamen / om meerder goedt en ghewin te crijgen / t'welck hy verhoopt. Alsoo draeght den aenbeldt de treffende slagen der hameren / om het ijser dat heet is te smeden / eñ ten behoeve des wercks op te maecken. A

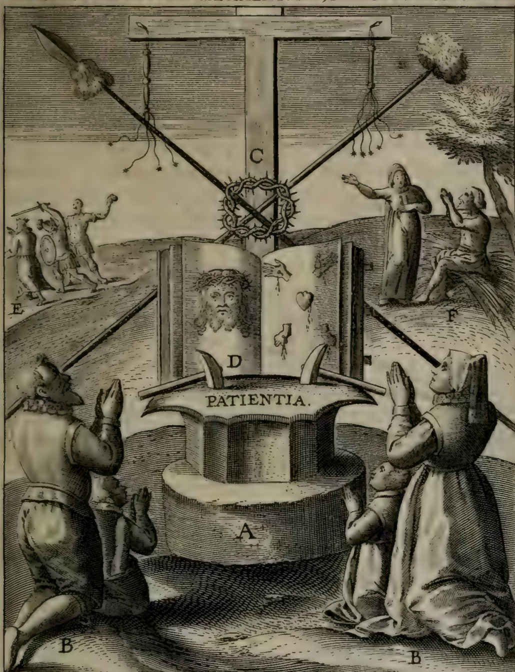
Patientie, en verduldigheydt te leeren.

De excellentie eñ lof der patientie is soo groot / dat S. Gregorius met een corte sententie al seght datmen segghen moght: te weten: Ego virtutem patientiæ, & signis & miraculis maiorem credo: Ick achte de deughdt van lijdtsaemheydt meer dan de cracht van teeckenen en mirakelen te doen. Item: Sine ferro & flamma martyres esse possumus, si patientiam in animo veraciter conseruamus: Wy moghen sonder sweerdt oft vier martelaers worden / ist dat wy patientie waerachtelijck in ons herte bewaren. Wat isser prijselijcker onder alle vromigheden / dan martelaer te worden? eñ wat meerder eere / dan de croone der martyrien t'ontfanghen? Sulcks magh u ghebeuren deur lijdtsaemheydt. Hoort eens hoe Christus spreekt / die niet alleen als d'eeuwighe Waerheydt sijns vaders / maer oock als die by experientie alderbest ghe weten can / wattet van lijden is / ende wat cracht en heerlijckheydt daer in gheleghen is. Aldus seyt hy: In patientia vestra possidebitis animas vestras: In patientie sult ghylieden u sielen besitten. Ist niet een costelijcke / crachtighe / eñ loflijcke saecke / deur welcke men tot ghewin / bewaernisse / ende glorieus besitten sijnder sielen in d'eeuwighe glorie ghecomen can? D'welck met alle de cloeckheydt / cracht / en gheweldt des weerelts niet en is te becomen.

Greg. Dial. lib. 1.

Luc. 21.

Prou. 16. Dit versterckt de Wijse-man met corte woorden: Melior est patiens

Non frangi aduerſis, Vbi per compendia diſcam?
Hoc lege deſcriptum Flagris, Cruce, Sanguine Chriſti.

Wie ſal my beſt van al, hier Patientie leeren?
De Gheeſſel, Croon, en Gal, en t'heylich Cruys vns Heeren.

Quel exemple enhorte, Que paiſible on porte, Les maux, et le tort?
L'iniure felonne, Le fouet, la couronne, Et du Chriſt la mort.

tiens viro forti: Een verduldigh mensch is meer te achten/ dan eenighen vromen man. Ghy hebt den alderrostelijcksten schat/ dat is u siele / te bewaren in een cleyn cranck aerden vatken uwes lichaems. De prince deser weerelt eñ der hellen/ die is uyt / met al sijn maght/ loosheydt/ en wreedtheydt/ om u die te ontsetten eñ te nemen. Wat raedt/ om die te bevrijden/ eñ die soo hier te besitten / in d'midden der strijden en perijckelen / dat ghy die hier-nae-maels mooght inder eeuwigheydt met vrede en triumphe besitten ? Gheen wapenen/ gheen cracht/ gheen wijsheydt/ gheen goedt/ oft vrienden en connen u te stade comen oft helpen/ sonder patientie : eñ hebt ghy die / ghy hebt ghenoegh/ want die en is niet om verwinnen. Qui patitur, vincit: Die lijdt/ die wint. T'is wel ghesept. *In Hist. Saxon.*

Aengesien dan dattet soo is/ dits al te wõderlijcke een saecke / datmen patientie anders niet te wercke en stelt/ alst eummers pas gheeft: iae oock al schijnet dat wy die by ons eñ in ons hebben. Maer wy slachten sommighe luyden / die de kist van winter-cleederen wel ghestoffeert hebben/ ende die niet aen en doen/ oock alst den tijdt des iaers wel vereyscht. Wy zijn al patientigh/ soo't schijnt / tot datter toe comt: maer dat blijckt alderbest/ alsser iet te lijden is: al en waert maer een woordeken / ons t'ontpasse ghesproken : dan bevindtmen metter waerheydt / datter niemandt t'huys en is / alsmen op ons deurken clopt: al scheent wonder te wesen / alsoo langhe alst al wel ghinck. Hier toe seght de Wijse-man seer wel : Den houen proeft des pot-backers aerden vaten : ende de tribulatie beproeft de rechtveerdighe menschen. Soo langhe alst al naer ons sinneken gaet/ wy hebben de beste patientie vander weerelt: maer een weynigh teghenspoedts leert ons wel anders. Dan springht den pot in stucken/ als hy metten viere versocht werdt. maer die dat proef-vier can verdraghen / die comt tot volmaecktheydt : diets niet en can lijden / die vaertter qualijck mede/ eñ wordt/ als eenen ghebrokenen ongetrouwen pot/ verworpen. *Eccli. 27.*

Nu/ want dese preuue altijdts in wesen is / van d'een sijde oft van d'ander: soo moetmen altijdts op sijn hoede zijn / om wel te verdraghen. Sinte Augustijn sprekt van dergheljjcke oeffeninghe / en beproevinghe van lijdtsaemheydt / ghenoegh ghelijck de Wijse-man bouen heeft ghesproken: Quotidiana fornax nostra, est, humana lingua: quia scilicet, dum nunc laudat, nunc vituperat ; nos , vt fornax vas figuli, probat: S'menschens tonghe (seyt hy) is als onsen dagheljjckschen houen : want / als die ons nu prijst nu mis-prijst / soo proeft sy ons/ ghelijck den houen des pot-backers werck proeft. Soo ist dan ons dagheljjcks werck / Patientie ende ghestadigheydt voor ooghen ende ter handt te hebben. *August. lib. 10. Conf. cap. 37.*

Patientie is goedt cruydt. Aen-ghesien dan/ dat dit cruydt van Patientie soo excellent en soo crachtigh is/ soo wy bouen ghesept hebben / maer in een ieghelijcks B hof ken niet en wast: wat raedt om die te becomen? De vraghe is: *Wie sal my best Patientie leeren?* De antwoorde seght soo: *De Gheessel, de* C *Croon, en t'Cruys ons Heeren.* dat is te segghen: Het innigh ende ghedurigh ouer-dencken van't lijden en doodt Christi Iesu. Want/ al t'leuen/ en namentlijck de passie ons Heeren / iae Christus selue/ is als eenen grooten openen boeck / van buyten en van binnen met groote D Patientie-boeck. tastelijcke letteren vol beschreuen. In welcken/ wy/ bouen de wonderlijcke wijsheydt en moghentheydt/ anders niet en lesen / dan onspreckelijcke liefde/ oneyndelijcke bermhertigheydt / onbegrijpelijcke sachtmoedigheydt/ grondeloose goedtheydt/ ootmoedigheydt/ verduldigheydt/ en patientie: ende dergheliijcke salighe lessen / t'onser allen onderwijsinghe. Soo datter (aen-gaende ons veur-nemen van Patientie) niet ter weerelt en is/ dat eenigh mensche moght toecomen/ in naem / faem/ lijf/ goedt/ vrienden/ en al datter is/ oft hy en heeft van als exempel en bewijs van lijdtsaemheydt/ in onsen Heere. Siende claerlijck en bevindende in sy seluen/ aldus: Niet alleen en hebb'ick vele meer lijdens verdient/ niet alleen en hebben de Heyligen veel meer gheleden: maer oock Christus mijnen Heere/ mijnen capiteyn/ mijnen leydts-man/ heeft vele meer gheleden / sonder eenighe schuldt.

Iae/ dat meer is/ wy connen in elck lijden/ dat ons bysonder aencomt/ hoedanigh het zy/ oock eenighe besondere saecke in d'leuen en lijden ons Saligh-maeckers vinden ende bemercken / daer wy ons mede moghen troosten/ en tot verduldigheydt in ons lijden verwecken. Daerom/ S. Bernardt dede soo/ en gaf oock raedt sijn mede-*Bernard. super Cant.* broeders het selue te doen/ segghende aldus: Van dat ick eerst-mael in t'clooster ghecomen ben/ soo hebb'ick my / uyt al t'lijden Christi/ als een hoppeelken en bussel van myrrhe ghemaeckt/ en dat op mijn borst ghesteken/ om in alle swaerigheydt/ teghen-spoedt / en lijden/ mijn toe-vlucht daer aen te nemen: en als deur den reuck van sulcks versterckt te worden. Tu quoque; si sapis: Doet ghy oock soo (seyt hy) zijt ghy wijs. En dit bewijst die schilderije van S. Bernardt/ daer hy alle de instrumenten der Passie Christi / in sijne armen als een bondel is omhelsende: met dese sententie daer by ghevoeght/ uyt *Cantic. 1.* der Cantijcken ghenomen: Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi: inter vbera mea commorabitur: Mijnen beminden is my als een busselken van myrrhe: dat will'ick altijdts op mijn hert en borst draghen. En dat is de passie Christi altijdts danckelijck ghedachtigh wesen: en sy selfs daer mede versterken.

Hoemen sy seluen in allen noodt van tribulatie en teghen-spoedt met

met de passie Christi behelpen magh ende moet / als met een ghereedt crachtigh remedie/ dat leert ons Sinte Peeter/aldus: Christo igitur passo in carne,& vos eadem cogitatione armamini: Aenghesien dat Christus selue in sijn lichaem soo gheleden heeft/ weest ghylieden oock/ deur sulcks te ghedencken/ als wel ghewapent/ teghen alle lijden in patientie. 1. Petr. 4.

Hebt het cruys en lijden Christi/ in uwe ghedachten:
Soo sult ghy v wel van onverduldigheydt wachten.

E De coninck Dauid/ als een sonderlinghe figure Christi/ ouer de beke Cedron ghevlucht zijnde/en gaende al schreyēde/ bloots-voets/ eñ met ghedeckten hoofde/ heeft sijn lijden verduldelijck ghedragen/ eñ namētlijck het verwijt/eñ groot laster dat Semei hem naer-riep/ segghende: Egredere,egredere, vir sanguinum, & vir Belial: Gaet uyt/ gaet uyt ghy bloedt-ghierighen man/eñ duyuelsche mensch. Als Abisai een vroom Capiteyn van Dauid/ om desen schimp en laster/ Semei t'hoofdt af slaen wilde/ soo heeft hem de coninck wederhouden / segghende: Dimitte eum,&c. Laet hem vrij gaen/eñ laet hem ghewordē: het is Godts wille soo/die't soo laet ghesc hieden. 2. Reg. 15. & 16.

F Soo heeft Job oock een sonderlinghe exempel van patientie ghegeuen/als selfs sijn eygen huys-vrouwe hem quellijgh viel/eñ als verbloeckte/in sijnen meckstē noodt/eñ allende/sittende opden misthoop. Iob 2.

Soo hebben de Apostelen eñ andere Heyligheu hun met de passie Christi ghewapent: eñ midts dien in alle hun lijden wel ghemoedt gheweest, niet alleen sommighe van dien naer d'exempel Christi oock ghecruyst wesende / maer al het lijden Christi in t'herte draghende/ als oock S. Franciscus de principale litteecken en in sijn lichaem/ S. Clara de monte Falco, de instrumenten der passie Christi uytdruckelijck in t'herte gheprint hebbende. Met reden roert ons dit. Want/hebben de Heylighen in d'oude Testament sulck een patientie ghehadt/ eer sy sulck eenen spieghel eñ openen boeck der passie Christi hadden / eñ daer naer de Heyligen des nieuwen Testaments hun soo cloeck ghedraghen / hoe veel te meer behooren wy patientie te leeren / alle die exempelen van veur-gaende eñ naevolghende Heylighen hebbende/eñ sonderlinghe in hem / die't al uyt liefde van ons gheleden heeft!

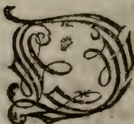
Ghebedt om patientie te crijghen.

O Hy hebt ons/o Heere Jesu/ deur v lijden verlost en gheleert: Laet v Heyligh cruys soo mijn herte deur-printen / dat ick de vrucht uwer passien ghenieten magh: eñ uwe voet-stappen deur patientie oock naer volghen in't lijden / op de beloofde sekerheydt/ van met v te verblijden. Amen.

Cap. LXI.

VVat vvint den armen dvvaes, die een ander benijdt?
Hy quetst sy self (eylaes) eer hy een ander smijt.

De nijdighe hindert sy seluen.

E intentie en meyninghe van soodanige vraghen/ en maniere van spreké/ is/ om deur de vreemde maniere van antwoorden / ter kennis te comen vande vremdigheydt eñ onbehoorlijckheydt / van t'ghene datter ghevraeght wordt. Ghelijck / by exempel / in dese vraghe: om te toonen hoe qualijck en hoe sottelijck dat hy doet / die een ander benijdt: soo vraeghtmen wat hy wint. Als oftmen seyde: Maeckt my niet eenighe beseffelijcke reden wijs / hoe onwijselijck dat hy doet/ die iemandt benijdt.

De antwoorde seght: *Hy quetst sy seluen, eer hy een ander smijt*: dat is/ A
Hy doet soo sottelijck/ als oft iemandt / willende een ander smijten/ eerst sy seluen quetste / eer hy den slagh wel op heft. als oft hy met het sweerdt / daer hy een ander mede wilt te keere gaen / in't heffen sy seluen in t'hooft kerfde / eñ binnen dien den anderen ongequetst ontginghe. Oft / dat iemandt een heete tanghe/ brandt viers / oft gloeyende ijser grepe/ om een ander naer t'hooft te slaen oft te worpen / eñ in t'grijpen sijn handt verbrandde/ eer hy't wel op-heft om slaen. Soo doet een nijdigh mensche: volghende dat segghen van-
Psal.7. den Prophete David: Conuertetur dolor eius in caput eius: & in verticem ipsius iniquitas eius descendet: Sijn droef heydt/ en quaedt sal hem op sijnen eyghenen cop comen: ende sijn boosheydt sal ouer sijn eyghen hoofdt dalen.

Want nijdigheydt is als een vier ende pestilentiaelen brandt / in t'herte van hem die't draeght. Eñ als hy eé ander daer mede benijdt/ soo quetst hy sy seluen/ eer't den anderen wel ghewaer werdt. Aldus
Hieron. seyt S. Hieronymus: O inuidia, primùm mordax tui! O nijdig- B
Prou. 14. heydt / die altijdts v seluen eerst bijt en vernielt! Putredo ossium inuidia: Nijdigheydt is een verrottinghe der ghebeenten. Want sy verderft inwendigh al de cracht des gheests / van hem diese in t'herte
Diog. Laert. lib. 6. draeght. Ghelijck den roest het ijser eet / alsoo eet de nijdigheydt de nijdighe menschen. Item: Een nijdigh mensche is sijns selfs vyandt.
Menander. Ouid 2. Metam. Item een ander/ aldus: Inuidia supplicium suum est: Nijdigheydt is haer selfs torment en straffe. Een ander Poete seyt soo:

Inuidiâ Siculi non inuenere tyranni Maius tormentum.

Horat lib. 1. Epist. 5. Die alderwreedste tyrannen van Sicilien en hebben noyt meerder torment versiert oft vonden/ dan nijdigheydt en is. Te weten/ veur

hem

Quid lucrer, obliquans ſocios liuore maligno ?
Ipse tibi, ante omnes, ſis carnificina doloris .

Wat wint den armen dwaes, die een ander benydt ?
Hy quetſt ſy ſelf (eylaes!) eer hy een ander ſmyt .

Que gaigne l'Enuie, Qui touſiours eſpie, La vie d'autruy?
Auant qu'elle greue, Perſone, ſe creue, Son coeur gros d'ennuy.

C hem die nijdigheydt draeght / als een knaghende slanghe / oft bran-
dende vlamme in sijns selfs herte: eñ als een scheere haer seluen etēde.

De nijdigheydt moet oock wel een schadelijcke saecke zijn / dat sy altijdts d'alderbeste / d'alderschoonste / en d'alderprijselijckste dinghen vervolght / eñ soeckt te verderuen / oft ommers te verdrucken / en te verduysteren. Den heyligen Basilius seght aldus: De nijdt is s'duy- *Basil.*
uels wapen. Jae noch meer seyt hy: De nijdigheydt maeckt dat de duyuel een duyuel is. Anders / waer hy noch eenen goeden engel. De Wijse-man seght: Deur den nijdt des vyandts is de doodt ter we- *Sap. 2.*
D relt ghecomen. Ende de nijdigheydt ons eerste ouders uyttet Para-
dijs ghe worpen hebbende / eñ ons in d'bedwanck des doodts naer siel en naer lichaem ghebraght / heeft bouen dien den eersten doodt-
E slagh ghedaen / deur Cain. Aldus seyt S. Jan: Propter quid Cain *Genes. 4.*
occidit Abel? quia opera eius erant maligna, fratris autem eius iusta: *1. Ioan. 3.*
Waerom heeft Cain Abel sijnen broeder vermoordt? om dat sijn ghe-
F wercken quaedt waren / ende sijns broeders goedt en rechtveerdigh: en dat benijdde hy.

Maer / al sloegh Cain Abel doodt / nochtans quetste hy eñ doodde hy sy seluen eerst naer de siele / deur den nijdt die hy in t'herte op sijnen broeder droegh: oock van eer hy dien uytwēdelijck te kennen gaf. Ende ter contrarie heeft hy met sijn nijdigheydt sijnen broeder Abel de croone der martyrien doen hebben ter eeuwiger glorie: eñ sy seluen katijuigh eñ onsaligh ghemaeckt in siele en in lichaem.

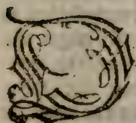
Hier in volghen hem alle nijdighe menschen naer / als hunnen patroon ende leydś-man / naer den boosen gheest. Aldus spreckt den H. Apostel Judas in sijnen seyndt-brief: Væ illis, qui in viam Cain *Iud. epist.*
abierunt: Wee hen-lieden / die den wegh van Cain in-gaen. Ende deur sulcks oock den wegh des duyuels: des-haluen oock verseckert zijnde / van by hem eens te gheraecken / die hem in soo vyandelijcke gheaeyghtheydt en werck nae-volghen. Want / ghelijcker gheen sonde en is de liefde soo contrarie als nijdigheydt: soo ist oock seker / dat nijdigheydt t'eenemael contrarie gheloont en vergolden sal worden / dan de liefde. De liefde met de eeuwighe eñ hooghste glorie: eñ de nijdigheydt met de eeuwighe diepste verdoemenisse.

Ghebedt teghen haet en nijdt.

GHelijck / o Heere / de liefde het teecken uwer kinderen is: soo is de nijdigheydt het merck van s'vyandts dienaren: Wy bidden u / dat uwe liefde soo onse herten verwulle / dat de nijdigheydt al-daer gheen plaets en vinde. Amen.

CAP. LXII.

Hoe sal ick my dan hier, van mijnen vyandt vvreken?
Ghy moet hem colen vier, op sijnen cop ontsteken.

Salighe vvrake. E vijf/ oft ses veur-gaende Capitelen spreken al van
patientie/ verdraghsaemheydt/ sonder benijden/ verweeren/ oft wreken: maer alle menschen en verstaen't
soo niet/ noch en laeten hun soo lichte niet om-stellen/
noch ghesegghen / als sy ghevoelen dat sy ghequetst
zijn. En dan/ aenghesien dattet soo quaedt om doen is/ sy seluen
onghewroken te laten: hier wordt raedt ghegeuen/ om v wel ter deghe te wreken / als ghy't emmers niet en wilt onvergolden laten
2. Cor. 1. veur-by gaen. Alsoo gheeft S. Paulus raedt/ hoe hem iemandt
moght vergloriëren / als hy emmers sonder roemen en glorieren niet
zijn en can. Dat hy hem inden Heere gloriere/ seyt hy. Alsoo oock/
als ghy v emmers in eens oft in anders wreken wilt: soo moet ghy A
uwen vyandt colen op sijn hoofdt ontsteken. Ick meyne / als ghy B
hem soo verre brenght in uwe onderworpentheydt/ eñ soo verre sijns
meester wordt / dat ghy hem tot ouer hoofdt in t'vier stelt / oft ten
minsten vier op sijn hoofdt maecken cont/ dat ghy'ts daer mede ghenoegh sult hebben. Want / wat moet oft magh met reden iemandt
anders begheeren / dan dat het quaedt ghecastydt zij / ende dict dede / hem betere ? anders / het waer een onghenadigheydt /
wreedtheydt/ eñ onmenschelijckheydt / hem alleen in't lijden/ eñ pijne eens anders/ oock sijns vyandts / verblijden. Dit bevroeden de
Seneca. Heydenen oock wel. Aldus seght Seneca: Crudelitas minimè humanum malum est. Ferina ista est rabies: Wreedtheydt is een quaedt
t'eene-mael onmenschelijck. Het is een raserije/ en verwoedtheydt der
wilde ghedierten. Ter contrarie/ een mensche/ uytter nature goedertieren/ als hy uyt eenighe noodtsaecke moet toornigh wesen: het is
hem als-dan meerder pijne/ van ander / dan van sy seluen/ wrake te
Lucianus. nemen. Aldus ghetuyght dit Lucianus: Viro naturâ bono, necessitate autem seruo, multo durius est, de aliis, quàm de se sumere supplicium. Dat is t'ghene dat wy recht te veuren seyden. Jae dat meer is/
Diogen. seyt Diogenes: Humanum habetur, vltionem inimici, si quando per
occasionem inciderit, negligere: Het staet de menschelijcke sachtsinnigheydt toe/ de wracke sijns vyandts/ dies oorsaecke/ en bequamigheydt hebbende/ te laeten lijden/ en veur-by gaen.

Maer emmers / (soo wy inden eersten seyden) ghy en zijt niet om A
stillen/ ghy en wilt v niet laten ghesegghen/ ghy wilt v wreken: soo B
dan/

Qua ratione meos vlciſcar plenius hoſtes?
Aggere candentes inimico in vertice prunas.

Hoe ſal ick my dan hier, van mynen vyandt wreken?
Ghy moet hem colen vier op ſynen cop ontſteken.

Quelle eſt la vengeance, Qui le mieux ſ'eſlance, A vanger mon tort?
Va combler de braiſe, Le teſte mauuaiſe, Qui te hait a mort.

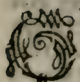
dan/ doet een saecke: nemt uwen vyandt/ eñ stelt hem t'midden in t'vier/ tot ouer hooft. Jae/ dat ghy hem soo t'uwen segghen en doen hebt/ dat ghy oock colen op sijn hooft ontsteckt/ eñ doet branden: dat's emmers een strange wraecke ghenoegh: men soudt seggen.

De Prophete David verhaelt dese veur een van de meeste pijnen/ daer Godt ouer de sondaren wraecke mede neemt. Hy seyt soo: Cadent super eos carbones: in ignem deiicies eos: in miseriis non subsistent. Al oft hy segghen wilde: De boose menschen/ o Heere/ die maecken's vele: sy scherpen hun tonghen als serpenten/ sy draghen t'fenijn vā t'serpent/ Aspis/ onder hun lippen: sy stellē wonder voort: maer/ ghy sultse wel vinden: sy en sullen uwe goddelijcke handt niet ontcomen. Daer sullen op hen-lieden gloeyende colen vallen/ als eenen vierighen reghen/ oft haghel. Jae/ ghy sultse in t'vier werpen: sy en sullen in hunne katijuigheydt niet blijuen staen/ noch volherden: sy sullen hun moeten verwonnen gheuen. *Psal. 139.*

Siet ghy wel dan/ wat een scherpe wraecke dattet is/ die v hier toe-ghelaten/ iae gheraeden wordt/ ouer uwen vyandt? hem colen op sijn hooft t'ontsteken/ hem in t'vier te stellen/ hem tē laetsten soo verre brenghen/ dat hy in sijn miserie/ katijuigheydt/ eñ clagelijcken verdoemelijcken staet niet en sal connen blijuen staende? Maer dat hy hem verwonnen gheuende/ eñ uwe crachtighe handt onderworpende/ als een ander mensche/ en van vyandt vriendt werde?

Dit is ontwijfelijck/ in alder manieren/ d'aldervroomste/ d'aldersoetste/ eñ d'alderprofijtelijckste wraeke/ deur welcke ghy wel ghewroken werdt/ eñ uwen ghehouden vyandt/ in vriendt verandert: veel prijselijcker/ dan oft ghy hem in vyandtschap/ t'onder/ eñ te niet ghebraght haddet. Want/ by alle natien van volcke/ eñ in alle historien/ bevindtmen/ sulcke victorien meest prijsbaer te wesen/ deur welcke/ de vyandt/ mette minste verderuinghe/ eñ met meeste ghewin/ en wasdom/ van volck/ rijckdom/ en van steden/ tot behoef des winders/ verwonnen wierdt: want sulcke victorie is oorborlijck/ oock veur hem die soo verwonnen wordt. De maniere vande wonderlijcke wraecke veurseyt/ die wordt nu voorts in de twee volgende Capitelen veur-ghehouden. *Laert. lib. 1. cap. 5. Plutarch. Panorm. de gest. Alph. lib. 1.*

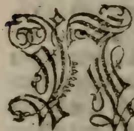
Ghebedt teghen Wraek-ghierigheydt.

Hy hebt/ o Heere Jesu Christe/ veur uwe vyanden gebeden/ om ons soo veel te vremder van wrake te maecken: Leert my soo mijnen vyandt verdraghen/ en beminnen/ op dat ick hem deur patientie/ en liefde/ magh verwinnen. Amen.

CAP. LXIII.

VVerdt dat met sijnen danck? en sonder slagh oft stoot?
Verleent hem spijs en drãck: en cleedt hem heeft hyts noodt.

Nieuvven vondt van victorie.

Iet sonder reden mooght ghy dit vraghen: want/eer A
ghy uwen vyandt in t'vier soudet connen stellen / oft B
oock colẽ op sijn hoofdt ontsteken/soo moest ghy hem
eerst tot sulcks verwillighen/ oft verweldighen. Te
verwillighen/dat gheeft cleyn varwe. Te verweldi-
ghen / hoe sal dat gheschieden sonder slagh oft stoot?
want / t'is wel te dencken/ dat hy hem verweeren sal/ eñ datter sla-
ghen vallen sullen/ daer sulck werck/en weder op handen is.

De antwoorde seght: Spijst hem / laeft hem / en cleedt hem/ist C
noodt. Dits een vremdt verstandt / eñ nieuw maniere van wrake D
te nemen / deur sulcke middelen / daer men liefde/ en vriendtschap E
mede plaght te bewijsen. Ten is gheen wonder/ dat die maniere van
wracke / ons vremde dunckt: want sy comt van d'ander weerelt/
van waer d'alderbeste en volmaeckste gauen comen : te weten/van
bouen. Die verre reyst/die brenght gheerne wat vremdts en nieuws
mede. Sinte Paulus en heeft niet te vergheefs tot in den derden
hemel op-ghetoghen gheweest. Dits een van sulcks als hy vã Chri-
sto selue / met alle andere goddelijcke wetentheden gheleert heeft.
Naer dat hy de Romeynen vermaent hadde / dat sy haer niet wre-
ken en souden/ maer de gramschap placts maecken/en wijcken: soo
gheeft hy desen raedt daer by (soo't oock vanden Wijse-man ghera-
Prou.25. dẽ wordt) aldus: Si esurierit inimicus tuus, &c. Ist dat uwen vyandt
Rom.12. hongher heeft/ spijst hem : heeft hy dorst/ laeft hem : (dat is / doet
t hem-waerts wercken van caritate en liefde) Want / dat doende/
soo sult ghy hem colen viers op sijn hoofdt vergaderen.

Dit was de vraghe: hoemen dat doen mooght. De antwoorde
wijst den sachtsten / stilsten/ eñ bequaemsten middel. Want als ie-
mandt een stadt / oft legher wilt winnen / hy ouer-denckt den be-
sten middel: t'zij deur beschieten/eñ bestormen: t'zij deur secreet ver-
standt van binnen : het zij deur verhongheren/ eñ andere benauwt-
heydt/ oft eenighen soeteren vrede-handel. Hier werdt eenen secre-
ten middel ghewesen/om uwen vyandt te verwinnen/deur honger/
en dorst/eñ ander noodtdrustigheydt: sonder eens sweerdt/ oft lan-
cie te roeren. Hoort hoe een heyligh man dese maniere van winnen
Hugo lib.3. de anima. prijst: Nobile victoriæ genus, ignoscere victo: Het is een edel manie-
re van victorie/ hem te sparen/ diemen verwonnen heeft.

De Pro-

Qui modus, vt quod ais, ſine ferro, aut vulnere fiat?
Hunc, ſi opus eſt, operi; ac potu ſolare, ciboq́;.

Werdt dat met ſynen danck? en ſonder ſlach, oft ſtoot?
Verleent hem ſpyſ, en dranck; en cleedt hem, heeft hy's noot.

Comment ceſte cure, Pourra ſans bleſſure, Mon mal reuanger?
Donne luy a boire, A ſon beſoin, voire, Habits, et manger.

F De Prophete Eliſeus heeft oock ſoo ghedaen. Als de coninck van Syrien ſijn heyr/met peerden/en waghenen ghesonden hadde/ om Eliſeum te vanghen : sy zijn al te samen/ter begheerte vanden Prophete/ niet verblindtheydt van Gode gheslagen/ eñ hy heeftse al in't midden der stadt van Samarien ghelepdt. Eñ soo de coninck van Israel die al verslaen wilde/Eliſeus heeft het hem verbodē/eñ belet: maer ter contrarien / heeftse t'eten en te drincken doen veur stellen/ eñ soo met vrede laten t'huyſ-waerts keeren. Ende sy en zijn van dien tijdt voort niet meer weder ghekeert. 4.Reg.6.

Om te toonen/ dat ghy oock met ſulcks/ victorieus/eñ wel ghewroken ſult worden/ſoo ſeght den H. Apoſtel Paulus daer by: Noli vinci à malo,ſed vince in bono malum : Houdt v cloeck/ eñ en laet v van t'quaedt niet verwinnen / maer verwint ghy t'quaedt deur t'goedt. Al oft hy ſegghen wilde : Natuerlijck/ men heeft liever te winnen/dan verwonnen te worden. Nu/ waert dat ghy uwen vyandt oock begoſtet ſpijt en quaedt te doen / om dat hy v ſulcks eerſt ghedaen heeft/eñ gram op hem te worden/ om dat hy v gramſchap ghetoont heeft: ſoo doende/ſoudet ghy v van t'quaedt laten verwinnen. Want/dat heetmen van een ander verwonnen te weſen/t'ghene dat hem van d'ander tot hem laet trecken / eñ ſijns ghelijck worden. Soo verwint het vier het water/alſt vā coud water heet maeckt/ eñ tot ſijne natuerlijcke qualiteyt/als tot ſijnen wille/en ghehoorſaemheydt treckt. Alſoo als ghy eenen quaden menſche/deur v deughdt/ totter deughdt treckt / ſoo verwint ghy hem / en ghy verwint ſijn quaedt/ deur t'goedt/eñ hy wordt v ghelijck. Maer iſt dat ghy hem ghelijck wordt in ſijn quaedt / ſoo wordt gy vā t'quaedt verwonnen. Rom.12.

Van deſe ſalighe victorie ſeght S. Jan aldus : Hæc eſt victoria, quę vincit mundum,fides noſtra: Dits de victorie/die de weerelt verwint: ons ghelooue. Want/als wy/ volghende ons ghelooue/ metten wercke/ ons ter neere / en ter weere ſtellen/om wel te doen/ en t'quaedt mettet goedt te verwinnen : iae dat meer is/ eens anders quaedt/ deur onſe deughdt in t'goedt te veranderen : dan zijn wy waerachtigh victorieus. Dit accordeert mettē Prophete Jeremias: Sy ſullen(haer quaedt latende) tot v bekeeren: ende ghy en ſult v tot hen-lieden niet verkeeren. Nu volghter t'volle bediedt deſer wraeke/en victorie/in't naeſte Capitel. 1.Ioan.5. Ierem. 15.

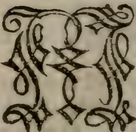
Ghebedt om goedt veur quaedt te vergelden.

ALs ick het wel ouer-dencke (o Heere) ſoo en doet my niemandt quaedt / dan ick my ſeluen : Daerom / laet my ſoo mijnen vyandt te goede gaen / dat vyandtſchap in liefde veranderen magh. Amen.

Cap. LXIIII.

Hoe? Salmen deur vvel-daedt, sijnen vyandt vervvinnen?
Siend' v Liefd' en ghelaet, hy sal v oock beminnen.

Cracht der liefde, bouen ghevveldt.

Et dese vraghe en antwoorde / werdt gheheel de veurgaende questie superer en ten vollen met goeden bewijse verclaert. De veur-gaende antwoorde seyde/ datmen hem best van sijnen vyandt soude wreken/ met vierighe colen op sijn hoofdt t'ontsteken: en dat het selue ghescrhiedt / alsmen hem spijst/ laeft/ cleedt/ oft andere vriendtschap bewijst/ die hy meest moght van doen hebben. En datmen daer mede oock van sijnen vyant wraeke nemt / te bouen comt / en hem soo t'eene-mael t'onder brenght ende verwint/ al oft ghy hem tot uwen wille in t'vier steldet tot ouer hoofdt / ende voorts hem creeght tot uwen wensche.

Nu vraeght dese vraghe veur de derde werf / noch claerder / hoe A
en in wat manieren / datmen daer mede sijnen vyandt soo verde B
brenght/ en soo alst gheseyt is/ verwint. De antwoorde seght: *Hy sal deur v liefde v oock weder beminnen:* Dat is/ doende t'ghene dat onse Heere seght: Benefacite his qui oderunt vos: Doet hun deughdt/ die v behaten en vervolghen: en als ghy uwen vyandt bemint / en v liefde t'hem-waerts metten wercke laet blijcken: als-dan t'vier uwer
liefde/ sal hem als gloeyende colen/ op t'hoofdt/ dat is in t'herte/ soo C
ontsteken / dat hy oock sal deur t'vier der liefden beghinnen te ver- D
warmen/ en daer mede t'eene-mael te branden in liefde t'uwaerts.

Luc. 6.

Dat is de cracht der liefde: ghelijcker staet in de Cantijcken: Lampades eius, lampades ignis, atque flammarum: De lampen en lichten der liefde/ zijn als lampen viers/ ende der vlammen. Ouer-sulcks singhtmen dagheliicks inden dienst der H. Kercken/ inden Hymnus te Tiercen: Flammescat igne charitas: accendat ardor proximos: Dattet vier der liefde soo werde brandende en blaeckende in onse herten / dat oock de warmte en hitte onsen euen naesten ontsteke. Dat is / dat de Christelijcke waerachtighe liefde / soo haer ten ooghen/ ten monde/ en in onse sinnen en wercken uyt-tooghe/ dat oock daer deur andere tot liefde verweckt worden.

Cant. 8.

S. Ambros.

August. de Catech. rud.

Alsoo seyt S. Augustijn: Nulla est maior prouocatio ad amandum, quàm præuenire amando. Nimis enim durus est animus, qui dilectionem, etsi nolebat impendere, nolit rependere: Daer en is gheen meerder beroepen / oft verwecksel om bemint te worden / dan eerst self te beminnen. Want / dat moet al te hardt een herte wesen/ d'welck/

Hiſne queam infenſum debellare artibus hoſtem?
Crede, amor extinctum tuus inflammabit amorem.

Hoe? ſalmen door weldaet, ſynen vyandt verwinnen?
Siend' u lief' en ghelaet, hy ſal u vox beminnen.

Celá peut il faire, Plier l'aduerſaire, Qui eſt endurcy?
L'amour de ton ame, Fera, qu'il ſ'enflamme, A t'aimer auſſy.

d'welck/alst emmers niet eerst liefde en bewees / ooch selfs niet wederom lief en heeft noch en bemint / alst deur eens anders liefde gheroert en ghewerkt wordt. Maer / al hadde een mensche alsoo een wreede nature als een wilt fel ghedierte/soo werdt hy nochtans deur liefde tot liefde beweeght : waer toe men hem anders met gheen quaedtheydt / noch om de doodt niet en soude connen vermorwen/ noch toe ghebrenghen: soo sterck is de liefde.

E Daer van hebben wy een seer schoon exempel in Dauid eñ Saul. 1.Reg.24.
F Dauid en dede den Coninck Saul niet dan goeden dienst eñ vriendschap / t'huys en buyten s'huys. Saul daer teghen sochte hem ter doodt te brenghen. Als nu Dauid Saul soo schoon hadde gheregen in een spelonche alleen/ dat hy hem hadde moghen wreken met syns vyandts doodt / soo't hem soude ghelust en belieft hebben / sonder eenigh belet: hy heeft hem nochtans ghespaert/ eñ alleen een stucksken van sijnen mantel ghesneden/ om hem na-maels metten stucke te toonen/hoe nae hy hem gheweest hadde/eñ dat hy sijn leuen in sijn handen ghehadt hadde / soo hy hem van vers toonde/ eñ naer-riep/ als hy nu een weynigh vertrocken was uptter spelonche / daer hy in ghegaen was om sijn ghevoegh te doen / niet wetende dat Dauid daer schuylde met sijn volck. Saul wierdt daer deur soo beweeght in t'herte / upt sulcke clare crachtighe teeckenen van liefde / die Dauid hem alsoo bewees : dat hy als van eenen leeuw een lam werdende/ al weenende riep tot Dauid / aldus: Iustior tu es, quàm ego: tu enim tribuisti mihi bona, ego autem reddidi tibi mala : Veur-waer/ seyt hy/ ghy zijt rechtveerdigher dan ick: want/ghy hebt my alle goede saecken bewesen/eñ ick v ter contrarie quade. De Heere wille v loonen en vergheiden / de gratie en goedertierentheydt / die ghy my als heden bewesen hebt. Want/wie sal sijnẽ vyandt (seyt hy) schoon vinden/eñ laten henen gaen? Eñ noch vele andere schoone belydenissen/ eñ bekensaemheden/die Saul tot Dauid sprak/met weenenden ooghen/ eñ beweeghder herten/ in de teghenwoordigheydt van drij duysent mannen / daer hy soo verre mede te velde ghecomen was/ om Dauid totter doodt te veruolghen.

Liefde bluscht gramschap.

Och / wat een inwendighe crachtighe saecke is op-rechte liefde/ nae Godt! En wat een lustigh spectakel om sien was dat in t middel des veldts! Soo dan/ wie ghy zijt / die iemant als vyandt hebt/ en houdt niet op/ van hem te verwinnen/ eñ van v vyandt v vriendt te maecken. Noch en laet v niet duncken dattet onmogheliick is. En seght niet: Hy is al te verhardt op my eñ te versteent. Ick verseker v/ datter niet licht eenigh herte soo verbittert en verhardt en is op een ander/ als t'herte van Saul was teghen Dauid: noch iemandt licht soo onnoosel ende onbeschuldigh tot een ander/ als Dauid tot Saul

Vermaen tot versoeninge met sijnen vyandt.

 was.

was. Saul felder dan eenen leeuw oft beer/ David den sachtmoedighsten diemen moght vinden.

Victorie der liefde. Ghedenckt/ wat een groot werck dattet is/ als ghy niet alleen en sult patientigh eñ verduldigh gheweest hebben: niet alleen oock sulcke een victorie vercreghen hebben ouer v selfs aerdt en moedt / ende ouer de quaedtheydt uwes vyandts: eñ deur dies/ niet alleen grooten onsprekelijcken lof en loon t'uwen deele verwachten : maer als ghy bouen al dit / de siele van uwen broeder/ die v vyandt was / ten euwighen leuen brenghen sult. D'welck ontwijfelijck een goddelijck werck is/ eñ t'eene-mael naer d'leuen uyt-ghetrocken/ op t'veur-beldt en exempel dat onsen Saligh-maecker Christus/ ons uytten hoogen hemel is op deser aerden comen veur-houden eñ leeren. D'welck waerlijcks een stuck wercks is/ vande meeste perfectie en volmaecktheydt / dat uyt den winckel der H. Kercke moght uyt comen : ende des-haluen oock/ metten alderhooghsten lof en prijs der glorie te verghelden staet.

Valer. Max. lib. 5. ca. 9. Wonder exempel. Een wonderlijck exempel van wonderlijcke versoeninge leestmen/ maer niet naer te volghen/ om t'perijkel wille. Daer was een treffelijck personage / die van sijnen sone een vermoeden hadde/ dat hy op sijn doodt uyt was / eñ nochtans hem niet en coste veur seker laten veur staen/ dattet moghelijck waer / dat sijn eygen vleesch en bloedt/ sijn eyghen kindt/ sulcks soude willen peysen: daerom/ beduchtende/ oft by auonture sijn eyghen kindt niet en waere / heeft hy sijn huysvrouwe bemaent/ op al dattet moghelijck was/ eñ bes woren: eñ verstaende van haer/ op trouwe/ dattet sekerlijck haerder beyden wettelijck kindt was: soo heeft hy sijnen sone te velde geleydt / eñ een bloot mes/ t'welck hy bedecktelijck mede droegh / sijnen sone in de handt gheuende/ heeft hem de kele gheboden/ segghende : T'en is gheenen noodt/ om my om den hals te brenghen / dat ghy eenighe listen oft laghen leght/ oft iemandt daer toe uyt-maeckt : Siet/ nu hebt ghy my hier schoon t'uwen wensche/ doet met my dat v belieft. Dit soo ghesciedende/ den ionghen wierp het mes om verre : Tu verò, inquit, pater, viue: O vader/ seyde hy/ leeft/ en langhe moet ghy leuen. Eñ ick biddes v/ aenghesien/ dat ghy soo bereedt zijt tot mijnen boosen voort-stelle / en weest my niet ongheree dder om my in gratie te ontfangen. Eñ en wilt dese mijne nieuwe liefde en affectie t'uwaerts niet te minder rekenen / al ist dat sy soo spaede / eñ van leedtschap is beghinnende. Dit's / soo ick segghe/ een exempel tot verwonderen/ maer niet naer te volghen. Want/ alle saecken en willen soo niet naeghedaen worden : midts het niet altijdts euen wel en soude comen.

Marul. li. 3. cap. 3. Maer wy sullen hier in de plaets van t'veur-gaende een ander stellen.

S. Amos. Amos een Heremijt in Egypten/ siende dat eenighe quaedt-willighe

ghe menschen diefteljjck sijn broodt stalen: soo stelde hy twee serpenten veur sijn celle / om die te bewaren / ende de dieuen emmers met die vreese te beletten. Eñ soo sy't daerom niet en lieten / sy zijn met den fenijnighen blaes der serpenten ter neder veur doodt ghevallen / eñ ghevonden. De Heremijt heeftse byder handt ghenomen / eñ die op-lichtende / vermaent van haer mis-daedt / eñ soo lieflijck aenghesproken eñ omhelst / t'eten eñ te drincken presenterende: soo dat hy deur sijn liefde hunne herten soo ontsteken heeft / dat hy / van dieuen / heylighe moniken eñ heremijten ghemaeckt heeft. dat is de cracht vande liefde. Sulcke effecten en victorien soude-men dickmael becomen / en meer sien volghen / waert datmen soodanighen handel der liefde meer te wercke stelde.

Men leest by-nae des-ghelijcks van S. Christine / in liefde met liefde te verwecken / ende oock deur serpenten / maer op een ander maniere. Als sy onder ontallijcke andere tormenten / oock met fenijnighe serpenten vande boose menschen ghequolen was / ende dat de serpenten haer niet bijten en wilden: soo zijn de selue ghedierten hem op-ghegaen / diese selue ghesocht hadde / en op haer socht te stueren: eñ sy hebben dien toouenaer verbeten / eñ ter doodt ghebraght. Sinte Christina dit aensiende / heeft terstondt / upt liefde eñ medelijden synder sielen / Godt almaghtigh ghebeden: eñ de serpenten verdrijuende / heeft hem vander doodt verweckt / die haer doodt ghesocht hadde. Ende siet / hy heeft deur haer liefde / soo tot liefde beweeght gheweest / dat hy hem in sijn dolinghen verwonnen heeft ghegeuen / eñ Christen ghewozden is: hem voorts schickende om den salighen wegh des eeuwighs leuens te wandelen. *Surius to. 4.* S. Christine.

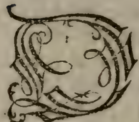
Ghebedt veur sijnen vyandt.

GHeeft my / o Heere / uwen gheest / die in Sint Jacob / ende in Sinte Steuen ghebleken heeft / naer v exempel / veur hare vyanden biddende: Eñ ick bidd' v / dat al de ghene die my quaedt willen / benijden / oft vervolghen / deur uwe liefde ghestraelt wesende / met my in v rijcke eeuwelijck moghen verblijden. Amen.

Cap. LXV.

VVelck is dronckaerts bedrijf, als sy soo droncken drincken?
Haer self in siel en lijf, met vreughdt ter hellen sincken.

Drõckaerts dulheydt.

E meyninghe van dese vraghe en is niet/ om in als te willen verhalen/ de onredelijckheydt / oneerlijckheydt / eñ beestelijckheydt/ die in dronckenschap ghelegen is: noch oock al de schade / die den mensche deur dronckenschap toe-comt / in sijn goedt / in sijn lichaem/ eñ veurnemelijckst in sijn siele. Want / al waert dat wy in dit boeck anders niet en verhandelden / dan dat dese leelijcke sonde aen-gaet / eñ dese materie veur een Capitel hondert gaven / soo en souden wy op vele nae noch niet toe comen / om die wel te roeren soo't betaemt.

Maer ons meyninghe is / om met sulck een corte vraghe eñ antwoorde/ als met eenen natten vingher te teeckenen en te toonen / de onsprekelijcke sottigheydt en dulheydt / die in gulsigheydt en dronckenschap ghelegen is. Want bouen t'wonderlijck quaedt/ dat daer A van betuyght wordt in'tten stucke / soo hebben wy ontallijcke ghetuyghen die daer op roepen. Seneca seyt: Ebrietas nihil aliud, quàm

Seneca Epist. 84. insania voluntaria est: Dronckenschap en is niet anders / dan een ghewillighe raserije en dulheydt. Sint Jan Gulde-mondt seght:

Chrysost. super Genes. Homil. 29. Ebrietas excæcat sensus. Ebrietas mater scortationis. Ebrioso asinus melior: Dronckenschap verblindt den mensche/ eñ beneemt hem sijn sinnen. Dronckenschap is moeder der oncuyschheydt. Eenen esel is beter dan eenen dronckaert. Want men sal eenen esel oft peerdt/ oft B ander beest / met gheen slaghen meer doen drincken dan het van noode is / tot behoef der nature. Ende eenen dronckaert en soudemen niet gheen clippelen sijn te veel drincken connen beletten.

Chrysost super Matth. Homil. 59. S. Jan Chrysostomus seght noch meer: Ebrietas voluntarius C est dæmon: Dronckenschap is eenen ghewillighen duyvel. dat is/ deur welcken een mensche met sijnen vrijen wille/ en dancke beseten wordt: iae / om beter te segghen/ deur welcken een mensch willens en wetens / van sy self eenen duyvel maeckt. En wat schijnen doch sulcke menschen anders te wesen / oft ander wercken te doen / veur Godt en menschen/ dan wercken vanden boosen geest? haer-lieden als-dan tot alle snoodtheydt/ oncuysheydt/ argheydt/ twist/ vechten en doodt-slaghen begheuende/ ende al in roeren stellende/ soo binnen den huyse als buyten : datmen lichter somtijdts eenen besetenen mensche soude regeren en dwinghen/ dan eenen dronckaert.

Summa/

Ebria, dum Baccho obruitur, quid turba laborat?
Vt cute curatâ ſidant in Tartara ouantes.

Welck is dronckaers bedryf, als ſy ſoo droncke drincken?
Haer ſelf in ſiel en lyf, met vreucht ter hellen ſincken.

Que fait vn yuroigne, Qui gourmant ne ſoigne, Qu'a wider hanaps?
Riant il va boire, De la poiſon noire, Du lac de la bas.

Summa/ eenen dronckaert en is sijns selfs niet/ en is als t'eene-mael een verloren mensche: sonder sinnen/ sonder verstandt/ sonder sprake/ sonder ghevoelen/ sonder memorie: crachteloos in siel/ en in al sijn leden. Waer is hy? en waer ist al bevaren? Men seght daerom seer wel/ dat sulck eenen t'eene-mael versmoort is. Want/ ghelijck iemandt onder d'water versoncken en verdroncken zijnde/ niet alleen alle sijn sinnen/ en crachten in siel en in lichaem verliest/ maer oock hy selue/ soo groot als hy is/ gheheel wegh en verloren is/ want hy verdroncken is: Alsoo een dronckaert is geheel wegh en verdroncken/ ghelijck-men seght/ Versmoort droncken: niet meer van sy seluen wetende/ dan die onder d'water versoncken is. Eē dronckaer, teen versmoort mensche.

Daerom seght oock den seluen H. bisschop wel: Ebrietas seipsam ignorat: Dronckenschap en kent haer seluen niet: noch den dronckaert mede. Hoe comt doch dat? Hy gheeft reden daer by: Ebrietas tempestas est, tam in animo quàm in corpore: Dronckenschap is een tempeest/ soo wel inde siel als in d'lichaem. Ghelijck den fellen haet en nydt/ en onghetijdighe raserije der Joden/ daer sy onsen Heere mede ouer-vallen en ter doodt ghebracht hebben/ een tempeest gheheeten wordt/ van Christus selue/ segghende: Tempestas demersit me: Een stranghe tempeest heeft my versmoort. Alsoo is de onmatighe/ onghetydighe/ en rijsende vloedt der dronckenschap als een tempeest/ welck de dronckaerts teghen hun seluen op-maecken/ ende daer in werpen/ willens en wetens hun seluen verliesende. Van dese seght S. Augustijn t'onsen veur-nemen: Qui eam habet, seipsum non habet. Quam qui facit, peccatum non facit: sed ipse totus est peccatum: Die dronckenschap heeft/ die en heeft sy seluen niet: maer is als met een tempeest wegh ghenomen en verloren. Die dronckenschap hanteert/ luttel ist/ te seggē/ dat hy daer aen sonde doet: maer/ om beter te segghen/ hy is t'eene-mael de sonde selue ghewordon. *Chrysost. de ieiun. Sermon. 1.* *Psal. 68.* *August.*

Och arme katijuighe menschen dat wy zijn! Soo sy seluen te buyten gaen! willens en wetens/ ons verstandt/ reden/ memorie/ en sinnen verliesen! iae die al willens af-legghen! Dwaser/ onverstandigher/ en miserabelder ons seluen maeckende/ dan eenighe stomme dieren! iae de boose gheesten ghelijck worden! Wat meerder uytsinnigheydt! Maer/ hoe comt doch de mensche tot sulcken ghewillighe raserije en dulheydt? De H. Leeraer S. Augustijn seght een woordt/ dat ons helpt/ om tot kennis van sulcks te comen/ aldus: Ebrietas est blandus dæmon: Dronckenschap is eenen smeeckenden duyuel. Ghenoegh op t'selue verstandt/ van t'ghene dat den Wijse-man seyt: Ne intuearis vinum quando flauescit: ingreditur blandè: sed in nouissimo, mordebit vt coluber; & sicut regulus venena diffundet: En aen-siet den wijn niet/ als hy hem in t'ghelas schoon vertoont: hy Dē smeeckenden duyuel. *August. super Ioannem.* *Prou. 23.*

gaet

gaet soetkens in: maer in d'leste sal hy bijten als een slanghe / ẽ als een cocotrice sal hy sijn fenijn verspreyden.

Dit gheeft de antwoorde wel te kennen / als sy seght / dat de dronckaerts hun siele met ghenoeghte ter hellen sincken. Want het isser al/ Vrolijck/ vrolijck: ende binnen dien/ sy wercken het claghelijck werck van haer selfs verdoemenis. S. Paulus seght claer upt: D
1. Cor.6. Ebriosi regnum Dei non possidebunt: De dronckaerts en sullen t'rijcke Godts niet besitten. Ontwijfelijck dan/ soo sullen sy veur den duyvel varen. Volghende dat Iob seyt: Sy brenghen hun daghen
Iob 21. met ghenoeghte en wellustigheydt ouer / ẽ op eenen ooghen-blick tijdts soo dalen sy ter hellen.

Actor 9. Als S. Paulus in de stadt van Damascus besloten was/ om ghe- E
2.Cor.11. vanghen te worden / soo is hy vande gheloouighe in een mande met een coorde ouer de mueren ghelaten/ tot sijnder verlossinghe. Ende
1. Reg.19. soo oock Dauid/ in d'oude Testament/ van Michol sijn huys-vrouwe/ wierdt met een coorde deur de venster af-laten sincken / om hem upt de hãden van Saul te verlossen / die hem ter doodt socht te brenghen. Maer ter contrarie/ als eenen dronckaert hem tot droncken- F schap begheeft/ hy doet soo vele / als oft hy dese selue practijcke en listighen vondt van af-laten / tot sijns selfs qualijck-vaert ẽ verdoemenisse ghebruyckte. Als sijn siele/ iae sy seluen in siel en lijf / in een mande settende / ẽ die aen een wippe ouer den muyl der hellen hanghende: ende soo veel teughen als hy tot dronckenschap drinckt / de coorde t'elcken toghe meer en meer latende deur de handt sleeren ẽ sincken: in soo grooten perijkel van haestighe seker verdoemenisse/ als den dunnen draedt van dit broosch leuen onseker ẽ licht om af-breken is. Dit's/ volghende d'antwoorde / sijn siel met ghenoeghte ter hellen sincken / ẽ al lacchen en schacchen / ter eeuwigher doodtwaert gaen: t'welck een stuck is van d'alder meeste uptsinnigheydt.

Men leest van sommighe/ die dul ẽ uptsinnigh van drincken ghe-
Ælianus lib.2. worden zijn/ ẽ soo ghestoruen. Sulcks was eenen Cleomenes Lacedemonius/ Anacreon/ Lacydes / &c. met welcke oock Darius wel moght ghestelt worden: wiens grafs op-schrift wel upt-gaf / wat het veur een vat gheweest hadde. Op sijn tombe stondt aldus: Potui & multum vini potare,& hoc probè ferre: Ick was maghtigh veel wijns te drincken/ ẽ wel te draghen.

3.Reg.20. Het is merckens weerdt / hoe dat dronckenschap haeren heer en meester om den-hals brenght. Bennadab / Coninck van Syrien/ een groot dronckaert / hadde een onsprekelijcke maght van vechtende mannen te velde: ẽ hy/ met alle sijn Princen/ droncke beesten/ in hunne pauillioenen ligghende/ meynende verwaendelijck de stadt van Samarien op te packen/ is deur de handt der iongheren ẽ paigien

gien der Princen van Israel te niet ghebraght. Holofernes ooch een Prince ende hoofdt der dronckaerden / heeft metten vollen buycke/ versmacht droncken ligghende/ deur de handt vã Judith sijn hoofdt verloren / eñ t'gansche heyr van Nabuchodonosor is verscheurt ghe-weest. Nabal onbeleefdt/ sy seluen met dronckenschap ouer-lastende/ meer wijns drinckende dan hy opt te veurren dede/ is van de hãdt Godts gheslaghen/ eñ is de moordt ghesteken. Balsasar/ in de volle vloedt sijnder ongoddelijcker maeltijdt / in welcke hy met sijne Princen en Vorsten/ huys-vrouwen/ en concubinen / ten spijte van Godt/ de heylighe gouden en silueren vaten des tempels van Hierusalem dede ter tafel brenghen/ eñ die ter eeren van sijne af-goden misbruycken : heeft in d'beste van sijn brasserije de handt Godts ghesien/ deur eenen vingher teghen den muer drij woorden schrijuende: die hem in't aen-sien meer doodt dan leuende maeckten/ soo dat hy't aen tafel meynde te besteruen. *Judith 13.* *1.Reg.25.* *Daniel.5.*

Waer mede sullen wy dit op-sluyten ? Men leest dat Dionysius Syracusanus / (hoe wel hy een wreedt tyran was) nochtans de dronckenschap soo haette / dat hy/ niet teghen-staende de straf heydt teghen andere mis-daden / de dieuen nochtans spaerde en prees / die in de banckette en maeltijden/ de mantels en tabbaerts der dronckaerden beleefdelijck stelen costen : op dat hy met sulcken middel die van Syracusen de dronckenschap ontwennen soude / daer sy seer toe geneyght waren. Hoe veel te meer behoorden de Christene menschen hun van drõckenschap te wachtẽ/ aengemerckt dat de helsche dieuen en duyuelen altijdts ghereedt staen/ niet om het opperste cleedt/ maer om de siele met al haer cieraet wegh te facken? Ten minsten behoorde ons die costuyme vã Egypten te doen verschricken. Die in't midden van d'alderbeste ciere en toef / een doodt lichaem te veur-schijne braghten/ segghende : Hoc simulacrum cernens, bibe & lætare: talis enim à morte futurus es : Dit beldt en spectakel siende / drinckt / en weest vrolijck : want sulcks sult ghy worden naer u doodt. *Plutarch.in Apolog. ad Traianum.* *Vremde spectakel.*

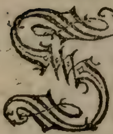
Ghebedt teghen de dronckenschap.

O Jesu/ die de boose gheesten uyt de besetene verdreuen hebt/ bevrijdt my veur dien smeeckenden duyuel der dronckenschap/ eñ maeckt my droncken met u goddelijcke liefde: op dat ick het Rijcke Godts/ daer de dronckaerts niet comen en sullen/ besitten magh. Amen.

Cap. LXVI.

VVat doet hy die sijn oogh', in't sien niet en bevvaert?
Hy heft de vensters hoogh, al-vvaer de doodt in-vaert.

Sorghelijcken pandt der oogen.

Ommighe saecken moetmen nauwe gade slaen / om haer-lieder costelijckheydt: sommighe om dat sy weeck en teer zijn: ende sommighe / om dat sy sorghelijck en schadelijck zijn / niet wel bewaert wesende. Ende soo vele te meer moetmen sijn ooghen / dat is / t'ghesichte wel bewaren en gade slaen / om dat alle dese drij veursepde redenen / eñ alle andere diemen noch daer by vinden moght / in t'ghesichte plaetse hebben.

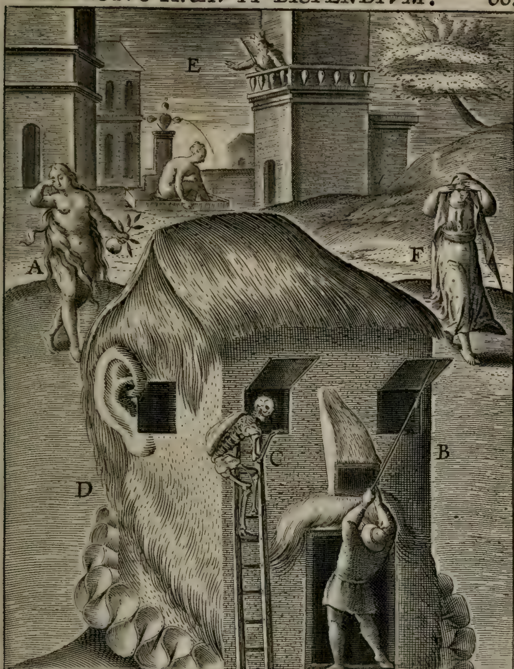
De ooghe is het edelste / delicaetste / eñ het sorghelijckste let / dat de mensche heeft. Daer-om ist by avonture / dat de ooghen inden mensche de laetste zijn die't leuen crijghen / eñ d'eerste die't leuen verliesen: tot een teecken van t'perijckel / datter in gheleghen is. Aengaende de wonderlijcke / uyt-nemende / eñ hemelsche schoonheydt / fijnigheydt / eñ hupsch maecksel der oogen / wie isser die't can begrijpen? Als-noch disputeren d'alder-subtijlste Philosophen / hoe dat het sien gheschiedt: oft met het uyt-schieten van eenighe raeyen / eñ heymelijcke crachten der ooghen / haer uyt-stortende op t'ghene datmen siet: oft / ter contrarie / deur't ontfanghen van eenighe specien en ghedaenten in d'ooghen / vande saecken diemen siet. Hoe dattet is / emmers sien wy wel / dat de ooghen een excellente saecke zijn / t'verstandt der vernufte gheesten te bouen gaende.

Constigh maecksel der oogen.

Die heeft Godt den mẽsche in t'hooghste sijns lichaems ghestelt / om van daer de wacht te houden / eñ den gheheelen mensch te regeren / in alle sijn doen / gaen / eñ staen. Soo dat hy selue Christus / onsen Heere / schepper van dit wonderlijck werck / seght: Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus lucidus fuerit, totum corpus tuum lucidum erit: Het licht en lanterne uwes lichaems / is v ooghe. Ist dat v ooghe claer is / soo sal oock v gheheel lichaem claer wesen. Want de ooghe claer siende / verlicht soo ende dient soo t'gheheele lichaem / als oft elck ledt een ooghe hadde: iae als oft den gheheelen mensche anders niet dan al een ooghe en ware. Eñ soo ist: al hadden de voeten en handen ooghen / hoe souden sy beter sien / en weten wat sy doen oft laten moesten / dan sy nu doen deur den dienst der oogen / staende in t'hoofdt / daer sy van Gode gheplant staen?

Matth. 6.

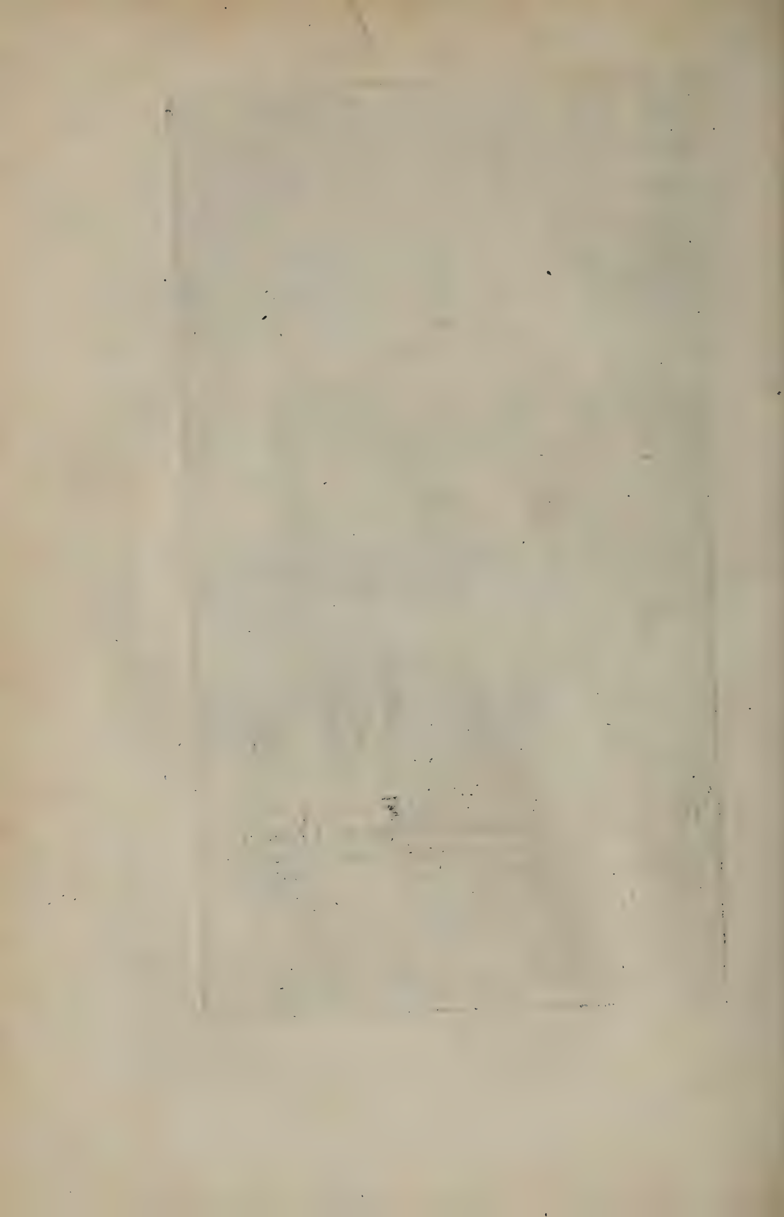
In't corte / den prijs / costelijckheydt / ende edelheydt der ooghen ghetuyght de blinde-man / soo sterckelijck als waerachtelijck roepende / als dat alle de weerelt wel kennen most: Blindt man / arm man.

Quid, qui emiſſitios nuſquam non iactat ocellos?
Hoc agit, vt pandas mors inuolet atra feneſtras.

Wat doet hy, die ſyn oogh' int ſien niet en bewaert?
Hy heft die venſters hoogh; al waer de doot invaert.

Qui laiſſe s'eſbatre / Sa veue folatre / Quel malheur l'attend?
La mor eternelle / Par ces trous eſchelle / L'ame, et la ſurprend.

man. Niet achtende wat hy behoudt / als hy t'ghesichte verloren heeft. Al waer al de weerelt sijne/ die soud'hy gheern daer voor gheven/ moght hy sijn ooghen en ghesichte daer mede coopen. Eñ het en is gheen wonder: want / waere het ghesichte niet/ wat soudt wesen/ van die wonderlijcke wercken Godts/ die hemel eñ aerde gheschapen heeft/ eñ daer by sonne ende mane/ als twee claer lichten / om al die schoone creaturen/ cieraten/ en wonderlijckheden te aenschouwen/ die den aldermeesten heere in sijn huys van de gheheele weerelt ghemaeckt eñ gheordonneert heeft: eñ dat wy gheen ooghen hadden / om al het selue te aensien? Wat soudet baten/ die groote hemelsche lampen en fackelen/ de sonne by daghe/ de mane en sterren by nachte te hebben / om al dat wonderlijck schoon dinck t'aensien/ eñ dat wy al blindt waren?

Wel is dan de ooghe het excellentste des gheheele lichaems. Daerom is oock het ghesichte/ als de Prince van al d'ander sinnen. Ghelijck Sinte Augustijn seght: Oculi ad cognoscendum, inter sensus principes sunt. Hinc etiam, de quocunque sensu loquimur, dicimus: Vide: De ooghen/ om tot kennisse en verstandt van eenighe saecke te comen / die zijn als de princen onder de sinnen. Eñ daer-om altijdts/ sprekende oock van hooren/ riecken/ smaecken/ &c. men ghebruyckt in t'ghemeyne dat woordeken/ Siet. Siet/ hoe wel clinckt dat. Siet/ hoe soet is dat. Siet eens/ hoe dat rieckt. T'is altijdts/ Siet/ Siet: als dienende ouer alle de sinnen / ende als het ghesichte ouer alle d'andere domineerende. *August. Conf li. 10. cap. 35.*

Nu/ om dat de ooghen soo hooghe moesten staen / soo claer / subtijl / en wacker moesten zijn/ om terstondt / oock van verde te sien/ sulcks alst soude noodt wesen in tijdts te sien/ t zij goedt oft quaedt: Soo zijn sy oock dies te teerder/ te delicater / eñ daerom te nauwer bewaert / eñ te beter bewapent. Des-haluen en zijn de wintbrauwen niet alleen van hooghe de ooghen eenighs-sins beschuddende/ maer noch naerder en bequamelijcker de schelen/ de ooghen gheheel ouer-vanghende/ eñ besluytende alst noodt is. Ende daerom en hebben de schelen niet alleen veel langhe haerkens / ghelijckelijck ende dicht / in't ronde/ ouer de ooghen uytstekende / om het vlieghende stof / mugghen / vlieghskens / eñ andere sulcke saecken van daer te keeren: maer die zijn oock soo wackerlijck open eñ toe gaende/ dattet een wonder is. Ende daerom/ niet sonder reden / alsmen den alderkortsten tijdt oft wijle te kennen wilt geuen/ men seght seer wel: Een ooghen-blick tijdts. Standt der ooghen.

Maer men moet weten: ghelijck al dese dispositie / eñ beschicken der ooghen / natuerlijck dient tot bevrijdinghe der seluer / teghen al dat hun hinderen en schaden moght: dattet oock alsoo ontwijckelijck

al is dienende / tot beter wacht ende bewaeren der ooghen / midts haer-lieder perijckel en schadelijckheydt in te mis-doen / alsmen die niet in tijdts af en keert vande ijdelheydt deser weerelt. Ghelijck de Prophete David seyde / tot Godt roepende / eñ ons allen vermanende:
Psal. 118. Auerte oculos meos, ne videant vanitatem: Keert / o Heere / mijne ooghen af / op dat ick de ijdelheydt niet en sie. Van waer ons d'eerste quetse in t'ghesichte (deur curieusheydt te weten van Eua) ghecomen is / eñ daer af / als van ouie / al te samen sijpende ooghen ghecreghen hebben / dat is / uytloopende tot ijdelheydt / dat hebben wy in't xlij. Capitel gheseyt / sprekende vande vijf sinnen. A

Nu dan / de vraghe is / *Wat hy doet, die sijn ooghen niet wel en bewaert*: dat is / die al siet dat hem lust: oock dat de siele schadelijck is. De antwoordt seght / *Dat hy de vensters opent, daer de doodt in-vaert.* B C

Wonderbaer huys. Het gheheele lichaem vanden mensche / is t'huys vande siele. Welck oock het hooft alleen in sy seluen gheheel bewijst. De deure is den mondt: de vensters zijn ooghen / ooren / eñ d'ander sinnen. Want / die zijn al veur seker daer toe / om te sluyten en open te doen / in tijden en in stonden / soomen siet in't recht ghebruyck der seluer. Die ten ontijden sijn vensters oft deure open laet / iae open stelt al willens: wie sal hem claghen / ist dat hy berooft wordt / iae oock op sijn bedde vermoordt? Die doet veur waer onwijselijck / eñ toont daer mede / dat hy sijn stuck niet en verstaet. Alsoo doet hy nochtans / die sijn ooghen niet wel en bewaert / maer de selue laet op staen / als open vensteren / dagh en nacht: soo veel te sottelijcker / hoe de dinghen te meerder en te costelijcker zijn / de siele aen-gaende: die daer deur in't perijckel comen van gherooft te worden: eñ v siele / met al t'huys-ghesin / dat is / met al haer crachten / gratien / deughden / eñ verdiensten / van vermoordt te werden: dat is / onbequaem ghemaeckt te worden / van ten eeuwighen leuen te gheraecken. D

Quintil. Declam. 1. Quintilianus / een Heydensch Orateur / heeft dit wel ghevroedt eñ verstaen / als hy seyde: Vitiis nostris in animum per oculos via est: Den wegh der sonden / om tot onse herte oft siel te comen / die is in de ooghen gheleghen. S. Augustijn noch claerder en naerder t'onsen
August. in Psal. 41. proposte / seght aldus: Oculi sunt fenestræ animæ: De ooghen zijn de vensteren onser sielen. Ende dat de doodt al-daer in climt / soo in de antwoorde staet / dat ghetuyght de Prophete Jeremias claerlijck /
Ierem. 9. segghende: Audite mulieres: docete filias vestras lamentum; & vnaquæque proximum suum planctum: Quia ascendit mors per fenestras nostras: ingressa est domos nostras: Hoort / hoort ghy vrouwen: Leert v dochteren een rouwigh liedt: ende een ieghelijck leere haere naeste een drouigh beclagh. Waerom? Want (seyt hy) de doodt is deur onse vensteren in gheclommen. C

Dat

Dat is een droef heydt / en groote schade/ weerdt datmen een ieghelijck op-roepe / om de selue te helpen beweenen ẽ beclaghen / alsmen deur eenigh ongheoorloft aenschouwen comt tot doodt-sonde in t'herte/deur behaghen oft consent in t'quaedt. Ghelijck onse Heere seyde: Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo: Soo wie een vrouwe aensiet/ met quade *Math.* 5.
E begheerlijckheydt des vleeschs (ghelijck de coninck Dauid Bethsabee aensagh) die heeft oncuysheydt met haer bedreuen in sijn herte. Want als-dan isser eenen dief deur d'ooghen in t'herte gheclommen.

Ende wat schade doet doch de dieftighe sonde van begheerlijckheydt oft andere in t'herte ? Hoort hoe de Prophete Jeremias dies hem voorts elders beclaeght : Oculus meus deprædatus est animam meam: Mijn ooge(seyt hy)och/ mijn ooge/die heeft my vã mijn siele berooft. De doodt der siele/deur de doodt-sonde/die is deur d'oogen in gheclommen/ende heeft al t'schoonste en t'beste wegh ghenomen. *Thren.* 3.
Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia eius. animæ scilicet: Mijnen vyandt heeft sijn handt gheslaghen aen alle lustighe/ ẽ uyt-vercorene dinghen mijnder sielen. Jae heeft my selfs oock van mijn siel berooft. Want die een doodt-sonde doet/die is sijn siele quijt/ ẽ die behoort nu den duyuel toe/diese berooft heeft: ẽ oock als coopman / van v deur sulck een weynigh welluftigheydts / ẽ ghelieuens van uwen eyghen wille afghecocht heeft. *Thren.* 1.

Och/ wel moghen wy dan segghen ẽ roepen metten Wijse-man: Nequius oculo quid creatum est ? Wat isser schadelijcker ẽ argher ter weerelt gheschapen/ dan de ooghe ? Dan / soo moghtmen met rechte sulck eene desolate beroofde siele wel vraghen / dat Jeremias vraeght: Tu autem vastata,quid facies ? Maer ghy/ beroofde/verwoeste en arme siele/ als ghy zijt/wat sult ghy nu voorts gaen maecken? Cùm pinxeris stibio oculos tuos, frustra componêris : contempserunt te amatores tui: Animam tuam quærunt : Wat sult ghy nu gaen voort-stellen ? Dat ghy meynt v ooghen met blancketsel te bestrijcken/ ẽ v wederom op te stellen/ t'is te vergheefs : v boelen en lieuen naer de weerelt/die en beminnen v inder waerheydt niet/maer sy versmaeden en haten v : Sy soecken v siele/ arme/dwase/bedroghene siele. *Eccli.* 31. *Ier.* 4.

Daerom/keert v innewaerts/ende begheeft v tot tranen. Want niet te vergheefs / noch sonder reden / en heeft Godt het selue instrument des ghesichts / oock het instrument der tranen en weeninghen ghemaeckt. Als bequaem en wel weerdt / om sijns selfs misdaedt/ oock deur sijns selfs druck en traenen te castyden. Och/ hoe veel zijnder nu inde helle brandende/ alleen om haer ooghen niet wel bewaert te hebben / oft niet in tijdts met tranen af-ghewasschen die vlecken De ooghen sondighen: de ooghen beschreyden't.

blecken der conscientie/ die sy deur t'ghesichte behaelt hadden! Hoe wenschen die nu/ en roepen/sonder hope van raedt/troost/oft remedie/aldus hun beclaghende: Och oft ick blindt ghebozen hadde gheweest/ oft emmers mijn ghesichte verlozen / met dat ick ter weerelt quam! Och oft ick ten minsten/ mijn ooghen die my soo ontsticht-ten/eñ de oozsaecke van sonden waren / naer den raedt ons Salighmaeckers met op-recht leedtschap/ ende bekeeringhe / uyt ghesteken hadde/eñ als een schandaleus en schadelijck let / van my ghewozpen hadde! Eylaes/het is alf-dan te laete / als den tijdt van sulcke boete en bate veur-by ghegaen is.

Wacht der ooghen. Daerom siet nu toe wie ghy zijt/en bewaert u ooghen wel: op dat u selfs ooghen u niet en leyden noch en brenghen in dien stinckenden helschen poel/ die u van Gode ghegeuen zijn/ als leydf-mannen van uwe weghen / om ter eeuwigher glozie te beter te gheraecken. Het welcke/ op dat u te seckerder ghesckieden magh/volght den raedt van S. Jan/ die hy in sijn openbaringhen aen eenē gaf/ die wel meynde te

Apoc. 3. sien/en nochtans stcke-blindt was. Hy seyde soo: Collyrio inunge oculos tuos, vt videas: Bestrijckt u ooghen met oogh-salue / op dat ghy claer sien moght. Ende op dat ghy niet verde te soecken noch te loopen en hebt/ om te sien waer ghy die soudt crijghen / soo sal ick u hier de Recepte veur ooghen stellen / om die costelijcke salue te maecken. In sulcker maniere / dat sy u diene / soo teghen de gheestelijcke verblindtheydt/ als teghen t'ghebreck eñ letsel der ooghen/

Gen. 29. met de ooghen van Lia/ deur curieusheydt altijdts sijpende/ eñ loopende.

Besunder Recepte, veur de ooghen.

Recepte teghen t'ghebreck der ooghen.

Recipe {
Vande fijghe bladeren/daer Adam eñ Eua veur-schooten af maeckten — een bladt/oft twee.
Vanden sout-steen van Loths huyf-vrouwe — 3. greinen.
Sichemsche weegh-bladeren van Dina betreden — een handt-vol.
Vande nacht-tranen des coninckx David — 3. oncien.
Vande galle van Tobias visch — 1. oncie.

Stampt dese al te samen inden marmeren moztier uwer herten/ metten stamper van t'Cruys Christi: eñ dunckt u / dattet te drooghe valt in t'ghereyden / soo laetter vrij wat van t'sweet uws aenschijns mede in vallen: eñ doet ghy daer oock van u tranen wat toe/

Luc. 22. dies maer te beter. Maeckt u dan een winde oft bandeken / van't cleedt daer de Joden ende boose ghesellen / ons Heerens ooghen mede verbonden: bestrijckt dat met de veur-noemde confecture oft salue/ dick ghenoegh. Nemt dan met eenen vingher een weynigh moire oft slijck / dat Christus om den blinde-man maeckte / eñ strijckt

daer

daer beyde v ooghen mede. Leght/ oft bindt dat bestreken bandeken op die selue: eñ maeckt als-dan een verbondt oft compact met v ooghen: in de teghen-woordigheydt van den heylighen Iob/ als Notaris/ eñ twee ghetuyghen daer by/ Godt eñ v conscientie: te weten dit: Dat ghy niet eens selfs en wilt dencken op eenighe ongheliicke persoon/ tot quaedt/ oft eenighe andere ongheoorloofde saecke/ met verdachten sin/ ende vrijs wils. Doet dat bandeken af naer drij daghen: gaet wascht v in t'badt oft wateringhe van Siloe. Ende ghy zijt versekert/ dat ghy schoon/ claer/ en rechte ooghen sult crijghen/ ooghen der duyuen/ als de bruydt Christi in de Cantijcken toe-gheschreuen worden. Met welcke ooghen/ midts haer onsprekelijcke suyuerheydt/ en suyuerheydt des herten/ ghy ten lesten Godt sien sult. Soo datmen van v/ met alle Godts Heylighen en vrienden/ sal moghen segghen: Beati oculi, qui vident, quæ vos videtis: Saligh zijn de ooghen/ die sien/ t'ghene dat ghy-lieden siet. Ende: Saligh zijn de suyuere van herten: want sy sullen Godt sien. *Cant. 1.* *Luc. 10.* *Matth. 5.*

Nu/ op dat ghy dese droghen/ en crachtighe specien te beter vinden moght/ eñ te gheruster te wercke stelt: soo sal ick v hier oock de ghewesten en plaetsen noemen/ daer sy te vinden zijn/ eñ van daer sy ghehaelt worden. Aen-gaende d'eerste/ dat is/ het fijghe-bladt van Adam oft Eua: dat comt uyt het Paradijs/ vanden gordel en veurschoot die Adam en Eua van fijghe-bladeren maeckten/ siende dat sy naeckt waren/ naer het curieus aensien der ooghen van Eua/ op de verboden vrucht ende boom int Paradijs. De tweede/ te weten die drij greinen souts/ vanden sout-steen van Loths huys-vrouwe/ die comen van by Sodoma: al-waer sy/ teghen t'verbodt des Engels/ uyt curieusheydt/ naer de brandende stadt van Sodoma omsiende/ in eenen sout-steen veranderde. De derde/ te weten/ die weegh-bladeren/ die comen vande stadt Sichem: tot welcke stadt/ Dina Iacobs dochter/ uyt curieusheydt gaende/ om die stadt eñ de vrouwen van al-daer te sien/ wierdt van Sichem den Prince der stadt ghesien/ begheert/ ontschaeckt/ eñ vercracht. De vierde substantie/ die is ghedistilleert uyt de tranen vanden coninck Dauid: daer hy nacht veur nacht sijn bedde mede besproeyde: iae alle nachte wiesch/ naer dat hy sijn ooghen qualijck bewaert hadde/ met Bethsabee de huys-vrouwe van Vrias te aensien/ daer sy haer wasschende was. De vijfde specie/ de galle van Tobias visch/ is/ daer hy mede/ deur des Engels Raphaels raedt/ sijns vaders ooghen eñ verblindtheydt mede ghenas/ beteeckenende de bitterheydt der penitentie. Dien visch wierdt ghevanghen in de strangh-loopende riuiere Tigris ghenaemt. Den mortier/ stamper/ en winde/ oft bandeken/ dat hebb' ick bouen claer ghenoegh ghesept. *Gen. 3.* *Genes. 19.* *Gen. 34.* F *Psal. 6.* *2. Reg. 11.* *Tob. 6.*

De ay-

De applicatie op d'ooghen moet ghescheiden deur een innigh/ levendigh/ ẽn teghenwoordigh over-dencken/ ẽn als bevoelen van alsulcke saecken ẽn ghescheidenissen / die Godt t'onser instructie en remedie heeft laten ghescheiden/en beschreuen worden. De drij dagen/ dat ghy soo verbonden moet wesen/ dat zijn de drij deelen der Penitentie/ Berouw/ Biechte/ en Voldoeninghe. Daer helpt v toe het
Ioan. 9. slijck dat Christus van sijn speecksel en aerde maeckte : te weten/ de goddelijcke hoogheydt/ en menschelijcke verworpentheydt Christi: d'eerste uytten hoofde van bouen dalende/ d'ander van beneden vander aerden op-ghenomen : ende beyde een maeckende/ soo die twee Naturen in Christo eenen persoon maecken. Het wasschen in Siloe dientter oock toe : want Siloe is te segghen/ Missus, Ghesonden: D'welck is Christus / die tot onser salligheydt uytten hooghen hemel
August. ghesonden is gheweest. Soo S. Augustijn uyt dien wel seght: Nisi enim ille fuisset missus, nemo nostrûm esset ab iniquitate dimissus: Want/ waer hy niet ghesonden/ niemandt en waer van sonden ontbonden. Sijn passie is ons badt van Siloe/ waer in wy vande smetten onser sonden ghewasschen worden : niet alleen eerst-mael in't doopsel/ maer oock na-maels in de biechte/ ẽn in wat manieren dat wy deur sijn lijden gheholpen worden.

Ick hebbe Iob veur ghetrouwe Notaris gherecommandeert/ van't compact dat ghy met v ooghen maecken moet. Want dat
Iob 31. heeft hy selt eerst soo ghedaen: Pepigi fœdus cum oculis meis; vt ne cogitarem quidem de virgine : Ick heb met mijne ooghen een verbondt ghemaeckt / dat ick selfs niet eens dencken en soude van eenighe maeghdt. De ghetuyghen (seyd' ick) zijn/ Godt ẽn v conscientie. Want die sullen v oock alleen ghetuyghen wesen in't oordeel/ van al v doen en laten. Ghebruyckt dese Recepte/ ende remedie / ẽn ghy sulles v beloven: want/ Probatum est: Het is gheproeft/ ẽn goedt bevonden teghen de schadighe sonden der ooghen.

Hoe behoorden de Christenen dit te bate te nemen / aenghemerckt dat somtijdts de Heydensche Philosophen/ uyt een liefde der manierlijcke sebaerheydt/ ost oock alleen uyt een ijdel glorie/ hun ooghen soo
Philostr. in Soph. nauwe bewaert hebben ! Men leest van eenen Iseus Sophista verkent : soo hy sijn ionckheydt in alle wulpscheydt over-ghebraght hadde / als hy nu te manne ghecomen was / is soo haest verandert/ dat hy een ander mensche scheen te wesen. Soo daer eens een vrouwe veur-by gingh/ wierdt hy van sijnen mede-maet ghevraeght/ ost hem niet een schoon vrouwe en docht te wesen? Hy antwoorde: Desij laborare ab oculis: De oogh-wee is met my al vergaen: daer ben ick al af ghenesen. Te kennen gheuende / dat die quellinghe en curieuse sieckte der ooghen vergaen was. Als oock van lust der leckernye:

nije: Jck heb (seyt hy) in Tantalus hof ken ghenoegh ghewerst, dat is: T'is al ghenoegh sot en begheerlijck gheweest/ in saecken die't hert vanden mensche niet versaden en connen. Want Tantalus/ soo de Poeten versieren/ moet dien vloeck en pene lijden/ dat hy omtrent een vloeyende water/ en schoone appel-boomen staet/ altijdts naer d'een en d'ander grijpende/ en niet crijghende: de bedrieghelijcke ghenoeghte des weerelts beteeckenende. *Ouid.*

De curieusheydt der ooghen moet wel gade gheslaghen zijn/ om die te beteren/ elck in sy seluen veur al/ en dan oock in de ghene daermen last ouer heeft. Soo Alexander Magnus/ de dochters des coninckx Darij/ metten anderen ghevangen hadde/ hy groettese met ten ooghen nederwaerts gheslagen/ en dat seer selden/ hem van hunne schoonheydt bevreesende: segghende tot sijn familieren: Dolores oculorum sunt Persicæ puellæ: Dese dochters van Persien zijn ooghpijnen en smerten. Daerom niet te verghecfs en salder bitter weedom en pijne der ooghen in de helle wesen/ veur de ghene die de selue hier niet wel en bewaren/ oft met remedie en verbeteren. *Plutarch. in vita Alexandri.*

Waerom dan/ en heffen wy niet lieuer onse ooghen ten hemelwaert/ eens-deels om alsoo het perijckel der ooghen te ontgaen/ ten anderen oock/ op dat t'herte leere ten hemel-waert trecken/ daer't siet dat de ooghen haer gheerne keeren. Soo moght het gheschieden/ dat wy ten eynde met Seneca segghen souden: Quàm iuuat inter sidera ipsa vagantem diuitum pauimenta ridere, & totam cum auro suo terram! Och hoe ghenoeghlijck ist my/ inden hemel spacierende/ de paueyselen en paleysen der rijcke te versmadē/ en gheheel aerdrijck met al sijn schatten en goudt! *Seneca.*

Ende waerlijcks/ soo behoordet te wesen/ de ooghen daer-waerts streckende/ daer d'wit onser salighheydt te gheraecken is. Maer om dat het cranck ghesicht onser herten hem verschrickt/ in d'aen-sien van soo hooghe hemelsche dinghen: daerom heeft onse Salighmaecker dien hemelschen schat/ als een onweerdeerlijcke peerle/ ons hier opder aerden/ inden acker der H. Kercke te vinden ghegeuen.

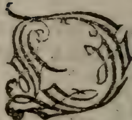
Ghebedt tot bewaernisse der ooghen.

GHy hebt/ o Christe Jesu/ uwe ghebenedijde ooghen laten verbinden: te kennen gheuende/ wat onse ooghen v al weedom en smerte doen: gheeft my de gratie/ dat ick mijne ooghen soo bewaren en wel ghebruycken magh: op dat sy eens aenschouwen moghen/ dat noyt ooghe ghesien/ noch oore ghehoort en heeft/ noch opt herte en heeft connen begrijpen: t'welck ghy selue zijt in v glorie. Amen.

CAP. LXVII.

Die't swijgen niet en acht, noch op sijns mondts toeknopen:
Die doodt sijn eyghen wacht, en stelt de stadt wijdt open.

Wacht des mondts, noodelijck

En sin vande vraghe is / Wat hy doet / die opt toe- A
sicht sijns mondts niet en acht. Dat is/ hoe onwijse-
lijck en schadelijck dat hy hem draeght. Dese toe-sicht
en wordt niet alleen verstaen in t'spreken / maer oock
in't eten/drincken/eñ al dat den mondt aengaet. Soo
magh die sententie des Wijse-mans verstaen worden/ als hy seght:
Prou. 13. Qui custodit os suum, custodit animam suam: Die sijnen mondt wel
bewaert / die bewaert sijn siele. Alsoo hebben wy in t'veur-gaende
Capitel ghesyt/ vande wacht eñ bewaernisse der ooghen. Anders/
dan dat de ooghen de vensters gheheeten werden / van dit huys
daer de siele in woont / eñ den mondt magh beter by de deure ghele-
ken wordē/oft de stadt-poorte. Als dese niet wel bewaert en wordt/
soo is de stadt verloren / ten tijde van belegh : want de vyandt can B
aldaer incomen.

Toe sicht in t'spreken. Dat dese cleyne acht en wacht van dese poorte deur t'spreken / soo C
schadelijck en sorghelijck is / dat hebben wy in't langhe eñ in't breede
bewesen in't lij. Capitel. Daerom en will'ick hier maer een claere
sententie by brenghen uytten Wijse-man / daer het tweede deel deser
antwoorde uyt genomen is: te weten/ dat sulck een de stadt opē stelt/
Prou. 25. iae oock de vesten te neder worpt: Sicut vrbs patens, & absque murorum ambitu ; ita vir, qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum: Ghelijck een stadt die open staet/ eñ sonder vesten oft mueren
in t'ronde light: alsoo ist van eenen mensche / die in t'spreken sijnen
moedt niet bedwinghen en can. Wat moghten wy claerder bewijs
hebben/ volgende d'antwoorde/ aengaende de cleyn acht des mōdts
in t'spreken?

Nu laet ons sien / hoe d'ander deel der antwoorde gheschiedt : te
weten/ dat hy de wacht doodt: meest in quaede toe-sicht sijns mōdts D
in ouer-daedt en gulsigheydt. Want het moght gheschieden/ dat de
stadt bewaert can worden/ al stonden de poorten open : ghelijck sy
ghemeynelijck s'daeghs open staen : behoudens datter goede wacht
zij/ die toe-sie watter gaet oft comt. Maer / de stadt open stellende/
eñ de wacht verslaende / die stelt veur-seker sijn stadt in hasart / iae E
als verloren/ in tijde van orloghe eñ verraderije.

Iob 7. Ons leuen en is niet anders dan eenen gheduerighen strijdt / en
tijdt van verraedtschap: ende daerom moet de mensche wel als een
verloren

Quid facit, indomito frenum qui reſpuit ore?
Vrbem aperit, cæſiſq; vocat cuſtodibus hoſtem.

Die tſwyghen niet en acht, noch op synen mondt te toeknopen?
Die doodt ſyn eyghen wacht, en ſtelt de ſtadt wydt open.

Qui par trop debouche, Sa peu ſaige bouche, Eſt-il bien muny?
Sans porte, ſans garde, Sa ville il hazarde, A tout ennemy.

verlozen stadt zijn / als die open light/en gheen wacht en heeft / iae niet een arm schildt-wacht. Daerom ist de pijne weerdt te verstaen/ wanneer en hoe dat dit ghesehiedt/ t'ghene dat de antwoorde seght. In t'generale / als-dan stelt ghy de stadt open/ en doodt de wacht: niet alleen met al te sprekcn dat u lust / sonder weder-houdt uwer
F tonghen en moedts: maer oock/als ghy in d'eten en drincken gheen toe-sicht noch mate en houdt: maer eet en drinckt van bouen neder-waert (soomen seyt) als ghy wilt/soo ghy wilt/ daer ghy wilt/ soo veel als ghy wilt/ en al dat ghy wilt: volghende den quaden lust uwer bedoruen nature/eñ sinnelijcke begheerlijckheydt. sonder eenigh gade slaen / oft het vriendt oft vyandt is/dieder uyt eñ in gaet : oft goedt oft quaedt is/datmer uyt oft in voert: en sonder alsulck ondersoeck/ alsmen in frontier-steden (namentlijck by tijden van orloghe) pleeght scherpelijck t'onder-houden. Binnen dien/ ghy wordt sat en droncken: ghy valt in slaep der sonden/deur gulsigheydt/ dronckenschap/eñ alder-hande ouer-daedt/die mettē monde/ tonghe/ en kele pleeght te ghesehieden. Eñ eylaes! de reden/de sinnen / de memorie/ verstandt/schaemte/sorghe/kennisse/en vreese Godts / conscientie/ en al dat de wacht moest houden/dat werdt al van den soeten smeeckenden vyādt der gulsigheydt verslagen/ eñ t'eene-mael versmacht. Eñ soo u stadt (de welcke ghy self zijt) daer ghy heer en bewaerder af ghestelt zijt/van den opperstem heere der heeren/ die comt in d'upterste desolatie eñ verwoestinghe/ by ghebrecke van goede wacht en toesicht. Sy werdt voorts van alle hemelsche rijckdommen en schatten berooft: ende al de inwoonende deughden en gratien / als borghers der seluer stadt / vermoordt/ oft eens-deels tot een sondighe slauernije ghebraght.

Toesicht in eten, en drincken.

De vvacht verslagen.

Dan maghmen metter waerheydt t'uwaerts segghen / dat de
A Prophete Ieremias seght: De Prince der cocken heeft Hierusalem ghedestrueert en verdoruen. D'welck S. Gregorius seer wel bedicdt t'onsen proposte/segghende : Den buyck is dese prince: wien van de cocks groote sorghe en dienst bewesen wordt : op dat hy leckerlijck met spijse en dranck versaedt worde. Hierusalem dat zydy self / als ghy (soo't een goedt Christen mensche betaemt) in u herte en conscientie / ruste en peys met Gode ghevoelt en siet: gheen merckelijck wroeghen hebbende van contrarie. Laet dan soberheydt en Godtvruchtigheydt de wacht houden/eñ scherp toe-sien / wat deur t'sprekcn ten monde als ter stadt uyt-gaet/ eñ watter deur d'eten en drincken in-gaet/ oft in-ghedraghen werdt. Ende dit al/volghende t'vermaen van hem / die deur den waeckenden hane-craey te wijser ghewordcn is/ eñ toe-siender ouer al ghestelt is. Weest sober eñ waeckt. Die niet sober en is/die is qualijck ghestelt om waken. Want u-lie-

Ierem. 5. secund.70. 4.Reg.25. Greg.part. 2.P.st.

1.Petr.5.

deren brandt/den duyvel/die loopt rondt-om / als eenen brieschen-den leeuw: soeckende wie hy verslinden moght. Soo vermaent ons
Math. 26. oock onse Heere selve ghebenedijdt: Vigilate & orate: Waeckt ende bidt. Want soo wy in eenen gheduerighen strijdt zijn / soo isser oock een gheduerighe wacht en toe-sicht van noode.

En dan/alst hier al een eynde nemē sal/ die ghetrouwe besitters eñ regeerders haerder stadt sullen gheweest hebben / die sal de coninck Christus Jesus/(van wiens handt sy liedē den last en gouvernement
Luc. 19. ontfanghen hadden)veur hun ghetrouwigheydt/ gestadigheydt / eñ goeden dienst/ veur heerlijcke vergheldinghe/stellen/last/macht / en heerschappije gheven/over thien steden. dat is/die sal hy in versekerde possessie stellen van gheheel hemel-rijck. In d'welcke zijn/ die neghen chooren der Engelen/ eñ veur den thiensten choor/ t'ghetal der Heylighen: als thien steden. Eñ sullen als-dan / als dominateurs wesen met Godt/ over hemel eñ aerde: veur dat sy hier / over een soo cleyn arm stedeken (dat is/over hun selven)soo goede sorge sullen ghedragē hebben/om dat in d'midden van alle vyanden te bewaren.

Om te toonen / wat het aen heeft / sijnen mondt wel te bewaren aengaende het spreken / will'ick hier een exempel oft twee by bren-
Brus. lib. 6. cap. 6. ghen/in eens eñ in anders. Wy lesen van eenen Carco/die seer clappe-righ was: soo dien eens tot Isocratem quam/een Orateur/om hem te besteden/dat hy hem leerē soude. Seer wel/seyde Isocrates/maer ghy moet my dobbelen loon gheven : eens-deels om u te leeren wel spreken/eñ d'ander deel om u veur al te leeren swijghen. Te kennen gheuende/dattet niet minder const en is / wel te connen swijghen/
Plutarch. in Regum Apopht. dan wel te connen spreken. Eenen anderen clappaert / wierdt seer wel en cluchtigh vanden coninck Archelaus betaelt. Dat was een barbier/die midts sijnen clap en rel/hem wel soude in t'scheeren misgaen hebben. Als die den coninck Archelaum scheeren soude / soo vraeghd'hy hem : Hoe begheerdy gheschoren te zijn/ heer coninck? Silendo; inquit: Al swijghende/ seyt hy: sonder veel sprekens. Te kennen gheuende/dat veel snaps hebben / en sijn dinghen wel doen/ qualijck te samen staen.

Plutarch. Die van Lacedemonien hadden veur costuyme / als sy ter maeltijdt vergaderden/ die daer de oudste was / die toonde een ieghelijck de deure/segghende: Per has nullus egreditur sermo: Gheen sprake en magh hier uyt gaen. Soomen nu seght: Dat blijft hier ghesept. Maer uytnemēder is der Christenen sede/als die dit spreek-woordt/ niet op de deure des huys / maer des mondts nemen/eñ onder-houden: Toe-siende/datter niet uytten monde en gae / van al t'ghene datter dient ghesweghen. Volghende t'segghen des Wijse-mans:
Prov. 15. Die sijnen mondt bewaert/ die bewaert sijn siele.

Om

Om dit wel te leeren en t'onder-houden/ soo droegh Agathon drij jaren lanck eenen steen in sijnen mondt. Eñ Paulus Simplex / een slechte vraghe/ oft Christus veur de Propheten was / bevolen zijnde met swijghen te versoenen/ heeft drij iaer lanck ghesweghen. *Maru'. lib. 4. cap. 6.*

Pambo/ een ander Religieus/ willende eerst wel leeren/ eer hy soude spreken oft preken: veur d'eerste lesse/ hoorende upt den Prophete David in sijnen 38. Psalm: Dixi custodiam vias meas, vt non delinquam in lingua mea : Ick hebbe ghesept : Ick sal mijn weghen wel gade slaen/ op dat ick met mijn tonghe niet en misdoe. Dit ghehoort hebbende van den meester : Ick hebs ghenoegh/ sept hy/ veur dese reyse : als ick dit metten wercke sal vol-braght hebben/ dan sal ick de reste voorts leeren. *Hist. tripart. lib. 9.* *Psal. 38.*

De religieusen van't Tabernaensche clooster/ onder dẽ Abt Amos/ die waren tot duysent en vijf hondert/ in ghetale : ende nochtans/ ten tijde van silentie/ dat is/ datmen't stil-swijghen houden moeste/ soo was daer sulck een stillighepdt/ dat alsser iemandt (meest eenigh vreemdelinck) in quam / men soude ghesept hebben/ datter niet eenen mensche binnen en was. Die heylighe mannen / wisten t'perijkel van t'spreken / eñ daerom hielden sy soo scherpe wacht aen dien cant eñ stadts poorte. Eñ wy en achtent al niet met allen : Ende daerom (ist te duchten) wordt onse stadt van die sijde soo dickmael verraden. *Marul vt supra.*

Aengaende de wacht des mondts in d'eten eñ drincken/ midts dat wy van sulcks in't lxv. Capitel ghesproken hebben/ soo en sal ick hier maer sommighe exempelen noemen/ als wel bekent. Adam en Eva hebben vanden eersten quade wacht ghehouden : want metten appel/ is al ons qualijck-vaert/ in siel en in lichaem / mede binnen gheslopen. Esau is van sijn erf-deel eñ eerste recht berooft gheweest/ sijnen mondt teghen gulsighepdt qualijck bewarende. De Israeliten/ om den vleesch-pot wenschende / eñ vleesch begheerẽde inde woestijne/ hebben't oock al qualijck ghemaeckt. Den angst ende sorghelijckhepdt van desen inganck/ magh ons daer aen kennelijck wesen/ dat by nae alle sieckten deur den mondt in d'lijf comen. Maer / dat de doodt eñ den vyandt onser sielen al dien wegh onse stadt in nemt/ dat is het claghelijckste van al.

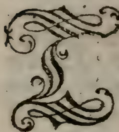
Ghebedt tot bewaernisse des mondts en tonghe.

O Schepper alder creaturen / die den mondt tot uwen lof/ ende voetsel van lichaem en siele gheschapen hebt : maeckt dat ick die soo bewaren magh/ datter niet / noch upt noch in en gae/ dan dat uwen goddelijcken wille behaghelijck is. Amen.

CAP. LXVIII.

VVie staet, met alder vreughdt, meest in Gods goedt behagen?
Die hem in alder deught, ootmoedelijckst can draghen.

Hebr. 11. 'Is seker dattet onmogelijck is/ sonder gheloove Gode te behaghen/ soo den H. Apostel Paulus seght: maer bouen dien ist van noode/ oock deughdē eñ goede wercken daer by te hebben: op dattet zij/ ghelijck den seluen Gal. 5. Apostel seght: Fides quæ per charitatem operatur: Een gheloof/ t welck deur de liefde werckt. Sulck eē werckende gheloove/ eñ de mensche die sulck een gheloove heeft/ is Gode 1. Cor. 13. behaghelijck. Anders/ al hadt ghy een goedt eñ op-recht gheloof/ oock soo sterck dat ghy berghen versettet/ hebt ghy gheen liefde/ dat is/ en werckt ghy naer v gheloof niet/ soo en ist al niet/ soo en zijt ghy oock selue niet met allen/ eñ soo en cont ghy Gode niet behagen. Soo S. Paulus dit al sterckelijck betuyght/ op sy seluen sprekende. Voort Rom. 8. seght hy noch elders hier toe dienende: Qui in carne sunt, Deo placere non possunt: Die inden vleessche zijn/ dat is/ nae den vleessche leuen/ die en connen Gode niet behaghen. Maer die deur d'op-recht gheloof haer lichaem/ Gode/ tot sijnen dienste/ als een leuende offerhādē Eph. 5. op-offeren/ die hem als eenen soeten reuck zijn: die behaghen hem.

Daerom vermaent de Wijse-man een ieghelijck/ seer wel/ om den Eccli. 30. Heere te behaghen/ deur een deughdelijck leuen/ segghende: Miserere animæ tuæ placens Deo, & contine: & congrega cor tuum in sanctitate eius: Hebt mede-lijden op v selfs siele/ eñ maeckt dat ghy Gode behaeght/ v van alle quaedt weder-houdende: eñ vergadert v herte in sijne heyligheydt. Al oft hy segghen wilde: Stelt v herte op Godt/ eñ dat een heyligh goddelijck leuen den schat uwer herten zij: soo sult ghy Gode behaghen/ eñ sult v siele groote bermhertigheydt bewijsen. Dat is dan seker/ om Gode te behaghen/ datmen veur al het waerachtigh gheloof hebben moet: eñ de deughden daer by/ als de vruchten spruytende uyt haren wortel: soo dat hy Gode niet behaghen en can/ wien d'een oft d'ander ghebreckt van dese twee.

Ootmoedigheydt in deughden, Gode behaghelijck. Nu/ de vraghe houdt meer in/ dan/ hoe en waer mede men Gode behaghen magh: want sy vraeght: Wie staetter meest in Godts behaghen? dat is: Wie staetter best in sijn gratie/ van al die hem behaghen: eñ wie zijn veur al/ sijn naeste vrienden/ eñ liefste kinderen? De antwoorde seght: Die haer in deughden ootmoedelijckst draghen. dat is/ Die/ bouen dat sy in deughden eñ heyligheydt van leuen uytnemen/ oock bouen dien haer seluen cleyn achten/ iae verachten: soo

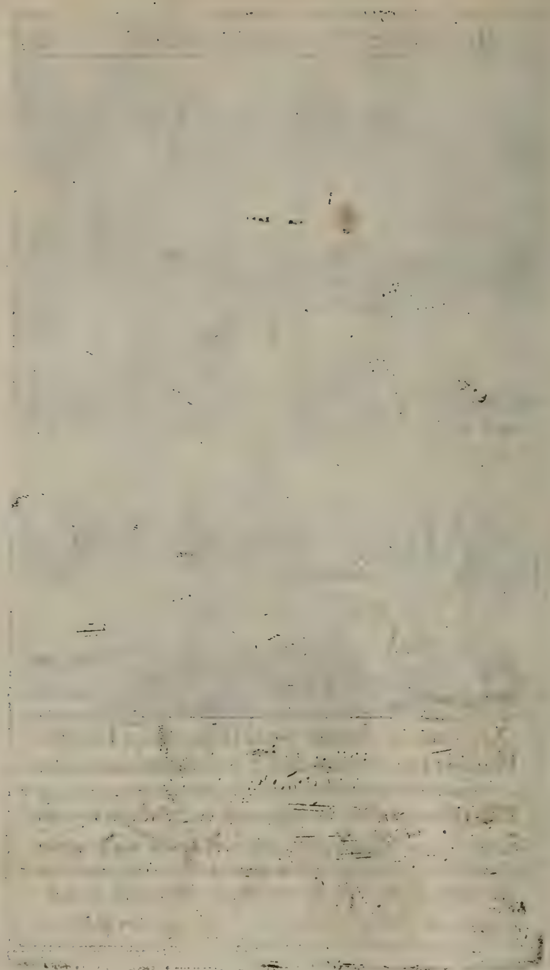
vele

Quis meruit ſummo penitiſſimus eſſe Parenti?
Plurima cui Virtus dedit vt ſit humillimus idem.

Wie ſtaet, met alder vreucht, meeſt in Godts goet behaghen?
Die hem in alder deucht, ootmoedelyckſt van draghen.

Qui merite d'eſtre, Chery du grand Maiſtre, Mignon du treshaut.
Qui le moins l'offence, Qui fait bien, et penſe, Que rien ne luy vaut.

vele te minder ghevoelen van hun seluen hebbende / en haer dies te ootmoedelijcker draghende / hoe sy heyligher en volmaeckter van leuen zijn.

Dit al / volghende de leeringhe des Wijse-mans: Quanto magnus es, humilia te in omnibus: Hoe ghy meerder zijt / draeght v soo veel te ootmoedigher in alle dinghen. Want / al hadde iemandt alle de heylighevdt des weerelts : dat is / die-men opder weerelt hebben moght : ende al dede hy wonderlijcke teeckenen en mirakelen : ende al waer hy veur alle menschen de deughdelijckste ghereckent / als eenen spieghel van volcomene godtvruchtigheydt en perfectie: ist saecke nochtans / datter eenigh eyghen behaghen / ydel glorie / oft eyghen laten duncken van sulcks te wesen (anders dan uyt goede bekentsaemheydt / en behoorlijcke danckbaerheydt / van Godts gauen en gratien) soo valt daer mede al die groote heyligheydt in d'asschen. Ecch. 3.

Dit seght Judith seer wel / in haer ghebedt: Superbi ab initio non placuerunt tibi: sed humilium, & mansuetorum semper tibi placuit deprecatio: De hoouerdighe (o Heere) en hebben noyt in v behaghen ghestaen : maer t'ghebedt der ootmoedighe en sachtmoedighe / heeft v altijdts wel aen-ghestaen en behaeght. Ende / wat wonder ist ? Want / ghelijck den hoouerdighen mensche / hoe hy daer in den vyandt ghelijcker wordt / en naerder bestaende : hoe hy oock met eenen voorder en vremder van Godt werdt. Alsoo ter contrarie / den ootmoedighen / hoe hy deur sulcks meer en meer den vyandt onghelijck wordt / hoe hy naerder en naerder Godt comt. Soo dat Godt den hoouerdighen mensche / als sijnen vyandt / teghen staet: ende den ootmoedighen altijdts meer gunste bewijst / en gratie toe-seyt. Judith 9.

Dit ghetuyghen ons seer claerlijck ende ghelijcksamelijck Sinte Peeter en S. Jacob : Deus superbis resistit: humilibus autem dat gratiam: Godt weder-staet de hoouerdighe menschen : maer d'oot- 1. Petr. 5. Iac. 4.
A moedighe gheeft hy gratie. Ghelijck Mardocheus / naer sijn ver- Hester 6. & 7.
B ootmoedinghe / gheeert en verheuen is gheweest: ende ter contrarie / dien hoouerdighen Aman vernedert / en aen sijns selfs galghe opghehanghen / die hy veur Mardocheum hadde doen rechten. Ende dit volghende de sententie ons Heeren / die niet lieghen en magh : Qui se exaltat, humiliabitur : Et qui se humiliat, exaltabitur : Die hem ver- Luc. 14.
C heft / die sal vernedert worden : En die hem vernedert / die sal verhe-
D uen worden. Soo is die alder-ootmoedighste maeghet Maria ten hooghsten verheuen / die haer ten ootmoedighsten ghedraghen hadde : en dien hoouerdighsten Lucifer ten diepsten vernedert / die hem ten hooghsten hadde verheuen.

Dit leert ons oock seer bevalligh S. Gregorius t'onsen propooste: Humiles, dum se deiiciunt, ad Dei similitudinem ascendunt: Als d'ootmoe- Greg. in Past.

d'ootmoedighe haer seluen ten neersten verworpen / dan climmen sy op tot Godts ghelyckenisse. Eñ dat sulcke Gode best behaghen / die hun in deughden ootmoedelijckst draghen / dat is verseckert ende bevestight / deur dat Christus selue sulck een conditie / als de beste / eñ Godt sijnen vader aenghenaemste / in sijn leuen aenghenomen ende verkoren heeft. Hier van sprekt seer claer S. Bernardt / als in het

Bernard. selue seer herfvaren zijnde. Hy seght soo: Semper solet esse gratiæ diuinæ familiaris humilitas: Ootmoedigheydt is Godts gratie familier eñ ghemeynsaem. Soo moeten dan de deughdelycke ootmoedighe menschen met Gode seer familier eñ ghemeynsaem zijn. Het welck een seker teecken is / dat sy besonder in sijn gratie en behaghen staen.

Dit accordeert al seer wel mett'ghene dat de Prophete David

Psal. 37. seght: Quoniam excelsus Dominus, & humilia respicit, & alta à longè cognoscit: De Heere is hooghe / en de nedere ootmoedighe dinghen siet hy van by: eñ de hooghe hoouerdighe siet hy van vers. Soo moet dan de ootmoedigheydt Gode naer bestaen / seer behaghen / eñ een wonderlijcke ghemeynschap met de opperste hoogheydt Godts hebben: deur welcke sy hem in d'alder-hooghste te naerder comt / hoe sy haer meer al-hier vernedert. Daerom seght S. Gregorius met eenen woorde: Wilt ghy daer toe comen / tot die opperste hoog-

Gregor. Sermon. in Quadr. heydt / eñ wel-behaghen Godts? Humiliare, & apprehendisti: Verootmoedight u (seyt hy) en ghy hebbet vast. Dit ghetuyght oock

Ambros. S. Ambrosius met dese woorden: Quisquis cupit diuinitatis tenere fastigia: humilitatis ima sectetur: Soo wie de hoogheydt der goddelijcker maiesteyt en glorie begheert / dat hy de nederheydt en t'diepste der ootmoedigheydt soecke. Ende siet eens / hoe ghelijckelijck dat

Bernard. S. Bernardt sprekt: Vis capere celsitudinem Dei? cape priùs humilitatem Christi: Wilt ghy Godts hoogheydt grijpen en verkrijghen? aenveerdt eerst d'ootmoedigheydt Christi.

Welcke sententien / redenen / en manieren van spreken ons claerlijck vertoonen / dattet niet ghenoegh en is / om Gode te behaghen / datmen bouen d'oprecht gheloove goedt zij / vele deughden en goede wercken hebbe: maer datmen daer by in besonderheydt ootmoedigh

Greg. 21. Moral. moet wesen: Want ootmoedigheydt vergadert en bewaert al dat goedt is. Ende des-volghende / soo wie hem in deughden alderootmoedelijckst draeght / die behaeght Gode aldermeest.

Dit sullen wy al met dese sententie van Sinte Hieronymus opsluyten eñ seghelen / als daer't al in begrepen is / ende vast beset. Hy

Hieronym. seght aldus: Nihil est, quod nos ita, & hominibus & Deo gratos facit; quàm si vitæ merito magni, & humilitate infimi simus: Daer en is niet (seyt hy) dat ons veur Godt / en veur de menschen / soo behaghelijck

haghelijck maeckt: dan dat wy in verdiensten der deughden groot en hooghe zijn: maer nochtans cleyn en d'alder-minste deur ootmoedigheydt.

Nu/ wie dat dien is/ende wie daer van seker kennisse heeft / ende deur sulcks oock alleen recht vonnis gheuen magh / te weten Godt alleen/ dat volght in't naeste Capitel.

Om dese hooghe lesse vande diepste ootmoedigheydt ter weerelt kenbaer en prijselijck te maecken/ soo is Christus ghebenedijdt/ den eenighen eñ eeuwighen sone Godts ter weerelt ghecomen: eñ heeft hem van dese nieuwe Philosophie school-meester ghemaeckt. Ons allen tot hem roepende / eñ tottet aen-nemen deser saligher leeringhe verweckende: Venite ad me omnes: & discite à me, quia mitis sum, & humilis corde: Comt alle tot my/eñ leert van my/ dat ick sachtmoedigh/eñ ootmoedigh van hertẽ ben. Maer wy zijn al vele quade discipulen: wy en connen ons eerste cruysken A niet wel onthouden. *Matth.11.*

Eñ daerom/ niet te vergheefs en wierdt de keyser Heraclius vanden bisschop van Hierusalem Zacharias vermaent: soo hy met het Cruys Christi ghelade gingh / om dat selue naer den bergh van Caluarien te draghen / ende daer te verheffen: eñ costelijck ghecleedt zijnde / niet en coste mettet Cruys deur de poorte voorts-gaen: soo seyde hem den bisschop: Siet toe / heer keyser / dat ghy by auonture met dese costelijcke keyser-cleederen/in't draghen van't H. Cruys Christi/ niet ghenoegh de armoede/ ende d'ootmoedigheydt Christi naer en volght. In teecken van dies/ de keyser/ sijn costelijck habijt uyt-schuddende/eñ een slecht cleedt aen-treckende/ heeft de reste van den wegh bloots voets lichtelijck vol-braght. *Paul. Diac. lib.18.* Cruys verheffinghe.

Wie en soude dan niet gheerne de lieuereye aen-nemen/deur welcke Christus de sijne sonderlinge onder-kent/ eñ/als deur sulcks hem ghelijck wesende/ veur sijn naeste vrienden houdt?

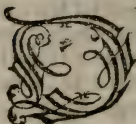
Ghebedt om ootmoedigheydt te crijghen.

De hoouerdighe (o ootmoedighste Jesu) en hebben v noyt te sinne ghestaen: maer in d'ootmoedighe hebt ghy behaghen: gheeft my/dat bidd' ick v / de deughdt der ootmoedigheydt: op dat ick op dien grondt een huys der deughden stichten magh/wiens opperste tot inden hemel come. Amen.

CAP. LXIX.

Hoe veel oft luttel ist, van elcken mensch vvaerachtigh?
Niet min oft meer (die't vvist) dan soo Godt vveet almaghtigh.

Godt kent de beste, alleen.

Dits een wonderlijcke vraghe / die tendeert en treckt A tot het wijderen (soomen seyt) oft wijsen van dat sotsinnigh proces eñ ghedinghe / d'welck opt inde weerelt ghewee st heeft onder de menschen / eñ d'welck nu ten onsen tijden / meer roert dan opt. Een ieghelijck pretendeert eñ vermeet hem / niet alleen dat hy wat is / oft alsoo goedt als een ander: maer oock dat hy beter wilt wesen dan een ander. Soo dat die steckende begheerlijckheydt / van de beste / de meeste / oft de wijste te zijn / niemandt by nae ongequolen en laet: maer roept en stoot een ieghelijck op / oock daer cleyn stoffe / middel / oft oorsaecke is / van eenighe sulcke verwaentheydt / verheffinghe / en groot achten sijns selfs.

Elck vvilt de meeste vvesen.

Want / niemandt en is soo verworpen / noch soo onbegaeft van gratie oft gauen / naeder siele / lichame / oft fortune des weerelts / oft hy en laet hem duncken en veur-staen dat hy wat is. Daer nochtans den H. Apostel Paulus seght: Si quis existimat se aliquid esse, cùm nihil sit; ipse se seducit: Ist saecke dat iemandt hem laet duncken / dat hy wat is / daer hy nochtans niet en is / die bedrieght sy seluen. Daerom S. Jacob heet de sulcke ijdele menschen: O homo inanis! O ghy ijdel mensche als ghy zijt! Want / alsmen niet alleen het uytwendigh schijn / maer oock de saecke van binnen insiet soo sy is: dan bevindtmen dattet al een schijn sonder zijn is.

Gal. 6.

Iac. 2.

Toet-steen van elcks vveerde.

Daerom leert ons S. Paulus / ter veur-noemder plaetse / waer aen men bevinden magh / wattet van ons waerlijcks is: dat is / waer aen datmen de monster moet nemen / om t'goedt te kẽnen. Hy seght soo: Opus autem suum probet vnusquisque: Dat een ieghelijck sijns selfs werck wel besie en beproeue. Te kennen gheuende / dat uyt sulcke toetse en preuue / de rechte kennis vanden mensche te halen is: eñ niet uytten toogh oft schijn. Alsoo seyde Godt tot Samuel / als hy ghecomen was om Dauid in't midden van sijn broeders Coninck te saluen: De mensche aensiet t'ghene dat hem veropenbaert / eñ uytwendelijck vertoont: maer de Heere die insiet het herte. Daer light de op-rechte weerderinghe.

Gal. 6.

1. Reg. 16.

Nu / de menschen dat daer latende / aenmercken hun seluen uytwendelijck / en spieghelen hun in d'ooghen der menschen: eñ der-haluen achten sy hun groot en bouen ander. Dat maeckte de Apostelen B dick-

Quantulus aut quantus iusto est examine quisque?
Tantulus aut tantus, quantus stat lance Tonantis.

Hoe veel off luttel ist, van elcken Mensch waerachtich?
Niet min off meer (diet wist) Dan soo Godt weet almachtich.

De combien est bonne, Chacune persone, En ce nostre lieu?
Elle est tousiours telle, Et point autre qu'elle, Est aux yeux de Dieu.

dick-mael twistigh / als noch leerlinghen / eñ seer onvolmaeckt wesende / noch niet verlicht. Daerom wast altijdts te vraghen en te claghen: Quis eorum videretur esse maior: Wie van hen-lieden de meeste was. dat is: weerdiger / hoogher van state / eñ bequamer om oock bevel te hebben ouer d'andere. Dit's den tweeden graedt van dese sotheydt: niet alleen hem laten veur-staen in sy seluen / dat hy wat is / eñ voorts andere laten wesen / dat sy zijn / oft moghen werden: maer noch meer oock die quellinghe van sinnen te hebben / van meer te willen zijn dan andere: eñ ouer sulcks / hem seluen op-heffende / ende andere verminderende en verdruckende. Luc.22.

Dese malle fantasie comt in twee manieren: oft dat iemandt alleenlijck dat soo uyt sy seluen imagineert ende vermoedt / uyt eenigh aenmercken van iet / dat hem in sy seluen behaeght: oft dat oock andere mẽschen sulck een gevoelen van hem hebbẽ / eñ hem veur sulcks rekenen. Op dese twee pijpen / danst al de verwaentheydt / eñ ijdel groot achten der menschen. Oft (segh'ick) dat iemandt sy seluen groot acht / oft dat oock ander hem veur sulcks houden. Malle ketelinghe des ijdel behaghens.

Nu dan / de vraghe is / Hoe vele dattet waerachtelijck vã iemandt is? Soo vele / by auonture / als hy hem laet duncken? oft soo vele / als de weerelt hem acht te wesen? Neen't. dat en is den op-rechten toetsteen niet / van sulcken allooy. Ist oock ter contrarie soo luttel van sommighe menschen / als sy hun seluen rekenen? oft soo luttel / als de weerelt de selue acht? Neen't oock. Wat moetmen dan daer af houden eñ ghevoelen? Want dat is den eysch eñ inhoudt vande vraghe: om dat dit gheschil en different van sulcks soo groot is / onder de menschen: te weten / welcke het recht eñ iuste ghewicht en weerde is van elck mensche.

Aengaende het goedt-duncken / dat iemandt van sy seluen heeft / dat en is niet ontfanghbaer. Want dat's een claer saecke altijdts gheweest / dattet soo veel te min van iemandt is / hoe hy te meer van sy seluen houdt. Eñ soo veel te sotter / hoe hy te wijser meynt te wesen. Exempel / Nabuchodonosor / die van verwaentheydt niet en wiste / hoe hooghe hy hem soude verheffen: maer hy is de beesten ghelijck ghewordẽn / uyt het midden der menschen ghewořpen: haer en naghelen crijghende als eenen arendt: gras en hoy etende als eenen os: en mette beesten woonende / seuen saeysoenen lanck: tot dat hy tot sy seluen quam / eñ Godt wierdt kennende. Soo Aman / niet wetende wat hy van sy seluen houden soude van eyghen ijdel behaghen / dat hy naest den coninck Assuerus was: eñ ouer-midts sijnen rijckdom / maght / glorie / en dier-ghelijcke opgheblasentheydt sijns moedts. Maer hy wierdt achter-naer (soo ghy noch bouen ghehoort hebt) aen sijn selfs galghe ghehanghen. Eenen Theodas / Dicens, se ali- Daniel.4. & 5. Esther 7. Act.5.

quem esse: Die hem liet duncken/ eñ seyde/ dat hy wat was. Dat hy van Godt ghesonden was / als van grooter maght en wijsheydt. Maer/ ten was niet dan ouerwillige verwaentheydt: eñ ouer sulcks/ is hy met vier hondert mannen (die hy met syn bedrogh verleydt hadde) te niete ghebraght. Veur d'leste exempel/ Simon Magus/

Act 8. van wien oock staet ghescreuen/ Dicens se aliquem magnum: Segghende dat hy eenighen grooten was. dat is/ eenigh groot Prophete van Gode ghesonden: eñ daer veur gaf hy sy seluen uyt. Maer hoe hy hem hoogher hiel/ eñ hoogher/ oock metter duyuelen dienst/ in de locht dede verheffen/ eñ op-voeren / hoe hy tot meerder en versmadelijcker vernederinghe ghebraght is/ deur t'ghebedt van S. Peeter/ ter aerden uytter locht vallende/ eñ de beenen brekende. Soo dat hy voorts niet gaen en coste / die te veuren uyt ijdel vermetelijckheydt

Ketteren eyghen-vvijs. wilde vlieghen. By alle dese verwaende sotten/ stelle ick alle de wijse en heylighe in haer selfs ooghen. Namentlijck alle heretijcken / die buyten alle andere/ met dit stof van eyghen groot-achten ende verwaentheydt uyt-nemende bestouen zijn. Eygen goed-duncken dan/ eñ sijns selfs groot-achten / is te versteken/ als sot/ onghegrondt/ en van gheender weerde. Ergo, hier veur apostille: Nihil.

Aengaende het groot-achten der menschen : daer en is oock niet op te gaen/ noch te staen: aenghesien dattet iugement en vonnis des weerelts/ soo onseker en onvast is/ alst onversekert is/ op eenen ronden bol te staen. Jae noch meer/ aenghesien dat de weerelt ghemeynelijck quaedt veur goedt/ en goedt veur quaedt uyt gheeft : ghelijck C

Isa. 5. de Prophete Isaias seght: Væ qui dicitis malum bonum, & bonum malum. Ponentes tenebras lucem; & lucem tenebras. Ponentes amarum in dulce; & dulce in amarum : Wee u-lieden/ die seght quaedt goedt te zijn/ en goedt quaedt. Stellēde de duysterheydt veur d'licht/ eñ d'licht veur duysternis. Het bitter veur t'soete/ en t'soete veur t'bittere. dat is/ contrarie oordeelende vande saecken/ eñ al verkeerende.

Des vveerelts achten, niet te achten. Hoe luttel dat op des weerelts lof / en groot-achten te gaen is / dat heeft Christus onse Heere wel ghetoont metter daedt: als hy het verworpenste/ versmaedtste/ t'slechtste/ t'cranckste / en snoodste nae des weerelts wijsheydt en ghevoelen/ (maer nochtans inder waerheydt t'beste) vercoren heeft: soo in persoonen/ om sijn Apostelen daer van te maecken: soo oock in maniere en middel van leuen/ sijnen persoon eñ de sijne aengaende/ die hem eñ sijn exempel souden naer-volghen. Gheheel contrarie / den aerdt/ costuyme / en vonnis des weerelts. Soo en can dan / op t'groot-achten der menschen niet vele noch sekers ghesticht worden. Eñ moet oock des-haluen/ als bedrieghelijck/ verworpen wesen.

Wie weet dan/ ten rechten/ hoe vele dat van een ieghelijck is? Hoe vele

D vele oft hoe luttel ist van my/ oft van v? wie weetet? De antwoorde seght seer deghelijck: Niet min oft meer en ist van een ieghelijck/ van Godt weet. Nu zijn wy wel ghepalleert en ghepareert/ met dit segghen/ als wy soo seer becommert en beladen zijn / oft om ons sot eyghen behaghen/ oft om t'cleyn en groot-achten der menschen. Noch dit noch dat en is ghevalueert/oft ganghbaer / veur dies recht verstandt hebben/en kenders van goede zijn. Want/ dese roepen al te samen met de Apostelen en discipelen Christi/tot Godt: Tu Domine, qui nosti corda omnium : Ghy zijt het/o Heere/ die de herte der menschen kent. Ghelijck S. Jan seer wel seght: Ipse nouit omnes : Hy kent alle menschen: en ten is gheenen noodt/ dat hem dies aengaende iemandt eenigh ghetuyghenis gheue : want hy weet / wat inden mensche is. En wat wonder ist? want/ soo hy selue seyt : Ego sum scrutans renes & corda: Jck ben onder-soeckende de nieren/en herten der menschen. En dit al met reden: want soo hy daer by voeght: Dabo vnicuique secundùm opera sua: Jck sal eenen ieghelijcken geuen/ naer sijn werrken. Soo moet hy dan / als Godt/Heere/en rechter/ wel d'alder-beste kennis hebben/wat/en hoe veel/dattet van elck is. Godt kent alle herten. Act. 1. Ioan. 2. Apoc. 12. Sap. 1.

E Dese verholentheydt/ en secrete kennisse Godts / moght seer wel by eenen ghesloten boeck ghelecken worden/ daer de ooghe des Heeren alleen opsicht aen heeft / en al de weerelt het selfde onbekent is. Welcken boeck ten upttersten daghe open gaen sal/ ende een ieghelijck als-dan claerlijck sien / t'ghene datter soo langhe in sal verborghen gheweest hebben. Ghesloten boeck der conscientie.

Nu dan/soo vele ist van v / niet soo vele als ghy oft de weerelt van v houdt: maer soo vele als Godt van v houdt / ende soo vele als ghy veur hem bekent staet. Noch oock min en ist/dan hy weet: al waert dat ghy upt een eyghen mis-achten/ oft de weerelt upt een versmaedheydt/ min van v hielde. Noch meer / hoe hooghe dat ghy oock in v wapen zijt: oft hoe seer dat v de luyden verheffen/ en groot maecken. Dit seght den heylighen Apostel Paulus/ met een corte reden t'gheheele proces terminerende / sonder appell : Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est: sed quem Deus commendat : Die en is niet prijsbaer / oft veur goedt / oft groot te houden / die sy seluen prijst/ en daer veur upt-gheeft : maer die van Godt aengheweesen/ 2. Cor. 10.

F en veur sulcks veur- ghehouden wordt. Alsoo dit noch platter/ en bediedelijcker/ t'onsen proposte dienende ghesept werdt/ deur Thomas de Kempis/ uptten monde van S. Franciscus: Quantum vnusquisque est in oculis Dei ; tantum est, & non amplius; ait humilis Franciscus : Soo goedt oft groot als iemandt in d'ooghen Godts is : soo vele/ en niet meer / is hy waerachtelijck : seght den ootmoedighen Franciscus. Thomas de Kempis. li. 3. cap. 55. de Imit. Christi.

Ist dat iemandt hier teghen wilt appelleren/ die moet weten/ dat onwettelijck appelleren te meerder boete moet ghelden. Daerom die sie veur hem/ datmen naer't nauwe onder-soeck/ eñ reuisie sijns pro-
Daniel. 5. ces/ hem niet en segghe/ dat Balsasar den coninck van Babylonien/ met drij woorden aenden weegh beschreuen wierdt: eñ van Daniel bediedt/ op dese maniere: MANE: dat is/ Godt heeft v Rijcke ghetelt: eñ hy heefter een eynde af ghemaeckt. THECEL: dat is/ Ghy zijt inde weegh-schale gheleght/ eñ te licht bevonden. PHARES: dat is/ V coninck-rijck is ghedeylt/ eñ aen een ander ghegeuen. Dan sal sulck eenen te spade gheleert worden/ wat een bedrieghelijcke saecke dattet is/ hy seluen groot te achten/ oft op t'groot-achten der menschen te staen/ en hem te rusten: eñ niet hy seluen ootmoedelijck in de ooghen Godts te draghen/ wien alle saecken en menschen bekent zijn/ elck naer sijn rechte weerde.

Sot vonnis des vveerelts. Ende/ op dat wy als veur ooghen sien moghen/ hoe bedrieghelijck dattet oordeel eñ verheffen des weerelts is/ eñ hoe sot het ijdel behaghen in sijns selfs ooghen/ ende deur sulcks ghemeynelijck contrarie is het goed-duncken en wel weten Godts: soo sullen wy hier van elcks noch een exempel by voeghen. Alder-eerst/ wat wast van Abel/ van Jacob/ van Joseph/ en sulcke vele andere/ naer't rekenen vander weerelt? om Dauid daer te laten/ midts wy van hem bouen gheroert hebben/ ten op-sien van sijne broeders. Dese goede Heylighen/ van Godt vercoren/ waren ghehouden ghelijck-men nu van sulcke houdt/ die stil/ op-recht/ eñ godvruchtigh zijn: men rekentse slecht en recht/ goedt-rondt/ maer niet van prijse en estijme/ by de sulcke/ die wijs/ vernuft/ cloeck/ en roerende naer de weerelt zijn.

In t'vonnis des weerelts/ eñ oock in hun selfs ooghen/ soo wast al een ander saecke/ van Cain/ van Esau/ van Josephs en van Dauids broeders/ cloecke hervarene mannen. maer nochtans heeft het al anders ghe weest in Godts rekeninghe/ eñ ooghen: Abel/ Jacob/ Joseph ende Dauid/ verre bouen alle andere/ oock bouen haer-lieder broeders/ verkiesende ende verheffende. Ende soo ist meest altijdts/ in sulcke iugementen.

Wie soude met het menschelijck en weerelsch vonnis/ den rechten draedt gheraeckt hebben/ wanneer eñ in wat staet dien vermaerden
Sabell. lib. 2. Gallicanus meer prijsens weerdt was/ oft als hy noch Borghermeester/ eñ Gouuerneur van Rome was/ deur soo vele vrome victorien vernaemt/ eñ midts sijn heerlijckheydt/ oock schoon-sone vanden keyser Constantinus ghe worden zijnde: oft/ als hy nu de weerelt met al haer pomperije onder den voet worpende/ een arm/ verworpen/ ootmoedigh religieus is ghe worden/ de handen en voeten der pelgrims wasschende/ de tafel deckende/ ende ghenoeghte ne-
mende

mende in versmaedtheydt / meer dan hy oyt te veuren ghedaen hadde in s'weerelts glorie eñ hoogheydt?

Soo oock vã Joannes Damascenus / van een notabel edel-man / een slecht broerken gheworden zijnde. Wanneer was hy meer te achten inde weegh-schale der menschen: als hy te Damasco op de merckt gingh / in sijn costelijcke cleederen wandelende / van al de weerelt gheeert: oft als hy van sijnen oversten / Sabas abt / ter seluer sijnder stadt / op de selfde merckt ghesonden was / met eenen ghelapten rock / den hals met corfkens eñ manddekens ghelader / om daer te vercoopen: eñ / by laste sijns overste / sijn ware de helft over-louende / om soo / inde plaets van iet te vercoopen / den spot vande gheheele merckt te wesen / daer hy te veuren soo grootelijcks in glorie hadde gheweest? *Surius to. 3. Maij 6.*

Noch meer / wie soude hem dan meer gheacht hebben / als hy al de vertrecken en secreten der cellen ghewilligh lijck ruymde eñ schoon maeckte / lieuer dan versonden te worden van sulck een grondeloose Philosophie? Maer Godt siet al anders dan wy-lieden / eñ weet / wie hy veur de beste eñ aenghenaemste moet houden: ende hoe luttel oft vele dattet van een ieder is.

Alsoo heeft dien wonderbaren Simeon Salus het vonnis des Weerelts bedroghen. Want veur de menschen was hy sot ghereckent / maer veur Godt was hy wijs. Desen / allen lust en stekte der ydel glorie verwonnen en verworpen hebbende / vol nochtans van alderhande scientien en wijsheydt wesende / heeft niet teghen-staende / veur die hem niet en kenden / ghescheenen sot te wesen. *Surius to. 4. 1. Iulij. Simeon Salus.*

Soo oock van S. Elizabeth / S. Brigitta / S. Clara: eñ sonderlinghe van de alder-heylighste moeder Godts Maria? soo vele te hoogher van Godt ghereckent / hoe sy haer seluen te minder eñ te ootmoedigher hiel. Elck sie toe: noch op sijn eyghen groot-achten / noch op s weerelts prijsen steunende: maer met een goede conscientie veur Godt wel staende.

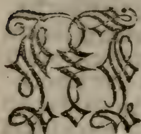
Ghebedt om cleyn ghevoelen sijns selfs te hebben.

ICk stekt naer hoogheydt (o Heere) maer de waerachtighe hoogheydt en soecken wy niet: bluscht in my desen stekenden worm van eyghen groot-achten: op dat ick tot waerachtighe kennisse mijns selfs / eñ soo tot op-rechte ootmoedigheydt comen magh: wel wetende / dat het rijcke der hemelen den cleynen toe-behoort. Amen.

Cap. LXX.

VVat is my best te rade, in druck en teghen-spoedt?
Keert v tot Godts ghenade, en schept dan eenen moedt.

Goeden troost, en raedt, in teghen-spoedt.

W En soude qualijck connen ghesegghen / welck van twee dat lichtst om doen is / oft teghen-spoedt te schouwen / oft in teghen-spoedt goeden raedt en troost vinden / alsmen hem van te veuren tot sulcks niet veur-sien noch ghewapent en heeft. Alsoo Sinte Augustijn seght: Non facilè inueniuntur in aduersitate præsidia quæ non fuerint in pace quæsita: Men vindt niet licht raedt oft hulp in teghen-spoedt/ die-men in tijde van vrede niet ghesocht en heeft.

August. in Epist.

Daerom dient dese vraghe en antwoorde seer wel / om te weten/ welck den besten troost en raedt is / als ons/ oock onversiens/ eenighe saecke soude teghen t'hoofdt waeyen : om alsoo altijdt op ons hoede te wesen/ en ghestoffeert van noodelijcke confortuen en hulpe/ teghen alle op-comende flauten en qualen / die op dese weerelt seer dick vlieghen/ soo teghen des gheests en des lichaems wel-varen/ als oock teghen tijdelijck goedt/ teghen onse vrienden/ en reputatie.

Wat raedt dan/ in alsulck ghemoetsel van droeuighe aen-stooten/ hoe-danigh dat sy zijn/ oft van wien/ oft van waer/ dat sy ons ouercomen? Wat moet-men doen in teghen-spoedt? De antwoorde seght wel: Men moet hem tot Godt keeren / en scheppen eenen moedt. Een Heydensche wijse seght een saecke weerdt te bemercken : Ratio in consolando, plurimum valet : In troost te gheuen oft te nemen/ de reden moet d'eerste en meeste plaets hebben. dat is/ de principale cracht / als fundament van waerachtighen troost/ moet in de reden gheleghen zijn : ghelijck allen Christelijcken / en goddelijcken troost is. Alsoo/ als S. Paulus die van Thessalonien trooste ouer de dooden: op dat sy niet en souden bedroeft zijn/ ghelijck pleghen die gheen hope van verrijsenis en hebben. Soo seyt hy daer by : Consolamini inuicem in verbis istis: Vertroost d'een den anderen in dese woorden: woorden van bescheede en van reden: te weten: Sy sullen verrijsen.

Cicero.

1. Thess. 4.

Ter contrarie/ den troost des weerelts / de rechte reden van troost uyt-sluytende / is meer bedroeuenisse dan verlichtinghe. Soo sietmen de vrienden en ghebueren d'een den anderen hier mede en daer mede troosten / dat in rechte reden niet ghefundeert en is: ende deur sulcks malckanderen meer bedroeuen ende beswaren. Anders dede Christus/ als hy de weduwe trooste / ouer de doodt van haren eenighen

Quo ferar, afflictis inopino turbine rebus?
Mentem aduerte Deo; clioraq; præcipe votis.

Wat is my best te vade, in druck en teghenspoedt?
Keert u tot Godts ghenade, en schept dan eenen moedt.

Lors que la Fortune, M'est trop importune, Quel sera mon port?
Contre son orage, Roidy ton courage, Et soit Dieu ton Nort.

ghen sone/seggende: Noli flere: En weent niet. Dat's goeden troost/ *Luc.7.*
in reden ghefundeert: want hy was van wille/ haren sone te verwec-
ken/ eñ haer weder te gheuen: soo hy dede. Sulckẽ troost heeft standt
en vastigheydt. Het is qualijck ghetroost / alst al maer woorden en
zijn / en saecken van hier en van daer ghesocht / die den bedruckten
achter-naer te meer bedrieghen en grieuen / hoe hyder te meer op
steunde / eñ hem verliet / als wel ghetroost. Euen ghelijck als ie- *Isa. 36.*
mandt op een riet hem soude betrouwen / hem te meer quetsende/
hoeder hy hem te meer op verliete.

De antwoorde seght wel veur d'eerste / den besten raedt te zijn in
teghen-spoedt/ hem te keeren tot Godts ghenade: want hy is de op-
A perste reden/ wijsheydt/ goedtheydt/ eñ moghentheydt. Soo deden *Num.21.*
de kinderen van Israel/ deur den raedt Godts / als sy hun tottet ser-
pent keerden/ eñ deur t'gelooue/ daer in Christum aendẽ cruyce aen-
B saghen. Alsoo oock S. Paulus in t'perijkel der schip-brake/ t'volck *Act.27.*
moedt gaf/ en raedt/ hem tot Godt te keeren/ eñ soo ontquamen't sy.
C Soo nam Sara oock haer toe-vlucht totten Heere/ als haer maerte *Tob.3.*
haer verweet / eñ valschelijck op-teegh / dat sy haer seuen mans ver-
moordt hadde: ende sij heeft ghetroost gheweest: ende met groote
vreughdt Tobiam ten houwelijcke ghecreghen.

Och hoe qualijck doen sy/ wie sy zijn / die in allen noodt haer ter-
stondt van Godt keeren / eñ gaen totten duyuel om raedt en daedt/
deur valsche waer-segghers/ toouenaers / eñ sulcke duyuelsche secre-
tarisen. Dat is d'een quaedt met een meerder willen helpen : eñ al
bederuen. Keert v tot Godt / o ghy arm mensche/ in allen teghen-
spoedt. De reden is dese : wantter gheen saecke en gheschiedt / oft
Godt en seyndtse/ en doetse/ oft laetse gheschieden. Eñ dat al/ upt een
vaderlijcke liefde / tot beternisse en wel-vaert sijner kinderen. niet
haer- lieder doodt soeckende/ maer dat sy leuen : oock by hem inder
eeuwigheydt. Gheen ghenoeghte maeckende in ons lijden : maer *Ezech.33.*
soeckende ons eeuwelijck te doen verblijden. Treckende ons veur al
deur sulcks van sonden / en ons weckende tot meerder liefde/ eñ ghe-
dienstigheydt tot hem waerts.

Seker ist dan / dat dit den besten troost en raedt in teghen-spoedt
is / hem terstondt uytter herten tot Godt te keeren en te bekeeren.
Eens-deels/ tot af-staen van sonden: ten anderen/ tot een volmaeckt
onder-worpen ons selfs/ in sijne grondeloose goedtheydt ende berm-
hertigheydt. Dit ist/ dat de Prophete Dauid seght/ eñ by experientie
beproeft heeft: V roede/ o Heere/ en uwen stock/ die hebben my ghe- *Psal 22.*
troost. Want/ als Godt met de roede castijdt/ niet tot verderuenisse/
maer tot beternisse: soo verleent hy oock den mẽsche gratie en troost/
als eenen stock om op te steunen eñ te rusten/ op datmen in de castij-

dinghe niet en beswijcke / maer eenigh onder-standt ghevoele. Dit
Tob. 13. seyt oock Tobias: Tu Domine flagellas,& sanas: Ghy/o Heere/geesselt/eñ maeckt ghesondt. Eñ de Prophete Jeremias:
Ierem. 31. Ick hebbe my ghedraghen als een ionck ongetemt osse-calf: maer ghy hebt my gheslaghen / eñ ick ben dies te wijser gheworden.

Bekeeringhe van sonden, beste remedie in teghenspoedt.

Als wy sonde doen / wy keeren ons af van Godt / ghelijck een schaep dat sijnen herder laet / eñ in't wilde loopt / in duysent perijkelen des doodts. Dan soo comt Godt/als een goedt herder/en waerachtigh ialoers lief-hebber van sijn schaepen / eñ hy werpt als vadden aerde/dat is tribulatie/ sieckte/ verlies van goede/oft van vrienden/ op-spraecke/beschaemtheydt/eñ alsulcks/ alst hem best dunckt/ om ons/ als een afghekeert eñ dolende schaep / tot hem te doen weder-keeren: ghelijckmen siet/dat de schapen/vanden herder op haer vacht gheraeckt zijnde / terstondt t'hem-waerts weder keeren/ ende by de cudde comen: principalijck/alst met soet fluyten/ oft schuyfelen/ oft roepen niet en quam.

Dits dan den eenighen raedt en troost/in verdriet en lijden: hem terstondt tot Godt te keeren/ met af-staen van ons sondigh leven: eñ met een op-recht op-draghen tot Godt/ van alle onse hope/troost/ verlossinghe/ eñ al dat ons aen-gaet: als ons voort-aen werpende t'eene-mael inden schoot van sijne goedertierenheydt / eñ veursienigheydt: ghelijck een kindt / de roede beseffende/ hem gheheel werpt in de armen eñ schoot van sijn vader oft moeder: nu voort-aen niet meer begheerende sijns selfs wille/maer den wille sijns vaders te volbrenghen.

Eenen moedt in Godt maken.

Daer staet by/in de antwoorde: *En schept dan eenen moedt*. Eñ dat met reden. Want ghelijckmen luttel moedts scheppen oft maecken magh / alsmen maer den troost des weerelts en heeft/sonder desen: alsoo die hem tot Godt keert / eñ desen raedt volght/die is verseckert dat hem wel gheschieden sal: eñ oock dat die tribulatie ende roede / die hem diende / niet alleen veur proevinghe van sijn deughdt/ maer oock tot rechtveerdighe eñ verdiende straffe en castijdinghe sijnder sonden: dat die hem al dienen sal/tot vermeerderinghe van gratie en goede verdiensten: ende deur sulcks tot meerder salighevdt en glorie. Soo magh hy dan wel moedt scheppen: want Godt is met hem in tribulatie/ soo hy de sulcke belooft heeft/eñ deur dē Prophete David
Psal.90. verseckert: Ick ben met hem in tribulatie: Ick sal hem daer uyt nemen/eñ verheffen in glorie.

Op dat wy als veur ooghen sien moghen het groot verschil / datter is / tusschen de ghene die desen raedt waer-nemen/ ende tusschen de ghene die de nature haren loop laten/ende van teghen-spoedt/ als met de zee-baren ghedreven worden: soo sal ick hier twee exempelen

len by voeghen/vande Heydenen ghenomen/ d'een den anderen t'eene-mael contrarie.

Solon dien wijsen ende alder-wijsten gherekent in dien tijdt / al gheheel Grecien en Asien deur: soo hy eens te Milleten quam / ende met Thales op de merckt was wandelende / soo is hem met haeste onverwacht de mare ghebraght / dat sijnen sone hadde ghestorven was (maer ten waren al maer ghemaeckte dinghen van Thales versieht.) Dit ghehoort hebbende desen wijsen vermaerden man Solon/wierp sy seluen terstondt ter aerden/track sijn haer en baerdt/bestreeck syn aensichijn met aerde en slijck / en begoste sijn cleederen en kaken te trecken en te scheuren / seer iammerlijck claghende en crijsschende: soo dat het volck vander merckt omtrent hem vergaderde/ haer in die groote onbestierigheydt verwonderende. Doen seyde hem Thales (die't spel op-ghestelt hadde) hem stootende: Schept eenen moedt/want uwen sone die leeft: maer ick wilde alleenlijck sien/hoe ghy v hebben soudt. Siet aldus hebben hun sulcke menschen in teghen-spoedt/die Godt veur ooghen niet en hebben/noch van sijnder handt niet en ontfanghen sulck als hun ouer-comt. *Sabell.lib.3.*

Nu een ander/ter contrarie/ons beter leerende. Aristippus/met vele andere schip-brake lijdende / en met groote moeyte te lande comende/al verloren hebbende dat hy hadde / maeckte eenen moedt/ en seyde tot alle andere/die daer groot misbaer maeckten: Schept eenen moedt/al wel ghevaren: Ick sie hier teeckenen van menschen: ons en can niet ghebrecken. Dit was omtrent Rhodus. Hy sagh in t'sandt vanden oeuer seker figuren der conste Mathematica / ghetrocken/ niet twijfelende oft ten soude al wel gaen/daer wijsheydt en waerachtighe reden te vinden was. *Laert.lib.2.*

Soo doen de Christenen noch vele beter / als sy in allen teghenspoedt/als met seker clare figuren en letteren ghescreuen sien/dattet hun al tot salighheydt helpt. Segghende met Iob: Godt gaf/ Godt nam. Alsoo't Gode ghelieft heeft/ soo ist ghescheidt: den naem des Heeren zij ghebenedijdt. Soo S. Remigius dede / alsmen de schelluen en schueren sijnder kercken/met al den ooghst/in brande ghesteken hadde/ siende dattet niet om blusschen en was/ hy sat af vanden peerde/en ghincker hem met goede moete by staen warmen: seggende coelsmoedts: Het vier is ten allen tijde goedt. *Iob 1.* *Surius to. 1. post epist. Hormisd. ad S.Remig.*

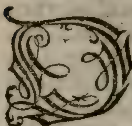
Ghebedt in teghen-spoedt.

Want tegen-spoedt/o Heere/soo wel als veur-spoedt/een gaue ter salighheydt helpende/van v ghesonden wordt: soo werp ick my inden schoot uwer ghenaden/met leedtschap mijner sonden/my voort-aen t'eene-mael in uwen wille ghelatende, Amen.

CAP. LXXI.

VVat moet my doen betrouvvẽ, ock sonder goedt oft geldt?
Der voghelen aenschouvven, en lelien op t'veldt.

Lesse der voghelen, en lelien, veur cost en cleedesen.

En noodt van leuen maeckt sorghvuldigheydt / de sorghvuldigheydt maeckt angst / den angst cleynmoedigheydt / de cleynmoedigheydt wan-hope oft desperatie. Eñ dat al / by ghebreke van behoorlijcke hope en betrouwen op Godt / in alle noodtsaeckelijckheydt. Want de mensche sy seluen vindende in den noodt en bedwanck / dat hem (tot onder-houdt der nature) eten/ drincken/ cleederen/ eñ sulcke noodigheden behooren / sonder welcke niemandt opder aerden leeft: uyt dien noodt van te moeten leuen/ comt hy tot sorghvuldigheydt van sulcks te vercrijghen. Die sorghe brenght angst mede/ eñ oock een ghierigheydt/ ist saecke datter geen hope oft betrouwen by en is / op Godts goedtheydt eñ veur-sienigheydt / die't al spijst eñ onder-houdt / ghelijck hy't al gheschapen heeft/ ende al regeert.

Quintil. declam. 6. Dit verstondt selfs een heydensch Orateur wel/ segghende: Stulta cura est, quæ spem non habet: Het is een sotte sorghe/ die gheen hope en heeft. Ende soo noch beter t'onsen proposte Chrysostomus seyt: Chrysost. Solicitudo, desperationis est filia: Beangste sorghvuldigheydt is de dochter van wan-hope en desperatie. Eñ dan brenght sy oock een ander desperatie (als haer dochter) voort/ soo wy bouen ghesept hebben. Soo dat d'eerste/ een cleyn betrouwen op Godt is/ eñ daer deur angst comt/ en te groote sorghvuldigheydt: eñ dan comt hier een argher uyt/ diemen ten rechten desperatie heet: alst een mensche al verloren geeft/ siende datter hy niet mede deur en can/ soo't hem dunckt.

Dits dan een quade generatie / in de welcke de dochter altijdt argher werdt/ dan haer moeder. Nu comt desen quaden tronck / dit quaedt ghebroedt in eens menschens herte / oock als hy gheen ghebrek en heeft oft noodt/ dan alleenlijck uyt een ghierighe begheerlijckheydt: wat moettet dan wesen/ als iemandt waerachtelijck in noode is/ eñ deur de noodtsaeckelijckheydt bedwonghen is/ te sorghen/ te soecken/ eñ te sien/ vã waer't hem comẽ sal/ dat hy van doen heeft?

Daerom vraeght de vraghe/ Wie ons leert betrouwen/ al en hadden wy gheen geldt. Dat is te segghen / al hadde-men ghebrek van alsulcks/ alst noodelijck is om by te leuen: eñ dat meer is/ oock faute van ghelde / daer-men sulcks mede moght coopen. De antwoorde seght/ De voghelen des lochts/ eñ de lelien op t'veldt. Dits de leeringhe A B C

Quid mihi Spem sistat, cum Res defluxerit ipsa?
Æthereæ volucres, depictaque lilia campis.

Wat moet my doen betrouwen, vor sonder goet, oft ghelt?
Der voghelen aenschouwen, en lelien op tveldt.

Qui nous admoneste / Que l'espoir on mette / En Dieu, a tout temps?
Le libre ramage / De l'oiseau sauuage / Et les lis des champs.

ringhe van onsen Heere: de welcke/ bemerckende in ons/ dese noodeloose eñ te seer beangste sorghvuldigheydt: eñ als schepper en regeerder van als/ beter wetende dan wy/ wat ons te doen stondt/ en wat ons van noode was om te leuen: gheeft ons veur onse meesters/ de voghelkens/ ten op-sien vanden cost te crijghen / eñ de lelien/ ten opsien vande cleederen. Want ghelijck S. Paulus seght: Habentes alimenta, & quibus tegamur; his contenti sumus: Hebbende cost en cleederen/ daer mede zijn wy te vreden. Want de principale sorghvuldigheydt ende becommeringhe/ moet haer tot meerder en beter saecken begheuen/ dan tot sulcke lichamelijcke. 1.Tim. 6.

Aldus leert ons Christus: Ne soliciti sitis animæ vestræ, quid manducetis; neque corpori vestro, quid induamini: En weest niet sorghvuldigh/ wat ghy eten sult / oft wat ghy aen-doen sult. Is de siele (die het leuen gheeft) niet meer weerdt dan de spijse: ende t'lichaem dan t'cleedt? Aensiet (seyt hy) de voghelen des lochts: want sy noch en saeyen noch en maeyen / noch en doen iet op inde schueren / ende nochtans u-lieder hemelsche vader voetse. eñ en zijt ghy-lieden niet van meerder weerde dan de voghelkens? Wie isser van u-lieden/ die al peysende / tot sijn stature oft lenghde eenen cubitus toe can doen? Eñ soo veel het cleedt aen-gaet: wat zijt ghy-lieden daer oock veur besorght? Aen-merckt de lelien des veldts/ hoe dat sy groeyen. Sy en werrken noch en spinnen. Nochtans ick segghe u-lieden / dat oock Salomon in al sijn glorie / soo niet ghecleedt noch verciert en is gheweest/ gelijck een van dese bloemen. Nu dan (seyde Christus voorts) ist dat Godt t'gras der aerden soo cleedt / d'welck nochtans heden staet in sijn wesen/ en morghen in t'vier ghe worpen werdt: hoe veel te meer u-lieden/ o ghy cleyne van gheloove en van betrouwen? En wilt dan niet sorghvuldigh zijn/ segghende: Wat sullen wy eten? oft wat sullen wy drincken? oft waer mede sullen wy ghecleedt worden? want de Heydenen onder-vraghen alle sulcke saecken. Maer u-lieder vader weet wel/ dat ghy dese dingen van doen hebt. Soeckt dan veur al het Rijcke Godts/ ende sijn rechtveerdigheydt: ende al dese dinghen sullen u-lieden toe-ghe worpen worden. En weest dan niet sorgh-vuldigh veur den morghen: want den dagh van morghen sal sy seluen besorghen. Elcken dagh heeft ghenoegh / aen sijn eyghen quaedt en last te draghen.

Matth. 6. Lesse Christi teghen angst en sorghvuldigheydt.

D

Dus verde zijn't al de woorden Christi / uyt de welcke de antwoorde der vraghe ghenomen is/ soo ghy siet veur ooghen. Hier toe en diende niet meer ghesept / want sy claer ghenoegh zijn / ende al wel beleydt. Dan tot waerschouwinghe van al te slechte menschen/ die meynẽ moghten/ dat hier arbeydt/ sorghe/ en neerstigheydt verboden waren. Want aengaende den arbeydt/ elck in t'sijne / dat en

verbiedt Christus niet. Jae/daer toe is de mensche gheboren / ghelijck den voghel tot het vlieghen. Eñ dat is de ghemeyne sententie/ die van d'beginsel des weerelts/ van Godt/ ouer Adam/ eñ al sijn afcomste/ t'gheheel menschelijck gheslachte/ ghestreken is gheweest: In sudore vultus tui vesceris pane tuo: In t'sweet uwes aenschijns/ sult ghy v broodt eten. Dat is te segghen: den cost winnen met arbeydt. Eñ daerom oock soo wordt ledigheydt van Gode mis-presen: ende den luyaert tot de mieren ghesonden/ om van die te leeren/ neerstigh zijn in sijn werck/ soo in't naeste Capitel vertoont sal worden.

Iob 5.

Genes. 3.

Aengaende de sorghvuldigheydt/ om alle dinghen te beter eñ ten voorsten te beschicken: die is oock prijselijck: als oock sorghvuldigheydt van prouisie/ naeden eysch eñ noodt/ elck in sijnen last. Waer in de wijsheydt eñ veursienigheydt van Joseph/ in die groote dierte en hongher van Egypten wonderlijck ghepresen is gheweest: dat hy des-haluen gheheeten wierdt Saluator mundi: dat is/ Saligh-maecker des weerelts. Want het scheen/ dat alle menschen anders vā hongher / by ghebreke van koren steruen moesten/ hadd' hy niet sulck een wonderlijcke prouisie van graen ghedaen. Soo dat Egypten den koren-solder scheen te wesen van al de weerelt. Maer/ soo in arbeydt en werck/ soo in neerstigheydt en sorghvuldigheydt/ als in veur-sichtigheydt / oock vā toecomende tijden oft lasten/ moet altijdt de veurnemelijckste plaetse en stede houden/ het betrouwen op Godts goedheydt/ wijsheydt / prouidentie oft veursienigheydt. Sonder wiens gratie/ al onsen arbeydt en toe-doen/ niet met allen en is/ anders dan verloren arbeydt en ijdel sorghe/ daer niet goedts af comen en can.

Gen. 41.

Onse Heere dan / berispt ende verbiedt angstelijcke sorghvuldigheydt: deur welcke somtijdts de mensche meynt alle sijn saecken te beschicken / eñ op Godt/ niet oft seer luttel stelt/ peyst/ oft betrouwt. Dat's oprecht Heydensche voere en maniere van doen. Sint Jan Gulde-mondt seyt dit al seer cort en wel: Ons is verboden / sorghvuldigh te wesen/ maer ons werdt bevolen te wercken. Eñ dat geeft onse Heere te kennen/ als hy de voghelkens veur exempel gheeft. De welcke niet en saeyen noch en maeyen/ maer nochtans doen arbeydt ende sorghvuldigheydt / die haer-lieder van Godts weghe eñ ordinantie te doen staet. Te weten / van d'een ten anderen te vlieghen/ metten becke te picken/ mette voetē te scharten. Soo-men uyt sulcks oock veur costuyme heeft / als-men iemandt den voet van eenigh kieken dienende/ met eenen hem seght: Ghy moet de sorghe dragen: midts dat in t'scharten der kiekenen / sorghe veur den cost schijnt te ligghen: t'welckmen daerom oock ghemeynelijck den man gheeft/ eñ op sijn tallioor leght.

Chrysost.

Men siet oock de voghelkens den cost beneerstighen / eñ om t'segghens/

ghens/anders niet doen/dan halen en draghen : meest als sy ionghskens hebben/ die selue noch den cost niet bejaghen en connen. Maer bouen al haere neerstigheydt/ soo ist nochtans Godt die't hun verleent en doet vinden. Dies sy oock hem louen en dancken/elck vogelken singhende soo't ghebeckt is. Alsoo wordt van ons vereyscht/dat wy bouen al het Rijcke Godts soecken/en sijn rechtveerdigheydt: dat is/ doen dat daer toe staet/om in t'rijcke Godts te comen. Ende dan sullen ons alle andere dinghen / tot dit leuen en d'andere noodigh/ toe-ghewo rpen werden. Niet sonder arbeydt oft eenighe sorghe: maer Godt sal onsen arbeydt / en behoorlijcke neerstigheydt ghebenedijden/en oorbóorlijck maecken : d'welck anders al te vergheefs soude wesen.

Ghelijckmen siet dat sommighe menschen / hoe sy meer sorghe en angst hebben/ende meer arbeydts doen / hoe sy min veur-spoedts crijghen : maer t'gaet hen-lieden al met de creften/ achter-waerts. Wat wonder ist dat sy't niet en vinden noch en crijghen/ die't niet en soecken/daer't en soo het te vinden is? Onse Heere seght/ Soeckt veur al het Rijcke Godts/de eere Godts/en v siele saligheydt : en al d'ander sult ghy al-dien wegh vinden. Doet ghy anders/soo soeckt ghy't al eenen anderen wegh en cant/ dan daer't te vindē was :soo en moet ghy v oock niet verwonderen/ist dat ghy't niet en vindt. Want/gelijck elck dinck moet gesocht wesen/daer't vindelijck is/en soo't vindelijck is/en alst vindelijck is : soo moet oock t'ghene dat v hier noodelijck is/ ghesocht wesen / opde maniere die Godt selue veur d'alder-bequaemste gheordineert heeft. Men en ackert noch en besaeyt de zee noch den oeuer niet : want t'coren en is daer niet te vinden. Soo en gaetmen oock ter iacht noch te velde niet met honden oft horen om visschen te vanghen : want sy en zijn noch daer / noch op die maniere te crijgen: maer die moeten ghevangen worden/ soomen weet/ hoe en waer. Alsoo ist oock in dese saecken/daer wy af spreken.

Angstelijcke sorghvuldigheydt misprefen.

Werpt v net uyt op de rechter sijde van t'schip : soeckt veur al het rijcke Godts/en ghy sult vinden en vanghen/ sulcks als v noodelijck is. Daerom/het leuen van eenen Christenen / behoorde soo met de sorghvuldigheydt van de eere Godts/ sijns selfs saligheydt/ en sijns naesten ghestichtigheydt/vermenghelt te zijn/dat dat het eerste ende het principaelste gheyeys behoorde van als te wesen. Daer toe s'morghens metten eersten Godt louende en danckende : dien dagh met al dat hem toe-behoort/hem op-offerende en op-draghende: tot sijnder eeren beghinnende/en soo voorts. Misse hoorende/oft ist dat te groote noodelijcke becommeringe sulcks niet en schijnt te ghedooghen) ten minsten t'huys met een cort ghebedt / sijn herte dick-mael binnen den daghe/tot Godt op-heffende. Namentlijck s'morghens/

Ioan. 21.

Soeckt het Rijck Godts.

eñ omtrent den mid-dagh/ende dan sonderlinghe s'auonts sijn ghebedt doende. Eñ als den dagh ten auonde ghecomen is/behoorde een Christen mensche sy seluen te onder-soecken/ hoe hy dien dagh ouer-ghebraght heeft/eñ eer hy te ruste gaet/op beyde sijn knien Godt van sijn mis-daedt vergheuenis bidden/ soo wy noch beter segghen sullen

Geschickt leuen der Christenen. in't lxxiij. Capitel. Soo behoorde het leuen van een goedt Christen te wesen / als hem t'eene-mael in Godts goedtheydt eñ veursienigheydt worpende/eñ al ter eeren Godts doende. Eñ soo in Godvruchtigheydt leuende / als in de teghenwoordigheydt Godts wandelende: met sijnen euen naesten in alle gherechtigheydt en liefde handelende: sijn werck/coop-manschap/ oft officie/ met ghetrouwigheydt eñ neerstigheydt vol-comende/in als syn beste doende / eñ nochtans al op Godt stellende / en van hem verwachtende den goeden voortganck/eñ profijt/dat hy daer uyt soeckt.

Danck baerheydt. Aldus/by exempel/doet een goedt godvruchtigh acker-man: sijn landt ten behoorlijcken tijde/eñ soo't heyscht/bouwēde/saeyende/eñ al doēde dat hy weet dat daer toe dient: eñ nochtās al Gode op-draghende/eñ van hem verwachtende/ dat hy sijnē arbeydt en besorghsaemheydt sal vruchtbaer en veur-spoedigh maeckē. Eñ deur sulcks/ soo waer hy waerachtelijck bekensaem eñ danckbaer is / soo schrijft hy Gode toe/ al het profijt dat hy op-doet/ al den wasdom dieder af comt/ oock naer al sijnen arbeydt/cost/en sorghe / die hyder toe in't sweet sijns aen-schijns ghedaen heeft. Eñ derhaluen sprekt hy in dese oft dergheliijcke maniere : Godt heeft my schoone en vele vruchten verleent : De Heere heeft my eenen goeden oogst ghegeuen : Godt heeft my goeden middel verleent. Als oft Godt enckelijck hadde ghegeuen/oft uytten hemel ghesonden/ sonder iet daer toe te doen.

Dit's de rechte sede eñ maniere van spreken der bedachte Christenen : want het oock soo waerachtelijck is / ende dat moeten wy wel weten. Wat soude doch al ons sorghe/cost/eñ arbeydt helpen/waer't dat Godt den veur-spoedt niet en gaue? Als dan Godt geeft/ sonder t'welcke alle andere saecken niet en helpen/oft niet en zijn/ soo gheeft hy waerlijcks t'ghene datter af comt. Dit wast dat S. Paulus seyde/ oock in t'gheestelijcke verstandt nemende/ de ghelijckenisse van't

1. Cor. 3. tijdelijcke treckēde/ aldus: Neq; qui plantat est aliquid, neq; qui rigat: sed qui incrementum dat Deus : Noch die plant/noch die besproeyt/ en is iet: maer t'is Godt die den wasdom gheeft. Eñ dit selue moet oock soo in allen anderen handel ghenomen worden / in welcken allen onsen arbeydt en sorghvuldigheydt onnut eñ crachteloos is / ten zij dattet Godt ghebenedijde/vruchtbaer en profijtigh maecke.

Laet ons dan met de voghelkens des lochts/ veur al/naer ons vermoghen Godt louen / dancken/en dienen: eñ doen/ghelijck sy doen/

in ta-

in tamelijcke neerstigheydt/arbeydt/en sorghvuldigheydt: en nochtans van sijn ghebenedijde handt de benedictie ontfanghen ouer alle onse saecken en wercken: en het Rijcke Godts veur al soecken/ niet datter toe-behoort om t'selue te verkrijghen: en soo dan tijdelijcken nooddruft versoecken/ soo dien vindelijck is in alle gherechtigheydt: en ons en sal niet ontbreken / noch naer den gheest / noch naer den lichaem.

Tot bevestinghe van al dit / hoe Godt veur de sijne sorghvuldigh is/ die op hem betrouwen / aenmerckt alleen het exempel van Elias in d'oude Testament/en van S. Paulus heremijt in't nieuwe. Elias in dien grooten hongher en dierte / als den hemel tot sijnen ghebode drij iaer en half ghesloten stondt/sonder een droppel te reghenen: de Heere heeft hem deur een raue ghespijst / die't selue pleeght den menschen te ontstelen / waer sy can oft magh. Ick hebbe de rauen beuolen (sprak Godt tot Eliam) op dat sy v spijsen. Ende sy braghten des morghens en des auondts/ broodt en vleesch. Daer naer en was hy niet min wonderlijck gespijst deur die weduwe te Sarephten: wiens cruyckskens olie/ en maetken meels/niet en verminderde / tot dattet begost te reghenen/en al te groeyen/om anders by te leuen. 3.Reg.17.

In t'nieuwe Testament/ wierdt Sinte Paulus den eersten heremijt/ t'sestigh iaer lanck van een raue ghespijst. En siet noch meer de veursienigheydt Godts/ veur de ghene die hem wel dienen/ende hun betrouwen op hem stellen/doende binnen dien dat hun te doen staet: Godt toont noch meerderen by-standt / alst oock meerderen noodt doet/ ende den last vermeerdert. Want soo S. Antonius hem ouer quam/ upt Godts waerschouwinghe Paulum comende besoecken/ soo braght de raue een gheheel broodt / die sestigh iaer lanck veur Paulus alleen een half broodt hadde ghebraght. Siet (seyde Sinte Paulus) Godt heeft sijnen dienaren/ als den last vermeerdert/ oock dobbelen leef-tocht ghesonden. Dies sy hem oock te meer looften en danckten: soo't reden is. *Hieron. in vita S. Pauli.*

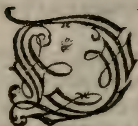
Ghebedt teghen wan-hope in teghen-spoedt.

Ghy doet v handt open/o Heere/en veruult alle creaturen met uwe benedictie: gheeft my/ bidd'ick v/ de gratie v wel te dienen: want ghy hen-lieden den cost en cleederen niet ontsegghen en sult/ die ghy den hemel ende v seluen ghesconcken hebt. Amen.

CAP. LXXII.

Hoe sal hem den luyaert, tot neerstigheydt best keeren?
Aensiet der mieren aerdt, die sullen't v vvel leeren.

Luyaerts lesse.

Dese vraghe eñ antwoorde past seer wel op de voorgaende/ teghen de ghene/ die uyt de salighe leeringhe Christi/ van niet sorghvuldigh te wesen/ voetsel souden willen nemen van luyheydt/ eñ van niet met allen te willen doen. Ghelijck die boom-climmers van Bentschop/ die op de boomen ginghen sitten / verwachtende dat Godt haer-lieder eten eñ drinckẽ inden mondt soude seynden: sittende soo / tot dat sy van hongher af vielen / die in tijdts niet af en quamen om metten broodt-cant nieuw kennis te maecken. A

Ledigheydt, moeder van alle quaedt. Hoe quaedt dat luyheydt is eñ ledigh gaen/ dat blijckt uyt dat ghemeyn sprecк-woordt: Ledigheydt is moeder van alle quaedt. Dit versterckt de Wijse-man aldus: Luyheydt heeft veel quaedts gheleert. De Prophete Ezechiel/ onder de principaelste causen/ dat die van Sodoma soo boos eñ ongoddelijck waren/ verhaelt oock ledigheydt: Siet/ dit heeft des boosheydts oorsaecke gheweest van Sodoma: Hoouerdije/ versaetheydt des broodts/ ouervloedigheydt/ eñ ledigheydt / van haer eñ van haere dochteren / oock andere omligghende steden. Gheen ergher saecke dan brood-dronckenschap/ eñ ledigheydt. Want/ die sulcks doen/ dat werden d'alder-bequaemste instrumenten des vyandts / om van hem tot alle boosheydt / gheroert/ ghewerckt/ eñ ghedreuen te worden.

Eccli. 33.
Ezech. 16.

Daerom raedtmen altijdts t'ghene dat S. Hieronymus seght: Doet altijdts eenigh werck / op dat de vyandt v altijdts onledigh en besigh vinde. Want ghelijck de voghelen op de meulen-seylen gheenen nest en maecken/ noch vele daer op en beeten/ dan als sy wat stille staen (van sulcks al vrij zijnde/ soo langhe sy draeyen eñ in d'werck zijn) alsoo en heeft de vyandt/ noch placts / noch dagh/ in de ghene/ die hun altijdts onledigh houden / met eenighe goede oeffeninghe: als-nu met bidden/ als-nu met wercken/ oft iet goedts doende: volghende het visioen dat S. Antonis tot sulcks ghedaen wierdt. Want soo hem eenigh verdriet der wildernisse ouer-quam / eñ twijfelachtigh in sy seluen begost te roepen : Ick begheere saligh te worden/ maer de ghedachten staen myn teghen. Soo ghebeurdet dat hy daer als eenen man sagh in gheestelijcke habijten/ die als-nu cortkens van wissen maeckte/ als-nu hem tot bedinghen begaf: daer by een stemme van bouen hoorende: Doet ghy oock alsoo. Welck visioen en vermaen hy voort altijdts onder-houden heeft.

Hieron. ad Rustic.
Marul. li. 4. cap. 9.

Hier

Torpentem quânam excutiet Piger arte veternum?
Paruula ſit magni exemplo Formica laboris.

Hoe ſal hem den luyaert, tot neerſticheyt beſt keeren?
Aenſiet der mieren aerdt, die ſullent u wel leeren.

Qu'eſt ce qui prouocque, A l'oeuure, et ſe mocque, De tout laſche coeur?
La Formy inuite, Que chaſcun l'imite, Au ſoin, et labeur.

Hier uyt ist dat oock by alle Religieusen/ selfs heremyten / altijdts soo in t'ghebruyck is ghewеest / van onder-tusschen eenigh handt-werck te doen: ende godtvruchtighe edele persoonen/ altijdts iet onder handen hebben te wercken/ het zy om de kercke/ t'zy om den armen/ oft oock veur haer seluen / eñ eyghen behoeuelijckheydt. Jae somtijdts alleen om de ledigheydt te schouwen. Wel wetende/ dat Handt-wverck der Religieusen.
B het herte van eenen ledighen en luyen mensche/ als duyuels cussen is: daer hy met ghemack eñ goede moeyte / alle quaedt op droomt en versiert. Dit hebben oock de Heydenen wel ghewеten/ die wat dieper in-saghen/ dan den ghemeynen man pleeght: Soo de Poete seght:

Quæritur, Ægystus quare sit factus adulter? Ouid lib. 1.
In promtu causa est: Desidiosus erat. Remed.

Daer werdt ghevraeght / waer by dattet quam/ dat Egystus in ouer-spel ghevallen is. De reden is byder handt / eñ licht om vinden: Hy was ledigh/ eñ niet doende. Daerom seyde den seluen Poete:

Otia si tollas, periere Cupidinis arcus:

Nemt ledigheydt wegh/ soo verliest Cupido / dat is/ onbehoorlijcke liefde en oneuyscheydt/ al haer const en cracht. Dies seght oock een Griecks auteur seer wel: Een ledigh gangher/ eñ een quaedt borger/ het is beyde een dinghen. Daerom werden oock / onder de bien/ de niet doende ghestraft/ ghelijck de dieuen : al schadelijck rekenende in een ghemeynte / alle die de selue ghemeynte niet profijtigh en zijn. Ouer-sulcks S. Augustijn heeft wel bemerckt / wat een schadelijcke saecke dattet op-houden van goede oeffeninghe in een ieghelijck is/ ende oock in de Republijcken: dat hy darf segghen : Roome is deur ledigheydt en stille staen/ vergaen : naer dat sy de stadt van Carthago/ die haer werck plaght te gheuen/ verwonnen hadde. Menander. Aug. de Ciuit lib. 1. cap. 30.

Nu dan/ de vraghe is / hoe dat hem eenen luyaert/ van sulck een quaedt wachtende/ hem tot neerstigheydt sal keeren. De antwoorde
C seght wel/ Dat hy gae tot de mieren/ die sullen't hem wel leeren. Dit seght de Wijse-man/ op de selfde maniere/ aldus: Gaet tot de miere/ Prou. 6.
D o ghy luyaert/ en slaet haer weghen gade : dat is / aen-merckt haer manieren van doen: ende leert wijsheydt van haer / en veursichtigheydt. De welcke (seyt hy) gheenen leyds-man hebbende/ noch meester/ noch bevel-heer/ nochtans haeren cost besorgende inden somer/ vergadert inden oogst/ sulcks daer sy inden winter by leuen sal. Daer op bekijft den seluen Wijse-man de swackheydt des luyaerts/ by een vergheljcken van der mierens neerstigheydt/ aldus: Hoe langhe sult ghy blijuen slaepen / hou ghy luyaert? wanneer sult ghy vãden slaep ontwecken eñ op staen? Ghy sult noch een weynigh slapen/ noch een lutsken sluym-ooren : noch een weynigh sult ghy v armen t'samen vouwen/ om te slaepen. Eñ binnen middelen tijde / sal v den noodt

ende ghebreck/ als eenen onverwachten gast ouer-comen / eñ daer mede de armoede/ als eenen ghewapenden man : die v t'eene-mael sal verderuen/eñ te niete brenghen. Soo dat dies-volghende/eenen E luyaert sy seluen t'herte in sijn eyghen handen vermoordt / ende dan F zijn al de leden ghebroken/eñ de galghe/oft galeyen/ die wachtender naer. Daerom seyt hy ter contrarie daer by: Maer ist saecke dat ghy neerstigh en cloeck-hertigh zijt/ eñ v beste doet: soo sal uwen oogst/ eñ uwen arbeydt/ v ouervloedighe vruchten aen-brenghen / als een springhende fonteyne/tot uwer lauenisse eñ vermaecken. Ende ter contrarie/ den noodt/ghebreckelijckheydt/eñ armoede/ sullen beyde van v vlieden en wegh-loopen.

Plin. Nat. Hist. lib. 11. cap. 30.

Nature der mieren.

Aen-gaende de nature der mieren: het is een wonder om bemerc- G ken/soo Plinius dat beschrijft / ende soomen by experientie bevindt. Daer en is onder alle de ghedierten/ gheen van meerder maght naer sijn grootte eñ proportie. Soo datmen met recht segghen magh/dat een miere stercker is dan eenen leeuw. Plinius draeght haer lieden vele toe: als Republycke/reden/memorie/eñ sorghe. Sy voeren in haer holkens(als in schuere) graenkens/die sy eerst ontgonnen/ den keest af-bijtẽde/op dat sy onder d'aerde niet wederom en beginnen te schieten eñ te groeyen. Die graenkens die te groot zijn/die deylen sy in tween/rechts veurden in-ganck van hunne cellekens. De natte brenghen sy ter sonne wederom uyt/om te drooghen. Sy wercken oock s'nachts/alst volle mane is: maer ten breckende oft wassende maentijde niet. Sy houden oock s'daeghs op van wercken/te middelẽ tijde/tusschen d'oude ende de nieuw mane/alsmen gheen mane en siet. Nu/hoe neerstigh zijn sy in d'werck? hoe wacker? hoe ghehoorsaem? Eñ/midts dat sy van verscheyden weghen aen-brenghen/ d'een van d'ander niet wetende: daer zijn seker daghen/ van al te ouer-sien en te beschicken. Dan/soo schijnen sy d'een metten anderen te spreken / te confereren/d'een den anderen iet te segghen/te vragen/te beradẽ/soo de veursz Plinius beschrijft. Men siet de weghen ghebaent/ daer sy ouer en weder gaen/ iae de steenen ghesleten vanden tijdt en passagie.

Den handel eñ den vvegh der mieren te aenmercken.

Soo dat niet te vergheefs den luyaerdt tot de mieren ghesonden wordt: niet alleen/om van die neerstigheydt/ besorghsaemheydt/ eñ behendigheydt te leeren : maer namentlijck oock/ om hare weghen gade te slaen. Want / al en waerder niet anders te bemercken/ dan dat sy voren in d'aerde / en oock ouer de steenen maecken / met soo dick-mael ouer en weder te gaen/in't halen en draghen: soo behoordet ghenoeghsaem te wesen/ om eenen luyaert beschaemde kaken te doen hebben/die van ledigheydt noch handen noch voeten roeren en wilt om wercken: noch ẽe let en heeft dat doogen wilt/ als t'herte eñ des-volghende al de leden gebrokẽ zijn: soo wy bouen geseyt hebben.

Dus

Dus moghtmen oock den ſeluen lupaert tot de biekens ſenden/ om dergheljjcke redenen. Want de bien oock alſoo wonderlijck beſchickſaem/ eñ neerſtigh zijn/in haer-lieder handel eñ werck / elck in t'ſijne: ghelijck wy in d'boeck des Christelijcken Bie-corfs in d'langhe beſchreuen hebben. Ende ſoo wie met ſulcke exempelen niet gheroert en werdt / om hem tot dooghen en wercken te begheuen / die verdient den raedt en medicijne die S. Paulus gheeft/ſegghende: Si quis non vult operari, nec manducet: Iſſer iemandt die niet wercken en wilt (ſeyt hy) dat hy oock niet en ete. Ende oft by auonture dat ſoo niet gheleghen en ware/te wercke te ſtellen : ſoo moghtmen een ander recepte proeuen/ ende die ledighe luye leden ſtrijcken met cluppel-cruydt / daermen de eſelen mede op den rugghe en lendenen ſtrijckt/ volghende den raedt des Wijſe-mans/die aldus ſeyt : Een ſweepe veur t'peerdt/eñ den ſtal-bandt veur den eſel/eñ een roede oft cluppel opden rugghe vande onverſtandighe menſchen / op dat ſy wijs en wacker worden.

Goede recepten teghen luyheydt.

2.Theſſ.3.

Prov.16.

Ick en magh niet laten/hier te verhalen veur een exempel/t'onſen veur-nemen / hoe dat die wijſe van Indien/ veur coſtuyme eñ wet hadden teghen de ledigheydt: Als de ſpijſe op tafel gheſtelt was/eermen ghingh eten / ſoo vraeghden ſy altijdt de iongheren/wat ſy van den morghen-ſtondt af tot die ure toe/ghedaen oft gheleert hadden. Die niet goedts en wiſt by te brenghen/ Impranſus foras extrudebatur : Die wierdt ſonder eten upt-gheſtooten. Ende de niet-doenders haetten ſy ſoo / dat ſyſe rekenden als oft ſy niet gheleeft en hadden/ om dat ſy niet deghelijcks ghedaen en hadden: eñ deſ-volgende/ als eenighe ſulcke ledighaerts en doen-nieten ſtoruen/ ſy begroeuenſe met de beeſten: als niet weerdigh by de menſchen begrauen te weſen/ die in hun leuen / haer als redelijcke eñ nutbare menſchen niet ghedraghen en hadden. Niet te vergheefs en ſullen de ſulcke handen en voeten ghebonden worden/ dieſe hier tot wel-doen niet en ſullen te werck gheſtelt hebben.

Apuleius Florid.lib.1.

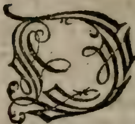
Ghebedt teghen traeghepdt en ledighepdt.

WAnt den tijdt comen ſal (o Heere) datmen niet en ſal moghen wercken oft wandelen / maer datmen de onnutte dienaren handen en voeten ſal binden : Ick bidd'v / dat uwen heylighen gheeſt myn wacker maecke / om wercken en wandelen / de wijle het dagh is : op dat ick / met de ghetrouwe werck-luyden / den dagh-penninck des eeuwighs leuens ontfanghen magh. Amen.

Cap. LXXIII.

VVie s'auondts vindē magh, zijn hert en moet vol vreugden?
Die den gheheelen dagh, heeft ouer-braght in deughden.

Goeden auondt.

E Mensche uptter nature en gaet niet gheeren met bes waerder herten slaepen: daerom moest hy de oor- A saeck waer-nemen / om met blijdschap van herte te ruste te gaen. De vraghe eñ antwoorde seght Thomas de Kempis in een sentētie/ in sijn boecksken (Qui sequitur me) gheheeten/ vande naevolginge Christi/ aldus: Ghy sult s'auondts altijdts verblijdt wesen / ist dat ghy den dagh profijtelijck en wel ouer-brenght. Alsmen't wel aenmerckt/ t'gheheele leuen vanden mensche is als eenen dagh: waer van de gheboorte als den morghen-stondt is / eñ de doodt den auondt/ als der sonnen onder-ganck. Soo seght Seneca cort: Instar totius vitæ, dies: Eenen dagh/ is als een verbeeldt van al ons leuen. Eñ gheheel ons leuen/ als eenen dagh. S. Augustijn sept aldus/ seer op een uptcomende: Dies imago vitæ, nox mortis: Den dagh representeert het leuen: den nacht de doodt. Jae/ den gheheelen tijdt des weerelts/ is oock als eenen dagh/ van d'beghinsel sijns scheppsels/ totten eynde toe. Eñ ouer-sulcks/ sept de H. Schrifture/ en singht de H. Kercke/ dat Christus ter weerelt ghecomen is/ omtrent den auondt des weerelts: dat is/ inde leste eeuwe.

Lib. I. cap. vlt.

Seneca epist. 62.

August. de fide & oper.

Nu/ dese drij daghen comen oock ouer een/ in t'ghene dat hier ghevraeght wordt: Wie datter s'auondts sijn herte vol vreughdē vindt. De antwoorde seght: Die dē dagh heeft ouer-gebraght met deughden. B Want / ghelijck een mensche hem wel ghemoedt en wel te pas vindt/ den dagh ten auonde comende / eñ sijn beddeken en slaep-camer als met bloemkens bestropt vindende / als hem sijn conscientie C niet en knaeght / noch en wroeght van eenigh merckelijck quaedt: maer ter contrarie/ dat hy/ soo in Godt te dienen/ nae den eysch vanden daghe / soo inden armen en siecken te troosten eñ te helpen/ eñ in alle sijn saecken te beschicken / hem in goeder trouwe/ eñ gherechtigheydt ghequeten heeft/ eñ namentlijck ist dat hy met eenighe upt-nemende wercken van deughdē hem becommert heeft: Alsoo salt oock eenen sonderlinghen troost/ eñ onsprekelijck verheughen wesen/ alst comt te steruē/ ist dat hy den dagh sijns leuēs wel ouer-braght heeft. Eñ soo sal die blijdschap oock noch meerder wesen / als den meesten dagh des weerelts ten auonde comen sal: eñ datmē dan sal in siele eñ in lichaem loon ontfanghen/ vā al t'goedt datmē gedaen sal hebben.

Maer

Veſpere quem mulcet liquida ac ſincera Voluptas?
Qui ſolidam virtute diem expendiſſe reuoluit.

Wie tsauends vinden mach, ſyn hert' en moed, vol vreuchden?
Die den gheheelen dach, heeft ouerbracht in deuchden.

Quand le iour ſe borne, Qui deſprit peu morne, A contentement?
Qui de la iustice, A couru la lice, Tout le iour durant.

Maer dat is te clagen/dat wy meest al/die verloren en gauweloose werck-luyden slachten / die den schoonen dagh ruymelijck met clappen/spelen/wandelen / drincken en schincken/oft luylijck slapen over-brenghen/ eñ dan willen neerstigh zijn/ als den avondt beghint te vallen: alsmen den winckel/deuren en vensters beghint te sluyten: eñ wonderlijck vele wercks schijnen te willen af-leggen/ als de keersse inde pijpe brandt. Ende als reysende lieden/ die als-dan seer willen loopen/als-men de stadt-poorte soude sluyten / hebbende den schoonen langhen dagh niet waer-ghenomen/om wegh af te legghen/eñ in tijdts toe te comen.

Om het welcke beter te wercke te stellen/ soo ist van noode/ elcken dagh wel waer te nemen: eñ soo te houden/ als oft onsen lesten dagh ware. Als-men s'morghens op-staet/peysende/dat ghy by avonture niet en sult totten avondt leven. S'avondts te bedde gaẽde/ rekenen dat ghy niet meer opstaen en sult. Eñ soo levende/alsoo ghy wilt bereedt van Gode ghevonden worden om te sterven. Dat seght een Heydens gheleerde seer wel: Het is qualijck doenlijck / den teghenwoordighen dagh/ wel en deughdelijck over te brenghen: ten zy dat ghy u laet duncken/als oft den lesten van u leven ware. *Apud Stobæum.*

Daer toe ontwijfelijck helpt het examen oft onder-soeck vãde conscientie seer/dat goede sorghvuldighe Christenen s'avondts doen eer sy slaepen gaen. Vespasianus een Heydensch keyser/soo hy s'avondts over tafel ghedachtigh was/ dat hy binnen dien daghe niemandt iet sonderlinghs ghegeven en hadde: soo seyt hy: O mijne vrienden/ick hebbe desen dagh verloren. Socrates/ ghevraeght zijnde/wie datter sonder vreese/angst/en beroerte leefde: Wiens conscientie(seyt hy) gherust is/eñ hem ghetuyght/wel ghedaen te hebben. Daerom wast oock/dat Phocion van Athenen plaght te segghen / dat hy veel gheruster en sachter sliep/ oock op d'aerde ligghende/ die goedt en gerust van herten was / dan die inwendigh ontrust ende beroert is/ op een sacht/pluymen/en verguldẽ bedde slapende. Daerom / ghelijckmen gheeren doet en laet al datmen weet te dienen om gherust te slapen: soo behoortmen veel meer al te doen dat moghelijck is/ om in t'sterven sijn hooft gherust neder te legghen. Titus Vespasianus. Socrates.

Ghebedt/des avondts/ te ruste gaende.

Ick dancke u/o Heere/Godt almaghtigh / dat ghy my desen dagh/ deur u gratie bewaert hebt/ eñ salighlijck hebt laten over- brenghen: Wilt my desen nacht sparen eñ bewaren/ op dat ick u morghen/met noch min sonden ende met meer deughden dienen magh. Amen.

CAP. LXXIIII.

VVie gaetter teghen nacht, met tvvist en droefheydt rusten?
Die s'daeghs heeft onbedacht, ghevolght zijn quade lusten.

Lust brekt rust.

E Heydensche wijse hadden als een ghemeyn spreeck-woordt/ daer sy mede bedwonghen/ oft weder-hielen die groote uytghestorte wellustigheydt/ vande ghene die haer seluen te seer vergaten / oft inde blijdtschap des daeghs ontginghen: te weten: Nescis quid serus vesper vehat: Ghy weet luttel/ wat v noch den spaeden auondt aen-brenghen sal. Ghelijckmen by ons seght: Den dagh en is noch ten auonde niet comen. T'is misselijck / wat noch zyn sal. Aensiet het eyndeken. Ten is noch soo spade niet/ alst zijn sal. Want ghemeyne-lijck/ soo Salomon seght: Druck en droefheydt sluyten het eynde- A ken van alle ghenoeghte op: en slaen ghemeynelijck inden steert van alle sotte blijdtschap: ghelijck deur-gaens/ der kinderen spel en voort-stel/ meest op een pijpen en iancken uyt-comt. Soo oock experientie leert: naer groote maeltijden / banckettten / danssen/ spelen/ langhe B clappen/ ongheschicht lacchen/ drinckardije/ brasserije/ tuysscherije/ en meest naer oneerlijcke wellustigheydt / daer volght ghemeynelijck verbittertheydt des ghemoedts / ongherustheydt van conscientie/ hoofd-sweer/ hert-sweer/ twist/ onpeys / wonderlijcke fantasijen en droomen/ en eenen nacht vol van quellinghe en ongheseltheydt/ en het duyuelken in't midden van breughden dansende. En dit al/ veur C een weynigh sottigheydts/ ghenoeghte/ ijdelheydts/ en veur een lut-telken vol-doens vā sijn sinnelijcke begeerlijckheydt en quade lusten.

Virgil. 1. Georg.

Prou. 14.

Och/ wat een onsprekelijcke schade en verlies/ veur soo cleyne/ vlie-tighe/ en bedrieghelijcke vermaeckelijckheydt! sonder noch die iam-merlijcke quetse der sielen / die't al te bouen gaet. Daerom seght de Wijse-man wijselijck: Lacchen en schacchen hebb'ick veur een dolin-ghe ghehouden: en totte blijdschap hebb ick gheseyt: Waerom laet ghy v te vergheefs bedrieghen ? Te kennen gheuende / dat de blijd-schap des weerelts den mensche in dolinghe brenght / en bedrieght : schoon aencomende/ met een blijde ghelaet: leydende binnen dien tot weedom en rouwe. Daerom seyde Aristoteles wel: Voluptates ab-euntes considerandæ : De wellustigheden moetmen aenmercken/ niet in d'aen-comen/ maer in't wegh gaen. Want wattet van sulcke sottigheydt is/ dat kentmen alder-best/ alsmē siet/ watter al quaedts uyt volght : en hoe ijdel een saecke dattet is / als sy veur-by en ghele-den is : niet wat sy schijnt te wesen als sy eerst aencomt en beghint.

Eccls. 2.

Arist.

Want

Quis, contrá, anxiferam petit ægra mente quietem?
Cui lucem exactam combuſſit praua cupido.

Wie gaetter teghen nacht, met twiſt en droefheyt ruſten?
Die tſdachs heeft ombedacht, ghevolght ſyn quade luſten.

Qui porte en ſa couche, D'une viue touche, Les triſtes regrets ?
A qui la iournee, Sans fruit ſ'eſt trainee, En vice et forfaits .

Want het aenschijn van weerlijcke ghenoeghte is schoon en blijde: maer inden steert light het fenijn.

Daer werdt dan ghevraeght: wie gaetter s'avondts met droefheydt rusten? Dat is/ Wie vindt hem s'avondts in quellinghe van sinnen/herte/ en van conscientie? en deur-sulcks/ontstelt/bedroeft/en gheschapen sijn nacht-ruste te verliesen : oft oock verschrickelijcke
D droomen en beroerten te hebben? De antwoorde seght: die s'daeghs ghevolght heeft sijn quade lusten. En wat wonder ist/ dat hy cleyn ruste can hebben/inwendigh/ en uptwendigh/ die deur t'volbrengen en volghen sijnder quade lusten en begheerlijckheden / sijn slaep-kamer en sijn bedde/al met doornen bestropt heeft? Jae sy seluen/ niet alleen in doornen ghewentelt / maer oock ghewonden heeft / en soo meynt daer mede gherust te gaen slapen? Deliciæ sunt spinæ : seyt S. Jan Gulde-mondt: Wellustigheden en sinnelijcke vermaeckinghen zijn doornen. Schouwt dese/soetelijck aen-comende/ en doodelijck daer naer steken de lusten / als bedrieghelijcke doornen der conscientie: ist dat ghy met vrede slapen gaen/en steruen wilt. *Chrysost.*

De keyser Augustus/hoorende dat eenen ghestoruen was/ wiens gherust leuen/waken en slapen/hy altijdts tot verwonderens toe bemerckt hadde: en verstaende / dat sijn bedde metten anderen huysraedt te coope quam / dede hy dat bedde coopen. Hy wiste wel dattet in de ghesteltheydt des herten gheleghen was / datmen gherust oft ongherust sliep: maer hy dedet soo tot een meerder aenghevuen/ wattet was/van soo ghérustelijck te slapen. *Augustus Keyser.*

Pythagoras plaght te segghen/ dat eenen mensche / die den dagh sijns leuens met quaedt ouer-brenght / meer lijdens en pijne heeft/ midts t'knaghen sijnder conscientie / dan iemandt die naer den lichaem gheslaghen en ghegeesselt wordt. Nu rekent eens / hoe't henlieden moght lusten te slapen/die op de pijn-banck/ oft onder de roede ligghen. De ruste der conscientie moet dan ghesocht werden / ist dat iemandt gherustelijck slapen oft steruen wilt. *Stobæus.*

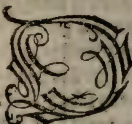
Ghebedt om ghenade en goede ruste.

O Heere Godt/ hoe hebb'ick desen dagh ten auonde ghebraght! Hoe ongherust maeckt my mijn conscientie? Ick maecke/ o Heere/ van stonden aen / een propost van my te biechten ende te beteren : En laet my doch desen nacht in mijn sonden niet versmooren: maer morghen / als eenen nieuwen mensch een nieuw leuen beghinnen. Amen.

Cap. LXXV.

VVat is doch al de pracht, en glorie vander vveerelt?
Dauvv, Roock, Hoy onghEacht, en stricken fijn bepeerelt.

Des Weerelts ijdelheydt.

Aer zijn sommighe saecken / die wonder schijnen te wesen / tot datmen die van by oft van binnen siet / oft eenighs-sins verstaet wattet is. Wat een wonderbare saecke is ratel-goudt / oft clater-goudt / in t'sien en in't hooren: waer't datmen niet en wiste wattet inder waerheydt is. Alsoo ist vande weerelt / met al haer A
glorie. dat is / met al het ghene dat de menschen / lief-hebbers des weerelts / groot pleghen te achten / te beminnen / en te soecken. als is / rijckdom / hoogheydt / blijdschap / wellustigheydt / domineren / tri- B
umpheren / goede ciere maecke / vrolijck zijn / en een sacht luy-lecker- C
landts leuen leyden: Herteken / wat begheerdy? en al dat elck men- D
sche moght wenschen naer sijnen lust.

Wat is al dat / daer-men soo vele af houdt? daer-men iemandt ghelucckigh mede rekent te wesen? daer-men soo seer om loopt / ende naer steckt? Daer-men soo blijde om is / als-men't vercrijght / en soo mistroost / niet om stillen / als-men swijcke slaet / sulcks verliest / oft alsmen tot sulcks niet gheraecken en can? Wat is al dit en dat? wat is al die glorie vande weerelt? Dauw / roock / en hoy / en stricken bepeerelt. By dese vier costelijcke saecken / en dergheliicke andere / broosche / verganckelijcke / bedrieghelijcke / snoode / en versmadelijcke dinghen / werdt al de glorie des weerelts in de H. Schrifture gheleken.

Sap. 11. Des vveerelts dauvv

Inden eersten / vanden dauw / soo seght de Wijse-man: Orbis E terrarum, tanquam gutta roris antelucani, quæ descendit in terram: Veur Godt (wien het wesen en weerde alder saecken alder-best bekent is) soo en is de weerelt met al haer glorie / anders niet dan ghelijck een druppelken dauws des morghen-stondts: d'welck op d'aerde valt / en terstondt hem verliest. Alsoo oock de Prophete Oseas / spreckende vande ijdelheydt der af-goden: (inde plaets van welcke nu

Osee 13.

elcks sin / lust / en quade liefde ghestelt is) seght aldus: Alle de glorie die ghy soeckt / en al t'gene daer ghy u herte aen hanght / en als uwen Godt af maeckt: dat sal u al wesen als ee wolcke / en dauw des morghen-stondts / terstondt veur-by gaende. En ghelijck een stof ken / seyt hy / t'welck met eenen draeyenden windt / uytten dorsch-vloer op-ghenomen wordt: en ghelijck eenen roock / die metten winde verdreuen en verdwenen wordt / met dat hy uytter schouwe comt.

En siet / dit is het tweede / daer by dat de glorie des weerelts gheleken

Quid typhus tumidi ventosaq; gloria Mundi?
Ros, Fumus, Stipulæ, baccataq; Vincula gemmis.

Wat is toch al den pracht, en glory vander Weerelt?
Dauw, Roock, Hooy onghe-acht, en Stricken syn bepeerelt.

Qu'estce de la pompe, Du Monde, qui trompe, Nos sens attellez?
Ce n'est que Rosée, Que Foin, que Fumee, Que Laqs emperlez.

F lesen wordt: te weten / als eenen roock. De H. Apostel Jacobus seght aldus/hier toe wel dienende: Quæ est enim vita vestra? Vapor est, ad modicum parens; & deinceps exterminabitur: Wat is u-lieder leuen (oock al waert/ dat ghy al de weelde/ ghemack / eere/ en veurspoedt des weerelts hadt) wat ist al ? Eenen doom / een weynigh tijdts hem vertoonende/ eñ van dat hy beghint te wesen/soo beghint hy oock van daer voorts te vergaen/eñ sy seluen te verliesen. Sulcks ist van al de vreughdt en pomperije des weerelts. Het schijnt altijdts wat wonders te wesen / aist beghint/ eñ een st op-comt : maer niet dattet beghint wat te zijn / soo beghint het met eenen van stonden aen niet te wesen. Het welck-men natuerlijck aenden roock aenmerckt. Het schijnt wat te wesen in sijnen op-ganck. Hy spaciert herwaerts en derwaerts spelende / langhs soo hoogher op-gaende: oock derrende hem tot in de wolcken vermengelen/ al oft hy oock een van dien ware. Maer / hoe hy hoogher climt/ hoe hy eer en meer te niet gaet: eñ deur sijns selfs subtilcren en vergrooten / ten lesten hem verliest. Alsoo ist met de menschen / die naer de glorie des weerelts staen en steken/en hun seluen altijdts willen verheffen / tot dat sy als roock op niet uyt-comen. Soo seght de Prophete David/ eñ hen-lieden van Godts weghe veurseght: soo't oock veur onsen ooghen daghelijcks ghebeurt: Sy sullen vergaen/en te niete comen/ als roock veur den windt: eñ ghelijck wasch veur het vier. Soo hy noch claerder seght : Soo haest als sy tot eere en hooghepdt sullen ghecomen zijn/soo sullen sy oock als roock vergaen. Roock des vveerelts. Iac. 4. Psal. 67. Psal. 36.

Niet te vergheefs en was Vetronius Turnus vanden Coninck Alexander met roock doen versmachten / aen eenen staeck ghebonden zijnde: want hy aen vele menschen bedrieghelijcke woorden van hope/ eñ raedt/als roock/vercocht hadde. Soo moestmen de bedrieghelijcke Weerelt oock betalen. Lamprid.

G Dat de glorie des weerelts oock al maer hoy en is / dat blijckt by den seluen Prophete/aldus sprekende: Fiant sicut fœnum tectorum, quod priusquam euellatur exaruit : De menschen vander weerelt/ met alle haer-lieder op-stel/zijn ghelijck hoy/d'welck op de daken der huysen staet/ t'welck van selfs verdwijnt/ eer-men't af treckt. Soo verdwijnen sulcke menschen/met al hunne wellustigheydt eñ glorie: te eer/ oock van selfs/ hoe sy hoogher climmen/eñ haer seluen meer ter sonne stellen/ van groot schijn/ luyster/eñ groot-achten der menschen. Van sulck hoy en doet-men niet op / noch schoof noch schoot/ noch bundel noch bussel/ wat datmen meynde oft hoopte te maeyen. Alsoo comt het al op niet uyt / tot bijsterheydt/ in siele eñ in lichame/ in goedt/ veur haer-lieder en haerlieder kinderen / die grooten oogst eñ maghtigh goedt waren verwachtende. T'is al hoy. Psal. 128.

Psal. 75. Dit is t'ghene dat de selue Prophete Dauid seght: Dormierunt somnum suum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus suis: Sy hebben haren slaep gheslapen (eens-deels al haer leuen lanck/als eenen gheduerighen slaep en droom/ouer-brenghende: eñ soo ten anderen oock/totten slaep des doodts comende) Eñ siet/ alle die mannen der rijckdommen eñ welden en hebben niet met allen in hunne handen ghevonden. Sy vinden haer met ijdeler handt/ soo de ijdelheydt aengaende der glorie die sy in rijckdom en weelde ghe-schept hebben/ soo't hun dochte: als oock in het profijt en vrucht des ghewins/ d'welcke sy soo vast meynden te houden: maer bouen al vinden sy haer selfen met ijdeler handt/aen-gaende eenighe verdienste veur Godt.

Den roem des vveerelts vergaet te niet.

Eylaes/sy en hebben niet ghedacht/ dat de glorie van deser weerelt als eenen roock en windt is: den welcken/ hoemen stijuer en vaster sluyt/eñ metter handt grijpt/ hoe-men min vanght en behoudt. Eñ hoe de mensche/als een hoy oft gras/hoogher ter sonne staet/hoe hy te eer verdwijnt en vergaet. Dat seght de coninck Dauid noch

Psal. 36. besteffelijcker: Vidi impium superexaltatum & eleuatum, sicut cedros Libani: Et transiui, & ecce non erat: quæsiui eum, & non est inuentus locus eius: Ick hebbe den boosen aerdtschen mensch bouen al verheuen ghesien/ eñ op-gheclommen als cedre-boomen vanden bergh Libanus: eñ wat veur-by gaende/ eñ om-siende/ soo en was hy niet meer: Ick hebben ghesocht/ maer selfs en hebb'ick sijn plaetse niet connen vinden daer hy ghestaen hadde.

Ist niet soo met vele menschen/ iae met gheheele gheslachten ghevaren/ die soo vermaert waren en hooghe verheuen/oock veur onsen ooghen? waer zijn sy? waer is de plaets daer sy stonden? waer is die hoogheydt? waer zijn de staten? de glorie/ den rijckdom/ den grooten naem en faem/ den roep/den lof/ af-comste/ gheseyp van knapen/ roem/en t'verwonderen van al de weerelt? waer ist al veruaren? Het is al wegh/ eñ ghelijck eenen roock en hoy vergaen/ ten vuylen eynde: iae tot op niet.

Waert dat wy dit al in tijdts dachten/ wy en souden van hoy soo veel voere niet maecken/ als wy oock van ons seluen doen/ daer wy nochtans maer hoy en zijn: ghelijck uytten Prophete Isaias/ den

Isaiæ 40. Iac. 1. 1. Pet. 1. H. Apostel Jacobus seght/eñ oock Sinte Peeter: Omnis caro fœnum: & omnis gloria eius, tanquam flos fœni: exaruit fœnum, & flos eius decidit: Alle vleesch is hoy: Eñ al sijn glorie/ en is niet anders dan als een bloeme des hoys: het hoy is verdrooght: dat is/de mensche sterft: eñ de bloeme valt af. Jae dick-mael verdwijnt de bloeme eer sy steruen/die als hoy te mooy willē wesen/ gaende al verdwijnende en steruende van katijuigheydt/ eer de doodt comt. Eñ dan

soo

soo valt hun de glorie en fleur af : soo dat sy als een verdrietigh last en pack der vrienden zijn/ en een verworp en ouer-schot vā alle menschen: iac sy hun seluen een te vele : niet wetende wat hun meest ende eerst van al te beclaghen staet : oft dat sy soo haer veurgaende leuen ouer-ghebraght hebben : oft dat sy niet steruen connen / als sy moede van leuen zijn.

Och wat een sottigheydt/ en werck weerdt allen spot en confusie/ (hadden wy t'verstandt/oft eenighe schaemte) eenen bundel hops/ dat is/ ons lichaem/ soo te beminnen ! soo te vercieren! soo te palleren! soo te toeuen/en op te steken/als oft wat ware!

Soo heeft Xerxes hier veur-tijdts eenen schoonen boom / platanus/met gouden ketenen en costelijcke baghen verciert / en eē wacht ghestelt om sijn lief te bewaren/daer op sottelijck verlust zijnde. Het is waer/hop is wat/en wat weerdt : maer nochtans hop en is maer hop/al waert oock noch soo mop.

H Het vierde / daer de glorie des weerelts by werdt verghelecken/ is stricken bepeerelt. En seer wel : want soo de Wijse-man ons waerschouwt/ soo ist. Hoort dan wat hy hier toe seght: In medio laqueorum ingredieris : Kent v perijkel/ghy die deur de wellustigheydt des weerelts uwen ganck neemt : ghy sult deur d'midden der stricken wandelen. Sinte Antonius sagh in eē visioen/dat al gheheel de weerelt met stricken besaept was: soo datmen niet en wiste / waer sijnen voet stellen / oft men moeste ghevanghen worden. Soo vraeghde hy/wie die stricken ontgaen soude? Hy hoorde veur antwoorde/dat den ootmoedighen die soude ontcomen / die de glorie des weerelts versmaedt/en als ghespreyde stricken met voeten terdt: want dieder metten voeten op-treedt / die en wordtter niet mede ghevanghen: want hy/soo doende / belet dat sy niet toe-sluyten en connen. Maer die de selue acht en wacht/ van op te treden uyt respect ende weerdigheydt/ die treedt daer in/en wordt ghevanghen. Stricken bepeerelt. Eccli. 9. Athanas in vita S. Antonij.

Sulck zijn sy/die dese saecken van hier beneden seer groot achten/ en haer seluen mede / als die dinghen hun ghebeuren moghen / als die't op brasseren en houeren stellen / die banck en bedde / buyck en berdt/sanck en spel beminnē/en dergelijcke ijdelheydt hanteren. Gelijck oock een groot deel der menschen hun daer toe begheuen / om sulcke stricken te saeyen/ en alle wellustigheden altijdts in t'ghereede te hebben/als lock-aes/ om d'een den anderen in d'net/ ende als een muys in de valle te brenghen : iae/ om onder't decksel van vriendelijckheydt en goeden toef/den strick om de beenen / oft lieuer om den hals te werpen. Cont ghy't niet versmadende vertreden / cruypter met ootmoedigheydt onder deur.

Nu/om den strick te ghewilligher te aenveerden/ sonder teghen-

treunen (ghelijck t'peerdt teghen t'gorreel pleegh) soo ist al met soetigheydt / met lieflijckheydt / met schoonigheydt vā woorden / van gheláet / en milde beloften verciert / bestecken en bestreken: als met peerlen I en ghesteenten ghestoffeert: ghelijckmen de rijserkens bestrijckt / op datter de voghelkens aenhanghen: eñ den slagh / en muyse-valle / eñ K d'net met aes en spijse veur-siet / om vanghen.

Van sulcks beschrijft ons in't langhe een exempel de Wijse-man / van een oneerbaer vrouwe / haer uyt-stellende / om een ionckman te vanghen / en te bedrieghen: wondere dinghen hem toeseggħende en belouende. Soo seght hy ten eynde: Irretiuit eum multis sermonibus; & blanditiis labiorum protraxit illum: Sy heeft hem ten lesten met vele schoone woorden in d'net ghebraght / eñ met smeeckinghe der lippen tot haer gheereghen. Voort watter volght: Statim eam sequitur, quasi bos ductus ad victimam: & quasi agnus lasciuiens:& ignorans quòd ad vincula stultus trahatur. Hy terstondt volght haer / als eenen os / diemen ter slagh-banck leydt / eñ als een dertel lammeken: niet denckende (armen dwaes als hy is) dat hy ter banden gheleydt wordt. Velut si auis festinet ad laqueum:& nescit, quòd de periculo animæ eius agatur: Ghelijck oft een voghelken hem haestede / snellijck vlieghende en springhende / om in den strick te comen: als ofter nemmermeer in tijdts en soude geraecken: eñ en peyst niet / dat sijn siele (het tijdelijck eñ eeuwigh leuen) daer mede in perijkel comt. Dat doen de peerlen / eñ cieraet der behaeghlijckheydt / daer dese strickens des weerelts mede verrijckt eñ verschoont zijn.

Prou. 7.

Ach / arme sotte menschen als wy zijn! als oft een eerlijcke saecke ware in gouden boeyen (ghelijck Darius was) gheslaghen te worden / oft met gouden ketenen / in een silueren gaeyole besloten te zijn: iae met eenen vergulden oft bepeerelden strop ghehanghen te werden. Sulck is nochtans al de glorie der weerelt / aen welcke soo menigh mensche / als aen gouden bepeerelde stricken / hem verhanght. Waert niet een rasetije / dat iemandt sulck een precieus / specieus / en hupsch verhanghen vercose / als een glorie daer in scheppende / dat hy met s'coninckx gouden keten / carcant / en strick vol van peerlen en ghesteenten moght verworght eñ opghecknoopt worden? Waerom dan verhanght-men sy seluen soo met dese weereltsche glorie eñ behaghelijckheydt: tot verlies onser siele eñ der eeuwigher salighheydt? In teecken van dese schade en verlies / soo staen ons veur exempel en figure te merccken / die gouden hals-banden der Madianijtsche kemelen / die Gedeon haer af nam. Met welcke het niet moghelijck en is / deur de enghe en nauwe poorte des hemels te gheraecken: niet meer dan de kemel selue / met sijn bulte en bagagie: soo Christus seyde.

Iustinus lib. 11.

Iudic. 8.

Matth. 19.

Laet ons dan / veur t'slot van al dese veurseyde dinghen / houden t'ghene

t'ghene dat Matthatias tot sijne sonen seyde: Gloria eius, stercus & vermis: De glorie van een hoouerdigh mensche (d'welck de glorie des weerelts is) en is niet anders/ dan dreck eñ een vuyl ghewormte. Hodie extollitur,& cras non inuenietur: Als heden wordt het verheuen / ende morghen en werdt het niet vindelijck. Maer de glorie Godts / die sal inder eeuwigheydt blijuen. Soo wie glorie hebben wille / dat hy die soecke / die hem waerachtigh glorieus en triumphant maecken magh/ in d'eeuwigh leuen. Fy dan / de glorie des weerelts/ die schade en schande by brenght. Besiet eens waer sy haer dienaers toe stiert. *1.Mach.2.*

Daer heeft eens eenen dien grooten/schoonen/en costelijcken tempel van Diana te Ephesien in brande ghesteken / alleenlijck op dat men van hem soude weten te spreken. Maer ter contrarie/ die van Ephesien verboden daerom / dat niemandt sijnen naem schrijuen noch noemen en soude/en dat men niemandt voorts oock dien naem gheuen en soude. Maer Theopompus heeft hem in sijn historie ghenoemt/ te weten/Herostratus: anders was hy in een eeuwighe duysternisse begrauen / in de placts van sijn vermeten ijdel glorie. Emmers soo dul eñ bedriegheliick is die raserije. *Val.Max. lib.8.ca.15.*

Rhodope/ een slaue/ ende lichte vrouwe/ heeft in haer vuyligheydt eñ oneerbaer ghewin / soo derren glorieren/dat sy een pyramide/bynae alsoo groot als de coninghen / maer costelijcker en constigher dan de coninghen van Egypten / heeft derren op-rechten. Haer self soo veel te meer infaem maeckende / hoe het stuck te schoonder eñ te costelijcker was. Soo blindt is des weerelts glorie. *Fulgosius lib.8.*

Empedocles/ een Philosophe / en medicijn/ Panthiam Agrigentinam van een ongheneselijcke sieckte ghenesen hebbende/ eñ dies als een Godt ghepresen zijnde / heeft hem seluen inde brandende gloedt vanden bergh Etna ghewo rpen/om in die sotte/ijdele/en duyuelsche glorie te steruen. Soo worpen hun de lief-hebbers des weerelts glorie inden helschen brandt. *Idem.*

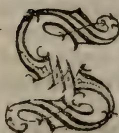
Ghebedt teghen des weerelts ijdelheydt.

Maer dat wy / o eeuwigh Godt / van v deur de sonde ghescheyden zijn/soo zijn wy de ijdelheydt deser weerelt onderworpen: gheeft my gratie/ soo al de glorie van dit aerdtsche ballinghschap te versmaden / dat ick de eeuwighe glorie verkrijghen magh. Amen.

CAP.

CAP. LXXVI.

VVie isser soo vervvoedt, die daer ghenoeght in maeckt?
Die de blijdschap en t'goedt des hemels niet en smaeckt.

Sinte Bernardt seyt een sententie/ die dese vraghe ende antwoorde seer sal verclaren: Cui Christus incipit dulcescere, necesse est amarescere mundum: Die in Christo beghint smaeck te crijgen/ en soetigheydt te vinden: hy is seker / dat hem de weerelt sal beghinnen bitter te duncken. Daerom/ als iemandt noch smaeck vindt in de ijdelheydt des weerelts / en dinghen die wy in t'veur-gaende Capitel verhandelt hebben/ die de hemelsche smakelijckheden contrarie zijn / dat moet wel een seker teeken zijn / dat hem de hemelsche niet wel en bevallen: ghelijck die suere serpe dinghen soeckt / die en vindt gheenen smaeck in soete spijsen.

Bernard. in serm.

Braecke-smaecke des Weerelts.

Vande ghene die in de bitterheydt des weerelts smaeck vinden/ A was Esau een claer figure / om de smaeckelijckheydt van een schotel pottagie/ verlatende en verworpende sijn recht van eerste gheborene/ segghende: Quid mihi proderunt primogenita? Wat magh my mijn recht baten? siet ick sterue/ seyt hy. En soo sijn recht af-gaende / at sijn spijse op/ en ghingh sijn ganghen: gheen werck daer van maeckende/ en niet achtende/ dat hy sijn veur-recht vercocht hadde. Soo doen alle de ghene die ghenoeghte en smaeck vinden en maecken in aerdtsche ijdelheydt: Sy en achtens niet met allen/ dat sy haer deel hemel-rijcks laten varen/ veur eē weynigh wellust in eten/ drincken/ oft andere sulcke dinghen die sy beminnen. Niet peysende/ dat de ghenoeghte van sulcks/ met een wijle tijdts veur-by gaet/ en dat de pijne dieder naer-volght eeuwigh is.

Gen. 25.

Deser sotten smaeck is oock ghefigureert gheweest / inden verdraeyden appetijt en lust der kinderen van Israel: die de walghe hadden van t'hemelsch broodt Manna: en riepen eenpaerlijck naer de vleesch-potten / concommeren/ pompoenen/ moes/ en loock van Egypten. Soo leestmen oock/ dattet volck van Vlysses in Africken ghesonden zijnde / en van die soete vruchten des booms Lotos etende/ vergaten wederom te keeren. Soo datter een spreeck-woordt af ghecomen is: Lotum gustauit: Hy heeft van dien boom Lotos gheproeft: hy heeft het daer goedt ghevonden. Die hetten Lotophagi, die daer woonen: soomen oock by maniere van spreken / de kinderen des weerelts hetten moghte / die deur de soetigheydt deser aerdtscher dinghen / de soete hemelsche saecken vergheten : als gheenen smaeck daer in vindende: midts dat sy aen de vruchten vanden aenlockenden B

Exod. 16. Num. 11.

Homer. in Odyss.

Quis tam fluxarum capitur dulcedine rerum?
Cui tellus insulsa sapit; cui nautea cælum est.

Wie isser soo verwoet, die hier ghenoechte in maect?
Die de blyschap, en tgoet des hemels niet en smaect.

Qui se donne peine, Pour chose si vaine, Qui se perd en l'air?
Tel qui se desgoute, Du ciel et ne gouste, Que la fade chair.

lockenden liſtighen Lotos deſer weerelt verleckert zijn.

Van al-ſulcke ſeght ſeer wel de Prophete David: Pro nihilo habuerunt terram deſiderabilem: Sy hebben dat luſtigh en vruchtbaer beloofde landt veur niet gheacht: liever altijdts naer Egypten keerende: (daer ſy nochtans ſoo vele vroef heydt/ bitterheydt/ eñ ongenadigheydt gheleden hadden) dan voorts te trecken/ naer d'landt van beloften/ vloeyende van melck en van honigh. Wat iſt oock vande quade begeerlijckheydt eñ verdraeyden ſmaeck? Alſoo iſt met de zee-viſſchen/ haer wel vindende in de bitter ghesouten wateren: ende beſterſtende/ als ſy gheraecken in t'ſoet water te comen. *Pſal. 105.*

O menſchen/ hoe is uwen ſmaeck bedorven eñ verkeert/ dat v de ſoutte wateren des weerelts ſoo wel becomen / dat ghy ſoo daer in leeft eñ vettet: eñ v dunckt dat ghy't ſult beſterven/ als ghy die moet derven: oft als ghy die braeckende wateren der ſtinckende aerdtſche poelen dervende / gheraeckt de ſoete fonteyn-wateren des eeuwighs levens te proeven/ eñ te ſmaecken! Veur-waer/ ghy toont wel/ dat ghy naer den vleeſſche zijt en leeft / van welcke S. Paulus ſeght: Qui ſecundùm carnem ſunt: quæ carnis ſunt ſapiunt: Die naer den vleeſſche zijn / die ghevroeden en ſmaecken oock / dat den vleeſſche aengaet. Eñ noch op een ander placts/ aldus: Animalis homo non percipit ea quæ ſunt ſpiritus Dei: Den ſinnelijcken menſche/ en vaet noch en begrijpt niet t'ghene dat Godts gheeſt aen-gaet. Daer en heeft hy noch reuck/ noch ſmaeck noch behaghen in: maer dat ſtelt hy al in ſinnelijcke/ vleeſſchelijcke/ en beeſtelijcke wulpſcheydt: ghelijck een vercken in t'ſlijck en vuyle moire hem vernoeght. *Rom. 8.* *1. Cor. 2.*

C

Van ſoo comtter af/ dat S. Paulus noch ſeght: Quorum finis interitus: Wiens eynde is verderveniſſe / eñ eeuwighe verdoemeniſſe. Et gloria in confuſione ipſorum, qui terrena ſapiunt: Sy ſcheppen eñ maecken glorie in haers ſelfs confuſie eñ beſchaemtheydt: dat zijnſe (ſeyt hy) die in aerdſche ſaecken ſmaeck vinden/ eñ ſulcks bevroeden. Wat wonder iſt dan/ als de mondt/ kele / en maghe ſoo vol zijn van ſoo quade/ gheeorrumpeerde/ eñ verdorven dinghen/ dat ſy de ſoetigheydt/ lieflijckheydt / eñ goeden ſmaeck van goddelijcke en hemelſche ſaecken niet goedt en vinden/ eñ daer niet om en gheven? Het en waer oock/ dat ſy den ſmaeck verdorven hadden / hoe ſouden ſy anders ſoo ſlecht zijn / ſulcke bitterheydt / eñ doodelijcke ſpijſe te willen aen-taſten? Soo de Prophete Iob ſeer wel ſeght: Poteſt aliquis guſtare, quod guſtatum adfert mortem? Sal iemandt connen proeven/ t'welck metten proeven de doodt aen-brenght? Soo ds kinderen der *Phil. 3.* *Iob 6.*

D Propheten de bitterheydt des pots en moes ſmaeckende/ en vreeſende daer af te ſterven/ riepen tot Eliſeum: Mors in olla, vir Dei: De doodt is inden pot/ man Godts. Sy en atender niet meer af/ veur *4. Reg. 4.*

datter Eliseus met een grepe meels in te werpen/ remedie toe gedaen hadde/ en t'perijkel gheweert.

Daerom / de minnaers der weereltlijcke bitter ghenoeghten/ die zijn als dronckken in sulcks/ niet onder scheydende t'soete van t'suer/ t'goedt van t'quaedt. soo den hof-meester totten bruydegom seyde
Ioan.2. in Cana Galilee : Omnis homo primùm bonum vinum ponit: & cùm inebriati fuerint, tunc id quod deterius est: Alle menschen stellen eerst-mael den goeden wijn veur: maer/ als de gasten dronckken zijn ghewordden / dan soo gheeftmen hun den quaden wijn. Want/ de kennisse/ verstandt/ en smaeck is dan verduystert/ en verwonnen. Soo zijn de menschen den sueren wijn des weerelts met ghenoeghte in-drinckende / en den soeten suyueren wijn Christi verachtende: dronckken zijnde/ niet vanden goeden wijn/ maer van haer eyghen behaghelijckheydt/ in des weerelts bitterheydt. Aldus seyt Sinte
Greg. Gregorius/ tot desen proposte: Mali, dum pro mundo tolerant, leue putant: absinthio ebrij sunt: De quade menschen/ als sy om de weerelt iet lijden/ sy rekenen't al licht : want sy zijn met alssen dronckken ghemaeckt. Daerom oock / staet allsulcken die rechtveerdighe en stranghe sententie te verwachten/ met welcke Christus seght / van alle de ghene/ die haer de soete blijdschap en vermaeckinghe des he-
Luc.14. mels onweerdigh maecken : Ick seggh' u-lieden veur-waer / dat niemandt van al die daer ghenoodt waren (ende hun soo aen dese aerdtsche saecken verleckeren) mijn auondt-mael proeuen en sal. Soo sullen sy dan dien eeuwighen hongher en onverdraeghelijcken
Psal.58. dorst moeten lijden / ghelijck de Prophete Dauid seyt : Famem patientur vt canes: Sy sullen hongher lijden als honden: van hongher en dorst rasende/ en de stadt dat op dat neder loopende : maer gheenen troost oft eenighe laeuenisse vinden.

3.Reg.3. Wat heeft dien excellenten goeden goddelijcken smaeck van Salomon soo doen vergaen: deur welcken hy als een droncke minnaer was / bequaem om soo sonderlinghe een figure ende instrument te wesen / om die uyt-nemende soete liefde ende lieflijcke soetigheydt Christi/ onser sielen bruydegom/ met dat princelijck liedt der lieden/ Canticum Canticorum, te beschrijuen : wat heeft hem (seggh'ick) dien goeden smaeck soo benomen ? anders dan dien contrarien smaeck der aerdtsche ende vleesschelijcke wellustigheydt?

Luc.16. Wat heeft den rijcken vrecken soo leckeren smaeck in eten en drincken doen vinden / dat hy oock daerom sonderlinghe in sijn tonghe/ inder eeuwigheydt den helschen brandt verdraghen moet / sonder een enckel droppel waters te vercrijghen tot vercoelinghe / anders dan om dat hy ter contrarie soo cleynen smaeck vondt oft sochte/ in goddelijcke en hemelsche dinghen?

Wijser

Wijser en beter bedacht zijn sy/die met Seneca ghevoelen/en segghen metter waerheydt: Quàm iuuat inter sidera vagantem, diuitum pauimenta ridere,& totam cum auro suo terram! Och/hoe helpet my/als ick metter herten als inden hemel ben/en hoe lust het my de costelijcke paueersclen der rijcke te verachten/ende gheheel aerdtrijcke met al haer goudt! Seneca.

Nu/om tot meerderen haet van desen aerdtschen smaeck en wellustigheydt hier noch wat uytter Heydenscher raserijen by te brenghen: Eenen Sardanapalus/ coninck van Assyrien/ patroon van alle de ghene die midts haere quade lusten te volghen niet weerdt en zijn/ in t'ghetal van mannen gerekent te worden. Desen was soo versetuwt en dronckén van s'weerelts lust/dat hy Godt en Nature en sy seluen vergat. Hy sat met vrouwen cleederen/ in d'midden der oneerbaere vrouwen. Daer span hy/ en haspelde/ ende deylde elck haer peyl en werck/ als een vrouwe: t'eene-mael vervrouwt/ eñ versmoort in sijn wellustigheden. Hoe namt eynde? Sijnen oppersten veld-heere Arbaces/dit siende/en niet lijdende/ heeft hem de oorloghe aen-ghedaen. Sardanapalus/ meer ghestelt om vluchten dan om vechten/ ten eynde wat weder-standts biedende/ heeft sijn vertreck op sijn paleys ghenomen: eñ al-daer een groot vier maeckende/heeft sy selven/met al sijnen schat en rijckdom/inden brandt ghewerpen: eñ is alsoo van dat tijdelijck vier ten helschen eeuwighen viere ghevaren. Bapt. Fulg. lib. 9. cap. 1.

Dit's het eynde van al-sulcke/die hier hun smaecke eñ ghenoeghte in ijdelheydt/wellust/hoogheydt/eñ dergheliјcke aerdtsche begeerlijckheden maecken: eñ deur sulcks gheenen smaeck en vinden/noch in d'woordt Godts te hooren oft te lesen/noch in t'ghenietē der heyligher Sacramenten: noch in iet dat goedt en goddelijck is. Ende aen-gesien dat den veur-smaeck der hemelsche vermaeckelijckheydt in dese dinghen gheleghen is: die dit al niet en smaeckt/ die moet noodtsaeckelijck van t'principale des hemels eeuwelijck vasten. Quaedt eynde des vveerelts minnaren.

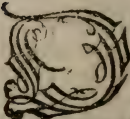
Ghebedt teghen den smaeck en behaghen des weerelts.

DEn bitteren venijnighen croes des weerelts/ o Heere/ die is met honigh bestreken: ende wy drincken met ghenoeghte de doodt in d'lijf. Vervult mijn herte metten smaeck der hemelsche soetigheydt: op dat ick des weerelts behaghelijckheydt versoepen magh. Amen.

Cap. LXXVII.

VVie vverden daer met recht, van vveerelt meest bedroghen?
Die haer, als slaue en knecht, ghetrouvvst te dienen poghen.

Des Weerelts loon.

Ese vraghe is seer pertinent/ en ten wercke dienende: maer/ midts dat sy inde twee veur-gaẽde seer in t'generale upt-ghelept is / soo en moet ick hier maer in't besonder het bedrogh upt-teeckenen / d'welck sulcke menschen altijdts meest ghescheidt / die de weerelt

Hest.7. soecken ghetrouwelijckst te dienen/ eñ te behaghen. Aman (al comt hy noch elders te verde) en magh emmers niet verswegen zijn: midts hy eenen besonderen spieghel is van alle bedrogen beminners des weerelts hooghepdt. Want hy met een schandigh verheffen aen sijns selfs galghe / is wel gheleert gheweest/ hoe sy vande weerelt tot eenen spot ghestelt worden/ die de weerelt te seer volgen eñ gelieuen. A

Luc.15. Eñ ghelijck de verloren sone/ veur al sijn ghenoeghte/ welluft/ eñ ghedienstighepdt/ vande weerelt met groote schade en schande verstooten / eñ upt-ghewozpen wierdt. Alsoo worden sy al te samen vande weerelt bedroghen / die de weerelt dienen. Want dat is hun sekerste recht en rente. Dit gheeft de Wijse-man ghenoegh te kennen: Fallax gratia,& vana est pulchritudo: De gratie/ danck / en bevallighepdt/ diemen ter weerelt hebben moght/ die is al bedrieghelijck / eñ de schoonhepdt die is ijdel. Dan sietmen daer tusschen de weerelt en haer minnaers dat spel af comen/ eñ dat epnde/ ghelijck't gheburt als de catte met de mups speelt. B

Prou.31.

C

Die de Weerelt meest betrouvvt, vverdt meest bedroghen. Nu/ de principale intentie deser vraghe is: Wie datter meest van al/ van de weerelt bedroghen wordt. De antwoorde seght : Die meest neerstighepdt doet / eñ als een slaue en knecht de weerelt ghetrouwst pooght te dienen/ dat die hem achter-naer meest bedroghen vindt. Ghelijck/ alsmen met eenen loghenaer eñ bedriegher te doen heeft/ die wonder seght / de lupden wonder wijs maeckt/ ende uptstrijckt / soo sommighe mupl-stooters doen op de iaer-merckten/ wonder saecken belouende en radende / wonder curen en kecken voort-stellende : eñ nochtans/ nemt dattet al loghenen en versierde truffen zijn / als comende van hier en van ghinder / daer hy nopt en was: olie/ crupden/ steenen/ wortelen / van sulcken cracht en efferte/ nopt ghehoort/ ꝛc. Eñ nochtans al bedrogh/ soo in sijn woorden/ als in sijn waere eñ coopmanschap. Nu/ de vraghe is/ Wie wordtter van sulck eenen meest bedroghen ? De antwoorde comt ontwijfelijck oock effen upt: te weten : Die hem meest ghelooft heeft : die hem meest ghehoors en geldts ghegeuen heeft : die sijnen raedt meest volght/ D E F

Muylstooters voere.

volght/

Crebrius auratos Mundi quis glutijt hamos?
Eius ſeruitio ſtudium qui mancipat omne.

Wie werden daer, met recht, van Weerelt meeſt bedroghen?
Die haer, als ſlaue, en knecht, ghetrouwſt te dienen poghen.

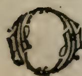
Qui plus ſot ſe laiſſe, Mener a la leſſe, Du monde pipeur?
Qui par veu d'hommage, Seruiable engage, A luy tout ſon coeur.

volght/ en meest van als proeft/ die verdient daer naer den meesten iau en gheck van alle d'andere. Soo iemandt hem leelijckst quetst/
G hoe hy hem te stijver op eenen rietenen stock verliet/ en betrouwde/ als dien comt te breken/de splinteren en stucken in sijn ooghe en handen springhende. Alsoo ist vande weerelt in al haer voort-stel/eñ met al de ghene/die haer meest aen-hanghen/dienen/ende meest op haer verlaten. Die der meest cost/meest arbeydt/meest tijdt en sinnen aen hanght/ die wordtter meest af bedroghen. Daerom seyde S. Augustijn: O ghy beminders des weerelts/ uyt liefde van wat/ ist dat ghy de weerelt dient? Ghy-lieden en cont niet meerders verhopen/ dan dat ghy des weerelts vrienden wordt. En wat is doch dat anders/ dan soo veel te meerder verseckertheydt/ van te meer bedroghen te worden? *August. 8. Confess. cap. 6.*

Dionysius Syracusanus is eenen spot veur de weerelt ghewor-den/ schole ten eynde houdende/ om den armen cost te rapen: een trommelaer/ iae een bedelaer ghewordden. Domitius Nero van een keyser vol wulpscheydt en glorie/ is tot Diogenis armoede ghecomen/ water uyt de handt drinckende/ blootſ-voets loopende/ van een ieghelijck verstooten/ sy seluen d'leuen nemende. Dit is d'bedrogh des weerelts veur de ghene die op haer betrouwen. Wat wonder ist? S. Jan seght: De weerelt gaet veur-by: eñ al haer begheerlijckheydt. Als een schip veur-by vaert/ eñ iemandt het schip meynt metten handen aen lande te houden: aenghesien het bouen sijn macht is/ hoe hy stijuer vast wilt houden/hoe hy hem meer in perijkel stelt te versmooren. Alsoo/want de weerelt veur-by gaet/ sonder ghestadigheydt/ dieder hem vaster op verlaet en betrouwt/ die wordt meest bedroghen/ende is in seker perijkel van te versmooren. Hoe groot dat dit perijkel is/ dat blijckt aen cleyn ghetal van die't ontcomen/ eñ aen den ontallijcken hoop van dieder in blijuen. Sinte Bernardt seyt hier van aldus: In mari Massiliæ de quatuor nauibus non perit vna: In mari autem huius mundi, de quatuor animabus vix euadit vna: Inde Marsseilsche zee/van vier schepen en versincter niet een: maer in de zee van deser weerelt/vā vier sielen/en oncomter nauws een. *Ælianus lib. 9.* *Fulgosius li. 7. cap. 6.* *1. Ioan. 2.* *Bernard.*

(H marks the line beginning "lijckheydt.")

Ghebedt teghen des weerelts bedrieghelijckheydt.

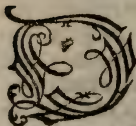

O Godt/ die ons des weerelts bedrieghelijckheydt soo wel veur-seyt hebt: ontsteeckt in ons de begheerte van v ghetrouwelijck te dienen: op dat wy op d'ijdel riet des weerelts ons verlatende/ niet bedroghen en worden: maer in uwe vaste belofte seckerlijck moghen behouden wesen. Amen.

CAP. LXXVIII.

VVat ist van s'vveerelts togh, en vvonderbaer bediedt?
Al ijdelheydts bedrogh, met eenen grooten NIET.

Spijt des vveerelts.
Hest.5.

Its een schimpighe en spijtighe antwoorde / veur een saecke die in haer seluen soo groot en triumphant wilt wesen. Aman en coste niet ghelijden/dat Mardocheus hem niet meer en vierde / noch en aenbadt/ als alle andere. Jae dien spijt alleen/dede hem meer pijne ẽn leedt aen / dan al sijn rijckdom / glorie/ en hoogheydt/ hem verblijden costen. Soo wast oock veur Goliath een groot verkleynen/als Dauid hem met eenen stock aen-quam / als oft een hondt gheweest hadde. Te meer/als hy hem seyde: Ick sal v slaen / ẽn v hoofdt van uwen lichaeme nemen: ẽn de lichaemen der Philistinen sal ick noch heden den voghelen tot een spijse gheuen. Alsoo ist veur de weerelt / die soo vele wilt wesen/eenen grooten spijt / te moeten hooren/ dattet al ijdelheydt der ijdelheydt is: iae min dan niet.

1.Reg.17.

Loterije des Weerelts, al Nieten.

Men moght de weerelt met rechte/ẽn al haer glorie/by een groote schoone loterije vergheliijcken: van welcke/ naer allen cost van ingheleyde loten/en sorghvuldigh verwachten/ niet anders voorts en quame/dan altijdts: NIET: NIET. Ẽn het is soo waerachtigh. A
Besiet eens/ hoe dat de weerelt somtijdts soo grootsch ẽn opgheblasen gaet/ ẽn soo ten allen canten haer seluen vergroot/ dat haer/ haer selfs plaetse te cleyn werdt/ ẽn haer seluen niet meer en schijnt te connen draghen. Als oft dese weerelt groot van kinde gingh/ẽn een ander weerelt wilde maecken oft baren. Ghelijck-men met een fabele uyt-gheeft/tot morale bediedenisse : Hoe dat eenen bergh eens soo swal/ẽn ouer al soo dick wierdt / dat hy scheen in arbeydt te wesen/ om als moeder van eenen anderen bergh te worden. Ẽn alsmen langhe hadde staen wachten/met een groot verlangen / wat's ghewerden soude : soo quamder schoon een cleyn muysken uyt-ghecropen. Dit dient uyt sulcks veur een spreek-woordt / als-men toonen wilt/ dat dick-mael naer groot roemen/groot gheruchte/en groot op-heuen/ luttel oft niet af comt: daer de weerelt vol af is. dan seghtmen: B C D

Eenẽ bergh in arbeyde.

Horat. Art. Poet.

Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus:
De berghen zijn in arbeyde/om wonder te baren:
Dan comtter een gheckelijck muysken voort-ghevaren.

Een vveerelt op een mosschel-schelpe.

Een groot schijn sonder zijn.

Ghelijck het oock een wonder saecke schijnt te wesen / als de kinderen een weerelt op een mosschel-schelpe maecken: te weten / seepe E

met

NIET NIET

Ergo, quid eſt Mundus, mundum licet induat omnem?
Vanius hoc nihil eſt: Nihilo quin vanior ipſo eſt.

Wat iſt van ſ'weerelts torſh, en wonderbaer bediet?
Al ydelheyts bedrorh, met eenen grooten Niet.

Qu'eſt donc l'apparance, Et la grand'boubance, Du mondain attueil?
La Vanité vaine, Moins que rien, qui meine, L'homme a treſgrand dueil.

met water ghemenght / met een stroo-pijpken in de schelpe blasende. Daer siet ghy huysen en casteelen in / hemel en aerde : wonder saecken / als oft een cleyn weerelt waer. Te meer / als sy dat somtijdts inde locht laten vlieghen : oft oock op de handt doen danssen. Ende och-arm / met niet / eer ghy om siet / comt het op niet / soo't van niet quam / emmers van cleyn bedieđt. Jae / dat claghelijck is / soo doett hun smerte en wee in d'ooghen / als sy't van te by aensien / en te seer verwonderen / alst dan comt te breken.

Dit en ghetuyght niet alleen de Wijse-man ten twee stonden / met de selfde woorden / aldus: Vanitas vanitatũ, & omnia vanitas: Ydelheydt der ijdelheydt / t is al ijdelheydt : maer oock den voys en t'beklijdt der verdoemde bevestight dit / als sy aldus roepen / soo in't boeck der wijsheydt staet: Nos insensati, &c. O wy uytsinnige menschen! wat baet ons nu onse hoouerdigheydt ? en onse verwaentheydt en roem der rijckdommen / wat helpt die ons nu ? Die saecken zijn al veur-by gheleden / als een schaduwe / en als een veur-loopende bode: als een schip dat deur d'water vaert / van welck-men gheen teecken in d'water meer ghevinden en can: oft als eenen voghel / deur de locht vliegende : wiens wegh oock niet vindelijck en is / daer hy deur ghevloghen is: maer alleenlijck / een cort gheruysch van sijn vleugelen ghehoort wordt veur-by lijdende / sonder eenigh teecken te laten van sijnen lijdt. Oft / als eenen schicht uytten boghe vlieghende / daer-men oock gheen teecken inde locht af vinden en can : maer is terstondt als ofter niet ghepasseet en hadde. Och / alsoo ist oock met ons gheweest. Wy zijn gheboren / en terstondt en zijn wy niet meer gheweest. Talia dixerunt in inferno, hi qui peccauerunt : Sulcks segghen sy in de helle / die hier ghesondight hebben. En al hebben sy de ghenoeghte / wulpscheydt / eere / wellustigheydt / en al s'weerelts op-stel / haeren tijdt gheduerende / ghehanteert en ghevolght: nochtans en rekenen sy't niet anders / dan dat sy gheboren zijn gheweest / en terstondt ghestorven. Tot een teecken / dat al dese middel-tijdighe saecken des weerelts / met haer glorie en bediedt / al ijdelheydt is / en min dan niet. Daerom volght daer noch voort / t'selue verstercкende / aldus : Spes impij tanquam lanugo est, quæ à vento tollitur: & tanquam spuma gracilis, quæ à procella dispergitur : & tanquam fumus, qui à vento diffusus est : Het verhopen vanden boosen mensche / is als lichte wolle / die metten winde wegh-ghenomen wordt: en als dun schuym / dat metten storm-windt verdreven wordt: en als eenen roock / die vanden windt verstroyt werdt. De Prophete Dauid seght hier toe / aldus: Quomodo facti sunt in desolationem! Subitò defecerunt: velut somnium surgentium : Hoe zijn sy tot verwoestinghe gheraeckt! Sy zijn seer haest op niet ghecomen en vergaen:

Eccle. 1. & 12.
Sap. 5.
Sap. 5.
Psal. 72.

gaen: als eenen droom van de ghene die uytten slape springhen.

Dese ghelijckenisse bediedt ons seer wel den Heylighen Prophete
Isai.19. Isaias: Sicut somniat esuriens, &c. Ghelijck den hongherighen droomt dat hy eet/ eñ den dorstighen dat hy drinckt: eñ het dunckt hen-lieden alsoo: maer als sy ontwecken/ sy vinden haer noch euen hongherigh/ eñ euen dorstigh. Alsoo ist van al des weerelts hooghheydt en vreughdt. Het en is al maer als eenen droom: soo dat sy daer van niet te beter en hebben/ alst al veur-by is: maer vinden haer-lieden ydelder dan van te veuren.

En waer zijn doch ons fijne sinnen/en vernuft verstandt? waer is ons reden en wijsheydt: dat wy arme/dwase/verdoolde menschen/ den droom/de schaduwe/iae de ydelheydt self/soo beminnen? Aldus
Psal. 4. roept de Prophete David tot ons: Filij hominum, vsquequo graui corde? Vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? O ghy onverstandighe kinderen der menschen/ waerom doch bemint ghy soo de ydelheydt? eñ waerom soeckt ghy en volght ghy soo seer de loghen? Al dat in de weerelt is/is niet alleen eenen droom/schaduwe/en ydelheydt/soo wy nu ghesept hebben: maer oock als een ghedurighe leughen: t'welck al t'samen eenen schoonen grooten NIET maeckt. Binnen dien/ wy onwijse en onbedachte kinderen dat wy F
zijn/ wy en mercken niet/ dat wy den hondt van Esopus slachten: die een stuck vleesch in sijnen muyl draghende/ soo hy ouer d'water moeste/ eñ in d'water de schaduwe van't stuck vleesch sagh/ snapte hy naer de schaduwe/ en binnen dien ontviel hem de ware brocke. Alsoo doen wy/ als wy naer de glorie/weelde/ eñ eere vander weerelt grijpen: d'welck al maer een schaduwe/eñ een schijnsel en is: eñ binnen middelen tijde/verliesen wy de op-rechte ende waerachtighe eere/glorie/rijckdom/en salighheydt/daer wy ons alleenlijck behoorden aen te houden.

Een handt vol vvinds, des vveerelts glorie. Tot een teecken noch meer/ dattet maer ydelheydt en is/t'ghene dat wy met sulck een vlijtigheydt meynen te grijpen/ des weerelts wellust aen-gaende: soo ist datmen een handt-vol windts grijpt/ soo-men seyt. Want/ ghelijck-men min lochts en windts grijpt oft vat/ hoemen de handt snelder en stijuer toe-sluyt in t'grijpen: alsoo oock vindt-men hem ijdelder/hoe-men hem met meerder hertē tot d'ydelheydt begheeft.

Maer hoe comt doch dese sotte liefde des weerelts/ die soo onbe-
August. super Psalm. vallighis? Seyt S. Augustijn: Ecce, turbat mundus, & amatur: quid si tranquillus esset? Formoso quomodo hæreres, qui sic amplecteris fœdum? Flores eius quomodo colligeres, qui à spinis non reuocas manū? Siet/wat wonders: De weerelt is beroerlijck eñ maeckt ons beroert/en men bemintse: wat soudt wesen/waer sy gherust en stille?

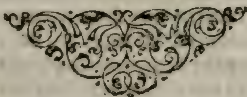
stille? Hoe soudt ghy de weerelt aenhanghen/ waere sy schoon: aenghesien dat gyse soo omhelst/ daer sy soo leelijck en vuyl is? Hoe soudt ghy haer bloemen lesen / aenghesien ghy selfs haer doornen niet en schouwt/ noch u handt daer af en treckt.

Daerom / laet ons wijser wesen/ ende de weerelt met haer ijdelheydt/ met alle schaduwen/ droomen/ en loghenachtighe bedrieghelijcke roemen schouwen / en Christo/ die de waerheydt is/ aen-hanghen. Dit doende soo laet ghy de loose loterije des weerelts / daer't meest al NIETEN zijn/ ẽn houdt u aen t'seker en t'saligh lot van uwe wel-vaert: segghende nu voort-aen / met herte en met monde: Portio mea Dominus: De Heere is mijn deel: ẽn daer mede houd'ick my te vreden. Ende / segghende voort noch meer / De weerelt zij my voort-aen al ghecruyst / ẽn ick haer inder ghelijcke: sonder eens meer te willen om-sien/ naer haeren toogh/ schoon schijn/ende sotte verwaentheydt. Want/ moet de weerelt my als een ghecruyst mensche wesen (soo sy moet/ will' ick goedt Christen wesen) soo en moet ick de weerelt niet aenhanghen / noch eenigh werck daer af maecken. Want wat vreughdt soudet wesen/ met eenen dooden ghehanghenen mensche/ oft aen tafel te sitten / oft in d'bedde te ligghen / te cussen/ in den arm te nemen/ oft eenigh gheselschap aen hem te hebben? Het is al om t'schroomelijckst om peysen. *Psal.141.* *Gal.6.*

Fy dan de weerelt / met al haer bediedt:
Als eenen ghehanghenen/ soo en soeck' ickse niet.

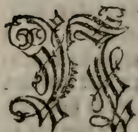
Ghebedt teghen de ijdelheydt des Weerelts.

DE weerelt gaet veur-by / o Heere/ met al haeren roem/ en begheerlijckheydt : treckt mijn herte van alle ijdelheydt/ ende vestighet in u: op dat ick my niet met ijdeler handt en vinde / als-men in d'laetste op-staen vander doodt / loon veur sijn wercken ontfanghen sal. Amen.

CAP. LXXIX.

VVelck is dan het cieraet, daer Godt veur al af houdt?
Dat is der deughden daedt: bouen ghesteent' en goudt.

Het cieraet der deughden, prijselijck.

Aer dat de mensche sijn eerste cleedt en cieraet van onnooselheydt en rechtveerdigheydt verloren heeft in t'Paradijs / soo heeft hy begost ghenoeghte te maecken/en behagen te crijghen in t'cieraet der cleederen/ ende dat sulcks aen-gaet. Eerst-mael alleenlijck die ghebruyckende uyt noodt / daer hy deur de sonde inghevallen was: maer daer naer/ijdel behaghen en eere in sulcks/als in een verciersel/soeckende en stellende.

Genes.3. Oorsprôck der cleederen.

Want het eerste cleedt/en decksel teghen de beschaemtheydt / dat waren fijghe-bladeren: en dan noch bouen dien / teghen de coude/ maeckte Godt aen Adam en Eua elck eenen rock van vellen. Daer A
naer is men tot de wolle en lakenen ghecomen. Van daer tot het
vlas en lijnwaet: voorts/tot het ghespin der wormen / sijde en flou- B
weel: ten laetsten/tot siluer en goudt/ghepeerelte en ghesteente. Soo datter niet meer en is te verwachten/dan/oft datmen wederom aen d'alder-eerste cleedt come / en op een nieuw al-hier beghinne / oft dat de weerelt eynde neme. Aen-ghesien/datmen oock alle dese veurnoemde stoffen/ soo nu d'een deur d'ander/en met elck-andere menghelt en manghelt / datter haest gheen maniere van vremdigheydt in cleederen en stoffe der selue/om peysen en wordt / oft ten is al beproeft/ende te wercke ghestelt.

De Heydenen/ die niet voorder en sien dan haeren neuse lanck is: dat is te segghen / soo verde als haerlieder sin en wijsheydt streckt/ die maecken groot werck van d'uytwendigh cieraet: want sy haer uyterste ende meeste salighheydt in dese uytwendighe saecken stellen.

Psal.143. Van sulcke sprekt de Prophete Dauid/aldus: Filiæ eorum compositæ: circumornatæ vt similitudo templi : Haer-lieder dochteren zijn wel gheschickt : rondts-om verciert en behanghen / inder maniere van eenen tempel. Te weten/met cleederen van allen coleure en faitsoene: met alder-hande costelijckheydt en vercieringhe / daer-men eenighe kercken op hooghe daghen mede pleeght te palleren / en vercieren. Deur sulcks/en om andere derghelijcke veur-spoedt en weeldigheden/soo rekende-men die saligh te wesen : soo den seluen Prophete Dauid voorts seght: Beatum dixerunt populum, cui hæc sunt: Men seght/dat sulck volck / dat al-sulcke dinghen heeft/ wel gheluckigh is.

Ende

Quâ capitur ſpecie, qui ſidera lumine veſtit?
Virtutum: Argenti hæc radios præſtinguit, et Auri.

Welck is dan het cieraet, daer Godt voor al afhoudt?
Dat is der deuchden daet: bouen gheſteente en goudt.

De quelle parure / L'autheur de Nature / Se delecte plus?
De la Vertu belle / Au pris de la quelle / Rien n'eſt le ſurplus.

Ende dat zijn de Heydenen / die d'licht des ghelooss niet en hebben: waer deur sy sien moghten/ welck t cieraet is/ daer Godt meest af houdt: ghelijck de ghelooviighe wel sien / als sy hun ooghen willen open doen. Want / als wy den bril van d'oprecht ghesichte op onsen neus setten: dat is/als wy ons menschelijck verstandt ghevanghen nemen/ en brenghen't onder de ghehoorsaemheydt des gheloofs: soo sien wy wel / wat van al t'cieraet des lichaems te houden C eñ te maecken is. Te weten / dat de cleederen uyt gheen ander oorsaecke ons ghegeuen en zijn/ dan ghelijck plaesteren en winden / uyt oorsaecke van quetsen en seerigheydt. Soo dat die ons meer dienen tot confusie/en droeuigh ghedencken onser ongheoorsaemheydt/ en rebellie teghen Godt onsen schepper/ dan tot eenighe eere oft cieraet. Ghelijck een brand- merck op t'schouder- bladt des diefs/geen saecke en is om seer daer in te glorieren / eñ hem te verheffen: maer om beschaemt te wesen: deur sulcks altijdts een memoriael ouer hem draghende/ van sijn dieuerije en schelm-stucken.

Bril van oprecht ghesichte.

Nu/ wy en zijn niet alleen soo verde ghecomen/ dat wy ons in onse cleederen verheffen en glorieren / ghelijck eenen ghequetsten in sijn plaesteren/eñ eenen dief in sijn brand- merck: maer wy vercieren dese oock met goudt en siluer/ ghesteente en ghepeerelte: ons veur seker latende duncken en veur-staen / dat die plaesteren alsoo fraey staen/ ende een gheluck is daer mede behanghen te zijn. Het welcke sonder twijfel een teecken is/ oft van sottigheydt / oft dat wy ons ghelooue niet in en sien/ noch te wercke en stellen: deur d'welcke wy alle dese dinghen claerlijck sien ende verstaen souden.

Ydelheydt in t'cieraet der cleederen.

Daerom vermaent S. Paulus de ghelooiuge vrouwen hier van/ aldus: Non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa: Verciert u-lieden met eerbaerheydt en matigheydt: niet in't haer te crollen en te draeyen/noch in goudt en peerlen/oft costelijcke cleederen: maer ghelijck godtvruchtighe vrouwen betaemt: die deur de goede wercken toonen dat sy Godt vreesen ende dienen. In teecken van dies/ de Heylighen hebben sulcks versmaedt/eñ den cost eñ cleederen hebbende/ zijn te vreden gheweest. Jae/dat meer is/tot een teecken / dat ons de cleederen/ bouen den noodt / tot penitentie ghegeuen zijn/ sy hebben die oock tot waerachtighe penitentie ghenomen. Soo seght Sinte Paulus: Fide alij circuierunt in melotis, & pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti: quibus dignus non erat mundus: Deur t'ghelooue hebben der vele ghegaen/al dolende/ inde wildernissen/ in gheberghten en spelouncken: ghecleedt met haren cleederen/ met kemelen en gheyten-vellen ghedeckt: der welcker de weerelt niet weerdigh en was.

1. Tim. 2.

Hebr. 11.

Waer uyt comt doch dese verscheydentheydt van sinnen? meynt

ghy/ anders / dan dat den eenen mensche de siele meer acht dan d'li-chaem: soo het reden is: eñ deur sulcks oock t'cieraet der sielen/dat zijn gratien en deughden / in meerder weerde houdt/dan al t'cieraet des lichaems. Ende andere/ sotte/sinneloose/en ijdel menschen/achten het lichaem meer dan de siele: eñ soo des-volghende oock t'cieraet des lichaems meer dan de deughden.

Augu*st*. Van dusdanighe sprekt S. Augustijn seer wel/tot een verwonderen: Ecce omnia pulchra sunt cum iniquis:& ipsi turpes: Siet eens: D
Het is al om t'schoonste en t'fraeyste / dat de boose menschen aengaet: eñ sy selue zijn leelijck: te weten/naer de siele. Want sy en mercken niet dat den gheest eñ de siele/het beste/edelste/eñ veurnemelijckste deel is vanden mensche: eñ dat Godt daerom/de siele/als een costelijcke excellente saecke / met den sack des lichaems behanghen heeft/om die te beter te bewaeren. Maer sy aen-sien alleenlijck(emmers principalijck) d'lichaem: dat is/de casse: niet achtende t'ghene datter in besloten is. Het welck als wy't doen / soo doen wy al-soo sottelijck / als oft eenen dief / diemen ter galghe-waert leydt / meer besorght waere/ om sijn lichaem te vercieren/ dan om sijn siele ter saligheydt te schicken eñ te lossen.

De antwoorde seyt dan seer wel/dattet cieraet der deughden/ bouen siluer oft goudt/t'cieraet is daer Godt meest af houdt: want/dat E
is t'cieraet der Christen siele/als een coninghinne eñ bruydt Christi: waer deur sy weerdigh is / ter rechter sijde haers bruydeghoms te
Psal. 44. staen: soo de Prophete David seght: Adstitit regina à dextris tuis,in vestitu deaurato: circumdata varietate: De coninghinne is ter uwer rechter sijde ghestaen/in gouden cleederen: omringht en verciert met alderley cieraet. Dat zijn de deughden/ de welcke diese heeft/ die en soeckt gheen andere parement noch ghetuyghsel / om den oppersten Coninck te behaghen.

Hester 2. Hier van heeft Hester een schoon figure in d'oude Testament gheweest. De welcke soo goede gratie hadde/ en bevalligheydt aen haer F
seluen / dat sy gheen uyt-nemende costelijckheydt van pallcersel oft hulsel en begheerde / als sy totten coninck Assuerus soude gheleydt worden. Eñ stondt nochtans in sijn gratie / meer dan alle die andere/die't meest al op fraey cleederen/blancketsel / en costelijck ghehulsel stelden. Maer dit cieraet der deughden heeft sonderlinghe t'vercieren der maeghden in d'nieuwe Testament gheweest : als van G
S. Catharina / eñ alle sulcke: maer bouen al / vande coninghinne H
der maeghden/ de alder-heylighste moeder Godts Maria.

Wilt ghy dan Christo/den oppersten coninck behaghen / hier eñ hier-nae-maels/als ghy veur hem sult ghebraght worden/ soo laet varen allen ijdelē cieraet des lichaems/die de siele meer mis-maeckt:

ende

eñ nemt aen t'cieraet der deughden: ootmoedigheydt/reynigheydt/ sachtmoedigheydt/matigheydt/ lijdtsaemheydt/ liefde/ bermhertigheydt/ eñ alle andere: welck zijn gheweest de beste cleederen ende cieraet van Christus selue/ ende van alle de beste en meeste vrienden Godts. Dat's een cieraet d'welck v by blijuen magh sonder verslijten: ende dat langhs soo schoonder werdt/ hoe-men't langher ende meer draeght.

Die van dese cleederen ende cieraten/ naeckt ende bloot bevonden wordt/ wee hem: want hy deur dies sal inder eeuwigheydt met de helsche vlammen ghecleedt en ghepijnight worden. Induet maledi- *Psal 108.* ctionem, sicut vestimẽtum: Die sal maledictie en verdoemenisse aendoen/als een cleedt/niet om verslijten/noch om af-legghen: soo de Prophete David ghetuyght.

Antisthenes ghelijckt de deughdt niet alleen by een cieraet/ maer oock by de beste wapenen. Want (seyt hy) Ensis & clypeus excutiuntur; sapiens autem ac virtute præditus, nunquam non armatus est, eoque vinci non potest: Schildt/sperre/en sweerdt/can-men af-slaen/ eñ iemandt ont-nemen: maer een wijs eñ deughd-saem mensche/ die is al-tijdts ghewapent/eñ daerom is hy onverwinnelijck. Dit gheleek hy oock by sulcke vraght en goedt/ d'welck met synen meester en man uyt-swemt/in schip-brake. Eñ soo ist waerlijcks. Saligh is hy/ die hem van sulcke dinghen veur-sien sal hebben/ als t'schip brekt in de doodt/die ter hellen niet sincken en connen/ maer haeren man ter hemelsche hauen brenghen: als zijn waeraehtighe deughden: eñ namentlijck ootmoedigheydt. *Laert. li. 6.*

Ghebedt tot cieraet der sielen.

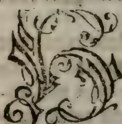

O Heere Godt al-maghtigh/ die den hemel met sterren/ ende d'aerde met bloemen becleedt/eñ schoonder/dan met coninckliicke glorie verciert hebt: gheeft my de gratie/ van t'cieraet des lichaems luttel te achten/ ende de siele met deughden te vercieren: op dat ick gratie in uwen ooghen/ (die t'herte aen-sien) verkrijghen magh. Amen.

CAP. LXXX.

Seght my, naer menschẽ roem, wat v vã schoonheyd dinckt.
Een rieckende schoon bloem, die morghen leelijck stinckt.

Ydelheydt der schoonheydt.

Het is een wonderlijcke saecke / dat een yeghelijck soo goedt en groot behaghen in schoonigheydt vindt: soo dat hy wel wilde schoon schijnen te wesen / oock al en waer hy't niet. Maer waer't saecke dat elck soo vele dede om goedt te wesen / als hy doet om schoon te schijnen: hoe goedt en heyligh souden de menschen worden! Want men can hem seluen wel beter maecken dan men is: maer niet schoonder. Daerom / ghelijck het verloren arbeydt is / te soecken dat ghy niet gheerijghen en cõt / noch behouden als ghy't ghecreghen hebt: al-soo ist ter contrarie / al seer profijtelijck datmen doet / om beter te worden / en schoonder / naer de siele: want dat's al ghewin.

Prou. 31. De lichamelijcke schoonheydt en bevalligheydt / is bedrieghelijck eñ ydelheydt / soo wy noch bouen ghesept hebben. Want bouen dien / dattet dick-mael niet en is / sulcks alst schijnt te wesen: soo ist oock seer onseker eñ ongheßtadigh / alst nu is. Daerom seght de antwoorde seer wel / dat schoonheydt een bloem is / nu rieckende eñ ter stondt stinckende. Te weten / als die deur de doodt afghenepen werdt / eñ onder de voeten ghewoꝛpen: soo wy noch uyt den heylighen Apostel A
1. Pet. 1. Petrus ghesept hebben. Alle vleesch is hoy (sept hy) eñ al sijn glorie en schoonheydt / als een bloem des hoys. Het hoy verdwijnt / eñ de bloem valt af. Het selue sept Sinte Jacob / ghenoegh met de selfde
Iac. 1. woorden / eñ voeght daer by / aldus: Flos eius decidit: & decor vultus eius deperiit: De bloem is af-ghevallen: eñ de schoonheydt haers aenschijns is vergaen.

Om dese reden / werdt de schoonheydt seer wel va Theophrastus ghehreten: Tacita deceptio: dat is / een stil-swijghende bedrogh. Theophrastus. Want / niet alleen en bedrieght syder vele / sonder iet te segghen / alleen deur d'op-sicht en stillen strael der ooghen: maer bouen dien / d'alder-schoonste schoonheydt / die nu wonder schijnt te wesen / ende wonder te belouen / die selfde / al stillekens / sonder spreken / en sonder datmen iet sulcks was verwachtende / met een cleyn sieckte / oft ander mis-val / soo bedrieghtse hem diese hadde / ende alle andere dieder wat af hielden.

Euripides. Euripides seght noch meer / aldus: Pulchritudo, res infelix est: Schoonheydt is een ongheluckighe saecke. Want deur schoonheydt comt menigh mensche / naer veel claghelijcke ongheluchen / des lichaems /

Quæ de florenti tibi ſtat ſententia Formâ?
Flos iſte, ambroſiam modo, cras ſpirabit Auernum.

Seght my, nae menſchens roem, Wat v van ſchoonheyt dynckt.
Een vierkende ſchoon bloem, die morghen leelyck ſtinckt.

Du gentil corſage, Et du beau viſage, Qu'en doibt-on ſcauoir?
Que ceſt vne roſe, Au matin d'eſcloſe, Qui fleſtrit au ſoir.

schaems/ eere/ en goedt/ tot het upterste ongheluck der eeuwigher verdoemenisse. Daerom seyde den seluen een woordt/ d'welck weerdigh waer upt eens Christens mondt ghehoort te werden/ aldus: Deformis sim potiùs, quàm pulcher & malus : Ick waer my lieuer leelijck/ dan schoon/ en quaedt. Want leelijcker en misinaeckter is hy/ dan Mopsus/ Thersites/ en Esopus opt waren/ soo wie met quade manieren en conditien behanghen is : al waer hy anders lichamelijck schoonder dan Adonis/ Narcissus/ oft eenighe Helena. *Idem.*

Och/ hoe vele sittender nu in de helsche pijne / alleenlijck upt oorsaecke van haer-lieder schoonheydt/ soo mans soo vrouwen! Wien de schoonheydt is gheweest tot een oorsaecke van val en sondigh leuen : daer sy af souden bevrijdt gheweest hebben / hadden sy leelijck gheweest / oft emmers niet upt-nemende schoon. De schoonheydt is als eenen haeck gheweest / daer sy mede vele menschen ter hellen ghetrocken hebben/ en haer seluen veur al. De Poete seght seer wel en waer: Lis est cum formâ magna pudicitiæ: De eerbaerheydt heeft een stranghe partije/ eñ sorghelijck ghedinghe teghen de schoonheydt. Als oft hy segghen wilde: Daer schoonheydt is/ eerbaerheydt heeft het quaedt/ ende is in duysent perijkelen : soomen dagheliycks siet en hoort / d'welck met bloedighe tranen te beclaghen is. *Schadelijckheydt der schoonheydt.* *Ouid. epi 9.*

Soo dan en is daer af niet vele wercks te maeckë/ oft-men schoon is oft niet : maer van goedt te wesen / dat ist daer't al aen hanght. Daerom/ ick vinde den raedt van Demetrius seer oorboorlijck. Die seght aldus : Si pulcher es; bona fac : si deformis; naturæ defectum bonis actibus compensa: Zijt ghy schoon/ doet wel : En/ zijt ghy leelijck / verbetert t'ghebreck der Nature/ met goede wercken. Alsoo *Demetrius.*
B oock Socrates die maniere van doen hadde/ sijn discipelen doende in eenen spieghel sien/ segghende : Dunckt v dat ghy schoon zijt? siet dat ghy deughdelijck en deghelijck leeft: want/ dat soude al te groot een missit en faute wesen / schoon en quaedt te zijn. Ter contrarie/ seyt hy: Dunckt v dat ghy leelijck zijt / ende mis-maeckt? doet soo veel te beter : eñ verbetert de misinaecktheydt des lichaems ende der nature/ met schoonheydt der deughden en gratie naer de siele. *Socrates.*
C Seer wel dient hier op/ dat de Wijse-man seght: Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra & fatua: Ghelijck eenen gouden rinck aen den neuse van een vuyl vercken: alsoo is de schoonheydt van een vrouwe die sot is. dat is/ die haer niet wel en draeght. Sprekende van dwaesheydt des boos leuens: soo wy in't ij. en iiij. Capitel gesept hebben. Welcke schoonheydt des lichaems niet anders en is/ *Prou. 11.*
D dan als een gheschildert graf / en verguldën cofferken vol stinckende doodt-beenderen/ oft andere vuyligheydt. *Matth. 23.*

Den

Den H. leeraer S. Ambrosius seght aldus t'onsen veur-nemen:
Ambros. Hexam. Pictus es, ô homo! & pictus à Domino Deo tuo. Bonum habes artificem, atque pictorem. Noli bonam delere picturam. Deles picturam Dei, mulier, si vultum tuum materiali colore oblinas; si acquisito rubore perfundas: Ghy zijt gheschildert/ o ghy mensch! ghy zijt van uwen Heere eñ Godt gheschildert. Ghy hebt eenen goeden constenaer/ eñ schilder. En wilt doch die goede schilderije niet uyt-doen. Ghy doet Godts schilderije uyt (o ghy vrouwe) ist dat ghy u aensicht met eenighe andere varwe ouer-treckt/ eñ niet eenigh ghesocht coleur vermenght. Dits een schilderije van boosheydt / niet van schoonheydt: dit's een schilderije van bedrogh / niet van simpelheydt. Met dese en sult ghy hem niet behaghen/ die ghy soeckt te behaghen / die verstaen sal / dattet van elders comt en niet van u seluen/ daer ghy mede soeckt te behaghen: eñ ghy sult uwen scheppers mis-haghen/ die sijn werck uyt-ghedaen sal sien. Seght my/ oft iemandt eenen werck-man ouer eens anders wercks mans conste braghte/ eñ het eerste werck dede veranderen / soude hy's hem niet belghen? Dus verre S. Ambrosius.

4 Reg. 9. Soo was Jezabel op-ghestreken eñ gheblanckt in de venster ligghende/ als Jehu ter stadt in quam. Eñ ghelijck sy ter venster uyt ghewor pen wierdt/ eñ vande hongherighe honden verslonden: alsoo sullen alsulcke / die met blancketsel / oft eenighe andere vremde manieren het aensicht (als hand-ghedaedt Godts) tot wulpscheydt verderuen/ ter hellen ghewor pen werden / ende vande helsche honden vernielt/ sonder op-houden/ ist dat sy gheen peniten tie en doen. E

Schroom der verdoemde. Dat dit ghedachtigh wesen/ die soo veel wercks maecken/ van het aensicht schoon te maecken en te doen blincken / ende binnen dien de siele al d'iaer deur ongheewasschen laten / vuylder stinckende dan een prije/ en swartter dan eenen pot. Dat sy dit ouer-dencken/ ende met eenen in t'herte ouerlegghen / hoe sy te moede sullen wesen/ als sy ten uytersten daghe loopen sullen / als uytsinnighe rasende menschen/ met verbrandde aensichten/ nae den lichaeme: eñ leelijck als duyuelen/ naer de siele. Soo de Prophete Isaias ghetuyght / aldus sprekende: In dien dagh/ een ieghelijck sal op sijnen naesten staen sien/
Isai. 13. heel verschrickt en verbaest. Haer aenschijnen sullen al verbrandde aensichten wesen. Te kennen gheuende: ghelijck sy nu d'een den anderẽ besien en bemercken/ uyt oorsaecke van schoonheydt en curieusheydt / dat sy daer teghen als-dan/ d'een den anderen aensien sullen met schroom/ en grouwelijcke verwondertheydt: ouer midts die leelijckheydt/ en mismaecktheydt der aenschijnen: als d'aenschijnẽ van menschen die aen eenen staeck verbrandt staen: soo veel te afgrijselijcker/ en seltsamigher om sien/ dat die soo gaen/ staen / en sprecken sullen/

len / loopen / roepen en tieren / als dulle menschen. Eñ dit al / om dat sy hier soo sorghvuldigh sullen ghweest hebben / om schoon te zijn / oft emmers te schijnen / naer d'uptwendigh wesen: eñ dat sy het aenschijn der siele / t'welck naer d'beldt eñ ghelijckenis Godts ghe-schapen was / soo luttel sullen gheacht hebben. Soo luttel (seggh' ick) dat syder nauws eens wel op ghepeyst en hebben / dat sy een sie-le hadden: oft dat de siele oock haer aenschijn heeft / eñ haer schoon-heydt: oft waer deur de siele vuyl wordt / ende waer mede mense can schoon maecken. Schoon-heydt der sielen on-gheacht.

Dese dinghen zijn bouen dien al te swaerder te weghen / deur de sulcke / die 't niet alleen upt curieusheydt / sot en ydel behaghen in hun selfs ooghen / eñ d'ooghen vande menschen en doen: maer / dat meer is / upt snoode en quade intentie: met op-ghesetten wille en begeerte / van andere tot quaedt te trecken: tot quaden lust en begheerlijck-heydt des vleeschs te roeren / en te beweghen / deur t'ghesichte eñ be-valligheydt. Van sulcke spreekt de Wyse-man / aldus: Een dochter oft vrouwe / op sijn hoersche ghepalleert eñ ghetuyght: op-ghestelt om sielen te vangen. Van sulck / t'zy mans oft vrouwen / seght Sin-te Hieronymus een schrickelijcke en nochtans waerachtighe senten-tie: Si vir vel mulier se ornauerit, & vultus hominum ad se prouoca-uerit; etsi nullum inde sequatur damnum; iudicium tamen patietur æternum: quia venenum attulit; si fuisset qui biberet: Ist dat eenigh man oft vrouwe / wie het zy / hem verciert / en soo soeckt de ooghen der menschen t'hem-waerts te trecken: al waert datter gheen schade af en quaeme / eñ niemandt in t'herte daer van ghequetst en wierde: soo sal die nochtans ten eeuwighen viere verordeelt werden: Prov. 7. Hieron. in Epist.

Want hy heeft het fenijn ghebraght en gheschoncken: Merckt dese twee versikens.

Waerder iemandt gheweest / die 't hadde ghedroncken.

Daerom / die wijs is / volghe d'exempel van die edele Romeynsche matrone Paula naer: van welcke S. Hieronymus schrijft. Dese / alsmense vermaende / datse haer ooghen sparen soude / ende niet soo vele weenen en soude: soo antwoordde sy / aldus: Turpanda est fa-cies, quam contra Dei præceptum, purpurisso & cerussa & stibio sæpè depinxi. Affligendum est corpus, quod multis vacauit deliciis. Lon-gus risus perpeti compensandus est fletu. Mollia linteamina & serica pretiosissima, asperitate cilicij commutanda: Dit aenschijn / seyt sy / moet nu vuyl en leelijck ghemaeckt worden: t'welck ick tegen Godts ghebodt / dick-mael met purper / met blancketsel / ende met andere dinghen gheschildert hebbe. Het lichaem moet nu ghecastijdt zijn / t'welck hem tot soo veel ghemacks / ende wellustigheydts somtijdts begheuen heeft. Het langhe lacchen moet met een gheduerigh ghe-schrey vergholden worden. De sachte slaep-lakenen en lijnwaet / en Hieron. de S. Paula.

de sachte costelijcke sijde / moet teghen de hardheydt der haeren cleederen vermanghelt wesen. Alsoo seyde en dede Paula: maer luttel volghense naer in sulcke veranderinghe van leuen: sooder oock/ is te duchten/ luttel met haer comen sullen ten eeuwighen leuen.

Want eylaes/ die haer aensichijn soo ontstellen en ontkeeren / dat sy totten siel-banck schijnen masscheren / ende mommen-aensichten aen-ghedaen te hebben: die zijn versekert / ten zij sy't laten/ de masschere af-legghen/ eñ penitentie doen / dat Christus haer-lieden ten ordeele antwoorden sal: Nescio vos: Ick segghe v veur-waer/ ick en kenne u-lieden niet. Dan sullen sulcke dwase wel willen / dat sy de mis-maeckste van moeder hadden gheboren gheweest: oft dat sy hun seluen neusen en ooren hadden af-ghesneden/ lieuer dan deur de schoonheydt tot de uyterste maledictie soo te comen.

Matth. 25.

Pallad. Hist. 87. Het perijckel/ dat in eens anders schoonheydt te aensien/ ghelegen is / dat gaf eenen Pion discipel van Sinte Antonius wel te bevroeden/ die oock sijn eyghen suster niet sien en wilde/ noch van haer ghesien wesen. Eñ soo sy hem lastigh viel/ een weduwe wesende / ende sieck/ segghende/ dat sy ghenesen soude moght sy hem eens sien: soo is hy ten eynde deur d' bevel sijns ouersten/ tot haer ghegaen/ eñ heeft hem/ met eenen mede-ghesellen / met ghesloten ooghen doen leyden deur de kamer daer sy lagh/ eñ gingh soo henen. Als sy nu anderwerf hem dede bidden/ dat hy doch eens comen wilde/ en dat sy hem eens sien moght: Ick hebbe by v gheweest/ seyt hy/ eñ ghy hebt my ghesien. Dat een ieghelijck sijn ooghen/ eñ die schoon is/ sijn schoonheydt soo bewaerde: daer souden menighe duysent sonden belet worden/ eñ ontallijcke sielen bewaert.

Laërt. lib. 6. Eñ op dat dese ionghskens oock een besonder lesse hier hebben/ die haer seluen op strijcken en palleren / als oft meyssens waren: soo sal ick hier by voeghen t'ghene dat eens Diogenes/ ende soo sommighe meynen/ oock Aristoteles / seyde / als hy een wulpsch ionghsken op strate ghemoettede/ te seer delicatelijck ghetuyght eñ op-ghestreken/ soo seyde hy tot hem: Nõ te pudet, qui tibi peius velis, quàm ipsa Natura voluit? Illa siquidem te virum fecit; & tu teipsum refingis in fœminam: Schaemt ghy v niet (seyt hy) dat ghy v seluen leeder hebt/ dan de Nature v ghegont heeft? Want sy heeft v een man gheschapen/ ende ghy her-maeckt v in een vrouwe.

Spurina. Een merckelijck exempel veur al de ghene / die haer schoonheydt mis-bruycken/ tot quetsinghe van ander / verhaelt-men onder de *Val. Max. lib. 4. cap. 5.* Heydenen/ den Christenen wel waer te nemen. Daer was eens een iongh-man Spurina ghenaemt in Ethrurien / van sulcker schoonheydt/ dat vele vrouwen / oock edele eñ maghtighe / deur sijn sonderlinghe schoonheydt/ soo beweeght waren/ datter oock perijckel eñ

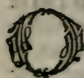
suspicie

suspicie oft vermoeden van quaedt ghebiel. Dese longh-man on-beschuldigh / dit merckende/ eñ vernemende dat hy uyt die oorsaecke en vreese / in d'ooghe en quaedt bemoeden vander vrouwen mans/ eñ der dochteren ouders quam: soo heeft hy sijn eyghen aensicht deur-hackelt/eñ met wonden mis-maeckt / eñ leelijck ontstelt. Lieuer hebbende/dat de leelijckheydt ghetuyghe sijn der suyuerheydt eñ onnooselheydt zijn soude / dan dat sijn schoonheydt / eens anders eerbaerheydt/ eñ sijn gheheelheydt van herten / in t'perijckel soude stellen. Van desen iongh-man/ghewaeght oock S. Ambrosius.

De Christenen hebben sulcke spieghelen ghenoegh / als-mense slechts wilde nae-volghen. Men leest van Sinte Brigitta van Schot-landt: soo sy van maghtighe Heeren (midts haer groote schoonheydt) ten houwelijcke versocht wierdt / eñ sy Gode reynigheydt belooft hadde: soo badt sy den Heere / dat hy haer eenighe mismaecktheydt toe-seynden wilde: op dat der menschen begheerte eñ quellinghe daer mede moght ghebluscht worden. Ende / soo sy meest deur de bevallighey dt der ooghen den menschen behaghelijck hadde gheweest/Godt heeft haer een ooghe benomen/met een cleyn sweerken die uyt-doende. Maer sy heeft dies te schoonder veur Godt gheweest: eñ de menschen min behaeght. *Surius to. 1.* S. Brigida.

Sinte Angadrisina een maeght in Vranckrijcke/ ten tijde van Lotharius den coninck: soo dese aen Ausbertus een Prince / ten houwelijcke gheschickt was / teghen haren danck: heeft oock Godt al-maghtigh met vele tranen ghebeden / dat hy 't beletten soude / eñ haere maeghdelijcke reynigheydt bewaren. Sy is melaetsch ghe-worden/eñ van haren bruydegom verlaten: maer Christus haren eersten ende weerdsten bruydegom heeft die te meer t'hem-waerts ghenomen. In een clooster ghegaen zijnde / is terstondt ghesondt gheworden. Dit's vande ydelheydt der lichamelijcker schoonheydt/ ende tot prijs vande schoonheydt der sielen. *Surius to. 1. in vita S. Ausberti.* S. Angadrisina.

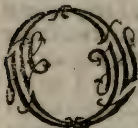
Ghebedt / om schoonheydt der sielen te crijghen.

O Opperste schoonheydt/ Christe Jesu / in wiens aenschijn de engelen begheerte hebben om te aenschouwen: maeckt dat ick cleyn werck maecke van schoonheydt die verganckelijck is: eñ dat ick in de schoonheydt en suyuerheydt der sielen ghenoeghte scheppe / die ghy naer v goddelijck beldt gheschapen hebt. Amen.

Cap. LXXXI.

VVie sal my dese leer, ten besten doen verstaen?
Gh' en moet maer eenen keer, met sin op t' kerf-hof gaen.

Onsen Saligh-maecker / sprekende tot sijn Apostelen van dien hooghen eñ excellentẽ staet der Reynigheydt / soo seyt hy: Non omnes capiunt verbum istud: Een yeghelijck en verstaet / noch en begrijpt dit woordt / dat is / dese saecke en leeringhe niet. Alsoo moght-men wel segghen van dese versmaedtheydt der schoonheydt / oft emmers cleyn-achten der seluer / daer al de weerelt soo mede behanghen is / eñ soo vele af houdt. Wy moghten oock wel segghen: Een yeghelijck en vaet dit woordeken niet: een yeghelijck en verstaet dit soo niet / soo ghy't in t'veur-leden Capitel gheleert hebt.

Matth. 19. Met vraghen leertmen.

Daerom is de vraghe: Wie sal my dese lesse best doen verstaen? Te weten / dat ick come tot t'verstandt vande ijdelheydt die daer in gheleghen is / in de schoonheydt des aensichijns / en s weerelts ghenoeghte te soecken. Ende dat die niet anders en is / dan als een bloem nu rieckende / die morghen stinckt. Want ick wete wel / dat dit de menschen (die den sin soo op d'ijdelheydt des weerelts versot hebben) als eenen droom schijnt te wesen / als-men haer iet anders ter contrarie wilt wijs maecken en leeren. Soo dat sy seer wel met Pharao moghten seggen: Vidi somnia, nec est qui edisserat: Ick hebbe droomen ghedroomt / ende ghesien: eñ daer en is niemandt / diese my can bedieden. Dies-volghende doen sy seer wel / die niet terstondt (ghelijck sommighe doen) goede saecken en verworpen oft laten vaeren / die sy niet wel terstondt en connen begrijpen: meest als die haer tegen gaen. Maer die segghen / soo de Apostelen seyden tot onsen Heere / als sy sijn lessen / eñ ghelijckenissen / oft parabelen / niet wel en verstonden: soo seyden sy: Domine, edissere nobis parabolam hanc: Heere / verclaert ons / ende doet ons dese parabele beter verstaen. Het en is gheen cleyn beghinsel / om wijs en gheleert te worden / als-men sijn onwetentheydt kennende / beghint te vraghen / om beter te weten. Want ten is gheen schande ongheleert te zijn / maer t'is schande niet te willen leeren. Eñ ghelijck vele vraghen een teecken van toe-comende wijsheydt is: alsoo ter contrarie: Die niet en vraeght / niet en weet. Want hy moet wat connen / die wel weet te vraghen. Dit's dan wel ghevraeght: Wie ons dese wonderlijcke lesse van versmaedheydt der schoonheydt / en wereltlijcke ijdelheydt / best sal doen verstaen: te meer / want die de gemeyne opinie der menschẽ contrarie is.

Gen. 41.

Matth. 13.

De ant-

Stoica quo valeam capere hæc paradoxa Magiſtro?
Eia, Sepulchreti ferales adſpice campos.

Wie ſal my deſe leer, ten beſten doen verſtaen?
Ghy en moet maer eenen keer, met ſin op tkerckhof gaen.

Faites moy entendre, Ce point a comprendre, Sy treſdifficil.
Va au cemitiere, Ou ceſte matiere, S'apprend au docil.

B De antwoorde seght: Ghy en moet maer eens op t'kerck-hof gaen. Dit en is gheen volle bescheydt/ maer emmers een aenwijsen/
C hoe en waer-men dat beseffelijckst leeren magh. Godt al-maghtigh dede soo/ om sijn volck te tastelijcker te leeren verstaen / dat hy seer wel maghtigh was haer-lieden te helpen / en op te rechten/ hoe seer sy vervallen waren: als sy emmers haer wilden beteren. Soo seght hy totten Prophete Jeremias : Staet op / en gaet henen ten huyse *Ierem.* 18.
D vanden pot-backer : daer sult ghy hooren wat ick segghen wil. Hy gingh: en deur d'breken des pots/en deur t'vermaecken des selfs/ soo leerde hy/en hoorde hy/dat Godt sprak: Siet(seyde de Heere)gelijck de aerde in de handt des pot-backers is/ alsoo zijt ghy-lieder in mijn handen. Aldus seyndt u de antwoorde tot het kerck-hof / als tot pot-backers winckel: daer ghy leeren sult/sulcks als u te weten staet/ aen-gaende schoonheydt/sterckte/en cieraet des lichaems/en alle tijdelijcke roemelijckheydt/ daer sterfelijcke menschē soo veel af maecken. Ghy sult daer claerlijck sien en verstaen/hoe luttel dat alsulcks te bedieden heeft. Want / wat zijn wy al te samen anders dan / soo de Prophete Isaias seght: Testa de Samiis terræ: Eenen aerdenen *Isa* 45. brooschen pot. Sal een pot-aerde / oft slijck (sept hy) totten pot- *Rom.*9. backer segghen: Wat maeckt ghy? Dat leert-men/ siet/ met inden pot-backers winckel te gaen: te weten/ dat wy niet anders dan pot-aerde en slijck en zijn. Wat sullē wy al voorts leeren met op t'kerck-hof te gaen? en dat/soo de antwoorde aen-wijst : *Met sinne*: dat is/ met aendachtigheydt: als om daer te studeren / in al die ghebroken pot-scherven/doodts-beenderen/meyn' ick.

Pot-backers winckel: het kerck-hof.

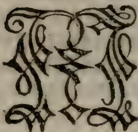
Agathocles Coninck van Sicilien / tot een eeuwighe memorie *Alexander* dat sijn vader een pot-backer hadde gheweest / soo hadd' hy altijdts *ab Alexand.* aerde-werck over sijn tafel : noyt sonder/ al waerender gouden en *li.*5.*cap.*21. silveren vaten ghenoegh : tot een bekensaemheydt sijnder cleyne afcomste. En/ al en was hy anders de beste vande weerelt niet/nochtans gingh hy daer in onse grootscheydt te boven : als wy ons niet alleen en verheffen/ maer oock onser arme vrienden en af-comste schamen. Nu wel aen dan / gaet op t'kerck-hof: daer sult ghy wel wat anders leeren.

Ghebedt tot versmaedtheydt des lichaems.

Dit bedervelijck vleesch/ o Heere / wilt altijdts groot gheacht worden / en boven den gheest spannen. Druckt soo in my des doodts ghedenckenis / dat al de ghenoeghte des weerelts my een cruyce zy. Amen.

Cap. LXXXII.

VVel doch! vvat schol' is daer, tot s'vveerelts groot vercleenē?
Der grauen stanck, en vaer: en de dorre doods-beenen.

Wonder schole, meester, en lesse.

Wen heet ghemeynelijck scholen / alle plaetsen daermen iet leert: ghelijck men met reden oock / een lesse oft leere heet / al t gene datmen iemandt veur-houdt / om aen te nemen eñ te leeren. Nu dan / want-men ons op t kerck-hof seyndt / om sulck een groote en profijtelijcke lesse en Philosophie te leeren: soo moet A het kerck-hof wel een schole heeten: eñ daer moet iemandt schole houden. Eñ dat / soo de vraghe inhoudt / tot s'weerelts verkleynen. Want de weerelt leert al contrarie dan t kerck-hof doet / eñ de schole diemen daer houdt. Het ghene dat de weerelt prijst / groot acht / eñ hooghelijck verheft: dat leert ons het kerck-hof al niet te wesen / ende ydelheydt der ydelheydt.

Nu / laet sien dan: Wie houdt daer schole / tot s'weerelts verkleenen? De stinckende grauen / en de doodts-beenen. Soo wonderlijck als de lesse is / soo wonderlijck is oock de schole / en den meester. B

Pythagoras. Pythagoras leerde sijn discipelen / veur al / vijf iaer lanck swijghen / op dat sy daer naer te bet souden spreken. Soo moetmen in dese ghemeyne schole der sterfelijcke menschen / veur al / sien en swijgen: niet alleen om te beter te spreken / maer om te bet te peysen / te vonnissen van alle dese dinghen / eñ bouen al / om te beter te leuen. C

Iob 2. Wy lesen dat de vrienden van Iob / comende om hem te vertroosten / eñ hem van vers siende op den mest-hoop sitten / en kenden hem niet / om de wille van sijn groote mismaecktheydt eñ katijuigheydt: ende roepende uyt een groot verwonderen en droefheydt / wierden schreyende: ende haere cleederen scheurende / stof op haere hoofden stroyende / saten neder ter aerden neffens hem / seuen daghen en seuen nachten wesende sonder een woordt te spreken; aensiende de groote droefheydt eñ weedom / die in hem was. D

Doods-beenderen op hoopte. Wat dunckt u? souden wy niet wel met meerder reden moghen al dit en meer doen / in dese schole sittende op t'kerck-hof / neffens de grauen ende de doos-beenen? Principalijck als sy op een ghetast ligghen / rondts-om het Crucifix: Wiens doodt ons eenen spieghel is / om wel te leuen en te steruen? Want / daer is meer wonders te sien / meerder oorsaecke van droefheydt eñ verschricktheydt / meer reden om swijghen / peysen / schreyen / suchten / eñ beweghinghe des herten te ghevoelen / eñ oock te toonen / by eenen dooden mensche dan by ee- E

nen

Quis docet hîc Mundi fastus calcare superbos?
Putria humatorum graueolentibus ossa sepulchris.

Wel toch! Wat schole is daer; tot swerelts groot verleenen?
Der grauen stanck, en vaer; en de dorre dootsbeenen.

Qui en ceste escole, Monstre le friuole, Du Monde evanté?
La relante fosse, Pleine d'os se gosse, De sa Vanité.

nen siecken/ nochtans noch levende : eñ noch meer/ by de gebeenten/ eñ half verrotte leden der menschen.

Wie soude hem connen vermaecken / met eenen dooden mensche te sitten oft te ligghen? meest als hy stinckt/ eñ half vande wormen gheten is? Men siet ghemeynelijck/ datmen den dooden/ hoe groot vriendt dat hy gheweest heeft/ niet gheerne langhe in huys en heeft: maer men soeckt hem in d'aerde te steken : segghende / met een behendigheydt : Den dooden begheert d'aerde : maer metter waerheydt/ de levende zijn hem moede.

En wat ist/ als nu niet alleen uyt het lichaem gemeyn ghewormte deur verderuinghe ghegenereert wordt / eñ die dan ghespijst van de reste des lichaems/ daer sy uyt ghesproten zijn : maer als bouen dien uyt de herssenen een padde/ uyt het merch des rugghe-beens een slanghe oft serpent voortscomt/ soomen meynt : wie soude dat gheraes oft ghebeente omhelsen willen/ ende lusten te cussen? Men verschroomt hem by-nae / als-men alleen een droogh suyuer doodtshoofdt/ oft ander been op t'kerck-hof in sijn handt nemt / oft onversiens ghenaeckt. Het is veur-waer een saecke/ die ons wel behoorde ter herten te gaen: eñ te doen dencken op ons leven en sterven/ als wy die beenderen soo sien veur ons ooghen ten toóne ghestelt / als eenen ghetrouwen spieghel: die ons sekerlijck uyt-wijst/ wattet van ons is/ en noch werden sal. Maer/ de ghewoonte van sulcks daghelijcks te sien/ nemt al t'verwonderen wegh : eñ maeckt/ dattet ons niet in en gaet. Nochtans ist inder waerheydt een vremde en schroomelijcke schole/ eñ wonderbaere meesters/ vele leerende / al en segghen sy niet een woordt. Schroomelijckheyde der doode lichamen.

F Welck is de ghemeyne lesse/ die sy alle menschen veur houden? Dit segghen de doods-beenen : dit seght Christus/ de doodt ghesmaeckt hebbende: eñ dit roept de doodt selve: Ghedenckt/ o mensche/ dat gy stof zijt/ eñ dat ghy in stof sult weder-keeren. Wat noch? Memor esto iudicij mei: sic enim erit & tuũ. Mihi heri: & tibi hodie: Weest mijns ordeels/ eñ eynde gedachtigh: want sulck sal oock het uwe zijn. Ghisteren wast mijn ghebeurte/ eñ noch heden werdet de uwe. Ghelijckmen som-tijdts siet by de doods-beenderen ghescreven op de kerckhouen: Hodie mihi, cras tibi: Heden my: morghen dy. *Genes. 3.* *Eccli. 38.*

Hoort nu/ wat ons noch meer in dese schole gheleert wordt: Al de glorie des menschen/ is dreck eñ een gewormte. Als heden wordt hy hoogh verheuen: eñ morghen en salmen hem niet vinden. Studeert hier wel op: eñ ouer-siet dese boecken : keert en wendt: heft en leght: deur-siet het al: bemerckt en vattet wel dese wonderlijcke uyt-ghelesen lessen : die al de philosophien en speculatien te bouen gaen/ en die ons totter conste der consten brenghen : dat is/ tot wel leven en sterven, *1. Mach. 2.*

uen. Jae oock tot die const/daer-men af seght: T'is const leuen/als de doodt comt. Want/deur d'bedencken en oeffenen van dese lessen/ soo comt-men deur de doodt ten eeuwigen leuen. Soo dat-men alsdan eerst ten rechten beghint te leuen / als de doodt comt / ende ons verset in d'ander leuen.

Studeert in de grauen en doodſ-beenen. Nu wel aen dan / slaet ooghe op dese boecken en bladeren / ende werdt wijser. Ouer-siet al die doodſ-beenen / die daer soo ten toone ligghen: welcke hebben daer van al/de schoonste/de edelste/best-rieckende/ schoonst verciert/eñ blijdste gheweest? Waer is den lacchenden mondt/de roode lippen/de blosende kaken/de vlieghende oogen/ t'ghecrolt haer/de peerlen/ghesteenten / en costelijcke baghen? De fraey-sprekende tonghe/clappende als een gaey: de claer-singende kele/fijne wimbrauwen/ende alle die ydelheydt/ daer-men wonder af plaght te maecken: als oft-men gheen steruelijck mensche/maer een Heydensche goddinne hadde gheweest : een Venus/ oft Juno/oft sulcken duyuelinnen. Seght my nu/ist in v maght / welck zijnse/ onder alle dese beenderen/die't soo hier hebben houdē gaende/ als oft niet alleen de straten/ maer oock de heele weerelt hun hadde te cleyn gheweest? Kent ghy nu niet eene van soo vele? Keert dat onder dat bouen/en siet wat naerder: verleghtse al: d'een veur/d'ander naer/ en vraeght hen-lieden/lust het v. Wat dunckt v? kent ghy niet een? Niet. Wat ist nu al? Niet. Wat baet het al? Niet. Wat verschilt nu/ schoon van leelijck / rijck van arme / hoouerdigh van verworpen? Niet. Dan/dat sulcke te meer sullen te lijden hebben/ in siele en in lichame/die haer seluen hier in alsulcks alder-meest sullen vermaeckt hebben eñ verheuen. Aldus staetter in Sint Jans openbaringhe: Quantum glorificauit se, & in deliciis fuit, tantum date ei tormentum & luctum. Dat is te segghen / van Godts weghe/en bevel: Hoe hy te meer in weelden heeft gheweest/ gheeft hem oock soo veel te meer torments/en pijnighen rouwe.

Spieghel der leuende.

Apoc. 18.

Ergo/dan/soo is onse lesse/ te dencken om steruen/en om deruen: eñ niet soo sot te wesen / van te vergheefs sulcken cost en moeyte te doen/ tot onsen verschoonen naer den lichaem / noch tot verciersel/ noch tot ghemack oft hooghheydt : aenghesien dattet al op een uyt comt/deur de doodt. Eñ bouen dien / ghemerckt datmen naer verloren cost en arbeydt/oock te meer daer om sal te lijden hebben. Soo dient dan den wel-bedachten Christen aldus by sy seluen te seggen: Ick wil voort-aen het lichaem sijn behoefte gheuen / soo't Nature vereyscht/in cost/cleederen/eñ ander gherief: eñ van Godt danckelijck nemen sulcks alst is/schoon/oft leelijck : eñ mijn werck principalijck maecken van de siel met deughden te verrieren: eñ het beeldt en aenschijn Godts/t'welck op mijn siele ghedruckt is / dat will' ick

altijdts

altijdts schoon en claer houden: op dat ick in dien dagh/ van hem/ als onbekende niet verstooten en worde/ alst al veur hem sal moeten te veur-schijne comen/ eñ monster passeren/ om loon t'ontfanghen elck naer sijn wercken; om soo eeuwelijck te blijuen in t'goedt oft in t'quaedt.

Als-men t'kerck hof (soo wy segghen) als een schole aenmerckt: soo ist te verwonderen/ dat wy niet anders verweckt en worden/ om dese salighe/ noodighe/ eñ eenighe lesse wel te leeren/ daer wy tot de laetste ure ons leuens tijdt toe hebben: aengesien datmen som-tijds/ om tijdelijcke scientien/ consten/ talen/ danssen eñ andere ydelheden te leeren/ soo vele cost en arbeydts onder-staet.

Men leest vanden keyser Marcus/ soo hem eens Lucius op t'strate te ghemoet quam/ eñ hem vraeghde waer hy henen gingh: Ick gae t'schole-waert/ seyde de keyser/ om te leeren t'ghene dat ick niet en can. Honestum seni discere: Het staet oock een ouderlinck seer wel/ seyt hy/ te leeren. Och/ wat's dit/ seyde Lucius: Een keyser/ nu een oudt man zijnde/ als de kinderen/ boeck en berdeken dragende/ gaet te schole-waert? Soo moesten alle menschen/ meest die op haren put oft graf gaen/ hun laten duncken/ dat sy schole-waert gaen/ om leeren leuen en steruen/ als sy daghelijcks ter kercken ende naer t'kerck-hof gaen. *Philostratus*

Socrates/ die van Apollo den alder-wijsten ghewesen was/ tot grooten ouderdomme ghecomen zijnde/ en schaemdes hem niet/ by de kinderen in schole te sitten/ om mettet snaer-spel te leeren spelen. Eñ als-men hem bespottede/ soo seyt hy: Ten is gheen schande/ te willen leeren/ datmen niet en can. Ten waer oock veur-waer gheen schande/ al leerden sommighe (hoe oudt sy zijn) haerē Catechismus/ oft Christelijcke leeringhe/ die den seluen niet en weten: emmers van haere kinderen t'huys/ als sy hun schamen te gaen/ daermen sulcks leert. T'waer oock behoorelijck dat snaer-spel van thien snaren te leeren/ daer de Prophete David dick-mael af roert/ eñ in t'gebruyck hadde. Dit zijn de thien gheboden Godts: de welcke veur de ooren des Heeren een soet accoordt maecken/ als een melodije: als den soon en voys der gheboden met onse wercken ouer een comt. Sulcks leert men al op t'kerck-hof/ eñ inder kercke/ diet wel ter herten neemt.

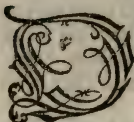
Ghebedt om wel te leeren leuen en steruen.

O Jesu/ meester/ die ons sachtmoedigheydt eñ ootmoedigheydt van herten te leeren ghegeuen hebt: Leert ons soo al leuende steruen/ dat wy/ alst comt te steruen/ waerachtelijck leuen moghen. Amen.

Cap. LXXXIII.

VVelck is den vveerdsten pandt: oock bouen alle rijcken?
De Siele: van Godts handt gemaeckt naer sijns ghelijcken.

De siele den costelijcksten pandt.

DE mensche is uptter Nature begheerlijck van t'ghene dat hem schoonst en best dunckt: maer in dat wel te ordeelen/ende upt te kiesen/ daer light al de swaerigheydt. Ouer-sulcks / d'een kiest dit/ d'ander prijst d'ander: elck naer sijn sotte sinnelijckheydt: eñ wy staen al ghelijck de blinde naer d'ey : eñ slachten de padde/ die haer ghenoeghte in vuyle stinckende poelen en moyre maeckt/niet achtende op den costelijcken steen/die sy ouer haer heeft: soo-men van sommighe padden en sleckien en oestren leest / datter een costelijck ghesteente in haer ghevonden wordt.

Ambr. Hexaem. lib. 5. cap. 11.

Laert. lib. 6. Alsulcke auer-rechte en slincke weerdeerders vã saecken soudemen moghen by die schutters stellen / die soo verde van d'wit en vanden doel schoten/dat Diogenes/om niet gheraeckt te werden/ gingh aen d'wit staen / als ter plaetsen die alder-meest van hun scheuten en schichten bevrijdt was.

Als een mensche tot rijckdom oft tot staet en eere gheraecken can/ A hy laet hem duncken / dat hy een uptnemelijcke saecke verreghen heeft: ick neme/oft hy een coninck ware. Eñ onder-tusschen heeft hy een saecke aen sy selven/die excellenter en costelijcker is/ dan alle rijcken. Wat een groote simpelheydt ist dan / sulcks self niet te weten: ende noch meerder simpelheydt/te weten/ en niet te achten? Wat is toch dat? Dat vraeght de vraghe. De antwoorde seght: De siele/ B die ist costelijckste.

Matth. 4. Wilt ghy weten/hoe dat naer Godt / die het opperste goedt is/de siele meest van weerden is? Dit wiste den boosen vyandt wel/die in't tenteren van Christus/ ghenoegh ghetoont heeft / hoe hy met ons C leeft: dat hy al de rijcken des Weerelts niet met allen en acht/ by een siele: waert in sijn maght/alle die selue/elck mensche veur sijn siele te gheuen. Dit heeft noch sekerlijcker ghetuyght onse Heere selue / als de opperste weegh-schale in sijn goddelijcke handt houdende/ eñ elck D *Matth. 16.* dinck kennende in sijnen prijs en weerde. Hy seght aldus: Quid prodest homini, &c. Wat salt eenen mensche baeten/dat hy de gheheele weerelt winne eñ sijn siele verliese? als oft hy seyde: Hy soude quaden en sotten coop doen/en ontsprekelijck verlies lijden: al wierdt hy heere van gheheel de weerelt/met al datter in is: als hy sijn siele moest verliesen. Soo moet dan de siele veel costelijcker en meer weerdt zijn/

dan

Quid pretio despecta sui premit aurea sceptra?
Mens cognata polo: Diuinæ Mentis imago.

Welck is den weerdtsten pandt; vorck bouen alle Rycken?
De siele: van Godts handt ghemaeckt naer zyns ghelycken.

La voute azurée / Qu'a elle enserrée / De plus precieux?
L'ame, dont l'engeance / Tire a la semblance / Du grand Roy des cieux.

van al de weerelt/met al haer schatten/hoogheden / eñ coninck-rijcken. Eñ daerom seyde onse Heere noch daer by : Wat wissel sal de mensche veur sijn siele gheuen? Wat isser van sulcker weerde? Waer mede sal hyse lossen/ oft rantsonneren / die allen schat te bouen gaet? Al gaue een mensche al dat hy in de wijde weerelt heeft/ veur sijn siele/ten isser al niet eens weerdt by ghelcken te worden : ten is al niet besiens weerdt. *Cantic. 8.*

Veur sulcks sprak de vyandt van Job seer wijselijck / segghende: Om d'lijf te ontdraghen / sal een mensche lichte het leuen van sijne beesten waghen : maer om sijn leuen / en bouen al om sijn siele te bewaeren/ sal hy te pande stellen en verlaten al dat hy heeft. Het welcke de Wijse-man met corte clare woorden seght : Redemptio animæ viri, diuitiæ suæ : Dat is eens mans schat en rijckdom/ t'welck sijn leuen en veel meer sijn siele verlost en behoudt. *Iob 2.* *Prou. 13.*

Eñ ten is gheen wonder / als wy gade slaen / dat sy naer d'beeldt Godts gheschapen is: ende met het dierbaer bloedt Christi ghewasschen en verlost. Van d'eerste seght S. Bernaerdt aldus: De redelijcke siele/naer d'beldt Godts gheschapen/ sy can wel met alle andere saecken becommert wesen/ maer gheens-sins versaedt : want bequaem zijnde om Godt t'ontfanghen / niet gheen dinghen ter weerelt/dat minder dan Godt is/en can sy veruult worden. *Bern. in sermon super: Ecce nos reliquimus omnia.*

Vanden prijs der verlossinghe/seght hy oock elders: De siele moet een groote en costelijcke saecke zijn / die mettet bloedt Christi gherocht is. S. Augustijn seght met een woordt / al datmen hier van segghen moght/aldus: Naer Godt/daer en is niet beter/noch meerder van weerde dan de siele. Dat weten sy nu beseffelijck/ die midts t'cleyn-achten haerder siele/de eeuwighe tormenten gewonnen hebben. Hoe groot souden sy die nu achten / dattet noch by tijde ware! Daerom / zijn wy niet wel te beclaghen/ dat wy vanden schat onser sielen soo luttel houden? Den H. Leeraer Chrysostomus seght: Animæ nobilitas perpetuò cogitanda: De edelheydt der siele behoorden wy eeuwelijck ghedachtigh te wesen. Maer/ och arm/de sorghe/ liefde/eñ groot-achten des lichaems / die treckt al t'haer-waerts: eñ maeckt / dat de mensche/als de beesten / altijdts naer d'aerde en aerdsche lichamelijcke dinghen siet. Die nochtans rechte gheschapen is / om de ooghen ten hemel op-waerts te heffen / eñ hemelsche saecken te soecken. *Bern. in epist.* *August.* *Chrysost. Homil. 12. super Genes.*

Seer wel moght ick hier roepen/dat een Poete seyde/ met een beclagh/sulcke verdraeytheydt inden mensche bemerckende:

O curuæ in terras animæ & cælestium inanes! *Pers. Sat. 2.*

O ghy arme sielen/ soo ter aerde-waert ghebogen: eñ t'eene-mael ijdel van hemelsche ghedachten en saecken ! Anders doen sy/ die wel

ghevvroeden / dat de siele het costelijckste is / dat een mensche naest Godt moght hebben. Eñ daerom/veur die/als veur t'principaelste/ bouen al besorght zijn / om die Gode eens wederom te leuren / van wien wy die ontfanghen hebben. Die hebben en houden vast / soo-men ghemeynelijck seght/en soo't waer is: Goedt verloren/wat verloren: eer verloren/veel verloren: maer siel verloren/al verloren.

Sabell. li. 2. cap. 7. Een costelijck cofferken der siele. Als Alexander de Groote / naer den slagh daer hy Darium den coninck van Persen mede verwan / onder andere/in den roof des conincks een cofferken vandt/ van goudt en peerlen/costelijck eñ constelijck ghemaeckt : soo vraeghde hy van de ghene die eenigh verstandt hadden van sulck ghebruyck/en ouer-daedt der Persen/waer toe dat dat cofferken diende: wat-men soo costelijck vinden moght/ dat daer in bewaert moght worden? Soo heeft hy vernomen / datmen daer salue in plaght te doen. Hola (seyt hy) Ick sal't wel tot wat anders/en tot costelijcker saecken ghebruycken. Ende hy heefter het

2. Cor. 4. boeck van Homerus in ghesloten. Hoe vele te meer behooren wy Christenen het cofferken ons lichaems in deughden en in eeren/ te achten/ om de wille van t'ghene dattet besluytende is: te weten dien costelijcken pandt der sielen / die als een hand-boeck is / van de goedtheydt/ wijsheydt/eñ moghentheydt Godts : eñ te meer / dat oock het lichaem/ eenen leuenden tempel des heylighen Gheests is. Niet om d'lichaem sottelijck met ijdelheydt te vercieren / ghemack aen te doen/ ende leckerlijck te voeden/eñ als een slagh-beeste te mesten: maer om t selue ten dienste vanden in-woonenden gheest/ wel van alle schadelijcke dinghen te bewaren.

Wat soude-men al veel goedts leeren/eñ aen-nemen/ter sielen salighheydt/ waer't datmen de gauen van Godt/oock natuerlijcke/wel waer naemen/meest van ioncks! Hoort eens daer toe / een wonder

Gellius li. 5. cap. 3. Protagoras. ghescheidenisse in d'op-comen van dien excellenten Philosophe Protagoras. Als hy noch eenen ionghen was / ten bossche ende te velde gaende/ om soo den cost te rapen : soo quam hy eens Democritus in t'ghemoet / eenen bondel cruydts / ende andere landtsche dinghen op t'hoofdt draghende / om een penninckskken af te maecken. Democritus/den bandt eñ beschicksaemheydt van alle die verscheyden dinghen / soo cort en fijnkens by een ghepackt aen-merckende / ende met eenen oock den ghelijcken pas van t'ghewichte op t'hoofdt/ soo wel bedeylt / eñ den ghelijcksaemen stap des ionghens: soo dede hy hem stille staen/ vraghende / Wie dien bundel soo ghemaeckt hadde? Ick/ seyde Protagoras/dien ionghen. Ontdoetten dan/ seyde Democritus / ende her-bindtten noch eens/ dat ick het sie. Wast ghescyt/het wierdt ghedaen. Nu wel aen/ seyde Democritus/ aenghesien dat ghy sulck een verstandt en gheest hebt / soo

sult

sult ghy wel meerder en beter saecken upt-richten / ist dat ghy my volghen wilt. Den ionghen is te vreden ghe weest: Democritus heeft hem op-gevoedt eñ onder-wesen. Ende dit is dien grooten Protagoras / een vermaert wijs Philosophe ghewo rden. Wat soude-men al mannen opt'straet raepen / als-men den gheest eñ de siele aen saghe / eñ die aen-schickte tot leeringhe / ten dienste van Godt / en van de ghemeynte! maer daer zijn noch heden vele ionghe Protagoras / die by ghebrecke van Democritus verloren gaen. En ofter gheen ouders en waren / die hun ionghers selue verloren iaghen!

Des-ghelijcks by-nae leest-men hoe Xenophon oock op-ghecomen is. Soo Socrates desen ionghen Xenophon eens in een nauwe strate te ghemoete quam / den gheest uytter ooghe bemerckende / stak synen stock uyt / en hielt hem stille staende: vraghende waer-men sulcke en sulcke dinghen maeckte en vercochte. Als hem Xenophon van als goedt bescheydt gaf / soo vraeghde hem Socrates voorts / Oft hy oock niet en wiste / Waer-men de menschen goedt maeckte: Hy antwoordde dat hy't niet en wiste. Dat en voeght niet wel / seyde Socrates / dat ghy weet / waer-men alle dinghen maeckt en vercoopt / eñ dat ghy niet en weet / waer-men de menschen goedt en beter maeckt. Comt met my (seyt hy) ick sal't u wysen. Van dien tijdt af begoste Xenophon Socratis discipel te worden: eñ heeft wel aenghenomen / eñ is seer vermaert ghe weest in ghelecrtheydt. *Plutarchus in Xenophonte.*

Soo soude-men peerlen / en costelijcke ghesteenten uyttet slijck rapen / die den prijs en weerde der sielen kende. Maer wy slachten al den haen van Esopus in syn moralen: die op den mest-hoop van deser weerelt meer een graenken / oft brijse broodts achten / dan een costelijcke peerle: dat is / dan den gheest / dan de siele / dan de deughdt / E gratie Godts / eñ den hemel selue. Maer als t'huys in brande staet / dan kent-men den weerdsten pandt / want dien soeckt-men veur al uyt den brandt te lossen. Al-soo / waert moghelijck / met Bias soude-men syn siele lossen uytten helschen brandt als het costelijckste / al soudder al d'ander blijuen. Den brandt soudet doen blijcken: maer t'waer dan te spade. Peerlen uyt het slijck rapẽ.

Ghebedt tot ghewin / en bewaernisse der sielen.

WAt de siele weerdt is / dat weet ghy alder-best / o Heere / die u seluen veur die te pande gegeuen hebt: Laet my al-tijdts den prijs der seluer / meer en meer bevroeden: op dat ick die niet en verliese / al soud' icker de gheheele weerelt mede winnen: maer / waer ick can oft magh / oock andere soecke te winnen: want dat u begheerte is. Amen.

CAP. LXXXIIII.

VVelck is het quaedste quaedt, en dat meer scade in heeft?
Der sonden boose daedt, daer gh'ongheducht in leeft.

De sonde is het schadelijckste.

Enghesien dat niet alleen de mensche / maer oock alle ghedierten / natuerlijck schouwen al t'ghene dat hun schadelijck en hinderlijck is: het is te verwonderen / datmen d'alder-quaedste en t'schadelijckste niet bet en kent / en niet anders en schouwt. Teghen sieckte / A
brandt / verlies van goedt / van naem en faem: teghen B
ongheluck / en dergheljjcke teghentheydt / daer heeftmen altijdts een C
ooghe in t'speI: en wy werden seer beclaeght / als-menſe niet schou- D
wen en can. Maer t'ghene dat ons ter sielen hinderlijck is / dat en
light ons niet opperst: seer cleyne oft gheene sorghe draeghtmen om E
sulcks t'ontvlieden: en alst comt / men en maeckter gheen groot werck af / om quijt te worden.

Bernard. super Cantic. Dit's t'ghene dat Sinte Bernardt seyt en beclaeght: Cadit asinus; & est qui subleuet: perit anima, & non est qui recogitet: Daer valt ergħens eenen esel in de gracht / en hy vindt terstondt iemandt die den uyt helpt: de siele valt en vergaet: en daer en is niemandt dieder eens naer siet / oft eens om denckt. Dat is ontwijfelijck een teecken / dat de ooghen onses verstandts deur dien leelijcken val in Adam / dat veur dat achter ghekeert zijn: en nu swart veur wit / en quaedt veur goedt aen-sien. Als onverstandighe kinderen / die de gloeyende colen / oft den brandt der keerse / soo licht aen-grijpen / als een criecke / roose / oft appel.

Bion apud Diog. li. 4. Daerom ist wel ghesept van een Philosophe / die anders nochtans oock blindt was in sijn wijsheydt / ghelijck alle sulcke: Facilis ad infernum via est: clausis enim oculis illuc itur: Den wegh der hellen is licht om vinden: want men gheraeckter wel blindelinghe. Het moet een quade saecke zijn / die den mensche daer brenght: die anders gheschapen is ter eeuwigher salighepdt. Dies seght de Wijse-man: Eccli. 17. Quid nequius, quàm quod excogitauit caro & sanguis? Wat isser argher / dan t'ghene dattet vleesch en bloedt versint en versiert hebben? Dat's sonder eenigh twijfel de sonde: deur welcke de mensche t'eender reyse en t'seffens al t'goedt verliest dat hy oyt hadde / heeft / oft hebben moghte / als de sonde doodelijck is. Dit seght de Wijse-man Eccls. 9. oock seer claer: Die in een mis-doet / die sal veel goedts verliesen. Hy verliest veel / die't al verliest.

Wildy dit bet verstaen? Hoort het gheclagh van een heyligh man / aldus

Dic: homini quâ non clades damnosior vlla est?
Peccatum; excussis in quo sibi plaudit habenis.

Welck is het quaetste quaet; en dat meer schade inheeft?
Der sonde boose daet; daer-gh'ongheducht in leeft.

Di: moy, quelle peste, Soit la plus funeste, Et de plus d'effroy?
Du peché la tache, Au quel on se lache, Sans bride, et sans loy.

aldus sijn siele aen-sprekende/inden persoon van een sondarigh mensche: Doet open/doet open v ooghen: o katijuighe siele: en siet wat ghy waert/ en wat ghy nu zijt: waer ghy waert/ en waer ghy nu zijt. Ghy waert de bruydt vanden alder-hooghsten/ den tempel vanden leuenden Godt/een uyt-vercoren vat/d'bedde des eeuwigen Godts/ den throon vanden waerachtighen Salomon/den stoel der wijsheydt/der engelen suster/eñ erf-ghenaem des hemel-rijcks. Dit hebdy al gheweest. Eñ soo dick-mael als ick segghe/ Dit hebdy gheweest: soo dick-mael hebdy cause van weenen. Wat groote veranderinghe is doch dit? Vande bruydt Godts zijdy een boelersse des duyuels gheworden: den tempel des heylighs Gheests/ is in een speloncke van moordenaers verkeert: het uyt-vercoren vat/ in een vat vol corruptie: het bedde Christi/ in eenen nest der helscher verckenen: den stoel der wijsheydt/ in eenen setel van pestilentie: de suster der Engelen/ in een ghesel[n]ede der boose gheesten. Ende die te veuren als een duyfken ten hemel vlooght/cruypt ghy nu ter aerden als een serpent. Schreyt dan en weent/ och arme en katijuighe siele: aenghesien dat v de hemelen/ de engelen/ en alle Godts Heylighen beweenen. De tranen van S. Paulus beschreyen v/ om dat ghy ghesondight hebt/ ende gheen penitentie ghedaen. De tranen van S. Peeter die beschreyen v/ om dat ghy uwen Heere gheloochent hebt/eñ niet bitterlijck gheweent. De tranen der Propheten beclaghen v katijuigheydt en miserie/want sy van nu aen-sien/den toorn eñ rechtveerdigheydt Godts t'uwaert hellen. De tranen van Hieremias beclaghen v/ siende dat ghy als Hierusalem uytten hemel ghevallen zijt: eñ dat de dochter van Sion/al haer schoonheydt en cieraet verloren heeft. De bitter tranen Christi Jesu beschreyen v/ om dat ghy als-noch den tijdt uwer visitatie en versoeckinghe/ ende den dagh des peys en vrede van conscientie niet waer en nemt. Dus verde het beclagh der siele in sonde ghevallen. Beclagh ouer de ghevallen siele.

Hier uyt magh-men bemercken/ de leelijckheydt/ argheydt/ ende schadelijckheydt der sonde. Aen-ghesien dat de mensche deur de sonde van Godt scheydt/eñ ouer-sulcks van al dat goedt is. Ghelijck in dien Michas beteeckent wierdt/die als sijn silueren goden genomen waren/ maeckte groot mis-baer: eñ teghen die hem dies vraeghden wat hem lettede/seyde: Gy hebt mijn godē genomē/ en vraeght gylieden wat my let? Wat moet hem letten en deeren/die sijnen Heere/ sijnen schepper/en saligh-maecker met al sijn gratien/ deur de sonde verloren heeft: hy heeft sijn siele salighe ydt en leuen verloren. Iudic. 18. Michas.

Eñ ter contrarie/bouen dien/ is hy deur de sonde een metten duyuel gheworden/ die vanden beghinne sonde ghedaen heeft: soo den Apostel S. Jan seght: Qui facit peccatum, ex diabolo est: quoniam ab in- 1. Ioan. 3.

an initio diabolus peccat: Die de sonde doet/ die is vanden duyvel: want den duyvel vanden eersten ghesondight heeft. Eñ dat is de leelyckheydt des duyvels: te weten/ de sonde. Dat is t'voetsel vanden helschen brandt. Die heeft de helle ghemaeckt/ eñ houdtse in wesen. Soo dan/ daer en is niet ter weerelt den mensche schadelijcker/ ende des-volghende meer te schouwen dan de sonde.

Cicero. Dit heeft selfs Cicero wel bevroedt/ maer qualijck beleeft: Præter culpam & peccatum, homini nihil potest accidere, quod sit horribile atque pertimescendum: Wt-ghedaen de schuldt eñ de sonde/ soo en isser niet/ daer de mensche veur vervaert oft verschroomt derf worden. Wat soude hy ghesept hebben/ hadd'hy t'licht des gheloofs ghehadt? deur d'welcke wy veur seker weten dat de sonde soo quaedt is/ dat/ ghelijck met de selue niemandt en soude selfs inden hemel ruste hebben/ maer souder sijn helle vinden: alsoo sonder sonde en soude niemandt t'helsche vier connen ghehinderen/ noch sijn hemelsche blijdschap connen beletten/ al waer hy in d'midden vanden helschen brande.

Oock noch leuende opder aerde/ en ist soo niet te beclaghen dat iemandt met thien duysent duyuelen lichamelijck sonder sijn schuldt beseten waere/ als dat hy in een dood-sonde valt. Principalijck als F
hy daer ongheducht in leeft: dat is/ sonder achter-dencken oft wille van beternisse. Die is/ als oft hy met gherustheydt/ vrolijckheydt/ eñ triumphe op eenen waghen rede/ daer den vyandt den voer-man af ware/ eñ de seuen hoofd-sonden/ in ghedaente van seuen beesten/ G
het ghetruck/ wel inghespannen/ metter spoedt ter hellen-waert varende met jolijt.

Dat is op-recht s'duyvels werck/ eñ een beghinsel vanden staet H
der verdoemde/ daer gheen verbeteren af te verwachten en staet: anders dan/ soo langhe den sondaer leeft/ soo langhe isser hope. Hoe zijn sy te beclaghen/ die de sonde soo luttel duchten: maer bouen al/ die willens en wetens met hun sonden/ eñ in hun sonden gaen sterven: van welcke de hoofd-plaetse houden/ alle ketteren in obstinaetheydt eñ verhardtheydt hun leuen eyndende. Eñ hoe zijn sy ter contrarie/ te prijsen/ die de costelijcke siele in sulck eenen noodt/ en van die schadelijckste banckeroete verlossen!

Cæsar Baron. ex Sophronio. Schoon exempel. Daer toe dient seer wel eẽ exempel/ den roeckeloosen/ eñ den sorghvuldighen in een veur ooghen houdende. Soo eens eenen mistroostighen man/ uyt verdriet en benauwtheydt ghereedschap maeckte om sy seluen te verhanghen: soo wasser in d'naeste hof een dochter/ die dit siende/ liep en riep: dat sy emmers de saecke belettede/ eñ hem vraeghde wat hem ouer-quam/ wat hem ghebrak? Soo seyde hy haer synen noodt: dattet de schulden hem deden doẽ/ geenen middel hebbende

hebbende om die te betalen. Niet denckende/ eylas/ dat de katijuigheydt die hem praemde niet te ghelijcken en hadde by de pijnen der verdoemenis/ die hem sekerlijcks naeckende stonden. Soo sy van hem vernam/ waer hy mede te helpen was: heeft het hem ter handt ghedaen/ eñ die arme siele verlost.

Maer/ hoort nu voorts/ hoe Godt haer/ (oock op dese weereldt) vergolden heeft: al heeft hyse binnen middelen tijde wat schijnen te verlaten. Dese dochter is self daer naer tot sulcken armoede ghecomen / dat sy haer (uyt noodt/ soo haer dochte) qualijck beraden zijnde/ tot oneerbaerheydt begaf. Eñ soo sy nu van sulcken leuen ouer al verkent was/ in groote sieckte vallende / heeft begheert ghedoopt te worden/ want sy't altijdts uyt-ghestelt hadde. Ende ouermidts haer schandigh leuen/ niemandt vindende/ die als peter ten doopsel veur haer spreken soude/ haer doopsel wierdt haer oock gheweygher t/ eñ noch uyt-ghestelt: duchtende dattet meer uyt vreese des doodts quam/ dan uyt leedschap van sonden. Soo is ten eynde den engel tot haer ghecomen/ in de ghedaente van dien man/ die sy van t'verhanghen verlost hadde: eñ hy heeftse ghetroost/ ende twee edelmannen van t'paleys ghehaelt/ eñ hebbense ter kercke ghedraghen/ eñ doen doopen. De bisschop vernemende / datmen die sonder sijnen weten ghedoopt hadde/ heeft het al neerstelijck onder-vraeght: eñ die edel-mans onder-socht zijnde/ en wistender niet af te spreken/ want het twee engelen gheweest hadden / in haer-lieder ghedaente/ die de dochter ghehaelt hadden/ peters waren / en wederom t'huys beschickten. De bisschop heeft de dochter van als onder-vraeght/ eñ dat sonderlinghe werck van liefde/ in d'bewaren van dien verlorenen mensche/ eñ van al de reste. merckelijck nu siende de wonderlijcke handt ende goedtheydt Godts/ die der sielen beste lief-hebber is: want hy alder- best de weerde der seluer weet: eñ hoe schadelijck dat de sonde is/ die soo costelijcken pandt vernielt. De dochter naer die salighe gheschiedenisse/ is heylighlijck inden Heere ghestoruen.

Ghebedt teghen de schadelijckheydt der sonde.

De schade der sonde/ (o Heere Godt) en is niet om gronderen/ want sy ons van alle goedt/ en vanden hemel berooft/ en maeckt ons erf-ghenaem van d'eeuwighe tormenten: Verlicht de ooghen onser herten: op dat wy die schadelijcke vlecke wel moghen onder-kennen/ ende meer dan doodt en helle behaeten en vlieden. Amen.

CAP. LXXXV.

VVat staet elck mensch ter noodt, sekerlijckst te geschieden?
Dat hy de bitter Doodt gheens-sins en can ontvlieden.

Sekerheyd des doodts. Wijsclachtigheydt van saecken die te geschieden staen/ maeckt angst in t'herte vanden mensche/ deur d'onsekerheydt in t'verwachten/niet alleen in goede saecken/ maer oock in quade. Als-men wat goedts verwacht/ t'is seker datmen beter ghestelt is/ als-men eenighe sekerheydt heeft. Eñ als-men iet quaedts beducht/ het helpt emmers eenen mensche/ als hy deur de versekertheydt hem daer teghen bereyden en wapenen magh: volghende dat ghemeyn spreeck-woordt: Iacula præuisa minùs feriunt: Schichten en slaghen
Gregor. Homil 25. die-men siet comen/ die quetsen te min. Want/ oft men ont-gaetse/ oft men steltter hem toe/naer den noodt.

Onder alle sulcke dinghen/is t'sekerste/dat elck eens sterven moet. Statutum est hominibus, semel mori: seyt den H. Apostel. Het is den A
Hebr. 9. menschen soo ghestelt/dat sy eens moeten sterven. Van dat Adam ghesondight hadde/ is hem eñ al sijnen naecomelinghen een statuyt/ als sententie des doodts ghegeven/van eens te moeten sterven. Soo dat van dien tijdt af/altijdts/al-soo seker als iemandt van sijn leven eñ gheboorte is/ al-soo seker oock is hy van sijn doodt. Dat's t'gene dat de Prophete David met clare woorden seyt: Quis est homo
Psal. 88. qui viuet, & non videbit mortem? Wie isser onder de menschen/ die B leven sal/ende en sal de doodt niet sien? Als oft hy seyde: Soo seker als een mensche is dat hy leeft: al-soo seker is hy oock/ dat hy eens
2. Reg. 14. sterven moet. Experientie leert ons dit daghelijcks: Wy sterven al: eñ als water sincken wy in d'aerde: niemandt uytghenomen. Soo de C
Horat. 1. Carm. Poete seyt: Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas regumque turres: De doodt clopt op elcks mans deure/metten selven voet: soo wel op de paleysen der Coninghen/als op eens arm mans hutteken. Sy brenght het al even ghelijckelijck onder den voet.

Daerom seght d'antwoorde wel: dat niemandt de doodt en can D ontvlieden: noch Salomons wijsheydt en glorie: noch Sampsons cracht en ghewelt: noch al de subtijlheydt der Philosophen: noch de wreedtheydt eñ felheydt der Tyrannen: noch alle de vriendtschap eñ rijckdom des weerelts/en helpt teghen de doodt. Sy maeyt het al af/ E
Hoe het comt, datmen soo luttel op de dood peyst. met de selve seysse. Maer ist niet te verwonderen/ dat de sekerheydt des doodts ons anders op t'herte niet en light/ eñ in onse ghedachten? Wy sien som-tijdts iemandt sterven met groote bangigheydt en strijdt: wy werden een weynigh beroert/maer ten duert niet langhe:

Quid fixum firmumq; ſemel mortalibus heret?
Stat ſua cuique dies: et ineluctabile fatum.

Wat ſtaet elck menſch ter noodt, ſekerlyck te gheſchieden?
Dat hy die bitter doodt, gheenſins en mach ontvlieden.

Quel eſt l'axiome, Si certain, que l'homme, N'en puiſſe douter?
La mort a ſon heure, C'eſt choſe treſſeure, Te viendra donter.

ghe: nauws soo langhe als-men mettet lijck te begrauen becommert is. Eñ ter-stondt / wy maecken goede ciere: wy zijn vrolijck ouer den dooden. Jae selfs can-men qualijck sijn lacchen en sotte ijdelheydt ghelaten en weder-houden / oock de wijle men den dooden te graue-waert draeght. Dunckt v dit / ghy die dit leest / niet weerdt te verwonderen? Hoe comt doch dit? De reden is dese: Den vyandt / benijder onser salighheydt / wel wetende hoe crachtigh een saecke dat het is / om hem van sonden te wachten / de gheduerighe aendachtigheydt des doodts: bewimpelt soo onse herten en sinnen: dat wy / oock in t'steruen van andere / nauws eens en dencken dattet oock eens onsen dagh sal wesen / eñ by auonture morghen / oft oock noch heden. Want / wilt ons Godt niet borghen / wy en hebben gheenen morghen. Dat's de practijcke des vyandts / die salighe lesse des kerck-hofs / ons altijdts uytten sin stekende. Loosheydt des Vyãdts in t'versteken van s'doodts memorie.

Daerom / seer wel en profijtelijck ter sielen doet de H. Kercke de Christenen opden eersten dagh vãnden Vasten ghedencken / dat sy steruelijck zijn: eñ dat sy / volghende Godts sententie / van d'beghinsel des weerelts ouer ons ghestrekken / veur seker eens steruen moeten. Niet alleen elck by-sonder dese woorden in sijn aensichijn segghende: Memento homo quia puluis es, & in puluerem reuertêris: Weet ende ghedenckt / o mensche / dat ghy stof en aerde zijt: eñ dat ghy in stof sult verkeeren (soo Godt self tot Adam sprak) Maer gheeft oock elcken Christenen asschen op t'veur-hoofdt / (waer vã den dagh oock Asch-dagh genoemt is) tot een veroot moedinghe en teecken van penitentie: midts onse hoogh-moedigheydt / eñ vergheteutheydt van waer wy ghecomen zijn / eñ wattet van ons is / eñ wattet noch werden sal deur de doodt. Dit verversçht ons oock de Wijse-man / met Godts eerste sententie wel ouer een comende: Al dat van aerde is / sal wederom in aerde verkeeren. Daerom / al ist dat iemandt soo vroom ware als een boom oft torn / nochtãs is hy waerlijcks broosscher dan een glas. Alsoo Sinte Augustijn seer wel seyt: Zijn wy niet broosscher dan een glas? Want een glas / hoe wel dattet broossch is / nochtans alst wel bewaert werdt / het duert wonderlijck langhe. Eñ de mensche en can hem teghen t'steruen niet bewaren: Genes. 3. Eccli. 40. August. Serm.

Hoe hy hem wacht in d'bedde oft schans /
Hy moet nochtans aenden ghemeynen dans.

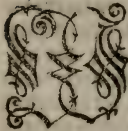
Ghebedt / om een salighe wijle des doodts.

HEn-ghesien ghy't soo / o Heere / gheordineert hebt / dat wy eens al sekerlijck moeten steruen: gheeft my gratie soo mijn leuen te schicken / dat my de doodt den in-ganck eñ t'beginsel des eeuwighs leuen zij.

CAP. LXXXVI.

VVat moest-men, om vvel doē, nu meest sien te vervveruen?
Daermen meest, onverhoen, om vvenscht alst comt te steruen.

Salighe bereydinghe om vvel te steruen.

Waert saecke dat een schutter alleenlijck op sijnen pijl en A boghe saghe: oft (t'welck noch argher waer) op sijn ringhen/sijden oft flouweelen mouwen/ oft eenighe andere saecken/daer't hem lusten moght naer te sien/ eñ dat hy de ooghe op d'wit oft voghel niet en hadde/ oft op sulcks als hy begheert te gheraecken: hy soude ontwijfelijck langhe schieten eer hy iet gheraecken soude. Alsoo oock als-men op dese weerelt al-tijdts de ooghe op saecken heeft/ die teghenwoordigh zijn/ eñ daer onse wellust naer staet/sonder te ghedencken t'ghene dat nae-volght/ eñ den staet die ons naeckende is: soo vindtmen hem bedroghen/alst daer toe comt.

Aensiet het eyndeken. Ghelijck oock een reysende man/ die ouer wegh hem becommert B eñ vergheet/ met saecken die hy vindt/ eñ die hem in t'ghemoedt comen: eñ als den dagh ten auonde comt/ dan soo vindt hy hem noch verre vande stadt/ daer-waerts sijn reyse aen-ghestelt was. Eñ dan siet hy/ dat hy ouer wegh/ die plaetse hadde moeten ghedachtigh wesen/ daer hy henen wilde eñ reysende was: eñ niet soo die middelweeghsche behaghelijckheden aen hanghen eñ nae-volghen. Waert dat wy nu al-soo/principalijck in de ionghe jeughdt des leuens/ (die C als een bloem om af-plucken staet) sulcks inden sin hadden/ daer wy in d'laetste om sullen wenschen: eñ waert dat wy/ noch inden loop ons leuens zijnde/ d'ooghe op d'eynde floeghen: soo souden wy al een andere matigheydt/ neerstigheydt/ eñ meerder Godtvruchtigheydt in ons leuen te wercke stellen. Maer/ eylaes! nu ist leuen van menigh mensche ghelijck d'leuen van een mest-vercken: in eten/ drincken/ slapen/ en in vuyligheydt te wroeten/ ende ghenoeghte te maecken/ sonder om-sien: dat is/ sonder eens te peysen van steruen. Maer als t'vercken ghevelt wordt/ eñ het mes opde kele beseft/ dan crijsschet iammerlijck/ en maeckt groot misbaer. Soo seght den

Iob 21. H. Prophete van sulcke onbedachte menschen: Tenent tympa- D num, & cytharam, & gaudent ad sonitum organi. Ducunt in bonis dies suos; & in puncto ad inferna descendunt: Het isser al sanck en spel/ en vrolijckhede met hen-lieden: Sy brenghen de daghen haers leuens in wellusten ouer: eñ op eenen ooghen-blick tijdts/ soo dalen sy ter hellen. Hun rekeninghe comt qualijck uyt/ want sy qualijck ghemaeckt was. Sy ghenieten den tijdt soo hy als een bolle is loopende/

Quæ bona, dum viuam, potiora capeſſere ſuades?
Quorum vota tibi extremâ mors exprimet horâ.

Wat moeſtmen, om wel doen, nu meeſt ſien te verwerven?
Daermen meeſt, onverhoen, om wenſcht alſt comt te ſteruen.

Que doy-ie en ma vie, De plus grand' enuie, Soigner d'acquerir?
Aime la conqueſte, Que plus lon ſouhaite, Au point de mourir.

yende/ in al t'ghene dat hun wellustighеydt in t'ghemoet comt: sonder eens te dencken/ wattet eens ghewoorden sal/ als de bolle ten eynde comt.

E Daerom / alsoo seker als ons Godt ghestelt heeft eens te steruen/ alsoo onseker heeft hy ons ghelaten/ hoe/ waer/ oft wanneer/ dat wy steruen sullen. Dit seght S. Bernardt aldus: Quid in rebus humanis certius est morte? quid incertius hora mortis inuenitur? Wat is de mensche meer verseckert dan de doodt? Eñ wat isser onsekerder/ dan de ure des doodts? Waer van oock S. Augustijn goede reden geeft/ segghende: Latet vltimus dies, vt obseruentur omnes dies: *Bern. in Serm.*

Een ieders lesten dagh is ons daerom verborghen/ *August. in Epist.*
Op dat wy alle daghe souden leuen in sorghen.

Onsen Saligh-maecker Christus ghebenedijdt/ ons willende bereydt vinden als hy comen sal / heeft ons met een parabel gheleert: niet alleen met die ghelijckenisse van goede ghetrouwe dienaers/ die tot alder ure vander nacht haeren meester zijn verwachtende/ teghen dat hy uyttet bruyloft-huys comen sal / om terstondt op te *Luc. 12.*
F doen als hy aen de deure cloppen sal: Maer oock/ Dat een vader des huys-ghesins / wetende ter wat ure dat den dief comen soude / sal waecken/ eñ sijn huys niet laten onder-grauen noch berooуen. Te kennen gheuende / dat den seluen / gheen seker ure wetende vande comste des diefs / eñ nochtans verseckert zijnde dat hy dien nacht comen sal/ is al den nacht in roere / eñ waeckt / om niet onversiens besprongen oft onder-cropen te worden. Soo oock onsen Heere dit selfde sluyt / segghende: Weest oock ghy-lieden bereydt : want de sone des menschen sal comen/ als ghy't minst dencken sult. Ghelijck
G oock Sinte Paulus seght : Als een dief inder nacht / soo sal hy comen. Daerom soude wel veur een Deuise vande Christene menschen dienen/ dat woordeken: VIGILATE: Waeckt. Watmen meest wenscht alst comt te steruen/ dat volght nu in d'naeste Capitel. *1.Thess.5.*

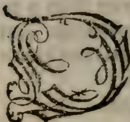
Ghebedt om veursichtelijck te leuen.

GHy hebt / o alder-bermhertighste Jesu / al v leuen lanck/ tot op v sterf-bedde des H. cruys / naer onser allen salighеydt ghedorst eñ verlanght : tot een teecken / dat die ons oock altijdts opperst moest ligghen : Houdt my soo in v vreese wacker eñ onvergheteliјck : dat ick nemmermeer anders en leue/ dan soo ick steruen en wille. Amen.

CAP. LXXXVII.

VVat vvẽscht m' in s' doods bestaẽ, met cleyner troost en batẽ?
Och, hadd' ick t' goed gedaen! Och hadd' ick t' quaed ghelaten!

Wensch sonder vervveruen, alst comt te steruen.

E mensche is natuerlijck seer gheneyght tot iet te wenschen. Maer/ ghelijck het luttel pleegh te helpen/ vele te wenschen oock in dinghen die verrijghelijck zijn: al-soo ist t'eene-mael te vergheefs/ te wenschen t'ghene dat veur by is/ eñ niet meer om te crijghen: Dat is met de sotten wijs zijn: die nemmermeer in tijdts/ maer al-tijdts vroedt zijn alst te spade is. Soo pleghen die van Phrygia te varen: van welcke daerom dat ghemeyn spreeckwoordt comt: Serò sapiunt Phryges: Die van Phrygia zijn al-tijdts te spade wijs.

Eñ aen-ghesien dattet de meeste wijsheydt is/ *Wel doen*: (soo wy in d'beghinsel op de tweede vraghe gheseyt hebben) soo ist een uytnemende onbedachtigheydt/ daer op in tijdts niet gheeyst te hebben. Daerom vraeght de vraghe: Wat-men doch dan wenscht/ A
alst comt te steruen: ende dat met cleynder bate: want het ghemeyn- B
nelijck als-dan verre ghecomen is. De antwoorde seght/ als in den persoon eñ naem vanden benauwden steruenden mensche:

Och, hadd' ick t' goedt ghedaen! och hadd' ick t' quaedt ghelaten!

De mensche in s'doodts noodt ligghende/ peynst en wenscht om vele saecken: maer al dat hy in t'goede peyst/ dat comt by-nae al-hier op uyt: Dat hy wel wilde/ wel gheleeft hebben/ eñ vele beter dan hy ghedaen heeft. Maer die dan eerst meynt te leeren steruen/ alst nu te doen is/ die is verdoolt. Eñ ist dat hy faelt/ ghelijck-men ghemeynelijck pleegh in d'leeren/ wanneer sal hy't verbeteren? Men sterft maer eens: eñ d'eerste reyse is om goedt ende veur al: soo dient-men dan hem te veuren wel te bedencken eñ te veur-sien. Het is een wonder saecke/ dat de mensche nu minst om sulcks peyst/ eñ minst trueck toe heeft/ daer hy in t'steruen meest om wenschen sal. Als-dan soudemen wel willen/ t'heylighste/ t'stranghste/ en t'volmaeckste leuen aenveerdt hebben/ dat-men ter weerelt oft in eenigh clooster moght vinden/ oft in boecken lesen. Dan soude men wel willen met Lazarus van alle menschen versteken ghe weest hebben/ siende dat den sekersten middel is/ om deur een salige doodt/ ter salighheydt des eeuwighs leuens te gheraecken. Maer/ soo langhe als-men leeft ende ghesondt is/ soo heeft-men al liever metten rijcken-vrecken eñ metten verlozen sone te domineren.

Men faelt maer eens om al, in t'steruen.

Qualiter hîc caſſis onerabimus æthera Votis?
O pietas mihi culta foret! ſcelus omne peroſum!

Wat wenſcht mē in noots beſtaen, met cleynder troost en baten?
Och, hadd' ick tgoet ghedaen! Och hadd' ick tquaet ghelaten!

Queſt-ce que plus l'Ame, Las, en vain! reclame, Au dernier deſtroit?
O bon Dieu! que n'ay-ie, Fuy le mal, et pleige, D'auoir allé droit.

C Als Balaam het heyr van t'volck Godts sagh ligghen / die hem *Num.* 23.
den coninck Balac wilde doen verbloecken: ter contrarie seyde hy: Och/ oft mijn siele met de doodt der rechtveerdighe en̄ heylige menschen van hier verscheyden moghte: En̄ oft Godt gaue dat mijn upterste met het upterste vande sulcke ghelijck ware! Aldus wenscht oock den alder-boosten mensche: Och oft ick steruen moght ghelijck Godts kinderen en vrienden steruen! En̄/ oft mijn siele met haer-lieder siele gaen moghte! Maer luttel leuen soo / als de heylighen leuen. Nochtans d'een volght d'ander: sulck leuen sulcke doodt. Wel leuen doet wel steruen.

Dit seght S. Augustijn seer wel: Hy en can niet qualijck steruen/ *August. de*
die wel gheleeft heeft: en̄ nauwelijck can hy wel steruen/ die qualijck *doctrin.*
gheleeft heeft. Daerom seyde de vraghe [*met cleynder bate.*] Want *Christ.*
ghelijck het seker is/ datter hope van salighe ydt is/ soo langhe als de siele in d'lichaem is/ totten letsten snicke toe: alsoo oock ist seer sorgelijck ende onseker/ oft eynde goedt werdt oft niet / d'welck soo inden hasart ghestelt wordt.

De moordenaer aen t'cruys bekeerende/ geeft den mensche moedt *Luc.* 23.
teghen cleyn-moedigheydt en wan-hope: maer dat wy maer van eenen sulcken en lesen/ dat leert ons / dat wy ons niet te seer op d'leste en verstouten / oft en betrouwen: maer dat wy ons in tijdts tot Godt keeren. Want/ al zijn wy versekert/ dat ons Godt in gratie ontfanghen sal / als wy't (oock in d'upterste) met goeder herten sullen versoecken. Wy en zijn nochtans niet versekert/ dat wy alsdan behoorlijck berouw en leedtschap hebbē sullen. Want/ soo Sinte Augustijn seer wel seght: De sondaer wordt met dit rechtveerdigh *August.*
vonnis van Gode ghestraft/ dat hy in t'steruen sijns selfs niet en ghedenckt/ die binnen sijn leuen Godt heeft vergheten.

Dan soo wenscht-men met cleynder bate/ datmen den veur-ledenen tijdt en gratie beter waer hadde ghenomen. Ende binnen dien en neemt-men selfs niet wel waer / t'ghene dat dien droeuen pas en staet van steruen/ oorboorlijck en̄ noodelijck ware: ende soo sterft-men/ Godt weet/ hoe: en̄ oock die arme siele / die't al moet besueren/ met d'eeuwigh treuren.

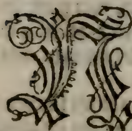
Ghebedt tot bevrijdinghe inden uptersten noodt des doodts.

Wy wilden al wel heylighlijck gheleeft hebben / alst comt te steruen / ende wy zijn meest al met de dwase maeghden te spade wijs: Daerom/ o Heere/ gheeft my de gratie/ sulcks nu meest te doen/ als ick in t'steruen meest moght wenschen ghedaen te hebben. Amen.

CAP.

CAP. LXXXVIII.

Seght eens: vvie sterfter noo, als nu de Doodt aen-coemt?
VViens conscientie snoo, hem self met recht verdoemt.

Atuerlijck te spreken/ de doodt is het schroomelijckste dat-men vindt: Alsoo Aristoteles seght: Mors maximè omniũ est terribile: De doodt is het vervaerlijckste van alle dinghen. Eñ dies aen-gaende/ niemandt en soude gheerne steruen. Deur sulcks heeft oock Christus ghebenedijdt de Sone Godts uytter naturen teghen de doodt hem gheschroomt: d'welcke alle leuende creaturen ghemeyn is/ alst comt te steruen. Nature strijdt altijdts teghen de doodt/ als teghen haren meesten eñ lesten vyandt. A

Aristot. 3. Ethic.

Schroom des doodts.

Maer de vraghe en spreekt van sulck noy steruen niet / d'welck de Nature oock in d'alder-heylighste menschen werckt: iae / (dat meer is) d welck oock t'samen met geerne steruen inden seluen mensche bevonden wordt: als uyt-nemelijck in onsen Heere: aen-siende de Nature/ noy: (om soo te segghen) eñ aen-siende de reden/ eñ vol-maeckten wille/ gheerne. Dan/ de vraghe is te verstaen van de ghene/ die/ B
niet deur't teghen-staen van Nature / maer uyt al haer verstandt eñ C
wille/ noy steruen: eñ vande doodt noy hooren spreken. Dese in alder manieren haer onverduldigheydt eñ mistroostigheydt toonen/ eñ te kennen gheuen / als de doodt comt. Dat is/ als sy ghevoelen datter om al gaet/ eñ nu te doen is. De sulcke berispt Seneca/ aldus:
Seneca. O te dementem , & oblitum fragilitatis tuæ, si tunc times mortem, quum tonat! O dulle eñ uyt-sinnigh mensche/ als ghy zijt/ eñ uwer broosheydt luttel aendachtigh / ist dat ghy als-dan eerst de doodt vreest/ als sy beghint te donderen / eñ te dreyghen. Wie vindt hem soo ghestelt/ alst moet ghestoruen zijn? ende als die bitter note moet ghecraeckt worden? De antwoorde seght: Wiens Conscientie hem
1. Joan. 3. seluen verdoemt. Ghelijck S. Jan seght: Si reprehenderit nos cor nostrum: Ist dat ons herte ons berispt/ eñ wroeght van quaedt.

Conscien-cie. De Conscientie / is dat innigh wroeghen des herten / d'welcke Godt elcken mẽsche in-gheplant heeft/ tot seker eñ onverworpelijck ghetuyghenis / soo van goedt als van quaedt / sulcks als iemandt doedt: deur de kennisse die hy heeft om t'goedt van t'quaedt t'onder-
Genes. 4. scheyden. Dit heeft Godt aen Cain veur-gheleyt ende gheseyt / in d'beghinsel des Weerelts / als hy begoste (met leelijck en treurigh te sien) de ontrustheydt sijnder conscientie te kennen te gheuen. Want hy Gode niet van d beste/ als Abel sijnen broeder/ geoffert en hadde/

ende

Quis pauidus Mortis recipit ſub pectore ferrum?
Conſcia mens ſcelerum merito quem deuouet Orco.

Seght eens: Wie ſterfter noo, als nu de doodt aenkoemt?
Wiens Conſcientie ſnoo, hem ſelf met recht verdoemt.

Qui le plus ſ'effroye, Venant pour ſa proye, Le dard de la Mort?
Duquel la malice, Le damne au ſupplice, Au dernier resſort.

ende deur sulcks veur Godt niet ontfanghbaer en was: Soo seyde als-dan Godt tot hem: Waerom zijt ghy soo ghestoort/Cain? ende waerom zijt ghy soo swaer-moedigh/ende soo droef-sinnigh? Doet ghy wel/ sult ghy niet oock wel hebben? maer/ist dat ghy quaedt doet/soo sal terstondt v sonde v bevanghen/eñ van binnen wroegen. Maer v gheneyghtheydt (seyt hy) sal v onder-worpen wesen: eñ ghy sultter maght eñ heerschappije ouer hebben.

Dit verclaert de Wijse-man seer wel met schoon ghelijckenissen. Apposuit tibi aquam & ignem: ad quod volueris, porrige manum tuam: Godt heeft v water en vier veur-ghestelt: steckt v handt uyt/ tot het ghene dat v belieft. Item: Ante hominē vita & mors: bonum & malum: quod placuerit ei dabitur illi: Veur den mensche staet het leuen eñ de doodt: t'goedt eñ t'quaedt: hem sal gheschieden/ dat hy liefst heeft. Te kennen gheuende met dese woorden/ de inwendighe kennisse der conscientie: deur de welcke/de mensche goedt en quaedt onder-scheyden can: al oft hy daer veur sijn ooghen vier en water/ de doodt en d'leuen/ iae de helle eñ den hemel saghe staen/ om een van beyde te kiesen. Met eenen oock toonende/ deur dese maniere van spreken/ den vrijen wille vanden mensche/ deur welcken hy vrijelijck d'een oft d'ander verkiesen magh/ eñ d'ander verworpen. Eccli. 15.

Die dan t'quaedt verkosen heeft in sijn leuen/ daer hy de maght en vrijigheydt hadde/t'goedt te verkiesen eñ te doen: diens conscientie die wroeght hem van binnen/dat hy qualijck ghedaen heeft:/eñ dat sijn saecken ouer-sulcks qualijck staen: eñ daerom noy aen t'steruen comt. Dit seyt S. Jan Gulde-mondt/aldus: Mori timet qui non sperat viuere post mortem: Dien vreest hem tegen t'steruē/die d'eeuwigh leuen/naer de doodt/niet en hoopt te verweruen. Gelijck oock eenen dief/wel wetende dat hy de galghe verdient heeft/eñ dat de sententie ghegeuen is/ hy scheydt met droef heydt/ eñ schroomen des herten uyt de ghevangheniſſe/ wel wetende dat hy ter galghe-waert gaet. Soo seght de Wijse-man: Een beroerde eñ ontruste conscientie/vermoedt al-tijdts t'quaedtste. Chrysost. Sap. 17.

D Al-soo verschroomde hem teghen t'steruen/ Agag de coninck van Amalec: die Samuel deur Godts ghebodt dede dooden. Wat seyt hy? Hy schuddede en beefde/eens-deels van vettigheydt/maer meest uyt vreese en angst/ seer iammerlijck roepende/aldus: Siccine separat amara mors? Ach/ach/ bitter doodt! moetter soo ghescheyden worden? Soo vaeren sy/ die hier haer lichaem met desen vetten Agag mesten: eñ haer siele van hongher laten steruen/noch gheen acht E en slaen. Eñ dan zijn sy seer ontstelt als de doodt comt: ghelijck de hinne groot gheschrey en spartelinge maeckt/als-mender handt aen slaet/om de strote af te steken: Eñ ghelijck het vercken als-dan groo- 1. Reg. 15. Bitter scheyden.

ten tier en misbaer maeckt/ als-men metten messe op de kele sit: anders vettet in sijn vuyligheydt. Het selue versterckt de Wijse-man/ F
Eccli. 1. segghende: O doodt/ hoe bitter is u ghedenckenisse/ den mensche/ die G
vrede en ruste in sijn goedinghen neemt! dat is: die op t'ghene dat hier H
nae-volght niet en denckt: maer verghet hem/ in tijdelijcke vermakelijckheydt.

Die leeft, magh hopen. Nu moght iemandt vraghen/ hoe't moet verstaen worden/ dat iemandts conscientie hem seluen verdoemt. Te weten/ oft oock iemandt in soo quaden staet moght wesen/ dat hy noch leuende/ soude moeten oft moghen den moedt verloren gheuen? In gheender manieren. Want seker der/ dan-men van het tijdelijck leuen seght/ dat ghemeyn spreeck-woordt: Dum spiro, spero: dat is/ Al soo langhe als ick asem hebbe/ soo langhe isser hope van te becomen/ en te ghenesen. Sekerder (seggh'ick) magh-men dit verstaen/ van d'leuen der siele/ en van d'euwigh leuen. Want soo langhe als de siele in d'lichaem is/ soo langhe en moet-men den moedt niet verloren gheuen. Hoe wel dattet sorghelijck is/ en seer sottelijck ghedaen/ als hem iemandt op sulcks verlaet: en sijn siele (om de waerheydt te segghen) aen eenen sijden draedt ouer de muyle der hellen hanght. Maer dan verdoemt de Conscientie den mensche (soo wy bouen ghesept hebben) als hy hem in quaeden staet vindt/ al en waer't maer van een dood-sonde/ noyt wel ghebiecht/ en bouen dien gheen waerachtigh leedschap hebbende/ noch wille van biechten/ oock al heeft hy tijdt en bequamigheydt.

Beda lib. 5. Hist. Angl. cap. 14. Aldus leest-men van eenen edel-man des coninckx van Enghelandt/ die altijdts roeckelooselijck gheleeft hebbende/ en vanden coninck dick-mael vermaent zijnde tot biechten/ altijdts uyt-stelde/ segghende: Ick sal noch by tijde penitentie doen. En als hy nu in een sieckte ghevallen was/ en vanden seluen coninck/ sijnen heere/ anderwarf vermaent/ soo sept hy als-dan: Ick sal my biechten/ als ick fray sal wesen: want/ dede ick het nu/ men soude segghen/ dat ick my ghebiecht hadde om dat ick meynde te steruen. De doodt nu naeckende/ en hy noch eens vanden coninck vermaent zijnde/ die hem seer lief hadde/ soo gaf hy deur antwoorde: T'is nu te spade: Laet my met vreden/ en en quelt my niet meer/ ick hebt quaedt ghenoegh. Als nu de doodt op de lippen was/ soo sagh hy de boose gheesten aen comen/ den eenen aen t'hoofdt/ den anderen aen de voeten/ als de allendighe siele met ijseren haecken uyt het lichaem treckende: tot een teecken/ dat sulcke noyt steruen/ ende dat de siele noyt van daer scheydt en verhuyst: wel siende waer sy vaerren moet: ende hy is soo iammerlijck ghestoruen. I

Ende wat ist doch/ dat den mensche soo verbaest maeckt teghen t steruen/

t'sterven/eñ soo ontstelt ? Dat doet die conscientie / eñ staet der sonden: Conscientia delictorum est maxima omnium afflictionum: seght S. Gregorius. Een quade conscientie/ is d'alder-meeste quellinghe en lijden. Cicero oock / op sijn Heydensche / en sloegh hier in niet slincks/ als hy seyde: Magna est conscientiæ vis, in vtramque partem: vt nec timeant, qui nihil commiserunt : & pœnam semper ante oculos versari putent, qui peccauerint : De conscientie is van grooter cracht/ over beyde sijden : soo dat sy niet en vreesen/ die niet ghedaen en hebben : eñ ter contrarien/ die haer beschuldight kennen/ die hebben altijdts den grouwel/ schroom/ en tormenten veur ooghen.

Gregor. in 7. Psal. Pænit.

Cicero pro Milone.

Wat meynen wy anders/ dat dien wreeden eñ ongeduchten tyran Caligula/ Roomsche keyser/ soo al-tijdts verbaert was/ dat hy oock/ alst donderde oft blixemde (ghelijck de kinderen pleghen) sijn hoofdt in d'bedde/ oft onder t'cussen verberghde van angste? wat dedet hem anders/ dan de wroeghende conscientie / van sijn boos en schandigh leven ? al sijnen rijckdom / wulpschepdt/ over-willigheydt/ stercke wacht/ weelde en glorie / en waren al te samen niet maghtigh/ hem dese vreese te benemen. Eñ dat ist / dat-men van sulcke ghemeynelijck seght / die soo ontrust ende ontstelt zijn van binnen/ dat sy oock van buyten vol beroerte zijn : Het schijnt/ dat hun de doodt iaeght: ghelijck Cain/ wiens ongheruste conscientie oock d'lichaem uptwendelijck dede schudden en beven.

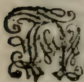
Fulgosius lib. 9. ca. 13.

Caligulæ kinder-vreese.

Wat raedt? wat remedie? Wat soudemen al gheeren daer aen hanghen / als-men soo ghestelt is / waere het met goudt oft gheldt om helpen! Maer/ t'is beter in tijdts aenden wortel te beteren. De sonde te schouwen/ oft emmers de sonde te weeren / die de conscientie soo ontstelt ende ontkeert / als oft-men een knaghende serpent binnen in t'herte hadde/ soo't Christus oock nemt. Men siet/ als iemandt van dat cleyn ghewormte in eenighe hollheydt en rotheydt der tanden heeft/ al en waert maer een : het maeckt dien mensch rasende eñ upt sijn sinnen van pijne : wat moet het ghecriel der sonden in de conscientie maecken ! Daerom / ghelijck-men sulcke wormkens met stercken roock weet upt te doen rijsen/ al-soo moeten met de bitterheydt der penitentie en biechte / de quellende conscientie van sulck argh ghequel quijt maecken.

Raedt om vvel te steruen.

Ghebedt teghen de ijdel vreese des doodt.

Een-ghesien dat de Conscientie niet en sterft/ ende ick sekerlijck de doodt moet smaecken: maeckt/ o Heere/ dat ick my nu soo naer haer wroeghen voeghen magh / dat sy my inden upttersten noodt niet teghen en stae / noch en beswaere. Amen.

CAP. LXXXIX.

VVie sterft met blijden moedt, ten aller plaets en tijden?
VViens Conscientie goedt, hem doet in Godt verblijden.

Saligh ster-uen, blijde deruen.

Et ghene dat in t'veur-gaende Capitel ghefeyt is/ van nop te sterven / dat sal oock dit seer helpen verclaren: want (soo veur-seyt is) om natuerlijck te spreken/ t'ghene dat leeft/ en sterft niet gheeren: maer in dese teghenwoordighe vraghe/ deur dat woordt [*gheeren*] werdt verstaen / niet alleen / die met S. Pauwels wenschen en begheeren A ontbonden te worden/ en met Christo te wesen : maer oock alle de ghene/ die bereydt en vol-veerdigh zijn te steruen/ alst Gode soo seude belieuen : bereydt oock noch te leuen / alst soo sijnen wille waere: B ghelijck S. Martinus seyde totten Heere : Domine, si adhuc populo tuo sum necessarius; non recuso laborem : Als oft hy segghen wilde: Ick bidde om steruen: want het my soo beter waere: maer/ o Heere/ magh ick v in mijnen euen naesten noch eenighen dienst doen/ ick en ontsie my den arbeydt niet.

S. Seuerus de S. Martino.

Nu/ men vindt somtijdts menschen / die schijnen naer de doodt te verlanghen : maer als die comt/ dan soecken sy al uyt-stel/ ende den C waghen te blijuen mennen/ met noch te leuen. Sulcke zijn te ghelijcken by eenen gangher/ die sijn pack deur vermoedtheydt daer henen wierp / en deur een vernoyen sy seluen doodt wenschte / als moede zijnde/ van sulck een verdrietigh arbeydelijck leuen : maer als nu de doodt quam/ segghende: Siet/ hier ben ick: ghy hebt my gheroepen. Jae ick/ seyt hy/ Ick bidd'v/ helpt my wat dit pack op-nemen/ dat ick in mijnen wegh magh voort-gaen.

Sommighe zijn oock te seer veruaert teghen de doodt: met meerder bangigheydt en angst/ dan't een goedt Christen mensche wel betaemt. Daerom waer het dick-mael veur d'beste gheraden/ noch te seer verlanghen om steruen/ noch oock te seer beangst daer in wesen: volghende het vermaen van eenen Poete/ die aldus seght:

Summum nec metuas diem, nec optes:

Martial. lib. 10. Epigram. 42.

En vreest den sterf-dagh niet te seer: noch en wenschtter oock niet te seer om. Den sterf-dagh is wel te vreesen : maer in sulcker voegen/ dat-men uyt die vreese/ van te veuren leere steruen/ eer't comt te steruen. En soo ghebeurt het ghemeynelijck / dat de ghene / die op die maniere in tijdts daer in beladen en besorght zijn / oock gheerne en blijdelijck met gherustheydt steruen/ alster toe comt. En wat wonder ist? want sy hebben al leuende leeren steruen : ende zijn waerachtelijck

Quem neq; concutient inopina pericula leti?
Conſcia cui Virtus mentem dulcedinis explet.

Wie ſterft met blyden moedt, tot aller plaetſe en tyden?
Wiens Conſcientie goet, hem doet in Godt verblyden.

Quelle ame eſt ſi ſeure, Que la derniere heure, Luy eſt de ſouhait?
Qui par l'innocence, De ſa conſcience, Peut viure dehait.

telijck ghestoruen/eer de doodt quam: volghende dat versken:

Disce mori, moritura caro, moriare priusquam.
O ghy steruelijck vleesch! siet/ ghy bederft.
Daerom/ Leert steruen/ al eer ghy sterft.

D Soo doende/ comt men gheeren en gherustelijck inden Heere te steruen: d'welck oock Seneca/ Christelijck sprekende/ t'onsen propooste wel betuyght: Venientem nemo hilaris mortem recipit, nisi qui ad illam se diu composuerit: Niemandt en ontfanght de doodt blijdelijck/ als sy comt/ dan die hem van langhe te vreuen/ daer toe ghereedt ghemaeckt ende ghestelt heeft. Daerom gheeft hy oock elders raedt/ aldus: Quia incertum est, quo loco te mors expectet; tu illam omni loco expecta: Om dattet v onseker is/ ter wat plaetse dat v de doodt verwacht: verwachtse ghy selue/ ten allen plaetsen. Dat is al-soo veel te segghen/ als/ Christelijck ghesproken/ daer en is niet een wijle tijdts seker/ oft ghy en moght steruen: daerom/ weest op v hoede/ eñ zijt altijdts bereedt. *Seneca epist. 30.* *Seneca epist. 26.*

Al-soo doet den ghenen/ daer de Antwoorde af spreekt: te weten/ Wiens conscientie hem doet verblijden. dat is/ die in sijn conscientie niet merckelijcks en vindt/ dat teghen Godt is/ als hy't al wel ouerleght. Volghende die sententie des Conincks Dauid: Dan en sal ick niet beschaemt worden/ als ick alle uwe gheboden ouer-sien sal. Ontwijfelijck/ het is een groote vreughdt des herten/ als iemandt in Gods gheboden/ als in eenen spieghel/ het aenschijn sijnder conscientie spieghelende/ gheen sonderlinghe vlecke van sonde en vindt. *Psal. 118.*

Sulck een conscientie/ is een waerachtigh gheestelijk Hierusalem: d'welck te segghen is: Visio pacis: Een aenschouwen der vrede: want hy daer peys en vrede vindt met Godt: eñ soo uyt sulcks/ met sy seluen/ eñ met sijnen naesten. Dit's de vrede/ die ons de weerelt niet gheuen en can: maer die Christus/ volghende de belofte tot sijn Apostelen eñ tot ons ghedaen/ is gheuende ende latende. Daer af spreekt de Wijse-man/ het verblijden van sulcke Conscientie betuyghende/ aldus: Een gherust herte/ is als een gheduerighe blijde maeltijdt. Volghende t'groot versterckē/ des H. Apostels Pauli/ aldus sprekende: Dat is niet alleen de blijdschap onser herten/ maer oock onse glorie: te weten/ Het ghetuyghenis van onse Conscientie. D'welcke soo wie het heeft/ die heeft oorsaecke/ om gheerne van dese weerelt te E scheyden: want hy siet (om t'segghens) met S. Steuen den hemel open: eñ Jesum bereedt staen/ om hem in sijn rijcke t'ontfanghen. Soo dat sulck een mensche/ de doodt aen-siet als een poorte/ deur welcke hy tot die salighe stadt in-ganck heeft/ daer hy al sijn leuen lanck naer gherepst heeft/ om daer toe eens te comen: eñ met Christo/ eñ alle sijne goede vrienden inder eeuwigheydt te verblijden. *Ioan. 14.* *Prou. 15.* *2. Cor. 1.* *Act. 7.*

Sulck een mensche en sterft niet alleen gheeren / maer moet selfs patientie te werck stellen/ alst noch langher te leuen is. Dit seght de H. Leeraer S. Augustijn seer beweghelijck/aldus: Soo wie wenscht om ontbonden te worden/ eñ met Christo te wesen / die en sterft niet patientelijck/ maer t'is hem een patientie noch te blijuen leuen: eñ hy sterft heughelijck eñ vermaeckelijck. Eñ met reden : want/ ghelijck een ander seyt: Wie soude de tijdelijcke doodt ontsien/ oft niet gheerne steruen/ wien d'eeuwigh leuen belooft wordt te eruen?

August. super Epist. Ioan. — *Caßianus.*

Eccli. 41. Tot sulcken werdt vanden Wijse-man gheseyt : Ey vreest des doodts oordeel niet. Als oft hy segghen wilde: Wat sal v de doodt connen gheschaden? Sy sal v vander weerelt op-nemen/ eñ ten hemel leueren/ daer ghy anders nemmermeer gheraecken en cont/ dan deur haer handen eñ hulpe. Deur sulcks wast/ dan den heylighen heremijt S. Hylarion seyde/ als hy nu quam te steruen / eñ ghevoelde dat Nature haer tegghen de doodt schroomde/ (soo Sinte Hieronymus ons dit beschrijft) soo sprak hy sijn siele aen/ en seyde: Gaet uyt/ wat vreesdy? gaet uyt/ o mijn siele/ wat twijfelt ghy te scheyden? ghy hebt by nae t'seuentigh iaeren Christo ghedient/ eñ vreest ghy de doodt?

Hieron. in vita S. Hilarionis.

Math. 26. Dit's dan den staet van deser saecke/ soo Christus seyde: T'vleesch is cranck. de nature schroomt teghen de doodt : maer den gheest is cloeck. Eñ de goede gheruste conscientie/ maeckt dat de mensche met blijdschap / eñ groot verheughen/ den strael des doodts ontfanght/ als den sleutel / die hem de poorte eñ den in-ganck des hemels open doet. Och/ hoe contrarie is den staet/ der ghener die uyt onghesteltheydt der Conscientie/ den aen-val des doodts/ met angst eñ schroomelijcke duchtinghe zijn verwachtende! soo wy in t'veur-leden Capitel ghesien hebben. Waer toe ick hier noch een exempel verhalen wil/ op dat twee contrarie/ eñ soo seer verscheyden dinghen/ by een ghestelt zijnde / d'een den anderen te beter verclaren.

Gregor li. 4. in Dialog. cap. 38. — Schroomelijck exempel.

Men leest by S. Gregorius van eenen Chrysaorius ghenaemt/ die seer tot alle aerdscheydt/ eñ booßheydt gheneyght was/ sonder eenigh achter-dencken van steruen/ tot datter onversiens toe quam. Desen/ haestelijck in sieckte vallẽde/ eñ terstondt ouer-wõnen wesende/ sagh de boose geesten aencomen/ eñ om t'seerste nae de siel speurẽ en wachten/ eñ als beghinnende die uytten lijue te trecken: d'welck eyselijck specktakel eñ aen-val/ hy niet connende verdraghen/ keerde hem nu op d'een sijde / nu op d'ander sijde van d'bedde/ eñ en costese niet ontcomen / wat hy maeckte. Soo begost hy schroomelijck te roepen/ naer sijnen sone/ een Religicus: Maxime, curre: Maxime, curre: Haest v/ comt/ loopt/ Maxime: Maxime. spoedt v/ comt/ en staet my by in desen mijnen uytersten noodt: Hulpe/ Hulpe. Maer/ eylaes/ gheen menschen en connen hem helpen/ die sy seluen verlaet. Hy dan/ siende F G

datter

datter gheen hulpe van menschen en was te verwachten / en dat sy-scheden al in t'ronde staende / de vyanden niet en saghen / noch hem ghehelpen en costen: soo riep hy noch veel eendlijcker / en schrickelijcker/ tot die duyvelen/ die hem soo dapper aen-vielen/aldus : Inducias, vel vsque manè: inducias, vel vsque manè: Och/och! bestandt/ emmers totten morghen-stondt : bestandt totten morghen-stondt: uytstel/ en verlanghen van dat verstranghen versoeckende/ten minsten tot dat den morghen-stondt aen-quame. En soo gaf hy sijnen desolaten en mistroosten gheest.

Wie sal hem dan soo op het laetste verlaten/en wijs zijn? En niet liever in alder manieren hem soo stellen / dat hy gheeren sterve/alst emmers moet wesen? Saligh is hy/die als-dan/met Moyses/ghewillighlijck op den bergh der grooter ghenaden Godts climme / en als met Christo op den bergh van Calvarien / om daer te sterven. Aldus sprak Godt tot Moyses: Climt op den bergh Abarim/ (dat is een Deur-lijdt te segghen) en sterft daer. Soo legghen sy haer hoofdt gherust neder / die hier in goeder conscientie gheleeft hebben. Wie twyfelt daer aen/oft alle Godts lieve Heylighen zijn soo ghestorven/ met gherustheydt en blijdschap? De Martelaers/Godt lovende ende danckende: andere/al biddende / oock op hun knieu/ met upt-gherechten handen/ als S. Paulus eerste Heremijt : andere al sprekende/ghelijck Vrsinus bischop van Turcien/segghende: Venio, venio: Ick come/ick come. Hy sagh Sinte Peeter en Sinte Paulus/ die om hem quamen. S. Hieronymus dede sy seluen ter aerden leggen/ en met eenen sack decken: hem totter doodt als tot ruste voeghende. S. Augustijn al lesende de seuen Psalmen van penitentie / met tranen van rouwe/en van blijdschap/tot sijnen Heere treckende. S. Ambrosius met upt-gherechten armen / naer dat hy t'heyligh Sacrament outfanghen hadde. het welck de veur-ghenoemde oock niet en vergaten. S. Franciscus dede hem opden blooten vloer legghen/ om sijnen gheest van upt de diepste ootmoedigheydt totten hooghen hemel te seynden. Wat willen wy meerder ghewilligheydt in t'sterven / dan als met S. Jan Evangeliste levende in sijns selfs graf gaen? En boven al onsen saligh-maecker/ hem ghewillighlijck tot in de doodt begheven?

Heughelijck sterven.

Deut. 32.

Ghebedt om gherust van deser weerelt te scheyden.

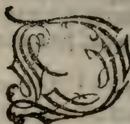
O Hy hebt/o Heere Jesu Christe / u ghewillighlijck ter doodt begeven/en die selve verwonnen / op dat wy ons van die niet bevreesen en souden: gheeft my de veursichtigheydt/niet om teghen die verschrickt te wesen / maer om my tot die wel te bereyden/alst comt van hier te scheyden. Amen.

CAP.

CAP. XC.

VViens siel te Gode gaet, en t'Rijck des hemels erft?
Die hier in goeden staet, en in Godts gratie sterft.

Deur de doodt ten hemel.

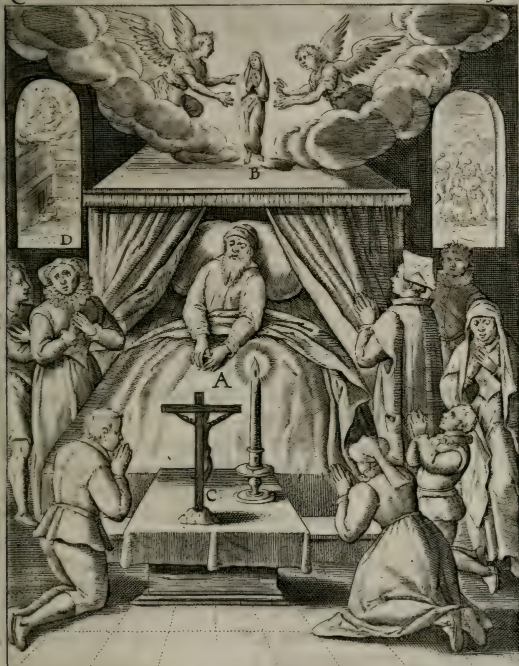

Atter tot noch toe ghefeyt is / de doodt aen-gaende/ dat is al te verstaen/ die uyt-ghesloten: dat is/ tot daer toe/ sonder steruen : nu voorts/ den gheest ghegeuen zijnde/ eñ de note gheraeckt. Daer en zijn maer twee plaetsen / tot welcke alle menschen eyndelijck comen moeten : soo dat/ die in d'eene comt/ gheensins in d'andere en can gheraecken: want daer is al te groot een onder-scheydt tusschen beyde: ghelijck Abraham seyde totten rijcken vrecken. Eyndelijck/ segh' ick/ om datter een seker plaetse en middel is/ van Gode gheordineert/ d'welck-men t'vaghe-vier noemt: tot suyueringhe vande sulcke / die wel in goeden staet ghestoruen zijn / maer noch niet soo volmaeckt/ noch soo suyuer/ dat sy bequaem souden wesen/ al-soo inden hemel te gaen / daer niet de minste vlecke oft letsel en magh in-comen.. Die zijn nochtans verseckert/ den hemel te crijghen/ als een erue hun toe-behoorende/ deur de doodt Christi / van wien sy mede-erfghenamen zijn ghewordden / deur Godts gratie. eñ t'selue recht/ met ghehoorsaemheydt/ als goede kinderen/ totter doodt toe behouden hebben / ende metten ghestelden dienste te loone ghewonnen. Want/ al hadden sy dat selue / by auonture / som-tijdts met eenighe sonde verbeurt : sy hebben dat nochtans / deur penitentie / in tijdts weder ghecreghen.

Luc. 16.

In state van gratien steruen.

Die steruen al in staet van gratie / die in Godts liefde ende gratie A staen/ als sy van deser weerelt scheyden. Den welcke staet ten ruymsten ghenomen / niet anders en vereyscht/ om waerlijcks te segghen B dat iemandt in state van gratie is / t'zij leuende t'zij steruende / dan dat hy in gheen dood-sonde en zij / noch in gheen behaghen der seluer. Van dien staet bemoedt-men al-tijdts ten besten/ als iemandt hem ghebiecht heeft : oft in t'propost en wille van biechten ghestoruen is/ als hy uyt eenigh wettelijck belet / niet ghebiechten en can: oft by faute van tale / oft by ghebrecke van eenen biecht-vader / oft dergheliijcke : eñ ten minsten eenigh uytwendigh teecken van sulcken wille/ en goede begheerte van biechten / eñ van berouw en leedtschap van sonden is te kennen ghecomnde. Maer het recht oordeel van sulcks/ in de verseker theydt/ dat behoort Gode alleen toe. Deur wien oock/ ontwijfelijck / ghelijcker vele steruen uytwendelijck in state van gratien/ soo verre als onse kennisse streckt/ die nochtans/ uyt seker

Parte ſui meliore heres quis adibit Olympum?
Qui purè Superis hinc conciliatus abibit.

Wiens ſiel te Godde gaet, en t'Ryck des hemels erft?
Die hier in goeden ſtaet, en in Godts gratye ſterft.

Qui laisſant la vie, Va prendre l'hoirie, De l'eternité?
Celuy qui treſpaſſe, En eſtat de grace, Et grand' pureté.

ker cause van eenigh secreet en verborghen beletsel / in quaden staet zijn: al-soo oock sommighe / met eenighe haestighe doodt van hier verscheydende in staet van gratie zijn / daer hy alleen de kennisse af heeft/ die de herten van alle menschen kent. Eñ binnen middelen tijde nochtans/ de menschen hebben oorsaecke/om van contrarie haerlieder te beduchten/ eñ te houden/dat sulcke soo steruende in quaden staet ghestoruen zijn. Daerom (soo wy bouen ghesept hebben) sy zijn seer qualijck beraden / die hun op soo onseker een eynde gherusten en verlaten. Aen-ghemerckt / dat-men soo luttel exempelen daer van heeft/eñ dat de selue ons achter-gelaten zijn/ niet om daer op te ruymer te leuen/eñ te stoutter te wesen in onse onachtsaemheydt: maer alleenelijck / op dat wy niet cleyn-moedigh en souden werden / alst emmers soo ghevaren is/ eñ soo spade by comt van wijs te worden/ eñ penitentie te doen: al uyt-ghestelt hebbende totten laetsten/ende/ soo-men seyt / tot dat de clincke op den duym valt / den strael des doodts ons verrasschende. Ongheraden op d'leste hem te verlaten.

C Soo dan/salighis hy en wel bedacht / die sijn leuen soo aenstelt/ sy seluen totter doodt soo van te veuren bereydt / eñ in alle veursichtigheydt hem soo draeght/dat/als hy van deser weerelt ghescheyden is/ men van hem met rechte seggen magh/t'ghene dat- men van alle godt-salighe steruende menschen seght: Beati mortui, qui in Domino moriuntur: Saligh zijn die doode / die in den Heere steruen: d'welck is waerachtelijck in goeden staet steruen. Want/al en gaen die niet al terstondt van monde ten hemel / soo-men seyt / ghelijck doen die terstondt/ in haer kindtsche onnoosselheydt naer t'heyligh doopsel steruen/die martelaers steruen/die hier oock haer vaghe-vier in lijden en tribulatie/oft deur groote penitentie vol-braght hebben: Apoc. 14.
D oft mettet waerachtigh ghenieten van pardoen generael. Nochtans/ wie in staet van gratie sterft/die sterft inden Heere: eñ des-haluen is hy salighlijck gestoruen/dẽ hemel versekert/ in t'corte oft in d'lange.

Ghebedt om den hemel te vercrijghen.

Want ghy/ o soete Jesu/ons selue gheleert hebt te bidden eñ te segghen/ toe-comende zij ons v Rijcke: wat ist anders/ dan dat ghy't ons uytter herten gunt? Houdt my al-tijdts vast in uwe gratie: op dat ick deur een deughdelijck leuen en saligh steruen / het Rijck der hemelen magh gaen in erven. Amen.

CAP. XCI.

VViens Siel, sonder respijt, vvaerlijcks ter hellen gaet?
Soo vvie, naer desen strijdt, vã hier scheydt in quaen staet.

Droeue doodt.

T'Is seker datmen niemandt en soude connen aen-ghe- A
preken / van willens en wetens ter helle-waert in te
gaen: maer sy worden der niet ghewelt ingetrocken:
ghelijck-men een schaep met cracht / byder vacht moet B
intrecken / daer't van selfs niet ingaen en wilt: Ende
nochtans gaet-men den wegh der hellen / dat is / het
sondigh leuen / met ghenoeghte en met groote ghewilligheydt in.
Welcken wegh / als-men niet en verlaet / eer-men aen de poorte des
doodts comt / soo is men verseckert / datmen al-soo doende / in de eeu-
wighe verdoemenisse gheraeckt.

Het is een wonder saecke / dese dinghen soo seker zijnde / ende soo C
schroomelijck om peysen / eñ meest om verwachten / datmen binnen
middelen tijde daer niet op en acht. Hoort nochtans hoe de Pro-
phete Isaias hier op ons allen onder-vraeght / ende diep bemaent:
Isa. 33. Quis poterit habitare de vobis, cum igne deuorante? quis habitabit D
ex vobis cum ardoribus sempiternis? Wie isser van u-lieden / die met
het verslindende vier sal connen woonen? wie sal metten eeuwighen
brandt connen huys-houwen eñ gheduеren? Al-waer / bouen de on-
sprekelijcke pijne des helschen viers / oock selfs den gheest / eñ s'men-
schens conscientie / sal als een vier inwendelijck quellende wesen. Dit
ghetuyght de selue Prophete / aldus: Spiritus vester vt ignis vorabit
vos: V-lieder en gheest / niet alleen den brandenden en vlammighen
asem / maer oock de knaghende conscientie / sal u-lieden als een vier
Isa. 66. verslinden. Dit seyt den seluen noch claerder / aldus: Vermis eorum
non morietur: & ignis eorum non extinguetur: Haer-liederen kna-
ghende worm en sal niet steruen: eñ hun vier en sal niet uyt-gaen
noch ghebluscht worden.

Den rijcken vrecken.

Och / oft wy het duysenste deel van de wijsheydt in tijds hadden /
eñ van die kennisse diemen ghemeynelijck heeft / alst te spade is! Als
by exempel den rijcken vrecken / die niet alleen veur sy seluen sorghe
begost te draghen / als hy nu in de pijne was / maer oock veur sijn vijf
Luc. 16. broeders / die noch in leuen waren / segghende: Rogo te, pater Abra-
ham, vt mittas Lazarum in domum patris mei: habeo enim quinque
fratres: vt testetur illis: ne & ipsi veniant in hunc locũ tormentorum:
Ick bidd' v / o vader Abraham / seyndt doch Lazarum tot mijns
vaders huys / want ick hebbe daer noch vijf broeders: op dat hy hen-
lieden:

Quiſnam animã exhalat mox in Barathrũ condendã ?
Cui ſcelerum ad ſummam hæſerunt contagia mortem.

Wiens ſiel, ſonder veſpyt, waerlyckx ter hellen gaet ?
Soo wie, naer deſen ſtrydt, van hier ſcheydt in quae ſtaet.

Qui vomit ſon ame, Tout droit a la flame, Du profond Manoir ?
Tel qui porte eſcrite, Sa vie maudite, Au Fin, d'encre noir .

lieden betuyghe en bemane/ dat sy oock hier niet en comen/ ter plaetse van dese tormenten. Wonderlijcke veranderinghe van aendachtigheydt ; daer-men nochtans niet met allen in beroert en is/ noch beweeght en wordt/ al quamer oock eenen dooden uytten graue/ die't ons betuyghde. Dit seyde Abraham : Sy hebben Moysem en̄ de Propheten. Ach/ neen/ seyde den rijcken verdoemden : maer/ ist datter iemandt vander doodt op-staet/ en̄ hun vermane/ soo sullen sy penitentie doen/ en af-staen van haer-lieder boos leuen. Dan seyde Abraham : Ist dat sy Moysem noch de Propheten niet en hooren/ soo en sullen sy oock niet ghelooven/ al stonde daer iemandt op vander doodt.

Hoe grouwelijck sal't dan op-comen/ datmen hier/ noch tijdt van gratie/ noch vermaeninghe/ noch exempelen/ noch iet dat ons helpen moght/ en sal waer-ghenomen hebben/ en̄ soo gheraecken in quaden verdoemelijcken staet van hier te scheyden ! In staet van dood-sonde/ oft affectie en behaghen der seluer/ sonder ten minsten eenigh teecken van leedtschap te gheuen : noch uytwendigh veur de menschen/ noch inwendigh veur Godt. In quaden staet steruen.

Sulcke zijn namentlijck/ die in obstinaetheydt van ketterije/ oft andere sonden steruen/ sonder eenigh berouw: welcke de merckelijckste onvergheuelijcke sonde is teghen den H. Gheest : in d'Latijne gheheeten/ Finalis impœnitentia : Onrouwigheydt en̄ wan-leedt-
E schap/ totten eynde toe. Al-soo oock die in t'ghevecht/ uyt beroep/ d'welck-men in Latijne Duellum heet/ sonder leedschap steruen: en̄ in d'orloghe/ kennelijck quade cause toe-staende/ als namelijck/ here-
F sie/ rebellie/ en sulcke. En̄ oock die in den dranck/ veur dronckenschap oft ghevecht/ oft in eenighen anderen quaden staet haestelijck verscheyden. Die steruende/ soo wy segghen/ gaen veur seker ter hellen. Al-waer sy hun als-dan onversiens/ oft emmers onverwacht/ vindende/ al-soo seer verwondert ende weer-slaghen zijn van sulck misval/ als sy noch leuende alder-minst op sulcks waren denckende.

Ghebedt teghen de vreese der hellen.

T'En is uwen wille niet/ o Heere Godt/ dat de sondaer sterue en̄ verloren gae/ maer dat hy bekeere en saligh worde: Dat my uwe vreese al-tijdts soo om-ringhe/ dat ick die alder-quaedste doodt der sondaren niet en sterue/ noch de helsche gloedt my en verslinde : maer dat ick veur een op recht berouw van sonden/ tot een saligh eynde gheraecken magh. Amen.

CAP. XCII.

Seght ons drij vvoorden vrij, van d'alder-scherpste snede.
Gheeft reden: Gaet van my: En d'eeuvvighe Eeuvvighede.

Drij snijdende vvoorden.

Het is swaer dat-men niet draghen en can: alsoo heet-men oock scherpe en swaere woorden/ die t'herte vanden mensche niet wel en can verdraghen. Als Sara de quade perten van Ismahel sagh/ spelende met Isaac sijnen broeder: soo seyde sy tot Abraham haeren man: Eiice ancillam hanc,& filium eius: Worpt dese maerte met haeren sone ten huyse uyt: Het en betaemt niet/ dat de sone der slaue erf-ghenaem zij/ met mijnen sone Isaac: Daer staet: Durè accepit hoc Abraham pro filio suo: Abraham heeft dat qualijck connen verdraghen: het heeft hem hardt en swaer ghevallen: om den wille van sijnen sone Ismahel. Soo heeft Godt hem ghesept: Non tibi videatur asperum,&c. En laet u dat woordt soo hardt en scherp niet vallen oft duncken. Het was seker een scherp woordt/ dat S. Peeter tot Ananias en Sapphira sprak: deur wiens cracht en scherpe snede/ de sielen van d'lichaem verscheyden worden/ eñ beyde stocke doodt veur sijn voeten vielen. A

Genes. 21.

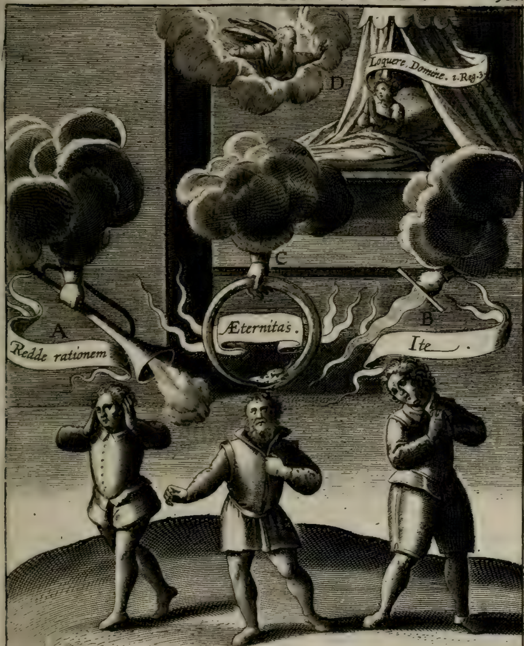
Act. 5.

De woorden Godts zijn soete/ als honigh: soo verde wy die wel willen waer-nemen/ tot onser saligheydt: ghelijck sy ons daer toe ghesproken werden. Dus roept de Prophete David: Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua! Super mel ori meo: Hoe soete o Heere zijn uwe woorden in mijne kele! Sy zijn soeter dan honigh in mijnen mondt. Eñ wat wonder ist? want totten seluen eynde en intentie/ dat Christus ter weerelt ghecomen is/ soo is oock d'woordt Godts ghesproken: te weten/ Om ons/ eñ tot onser allen saligheydt. Soo dat Christus/ die d'woordt des Vaders is ghenoemt/ oock den alder-soetsten/ alder-lieflijcksten/ ende den alder-sacht-sinnighsten is gheweest onder alle menschen: Ghy zijt schoon eñ lieflijck bouen alle sonen der menschen: Daer is ouervloedigheydt van gratie en bevalligheydt/ in uwe lippen uyt-ghestort.

Psal. 118.

Psal. 44.

Wat can soo goet eñ soo soet een fonteyne anders uyt-gheuen/ dan soete honigh-vloedende woorden/ als crachtige wateren ten eeuwighen leuen springhende? Maer ist saecke dat wy die soete en sachte woorden nu niet en willen hooren/ noch waer-nemen: Soo zijn wy versekert/ van die harde/ swaere/ en scherpe woorden eens te moeten hooren/ en verdraghen/ van welcke met reden moght ghesept worden/ t'ghene dat Godt tot Samuel noch een kindt wesende/ was segghende:

Quæ tria per penitas ibunt Dicta aſprâ medullas?
Da rationem: Itote: et quod ſupereſt Æternum.

Noempt de dry woorden dry, van d'alderſcherpſte ſnede.
Gheeft reden: Gaet van my: en d'Eeuwighe Eeuwichede.

Quels trois mots terribles, Seront plus horribles, Aux pauures damnez?
Rend conte a la maille, Va au feu canaille, Puis, ce grand Iamais.

B segghende: Ecce ego facio verbum in Israel; quod quicunque audierit, tinnient ambæ aures eius: Siet ick sal een woordt doen in Israel/ d'welck soo wie't hooren sal/ beyde sijn ooren sullen hem tuyten. 1. Reg. 3.

De antwoorde stelt der drij sulcke snijdende woorden/ *Gheeft rekeninghe: Gaet van my:* eñ *Euwigheydt.* Te weten/ veur de quade/ diese sullen moeten hooren. Van dese volght elck besunder een Capitel eñ eyghen beduydt/ naer dit. Drij harde vvoorden.

C De Prophete Dauid/ deur een stercke hope/ met welcke hy op
D Godt den Heere hem was gherustēde/ sprekt van t'hardste woordt/
E tot danckbaerheydt/ eñ tot een teecken van groot gheluck en welvaert/ veur alle die van t'selue sullen bevrijdt werden. Ipse liberabit me de laqueo venantium, & à Verbo aspero: Ick hope vastelijck/ dat my Godt mijnen Heere vanden strick der iagheren/ eñ vā dat scherp en hardt woordt verlossen eñ bevrijden sal. Dese iagers zijn de boose gheesten/ die nu met stillicheydt/ met subtijlheydt/ eñ verradelijck/ onse arme sielen inden strick der sonden soecken te brenghen. Van welcke/ ist dat wy ons nu/ met Godts hulpe wel wachten connen: soo sullen wy oock hun gheerijsch/ verdoemelijcken tier/ eñ op-roep (die sy pleghen te maecken als sy haer proye en wildt ghevanghen hebben) bevrijdt en bewaert worden. Eñ sullen oock die scherp-snijdende sententie der vermaledijde ontcomen. Psal. 90. Iagers onser sielen.

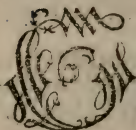
Laet ons dan hier lieuer/ niet alleen Godts soete woorden eñ roep gheerne hooren/ eñ daer naer doen: maer oock sijn straffende woorden/ eñ lastighe woorden van onsen euē naesten/ danckelijck nemen: eñ ons profijt daer mede doen. Denckende/ dat wy goeden coop doen/ eñ gheluckighen wissel/ als wy/ met een woordt/ hier uyt liefde in patientie verdraghen/ die harde/ scherpe/ en swaere woorden ontgaen moghen: die anders niet om verdraghen noch om ontcomen en zijn: maer sullen noodsaeckelijck moeten ghehoort en verdraghen worden.

Ghebedt om den roep des Heeren waer te nemen.

NV roept ghy't al tot v/ o alder-minnelijckste Heere/ ende en verstoot niemandt/ die uwen roep en raedt waer-nemen wilt: Ghy sult eens weder-comen/ eñ al anders roepen/ eñ oock den meerderen deel van v verworpen: Laet nu uwe soete stemme tot in mijn herte vloeden: op dat ick als een goedt schaepken v mijnen goeden herder/ tot in de hemelsche coye volghen magh. Amen.

CAP. XCIII.

VVie sal veur Godt die leeft, meest Rekeninghe gheuen?
Die meest talenten heeft ontfanghen bin sijn leuen.

1. Tim. 6. Odt al-maghtigh is de Coninck der coninghen / eñ Heere der Heeren. Soo vele menschen / soo vele Rentmeesters heeft hy. Dese heeft hy vele goedinghen in handen ghestelt / d'een meer d'ander min: om t'selfde ten meesten profijte te brenghen. Sommige goeden zijn al dese ontfanghers ghemeyne: als / siel / lichaem / en dat die toe-behoort: alle creaturen in t'generale tot s'mēschens behoef: om die ter eeren Godts gebruyckende / oft tot sijnder eeren dervende / te beter al-soo ten principalen eynde / dat is / ter eeuwigher salighe rdt te gheraecken. Sommighe heeft hy in d'besondere / meer en meerder gauen ghegeuen / in siele / lichame / tijdelijck goedt / eñ oock ouervloedigher gratie / om tot sijn kennisse / eñ mede-deylen sijnder doodt eñ verdiensten te comen: eñ om sijn goddelijcke glorie hier-namaels te ghenieten. Niemandt nochtans soo verlatende / oft hy en geeft hem middel ghenoegh / om saligh te worden: behaluen dat sy sijn licht volghen / eñ soo comen totte noodelijcke middelen der salighe ydt. Een ieder bedeylende / soo't sijn wijsheydt eñ veursienigheydt goedt dunckt. Summa: niemandt en isser / die met reden claghen can / oft hy en heeft ghenoegh ontfanghen / om saligh te worden.

Gheeft rekeninghe.

1. Cor. 12.

Van al dit werdt Rekeninghe gheeyscht van elck besonder in sijn doodt / met dat de siel uytten lichame is gescheyden. Naer Gods ordinantie / eñ sijns Apostels ghemeynen uyt-roep: te weten: Het is van Godt alle menschen gestelt / Eens te steruen: Eñ daer naer is het Ordeel. Dit ordeel heetmen / Iudicium particulare: Particulier eñ besunder ordeel: naer welcks bewijs eñ sententie oock sekerlijck volgen sal het generael ordeel / ten uytersten daghe. Soo S. Augustijn seyt: Een ieghelijck sal in dien staet ghevonnist worden (soo in t'particulier / als in t'generael ordeel) in welcken hy op sijn ouer-lijden en steruen ghevonden wordt.

Hebr. 9.

August. de Salut. docum.

De vraghe is: Wie datter meest rekeninghe sal moeten gheuen? D'antwoorde is claer: Die meest ontfanghen heeft binnen sijn leuen. Soo ghesciedet altijdts in alle ontfangherijen: Sulcken ontfanck / sulcke rekeninghe. Nu / waert saecke dat dese rekeninghe niet anders en behelsde / dan te rekenen watmen ontfangen heeft / sonder daer tegen te moeten bewijsen / hoemen dat uytghegeuen heeft: soo en waert geen saecke om seer daer veur te vreesen. Maer / rekeninghe / bewijs / en reliqua te doen / wat dat gheldt / dat souden sy beter segghen / die't

Durius vnde Deus repetet cum foenore ſortem?
Abs illo, cui ſunt concredita plura talenta.

Wie ſal voor Godt die leeft, meeſt rekeninghe gheuen?
Die meeſt talenten heeft ontfanghen in ſyn leuen.

Qui eſt plus contable, A ce redoutable, Bureau qu'attendons?
Celuy-la ſans doute, Qui fait banqueroute, De ces plus grands dons.

ghe-proeft hebben / dan wy't souden connen imagineren.

Soo ghesch iedet som-tijds in tijdelijcke ontfangerijen/soomen die ghemeynelijck ontfanghers heet/niet uyt-geuers/ al-soo zijn sy oock neerstigher om t'ontfanghen/ dan om uyt te gheuen : als oft maer d'eerste deel/en niet d'ander/hun officie aen en ginghe. Deur sulcks/ alst comt te rekenen/ den ontfanck is goedt te vinden: maer hoe vele dattet aē heeft/ wel te bewijsen/ Waer en hoe dattet al besteedt is/ dat weten d'ontfangers weduwen alderbest. Want d'ontfanghers/ die niet ghetrouw en zijn/ die houden't al draepende/ soo langhe als sy leuen: datmen selden den rechten grondt/ oft claren staet weet van alle saecken: Eñ dan/alst comt te steruen/ Godt weettet/ ende die't moet goedt doen / hoe oneffen dat de rekeninghe staet. Daerom seghtmen ghemeynlijck / en t'is waer : Het is goedt eens ontfanghers huysvrouwe zijn/ maer t'is een arm saecke/ weduwe van een ontfangher Ontfanghers meer dan geuers.

B te wesen. Alsoo ist een clagelijcke saecke/ veur de siele/ als die van d'lichaem verlaten wordt / eñ die lastighe en donckere rekeninghe/ als een weduwe/alleen moet goedt doen eñ verantwoorden. Die/ soo langhe als de man noch leefde: dat is/ soo langhe als sy noch metten lichame versaemt was/ domineerde eñ in weelde sat.

Daerom/ wijs is hy / die dick-mael by sy seluen ouer-leght eñ rekent/ met danckbaerheydt eñ sorghvuldigheydt / al dat hy oyt van Godt ontfanghen heeft. Want/ soo S. Gregorius seyt: Naer dat de gauen vele zijn / eñ den ontfanck groot is: soo wast oock den last van Gregor. Homil 9. super Matth.

C de rekeninghe. Laet v duncken/ dat in v ordeel/ den engel/ als in een

D cleyn boecksken/ v goede wercken vertoonen sal / tot uwe verschooninghe: Eñ de boose vyandt/ in eenen anderen grootē register boeck al uwe sonden straffelijck aen-dringhende/ tot uwer beswaernisse: eñ peyst/ hoe gy als-dan te moede sult wesen. Soo dan/ om als-dan goede rekeninghe te doen/ dient nu ter herte ghenomen die parabole van Matth. 18.

E den Coninck/ die met sijn dienaers rekenen wilde: ende schaldt thien

F duysent talēten quijt/ aen sijnē dienaer/ die ootmoedelijck sijn schuldt

G kennende/ om patientie en gratie badt. Maer/ wy moeten wel toesien/ van onsen euen naesten oock te vergheuen: op dat onse ondanckbaerheydt/ Godts toren niet noch vele meer en verwecke. Soo leert ons oock in tijdts toe-sien op onse rekeninghe / die parabele vanden Matth. 25. man/ die naer een vremdt landt reysende / sijn dienaers al sijn goedt bedeylde/ om ghewin daer mede te doen : eñ weder-comende / seer prijst eñ loont/ die't wel te werck ghestelt hadden: maer straffte grouwelijck den onnutten knecht/ die sijns meesters penninghen in sijnen snut-doeck ghewonden eñ in d'aerde ghedoluen hadde : niet teghenstaende nochtans/ dat hy emmers de selue wel bewaert hadde: ende weder in sijns meesters handen leuerde/ soo hyse hadde ontfanghen.

Wat

Wat salt van ons gheschieden / die van duysent penninghen/ qualijck eenen souden connen betoonen/ wel bewaert te hebben: vele min eenigh profijt bewijsen/ ter eeren Godts/ oft ter salighepdt onser siele/ oft van onsen naesten/ daer mede ghedaen te hebben? Ons helpt
Luc. 16. oock tot sorghvuldighepdt/ den angst van dien rent-meester / die al sijns meesters goedt verquist hadde: wien soo straffelijck dat hardt woordt op quam: Geeft rekeninghe van uwen pacht/ ontfanck / en administratie. Want deur dese parabele heeft onse Heere ons willen te veuren waer-schouwen/ om op ons hoede te zijn/ goede rekeninge en boeck te houden: om alster toe comen sal/ niet beschaemt en ver-worpen te worden inden carcker der upterste duysternisse / als ons
Luc. 15. meesters goedt onnuttelijck verdaen hebbende. Noch helpt ons/ om
Belemmerde rekeninghe. veur-dachtelijck te leuen / de benauwthepdt eñ iammerlijcken staet vanden verlorenen sone/ een ieghelijck bekent.

Daerom/ die in dien dagh niet beschaemt en wilt wesen / om sijn onrechte / ende belemmerde rekeninghe / die rekene daghelijcks by sy seluen: ten minsten alle auonde / eer hy te ruste gaet: siende deur een goedt examen/ ende onder-soeck sijnder conscientie / hoe hy dien dagh ouer-ghebraght heeft: wat hy ontfanghen eñ daer teghen upt-ghegeuen heeft: hoe hy sijnen tijdt ende gratien besteedt heeft: wat deughdt ende voort-ganck in een beter leuen dat hy ghedaen heeft: siende oft hy gheen schade dien dagh in sijn siele ghelEden en heeft: oft hy Godt in gheen saecke verbolghen en heeft: hoe sijn conscientie ghestelt is: oft het by auonture dien nacht te doen ware: oft hem de doodt-dagh quaem maecken/ terstondt te compareren / en rekenin-
Examen oft onder-soeck der Conscientie. ghe te gheuen. Soo dient het examen ende onder-soeck der conscientie-boeck ghedaen / eermen hem tot slapen begeeft. Ende soo Godt danckende / dat hy ons dien dagh ghespaert eñ bewaert heeft / biddende om vergheuenis van sonden: ende dat hy ons dien nacht oock wil bewaren/ van al t'ghene/ dat ons in siele ende in lichaem moght schadelijck wesen: een sterck veur-nemen maeckende / van des anderen daeghs beter te doen / dan wy den veurledeuen dagh ghedaen hebben.

Sulcke rekeninghe daghelijcks met sy seluen houdende (ghelijck oock alle wijse rent-meesters / coop-lieden / ꝛc. doen) sal een mensche/ met gheruster herten den dagh der leste rekeninghe verwachten. Niet nochtans sonder vreese: wel wetende dattet waer is/ soomen ghemepnelijck van die dagh-vaert seght / upt den mondt van eenen sot nochtans/ hem naer sijn doodt aen sijnen meester vertoonende/ eñ veur tijdinghe brenghende/ met corte woorden / segghende: *Men rekentter nauwe; en men scheltter niet quijt.* Want / soo Christus sept / moet-men oock van alle ijdele woorden rekeninghe gheuen/

wat

wat salt van soo menighe vuyle/ quade/ valsche/ schadelijcke/ ende ongoddelijcke woorden/ ghepeysen/ en wercken wesen?

Ghebenedijdt en̄ ghelouet moet Godt zijn/ dat hy ons die gratie ghedaen heeft/ van hier soo dick-mael als wy willen/ met sijnen stadt-houder/ dat is/ metten priester in de biechte/ te moghen rekenen/ ende af-rekenen: hem de maght ghelaten hebbende/ om onse schuldt/ en̄ on-effen rekeninge/ quijt te schelden: en̄ met sijnen woorde/ als met eenen seghel/ bevestighende/ dat hy't al veur goedt en van weerden houden sal inden hemel/ t'ghene dat de priester hier wettelijck sal in sulcks ghedaen hebben opder aerde. *Matth. 18.*

O salighe institutie van t'heyligh Sacrament der Penitentie/ tot vergheuenisse van sonden! Sonder dat/ och hoe veel soudender ter hellen varen! Jae/ hoe luttel soudender saligh worden! aen-ghesien dat wy naer ons doopsel soo haest wederom ons wit cleedt van suyverheydt der sielen en conscientie met sondē vuyl maecken: soo haest/ segh'ick: by nae met dat wy tot verstande comen. En̄ want-men niet meer sijn toe-vlucht totten doopsel nemen en magh (ghelijckmen maer eens en can geboren werden) waer souden wy loopen om quijt-schel van sonden/ waer't dat Christus ons desen middel niet achter-gelaten en hadde/ van soo met sijnen stadt-houder te mogen rekenen/ schuldt kennen/ en̄ alle saecken effen stellen? *Salighe instellinghe van't H. Sacrament der Penitentie.*

Siet nu eens/ hoe onwijs dat hy is/ die dese gratie/ vā hier in tijdts te rekenen/ niet waer en nemt: en̄ hem schamende oft vreesende met eenen sterfelijcken mensche te rekenen/ hem seluen in dien noodt stelt/ van die scherpe/ en̄ rigoreuse rekeninghe/ ten sijnen sterf-daghe met Gode te doen. Wien hy van duysent saecken/ die hy hem op-legghen sal/ van niet een hem en sal weten te verschoonen/ oft te verantwoorden. Dan sullen sy kennen/ dattet waer is/ dat den heylighen Job seyt: Wilt hy met hem te rechte staen: hy en sal veur duyst niet een connen verantwoorden. Dan sullen sulcke wenschen/ dat sy lieuer daghelijcks te biechten ghegaen hadden/ ende haer rekeninghe alle daghe effen ghestelt hadden/ dan al-soo maer eens s'iaers/ oft soo selden oft soo traghelijck: tot een teecken van cleyne danckbaerheydt/ van soo salighe institutie. *Job 9.*

Ghebedt om een goede rekeninghe te gheuen.

Ist dat ghy/ o Heere/ tot de leste mijte betaelt wilt wesen/ wie sal't houden staen? Maer dien strangsten eysch ende rekeninghe houdt ghy totten lesten daghe: Laet my dan hier met uwen stadt-houder rekenen/ en quijt-schel crijghen/ op dat my de leste rekenschap niet en beswaere. Amen.

CAP. XCIIII.

Hoe hardt vverdet om dragē, dat scherp vvoord: Gaet vā my?
Die hardtste donder-slaghen en hebber al niet by.

ALs Adam alleenlijck den soon en t'gheluydt hoorde A
van Godt al-maghtigh/ die al wandelende in t'para-
dijs quam: soo liep hy ē sijn huys-vrouwe schuylen.
Eñ van Godt gheroepen zijnde/ ende onder-vraeght
Genes. 3. waer hy was/ soo antwoorde hy: Ick hebbe/ o Heere/
uwen voys en soon in t'paradijs ghehoort/ eñ ick ben bevreest ghe-
Gaet van my. weest. Wat salt doch wesen vande voys/ die niet ghescheiden en sal
in t'paradijs/ van eenen die soeckt en roept uyt bermhertigheydt tot
troost/ hulpe/ en bewaernisse/ ghelijck die voys Godts was tot A-
dam: maer van hem die van Godt sijnen vader alle maght ontfan-
ghen heeft/ om te straffen/ wrecken/ ordeelen/ en verdoemen?

Als de felle Joden onsen Saligh-maecker sochten om te vangen/ B
soo zijn sy deur de cracht vā die sachtmoedighste en lieflijckste woor-
Ioan. 18. den: Ego sum: Ick bent: achter rugghe ter aerden ghevallen veur
doodt: als oft sy met eenen blixem verslaghen hadden gheweest.
Och/ wat sal't wesen van dat hardt woordt: Gaet van my? heeft die C
soete voys van het onnoosel lammeken Godts/ Christi Jesu/ nu be-
reedt staende om gheroordt/ ghebonden/ en ghedoodt te worden/
soo crachtigh en gheweldigh gheweest: wat salt dan wesen/ als den
seluen in sijnen brandenden toren/ sijn engelen uyt-seynden sal/ om
al sijn vyanden handen en voeten te ketenen/ eñ in d'uyterste duyster-
nisse te werpen?

De vraghe is dan/ Hoe hardt werdet om hooren/ in den dagh des D
ordeels: Gaet van my? De antwoorde seght/ soo't waer is: *De hard-
ste donder-slaghen en hebbender niet by.* S. Job sprekt seer wel tot desen
Iob 26. veur-nemen/ als hy seght: Aen-ghesien dat wy nauwelijck een cleyn
droppelken van sijn woorden ghehoort en hebben: Wie sal dien don-
der-slagh sijnder grootheydt connen aensien en verdraghen? De
Psal. 103. Prophete David seght oock seer wel/ aldus: Die wateren/ dat is/ die
ongheſtadighe menschen/ die den vloedt van deser weerelt/ als riuie-
ren vā Babilonien/ sullen bemint hebben/ eñ daer op betrouwt/ die
sullen vande voys uws donders seer vervaert en verschrickt worden.

De kinderen van Israel/ alleen hoorende de voys en t'groot ghe- E
luydt opden bergh van Sinai/ als Godt sijn gheboden vercondigh-
de/ meynden't al van vreese te sterven: ende ouer-sulcks riepen tot
Exod. 20. Moysem: Sprekt ghy ons aen/ Moyses: en wy sullen v hooren:
maer dat ons de Heere niet aen en spreke: op dat wy niet en sterven.

Quam dure hoc pauidas vibrabitur Ite per aures?
Quantus ab æthereo nunquam fragor ingruit axe.

Hoe hardt werdet ons draghen, dat scherp woordt: Gaet vā my.
Die hardtste donderslaghen en hebben al niet by.

Quel triste merueille, Sera-ce a l'oreille Ce, VATEN DE MOY.
Il ny a tonnerre, Escabulant la terre, De si grand effroy.

F Wat sal't wesen/als Christus als eenen leeuw briesschen sal? Leo rugiet: quis non timebit? seyde de Prophete Amos. De leeuw sal brieschen: wie en salder niet bevreest worden? Te meer/als hy ten uytersten rigeure van rechte/van ons vereysschen sal/hoe wy die selve wet vol-braght en onder-houden hebben? *Amos 3.*

Die als-dan vrij en onbevreest staen wilt/ en dien harden donderslagh (*Gaet van my*) niet hooren: Die hoore nu met S. Jan Evangelist gheerne/en met goeder herten/de voys des donders/ die in sijn openbaringhe riep/en noch roept/al-soo langhe als wy leven: Veni & vide: Comt en siet. Welck de voys Christi is/ ons al tot hem roepende/ om verlicht te werden/ende te sien wat ons te doen en te laten staet: En oock om te sien/ watter al veur ons van hem bereydt staet inden hemel: ist saecke dat wy al-dus met soetigheydt geroepen zijnde/comen/hem hooren/ en sijne voys en voet-stappen nae-volghen. *Apoc.6.*

Hoe moghte Petrus Telonarius (daer ick noch af gheroert hebbe) te moede zijn / als hy in sijn sieckte/deur een visioen scheen veur het aen-schijn Godts te staen/om ghevonnist te worden? te meer/als hy sagh/ dat-men sijne wercken gingh weghen. En/ dat teghen den ghewichtighen boeck sijnder sonden / die de boose vyandt in d'een schale leyde/niet anders te vinden en was/dan dat broodt/ d'welck hy eens eenen armen mensche naer t'hoofdt ghewórpen hadde/ upt spijt/dat hy hem soo lastigh viel met bidden: midts den armē dat soo gewedt hadde met sijne mede-ghesellen/ die dien Peeter kenden veur eenen vreckaert. Maer de saecke vergingh beter/dan sy ghescháen stondt: want in de stede van te hooren: Gaet van my: soo seyde-men hem: Gaet/en doetter wat toe/tottet broodt/ dattet magh ghelijck staen. Hy heeft sijn leven ghebetert: al sijn goedt den armen uytghedeylt: en sy selven veur slave vercocht/uytter liefde Christi: En heeft soo de balance doen over-slaen/op de beste syde / dat hy t'proces gewonnen heeft / en grootelijcks veur Godt is verheuen ghewórden. Wy behooren oock alle daghe dit te volghen / elck soo't hem best gheleghen is: want/ waer toe verlanght Godt ons leven/anders/dan om t'selve te beteren/en te meer te verdienen? *Sur.tom.1. in vita S. Ioannis Eleem.*

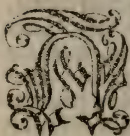
Ghebedt om ghenadighe sententie t'ontfanghen.

IS t dat ick nu niet een woordeken verdraghen en can/ hoe soud'ick ten uytersten daghe / dat hardt woordt (Gaet van my) connen verdraghen ? Daerom/o alder-ghenadighste Heere Jesu/ laet van nu dat woordt soo in mijn ooren tuyten / dat ick op dien dagh / die blijde sententie ontfanghen magh: Comt ghy ghebenedijde mijns Vaders / besit het rijcke/ d'welck u van d beghinsel des weerelts bereydt is. Amen.

Cap. XCV.

Hoe langh is Eeuvvigheydt? ist oock vvel duysent iaer?
Naer duysent duyst ghebeydt, ist al-tijdts euen naer.

Eeuvvigheydt der tormēten.

AL ist dat Eeuwigheydt soo wel veur de gebenedijde eñ salighe is/als veur de vermaledijde: nochtans/midts dat wy't nu als een hardt woordt nemen ende swaervallende Eeuwigheydt: soo ist dese reyse te verstaen alleen van de droeue/onsalighe/eñ pijnige eeuwigheydt. Dit werdt ontwijfelijck een hardt woordt / t'herte A vanden mensche druckende/ghenoegh om daer onder te blijuen eñ te besteruen. Als-men dit wel aen-siet eñ in-siet/soo bevindtmen dattet waerachtigh is/dat-men seght: Het en is niet langh/ dat eens eynde neemt. Te kennen gheuende/ dat dat lanck moet gheheeten worden/ d'welck gheen eynde en heeft: eñ daer't altijdts euen naer is. Soo S. Gregorius seer wel seyt: Men moet dat met rechte veur groot niet achten/ d'welck met sekeren eynde besloten wordt.

Gregor.

Eeuwigh dan is/d'welck oneyndelijck is: wiens langhde/ grootte/ eñ gheduerigheydt/met gheene woorden uyt-gesproken en can werden: noch met eenigh gheyeys begrepen: noch by iet verghelijcken/ d'welck oock niet eeuwigh en zij. Dit gheeft de H. Leeraer S. Augustijn/met een corte sententie/oock seer claer te kennen/aldus: Eeuwigh is/wiens gheen eynde ghevonden oft ghestelt en wordt. Daerom vraeghde de vragher seer wel / om tot beter aen-mercken deur sulcks te comen/ aldus: *ist oock wel duysent iaer?* Want dat schijnt eenen langen tijdt te wesen/ eñ wel weerdt/dat-men van hem by maniere van spreken segghe / soo-men doet als-men eenighen langhen tijdt bedieden wilt / men seght dan: Het is eenen eeuwighen tijdt: ghy blijft eeuwelijck wegh. Maer dat en is al maer een ontleende sprake/eñ niet eyghentlijck te nemen/ghelijck-men hier/by eeuwigh verstaet. Daerom seght de Antwoorde: Naer duysent duyst iaeren/ ist euen naer. De reden is dese: want/daer gheen eynde en is/daer en is oock gheen tellen oft meten datter toe helpt/ om eens al ghedaen t'hebben: want seker maete oft ghetal/gheen proportie en heeft met het ghene dat ontallijck/ onmatelijck/eñ oneyndelijck is.

August.

Wat een wonderlijck woordt ist oock/ *Eeuwigheydt*! Jae/wat een wonderlijcke saecke ist/om peysen! maer alder-meest om proeuen/ en ghevoelen. Al moeste iemandt in pijne zijn/soo langhe tot datmen de gheheele zee uyt-geput soude hebben / met een droppelken s'maels/ t'elcken duysent iaren een droppelken uytnemende : soo souder nochtans hope/iae om t'segghens/sekerheydt wesen/ van eens totten gronde/

Quam longum ÆTERNVM durat? Fors mille per annos?
Millia, myriades, triſmyriadeſque, nihil ſunt.

Hoe lanck is Eeuwicheyt? Iſt oock wel duyſent iaer?
Naer duyſent duyſt gheheyt, iſt altyts euen naer.

Combien d'ans enfile / L'Æternité? Mille / Ou mille enuiron?
Tu n'y peus attaindre / Quand tu voudrois feindre / Ia maint million.

gronde/en ten eynde te gheraecken. Waer duysent duyst iaren/ ten opsien vande Eeuwigheydt/en zijn in gheener maniere soo vele/ als een droppel ten opsien der zee: al waer de zee oock thien duysent mael meerder dan sy is. Och/hoe salt hun spijten! hoe salt hun rouwen en verdrieten! siende dat sy met een goede salighe wijle / ten tijde van gratie/dat is/binnen hun leuen/ hadden mogen die bitter en schroomelijcke Eeuwigheydt ontcomen/af-coopen/en quijt gaen! D'welck soo crachtigh is/alst wel bepeyst ende versint wordt/ datmen als-nu niet eenen ooghen-blick tijdts/oft een enckel moment/en soude laten verloren gaen/ noch qualijck besteden. Daerom soo ist een treffelijck spreeck-woordt/en wel-bedachte sententie/weerdt in onse herten ghegraueert te zijn: te weten dese: Och/dat is een groot moment/ en costelijcke wijle/ daer d'eeuwigheydt aen hanght. Een moment / ist minste punct oft spatie tijdts: ghelijck-men oock seght : Ictus oculi: *1.Cor.15.*
Eenen ooghen-blick tijdts. Ist niet een costelijcke saecke/ aen-ghemerckt / dat ghy daer mede niet alleen de verdoemelijcke Eeuwigheydt en mooght af-coopen en ontgaen: maer oock die salighe Eeuwigheydt/en eeuwighe salighevdt cont ghecrijghen/ist dat ghy't wel waer nemt? Ter contrarie/ist dat ghy't versuymt/soo comt v die salighe/ maer versuymde / wijle op/met die eeuwighe qualijck-vaert/ ist dat ghy soo sterft: te weten/ in quaden staet / die ghy op een moment hadt connen in eenen goeden salighen staet veranderen. *O eeuwighe eeuwigheydt*, en scheydt van van mijne ghedachten niet. Houdt my wacker in alle mijne wercken. Soo de Prophete David in sulcks ons veur eenen sonderlinghen spieghel ghestelt wordt. Annos æter- *Psal.76.*
nos in mente habui: Ick hebbe die eeuwige iaeren en tijden/al-tijdts in mijne ghedachten gehadt. Waer uyt oock/niet sonder reden/ghenomen werdt/dat-men den nieuw-gewijden bisschop veur d'leste en slot van al sijn consecratie/toe-seght: Annos æternos in mente habe: *Pontificale Rom.*
Hebt de eeuwighe iaeren/dat is/de Eeuwigheydt/altijdts inden sin/ en memorie. Als nu eenen grooten last aenghenomen hebbende/om veur soo vele andere menschens sielen te verantwoorden / op d'eeuwige verdoemenisse/daer elck meer dan ghenoegh te doen heeft/om veur sijn eyghen siele te sorghen. Dat dat leste moment wel ghelucken en vallen magh / tot behoedt vande eeuwighe salighevdt : soo veur sy seluen/als veur alle de ghene/ tot wiens hulpe en bewaernisse hy dat goedt werck/ en grooten last/aenveerdt heeft.

Dese *Eeuwigheydt* sal als-dan een ieghelijck ghenoegh veur ooghen comen/als-men die sal beghinnen te beproeuen: maer (soo wy noch ghesevt hebben) die staet ons nu te bedencken/en in alle onse wercken ghedachtigh te zijn. Denckt eens by v seluen / oft ghy v siele saeght aen den oeuer vander zee/het water met een cleyn lepelken scheppen/ *Eeuwigheydt nu wel te bedencken. Verdoemde siele.*

ende in een by-loopende riuier verghieten / die eenen corten keer halende / van achter wederom gheduerighlijck in de zee liepe / met alle andere wateren daer toe staende: Eñ dat v arme siele / binnen dien / sonder op-houden / wel dapperlijck vande boose gheesten ghepijnight / eñ ghetormenteert werde / tot dat sy al het water vander zee op dier voeghe uyt-ghepuit hadde: wat dunckt v? wanneer soude sy ontslaghen worden? wanneer soudder een eynde af comen / van al haer verdriet en allende? inder eeuwigheydt niet: want het een saecke sonder eynde ware.

Noch een ander, by exempel.

Ins-ghelijcks / oft een ander sijn siele saghe / eenen grooten bergh / C met een sandeken s'maels te moeten verlegghen / ten duysent iaeren een sandeken verdraghende: eñ datter eenen gheduerighen windt / van d'ander sijde t'sandt met noch vele meer andere aerde / altydts wederom ten berghe-waert aen dreue. Wat apparentie oft hope / van eens een eynde te gherijghen / van sulcken arbeydt ende helsche tormenten / daer sy binnen middelen tijde vanden vyandt mede moeste ghequolen worden? aen-ghesien dattet een saecke is van een eeuwigh ende oneyndelijck gheduer. Daerom elck zij op sijn hoede / alst noch tijdt is: want als-dan wordet te spade / hem te beraden / oft te bepeysen.

Godts stranghe oordeel, is rechtveerdigh.

Dat sommighe onbedachte menschen somtijdts schijnen te willen claghen / als oft teghen recht en reden ware / veur een tijdelijcke daedt der sonde / een eeuwighe straffe te moeten ontfangen: die hebben ongelijck / eñ en verstaen hun t'stuck niet. Want / wat connen wy van Godts rechtveerdigheydt claghen / daer't sijn bermhertigheydt al te bouen gaet? Want al ist dat de sonde een tijdelijck acte en daedt is / eñ in haer seluen veur-by gaende: soo is sy nochtans eeuwelijck blijuende: want sy teghen die oneyndelijcke eeuwighe maiesteyt Godts ghedaen is gheweest / eñ des-haluen moet eeuwelijck ghepijnight wesen. Ende het is wel te duchten / dat de ghene die sonde doet / den tijdt sijns leuens gheduerende / dat hy oock eeuwelijck sondighen soude / waer't dat hy eeuwelijck leefde. En soo / al is het leuen des sondaers eyndelijck / eñ veur sulcks / d'werck sijnder sonden oock maer van seker gheduerigheydt: Godt siet nochtans / dat de wille van quaedt te doen / in sulcken mensche oneyndelijck eñ eeuwigh is.

Ende / soo ick gheseyt hebbe / wat connen wy gheclaghen? aenghesien dat de sondaer een onmatighe pijne verdient / want hy tegen een ongemeten maiesteyt gesondight heeft / eñ hy nochtans in een matighe substantie van siele en lichaem / gheen onmatelijcke straffe ghelijden en can: soo ist recht en reden / dat hy een eeuwighe / oneyndelijcke / gheduerighe pijne lijde. Eñ want hy teghen eenen onbegrijpelijcken eñ oneyndelijcken Heere mis-daen heeft / eñ des-haluen / een onbegrijpelijcke

begrijpelijcke eñ een eeuwighe oneyndelijcke straffe verdient hadde: soo ist meer gratie/ dan uyterste recht/ dat hy't in d'eeuwige besuert/ t'ghene dat hy in d'onmatighe/ midts sijne sekere ghemetentheydt/ niet lijden en can: daer hy't nochtans beyde verdient hadde/ waer't moghelijck beyde in t'vergelden ter executie eñ te wercke te stellen.

Eñ ten derden/ wat can de sondaer claghen/ aenghesien Godt ons te kiesen ghegeuen heeft/ ons handt uyt te reycken tottet vier oft tottet water? Dat is/ totten helschen brandt/ deur de sonden: oft totter vercoelinghe des eeuwighen leuens/ deur de deughden. Eñ bouen al dit/ als hy ons den tijdt soo wijselijck/ eñ soo bermhertelijck bedeylt heeft: dat hy ons den arbeydt in dit cort leuen ghestelt heeft/ ende den loon in het toe-comende/ het welck eeuwigh is. Die keure heeft, en magh niet claghen.

Wie soude connen claghen/ alst hem anders om quaem/ dan't hem wel lustede? Kiest een van tween: Van hier totter merckt te gaen/ met eenen sack ghecleedt/ eñ onder weghe met quade woorden en slijck beworpen: bloods-voets/ iae op doornen. Eñ daer naer/ t'eynde dien wegh/ met coninckelijcke cleederen ghiert/ heere des weerelts ghemaeckt/ en van alle menschen gheprezen te worden sonder ophouden. Oft van hier totter merckt te gaen/ costelijck ghecleedt/ onder-weghen gheprezen/ met bloemen bestroyt/ eñ al de vreughdt en glorie die-men dencken moght/ ghenietende: maer ten eynde ghecomen zijnde/ dat-men dan u costelijcke cleederen uyt-trock/ eenen sack aen-dede/ op een galeye sonde/ oft alle schande/ verdriet/ en tormenten aen dede/ inder eeuwigheydt. Als-men kiesen moght/ wat soude dy te claghen hebben/ die het quaedste ghecosen hadde/ om een luttel glorie en weelde/ een strate verre duerende? Dan/ dat is seker/ hy waer te beclaghen met bloedighe tranen/ ouer sijn groote verblindtheydt. Want niet te vergeefs en werdt van oudts de eeuwighe helsche pijne by een serpent verghelecken/ d'welck sijnen steert bijden tanden nemt/ als eenen rinck maeckende/ sonder eynde. Soo doetmen nochtans: men kiest hier al vrolijck zijn / met dien langhen steert van d'eeuwighe verdoemenisse: liever/ dan hier wat te lijden/ eñ daer naer eeuwelijck te verblijden. By exempel.

D

Ghebedt om de Eeuwigheydt niet te vergheten.

O Costelijcke hand-wijle en moment/ daer d'eeuwige Eeuwigheydt aen hanght: Dat/ o Heere/ die eeuwigheydt soo in mijne ghedachten zij/ dat ick al mijn dinghen soo doen magh/ alst betaemt / om d'eeuwighe verdoemenisse t'ontgaen/ eñ d'eeuwighe saligheydt te becomen. Amen.

CAP. XCVI.

Noemt een vvonder van deghen, datt al te bouen gaet.
Dat de Sonden soo vveghen, en de VVeerelt noch staet.

Wonder bouen vvonder.

En-ghesien dat Godt soo vele wonderlijcke dinghen ghemaeckt eñ ghedaen heeft: soo in t'schepsel der natuerlijcke saecken / als in de verholen manieren van onse verlossinghe / ende mirakelen / deur hem eñ sijn Heylighen gheschiedt: die wy oock noch daghelijcks sien en hooren: Soo en is den sin van dese Vraghe niet / als om te tooghen / welck dat van alle saecken d'alder wonderlijckste is: want / dat is Gode alleen bekent: eñ daer en leyt ons niet aen / dat te vraghen oft te weten. Maer / de intentie van dese vraghe en antwoorde is / te toonen / dat het een vande wonderlijckste saecken is / eñ wel weerdt om daer op anders te letten / dan-men ghemeynelijck doet: te weten / de langh-moedigheydt Godts / ouer onse sonden. Hier toe moght te passe ghebraght worden / dat Aristoteles seght: Deur t'verwonderen / zijn de menschen eerst-mael gheecomen tot het philosopheren: dat is / tot het neerstigh onder-soeck en vinden / van redene / verstandt / eñ op-rechte kennis vã saecken. Deur welcke philosophatie en speculatie / als met seker distillatie / de Philosophen / uyt de creaturen / edele concepten / en ieughd van deughden / en goddelijcke gheeysen soghen en trocken: deur welcke sy moghten / als de aerdtsche saecken latende / eñ haer van die af-treckende / hoogher op-climmen / eñ comen tot waerachtighe kennisse / vanden schepper der seluer dinghen / eñ almaghtighen eeuwighen Godt. Soo dat wy oock dick-mael tot meerder insien / en wetentheydt van vele goede saecken comen souden / waer't saecke dat wy oock wat meer philosopheerden / dan wy en doen / (ghelijck S. Jan Gulde-mondt dick-mael roert van sulcke salighe Christelijcke philosophatie) eñ waer't dat wy wat meer costume maeckten / van ons in Godts wonderlijcke wercken / ordeelen / eñ andere dinghen / te verwonderen: eñ uyt sienelijcke saecken / te comen tot innighe aen-merckinge van iet anders / iet beters / eñ den gheest meer bestaende: ghelijck-men in alle dinghen oock d'alder-slechtste doen can / dieder hem toe begheeft.

Arist. 1. Metaph.

Profijt der Philosophatie.

Chrysost.

Maer / soo de veur-noemde Chrysostomus seght: De teeckenen en mirakelen / en Godts wercken / die werden cleyn gheacht / om dat-menste te ghewoon is van sien. Wie verwondert hem / dat de sonne soo blijft haren ganck houdende? eñ dat den dagh eñ den nacht / soo blijuen ghestadelijck gaende / volghende het eerste bevel Godts / hun ghegeuen? Soo seyt David: Den dagh blijft sijnen ganck houdende /

Psal. 118.

deur

Omnia quid rerum ſupra eſt portenta fidemque?
Quod ſcelerum ſub mole gemit neq; terra dehiſcit.

Noemt een Wonder van deghen, dat al te bouen gaet.
Dat de ſonden ſoo weghen, en de Werelt noch ſtaet.

Quel grand cas ſurpaſſe, Et eſtrange efface, Tous eſtonnemens?
Que le pecheur Monde, Au grand faix ne fonde, En ſes elemens.

deur v ordinantie / o Heere: want alle dinghen zijn v ghehoorsaem. Wie verwondert hem vanden vloedt eñ ebbe / d'welck-men t'ghetijde der zee noemt? Wie let eens niet een verwonderen op den loop der riuieren? wie verwondert hem in den reghen / haghel / sneeuw / ꝛc. het groeyen van t'coren? eñ dergheliycke ontallijcke dinghen? van welcke wy niet d'minste en souden connen ten rechten gronderen. Soeckt de herssenen / eñ de leden in een siere / eñ gloriceert v als ghyse vonden hebt. Ende nochtans / niemandt en is hier in verwondert / midts dat wy't al daghelijcks sien. Binnen dien / wy / sotte / viese wijse / als wy zijn / wy verwonderen ons soo / in de handelinghe oft conste / schoon ghestichte / vops / schoonheydt / sterckte / ghetuyghsel / schat / oft vernuftheydt van eenighe menschen / eñ in soodanighe ijdele / bedrieghelijcke / en dick-mael schadelijcke / en Gode mis-haghelijcke saecken / eñ laten ons duncken / datmen om ons verwonderen / oock van ons behoorde seer verwondert te wesen: luttel denckende op t'ghene dat Chrysostomus seyt: Die in menschelijcke dinghen hem verwondert / niemandt en sal inden hemel van sulck eenen verwondert wesen. *Chrysost.* Seer by-nae eens is t'ghene dat S. Augustijn seght: Die en is niet weerdt / groot gheacht te zijn / die't groot acht / dat hout en steené nederwaerts vallen / eñ dat steruelijcke menschen steruen. *August.* Met dese sententie trooste hem S. Augustijn / oock in die ouerueniſſe die de Wandalen in d'landt van Africken deden. Eñ t'is soo inder waerheydt / alst al wel besien wordt: ten is niet eens verwonderens weerdt / daer wy dick-mael soo in verwondert staen. Maer / dat is een saecke / die midts haere wonderbaerheydt / ons oorsaecke gheeft / om te philosopheren / eñ al ons vernuftheydt te wercke te stellen: om de goedheydt / bermhertigheydt / eñ langh-moedigheydt Godts te aen-mercken: te weten / dat de sonden soo weghen / en de Weerelt noch staet. Sinte Hieronymus riep hier op / aen-siende des Weerelts ruine ende ouderdom: Och / wat vremder saecke is dit? De weerelt vergaet / ende helt
A om vallen: eñ ons sonden in ons en vallen noch niet. *Hieron. ad Gaudent.*

Het is een wonderlijcke saecke / onder alle wonderlijckheden / dat de Weerelt soo haer seluen draeght / in d'midden des lochts / sonder ander fundament oft steunsel / dan sy aen haer seluen heeft. De gheheele groote ronde masse / dringht van alle canten ten centre-waert als ter herten-waert / eñ soo onder-houdt sy haer seluen / van alle sijden ghelijckelijck: uyt een onbegrijpelijck schicken Godts / soo de Prophete seyt: Ghy hebt / o Heere / aerdt-rijcke ghegrondt: ende sy blijft soo staende. *Psal. 118.* Waer op heeft hyse gefundeert? want buyten aerdtrijcke in't ronde ist al locht: het water op d'aerde rustende. Dit seght de selue Prophete: Ghy hebt / o Heere / aerdt rijcke op haer selfs vastigheydt ghegrondt: inder eeuwigheydt der eeuwigheden en sal sy *Psal. 103.*

niet vergaen. Ten uytersten daghe sal aerdt-rijcke met het generael vier ghesuyvert/ eñ t'eene-mael verandert worden/ eñ sal dan voorts eeuwelijck soo blijuen: maer om dat alle weereltlijcke ende aerdtsche dinghen als-dan metten brande verdaen sullen werden / soo sal oock op die maniere de weerelt vergaen. Want/ steden/ casteelen / bosschen/ berghen/ eñ alle ghedierten/ sullen te niete gaen/ met al de glorie en schat des weerelts.

Vasten grondt des aerdt-bodems. Nu dan/ dits een uyt-nemende wonderlijcke saecke/ als-men siet/ dat de weerelt/ die soo vast en vroom ghefundeert is/ van Godts almoghende handt/ deur haer selfs ghewichte en last / haer schijnt te begheuen/ eñ allenskens te vergaen/ als oft sy haer seluen niet langher en cost ghedraghen: dat die nochtans het groot ghewicht der

De Weerelt gaet op haren put. sonden / t'welck een onverdraghelijck pack is / can ghedraghen en blijuen staen. Ghelijck het een wonder saecke soude zijn / dat een B oudt man/ op sijnen put gaende / die sijn leden niet langher ghesleypen en can/ noch sy seluen te beene ghehouden / dat die nochtans een groot pack op sijnen rugghe droeghe/ sonder vallen.

1.Cor.10. Gal.4. Wie twijfelt daer aen/ oft de weerelt en is tot haer laetste eeuwe en iaeren ghecomen? eñ daerom seghtmen / dat Christus teghen den auondt des weerelts ghecomen is: soo-men in dien Hymnus des Aduents singht: Vergente mundi vespere, &c. dat is/ Als de weerelt ten auonde-waert helde/ dan is Christus voorts-ghecomen. En nochtans/ in haer oude leste dagen / als sy haer seluen een onverdragelijck pack geworden is/ (soo-men siet/ datse al huckende en buckẽde gaet/ t'allen stappe om ouer haer seluen te vallen) nochtans soo draeghtse en v̄draeghtse den onlijdelijcken last v̄ sonden/ en blijft noch staende.

Ghevvichte der sonde. Maer/ moght iemandt vragen/ hoe groot is t'ghewichte der sonden wel/ datmen hem daer op soo seer soude moeten verwonderen?

Zachar. 5. De Prophete Zacharias/ om ons dit te kennen te gheuen / heet dat talentum plumbi, eñ massam plumbeam: dat is/ een talent oft clomp en masse loots: d'alder-swaerste ghewichte daer mede beduydende. Het swaer ghewichte der sonde magh oock hier uyt eenighs-sins verstaen worden: dat alle die hemelen/ die nochtans soo groote seldsame C stucken wercks/ als sonne/ mane/ sterren/ en hun seluen draghen/ eñ niet alleen en verdraghen/ maer oock/ die omvoeren en regeren/ sonder perijkel van vallen: nochtans niet een enckel sonde en hebben connen verdraghen: maer die is terstondt/ met haeren auteur Lucifer/ eñ alle sijn aen-hangheren / deur die massiue ghewelfselen der D hemelen ghevallen. Eñ oock deur d'aerde/ (die nochtans sulck eenen onsprekelijcken last van steden / casteelen / en berghen draeght) als veur d'alder-eerste sonde verschrickt zijnde/ haer selfs vaste vromigheydt verghetende/ en heeft dat grof stuck ghewichts der sonde / niet E connen

connen verdraghen : maer laten deur vallen / tot in t'diepste des af-grondts: wantse niet dieper noch voorder en reste.
F Bouen dien / heeft somtijdts oock d'aerdtrijck open ghescheurt ondert'swaer pack der sonde / om Core / Dathan / en Abiron te ver-slinden: ouer-midts haere rebellighetydt teghen Moysen. Eñ noch somtijdts meer : de aerde daer mede toonende / dat sy den last niet maghtigh en is te verdraghen / het en ware dat Godt haer dat beva-le / met eenen de maght gheuende / deur sijn crachtighe handt / die he-mel ende aerde onder-houdt : om al-soo deur sijn langh-moedig-heydt / de sondaren te verwachten / tot beternisse van hun leuen. Ghe-lijck oock de aerde / in de doodt Christi wel toonde / met haer schric-kelijcke beuinghe / en schromelijcke open-scheuringhe des berghs Golgotha / dat sy den ghewelldighen last der sonden (d'welck in Christo / aenden mast des Cruyces / als in een weegh-schale op-ghe-hanghen was) niet langher en cost noch en wilde / noch en soude ver-draghen : maer dat sy open gaen sonde / en laten al ter diepsten der hellen metten anderen versincken: ten hadde ghewee st / dat Christus die selue al op-ghenomen hadde : niet om te castijden / maer om die deur sijn lijden eñ doodt te versoenen / eñ te niet te doen. *Num. 16.* *Math. 27.* Godts goedheydt houdt de vvereldt ghenade-lijck staen-de, tot een beter.
Daerom / als aerdt-rijck der sonden ghewicht draeght / sonder
G open gaen en scheuren / het is een wonderlijcker saecke om peysen / dan oft-men een gheheel casteel oft stadt in een papieren schipken ouer de zee saghe varen / sonder versincken: welck schipken / anders / niet maghtigh en waer / sy seluen ijdel ende enckel bouen d'water te houden / midts de baeren en winden der tempeestighe zee / eñ sijn ey-ghen onvastigheydt. *Isai. 18.*
Denckt hier wel op : eñ verwondert v van Godts goedtheydt eñ langh-moedigheydt: die / ghelijck hy somtijdts de wateren onder sijn *Math. 14.*
H voet-stappen / eñ oock van S. Peeter / eñ noch andere / heeft sterck-staende en draghende ghemaeckt / teghen haer Nature : oock de aer-de (als de selue met sijn Cruys / passie / en verdienste sijns doodts on-der-stellende / voet vromelijck staen en draghen / sonder wijcken oft beswijcken onder den last van uwe sware sonden : op dat ghy tijdt soudt hebben om v te beteren. Nemt het waer / zijdy wijs : oft t'sal v al te swaerder op-comen in v laetste gherechte.

Ghebedt tot een schroomen teghen de sonden.

EEnen onverdraghelijcken last en pack trecken wy op ons / o Heere / als wy sonde doen : wonder / dat wy't connen dra-ghen / d'welck noch hemel noch aerde verdraghen en heeft: Doet mijn ooghen open / dat ick de leelijckheydt der sonden sien magh / eñ van die eenen eeuwighen af-keer crijghen. Amen.

CAP. XCVII.

Hoe comt, dat naer t'sermoen, soo luttel hun bekeeren?
M'en slaet geen hãdt aen't doen: maer men vvilt al maer leeren.

Cleyn profijt der sermonen, by vele.

WAert saecke datmen naer d'eten en drincken/ noch altijdts hongher en dorst hadde: naer t'saeyen/ gheen vruchten op en dede: naer cost en moeyte van medicijne/ euen sieck bleue: naer werck en arbeydt/ altijdts de saecke euen onnaer vonde / als oft-men noyt handt daer aen ghesteken en hadde: hoe soude-men hem verwonderen/ van al-sulcke vremde ghevaerte? Ende al dit ghesehiedt daghelijcks in t'gheestelijck voetsel/ saeyen/ cureren/ en wercken / deur d'woordt Godts/ inder H. Kercke: eñ nochtans luttel verwonderen hun van sulck niu-val.

Dat een kindt schole gae/ oft op sijn ambacht/ om leeren: eñ dattet d'een iaer veur/ en d'ander naer niet en leere / noch en verneme: men salt een ieghelijck claghen/ eñ niet langher verdraghen: eñ binnen dien/ wy blijuen schole gaende/ ons leuen-daghe langh/ ter schole Christi/ eñ wy blijuen euen bot / eñ onghėleert: qualijck noch connende d'eerste letter van onsen A B: dat is/ van t'ghene dat een Christen mensche schuldigh is te weten/ eñ te doen. Dit seyde S. Paulus aldus: Daer ghy nu behoordet meesters te wesen/ naer den eysch des tijdts / dat ghy-lieden gheleert hebt / soo ist wederom van noode/ dat-men u-lieden de eerste beghinselen vande woorden en leeringhe Godts veur-houde en leere. Eñ ghy zijt ghewordẽn / die wederom melck van noode hebt/ als cleyne kinderen/ die noch suyghen: eñ niet vrome spijse. Ist niet een schande / dat wy dick-mael soo verre in iaeren eñ staten / oft conditien ghecomen zijn / eñ noch selfs d'eerste titelen van onsen naem (Christen) niet en weten? Al de voysen der predicanten / al de castijdinghen uytten hemel / al de wel-daden Christi/ roepen eenpaerlijck tot ons: Bekeert u-lieden/ bekeert u-lieden: eñ comt tot my. Staet af van v sondigh leuen. Ende daer en comt anders niet af. Iae/ soo gaet-men voort in sonden / als oftmen daer toe / deur al die veur-gaende middelen/ vermaent eñ ghestouwt waere. De vraghe dan/ is dese:

Hebr. 5.

Isa. 21.

Hoe comt het/ dat de menschen / naer soo veel roepens ende dreyghens/ biddens en smeeckens/ soo luttel bekeeren? De antwoorde seght: Men comt aen d'werck niet: maer/ men wilt maer leeren. Te kennen gevende: ghelijck iemandt langhe/ t'zij in eens schippers/ oft in eens schoen-maeckers winckel gaen oft staen sal / sonder iet te leeren van beyde/ ist dat hy maer en siet oft hoort / sonder self handt aen A B

d'werck

Cur pauci emergunt, vitiorum fluctibus hauſti?
Non adhibere manus, tantum bona diſcere curant.

Hoe coemt dat naer t'Sermoen, ſo luttel hun bekeeren?
Men ſlaet gheen handt aent doen, Maer men wilt al naer leeren.

D'ou vient qu'entre mille, Nul, n'eſt tant habile, Que de faire mieux?
L'on ne veut qu'apprendre, Et non pas ſe rendre, De fait vertueux.

werck te ſtecken: eñ den ſiecken den medecijn langhe ſal hooren de ſieckte beleyden/ eñ van ſijnen ſtaet ſpreken/ en vande behoorlijcke remedie/ ſonder nochtans te gheneſen/ iſt datter hy voorts niet anders toe en doet/ volghende s'doctcurs woorden eñ ordinantie: Dat oock
C alſoo een Chriſten menſche langhe te ſermoone ſal gaen/ en hooren prediken/ al waert oock eenen predicant ſprekende als eenen engel/ ſonder te beter te werden/ iſt dat hy de hãdt aen d'werck niet en ſtekt/ om te leeren in t'ghebruyck brenghen/ t'ghene dat hy ghehoort heeft.

Maer dits heden-s'daeghs de ghemeyne ſieckte der Chriſtenen: hooren preken/ eñ d'alder-beſte predicanten liefſt: maer voorts niet meer/ dan iugeren en ordeelen van ſijn gheleertheydt/ wel-ſprekentheydt/ geſten/ memorie/ gratie/ eñ ſulcke andere dinghen: als oft d'intentie en veur-nemen en al t'profijt van d'Woordt Godts daer in ghelegen ware. Het welcke ſoo ſot en onredelijck een ſaecke is/ (al
D willen ſy nochtans wijs gheacht zijn/ die't ſoo pleghen te doen) als oft eenen ſiecken/ naer t'vertreck des medicijns/ begoſte met ſijne vrienden eñ gheſelſchap/ te couten eñ te ramen/ hoe wel datten docteur den oorſpronck eñ de gheleghentheydt der ſieckte/ de ghеſteltheydt des lichaems/ verclaerſt hadde/ al oft hy in ſijn lichaem gheweeſt hadde/ ſoo-men ſeght. Item dat den ſiecken hem verwonderde in des medicijns groot iugement/ facundie/ bevalligheydt van woorden/ groote experientie/ eñ goedthertigheydt: ſonder eens een enckel woordt te roeren/ noch ſelfs eens te peyſen/ van de recepte en remedie te wercke te ſtellen/ ſoo't de medicijn gheordineert heeft: van te wachten van ſulcke ſpijſe en dranck/ ende andere dinghen/ die hy met clare woorden verboden heeft: als oft dat al niet eens achtens weerdt en ware. Wat gheraedt ghy? Wanneer ſoude ſulck eenen ſiecken gheneſen? Dat is ſeker/ hy en ſoudes niet becomen/ maer ſoo beſterven/ als ofter gheen medecijn oft remedie ter weerelt te vinden en ware. Soude dat niet een ſaecke weerdigh zijn te verlaghen? te ſtraffen? eñ veur ſot eñ dul uyt te gheven? Al-ſoo doet-men nochtans daghelijcks/ met de medecijnen der ſielen/ in t'hooren vanden woorde Godts: eñ vele oock in t'ghenieten der H. Sacramenten. Van waer nochtans de waerachtighe bekeeringhe/ beterniſſe des levens/ eñ op-rechte gheſondtheydt der ſielen/ moeſte verwacht worden: anders/ de doodt eñ die claghelijcke verwoeſtinghe der ſielen is het eynde.

Wat nu ghemeynelijck naer de ſermoonen te verwachten is.

Den ſiecken den medecijn prijſende, maer niet doende, ſoo hy ordineert.

Tot een groot ſterck teecken van ſulcke onprofijtelijcke toe-hoorders der ſermoonẽ/ iſt oock/ dat-men ſiet en hoort/ dat de menſchen heden-s'daeghs gemeynelijck liever in de ſermoonen hooren diſputeren/ ſpeculeren/ en ſubtijle queſtien verhandelen/ om te leeren en om te weten/ dan de ſonden ſtraffen/ om die te beteren/ oft de deughden

hertelijck veur-houden / om die te oeffenen. Soo seyt Sinte Paulus: Semper discentes,& nunquam ad scientiam veritatis peruenientes: Altijdts leerende/ eñ vele willende weten: eñ nommermeer totter kennisse/ en wetentheydt des waerheydt comende: die meest in het doen / en in d'beleuen te vinden is. Dit ghetuyght de Prophete David/aldus: Intellectus bonus omnibus facientibus eum: Die vercrijghen goedt verstant van d'woordt Godts / die't metten wercke beleuen. Te willen leeren/sonder te wercke te stellen / dat is altijdts leeren / en achter-waerts gaen: eñ ten eynde/ met schade en schande in de leeringhe steruen. Het welck een seker teecken is / dat sy de sermoonen ghehoort hebben / soo-men ghemeynelijck seyt / d'een oore in en d'ander oore uyt: alsoo vele daer van in-houdende / van t'ghene dat sy ghehoort hebben/ als eenen trefter pleeght te houden / van t'ghene datmender in ghiet. Soo dat van sulcke toe-hoorders wel magh ghesept wesen/dat sy een memorie hebben/als eenen trechter. De selue meght-men oock seer wel by handeloose menschen vergheliiicken: oft by de ghene die de ooren open hebben / maer de handen ghebonden: het woordt Godts hoorende / maer niet beleuende/ noch metten wercke volbrenghende: eñ daerom altijdts den seluen block sleppen/ eñ hun leuen niet en verbeteren.

2. Tim. 3.
Psal. 110.
Iac. 1.
D'een oore in, d'ander uyt.
Handeloose toehoorders.

Het is wel een teecken dat sulcke gheen waerachtighe ooren en hebben om hooren / soo Christus seyde: Want die sulcke ooren heeft / de handen werden't oock terstondt ghewaer: als inwendigh met de ooren ouer een comende: gelijck de hamerkens vanden veurslagh in t'horologie/ als oock den wijser/ van binnen in d'werck met den ghedurighen ganck en loop accorderen: eñ ouer-sulcks wijst het en slaet het al ghelijckelijck. Maer/die veel hooren en luttel doen/ al segghen sy schoon vele/ die en moeten gheen goede ooren hebben om hooren: dat is/ om ghehoorsaem te wesen / eñ metter daedt wel uyt te wijsen. Van alsulcke moght-men wel segghen t'ghene dat Zeno eens tot een iongh-man seyde / die ouer tafel veel claps hadde: My dunckt (seyt hy) dat v de ooren in de tonghe ghesoncken en verloopen zijn. Te kennen gheuende/ soo Nature den mensche twee ooren ghegeuen heeft / eñ maer een tonghe/ eñ nochtans twee handen/om te hooren/eñ metten wercke te volbrenghen/ sonder veel te segghen: Dat sulcke gheen ooren en schijnen te hebben / die luttel doen en veel clappen: maer dat de ooren in de tonghe versmolten en vandert zijn.

Luc 8.
Ooren om hooren.
Laert. lib. 7. cap. 1.

Daerom/alst al ghepreckt en al ghehoort is / maer niet ghedaen: wat meght-men van den predicant en sulcke toe-hoorders seggen/ anders/ dan dat Agis de coninck van Lacedemonien/tot eenen taelman der Abderiten seyde. Soo hy sijn vertoogh seer langhe en vele ghedaen hadde/ dattet den coninck verveelde te hooren: soo vraeghde ten

Plutarch. in Lac. Apoph.

E
F

de ten eynde de legaet en tael-man/ wat hy sijne borgheren veur antwoorde draghen soude. Segght hun dat/ seyde Agis: Quantum temporis tibi opus ad dicendum, tantum me silentem audisse: Dat ick u soo langhe tijdts stil-swijghende ghehoort hebbe / als ghy ghesproken hebt. Eñ soo ist veur-waer: want aen-gaende soo vele onachtsame toe-hoorders/ wat comtter af / alst al ghesept eñ ghepredickt is? Sy hebben den predicateur euen soo langhe ghehoort/ als hy onledigh heeft gheweest / met prediken : ten zij dat sy onder-tusschen ghestapen hebben/ oft casteelen in Spanien ghemaeckt.

Des-haluen wast wel ghesept van een goede matrone / die haere dienst-boden vraeghde: Ist sermoon ghedaen? Jae't/ seyden sy. Sy vraeghde een andere: Ist sermoon ghedaen? Jae het/ seyde die oock. Ick hebt ghehoort: t'sermoon is ghedaen: Ick come van daer. Het sermoon is ghesept (seyde sy) maer niet ghedaen. dat dient nu metten wercke vol-braght / d'welck daer metten woorde veur-ghehouden is. Wel gheseyt.

Het ware heden-s'daeghs met vele menschen van noode te doen/ soo Patritius met die van Schotlandt en van Jerlandt dede. Soo hy sagh/ dat hy met sijn predicatie niet en cost winnen / maer dat sy al euen hardt bleuen in hun ongoddelijckheydt/ eñ boos leuen/ eñ hy nochtans die sochte tot het Christen gheloof te bekeeren: soo heeft hy Godt ghebeden / dat hy sijn predicatie met eenigh teecken helpen wilde. Soo heeft hy deur het in-gheuen Godts/ op d'aerdt rijck eeuen circkel oft rinck ghemaeckt/ daer sy by stonden : ende de aerde gingh open / soo dat sy al te samen vreesden daer in te versincken. Om t'segghens/ hy toonde hen-lieden de helle open / op dat sy upt vreese des-selfs af-staen souden/ en hun bekeeren/ soo sy deden. Sommighe segghen dat daer noch eenigh teecken af te sien is / d'welckmen heet Patritius hol. Sonder twijfel/ den schrickelijcken mondt der hellen te sien gapen/ soude t'herte des sondaers doen ontslapen. *Marul. li. 3. cap. 4.*

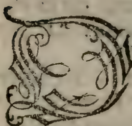
Ghebedt veur de bekeeringhe der sondaren.

UWoordt/ o Heere/ is my als eenen spieghel/ daer ick al de mismaecktheydt mijnder conscientie in sie/ eñ de wonden mijnder siele: gheeft my gratie/ dat selue soo te hooren/ dat ick't oock metten wercke beleuen magh: op dat in my dat wonder gheschiede/ den moor sijn vel / eñ den luypaert sijn vlecken veranderende / eñ de kemel deur de ooghe der naelde ten hemel gheraeckende. Amen.

CAP. XCVIII.

VVanneer ist meest gheraen, hem te keeren van sonden?
Hoe eer, hoe bet ghedaen: vvant vvie heeft seker stonden?

Op-staen vā sonden, sonder uyt-stel.

Ese vraghe en gheschiedt niet/ als oftmen in soo claer een saecke twijfelen moght: maer als tot een vermaninghe van sulcks alsmen wel weet/ maer soo niet indachtigh en is. Dat dit claer is/ blijckt hier uyt: want wat noodt ist/ te vraghen/ wanneer dattet best is/ uyt A het slijck/ put/ oft vier/ daer-men in ghevallen is/ op te staen? oft wanneer het best is/ sijnen esel uyt de gracht te trecken? B wie en weet niet/ dattet best is/ hoe eer/ hoe lieuer? Niet alleen/ om dattet niet goedt en is/ daer langhe in te blijuen: maer dat meer is/ om dattet perijckel is/ van langhs soo dieper in te sincken/ eñ achternaer niet te connen uyt-geraecken/ als gy't by auōture soudt willen.

De oorsaecke eñ tijdt moeten waer-ghenomen zijn: eñ binnen de wijle dat-men't can doen/ soo moest men t oock willen en doen. Hannibal Roome bestormende/ wierdt twee-mael met eenen dicken reghen belet/ eñ bedwonghen sijn vertreck te nemen. Doen seyt hy:

Hannibal. Cùm potui, non habui voluntatem: & quando volui, non habui potestatem: Als ick de maght hadde/ Roome in te nemen/ dan en hadde ick den wille niet: eñ nu/ als ick den wille hebbe/ soo en hebb'ick de maght niet. Sulcke saecken moeten terstondt waer-genomen zijn/ als sy comen. Soo oock/ wie twijfelt daer aen/ wanneer het best gheraden is/ den medecijn te roepen/ als-men sieck oft suchtigh is? wel wetende/ dattet in alder manieren metten eersten dient ghedaen. Dit leert ons dat wel bekent versken:

Ouid. Rem. li. 1.

Principiis obsta: serò medicina paratur,
Cùm mala per longas inualuere moras.

Siet in d'eerste terstondt toe: want dan ist te spade/ raedt en remedie te soecken/ als de sieckte deur langheydt van tijde te seer gheweldigh wordt. Ende soo-men seyt/ t'is te spade den put te stoppen/ als t'calf verdroncken is.

Maer (d'welck te beclaghen is) soo rasch en wacker als wy zijn in sulcke saecken/ die d'lichaem aen gaen en behoeuen: al-soo slap en traghe zijn wy in t'ghene/ dat die arme verlatene siele van noode heeft: sonder eens te pypsen van remedie/ al soude sy haer doodt bloeden/ eñ in haer sonden en wonden versmooren. Daerom waerschouwt ons de Wijseman wel/ aldus: Fili, peccasti? non adiicias

Eccli. 21.

iterum: Mijn kindt/ hebt ghy ghesondight? Houdt op: eñ en doetter ghecn

Quando opportunum eſt, peccati abſiſtere calle?
Mox, hodie, iamnunc: puncto mors imminet omni.

Wanneer iſt meeſt ghevaen, hem te keeren van ſonden?
Hoe eer, hoe bet ghedaen: Want wie heeft ſeker ſtonden.

Dites moy quelle heure, Me ſoit la meilleure, Pour me conuertir?
Ia, ſans plus d'eſpace, La mort te pourchaſſe, Touſiours ſans dormir.

gheen sonde meer toe. D'eerste van beternisse des leuens is/ op-hou-
den van quaedt / ende dat hoe eer hoe lieuer : soo hy dat voort leert:
C Quasi à facie colubri, fuge peccatum: Schouwt de sonde/ en looptter
af wegh/ als van een serpent. Met dat-men een serpent/ draeck / oft
wolf soude ontmoeten / men soude terstondt wegh loopen / sonder
langher beraedt oft upt-stel: want wat valt daer op te twijfelen? Als
D S. Paulus hout gheraept hadde/ ende in t vier ghewozpen (te lande Act. 28.
in Malta ghecomen zijnde) een slanghe is uptten viere ghesprongen/
eñ heeft sijn handt ghefackt. Hy terstondt dat besieffende en siende/
heeftse met haesten af-gheschudt/ eñ in t'vier ghesllinghert/ sonder ee-
nigh letten oft hinder daer van te crijghen. Soo ist ontwijfelijck
gheraden / de quade cruppende fenijnighe ghedachten / als sluypen-
de slanghen/ hem terstondt quijt te maecken / eñ in t'vier der liefden
Christi/ eñ van onser sielen salighepdt/ af te schudden.

Een sondigh leuen/ eñ quade conscientie/ en moet onder ons dack Sorgelijck draken, doet leelijck fallen.
ghéén dagh hebben / maer hoe eer hoe lieuer verworpen worden.
want / magh-men van eenighe saecke ter weerelt segghen : Pericu-
lum est in mora: dat is: In t'vertoeuen is groot perijckel ghelegen.
met d'alder-meeste reden moet dit ghesept zijn/ van d'upt-stel/ ende
verlanghen der waerachtighe bekeeringhe. Daerom sept de Wijse-
man noch elders seer wel t'onsen veur-nemen: Haest v/ sonder dra- Eccli. 5.
len/ om tot Godt te bekeeren: eñ en stelt niet upt van daghe te daghe.
Reden daer by / op de handt : Subitò veniet ira illius: Want/ sept hy /
sijnen toren sal anders haest ouer v comen/ ende sal v verderuen. Wy
E moesten ons terstondt totten Heere keeren : ende met Magdalena/
t'herte gheraeckt zijnde/ aen de voeten ons Heeren vallen.

Och/ hoe vele zijnder/ die altijdts het Raue liedeken singen: alsmen Der rauen sanck.
F van biechten oft van beteren spreekt/ t'is altijdts: Cras, cras: Morgen/
morghen. Eñ dien morghen en comt nemmermeer : altijdts seg-
ghende: Ick sal: ick sal: eñ anders en comtter niet af. Ende soo va-
ren sy ten eynde met die helsche rauen / wiens liedeken eñ sanck sy
ghesonghen/ eñ wiens aerdt sy ghevolght hebben. Beter ist den duy-
ue-sanck te hoorẽ/ eñ nae te volgen: Citò, citò: Gheringh/ gheringh. Der duyuen sanck.

Dit schadelijck upt-stel beclaeghde S. Augustijn van sy seluen /
naer dat hy nu ter kennisse ghecomen was/ schrijuende op deser ma- Augustin. Confess. lib. 8 cap. 5.
G niere: Ick en hadde niet anders/ o Heere / dat ick antwoorden sou-
de/ als ghy my sepdet : Ontweckt/ ghy die daer slaept / eñ staet op
vander doodt / eñ Christus sal v verlichten : Ick en wiste v (o Hee-
re) niet anders t'antwoorden/ dan dese langhsamighe woorden : Nisi
verba lenta, & somnolenta : Modò, ecce modò: sine paululum. Sed
modò & modò non habebat modum : &, sine paululum ibat in lon-
gum : Het waeren al langhsame/ slappe/ en slaperighe woorden/ die

ick sprak (ghelijck de luyaerts pleghen/ die op-gheweckt wesende/ al slapende spreken/ eñ altijdts d' langhste soecken) terstondt/ terstondt: vertoeft noch een weynigh. Maer/ seyt hy/ dat terstondt/ terstondt/ en hadde noch standt noch mate. Eñ dat (vertoeft noch) en hadde gheen eynde / maer het liep langhe met. Al-soo ist oock dick-mael met ons/ in d'waer-nemen van d'in-sprake Godts.

T'is schande te blijuen ligghen.

Daerom niet beter / dan terstondt hem uyt sulcken miserabelen staet te worpen: ghelijck-men terstondt op staet/ als-men op t'strate valt / principaelijck in t'slijck eñ vuyligheydt. Daer van comt dat spreeck-woordt: Het en is gheen schande vallen/ maer t'is schande te blijuen ligghen. Soo sien wy oock in die floeckste peerden / als sy vallen/ oft haer seluen in eenen quaden slagh verstelt vinden: rap/ sy worpender haer uyt / eñ maeckens hen quyt: soo veel te vlijtigher ende te cloecker voort-gaende / hoe den val te leelijcker/ oft den weder-stoot te swaerder was. Al-soo doen sy oock / die stap-ans ten rechten vanden val der sonden op-staen / en haer totter deughdt bekeeren: de reste haers leuens als-dan te vieriger Godt dienende/ hoe sy te veuren hun leelijcker droeghen / eñ hoe sy te spaeder begost hebben wel te doen: soo hebben ghemeynelijck de meeste sondaers ende sondaressen ghedaen/ tot bekeeringhe ghecomen zijnde.

Platus de bono Religionis. lib. 3. cap. 38.

Petrus Consaluus.

Veur oorsaecke van die veur-seyde ghelijckenisse van een vallende eñ rasch op-staende peerdt / will' ick hier een exempel by voeghen/ van een wonderlijcke bekeeringhe/ eens weereltlijcks wulpschs edelmans/ die Petrus Consaluus hiet / eñ totter Predick-heeren orden hem heeft begheuen. Dat quam aldus in d'werck. Soo hy eens met sijns ghelijcke / ionghe edel-mans/ langhs de straten te peerde reedt/ om hem in sijn schoone cleederen/ in sijn huypsch peerdt/ fraey rijden/ eñ al dat's was/ te verglorieren/ soo sulcke malle malschaerts pleghen / t'eene-mael ter ijdelheydt des weerelts uyt-ghestort: soo comt hy my/ deur sijn braueren/ metten peerde in t'slijck te vallen/ eñ eenen spot te worden/ van al die daer omtrent waren. Hy dan/ eens-deels beschaemt/ eens-deels verstoort zijnde/ soo seyt hy: O ghy bedrieghelijcke Weerelt! aen-ghesien dat ghy my soo handelt / eñ soo onthaelt/ veur dat ick v soo ghetrouwelijck/ met alder herten en sinnen ghedient hebbe: soo sal ick v oock tracteren soo ghy'ts weerdigh zijt. Hy dan/ uytten slijcke gheholpen zijnde/ al bemooirt/ heeft van stonden aen een veur-nemen ghemaeckt/ de weerelt te verlaten: eñ in Sinte Dominicus Orden te gaen: soo hy oock ghedaen heeft.

Het selue was in Saulus langhe te veuren/ ons allen tot een exempel ghesschiedt: als hy in t'hooghste sijnder quaedtheydt ghecomen was/ in t'veruolghen der Christenen/ vande moghende eñ ghenadighe handt Christi ter aerden gheslaghen zijnde: heeft terstondt be- H

reydt

reydt ghEweest hem te beteren / en den wille des Heeren te vol-brenghen / segghende: Domine, quid me vis facere? Heere / wat wilt ghy dat ick doe? Soo behoorde oock een mensche vande handt Godts uytwendigh gheraeckt / oft metten vingher des Heeren / dat is / deur de gratie des H. Gheests / inwendigh gheroert zijnde / hem terstondt tot Godt te bekeeren / en een propost te maecken van beterniſſe. Act. 9.

Men leest van S. Iacobus Martyr, die Denodatus heet : dat is te segghen / ontleedt / uyt de reden / die ghy hier sult hooren. Desen gheloouigh zijnde / en van ghelooüighe ouders / soo hy in t'hof des coninckx van Persen diende / is soo verre ghecomen / dat hy om s'coninckx danck / de af-goden eens metten anderen aenbadt: maer terstondt / van sijn moeder met brieuen daer van ghestraft zijnde / heeft soo sijn schuldt terstondt ghekent / dat hy sonder uytstel den dienst en de eere des weerelts versmadende / den coninck niet ontsiende / de af-goden miſ-presen en versaeckt heeft / ende opentlijck beleden dat hy Christen was / en dat hy begeerde als Christen te leuen en te steruen. Ende is daer op van lette te lette in stucken ghesneden / euen ghestadelijck in d'belijdt des Christen gheloofs volherdende. Waer van het oock comt / dat hy Denodatus oft Incisus ghenoemt werdt : dat is / ontleedt. Marul. li. 2. cap 12.

Drij redenen zijnder principalijck om haest te bekeeren / en niet uyt te stellen. Ten eersten / om dat wy niet seker en zijn / oft ons Godt noch meer het herte roeren sal / ghelijck hy nu doet: t'is te vreesen dat niet. Ten tweeden / de onsekerheydt ons leuens dwinght ons. Want wat weet ghy / oft dese ure de leste is / oft niet. Wist ghy dat ghy deur seker van daghe steruen soudt / het is te hopen dat ghy v soudt beteren. Ist niet seker / dat ghy heden steruen sult / soo en ist oock niet seker dat ghy den dagh ouer-leuen sult. Ten derden / de grootheydt van t'perijkel / daer niet mede te spelen en is / die praemt den sondaer seer om terstondt te bekeeren. Nocuit differre paratis : Het schaedt hun nu wel vele / die't eens schoon ghehadt hebben / ende en hebben't niet waer-ghenomen. Drij roerende redenen, om haest te bekeeren.

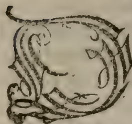
Ghebedt teghen uyt-stel van bekeeringhe.

Licht zijn wy tot vallen / o Heere / maer traghe om op te staen vanden val der sonden: maeckt verre van my dien onsalighen rauen-sanck / Morghen / morghen : maer doet my sorghen / dat ick oft niet en valle / oft vallende / sie terstondt my te beene te maecken / en tot v met een waerachtigh leedt-wesen te bekeeren : op dat ick my in de sonde niet doodt en verslape. Amen.

CAP. XCIX.

Hoe ſal ick my, veur beſt, van alle ſonden vvachten?
Hebt d'uyterſte, oft vier leſt' altijdt in v ghedachten.

Der vier uyterſte cracht, teghen de ſonde.

E menſche natuerlijck werdt eenſ-deels met vreeſe/
eenſ-deels uyt liefde / van t'quaedt ghetrocken / ende A
totter deughdt ghebraght: daerom is de ghedencke- B
niſſe der Vier uyterſten ſeer orboorlijck / om de men-
ſchen te bewegen tot wel doen. Want deſe ſtellen ons de blijdſchap des eeuwighs leuens / ende de pijne der hellen veur ooghen/ als in eenen ſpieghel: met een ſeker verwachten van de doodt/ ende ordeel: ſonder te weten/ hoe/ waer/ en wanneer.

De cracht der ghedenckeniſſe deſer uyterſten / is ons kennelijck/ deur dat Moyſes ſelf / ſiende de groote onduchtſaemheydt des leuẽs in ſijn volck/ wenſchtte (als veur d'alder-beſte remedie om van ſonden af te ſtaen/ ende godvruchtelijck te leuen) dat ſy op haer uyterſte dencken ſouden. Och (ſeyt hy) wat een volck is dit! het en heeft noch raedt/ noch wijſheydt. Och / oft ſy wijs waren / ende verſtandt creghen/ en haere uyterſte veur-ſaghen! Als oft hy ſegghen wilde: Ick en twijfel niet/ ſy en ſouden haer leuen beter aen-ſchicken/ ſy en ſouden niet doen dat ſy doen.

Deut. 32.

Hoe iſt moghelijck wel te leuen/ alſ-men noch de veur-leden ſaecken met eenighe aendachtigheydt en ghedenckt / noch de teghenwoordighe dinghen/ met eenigh verſtandt wel en ghebruyckt/ noch de toe-comende en veur-ſiet: om ſoo al ſijn ſaecken/ daer naer wijſelijck te beſchicken? Soo comt het oock/ dat-men de veur-ledene fauten niet en betert / de teghenwoordighe niet en kent/ eñ de naeckende niet en ſchouwt. Eñ dieſ-volgende leeftmen en heeftmen ſoo't comt: eñ men houdt gheen maete in blijdſchap/ alſt al wel gaet: noch oock in droefheydt/ als de windt keert: eñ alſoo/ leuende ſonder ſchot en Godt/ comt-men tot het droeue lot der eeuwigher doodt.

Daerom/ de wijſe veurdachtige Chriſten/ volght den raedt eñ exempel vanden Prophete Dauid: die hem altijds met deſe getrouwe eñ beproefde wapen bevrijdde/ ſeggende: Ick hebbe om de oude daghen ghedacht: eñ ick hebbe de eeuwige iaeren inden ſin ghedragen. Eñ ick hebbe des nachts met mijn herte ouerleyt (ontwijfelijck van t'ghene oock dat eens te gheſchieden ſtondt in d'uyterſte) ick oeffende my hier in: eñ maeckte deur ſulcks mijnen gheeſt wel wacker.

Pſal. 76.

De Wijſe-man verſterckt eñ verſekert den raedt aldus/ ſeggende: Ghedenckt der uyterſten: eñ houdt op van vyandtſchap: ſoo teghen v ſelfs conſcientie/ als teghen Godt/ eñ uwen naeſten. Daer mede te

Eccli. 28.

kennen

Quo datur antidoto ſcelerum diſpellere virus?
Quattuor accincto Memorare Nouiſſima corde.

Hoe ſal ick my, voor beſt, van alle ſonden wachten?
Hebt d'uyterſte, oft Vier leſt'altyd in u ghedachten.

D'ou vient la Sageſſe, Qui touſiours addreſſe, L'homme aux droits ſentiers?
D'une ſouuenance, De l'incertain chanſe, Des Termes derniers.

kennen ghenende / datmen hem licht van quaedt sal wachten / ist
C datmen d'uyterste draeght in sijne ghedachten. Want / ghelijck een peerdt / metten steerte / de stekende vlieghen van d'lijf drijft: alsoo verdrijft een mensche de quade tentatien / eñ bijtende sonden van hem / deur t'ghepeys van d'eynde eñ leste / als metten steert. Want d'eeuwighe verdoemenis sonderlinghe / is eenen eysclijcken langen steert / daermen verre met reycken en slaen can / die hem wel weet te ghe-
D bruycken / met aendachtelijck daer op te letten. Eñ ghelijck een schip met het roer / als met sijn uyterste eynde / gheregeert wordt / eñ ter hauen ghestiert: eñ de visschen / en voghelen / metten steerte / hare weghen recht houden en dirigeren / elck in t'sijne: als oock eenen schicht metter veder: Al-soo can oock een mensche sijn leuen wel aen-stellen / recht mennen / eñ alle sijn saecken ten eeuwighen leuen stieren / deur t'ghebruyck van desen steert: te weten / deur de goede innighe ghedenckenisse der vier uyterste. Een peerdt leert ons metten steerte.

De Wijse-man spreekt een sententie / daer onse Vraghe ende Antwoorde uyt spruyt eñ op steunt / aldus: Ghedenckt uwer uyterste: eñ ghy en sult inder eeuwigheydt niet sondighen. Desen raedt is gheproeft en goedt ghevonden / van soo menighe dienaers eñ dienaressen Godts / die haer seluen desen spieghel der vier uytersten soo veur ooghen ghehouden hebben / al oft die selfde nu teghenwordigh waren: eñ hebben uyt cracht van sulcks / hun soo voorts in haerlieder leuen ghedraghen / ghelijck sy wel costen peysen / hoe sy als-dan wenschen souden ghedaen t'hebben / als die uyterste dadelijck ende waerachtelijck sullen in wesen zijn. *Eccli. 7.*

Sluyt dan uwe ooghen toe: treckt uwe gheeyeysen van teghenwoordighe verganckelijcke saecken af: keert u inne-waerts / eñ laet u duncken / dat ghy light om steruen: dat ghy ten ordeele staet: eñ dat u saecke als in de balance hanght: wachtende / waer ghy gaen sult / om daer eeuwelijck te blijuen. De hope des hemels / die troost u wel: maer de vreese en t'duchten der helle die doen u ghequel. Peyst soo op al dit / als oft ghesschiedde: soo sult ghy u nu van sonden wachtende soo leuen / als ghy u in dien staet en pas vindende / soudt willen ghedaen ende gheleeft te hebben. Vier peysen.

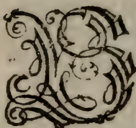
Ghebedt / en remedie / om hem van sonden te wachten.

Ten-ghesien (o Heere) dat de waerachtighe liefde my ter deughdt niet en stiert / eñ het geen wijs heydt en is / te spade wijs zijn / om met de dwase maegden met spijt en spot versonden te worden: Wilt de vreese der Vier uyterste in mijn herte printen: op dat ick my soo ten allen tijde draghe / ghelijck ick als-dan wenschen sal my ghedraghen te hebben. Amen.

CAP. C.

VVelck zijnse, op dat ick mijn, daer toe magh gaen begeuen?
Doodt: Ordeel: Helsche pijn: ende dat Eeuvvigh leuen.

Vier uyterste.

P de vier hoecken oft deelen des weerelts: Oost/ Suydt/ West/ ende Noordt/ verstaetmen al-tijdts de gheheele generaliteyt des Weerelts. Soo moght-A men oock wel segghen/ dat in-dese vier uyterste het gheheele menschelyck gheslachte/ ende loop des leuens begrepen is. Want/ ghelijck een mensche/ waer hy is/ de vier ghewesten veur ooghen heeft: al-soo/ wie datter leeft/ hy moet de vier uyterste oock in alle synen wandel veur ooghen hebben.

Ezech. 10. Wonder vviel.

Daerom moght-men dese vier leste oock wel ghelijcken by de B vier wielen oft raders/ die de Prophete Ezechiel sagh: de welcke rondt om vol ooghen waren. Want dese vier uyterste moeten al-tijdts wel beooght zijn vanden Christenen mensche. Te meer/ dat de Prophete veur-noemt/ van dese raders aldus spreckt: Spiritus vitæ erat in rotis: De gheest des leuens was in die vier wielen. Al-soo isser oock als eenen gheest des leuens/ in de leuende ghedenckenisse der vier uyterste: met een inwendighe cracht den mensche gheest en moedt gheuende/ om wel te leuen/ ende soo te comen tot het euwigh leuen.

Van dese vier/ hebben wy in andere Capitelen ghesproken: als vande doodt in het lxxxv. lxxxvij. eñ lxxxix. Van d'oordeel in't xcij. Capitel: van de helle/ in't xcj. Vanden hemel is ghewaeght in het xc. Cap. Soo dat ons dese vier nu staen te bemercken/ als uyterste: die deur haer-lieder memorie ende aendachtigheydt/ de menschen in haer-lieder goede officie houden/ van soo te leuen soo sy steruen willen/ eñ soo sy dan voorts gheoordeelt en ghcloont willen worden.

S. Hieronymus heeft ons hier in goede instructie ende exempel achter-ghelaten. Aldus spreckt hy van sy seluen/ aen-gaende het ghedencken deser uytersten: Siue comedo, siue bibo, siue aliquid aliud facio; semper videtur illa tuba terribilis sonare in auribus meis: Surgite mortui: Venite ad iudicium: Weder ick ete/ weder ick drincke/ weder ick iet anders doe: altijdts dunckt my/ dat ick die schroomelijcke trompette in mijn ooren hoore steken en slaen: Staet op ghy doode/ eñ comt ten ordeele. Eñ ouer-sulcks seyt hy noch meer: Quoties diem illum considero, toto corpore contremisco: Alsoo dick-mael als ick op dien dagh (dien uytersten dagh) dencke/ soo word' ick al

Hieron. super Matth.

Ipſa refer: quo iuge animis inciſa reuoluam.
Letum: Iudicium: Infernus: Cæleſtia regna.

Welck ſynſe, op dat ick myn, daer toe mach gaen begheuen?
Doodt: Oordeel: Helſche pyn: ende dat Eeuwich leuen.

Dites moy ces Termes / Que ie puiſse fermes / Au coeur les grauer.
La Mort: la Seance / Du Iuge, a ſentence / Le Ciel, et l'Enfer.

mijn lijf deur schuddende ende beuende. Ist dat het ghedencken der upterste / soo dien heylighen Hieronymus inden sin ende memorie gheleghen heeft / datter niet en scheen eens upt te gaen : wat neerstigheydt behoorden wy al te doen / om sulck een salighe lesse niet te vergheten? Eñ bouen dien/heeft de memorie vanden upttersten dagh hem soo t'elcker reyse doen schudden en beuen/ die deur penitentie/en strangigheydt des leuens nauws t'vel ouer de beenen en hadde: diemen moght hooren / als in eenen sack / d'een teghen d'andere ratelen van magherheydt (soo hy upt seker oorsaecke selue belijdt) hoe behoorde ons dese memorie der upttersten te doen beuen en vreesen! Goeden inkeer. Ons/ (seggh'ick) die meerder schuldt/ last / en wroeghinghe van consciente niet recht hebben / dan hy moght hebben: eñ ter contrarie niet in d'minste hem naer en volghen / van straffigheydt der penitentie weghe / en scherpigheydt des leuens ouer sy seluen : maer laeten dick-mael t'peerdt van onse quade/ongheteinde en rebelle nature/ in d'wilde loopen/ daer't hem lust: den toom ten langhsten gheuende: iae hem latende tot sijnen vollen wille / eñ quade vrijmoedighe begheerlijckheydt?

C Seker ist / dat den dagh der doodt sulcke onacht-samighe menschen soo hardt op-comen sal/ eñ onverwacht / als soude de handt des scherp-richters op iemandt / die in sijn volle vreughdt sit / om den seluen stap-ans te gaen hanghen. Eñ als den slagh des hamers/ op t'hoofdt vanden os/ die uptter blijde weyde ghehaelt werdt/ ende die midts den goeden toef / van dreelen en smeecken der slagheren/ niet min dan sulck eenen clop en was verwachtende. Al-soo sullen sy als veur t'hoofdt gheslaghen worden / deur d'aen-comen der doodt eñ andere upttersten / alle de ghene/ dieder te veuren niet op ghedacht en sullen hebben.

Dit veur-seght ons onse Heere selue/ seer beweghelijck / soo't betaemt: Attendite,ne superueniat in vos repentè dies illa: tanquam laqueus enim superueniet in omnes,qui sedent super faciem omnis terræ: Siet toe (seyt hy) zijt sober/ waeckt/bidt/ eñ en ouer-laedt u-lieder herten niet met spijse oft dranck / noch met sorghvuldigheydt van deser weerelt: eñ draeght sorghe/ dat u-lieder dien dagh / dagh van steruen / dagh van oordeel/ niet onversiens en ouer-valle. Want dien dagh sal als eenen strick onverwacht vallen / ouer alle de ghene die hier sitten op d'aen-sicht deser weerelt. Dat is/ die hier haer ruste/ ghenoeghte/en wellusten volghen: met ghemack/ met vrijheydt van herten/ sonder achter-dencken/sorghe-loos/sonder memorie der upterste : eñ al-soo ongheducht / sonder eens ten rechten / soo't behoort/ te peysen waer sy varen sullen/ eñ hoe't eens met hun al eynde sal nemen. Luc.21.

Oft/

Oft/al hebben sy somtydts/ deur het sterck teghen-krysschen ende knoeghen der conscientie/ een goedt in-vallen van sulcks/ terstondt sy steken't wegh/ en ontgheuen't hun/ soeckende sulcks lieuer te vergheten/ dan langher daer op te dencken: en comen soo wederom terstondt op het oude. Soo weten wy dat Martinus Luther / eens goede ciere maeckende (soo't meest synen daghelyckschen handel was) doen hy wat af-gingh/ om t'vat wat te lichten/ soo sulcke pleghen/ alleen staende / soo hoorde-men hem segghen / op sijn dick buyckskens slaende: O Marten/ Marten! Dit's soo hier goedt: maer wat sal't hier-na-maels werden? Maer wat wasser af? hy keerde wederom by sijn ghesellen / en hy wederom aen d'op-vollen/ en beestigh leuen: wien oock sulck een doodt onverwacht ouer-comen is/ als sulck een roeckeloos leuen is verdienende. Dus gaet het siet/met de sulcke/ die der uytersten ghedenckenisse niet en hebben: iae als sy comen soude/ versteken sy die / als een beletsel van hunne sotte en wulpsche wellustigheydt van dit leuen.

Marten Luthers schroom der conscientie.

Dese vier heeten de uyterste des menschen / oft leste: om dat sy in s'menschens leste ghescheiden. Als-men't veur d'alder-uyterste nemen soude/ soo en isser maer een: dat is/ oft de helle veur de quade/ oft den hemel/veur de goede. Want daer naer en volght niet anders. Soo dat de doodt en het oordeel / alleenlijck by maniere van spreken/ uyt seker op-sicht/ oock uyterste geheeté worden. Als de doodt/ om dat sy het eynde ende uyterste des menschens leuen is. Soo-men seyt: Mors vltima linea rerum: De doodt is de leste schreue oft truck van alle dinghen ter weerelt. Ghelijckenis nemende vanden lesten truck des pinseels/ die de schilder op eenigh werck treckt/ daer hy sijn stuck wercks t'eene-mael mede op maeckt. Soo is de doodt het laetste en uyterste des leuens: d'welck als-dan met dien truck eynde nemt.

Horat. lib. 1. epist.

De Doodt.

Daer naer volght het Oordeel (soo ghy in't xxiij. Cap. ghehoort D hebt.) Te weten/ soo haest als de siel uytte lichaem is/ soo ghescheidt haer oordeel en vonnis particulier/ in d'besunder: en naer het inhoudt en wijsdom van die sententie/ volght dan ten uytersten daghe/ in't generale oordeel / sententie openbaer en volcomen / ouer siele en lichaem/ van goede en quade. Het oordeel dan/ soo d'een als d'ander/ wordt oock een vande vier uyterste geheeten: niet als ofter niet meer daer naer en volghde / maer om dattet oock een laetste en een seker eynde is. Ghelijck het wijsen en termineren van een ghedinghe het leste van t'proces wordt ghehecten: waer naer nochtans volght/ veur den verwinner / het vrij ghenieten van rechte en goedt / daer-men om dinghde: en veur den verwesenen/ een claghen en besueren / oft oock eenighe sware boete en straffe.

Het Oordeel.

Dese

Dese twee eerste upterste van viere / als doodt eñ Ordeel/ zijn allen menschen/ goede eñ quade/ ghemeyn: soo dat sy dus verre als te samen gaen. Het moet al steruen / eñ t'moet al ten ordeele compareren / hoop is hoop / d'een metten anderen. Maer naer dese twee upterste volght nu een groot verschil eñ verscheydinghe / van goede en quade / d een vanden anderen. Ende hier toe dienen die andere twee leste upterste/die't al eynden ende op-sluyten.

Nemt een ghelijckenisse/ tot claerder verstandt/ en meerder beweghinghe. Goede en quade/ wy zijn al t'samen in dese weerelt/ eñ in dit steruelijck lichaem / als in eenen kercker / midts het doodelijck stuck/ daer wy in bevonden waren/ als rebelle eñ wederspannigh teghen de goddelijcke Maiesteyt. Binnen dien / de sone Godts / als s'coninckx sone/heeft onsen peys ghemaeckt/eñ rantsoen getelt: soo dat het (die't waer nemt naer dẽ eysch sijnder ordinãtie inder H. kercke achter-ghelaten) becomen sal tot verlossinghe en salighe ydt: ende die't niet achtende versuymt / dien en salt oock te geender stade comen: maer sal't becoopen met die eeuwige doodt eñ verdoemenisse.

Dit's den staet der ghevangenen/ welck wy zijn op deser weerelt / niemandt uyt-ghenomen. Nu volghen ons vier upterste op dese ghelijckenisse. Deur de doodt / als deur een poorte des kerckers/ moet het al passeren / als wy uyt-gheleydt worden / by bevel des coninckx/ om gheexamineert te worden / en sententie t'ontfaughen. Nu voorts comt-men ter vier-schare / daer-men ouer ons sententie sal strijcken. Dit is het tweede upterste/ te weten het Ordeel. Dus verre (soo wy bouen begosten te segghen) gaen goede en quade ghelijckelijck / te samen uyt de ghevangheni sse / beyde veur den rechter comparerende: maer nu voorts / naer de verscheydentheydt der sententien/ werdt den eenen op-ghehanghen/ oft anders-sins ter doodt waert gheleydt / ende den anderen onnoosel verclaert / oft emmers los-baer ghewesen / eñ soo tot eere en glorie verheuen. Alsoo / naer elcks ordeel scheyden de goede van de quade/elck naer sijn alderlaetste eñ alderupterste upterste: de goede ter eeuwigher salighe ydt/ende de quade ten eeuwighen brande. Ghelijck sy op deser weerelt verscheyden weghen des leuens ghewandelt hebben / d'een der deughden / d'ander der sonden / al-soo sullen sy als dan oock scheyden/ d'een ter rechter sijde/ met Godts engelen en Heylighen/ d'ander ter slincker sijde waert / met de boose gheesten eñ verdoemde menschen.

Hemel, en Helle.

E

F

Soo dan/ elcken mensche sal dadelijck drij vande vier upterste geschieden: de Doodt eñ Ordeel / ende dan veur het derde/de Helle oft den Hemel. Soo dat / wie in d'een van beyden comt / daer voorts eeuwelijck blijuen sal. De goede / sonder eenighe vreese van veranderinghe in t'quade: ende de quade verdoemde/ sonder eenighe hope van

pe van verfoeten oft flaken in t'goede. Als-dan beghint veur elck/ het ghene dat inder eeuwigheydt der eeuwigheden dueren sal/sonder eynde oft op-houden.

Och! hoe verscheyden werden als-dan de gheyeysen onser herten/ by datse nu zijn! meer dan den droom vande waere saecke verscheyden is. Daer sullen als-dan/ dese ende derghelijcke propoosten seer in t'ghebruyck wesen: Och/ waer hebb'ick gheweest? wat hebb'ick ghemaeckt? waer waren mijn sinnen? hoe hebb'ick soo verblindt gheweest? hoe ist moghelijck/ dat ick dit niet anders veur-dacht oft veur-sien en hebbe! O ick miserable/ katijf/ verblindt/ dwaes/ en sinneloos mensche/ waer hebb'ick my ghebraght? Nu staet my wel veur/dattet my dick-mael ghenoegh veur-seyt is gheweest: dat mijnen goeden engel my menigh-mael gewaerschouwt heeft: dat mijn Conscientie my dit ghenoegh ghevroeght eñ ghetuyght heeft: Wee my! wee my/ die al te spade wijs gheworden ben! die dit van te veuren hadde moeten bedencken! Dit eñ meer andere dinghen/ die den grooten noodt eñ ontsprekelijcken angst sal doen peysen en spreken.

Dat sy op die ghelijcke maniere roepen en tieren sullen/ dat ghetuyght ons de wijse-man/ als hy de verdoemde menschen by brengt/ sprekende soo sy hun seluen in de helle beclaghen/segghende: Nos insensati,&c. O wy uytsinnighe menschen! Och/ hoe hebben wy ghedoolt ende af-geweken vanden wegh der waerheydt! Hoe vermoeyt zijn wy gheweest inden wegh der boosheydt eñ verderuenisse! Och/ hoe sware lastighe weghen hebben wy ghewandelt! ende den wegh des Heeren/ hoe hebben wy dien vergheten/eñ als niet ghewetẽ! In malignitate nostra consumpti sumus: In ons quaedtheydt zijn wy verdoruen en te niete ghebraght. Dat's den roep en gheclagh.

Sap. 5.

Daerom/ het en is de minste wijsheydt des weerelts niet/ de vier upterste inden sin te hebben/ eñ daer op in tijdts te speculeren. Soo datmen met recht van dese vier segghen moght d'welck de Wijse-man seght: Quatuor sunt minima terræ: & ipsa sunt sapientiora sapientibus: Vier dinghen zijnder d'alderminste des weerelts/eñ nochtans zijn sy de alderwijste der wijse. Want al werden dese vier upterste van de weereltsche menschen veracht/ nochtans zijn sy van grooter weerden/ eñ die ons d'aldermeeste en d'alderbeste wijsheydt leeren. Ende daerom die oude/wijse/ en vermaerde mannen/ schilderende de Wijsheydt/niet sonder ouer-treffelijcke reden en schilderden sy die in de ghedaente van een dochter staende op een viercantigh fundament: waer deur sy haeren stand-vastighen eñ onbeweghelijcken stoel te kennen gauen. De heylighe Doctoren oock der H. Kercke (deur welcker wijsheydt het volck wordt bewaert/ en vande oploopende en ouer-vallende baren der ketteryjen bevrijt ende beschut)

Raed veur d'beste leste.

worden beteeckent deur die viercantighe houten/ de welcke Godt almaghtigh heeft doen bereyden tot die toe-rustinghe vande Arke van Noe.

Het is dan d'alder-opperste wijsheydt / op desen vier-cantighen grondt te staen: eñ ghelijcker-wijs t'ghene dat vier-cantigh is/ hoe dat het oock valt/ al-tijdt sy seluen ghelijck is: alsoo die dese vier upterste deur een gheduerighe meditatie oft ouer-peysen / in sijn herte wel in-ghedruckt heeft / die blijft altijdt volstandigh in een matighe ghelijckheydt des leuens. Soo wy lesen van Anna Samuels moeder: Vultusque illius non sunt ampliùs in diuersa mutati: Ende haer aensicht en is niet meer verandert gheweest in verscheyden ghedaenten. Ende soo de H. Apostel Paulus oock seyt: Tantùm vt qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat: Alleenlijck op dat hy't / die nu houdt/ houdende blijue / tot dat hy van d'midden wegh-ghenomen worde. Want dat is sekerder dan seker / soo wie al sijn gheyeysen/ woorden/en wercken/ eñ oock sy seluen met al dat hem aengaet/ op den waghen der memorie eñ aendachtigheydt / die met de vier wielen deser vier upterste/ op de bane ons leuens rollende / wel bedracht eñ besteedt heeft/eñ hem vast daer op houdt: die sal hem ten lesten/ als wel ghemackelijck en gherustelijck ghereden hebbende / vinden inden upt-ganck van dit leuen/ten ingangħe des eeuwighen leuens. Daer hy/ met blijdschap af-sittende / salter eeren en glorie ontfanghen werden/ als ter plaetse daer hy behoorde: eñ daer eeuwelijck regneren met Godt ende sijn lieue Heylighen. Dat wille ons Godt verleenen. Amen.

1.Reg.1.

2.Thess.2.

Ghebedt om wel te leuen en wel te steruen.

LUttel is d'beghinsel/ maer het eynde gheldet al: daerom (o Heere Christe Jesu/ die d'beghinsel en d'eynde zijt) laet my soo het eynde alder dingen ghedachtigh zijn/ dat ick al mijn leuen lanck soo my draghe / soo ick op de leste wijle van v wil ghevonden zijn: Dat ick deur v vreese begost hebbende / ende deur de liefde voort-gaende/ ten eynde eeuwelijck/met v ende alle uwe upt-verkorene verblijden/ eñ uwen goddelijcken naem met de engelsche choren belijden magh. Amen.

Slot des Boecks.

En-ghesien / soo S. Jan Gulde-mondt seght / dat de Waerheydt de moeder der Heyligheydt is : wat ghebreckter nu anders meer / naer dat wy uyt den Christelijcken Waer-segghet de klare waerheydt ghehoort hebben / dan dat die seluę onse herten besitte / ẽn soo om-lommere / dat sy al-daer in ons een heyligh leuen voorts-brenghe? Dese saecken / seyt Sinte Augustijn / zijn ten behoeue der Heyligheydt t'onder-houden: Reynigheydt des lichaems / suyuerheydt der siele / ẽn waerheydt der leeringhe. Ende wie twijfelt daer aen / oft dese saecken en werden al in de ganscheydt des gheloofs / ende in de deughdsaemheydt des leuens begrepen? Aen-ghemerckt dan dat veur al in desen boeck ghetracteert wordt / het ghene dat het Christen ghelooue aen gaet: ẽn daer naer / dat totten oprechten regel des Christen leuens toe-behoort: soo volghtter uyt / datmen het waerachtigh gheloof in sijn gheheelheydt / suyuerheydt / en vastigheydt ghestadelijck houde / ende de gherechtigheydt van een godtvruchtigh leuen wel bewaere. Soo sal't gheschieden / datmen deur de vreese Godts / als deur het beghinsel der waere Wijsheydt / ten eynde tot de volmaecktheydt der Liefde gheraecken sal. Ẽn datmen de sonden schouwende / hem in deughden oeffenen sal: op dat / deur des vleeschs verdruckinghe / den gheest tot sijne behoorlijcke rechtigheydt op-staen magh. Ẽn dat wy / deur de versmaedtheydt des weerelts ten hemel-waert trecken : ende den vyandt onser sielen / den duyuel / onder den voet worpende / Gode alleen dienen ende behaghen : wien wy / soo doende / hier aen-hanghen sullen deur sijn gratie / ende in d'ander leuen met hem vereenight worden in glorie.

Maer / want wy alle dese dinghen / van het beghinsel der Wijsheydt af-brenghende / met den stecke der Vier uytersten ghepaelt ẽn op-ghesloten hebben : daerom heeft het my goedt ghedocht / met een cort begrijp der seluer / t'gheheele werck oock al-hier te bepalen en vol-eynden. Op dat wy dan het eerste des boecks met het leste wel aen een voeghen / dat is / de Vreese Godts / ende een godtvruchtigh leuen / met het uyt-comen op de vier uyterste / om soo / naer een goedt leuen tot goeden eynde te comen: Laet ons dencken (dat bidde ick v) als oft wy nu in Godts teghenwoordigheydt / ende van al sijn hemelsche ghesellschap stonden : ende dat hy ons dese vier uyterste sienelijck ende beseffelijck veur ooghen stelde / ende beuale te kiesen / sulcks als wy liefst willen oft wenschen moghten / dat ons inder

waerheydt

waerheydt eens ghescheidde. Denckt by u seluen: wat soudt ghy al kiesen van dese viere? wat souddy laten en verworpen? Aengaende de doodt (soo ghy ghehoort hebt) die en connen noch wy / noch niemandt ontgaen : noch oock het ordeel. Dat zijn dan twee van viere / daer gheen kiesen op en valt : die moeten beyde haeren ganck houden/sonder eenigh belet : eñ die moeten wy veur seker verwachten/ ende deur-byten/ ist ons lief oft leedt/ goede en quade.

Soo resterender dan noch twee van viere: de helle/ eñ het eeuwigh leuen. Op dese valt keuse eñ verstekinghe/ soo't ons belieft. Van dese twee / sal-men met het een te vreden zijn / ist dat onse saecken wel uyt-comen: eñ vaeret anders dan wel/ daer en werdt gheen verhael/ noch eenigh appell. Daerom denckt eens by u seluen / wat ghy in Godts teghen-woordigheydt van dese twee leste uyterste soudt kiesen. De saecke is meer dan claer en waer/ dat wy al d'eeuwighe glorie kiesen souden/ eñ de pijne der hellen versteken.

Laet ons nu soo doen: ende ons daer op wel draghen / in t'ghene dat sulcke menschen betaemt / die daer toe begheeren te gheraecken/ en haer daer toe te schicken. Want (op dat wy't weten) het sal ons soo gherekent worden/ comt het anders dan wy wel meynden en begheerden. Het sal ons/ seggh' ick/ gherekent worden/ als oft wy het selfde soo vercosen ende versocht hadden. Eñ alſ-dan : al waert dat al de Heylighen die opder aerden oft inden hemel zijn / veur ons baden/ ende ten besten spraken / ten sal al niet op-doen. Men sal van ons dan segghen / t'ghene dat ons nu den heylighen gheest/ deur den mondt vanden Prophete David veur-seght eñ waerschouwt: Dilexit maledictionem, & veniet ei : Hy heeft de vermaledijdinghe bemint/ en begheert: en sy sal hem oock ouer-sulcks ghescheiden. Noluit benedictionem; & elongabitur ab eo: Hy en heeft de ghebenedijdinghe en salighheydt niet begheert/ noch willen hebben: eñ sy sal oock daerom van hem ontvremdt / ende verre van hem verstelt worden. Soo verre/ eylaes! eñ met sulcken grooten massijtschen Chaos ende onder-scheydt van Godt en sijn glorie verdeylt / datter gheenen raedt/ noch middel/ inder eeuwigheydt/ noch in hemel noch in aerde/ te vinden en werdt/ om een enckel droppel troost / oft versoetinghe van tormenten / veel min van verlossinghe / te verweruen / oft oock te verhopen: al soo Abraham tot den verdoemden rijcken vreck veur antwoorde gaf/ op sijn karmen / iammerlijck roepen/ ende lamentabele leste requeste. *Psal. 108.*

Ghebedt/ het gheheele tractaet des boecks behelsende ende versoeckende.

O Goedertierenste ende ghenadighste Heere IESV CHRISTE, die v seluen soo minnelijck inder booser menschen handen gheleuert hebt/ om veur ons ghevonnist ende ghecruyst te worden: Wy bidden v / deur die pure onnooselheydt uwer sielen/ eñ de onsprekelijcke pijnen uwer passien/ eñ doodt uwes onbevleckts lichaems/ dat ghy ons gratie en wijsheydt geuen wilt/ van in tijdts te sien/ en wel t'aenmercken / wat ons te doen en te laten staet/ om uwe goddelijcke maiesteyt te ghelieuen: eñ daer by oock eenen wille / eñ stercke te verleenen / om al t'selue wel en ghestadelijck metten wercke te vol-brenghen. Op dat wy / deur een goedt/ deughdelijck / en heyligh leuen / moghen deur de *Doodt* ende *Ordeel* (bevrijdt wesende vanden in-ganck der *Hellen*,) comen deur v gratie ten *Eeuwighe leuen*. Amen. Amen.

APPROBATIO.

VERIDICVS iste CHRISTIANVS, plenus sacris doctrinis, ac admonitionibus salutaribus, quibus in fide, ac pietate, mundique contemptu, Fideles instruantur, proficiant, ac roborentur, hæretici ad easdem virtutes prouocentur, & alliciantur, nihil habens quod offendat; vtiliter imprimetur, & magno cum fructu legetur: quod attestor hac 2. Septemb. anni 1602.

Ioannes van Dale, S. Theologiæ Licentiatus, Archidiaconus Gandauensis, in Episcopatu Gandensi librorum Censor.

ROLLE DER DEVGDSAEMHEYDT:

Tot naer-volghinghe Chriſti op den Chriſtelijcken Waerſeggher dienende.

ASPICIENTES IN AVCTOREM FIDEI. HEB. XII.

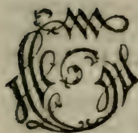
Chriſtiani nomen ille fruſtra ſortitur, qui Chriſtum minime imitatur. D. Auguſt. de ver. Chriſt.

ROLLE DER DEVGDSAEMHEYDT:

Tot naer-volghinghe Christi op den Christelijcken Waerseggher dienende.

Met een verworpinghe van alderley superstitieuse ende ongoddelijcke vermaeckelijcheydt.

Veur-reden.

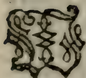

Ghelijck een vermaerdt schilder/ten besten ende naer d'leuen nae-belden moet/het ghene dat hy veur-ghenomen heeft/ uytter const naer te maecken: Al-soo moet een Christen mensche Christum in sijn leuen eñ conuersatie nae-volghen/ naer den eysch sijns naems (*Christen,*) ende des wercks/ d'welck hy aenghenomen heeft te maecken / tot dat Christus in hem gheformeert zij: soo S. Paulus spreekt: eñ soo inden CHRISTELYCKEN WAERSEGGHER verhaelt staet/ op de xv. Vraghe. *Gal.4.*

Tot dese nae-beldinghe Christi in ons/dient al dat eenen Christenen helpen magh/ om wel eñ deughdelijck te leuen / ende in sijn manieren van doen Christum naer te volghen / eñ (om soo te segghen) te contrefaiten. Ende ghelijck de veur-noemde WAERSEGGHER met de figuren ende bediedtselen / tot desen eynde/den goeden Leser veur ghehouden werdt: alsoo dient oock hier toe/ dese nae-volgende ROLLE oft keer-spel/ met dese haere instructie / ende op-recht ghebruyck.

CAP. I.

Veurnemenste meyninghe deser ROLLE.

Ant de meyninghe ende veur-nemen van dusdanighen vondt is/ op dat de ghene die t belieft/ deur sulcken goeden ende heughelijcken middel/ tot het lesen van d'een Capitel oft d'ander (soo't vallen sal) met ghenoeghte te brenghen: eñ soete

oorsaecke van meerder deughdt / met bevallighEydt ter handt te doen. Om alsoo / deur alle behendigheydt ende sachten middel / te beter het officie van een goedt Christen te vol-comen: ende een goedt nae-schilder van d'leuen Christi te worden. Want het staet qualijck/ eñ is de conste te cort ghedaen/ dat-men haers niet met allen en can: eñ dat een schilder in sijn tafereel / als een Christen in sijn hert en leuen/ eenigh monstre naebeldt / in de placts van d'beldt ons Heeren daer in te schilderen.

CAP. II.

Den *Fortuyne-boeck* werdt hier weder-leyt/ende *t'Huys der Fortuynen* om-ghestooten.

IS het niet claghens weerdt/ bouen dien dat de mensche van selfs tot alle ijdelheydt / dwalinghe/ eñ quaedtheydt ten allen tijden gheneyght is / datmender noch sommighe vindt/ die olie in t'vier ghietende / de quade gheneyghtheydt voetsel gheuen? d'welck soo veel is/ als den hellenden crancken mensche/ met opghesetten toe-doen / inde gracht te stooten/ ende ter hellenwaert helpen.

Sulck is/ onder duysent andere/ dien ongheluckighen ende onsalighen *Fortuyne-boeck*, die ghenaemt wordt/ *T'huys der Fortuynen*. De welcke eens-deels met ghenoeghte te soecken eñ te vinden geeft/ quantsuys wat den mensche moght ouer-comen zijn/ oft noch te gheschieden staet: eñ ten anderen / uyt eenighe onsekere ende bedrieghelijcke teeckenen der gheboorte / elck een sijn gheluck eñ ongheluck schijnt toe te segghen / oock tot sulcke dinghen vermetelijck streckende/ die Gode alleenlijck kennelijck zijn.

Ende hoe wel den Auteur des veur-noemde Fortuyne-boecks in d'beghinsel schijnt te kennen te gheuen/ dattet al-soo gheordineert is/ om de melancholie te verdrijuen / ende om clapperije te schouwen/ eñ tot tijdt-cortinghe. Eñ al valt-het somtijdts waer (soo hy seyt) deur d'influentien der Planeten/ die den mensche toe-geneyghtheydt gheuen/ maer gheen noodtsaeckelijckheydt aen en brenghen : datment daerom niet vast gheloouen en moet. Hoe wel (seggh' ick) hy dat al-soo schijnt te bespreken/ eñ den leser te waer-schouwen: nochtans / niet alleen en gheeft hy den seluen leser veel toe / als oft men't wel half moght gheloouen: maer oock vergheet hy hem dick-mael opentlijck/ ende wijst den wegh / eñ doet de deure open tot superstitie/ valsche waersegghelrije / eñ dergheliijcke ongoddelijck vermeten.

Ouer sulcks/ by daghelijcksche experientie (d'welck groot iammer is)

mer is) bevindt men/dat niet alleen veel simpele menschen onnooselijck bedrogen worden / onwetens in sulcke dolinghen vallende/ van veur-leden oft teghenwoordighe verborghen / iae oock van toe-comende dinghen te willen bevroeden : maer dat veel verdupuelde menschen desen Fortuyne-boeck eñ ghebooꝛte-boeck ghebruycken/ om de nieuws-ghierighe/ bedwelmde eñ raedeloose menschen haerlieder ghesrhiedenisse te segghen : het welck sy met een hebbelijck rocksken becleedende / heeten/ iemandt sijn ghebooꝛte lesen.

Cap. III.

Hoe het verdriet met geen ongheoorloofde vermakinghe verdreuen en wordt/ maer eer vermeerdert.

Dit is / siet/ dien ghenoeghlijcken boeck / om melancholie te verdrijuen/ daer de dwase(alst qualijck valt) t'eene-mael sinneloos ende desperaet deur werden : hun daer toe voortsaen / willens ende wetens begheuende / als hun den Fortuyne-boeck / ende den ghebooꝛte-boeck veur-seyt heeft : d'welck sy anders nopt en souden ghedacht hebben. Des-volghende nemt d'een sy seluen d'leuen/ d'ander comt aen een galghe / d'ander leeft voortsaen in boeuerije ende booshepdt : een ander gaet sijn leuen-lanck al quelende/ duysent dooden steruende / in de plaets van melancholie te verdrijuen.

Dits die profijtelijcke oeffeninghe / om clappernije te schouwen/ soo hy beloofde : eñ hy maeckt binnen dien/ datmen den rel/clap/eñ spot vande ghelheele weerelt wordt. Ick laete staen / dat ick nauws en weet / ofter eenighe argher clappernije opder aerden ghevonden moght worden/die-men met dus-danighen/onnutten/oneerbaren/ schandighen eñ schadighen clap beletten soude / dan ghelijck-men d'een quaedt mettet ander / eñ ghemeynelijck met een meerder ende argher beletten wilt.

Wat moght-men vuylder/ snooder/ eñ ongheestichtigher redenen bybrenghen / dan die v in t'huys der Fortuynen t'elcken keere en t'allen canten aen-ghewesen worden ? Alle boeuerije/ alle ondeghelijckheydt/ roffiaenschap/ veur-houdende/ oft emmers v beschaemt eñ infaem maeckende in d'lesen / veur alle die daer teghenwoordigh zijn: ghelijck het ghebruyck van dien / meest onder gheselschappen/ eñ veur-gaens van ionghe lieden gheschiedt.

Dit's (noch eens seggh' ick t') dien wel-ghevonden middel/ soo't schijnt/ van tijdt-coꝛtinghe. Als oft een Christen mensche niet meer en moeste soꝛghvuldigh zijn/ om sijnen costelijcken tijdt wel waer te

nemen / eñ wel te besteden / dan om deur tijdt-cortinghe den seluen soo iammerlijck te vergheten / ende te verliesen.

Ende oft het soo waer / datmen teghen t'verdriet hem wat wilde vermaecken: als ofter gheen tamelijcke / eerlijcke / ende gheoorloofde middel te vinden en waer / om t'verdrijven des tijdts / verdriets / ende arbeydts te versoeten / ende een gheselschap te vermaecken / dan niet sulcke boeuerije / eñ ongoddelijckheydt / daermen de goede engelen mede bedroeft / ende de boose gheesten mede verblijdt / ten coste van de eerbaerheydt / ende arme sielen.

Cap. IIII.

Verworp van een schadelijck boecksken / *Het spel van auonturen* ghenoemt: met alle andere ondegheliijcke vermaeckinghe.

By t'Huys der Fortuyne (als winckel alder oneerbaerheydt) magh ten rechten / als na buere ghestelt ende mede-gherekent worden / dat cleyn cluchte-boecksken / ghenaemt *Het spel van auonturen*. Het welcke / al en heeft het gheen superstitie / oft sulcken perijckel niet / als de Fortuyne-boeck / ende de gheboorte-boeck heeft: nochtās heeft het oock al veel oneerbaere stucksken / ende meerder ondegheliickheydt in d'lijf / dan t'selue groot is: den mensche die't in handen crijgt eñ die't leest / oft hoort / beschaemt maeckende / eñ in sijn herte / naem en faem / beschadighende : in de plaets van eenighe goede ghenoeghte / oft tamelijcke vermaeckelijckheydt aen te brenghen: ghelijcker veel andere schimpighe / en schandighe cluchte-boecksken te berde comen. Die al beter ten brande gheleuert waren / dan sy eenighen mensche oorsaecke vanden eeuwighen brandt werden moghten. Want sulcke cluchten / als in dusdanighe ondegheliicke boecksken by-ghebraght worden / zijn ghelijck de drijvoudighe lancien van Joab / drij steken t'seffens geuende. Want in d'lesen en hooren van sulcks / werden den toe-hoorder beschaemde kaecken aen-ghedaen / ten tweeden werdt sijnen naem en faem vercort / eñ ten derden comt daer ghemeynelijck quetsinghe van siele ende conscientie deur. Gaet nu / ende vermaeckt u / die't lust / ten sulcken prijse.

Fy ghenoeghte / fy sulck goet /
Dat ons eeuwigh treuren doet.

Cap. v.

Profijt en goeden orboor van dese Rolle der Devghdsaemheydt.

Om dese schadelijcke ẽ eerloose versoeckinghe van alsulcke Fortuynen / avonturen / gheboorten ende ghevallen / met een beter uyt te sluyten / oft emmers (dict lusten sal) wat beters ter handt te nemen / ẽ soodanighe ijdelheydt / superstitie / ẽ onstichtelijcke tijdt-cortinghe te laten varen: Soo hebb'ick aldus / op d'eynde mijns boecks / des Christelycken Waersegghers een ander vermaeck / ẽ beter oeffeninge by-ghevoeght: deur de welcke men alle eerbaerheydt / deughdsaemheydt ẽ Godvruchtigheydt / oock met ghenoeghten leeren magh.

Niet / om deur het soecken / vinden / en lesen (van sulcks als met het draeyen van't nae-volghende rolleken iemanden aengheweesen sal worden) eenighe veur-ledene / teghenwoordighe / oft toecomende verholentheydt / gheluck / oft ongheluck / oft iet des-ghelijcks dat hem oft andere aen-gaet / te kennen te gheuen / oft uyt sulcks hem iet op te segghen: in gheender manieren: maer alleenlijck / om uyt oorsaeck van sulck soecken / vinden / ẽ lesen / eenigh goedt beweghen te crijghen / ẽ gheroert te worden / om in het beleuen sijns naems ẽ roeps / als Christen / noch meer aen te nemen / ẽ volcomer naevolgher Christi te worden: ghelijck-men van sulcks / ẽ tot sulcks / oorsaeck van deughden uyt alle dinghen nemen can ende magh / diemen siet / hoort / peyst / doet / oft lijdt.

Alsoo ist gheoorlooft ẽ seer te prijsen / dat iemandt in een sermoon t'hemwaerts neme / als hy hem daer mede sonderlinghe ter deughdt beweeght vindt / ende ghevoelt / als oft hem van Godts-weghe toecomen ware. Aldus dede Sinte Franciscus / als hy uyt het heyligh Euangelie hoorde: Nolite possidere aurum neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris: non peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta, &c. En wilt gheen goudt oft siluer besitten / oft gheldt in uwe bursen hebben / oft een male ouer wegh draghen: noch twee rocken hebben / oft schoenen aen uwe voeten. Soo nam hy dat veur sijnen Regel / als van Godt hem daer vercondight. Soo lesen wy oock van S. Antonius: Hoe hy ter kercken in-comende ẽ hoorende uyt het Euangelie dese woorden: Si vis perfectus esse; vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus: Wilt ghy volmaeckt wesen / gaet ende vercoopt al dat ghy hebt / ende gheeft het den armen / ende volght my naer: als oft hem eyghentlijck aen-gheseyt hadde

S. Franciscus. *Matth.* 10.

S. Antonius. *Matth.* 19.

ghewеest/ heeft hy Christo willen ghehoorsaem zijn/ soo S. Athanasius van hem beschrijft.

Cap. VI.

Wat dat Clodoueus eersten Christen coninck van Vranckrijck ghebeurt is/ als hy eens teghen de keteren te velde track.

Greg. Turō. Hist. Franc. lib.2 c.37.

Alsoo heeft de eerste Christen coninck van Vranckrijck Clodoueus een teecken waer-ghenomen/ als van Gode hem toe-gheschickt. Want soo hy in d'iaer 507. teghen de Ariaensche ketteren eens te velde track: soo sondt hy eenighe van sijne mannen ter kercke van Sinte Marten/ met ghiften/ de kercke ende dienst Godts betamende: segghende: Gaet/ ende ghy sult by auonture eenigh goedt teecken van victorie uytter kercken mede brenghen. Ende soo sijn boden daerwaerts henen trocken/ soo badt hy Godt/ segghende: Ist Heere/ dat ghy mijn hulper zijt / ende gheschickt hebt / dit boos ongheloouigh volck (d'welck v altijdts contrarie valt / in mijne handen te leueren: verweerdight v/ dit mijne dienaren inden inganck der kercken/ deur eenigh teecken te kennen te gheuen / op dat ick weten magh/ dat ghy uwen dienaer ghehuldigh wilt wesen. De boden dan hun haestende / ende naer d'beuel des conincks / ter kercken spoedelijck intredende / hoorden onversiens upt den seuenthiensten Psalme van Dauid / dese woorden singhen / soo
Psal.17. sy in-quamen: Præcinxisti me, Domine, virtute ad bellum: supplantasti insurgentes in me subtus me; & inimicos meos dedisti mihi dorsum: & odientes me disperdidisti: Ghy hebt my/ o Heere/ met stercke te omgordt ten strijde: ende die teghen my op-stonden/ hebt ghy onder mijne voeten ghewozpen. Ghy hebt mijne vyanden den rugghe doen keeren/ ende laten slaen: ende die my haetten/ hebt ghy verstropt.

De boden des conincks dese woorden hoorende / hebben haere schencken de kercke ghegeuen / ende zijn metter spoedt tot den coninck weder-ghekeert / hem blijdelijck vertellende / wat sy ten inganghe der kercken ghehoort hadden. T welck hy naer sijn begheerte veur een teecken in t'goede heeft ghenomen. Ende te beter ghemoedt zijnde / sijne vyanden aen-vallende / heeft met een wonderlijcke hulpe Godts uptten hemel/ victorie verkreghen.

Cap.

CAP. VII.

Wat de moeder van Sinte Lucia gheschiedt is deur het hooren van't H. Euangelie.

WY lesen oock hoe dat S. Lucia aen t'graf van S. Agatha met haer moeder was biddende / om ghesondtheydt der sieckten / daer haer moeder mede bevanghen was. Ende soo sy in het Euangelie hoorde / hoe die vrouwe / deur het ghenaecken des rocks ons Heeren / van de selue sieckte ghesondt was gheworden: soo heeft sy haer moeder (uyt oorsaecke van die woorden die sy daer hoorde) vermaent / om t'graf van S. Agatha te ghenaecken / eñ te betrouwen / dat sy deur de verdienste der heylighe martelaresse eñ bruydt Christi / ghesondtheydt verkrijghen soude / ghelijck die vrouwe in d'Euangelie ghesondtheydt der seluer sieckte verreeegh / deur d'aen-raecken vanden soom des rocks Christi: ende soo is haer oock waerachtelijck gheschiedt: soo't Lucia haer veurseyde. *Matth. 9.*

CAP. VIII.

Van troost en raedt te versoecken / deur het open-doen van eenighen goeden boeck.

WIe soude oock connen mis-prijsen / dat iemandt / oft in swaermoedigheydt / mistroostigheydt / eñ tentatie: oft oock tot eenigh goedt innigh beweghen / eenighen goeden boeck name / eñ dien open doende / soo't eerst valt / saghe wat hem daer eerst veur al vertoont: eñ dat hy t'selfde lesende / een oorsaecke name / van goeden troost / beraedsaemheydt / inkeer / verlichtinghe / eñ beter aen-nemen in deughden? Ick weetter die dese practijcke met goeder deuotie / eñ met grooten troost haerder herten ghebruyckt hebben / als sy nu in haere goede beweginghe des roeps / eñ veur-nemens van beter leuen / bevochten wierden / niet wetende wat hun te doen stondt: eñ zijnder deur (als van Godts weghe) versterckt eñ vercloeckt gheweest / om met haer goede saecke voorts te gaen: soo sy noch met Godts gratie doen / en hun van sulcks seer beloven.

Ick en twijfel oock niet / oft veel en doen het selfde / in eenighe becoringhe eñ twijfelachtigheydt: hun daer mede behelpende / veur soo veel alst helpen magh: eñ dat sy moghen bemoeden eñ hopen / dat

het

het soo Godts goeden wille is. Sonder nochtans dat soo vast te houden / als oft soo noodsaeckelijcken moeste ghesch ieden: dan alleenlijck (soo ick ghesept hebbe) tot een goedt bewegen / ende soeten in-keer des herten.

Cap. IX.

Wonderlijcke bekeeringhe van S. Augustijn / deur het openen eens boecks met Godts ghehengheniße.

OP dese maniere heeft het Gode belieft / Sinte Augustijn te bekeeren / ende als een costelijcke peerle uyt het slijck der sonden ende duysternisse der ketterijen te rapen / ende in de kroone sijnder bruydt der H. Kercke te stellen.

Want / soo hy t'eynden rade was / niet wetende / wat hem te doen oft te laten stondt van sy seluen: soo hoorde hy een stemme roepende: Tolle, lege: Tolle, lege: Nemt op en leest: nemt op en leest. Ende hy terstondt in d'aensicht ontschepen zijnde / niet wetende wat het was / dachte oft het kinderen waren / die daer ergens soo speelden. Ende niet ghedenckende / datter eenigh sulck spel onder de kinderen plaght te wesen / daermen sulcke woorden in moght singhen: de tranen hem uytten ooghen vloedende / eñ wat wederhoudende / stondt hy op / niet anders connende bevroeden / dan dat hem met die veur-noemde woorden / van Godts-weghe bevolen wierdt / dat hy den boeck op doen soude / eñ het eerste Capitel lesen / d'welck hem ter handt soude comen. Want ick hadde (sept hy) van S. Antonis somtijdts ghehoort / dat hy uyt het hooren van d'Euangelie (daer hy by ghelucke te nae-ganghe quam) vermaent eñ gheroert is gheweest / als oft hem daer van Godts-weghe ghesept hadde gheweest: Vade & vende omnia, &c. Gaet en vercoopt al / &c. Eñ dat hy met sulck eenen roep eñ in-spreken Godts bekeert is gheweest: soo wy hier rechts te veuren verhaelt hebben / in t'vijfde Capitel.

Soo dan S. Augustijn het nieuwe Testament / oft S. Paulus brieuen ter handt nemende / van daer hy dien boeck te veuren gheleyt hadde: Arripui, aperui, & legi in silentio Capitulum, quò primùm coniecti sunt oculi mei: Non in comessationibus,&c. Ick hebbe den boeck open ghedaen (sept hy) eñ in stilligheydt ghelesen t'Capitel / d'welcke hem veur mijne ooghen eerst van al vertoont heeft / te weten / dit: Niet in brasserije eñ dronckenschap / niet in wulpsch- Rom. 13. heden eñ oneerbaerheydt / niet in ghekijf en benijdinghe: maer doet den Heere Jesum Christum aen / eñ zijt niet sorghvuldigh veur den

vleessche /

bleessche / in sijn wellustigheden. Ick en wilde niet voorder lesen/ (seyt hy, ende ten was oock gheenen noodt. Want terstondt met dese sententie / als met een licht der gherustheydt in myn herte ghestort/ zijn al de duysterheden der twijfelachtigheydt verdreuen. Dan hebb' ick (seyt hy voorts) den boeck ghesloten / mijnen vingher / oft eenigh ander teecken daer tusschen stellende / daer ick dat ghelesen hadde: ende hebbet aen Alipius mijnen mede-ghesellc te kennen ghegeuen. Maer Alipius dit aen-merckende / heeft oock dat sorte ende saligh ghebruyck t'hem-waerts willen nemen: ende sijn goedt veurnemen verclarende/ begheerde te sien/ wat Sinte Augustijn ghelesen hadde / eñ wat daer naer volghende was. Eñ siet daer volghde (ten goeden ghelucke, iet dat Alipio soo wel diende/ als t'veur-gaende op S. Augustijn wel paste: te weten dit: Infirmum autem in fide assumite: Wilt den crancken in t'ghelooue tot u-lieden aen-nemen. Het welcke hy Alipius veur sijn deel nam / ende aen S. Augustijn sijn herte opende / als deur die woorden hem veur vermaent ende ghesterckt voelende/ om in sijn goedt heyligh veur-nemẽ voort te gaen.

Siet daer die wonderlijcke bekeeringhe van dien heylighen Doctoor ende Leeraer der H. Kercke / eñ versterckinghe van Alipius in sijn goedt veur-nemen / uyt sulck een maniere van doen ghesproten: met den boeck op te doen / en te besien / daer de ooghen eerst op vallen souden/ t'selfde nemende / als van Gode hun veur-ghehouden.

CAP. X.

Bekeeringhe van twee Houelinghen des keysers/ deur d'insien eens boecks/ daer d'leuen van S. Antonis in stondt.

WAt sal't letten / hier by te voeghen / hoe wonderlijck oock dat die twee houelinghen des keysers / ghenoegh op sulcker manieren bekeert zijn gheweest/ midts het openen eens boecks/ ende insien desselfs ? Maer laet ons S. Augustijn dit selue hooren verhalen/ want hun bekeeringe hem grootelijcks beweeght heeft / om oock hem te bekeeren. Hy schrijft/ hoe Potitianus dese wonderbaere ghehengenisse Godts verhaelde/ aldus: Hy gingh al voort (seyt hy) in sijn verhael : ende wy-lieden met aendachtigheydt hoorden toe/ al swijghende. Soo quam hy te vertellen / dat hy met noch drij andere sijne mede-ghesellen / dienaers des keysers/ gaen wandelen was in de houen / buyten de stadts mueren ligghende/ de wijle de keyser naer noen in de scherm-spelen ende andere ver-

Augustin. Confess. lib. 8. cap. 6.

tooghen te sien/ becommert was. Ende (soo't ghebeurt) als sy nu/ twee en twee / verscheyden weghen in-ginginghen / die ander twee zijn by ghevalle in een hutteken ghecomen / daer eenighe heremijten oft Religieusen woonden. Ende soo sy daer eenen boeck vonden / waer in het leuen van S. Antonis ghescreuen stondt / soo begoste den eenen der twee edel-mannen te lesen. Et cœpit mirari, & accendi; & inter legendum meditari, arripere talem vitam: Ende al lesende / begost hy hem te verwonderen / ontsteken te worden / ende te peysen van sulck een heyligh leuen aen te nemen: ende den wereltlijcken crijgh latende/ den Heere te gaen dienen. Dus dan terstondt met een heylige liefde verbult zijnde/ eñ met een matighe beschaemtheydt op sy seluen gram wordende / wierp de ooghen op sijnen mede-ghesellle / eñ seyde hem: Seght my/ dat bidd' ick v/ waer toe hopen wy met allen desen onsen arbeydt te gheraecken? wat soecken wy? waerom ist dat wy den tijdelijcken strijdt volghen? Can onse hope in t'paleys des keysers meerder zijn/ dã dat wy s'keysers vrienden moghen wesen? En daer/ in sulcks/ wat en isser niet met broosheydt ende met alderleye perijckelen behanghen? Eñ met hoe groote perijckelen/ comt-men dan noch tot het aldermeeste perijckel? Ende wanneer doch moght het ons ghebeuren/eñ hoe langhe salt dueren? Maer / een vriendt Godts te wesen/ist dattet my belieft/ dat magh my nu terstondt ghesehieden. Dixit hoc, & turbidus parturitione nouæ vitæ, reddidit oculos paginis. Et legebat, & mutabatur intus: Dat seyde hy soo/ ende in sy seluen ontstelt zijnde/ midts het baren van een nieuw leuen / sloegh sijn ooghen wederom op den boeck. Eñ hy las/ eñ hy veranderde van binnen/ daer Godt in t'herte inwendigh was werckende. Eñ sijn herte wierdt de weerelt uytschuddende eñ verlatende/ soo't nae-maels ghebleken heeft. Want soo hy las/ ende wonderlijcke baren in sijn herte op-resen / soo schroomd' hy hem/ ende sloeggher eenen slagh in / eñ seyde tot sijnen vriendt/die't spel aen-sagh: Ego iam abrupi me ab illa spe nostra, & Deo seruire statui. Et hoc ex hac hora in hoc loco aggredior. Te si piget imitari, noli aduersari: Ick heb my af-ghesnoept van die onse hope en verwachten. Eñ hebbe veur my ghenomen / Gode te dienen: ende dat will'ick/ van stonden aen/ter deser plaetse gaen beghinnen. Ist saecke dattet v verveelt my naer te volghen/ soo en belettet my niet.

Den anderen heeft gheantwoordt / dat hy soo ghetrouwe eenen mede-ghesellle niet af-gaen en wilde / in sulcken cloecken strijdt/ van soo groote heerlijcke vergeldinghe.

Soo nu die andere twee daer toe quamen / al wandelende / ende vermanende dattet tijdt was t'huys-waert te keeren/ den auondt nu vallende: dese twee hebben hun goedt veur-nemen te kennen ghegeuen/

uen/ eñ hoe het by ghecomen was: biddende/ dat sy hen-lieden niet lastigh vallen en souden / soo waer sy t'selue oock niet en wilden aenveerden. Dus zijn dese twee daer gheblenen: eñ die andere twee/ soo niet in t'herte veranderende / zijn naer huys ghekeert : weenende nochtans ouer haer seluen / ende die andere veel ghelucks biedende/ haer in hunne ghebeden bevelende. Ende t'herte langhs der aerden sleppende / zijn wederom naer t'paleys ghetrocken. Maer die twee andere/ hun herte inden hemel vestighende / zijn in hun goedt propost gheblenen. Ende soo sy beyde bruydegoms waren / de dochteren daer sy mede in onder-trouwe waren/hebben oock terstondt (dit hoorende) reynigheydt belooft / eñ Gode in heyligheydt des leuens gaen dienen.

Cap. XI.

Hoe de moor deur het lesen wit is geworden/eñ bekeert.

Op deser voeghe ginght oock by-nae te wercke / in d'bekeeren van dien moriaen/ dienaer der coninghinne Candacis/ uyt oorsaecke van t'ghene dat hy/by goeden ghevalle inder heyligher Schrifture was lesende: wien Philippus de diaken/ ten goeden ghelucke/oock van Godt tot beduyder des woordts wierdt toe-ghesonden. Aldus staetter van dit ghescheidt/ in de wercken der Apostelen: Ecce vir Æthiops, Eunuchus potens, &c. Siet/ *Act.8.*
daer was een moor / maghtigh dienaer der coninghinne Candacis/ die te Jerusalem ghecomen was/ om Godt te aenbidden: eñ keerde wederom naer huys / sittende op sijnen waghen / ende lesende den Prophete Jsaiam. Soo seyde de gheest Godts tot Philippum: Gaet aen / ende voeght u neffens desen waghen. Ende Philippus haestelijck aen-comẽde/hoorde hem lesen uyt den Prophete Jsaias/ ende vraeghde hem : Meynt ghy dat ghy verstaet t ghene ghy daer leest? De welcke antwoordde: En hoe soud' ick't connen verstaen/ ten zij dattet my iemandt bewijse en beduyde? Eñ hy badt Philippum/ dat hy opden waghen comen wilde/ ende by hem sitten. De plaets der heyligher Schrifture die hy las/was dese: Als een schaep is hy ter doodt-waert gheleydt/ 2c. Philippus sijnen mondt open doende / ende van dese Schrifture beghinnende / heeft hem Jesum aen-ghepreckt. Ende soo sy ouer wegh ginghen/ zijn sy tot een water ghecomen: ende de moriaen seyde: Siet/ daer is water/ wat belet my / oft ick en worde ghedoopt? Philippus antwoordde: Jst dat ghy uyt gheheelder herten ghelooft / het magh u ghebeuren. Ende de moriaen antwoordde ende seyde: Jck ghelooue/dat Jesus Christus de Sone Godts is. Eñ dede den waghen stil-staen;

ende zijn beyde af-ghegaen in d'water/ eñ Philippus heeft den moor ghedoopt. Ende hy reysde voort sijnen wegh/ seer verblijdt zijnde.

Siet daer/ uyt oorsaecke vanden boeck open te doen/ te lesen / in d'onseker nochtans / heeft hy deur het bedeckt beschicken van Godt al-maghtigh/ verlicht/ bekeert/ eñ ghedoopt gheweest: de moriaen sijn vel veranderende / eñ wit wordende naer de siele.

Cap. XII.

Wonder gheschiedenisse ouer den H. Ephrem/ volghende sijns herten wensch eñ begeerte.

Ex Metaphraste Surius tom. 1. Febr. 1.

SEer wel past oock / by al dese wonder gheschiedenissen / het ghene dat dien heylighen Ephrem ghebeurt is. Soo hy eens met een sonderlinghe roeringhe des gheests een begeerte hadde / om de hooghste eñ volmaeckste philosophie eens heyligs leuens te becomen / eñ met dat veur-nemen naer de stadt van Edessa track/ soo badt hy Godt/ by sy seluen aldus sprekende: Heere Jesu Christe / die Heere van alle dinghen zijt / ende al in uwe handen hebt: maeckt (dat bidd'ick v) dat/ ick ter stadt van Edessa incomende/ my sulck een man terstondt in t'ghemoete come / die bequaem zij/ om my te leeren/ sulck als my ter meeste ghestichtigheydt en salighevdt mijnder sielen toestaet te weten.

Dit ghebeden hebbende/ eñ de stadt poorte naeckende/ begost hy by sy seluen met groote aendachtigheydt ende diep-sinnelijck te peysen/ hoe hy dien man best aen-spreken soude/ eñ wat hy van hem al soude vraghen. Eñ soo hy aldus langh-samigh al peysende naerder en naerder de poorte quam/ siet daer een lichte eñ ghemeyne vrouwe comt desen heylighen Ephrem inde poorte te ghemoete. Eñ soo hy de selue / midts haere onbeschicktheydt / met stercken ooghen aensagh/ eñ als onstelt van sinnen zijnde stille stondt / sy seluen bedroeuende/eñ inden gheest quellende/dat hem niet ghescheidt en was/soo hy verhoopt eñ ghebeden hadde / maer meer heel contrarie: Soo heeft die lichte vrouwe hem oock stracks begost te aensien. Eñ naer dat sy nu langhe d'een den anderen soo aenmerckt hadden / als om m'elckanderen af te sien/ den H. Ephrem / willende dat stout stuck vleeschs beschaemt maecken/ eñ tot die sebaerheydt eñ schaemte beweghen/die de vrouwen betaemt/soo seyt hy: Hoe? en schaemt gy v niet/my soo stoutelijck aen te sien? als oft hy seggen wilde: Siet veur v/ siet nederwaerts / soo het de vrouwen betaemt. Sy antwoordde hem: Het betaemt my/ v soo te aensien / want de vrouwe comt van den man/ eñ van sijn sijde. Maer v betaemt/ niet my t aensien/ maer

naer

naer de aerde/ van waer ghy ghenomen ende gheschapen zijt / ende sult eens wederom in aerde verkeeren.

Ende/ hoe wel dat de vrouwen daer uyt gheen oorsaeck en hebben / om stoutelijck met onbeschaemtheydt naer de mans te sien/ want sy oock van aerde comen/ ghelijck de rebbe van Adam/ daer de eerste vrouwe/ Eua/ af ghemaeckt was : nochtans wast subtijlijck ghesproken / eñ aen den H. Ephrem werck ghegeuen/ om hem daer in te oeffenen/ eñ sijn leuen lanck te beter ghedachtigh te wesen / van waer hy ghecomen was/ ende waer hy henen moest. Soo hy oock ghedaen heeft / de saecke wel waer-nemende. Des-volghende bedanckte hy die vrouwe seer/ van haer goede instructie ende lesse. Ende hief sijn herte op tot Godt/ hem oock grootelijcks louẽde en danckende/ dat hy (oock deur dinghen die onverwacht gheschieden ende ouer-comen) dick-mael meerder eñ wonderlijcker saecken is werckende/ dan-men soude connen wenschen / verwachten oft hopen / oock uyt d'alder-veurdachtighste raed-slaghen.

Cap. XIII.

Het selfde werdt met het exempel van Abrahams knecht bevestight.

HOe wel comt dit ouer een / met het ghene dat-men in het Oude Testament leest/ van Abrahams knecht ? die sy seluen oock een teecken veur-stelde / als hy van Abraham gesonden wierdt/ om veur Isaac een huys-vrouwe te gaen soecken. Aldus seyt hy oock (als te veuren Ephrem dede) by sy seluen biddende: Heere Godt mijns meesters Abraham/ comt my (dat bidd'ick v) als heden te goede eñ te ghemoete: ende doet bermhertigheydt ouer mijnen Heere Abraham. Ecce, ego sto prope fontem aquæ : Siet / ick stae hier/ neffens den water-put/ ende de dochteren deser stadt sullen uyt-comen om water te putten. Nu dan/ o Heere/ die dochter tot wien ick segghen sal: Ick bidts v/ laet v cruycke wat af van v schouderen/ ende laet my eens drincken : ende dat sy antwoordt : Drinckt : iae dat meer is/ ick sal oock v kemelen te drincken gheuen: dat sal de dochter zijn/ die ghy veur uwen dienaer Isaac bereydt hebt: ende daer deur sal ick verstaen en kennen/ dat ghy met mijnen meester ende heere bermhertigheydt ghedaen hebt / ende my verhoort. *Gen. 24.*

Ende t'is soo gheschiedt : want Rebecca is veur al om water ghecomen / die heeft soo verantwoordt/ ende sulck een beleeftheydt ghetooght/ eñ is de huys-vrouwe van Isaac gheworden.

Cap. XIIII.

Hoe Christus den boeck inde Synagoghe open ghedaen heeft/eñ ghelesen soo't gheviel.

NJet qualijck en dient oock tot onsen veur-nemen/ het ghene dat wy van onsen Saligh-maecker selue lesen. Aldus heeft S. Lucas in sijn Euangelie: Jesus is tot Nazareth ghecomen/ daer hy op-ghevoedt hadde gheweest: eñ hy is naer sijn maniere van doen/op den Sabbaoth-dagh in de Synagoghe ghegaen/ eñ is op-ghestaen/om te lesen. Eñ men heeft hem den boeck van Jsaias den Prophete ter handt ghedaen: Et vt reuoluit librum,inuenit locum vbi scriptū erat: Spiritus Domini super me,&c. Eñ met dat hy den boeck ontdede/soo heeft hy die plaets der Schrifture ghevonden/ die seght: Den gheest des Heeren is op my: waerom hy my oock ghesalft heeft: hy heeft my ghesonden om de arme ootmoedighe het Euangelium te verkondighen/ ꝛc. Eñ als hy den boeck toe-ghesloten hadde/ soo gaf hy dien den dienaer der Synagoghe wederom. Eñ de oogen van alle de gene die inde Synagoghe waeren/die waren naer hem siende. Ende hy begost tot henlieden te segghen: Weet dat als-heden dese Schrifture in uwen ooren vervult is/ꝛc. Want die plaetse der H. Prophetije (die hy daer soo ten goeden ghelucke las) die sprak van hem selue/ die't soo al bedecktelijck in d'openen des boecks was beschickende.

Luc.4.

Isa.62.

Cap. XV.

De verkiesinghe van S. Marten tot het bisdom/ wonderlijck deur Godts beschicken/met het lesen van eenen Psalm bevestight.

WJe soude daer aen connen twijfelen/oft den seluen Heere/ deur sijn goddelijcke veursienigheydt/ en heeft het verkiesen van S. Marten om bisschop te worden bevestight/ midts het lesen van eenen Psalm/soo het gheluckte? Waer mede oock opentlijck verstooten wierdt/den ghenen die het veurseyde verkiesen ghesocht hadde te beletten. Maer laet ons hooren en sien/ hoe dit gheschiedde.

De heylighe Martinus wierdt met de eendraghtighe stemmen eñ begheerten van alle den volcke eñ die't aen-gingh ghecoren/ om bisschop van Tours te worden. Die kercke rekenende gheluckigh te

wesen/

wesen / die sulck een weerdigh heyligh man veur bisschop soude crijghen. Maer eenighe nochtans waerender/ die't sochten te beletten/ segghende dat hy te slecht eñ te verworpen van persoone was / magher in t'habijt / versmadelijck in d'uytwendigh ghelaet/ eñ den bisschoppelijcken staet en stoel onweerdigh. Maer t'ghevoelen van dese weder-staenders wierdt t'eene-mael verworpen / midts sy den heylighen man Godts te meer presen/ hoe sy hem te meer schenen te verachten / met sulcken saecken naer te segghen / die de Heylighen Godts betaemen.

Onder al/ was daer eenen/ by naeme / DEFENSOR, die hem meest daer teghen stelde: maer wierdt wonderlijck deur Godts ghehinghen verstooten. Want/ soo de Leser in S. Martins wijdinghe/ midts het droomen vanden volcke/ niet in-gheraecken en cost / ende een ander met haeste onversiens den Psaulter van David ter handt nam/ eñ by ghelucke/ soo't viel/ las daer hy hem eerst open dede: soo gevielt veur d'eerste/op dese woorden/ staende inden achtstẽ Psalm: Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem, propter inimicos *Psal.8.* tuos, vt destruas inimicum & DEFENSOREM: Ghy hebt/ o Heere / uwen lof uytten monde der cleyne suyghende kinderen volmaeckt : op dat ghy den vyandt / ende den wreker verdoen soudt.

Dese woorden ouer-luydt ghelesen zijnde / al het volck heeft seer verblijdt ghcweest/ende de teghen-partije is beschaemt ghcworden. Want met die selfde sententie wierdt de onnooselheydt eñ heylighheydt van S. Marten versekert/eñ het quaedt op-stel van dien DEFENSOR (oft Vltor) verworpen.

CAP. XVI.

Deur het exempel vanden keyser Heraclius werdt Godts ghehengheniße wonderlijck verclaert.

NOch naerder dan al de veur-gaende comt op ons goedt veur-ghenomen gebruyck der ROLLE VAN DEVGDSAEMHEYDT, het ghene dat wy vanden keyser Heraclius lesen / in d'iaer 622. Hy dede gheheel sijn heyr suyverlijck eñ godtvruchtelijck leuen/ drij daghen lanck verwachtende/ *Baronius tom.8.* dat Godt hen-lieden in eenigher maniere soude te kennen gheuen/ wat hem beliefde dat sy doen souden. Heraclius dan/ van Godt ghemaent zijnde/ heeft ghcschickt in Albanien te winteren. Dit dede hy/ soo Cedrenus beschrijft / in deser manieren: Hy dede sijn volck drij *Cedrenus.* daghen langh monstre passeren / eñ wel ouer-sien : eñ als-dan heeft hy den heylighen Euangelie-boeck/ oft het nieuwe Testament ghenomen/

nomen/ eñ open doende/ heeft bevonden/ als oft hem Godt heymelijck daer deur ghewaerschouwt hadde/ in Albanien te winteren.

Dat dese maniere/ van hem in noodt met Godt te beraden/ dickmael in t'ghebruyck was/ t'zij met het openen van het nieuwe Testament/ oft van de gheheele H. Schrifture / dat blijckt uyt verscheyden histori̇en: soo ghy in d'naeste Capitel sult aen-mercken.

Heraclius het nieuwe Testament open doende / vondt daer by avonture die plaets van S. Paulus/ daer hy tot de Corinthianen
1. Cor.16. schrijft: Veniam autem ad vos, cùm Macedoniam pertransibo. Nam Macedoniam pertransibo. Apud vos autem forsitan manebo; VEL ETIAM HIEMABO: Ick sal tot u-lieden comen / als ick Macedonien deur-gaen sal: want ick sal te Macedonien passeren. Maer by u lieden sal ick by auonture blijuen: oft oock verwinteren. Oft hy moghte die plaets / ten goeden ghelucke / in d'openen des boecks vonden hebben/ daer Sinte Paulus tot Titum seght: Festina ad me
Tit. 3. venire Nicopolim: ibi enim statui HIEMARE: Haest v tot Nicopolen tot my te comen: want ick hebbe daer geschickt te ouerwinteren.

CAP. XVII.

Drij andere exemplen/ van beraedsamigh onder-soeck/ deur het open-doen der H. boecken.

HIer sullen wy nu drij andere schoone exemplen verhaelen/ uyt Gregorius Turonensis/ die eens-deels hem seluen ghebeurt zijn/ eens-deels eenighe andere. Het eerste:

1\. Daer was eenen/ Moroveus ghenoemt (sone van Chil-
Greg. Turō. Hist. Franc. lib. 5. ca. 14. pericus den coninck) die seer naer sijn vaders croone stak/ oock sijnen vader noch leuende/ eñ des-volghende/ wondere listen en lasteren teghen sijnen eyghenen vader ongoddelijck opstelde. Soo dese Moroueus den bisschop Gregorium (die dit beschrijft) ghenoodt hadde/ aen tafel sittende/ badt aen Gregorium/ dat-men uytter H. Schrifture wat liet lesen / tot onder-wijs en voetsel der sielen/ naer de goede oude sede der Christenen. Ego verò, reserato Salomonis libro, ver-
Prov. 30. siculum qui primus occurrit arripui; qui hæc continebat: Oculum qui aduersus respexerit patrem; effodiant eum corui de conuallibus. Ick (seyde S. Gregorius) den boeck van Salomon open doende/ greep die sententie/ die daer eerst te veur-schijn quam/ die dit in-hiel: De ooghe/ die haren vader qualijck aen-siet/ dat de rauen der dalen de selue uyt-halen/ en vernielen. Hy en vloeght gheen gade / maer ick sagh/ dat het hem van Godt soo ghesonden was / als hem wel

dienende

dienende / op sijn stuck. Dus verre Sinte Gregorius in de historie van Vranckrijck.

Het tweede is dus gescheidt: Soo dien boosen Morouęus Godts waer-schouwinghe niet waer en nam / soo gingh hy den duyvel te rade: toouerarers ẽ valsche waerzegghers ende waer-seghsters onder-vraghende. Maer soo hem S. Gregorius van sulck een ongoddelijcke superstitie strafte/ keerde hy hem van selfs tot die maniere die den heylighen bisschop nu beproeft hadde. II.

Morouęus dan / nam drij H. boecken/ ende leyde-se op t'graf van S. Marten/ den boeck der Psalmen/ de boecken der Coninghen/ ende der Euangelien. Ende in waecken / vasten / en bidden van drij daghen en drij nachten/ badt hy Godt/ dat hy hem deur de verdiensten van sijnen H. Confesseur S. Marten / soude te kennen willen gheuen/ wattet noch van sijne saecken ghewerden soude: ende oft hy het Rijcke vercrijghen soude/ oft niet.

Naer de drij daghen/ soo comt hy tot het graf des heylighs Martini/ ẽ doet den eenen boeck veur den anderen naer open/ ende besiet wat hem daer ten goeden lote ghevallen moght / als van Gode comende. In d'boeck der Coninghen vondt hy veur al dese woorden: Pro eo quòd reliquiſtis Dominum Deum veſtrum, &c. Om dat ghy uwen Heere uwen Godt verlaten hebt / daerom heeft v Godt in uwer vyanden handen gheleuert. Inden Psaulter van Dauid/ ghevielen hem dese woorden: Veruntamen propter dolos poſuiſti eis mala: deieciſti eos, dum alleuarentur: Maer nochtans / om hun bedrogh / hebt ghy hun veel quaedts toe-ghesch ickt. Ghy hebt-se afghe worpen / als sy hun op-hieuen. Inden Euangelie-boeck/ quam hem dit tot sijnen deele: Scitis quia poſt biduum Paſcha fiet, &c. Gy weet dattet binnen twee daghen Paesschen werdt/ ende de Sone des menschen sal gheleuert worden / om ghecruyst te zijn. Alsoo heeft hy/ met dit ghebruyck en vondt / gheleert ghe weest van Godts-weghe/ hadde hy't willen verstaen ende waer-nemen. 2. Paral. 7. Hier. 2. Psal. 72. Matth. 26.

Het derde exempel verhaelt de selue Gregorius/ als sy seluen gheheurt te wesen. Hoe hy in een groote benauwtheydt Gode te rade is ghegaen / met dese maniere van doen/ die wy hier verhandelen / ẽ veur-houden. Des anderen daeghs (seyt hy) te Paesch-tijde/ Leudastes (een stadt-regeerder / die't op S. Gregorius/ ẽ de sijne / seer quaedt hadde) dese quam te Tours ter stadt in ghesmackt: ende ghevarende/ iet anders op handen te hebben / fackte Platonem den Archidiaken/ ẽ Gallienum/ ẽ sloegh-se in banden: ẽ dede-se gheketent ende ontcleedt naer de coninghinne leyden. Ick/ dit hoorende/ soo ick in de woon-stede der kercken met droefheydt bevangen was sittende / ontstelt ende beroert / ben in het Oratorium/ oft Sacristie III.

Aa ghegaen,

Psal. 77. ghegaen. Ende daer: Dauidici carminis sumo librum. Vt scilicet apertus aliquem consolationis versiculum daret. In quo ita repertum est: Eduxit eos in spe, & non timuerunt; & inimicos eorum operuit mare: Ick nam den Psaulter van David in mijne handen / op dat dien open ghedaen zijnde/ my een versken ter handt doen soude/ daer ick my mede moghte vertroosten. Ende siet / daer vondt ick/ in d'open doen / dese woorden: Godt heeft de sijne met goede hope uyt-ghelepdt/ ẽ en zijn niet bevreest ghe weest: ẽ de zee heeft hunne vyanden ouer-deckt.

Binnen dien / soo die veur-seyde onnoosele ghevanghenen op het water ghelepdt waren / ouer een brugghe die met twee schepen onder-houden wierdt: het schip daer dien boosen Leudastes in was/ is gaen sincken. Ende hadde hy niet wel connen swemmen / hy souder by auonture met al de sijne ghebleuen hebben. Het ander schip/ d'welck met dat ander ghecoppelt was / daer de ghevanghene priesters in waren/ dat is op d'water blijuen vloten/ ẽ deur Godts hulpe bewaert ghe weest.

Siet/ dien heyligen bisschop Gregorius Turonensis in bedrucktheydt ẽ benauwtheydt zijnde/ heeft sijn toe-vlught/ als een sonderlinghe remedie / ghenomen / tot het open doen van dien goeden boeck/ die hy ghereedste hadde/ ẽ heeft ghesien wat hem daer eerstmael vertoonen soude/ als van Gode ghesonden / ende heefter hem wel mede bevonden.

Cap. XVIII.

Hoe het aen-mercken van t'draepen der wielen eenen hoogh-moedighen coninck beweeght heeft.

OP dat wy nu op d'leste iet segghen ten aen-sien van onse Rolle; laet ons nu eens hooren/ iae als veur ooghen sien/ hoe dat Sesostris coninck van Egypten upter maten hoouerdigh / deur d'aen-mercken der draepende wielen aen den waghen / den hooghen moedt heeft laten sincken/ ende hem seer verootmoedight heeft.

Nicoph. lib. 18. cap. 29. Desen seer groot ende maghtigh zijnde / heeft hem verscheyden natien van volck onder-worpen/ ende is deur sijn groote victorien ẽ moghentheydt soo ouer-willigh ende grootsch ghe worden / dat hy eenen gouden waghen heeft doen maecken / met verscheyden costelijcke ghesteenten verciert. In welcken waghen hy sittende / heeft vier coninghen (van de ghene die hy t'onder-ghebraght hadde) t'gareel ouer t'hoofdt stropende / aen den waghen ghelijckelijck in-ghespannen/

spannen/ eñ soo doen trecken in de stede van peerden. Soo dit dickmael te doen was / na nieljjck eens op eenen feestelijcken dagh / als solennelijck ten spele ende ten tooghe rijdende / een van die vier treckende coningen sagh al om/op de racpers eñ draeyende wielen/ achter hem om siende al treckende. Sesostris de coninck vraeghde hem wat hem lettede / dat hy soo altijdts om sagh / soo gaf hy veur antwoorde: Heer coninck/ ick sie met een groot verwōderen op die wielen/ aen-merckende hoe onghestadigh dat sy zijn: eñ dat nu d'een sijde bouen is/eñ dan wederom onder: eñ dat nu onder is/ dat dat wederom bouen comt. Sesostris verstandt crijghende/ beval datmen die vier coninghen uyt-spannen soude/ ende niet meer en soude laten trecken. Want de onghestadigheydt des weerelts aenmerckende/ heeft hem bedacht / ende beghinnen te vreesen/ dat hy wel eens noch moghte vernedert worden / ende by auonture sy-lieden bouen hem verheuen/ soo die wielen te kennen gauen.

Oft Godt gaue/ dat alle sotte minnaers des Weerelts / ende die op den ijdelen roem den moedt soo hoogh draghen / den seluen wat lieten sincken / deur d'aenmercken der onghestadigheydt / van alle aerdtsche dinghen / ende vanden gheheelen loop des weerelts.

Slot ende conclusie op de Rolle der Deughdsaemheydt.

ALle dese redenen eñ exemplen dus nu bewesen hebbende/ sal ick met meerder bevallighеydt toonen en goedt-doen/ dattet niet alleen een gheoorloofde practijcke is/ maer oock nuttelijck eñ prijs baer/met eenen sekeren goeden vondt den mensche tot het lesen te brenghen / van een saecke die hem helpen moght. Ende daer toe / oock met eerlijcke eñ godtvruchtighe vermaeckelijckheydt/ het ghebruyck van sulck een rollecken veur te houden/ als hier naer volght. T'welck ick daerom met reden De Rolle der Deughdsaemheydt heb willen noemen/ om dattet een middel is tot s'deughds vermeerderen ghevonden.

Het ghebruyck der Rolle is dit: Dat-men veur al/ een van die vier vensterkens kiese/ met de namen der vier Euangelisten onderscheyden. Ende dan/ het Rolleken keere/ luttel oft vele. Siet dan/ wat ghetal in t'vercoren vensterken hem vertoont/ eñ soeckt dat selue ghetal in't nae-volghende Register oft tafel der spreek-woorden. Eñ siet dan tot wat ghetal die spreuke oft sententie u is voorts wijsende/ eñ soeckt die/ oft het soo veelste bladt/ inden boeck des Waerseggherѕ / ghelijckmen seght / Folio soo veelste. Dat folium / oft dat bladt ghevonden hebbende / soo staet daer in de figure te speu-

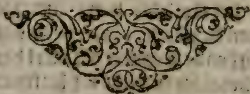
leeren/ ende in d'uyt-legghen der seluer te lesen/ sulcks als-men daer vinden sal. Wie weet/ wat Godt in t'herte moght wercken in t'sien en lesen. Want/ hebben die gheyelde roeykens/ en half ongheyelt/ veur de ooghen derschapē van Jacob gheleet zijnde/ deur het sterck aen-sien/ soo crachtigh ghewecst/ dat de lammerkens daer naer voortś-comende oock ghespekelt ende gheplerkt wierden ghelijck die wiefkens half wit half groen waren: waerom en sal oock het innigh aensien der figuren in de beldekens/ en veelder-hande goede vermaeninghen daer op volghende/ in t'herte der menschen niet eenighen goeden inkeer/ en salighe beweghinghe wercken?

Gen. 30. & 31.

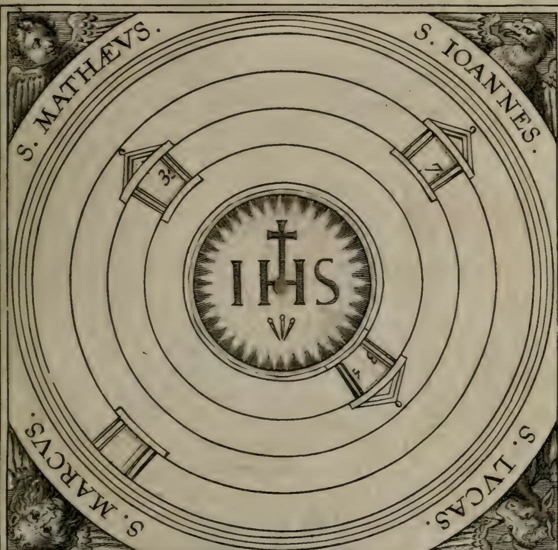
T'is wonder/ waer mede Godt somtijdts den mensche troost/ treckt/ helpt/ leert/ roet/ en roept. Want hy seght selue: Siet ick stae veur de deure (uwer herten) en ick cloppe. Soo wie my hoort/ en sijn deure op doet: ick sal tot hem binnen comen/ ende met hem mijn auond-mael doen/ en hy met my. Dit doet hy niet alleen met sijn gratie inwendigh/ oft heyligh woordt/ ende andere sulcke heylighe middelen uyt-wēdigh: maer oock deur het daghelijcksch aenmercken der bickens/ mierkens/ sierkens/ stropkens en hopkens/ oock d'alder-hooghste dinghen onser salighheydt aengaende deur de creaturen ons veur-houdende. Dies hope ick oock/ dat desen cleynen vondt en middel van een cleyn papieren wielken/ oft schijfken/ tot becomen van die groote ende alder-meeste salighheydt den goedt-willighen Leser sal moghen helpen.

Apoc. 3.

Ende dit hebb'ick (soo bouen ghesegt is) daerom de Rolle der Deughdsaemheydt gheheeten: om dat/ soo wie dese lesse/ padt/ en bane houdt/ niet falen en can/ van ten eeuwighen leuen te gheraecken. Want hy dus doende/ naer het op-recht schilderen/ ende contrefaiten van d'leuen ende conuersatie Christi in sijn leuen metten wercke/ tot die hooghste glorie comen can/ daer de voetstappen alder Heylighen langhs dese bane den rechten wegh wijsen: waer toe my/ met alle die't's noodt hebben/ de ghebeden ende goede verdiensten des Lesers helpen willen. Amen.

SOECKT, ENDE SVLT VINDEN.

1. Kiest een van de vier Euangelisten.
2. Draeit dan het volleken, sonder arghelisten.
3. Siet, wat ghetal u venstercken heeft:
4. En wat u tRegister op tselfde gheeft.
5. Soeckt dan, daer tspreeckwoordt u voorder wyst:
6. Aenmerckt de figure; en datter uyt ryst.

Wie weet, wat Godt, midts sulck aenmercken,
Door tsien en lesen, int hert moght wercken.

MAR

Regiſter

DER SPREEK-VVOORDEN,

op de

ROLLE DER DEVGHDSAEMHEYDT

dienende.

Corte ſpreek-woorden, op de hondert Vraghen,
Die v noch beter doen ſoecken en iaghen.

55. Stopt

88 Quaedt

APPROBATIO.

HAEC ORBITA PROBITATIS in linguam Teutonicam per auctorem translata, pietatem similiter, superstitione reiecta, docet; nihilq; habet quod offendat: proinde vtiliter imprimetur, & maiori cum fructu legetur: vti testor

Ioannes van Dale, S. Theologiæ Licentiatus, Archidiaconus Gandauensis, librorum Censor in Episcopatu Gandensi.

SCHILD-WACHT
TOT SEKER VVAERSCHOVVVINGHE
Teghen de valsche Waerseggher/ Toouveraers/eñ dergheliicke ongoddelijckheydt.

Met eenen salighen raedt ende remedie daer teghen.

Deur den E. Heere P. IOANNES DAVID, Priester der Societeyt IESV.

T'ANTVVERPEN,
Inde Plantijnsche Druckerije/
By Jan Moerentorf.
M. D. C I I.

Veur-reden tot den Leſer.

DEVR oorſaecke, beminde Leſer, dat den tijtel ons boecks (die vvy den CHRISTELYCKEN VVAERSEGGHER noemen) ende den naem van VVaerſegghher, in onſe ghemeyne ſprake, niet ten alder-beſten en luydt, ende als eenen vveder-ſlagh maeckt in de ooren van goede ende godvruchtighe Chriſtenen, om de vville van die goddeloose eñ booſe generatie van volck, die haer ſeluen ten onghelijcke VVaerſegghers noemen, ende diemen oock ghemeynelijck ſoo heet, als met een maniere van ſpreken, eenighe ſaecke met contrarien naem noemende, als niet min vveſende, dan ſulcks als den naem uyt-gheeft, by de Latiniſten met eenen Grieckſchen vvoorde *Antiphraſis* gheheten: uyt ſulcker oorſaecke (ſeggh'ick) ſoo iſt, dat ick hier uvver L. teghen ſulcken quaden in-val hebbe vvillen vvapenen, ende bevveren, op dat ghy v by auonture niet en ſtoot oft queſt aen den veur-noemden tijtel ons boecks: maer dat ghy den ſeluen met meerder gheruſtheydt eñ verluſten uvves gheeſts, ende profijt uvver ſielen, moght handelen, ende leſen.

Te meer heeft het my noodſakelijck ghedocht, dus deſe VVaerſchouvvinghe, als een ſeker SCHILD-VVACHT uyt te ſtellen, op dat niet alleen onſen vvaerachtighen ende Chriſtelijcken VVAERSEGGHER den Leſer de vvaerheydt ende ſaligheydt ter handt ſoude doen; maer op datter oock iet zijn ſoude, vvaer mede men teghen de loghenachtighe ende ongoddelijcke vvaerſegghers moght beſchermt ende bevrijdt vveſen.

Veur-nemelijckſt, om dat dien ſchadelijcken ende verdoemelijcken handel des duyuels, ſoo ſeer nu in alle manieren aen-ghedreuen vverdt, ende van ſoo menigh verdoolt menſche veur goedt ende gheraedſaem verſocht ende te vvercke gheſtelt.

Om deſe redenen dan, ſoo ſal ick hier ſonderlinghe deſe punctẽ, d'een naer d'ander, veur-houden ende verclaren.

SCHILD-

SCHILD-WACHT TOT SEKER VVAERSCHOVVVINGHE

Teghen de valsche Waerseggghers/ Toovenaers/ eñ dergheliјcke ongoddelijckheydt.

CAP. I.

Hoe't te verstaen is/ dat de vyandt/ ende sijne dienaers/ waersegghers ghenoemt worden / daer sy nochtans lieghers ende bedrieghers zijn.

WAERSEGGHERS, diemen in onse Neder-landtsche tale soo ghemeynelijck heet / dat zijn d'alder-katijuighste slauen vanden vyandt / Prince der duysternisse. Die Godt verlatende / eñ t'verbondt in't heyligh doopsel met hem eens ghemaeckt verbrekende/ met den boosen gheest een ongoddelijck compact gheslaghen hebben. Dat sy (te weten) hem ghetrouwe sullen wesen/ hem siel en lijf gheuende/ ende andere dergheliјcke schroomelijcke eñ verdoemelijcke stucken : teghen alle recht en reden / teghen al datmen Godt in soo veel manieren schuldigh is.

Veur welcke puncten van sulcken af-grijsigh verbondt/de vyandt hen-lieden van sijnent-weghe beloooft/ dat hyse in alle perijkelen/ teghen-spoedt/ ende noodt/ by-staen sal / eñ helpen tegen alle die haerlieden deeren moghten. Bouē dien/ dat hyse rijck/maghtigh/groot/ vereert / eñ onverwinnelijck maecken sal. Dat hy hen-lieden wijsheydt ende wetenschap van verborghen dinghen sal gheuen / met seker conste en middel van te helpen ende te ghenesen / van oock te beschadighen/ eñ totter doodt toe te verdoen/ wien't henlieden sal believen. Maer/ hoe dit al met de waerheydt staet / dat sult ghy upt het nae-volghende bewijs/ claerlijck moghen sien/ ende tasten.

Hier op dient veur al ghemerckt/ ende versch inden sin ghebraght/ veur soo veel als dese schoone beloften aen-gaet/ die de boose vyandt de sulcke sijne dienaren toe-seght / van eere / rijckdom / wel-vaert/

 veur-

veurspoedt/ wetentheydt/ eñ t'becomen van alsulcks als haerlieder herte begheert. Hier dient (seggh'ick) eens wel gade-gheslaghen/ met wat naem/ dat Christus onse Heere/ desen onsalighen Prince der duysternissen is noemende. Hy is een loghenaer/seyt hy/ eñ den vader der loghen-tale. Dat is/ die eerst van al/ soo inden hemel als opder aerden/ de loghen uyt sijne eyghen quade inborstigheydt/ te veur-schijne ghebraght heeft/ ghelijck een moeder haere vrucht ter weerelt voort-brenght: oft noch naerder/ ghelijck een spinnecop haer verrot ghespin en webbe.

Want/ van dat hy eerst-mael/ deur hoouerdigheydt/ van Godt af-ghewecken is/ de leughen eñ het lieghen is hem in sijne nature verkeert: soo dat hy voorts niet anders en can dan loghenen sprecken als hy wat seght. Want/ oock sijn waer segghen tot loghen/ valschheydt ende bedrogh is dienende ende treckende. Waerom oock deur sulcks onse Saligh-maecker aldus van hem ghetuyght: Quum loquitur mendacium, ex propriis loquitur: Als hy loghen-tale spreckt/ dat brenght hy uyt sijn eyghen voorts: ghelijck wy in't xij. xiij. ende xiiij. Capitelen des Christelijcken WAERSEGGHERS in d'langhe bewesen hebben.

Ioan.8.

Ghelijck hy onse eerste veur-ouders in t'paradijs/ deur d'bedrogh sijnder leughenen/ tot sonde/ eñ dies-volghende ten state der eeuwiger verdoemenisse met hem ghetrocken heeft: al-soo nu ende altijdts/ wien hy sijn hulpe belooft/ die en soeckt hy noch en begheert hy inder waerheydt van quaedt oft schade niet te bevrijden/ noch uyt de perijkelen te verlossen/ maer eer ende meer de selue tot swaerder perijkelen/ schade/ ende qualijck-vaert te brenghen/ eñ metter tijdt/ alst pas sal gheuen/ t'eene-mael te verderuen.

Ende als-dan soeckt hy de sulcke alder-meest te hinderen ende te beschadighen/ als hy haer-lieden alder-stijfst veel schoons belooft/ ende alder-ghehuldighst schijnt te willen wesen: ghelijck het serpent Lamia alder-verbaerlijckst sijn fenijn is schietende/ eñ metten steerte van achter stralende/ hoe't van veuren schoonder ende blijder ghelaet/ oock met een vrouwen-aensicht/ is tooghende. Soo de vyandt oock daerom/ niet sonder reden/ sulck een serpent in t'paradijs te wercke ghestelt heeft/ ghelijck S. Gregorius ende S. Hieronymus ghetuyghen.

Soo vol haets en nijdts is hy teghen den mensche/ uyt die eygen en aen-gheboren argheydt sijnder verdoruen nature/ dat hy ons altijdts/ eñ ouer al/ in alle manieren/ soeckt te beschadighen. Ten eersten/ ende bouen al/ in onse siele/ ende in hemelsche gauen eñ goedinghen: van welcke hy weet dat des menschens salighéydt/ oft verdoemenisse is hanghende.

Ist saecke/ dat hy den mensche oock in sijn lichaem can hinderen/ dat en vergheet hy niet te doen. Maer/ can hy dat niet by-brenghen/ soo doet hy emmers sijn beste ende sijn quaedste/ om hem in sijn tijdelijck goedt te beschadighen: als zijn/ beesten/ schapen/ coeyen/ en peerden/ sijn landt en sandt/ vruchten en handel te bederuen: soo de historie vanden heylighen Iob daer van volle bescheedt is geuende.

Soo wanneer hy eenighe van de sijne som-wijls naer den lichaem helpt/ als in sieckte/ quetse/ ontsteltheydt van leden/ ende dergheliicke katijuigheydt en quellinghe: dat en doet hy niet uyt eenighe liefde/ ionste/ oft goed-willigheydt tot hen-lieden/ maer uyt eenen waerlijcken/ gheduerighen/ eñ onversadelijcken toren eñ haet/ die hy totten mensche is draghende/ soo't te veuren ghesept is/ eñ claerlijck bewesen: op dat hy de selue dies te meerder schade eñ leedt aen-doen moghte/ eñ dies te voorder van Godt ende van al sijn gratien verbremden/ hoe hyse te meer schijnt te willen ghelieuen: met een hope eñ stranghe verwachten/ van de selfde oock in d'lichaem te meer te beschadighen.

Summa summarum/ in t'corte ghesept/ als hy emmers niet anders en can noch en magh/ soo speelt hy seker op het principaelste/ dat is/ op t'siel-verlies. Ende seght t'ghene dat de coninck van Sodoma tot Abraham seyde: Da mihi animas: cetera tolle tibi. dat is: Gheeft my de sielen/ ende nemt ghy de reste veur v. Gen. 14.

Nu dan/ hy magh belouen al dat hy wilt/ maer/ wat hy de waersegghers/ toouerraers/ hand-besienders/ ende alle sulcke sijne onsalighe dienaers belooft/ oft niet en belooft/ van hen-lieden groote rijckdommen/ eere/ maght/ en wijsheydt te gheuen/ op conditie dat sy den waerachtighen eenighen Godt verlatende/ hem ghetrouwelijck aen-hanghen eñ dienen: het blijckt nochtans by experientie eñ exemplen van allen tijden/ plaetsen/ en persoonen/ dat sulcke snoo ghespuys van volckskens/ die hun met dusdanighe oft andere swarte consten onder-winden/ altijdts arm/ swaer-moedigh/ melancholijck/ katijuigh/ bystier/ ende van al de weerelt ten eynde versteken werden/ ende inden noodt blijuen.

Wat wonder ist? want den boosen gheest/ haeren meester/ die en nemt gheen ghenoeghte in haer-lieder gheluck oft wel-vaert/ waer in het oock moght wesen: ghelijck de meesters ende heeren in haerder dienaeren goeden voort-ganck ende op-comen pleghen behaghen te hebben/ ende ghenoeghte te scheppen: maer ter contrarie/ de vyandt soeckt de sijne altijdts ongheluckigh ende allendigh te maecken/ ende altijdts tot meerder armoede/ verdriet/ ende schade te brenghen.

Waer deur het oock ghschiedt/ dat/ soo wie haer seluen den vyandt toe-segghen ende op-draghen/ oft sijnen raedt/ daedt/ eñ hulpe ghebruyc-

ghebruycken/ ten eynde altijdts al qualijck vergaen. Oft sy worden deur de handen der Iustitie ter doodt ghebraght / oft sy nemen haer seluen het leuen / deur wan-hope ende desperatie / oft oock hy selue brekt-se den necke / in eenigher maniere: oft doetse eyndelijck deur een langh verdrietigh leuen/tot een droeue/schroomelijcke/ende onsalighe doodt comen / als hyse langhe ghenoegh den spot van alle menschen ghemaeckt heeft: soo't daghelijcks metten stucke is blijckende.

Dit is / siet / den loon die hy sijne ghetrouwe dienaeren (sonder noch d'eeuwige verdoemenisse/ d'welck d'alder-swaerste is) ten eynde is gheuende/ ende daer mede vergheldende. Maer/ wat wonder ist? want de knape en is niet beter dan sijnen meester. Ende wat staet sijne dienaren anders te verwachten / dan hy selue tot sijnen deele ontfanghen heeft? d'welck is d'alder-meeste miserie/ verworpentheydt/ende eeuwighen brandt.

De historien/ oock der H. Schrifturen/zijn vol van exemplen der droeuigher eñ verbloeckte gheschiedenissen/ende leelijck eynde/ van dusdanighe onsalighe duyuels-dienaren. Namentlijck den coninck
1.Reg.28. Saul / die de toouerаersche ende duyuelsche waerseghster te rade
1.Reg.31. ghegaen heeft / eñ na-maels sy seluen d'leuen ghenomen/ in sijn eyghen sweerdt al-willens vallende/ ende sijnen schild-knecht insghelijcks naer hem: soo in de figure/ veur dit Tractaet staende / uytdruckelijck veur ooghen ghehouden wordt: om dese onsalighe duyuele voere tot eenen schroom ten toone te stellen.

4.Reg.1. Soo oock de coninck Ochozias / deur sijn venster ghevallen zijnde/ ende te bedde sieck ligghende / heeft tot den duyuel/ eñ tot Beelzebub af-godt van Accaron ghesonden/ om te vernemen oft hy't becomen soude/ oft niet. Maer hy heeft het met een katijuighe doodt moeten besueren.

Der-ghelijck schandigh ende verbloeckt eynde des leuens hebben ghehadt / onder de Roomsche keyseren / Nero / Domitianus/ Caracalla / Iulianus den Apostaet. Die alle tot toouerije eñ duyuelsche consten seer gheneyght zijn gheweest. Vele van hen lieden en souden soo onghelucкigh noch moord-dadigh eynde niet ghehadt hebben / hadden sy haer soo leelijck vande duyuelen ende duyuelsche menschen (die sy gheloofden ende betrouwden) niet laten bedrieghen.

CAP.

CAP. II.

Datmen den boosen gheest/ waersegghers/ toouenaers/ ende sulck volck/ niet gheloouen en magh.

DEur soo veel alst aen-gaet / eenighe waerheydt/ oft seker kennisse van saecken / deur dese boose gheesten te verrijghen / oft vande ghene / die den raedt oft hulpe des duyuels/ upt crachte van eenigh verbondt / oft in eenigher manieren/daer toe ghebruycken(om soo wat naerder tot het bediedt van dat woordt / Waerseggher/ te comen) veur al / soo moetmen sekerlijck weten ende houden / dat de duyuelen selue / de seker kennisse der saecken niet en hebben / ende niet alle dinghen en weten.

Ten eersten/ sy en weten s'menschens ghepeysen niet/die op-rechtelijck verholen zijn : het en zij / dat de mensche self die met eenigh inwendigh oft uptwendigh teecken kenbaer maeckt. Ende en weten oock gheen saecken/die te ghescieden staen/ van welcke sy gheen veur-gaende schijnbaere merck-teeckenen ghewaer en werden: waer van wy in d'naeste Capitel noch spreken sullen.

Ende daerom / als sy eenighe toe-comende dinghen / die noch te gheschieden staen / veur-segghen / oft die op-rechtelyck verborghen zijn/ willen openbaeren / al en wilden sy niet lieghen (d'welck sy nochtans altijdts willen en begheren te doen / soo wy bouen ghesept hebben) soo falen sy nochtans dickmael van de waerheydt te gheraecken/ upt pure onwetentheydt der saecken/ ende slaen t'eene-mael contrarie quade slaghen.

Jae / dat meer is / oock in dinghen/ die sy/ oft deur haer eyghen verstandt (d'welck sonder twijfel seer scherp is) oft deur soo langhduerighe experientie / oft anders upt eenighe natuerlijcke oorsaecken en causen connen doen / oft weten / meer dan eenighen alder-verstandighsten mensche ter weerelt. Nochtans (seggh ick) al dese wetenschap niet teghen-staende / soo worden sy dick-mael oock in sulcke dinghen bedroghen / ende bedrieghen andere / niet al om-comende soo sy wel meynden ende begheerden.

Soo dat sy/ noch eenighe wel-daden (ist dat-men soo schadighen dienst wel-daedt magh noemen) haere dienaren doen en connen/ die sy haer lieden belooft hadden/ eñ wel in haere natuerlijcke maght en wetentheydt gheleghen was / noch oock en connen hinderen / die sy soecken te beschadighen / al doen sy haer upterste beste en quaedtste daer toe.

Want dick-mael worden sy in haer-lieder boos op-set van de goe-

de engelen deur Godts wille belet. Die eens-deels de natuerlijcke oorsaecken en crachten der seluer veranderen / soo dat de ghewoonelijcke effecten en wercken upt die selue causen niet en volghen: ende hebben bouen dien / de veur-seyde goede engelen alle de cracht ende maght der boose gheesten in haere handen: dat is / in haer-lieder bedwanck: op dat sy nerghens iet upt en richten / voorder dan 't Godts wille ende toe-laten en ghedooght.

Het welcke / want de boose vyanden oock wel weten / als sy wat wonderbaers willen veur-segghen / oft voort stellen / ende nochtans niet sekerlijcks en weten / hoe't om-comen sal / om de reden te veuren verhaelt: op dat sy niet en schijnen in ghebreke van wetentheydt oft van maght te wesen (want sy uptter maeten hooueerdigh zijn) soo ghebruycken sy ghemeynelijck twijfelachtighe manieren van spreken / ende eenighe woorden van dobbelen verstande / vol bedroghs en valscheydt. Op dat sy / hoe't valt / oft niet en valt / eenighs-sins moghten schijnen waer ghesept te hebben. Veur eenigen monster van sulcks / zij dat vers van eenen af-godt eens met grooter wanckelinghe ghesproken / ghevraeght zijnde / wie victorie souds verrijghen:

Oraculum Apoll. Aio, te Æacida Romanos vincere posse.

Het welcke men aldus moghte in onser tale ouer setten:

Ick segghe (ghebruyckt tot verstandt v sinnen al)
Dat den sone van Achilles den Romeyn verwinnen sal.

Dit nam Pyrrhus den coninck (sone van Achilles) veur hem / meynende daer deur verseckert te wesen vande victorie teghen de Romeynen / daer hy teghen te velde track. Ende de woorden schenen oock dien sin te hebben. Maer t'quam nochtans cõtrarie. Hy wierdt vande Romeynen verwonnen. Welcken contrarien sin de woorden van t'veur-seyde vers euen wel toe-lieten. Soo dat-men den afgodt Apollo noch berispen noch achter-halen en coste / hoe datt quam oft vergingh: hy scheen al-tijdts de waerheydt veur-seydt te hebben: soo upt het aen-mercken vanden dobbelen standt ende sin der woorden te bemercken is. Dat is dan t'verstandt / ende ons segghen / dat den hooueerdighen / boosen ende loosen gheest / deur den af-godt sprekende / altijdts sochte in sijn eere te blijuen / als waer-ghesept te hebben / ende binnen dien / de menschen te bedrieghen. Sulcke exemplen van bedrieghlijcke veur-segghinghen zijnder vele in de Heydensche historien: maer sulck een is hier ghenoegh veur al.

Nu / dat die arme dwase menschen / die haer-lieder ghelooue ende betrouwen / op sulcke bedrieghelijcke ende loghenachtighe waersegghers stellen / soo iammerlijck dick-mael bedroghen worden: niet alleen tot haer-lieder groote schande / maer oock tot haer-lieder verder-

verderuenisse / daer en passen noch en schaffen de duyuelen niet een haer op. Jae / dat meer is / sy verblijden haer grootelijcks in sulcke schade ende verlies der bedroghene menschen: meest eñ veur-nemelijckst in t'quetsen ende verlies der sielen / d'welck altijdts ghesch hiedt in sulcke stucken: oock als daer eenigh veur-deel oft profijt op schijnt te sitten. Welcke redenen claerlijck doen blijcken / eens deels hoe valsch eñ onwaerachtigh dat den boosen gheest met alle sijn bedrieghelijcke waer segghers is / ende hoe qualijck dat sy beraden zijn / die sulcks iet vraghen / oft haer betrouwen daer op stellen / om willens en wetens bedroghen ende beschadight te worden.

CAP. III.

Waerom dat Godt som-tijdts toe-laet / dat den boosen gheest / oft sijne dienaeren / in't waer-segghen / oft quaedt veur-nemen / iet waerachtelijck uyt-rechten.

Het can wel ghebeuren / ende somtijdts ghebeuret / dat Godt deur sijn rechtveerdigh ordeel / in sijnen toren ende gramschap toe-laet / dat de boose gheesten / oft haere dienaeren / tooueraers ende waerseggghers / iet waerachtelijck veursegghen / dat te ghe schieden staet / oft openbaren dat verholen was. Te weten / tot een straffe van eenighe groote sonde der ghener / die al-sulcke waerheden ende verholentheden vanden duyuel zijn versoeckende / als ofter gheenen Godt en waere in Jsrael / (soo Elias 4. Reg. 1.
de Prophete sprak) ende om andere oorsaecken / die dick-mael Gode alleen bekent zijn.

Ende ghelijck Godt den mensche sijnen vrijen wille ghegeuen heeft / met welcken hy des vyandts voorenverworpe / niet alleen als hy seckerlijcks lieght eñ bedrieght / maer oock als hy iet waers seght / om des te meer deur sulcke volstandigheydt te verdienen. Al-soo / als-men met vrijen wille den boosen gheest te rade gaet / laet het Godt som-tijdts gheschieden / dat hy waer seght / tot meerder straffe van dese ende andere sonden / van sulcke menschen die Godt soo schandelijck zijn verlatende. Ende als sy dan inden noodt zijnde / eñ hulpeloos van alle canten ghelaten / meynen haeren toe vlught tot Godt te nemen / dan seght hy tot sulcke / t'ghene dat hy uyt sulcker oorsaecke eer-tijdts tot sijn volck seyde: Waer zijn de goden (dat is / Deuter. 32.
de boose gheesten / die ghy (my verlatende) als u-lieder goden ghehouden hebt.) Waer zijn sy / daer ghy-lieden v betrouwen op steldet? dat sy nu op staen / eñ u-lieden helpen / eñ u-lieden in desen noodt lossen oft beschermen. Siet nu / en leert dat ick alleen Godt ben / 3c.

Ten anderen oock / als Godt toe-laet dat de boose gheesten waer-segghen / iet ghenesen / oft ten effecte brenghen / als-dan soo oeffent hy dies te meer ons gheloove. Want ghelijck de gheloovighe ten tijde van prophetien en mirakelen seer in t'gheloove versterckt werden / al-soo moeten sy te vromelijcker staen / als niet alleen de prophetien ende mirakelen stille staen / maer als Godt oock ter contrarie toe-laet / dat bedrieghelijcke waersegghers ende toovenaers iet metter daedt uyt-rechten ende vol-comen. Want niet teghenstaende al dit / soo moeten sy peysen en vast-houden / datt al valschheydt ende bedrogh is wat den boosen gheest voort-stelt/ende seght: al soudet noch soo waerachtigh / soo goedt ende heyligh schijnen te wesen: dat is een groot gheloove.

Men leest een seer vremde eñ wonderbaere historie van dien boosen keyser Domitianus / by Suetonium ende andere beschreven/die op het veur-gaende niet qualijck en past. Dese nu siende / dat hy/ midts sijn onrechtveerdigheydt/ eñ wreedtheydt/inden haet van alle menschen ghecomen was / ende over-sulcks eenen iegheljicken vreesde ende ontsagh / vraeghde de duyvelsche waersegghers ende toovenaers / hoedanigh dat het eynde sijns levens wesen soude. Sy antwoordden/ dat hy seer corts vermoordt soude werden. Jae sy veur-seyden hem oock den dagh/ ende de ure sijnder doodt. Het welcke hy hoorende/ heeft eenen vande vermaerste sulcke constenaeren aen-ghesproken ende ghesept: Ende ghy (sept hy) wat eynde des levens staet u te verwachten? Waer op hy antwoordde: Heer keyser / ten zij dat my mijn conste bedrieght / ick vinde dat ick van de honden verscheurt sal worden. Het welcke de keyser Domitianus hoorende/ eñ willende maecken / dat al die veur-segghinghen/ d'een met den anderen/ souden schijnen onwaerachtigh te wesen/ heeft dien meester-toovenaer voet-staens doen dooden / ende sijn lichaem doen verbranden/ op datt de honden niet verscheuren en souden.

Het welcke nochtans al niet teghen-staende/ dien toovenaer is binnen dien daghe vande honden verslonden / eñ Domitianus des anderen daeghs s'avondts ten vijf uren van eenen sijner huys-ghenooten vermoort/ soo't al veur-sept was. Want / soo veel als den toovenaer aen-raeckt/ als hy nu in t'vier gheworpen was / ende begoste te branden / soo isser sulck eenen windt ende tempeest van regen gheresen / dat al t'vier verstropt ende gheblusсht is gheweest : ende de honden dapperlijck daer aen vallende / hebben d'lichaem / half ombrandt zijnde/ vernielt ende verslonden.

Wat sal nu hier / van dit veur-segghen der waerheydt / eñ waerachtighe gheschiedenisse deser waersegghеren te segghen vallen? ende wat salder af moeten ghehouden worden? meest/dat den dagh/

de ure/ ende sorte van doodt/ soo in d besonder aen-gaet? Hebben de waersegghers/ oft de duyvelen haere meesters / dit al soo seker-lijck van te veuren ghewetten / oft connen weten / datt soo al te ghe-schieden stondt?

Jck antwoorde hier op: soo maght wesen/dat sy't ghewetten heb-ben/ ende soo maght wesen/ dat sy't niet ghewetten en hebben: want van alle beyde hebben wy goede redenen. Dat sy't moghen ghewe-ten hebben/betoonen dese redenen: De boose gheest/ die dit den too-ueraer in-ghegeuen heeft / can deur de vernuftheydt sijns verstandts veel dinghen natuerlijck weten / die de menschen alsoo niet en con-nen weten / midts dat haer verstandt cleynder is van begrijp / ende ghebonden aen t'ghebruyck van onse lichamelijcke sinnen. Alsoo connen die toouerders weten ende openbaeren sommighe dinghen die ons verholen zijn / maer niet verholen aen de duyvelen / om dat het natuerlijcke dinghen zijn/ die sy natuerlijck weten sonder eenigen haeren arbeydt oft toe-doen: als te weten / dinghen die op andere plaetsen oft tijden / oft in t'heymelijck eñ verborghen/ oft in teghen-woordigheydt van luttel secrete persoonen ghedaen worden. Want ouer-midts dat de duyvel daer deur hem seluen oft deur andere duy-uelen teghenwoordigh is/ende die dinghen siet ghescheiden / wat ist wonder/ dat hy die de toouerders in-geeft / om aen andere te open-baren: eñ al-soo connen sy secrete dieuerijen eñ andere sonden open-baren. Al-soo connen de toouerders somtijdts segghen/wat te Roo-men oft bydeu grooten Turck ghescheidt: eñ midts datmen't maer langhe daer naer deur de ordinarise posten en hoort / soo schijnen't die waersegghers veur-sept te hebben / als sy't soo haest deur haeren dapperen ghesel eñ helschen post eñ veur-looper vernomen hebben.

Des-ghelijcks can de boose vyandt altemets weten de gheperysen ende secreten des herten / ende dat som-tijdts daer naer radende en slaende upt eenighe teeckenen / ghelijck een medecijn upt den pols verstaet oft raedt naer de sieckte: ende ghelijck-men upt den roock vernemt het vier / daer den roock af comt. Want de duyvel gron-deert deur sijne subtijlheydt de passien ende beroerten des lichaems ende bloedts / eñ upt dese als upt teeckenen ende efferten der inwen-digher begheerten ende beroerten des herten / raedt hy ende slaet naer de gheperysen. Somtijdts oock verstaet hy die ter contrarie/om dat hy die selue gheperysen eñ verbeldinghen in-druckt eñ prent in de phantasie oft verstandt vanden mensche: alsoo dat de mensche som-tijdts schijnt / oock als in eenen spieghel te sien / t'ghene dat de boose vyandt in sijn phantasie verbeeldt ende representeert / namentlijck van wat ghedaente dat dese oft die persoon is / wat den grooten Turck als-nu is maeckende / schrijuende/ &c. oft wat caert-spel dat

iemandt onder andere ghepeyst oft ghecozen heeft / om dat hy t'selfde hem in-ghegeuen heeft om te peysen: Al-soo can hy oock verstaen de passien ende ghesteltheydt des menschen / als hy selue den mensche beroert ende ontsteekt om eenighe dinghen te doen oft begheeren / upt welck sijn stoken ende blasen hy sonder moeyte can weten wat den mensche peyst ende ghevoelt / ende daerom gheen wonder en is / dat t'selue de toueraer deur in-geuen sijns meesters oock can weten ende te veur-schijn brenghen.

Ten tweeden connen sy sommighe toe-comende dinghen weten / ende te veuren segghen / eñ die van tweederley soorten. Sommighe natuerlijcke: want ghelijck een astronomus / dat is / een die der sterren natuer ende loop verstaet / te veuren weet de eclypsen / nieuwe ende volle manē / ꝛc. al-soo can de boose vyādt deur subtylheydt sijns verstandts vele natuerlijcke toe-comende dinghen upt haere oorsaecken ende oorsprongen somtijdts te veuren weten / als reghen / haghel / sneeuw / winden / ꝛc. in dese oft andere landen / om dat hy de dispositien siet / upt welcke dat sulcke dinghen groeyen ende haeren oorsprongh nemen: van welcks wy veel lesen in d'leuen van S. Antonius / soo't den H. Athanasius beschrijft.

D'andere soorte van toe-comende dinghen die sy te veuren connen weten / zijn / die sy deur haer seluen oft haere instrumenten als toueraers ende andere boose menschen schicken te doen / oft in eenigher maniere weten dat andere nu ghesschickt hebben te doen. Ende dies vervolghens en ist gheen wonder dat toueraers deur d'in-geuen van haeren meester sulcke dinghen oock somtijdts deur Godts ghehenghenisse ende toe-laten weten te veuren te segghen. Jae soude oock wel som-tijdts moghen ghebeuren / hoe wel dat selden ghesschiedt / dat sy noch iet anders veur wisten / dat het Godt hen-lieden deur sijn engelen openbaert / tot meerder straffe der ghener die sulcks verdienen.

Niet te min / de reden waerom dat selden de boose gheesten ende haer dienaers iet sekerlijcks te veuren weten / is / Dat Godt de Heere / die alle dinghen regeert ende in handen heeft / de selue dickmael verandert ende belet: ende dat des boosen vyandts ende sijnder adherenten bestaen ende aen-slagh dickwils om-ghestooten wordt van Godt ende sijne heylighe engelen / ende dat oft deur t'ghebedt der H. Kercken / ghebruyck der H. Sacramenten / ende andere ghewijde dinghen / ꝛc. oft dat die / deur welcke de vyandt iet wilde doen oft aen-slaen / belet worden / oft somtijdts oock niet en willen naer sijn in-gheuen doen / ghelijck hy haeren vrijen wille niet en can benemen. Ende al soo ghebeurt / dat de boose vyandt ghemeynlijck is eenen loghenachtighen gheest in den mondt van sijne propheten /

toue-

tooueraers/ ende sulcke ghebroedtsel/ oock niet teghen-staende / al hadde hy (t'ghene hy veur-sept) al op-gherockt/ ende dat de natuerlijcke causen daer toe al bereydt stonden/&c.

Hier uyt sal-men lichtelijck verstaen / hoe dat sonder mirakel de veurseyde tooueraer heeft aen den Keyser Domitianus te veuren connen segghen t'ghene wy verhaelt hebben/ ende hoe t selue natuerlijck/ soo deur toe-doen des boosen vyandts oft anderssins heeft connen metter daedt volbraght worden. Waer by wy oock mogen vermoeden/ dat de boose gheesten (die altijdts inde doodt/ ende qualijck-vaert der menschen ghenoeghte scheppen) deur dese veur-segghinghe des Keysers moordt/ hoe wel sy (neme ick) van sulcks geen seker veur-kennisse en hadden/ moedt eñ stoutigheydt nochtans hebben willen gheuen aen de ghene die nu langhe en dick-mael de doodt des Keysers ghesworen hadden/ ende nu alleen tijdt ende bequamigheydt daer toe waeren verwachtende / als haer-lieder handen daer naer iokende. Te weten op dat sy nu haer niet en souden ontsien/ het selue veur-ghenomen stuck cloeckelijck aen te varen/ ende te vol-comen: den dagh ende ure nu soo sekerlijck (quantsuys) veur-sept ende ghestelt zijnde. Als oft die ure / des Keysers leste wijle waere/ op welcke hy noodtsaeckelijck deur d'bewijs der sterren / ende loop van t'ghcheele ghehemelte/ moeste nu deur-ghespeelt werden : als deur Godts ghehinghen ter sulcker sekere doodt verwesen ende gheleuert zijnde / die hy niet ontcomen en moghte. Eñ daerom/ dat sy sonder achter-dencken/ eñ sonder eenighe vreese / hem nu aen-vallen souden / als hemel ende aerde sijn doodt schenen ghesworen te hebben: ende dat Godt haer-lieder herte ende handen behulpigh soude wesen/ om t'stuck te vol-brenghen. Dit (seggh'ick) heeft de boose vyandt al in haer-lieder ghedachten eñ veur-nemen connen wercken/ ende in-drucken/ ende doen vol-brenghen.

Daer-en-tusschen / Godt al-maghtigh/ die't al in sijn handen heeft / ende sijne maght ouer al streckt / die stelt hier in / sijn iustitie ende recht ordeel te wercke / deur sulcke menschen ende middelen/ alst hem belieft / als instrumenten tot sulcks dienende / haere boosheydt tot sijnen dienste ghebruyckende / daer't hem goedt dunckt. Ende gheeft ouer-sulcks de woorden der boose gheesten/ eñ de veursegghinghen der tooueraeren/ cracht ende daedt/ tot straffe der sonden : soo wy bouen ghesept hebben / in d'beghinsel van dit teghenwoordigh Capitel.

Dit comt al ouer een/ met t'ghene dat S. Paulus seght : Mittet illis Deus operationem erroris : vt credant mendacio. Vt iudicentur omnes , qui non crediderunt veritati ; sed consenserunt iniquitati: Godt sal hen-lieden d'werck der dolinghe toe-seynden / dat sy de loghen 2. Thess. 2.

ghen gheloouen sullen : op dat sy alle gheoordeelt moghen werden/ die de waerheydt niet ghelooft en hebben / maer de boosheydt toe-ghedaen zijn gheweest.

Aen-gaende het branden eñ verslinden van diens toouenaers doodt lichaem/ die oock sijn eyghen quaedt veur-seyt hadde: dat was den boosen gheesten seer licht om doen/ oock natuerlijck / soo eenighen tempeestighen windt ende reghen terstondt op-maeckende / om soo t'vier te blusschen / ende al te verstroyen : soo dat het onsaligh lichaem / vande honden ghebonden ende verslonden moght werden/ ende het veur-segghen des toouenaers soude moghen schijnen waerachtigh te wesen. Want/ ghelijck't de keyser sochte met natuerlijcke middelen te beletten / soo hebben't veel lichter de boose gheesten/ met andere oock natuerlijcke middelen connen doen ghesschieden/ eñ vol-broght werden soo't veur-seyt was. Ende dit nochtans al anders niet / dan deur een besonder toe-laten Godts / tot haer-lieder meerder schande en schade / veur straffe/ die hun met sulcke duyuelrije onderwinden.

Maer nu/ midts hier ghesept is geweest/ dat de boose geesten/ t'zij deur haer seluen/ t'zij oock deur toouenaers/ valsche waerseggers/ eñ dergheliicke haer-lieder dienaeren / somtijdts waer segghen / oft openbarende dat anders verholen is / oft veur-segghende/ dat noch te ghesschieden staet : soo is hier neerstelijck / ende aendachtelijck te bemercken/ ende wel te onthouden/ dat men selfs als-dan noch duyuel noch sijne onsalighe dienaren en moet oft en magh in d'minste gheloouen oft betrouwen / oock als sy schoon waer segghen. Noch op haer-lieder woorden / waer-segghen / verclaringhen/ eñ ghetuyghenissen iet en magh staen/ gheloouen/ oft doen : hoe waerachtigh oock datt al moghte wesen.

De reden is dese: want sy nemmermeer waer en segghen/ dan om dies te meer te bedrieghen / oft om eenighe meerder ende sonderlingher valschepdt / onder sulck decksel der waerheydt / ter handt te doen : ende de licht-gheloouighe arme menschen voorts wijs te maecken / al dat sy willen / sonder eenigh achter-dencken van bedrogh / als sy soo met den rock der waerheydt de vermomde valschheydt eens in-ghelaten hebben. Soo dat sy daerom meer te vreesen ende te wachten zijn/ als sy soo waer segghen/ dan als sy lieghen. Eñ aen-ghesien niemandt en twijfelt / oft sy en zijn te schouwen als sy lieghen en bedrieghen / soo volght daer uyt / want sy noch meer te schouwen zijn als sy waer segghen (soo ghy nu terstondt ghehoort hebt) dat sy altijdts in al hun voort-stel neerstelijck te schouwen zijn/ noch in eens noch in anders willende met hen-lieden te doen hebben.

Daerom wast oock dat Christus / onse Heere / de boose vyanden

dede swijghen / als sy ouer-luyde waren roepende / ende verkondighende / dat hy Christus / den heylighen / ende den sone Godts was: het welcke nochtans de claere waerheydt was : soo ghy oock in't xiiij. Capitel des Christelijcken Waersegghers lesen moght. *Luc.4.*

Des-ghelijcks dede oock S. Paulus een beseten dochter cort swijghen / die hem ende sijne mede-ghesellen met dese woorden naer-riep: Hi homines serui Dei excelsi sunt: qui annunciant vobis viam salutis: *Act. 16.* Dese menschen (seyde hy) zijn dienaers vanden alder-hooghsten Godt: die u-lieden den wegh der salighevdt boodtschappen. Jae hy heeft den boosen gheest uyt haer verdreuen. Sy seyde de waerheydt / deur den boosen vyandt / ende den boosen vyandt deur haer : maer de waerheydt en magh vanden duyvel oft duyvelsche menschen / noch versocht noch ontfanghen worden : om datt teghen Godt is / die de eeuwighe waerheydt is: ende om dat de vyandt een loghenaer deur sijnen hals is / oock met de waerheydt lieghende ende bedrieghende: soo wy nu in't langhe ende in d'breede ghesept ende her-sept hebben.

Cap. IIII.

Hoe qualijck dat doen / al de ghene / die den duyuel / oft sijne dienaren te raede gaen / oft te wercke stellen.

T'Ghene wy tot noch toe ghesept hebben / leert ons claerlijcker te wesen dan den mid-dagh / hoe qualijck dat sy doen / die den boosen vyandt / waersegghers / toouerers / oft eenighe sulcke s'duyuels dienaers oft dienaressen te rade gaen / te wercke stellen / oft iet van hen-lieden versoecken : in wat noodt / angst / oft benauwtheydt sy oock moghten wesen : oft / wat bate en veur-deel dat sy daer mede souden schijnen te moghen bekomen / oft quaedt te moghen ontgaen. Aen-ghesien dat al-sulcks niet anders dan met seker schade ende siel-verlies en can gheschieden: soo vanden werck-man / die't van s'duyuels-wege is doende / als van den ghenen die hem tot sulcks te wercke stelt.

Sy doen dan al groote ende af-grijselijcke sonde / ende stellen haer in groot perijckel van siel ende van lichaem / soo wie haer-lieden verstouten van sulcke beduyuelde menschen (als zijn waersegghers / toouerers / ont-toouerers / ghebooorte-lesers / fortune-segghers / hande-besienders / temst-draeyers / ende dergheliijcke quade ongheoorloofde duyuelsche constenaers ende constenaressen) te onder-soecken / oft te vraghen / waer sulck oft sulck een saecke is / die sy in't ongheredt hebben / oft wiese heeft : wie hen-lieden sulck een quaedt /

 schade /

schade/ verlies/ oft spijt ghedaen heeft: wat boete oft bate ende remedie sy tot sulck een sieckte/ mis-val/ betooverthe ydt/oft ander onghe luck best moghten ghebruycken: hoe sy haere betooverde leden/ kinderen/ beesten/ vruchten/ spijse/ werck/ oft goedinghen / ende dergheliicke ontsteltheden haerder saecken moghten helpen/ ende op sijnen behoorlijcken pas brenghen: eñ veur d'arghste / hoe sy haren euen naesten met sulcken boosen middel meest moghten beschadigen. Dit zijn/ seggh'ick / al groote leelijcke sonden / ende ongheoorloofde middelen/ Godt den Heere grootelijcks vertoornende/ende den staet haerder saecken/ eñ der conscientie meer eñ meer verargherende.

Want / bouen dien / datmen nommermeer en magh eenighen raedt oft daedt / dienst oft hulpe / van den boosen vyandt oft sijne dienaers versoecken: iae / om noch beter te segghen / bouen dien/ datmen nemmermeer vanden vyandt oft die metten vyandt omgaen / eenighe hulpe oft wel-daedt en ontfanght / dan tot meerder quaedt en schade/ in siel ende in lichaem / ende oock in lichamelijcke dinghen/soo't bouen te vollen bewesen is: soo sondighen sy/die sulcks doen/ opentlijck tegen het eerste ghebodt des Heeren/ d'welck seght: Ghy en sult gheen vremde goden hebben neffens my. Eñ/ Ghy sult uwen Heere uwen Godt upt gheheel uwer herten beminnen. Ende/ Ghy sult uwen Heere uwen Godt aen-bidden / ende hem alleen dienen.

Nu/ dese maniere van soo den duyuel / oft sulcke sijne dienaeren te rade te gaen / iet van hen-lieden te versoecken/ dat is een waerachtighe ende openbaere specie ende sorte van af-goderije: deur welcke den eenighen/waerachtighen / eñ al-maghtighen Godt verlaten eñ als verloochent werdt / ende de duyuel / sijnen ende onser allen ghesworen ende alder-meesten vyandt/ werdt veur Godt/ oft veur den besten helper inden noodt (d'welck soo veel is/als veur Godt) versocht eñ aen-beden. Want-men den vyandt in sulcks toe-draeght/ die eere doet/ t'selue betrouwen op hem stelt / sulcken troost ende bystandt van hem verhoopt eñ verwacht / als-men Gode alleen schuldigh is/ ende toe-draghen moet.

Des-volghens/ midts sulcke toe-ghedaenheydt/dienst/eere/trouwe/ hope/toe-verlaet/ende toe-vlucht/die-men al ten duyuel-waert keert ende bewijst: Godt daer als laetende besijden staen / als hem niet kennende / sulcks van hem niet vermoedende / ende dies veurby gaende ende verstekende / soo nemt-men ende houdt-men den duyuel niet alleen als eenen Godt neffens den eenighen Godt/ maer men stelt hem in de plaets van Godt selue. Het welcke (soo wy nu ghesept hebben) een openbare ende onverdraghelijcke af-goderije eñ goddeloosheydt is.

Daerom/

Daerom/ veel beter ist / alle ongheluck ende onghelijck / verdriet en verlies/ schade en schande te lijden/ ende patientelijck tot penitentie van sonden / oft tot meerder verdienste veur Godt/ te verdragen/ oock inden noodt te blijuen / dan met sulcke een schroomelijcke dood-sonde teghen Godt / met soo groot ende seker verlies van sijn siele/ eenighe hulpe oft bate te versoecken oft t'ontfangen / van hem/ die ons noch helpen en can/ noch en wilt/ dan met onse meerder schade ende achter-deel/ tijdelijck ende eeuwelijck.

Cap. V.

Een exempel/ van eenen/ die van sulcken verdoemelijcken staet/ een weder-roep beschreuen heeft.

Tot meerder waerschouwinghe / ende beteren af-keer/ van al-sulcke duyuelrije/ eñ af-grijselijcke stucken/ soo heuet my goedt ghedocht / hier aen te voeghen het weder-roep dat Cornelius Agrippa op sy seluen beschreuen heeft. Dese/ naer dat hy langh / en veel iaeren / in alle swarte consten hem ongoddelijck gheoeffent hadde / is ten eynde ter kennis ghecomen / sijnen veur-gaenden boosen plicht eñ op-stel weder-roepende/ ende alle andere menschen waerschouwende / om hen-lieden van sulcks te wachten: ende dat in deser manieren:

Ick hebbe (seyt hy) noch iongh wesende/ drij boecken ghemaeckt van toouerije/ de saecke in d'langhe ghenoegh beleydende. In welcke / soo wat ick als-dan deur een curieuse ende neus-wijse licht-sinnigheydt der ionghheydt ghefaelt eñ mis-grepen hebbe / dat weder-roep ick nu / ende begheere met dit mijn teghenwoordigh weder-roep/ datt zij / als oft noyt ghesept oft gheschreuen en waere: als nu wijser ende beter bedacht gheworden zijnde.

Want (seyt hy voorts) ick hebbe seer veel iaeren in dese ijdelheden eer-tijdts verquist. Ten eynde hebb' ick emmers dat gheleert ende ghewonnen: dat ick nu weet/ met wat redenen eñ argumenten/ ick alle andere menschen / van dese boosheydt magh waerschouwen: daer van een ieder verbremdende eñ af-treckende. Want/ soo wie/ niet deur de moghentheydt Godts / maer deur de bedrieghelijckheydt der duyuelen / naer d'werck der boose gheesten/ haer vermeten te veur-segghen / oft te waer-segghen/ oft deur ijdelheydt der toouerijen/ deur ongoddelijcke quade consten / ende dergheliicke aenrechtinghen der vyanden / bedrogh der af-goden/ oft sulcken raedt/ daedt / oft hulpe des vyandts ghebruyckende / wonderbare saecken

vermeten voort te stellen: die sullen al met Jannes eñ Mambres/ ende met Simon den tooueraer/ten brande des hellschen viers verwesen ende ghelevert worden.

Dus verde het weder-roep/ ende dappere waerschouwinghe/ van dien veur-noemden man. De welcke / hoe hy te langher in sulck iammerlijck siel-verlies/eñ duyvelsche stricken hadde gheweest/ hoe hy te beter alle verdoolde ende verduyvelde menschen / uyt de selve stricken helpen coste: een yeghelijck waerschouwende van sulcken verdoemelijcken raedt en staet te wachten: op al-soo vele als sy haerder sielen wel-vaert eñ salighedt moeten beminnen en soecken.

De ghemeyne opinie is/ dat dese niet ten rechten bekeert en is van sulcke booshedt / maer dat hy om sijn tooverije eñ duyvelrije ter doodt ghesocht zijnde / heeft uytlandigh ende vluchtigh gheweest/ eñ soo uyt vreese dese weder-roepinghe ghedaen. Ende men meynt veur-seker/ als nu den tijdt ghecomen was/ dat hy den vyandt sijn siele soude leveren (volghende t'verbondt met hem eer-tijdts ghemaeckt) dat hy hem ontgordt eñ ontdaen heeft/ segghende: Decepisti me, cruenta bestia: Ghy hebt my bedroghen / o ghy bloed-gierighe beeste. Eñ dat hy soo van sijnen eyghenen hondt / oft vanden boosen gheest/in de ghedaente van eenen hondt vernielt is gheweest.

Watter af is / al-tijdts heeft hy dat veur-noemde weder-roep ghedaen ende ghescreven: ist niet uyt goeder herten/ emmers heeft de conscientie ende de waerheydt hem dat uytten monde gheperst. Ende heeft sulcken loon in sijn doodt vercreghen/ als hy wel weerdigh was. Soo dat sijn weder-roep veur een goede lesse dient / ende sijn schandigh eynde veur een schroomelijck exempel/ tot beter wacht eñ waerschouwinghe/ veur alle die'ts van doen hebben/ende waer willen nemen.

Nu van de remedien teghen toouerije, &c.

CAP. VI.

Dat niet al toouerije en is / dat sommighe veur toouerije houden.

Veur al staet wel te aen-mercken/ dat niet alle sieckten/ soo van menschen als van beesten (oock die gheen medicijns en connen ghenesen / noch en weten wat sieckten datt zijn) noch oock alder-hande schade in vruchten/ suyvel/ oft andere dinghen/ tooverije en zijn / noch veur tooverije en gheschieden. Want daer zijn veel vremde natuerlijcke sieckten / die oock de medicijns

tijns niet en kennen / noch gheenen raedt daer toe en weten / daer nochtans gheen toe-doen vanden boosen gheest / noch van eenighe toouenaers oft toouererssen mede en speelt. Jae / Godt almaghtigh seyndt dagheliijcks den menschen veel nieuwe ende swaere sieckten / quellinghen / ende andere schadelijcke mis-vallen toe : t'zij tot straffe en castijdinghe der sonden / t'zij tot haer-lieder beproeuinghe / ende vermeerderinghe van verdiensten / t'zij oock uyt eenighe andere redenen / ons dickwils onbekent / sonder daer toe eenighe wercken oft dienst der boose gheesten / oft van haer-lieder aen-hangheren te ghebruycken : ende ouer-sulcks / gheen toouerije en is. Het welcke wel is te aen-mercken.

Daerom / als iemandt in eenigh ongheluck van groote sieckten / oft in andere beschaedtheydt valt / hy en moet niet terstondt meynen / dat hy betoouert is : noch oock sulcke lichtelijck gheloouen / die hem sulcks soecken wijs te maecken. Want / ghelijck-men in tijde van peste / terstondt meynt datt peste is / als-men ergheus iet ghevoelt : al soo als de toouerije regneert / meynt-men terstondt datt toouerije is / met datmen iet quaedts ghewaere werdt. Ende nochtans / ghelijck daerom niet alle sieckte oft mis-voelen peste en is : soo en ist oock niet al terstondt toouerije / als ons iet mis-comt.

Maer / om wel doen / men moet alle schade en teghen-spoedt van de goede handt Godts leeren nemen : die ons dick-mael wonderlijck ende in veel manieren slaende / proeuende / ende oeffenende is / tot onser meerder salighevdt / naer sijnen hooghen en verholen raedt ende wille / die altijdts goedt en rechtveerdigh is / al is hy ons dick-mael onbekent. Ende daerom / wat quaedt ons ouercomt / ende in wat manieren die ghenadighe en rechtveerdighe handt des Heeren ouer ons valt : gheenen beteren raedt / oft sacke / dan t'selue van Godt onsen lieuen vader t'ontfanghen in penitentie / ende tot vol-doeninghe van onse sonden : ende kennen dat wy hier noch veel meer souden moeten lijden / waer't dat ons de Heere / naer sijn uyterste rechtveerdigheydt en naer den eysch van onse verdiensten / straffen wilde. Soo dat ons niet en staet veel t'onder-soecken / hoe / van waer / oft by wien / ons t'selue toe-ghecomen is / oft ons deur de goede engelen / oft deur de quade gheesten / deur toouenaers oft deur gheene sulcke / ghesciedt is.

Gheuende ons seluen alleenlijck ouer / inde goede ghenaedighe handen en wille des Heeren : stellende ons veur al / en al ons huysghesin / in state van gratie / Godts goedtheydt ende bermhertigheydt ootmoedelijck biddende / ons van alle quaedt en teghen-spoedt te verlossen / om hem met meerder vrijheydt des geests / ende blijdschap des herten / te moghen dienen.

D'welcke in dien't hem niet en belieft ons te verleenen / soo ist alsdan gheraden / ons seluen te gheuen tot goede eñ vrome patientie eñ verduldigheydt / al-soo langhe alst hem belieuen sal ons in sulck een proeue en persse te laten. Segghende uytter herten / die schoone
Iob 1. woorden vanden H. Prophete Job: Al-soo t Gode belieft heeft / soo ist ghesciedt: Den naem des Heeren zij ghebenedijdt. Hem t'eenemael troostende ende verlatēde in Godts wille eñ veur-sienigheydt. Als volstandighe redē zijnde / tot lijdsaemheydt / eñ danckbaerheydt. Item de woorden des coninckx Dauid / als hy uyt sijnen stoel en rijcke verdreuen zijnde / veur sijnen eyghenen sone Absalom vlughtigh was: ouer de beke van Cedron nu ghecomen zijnde / ende beuelende de Arcke wederom naer Jerusalem te draghen / soo seyde hy / met gheheele ghelatentheydt in Godts wille: Si inuenero gratiam
2. Reg. 15. in oculis Domini, reducet me, & ostendet mihi eam, & tabernaculum suum. Si autem dixerit mihi: Non places: præstò sum; faciat quod bonum est coram se: Ist dat ick gratie veur d'ooghen des Heeren vinde: hy sal my (tot mijnen eersten staet) wederom brenghen: ende my de Arcke met het tabernakel wederom laeten sien. Maer / ist dat hy seght / Ghy en behaeght my niet / oft / T'en is soo mijn behaghen niet. Ick ben bereedt: dat hy doe / al dat hem belieft eñ goedt duunckt. Soo moeten wy ons oock al-tijdts in Godts goeden wille verdraghen / met volle ghelatentheydt.

Cap. VII.

Wat ons te doen staet / als-men merckelijck meynt dat men betoouert is / &c.

Eerst / vanden persoon die tot raedt ende hulpe te versoecken staet.

Alser eenighe merckelijcke teeckenen zijn van toouerije / in eenighen persoon / oft iet dat hem aen-gaet: dan sal-men moghen eenen goeden / godt vreesenden / ende gheleerden priester soecken eñ te raede gaen / om deur hem / by goede ende behoorlijcke middelen gheholpen te werden / oft goeden raedt van hem te vercrijghen.

Waer in de priesters weten eñ wel aen-mercken moeten / dat in dese saecke gheen merckelijcke kunste gheleghen en is (soo vele schijnen te meynen) die men met pijne ende arbeydt / van iemandt soude moghen leeren / ghelijck-men de kunsten pleeght te leeren. Niet met allen sulckx al-hier: want dit is een besondere gaue eñ gratie Godts /
die

die meer ende eer hebben goede godtvruchtighe ende ongheleerde/ dan die gheleerder zijn ende niet soo goedt van leuen. Nerghens van en is de boose gheest/ met alle de sijne/ soo vervaert / als van een suyuer herte / ende ootmoedighe simpelheydt / oft simpele ootmoedigheydt. Des wy lesen / hoe Paulus den Heremijt / (ghenoemt den Simpelen) Sinte Anteunis discipel / veel duyuelen uyt-wierp / die S. Antonius selue niet en coste veriaghen. Ende ouer-sulcks / Antonius de arme besetene oft betoouerde menschen / dick-mael van hem selue sandt tot den Simpelen Paulus/daer sy hulpe vercregen.

Waer uyt volght/ dat/ soo wie hem seluen moeyen wilt / met betoouerde menschen te helpen/ende teghen den boosen vyandt te strijden/dat hy wel gade moet slaen/eñ ghedachtigh wesen/t'ghene dat hem vanden Bisschop ghesegt wierdt/ als hy hem Exorcist maeckte in sijn wydinghe/ ende maght gaf ouer de boose gheesten. Te weten/dat hy eerst alle onsuyuerheydt ende boosheydt der sonden uyt sy seluen werpe / eer hy hem gaet stellen / om eenen anderen vanden boosen gheest te verlossen.

Maer dat ghebreck regneertter onder de menschen / dat sy meer loopen sullen/ tot eenighe priesters / oft religieusen / die vande ghestichtighste niet en zijn / behoudens dat sy stout van begrijpe zijn/ eñ hun met sulcks moeyen/ oft deur eenighe ongheoorlofde manieren van doen/ die sy van andere haers ghelijcke gheleert hebben / oft die sy onder t'decksel van goede gheapprobeerde middelen / selue versieren : eer sal men tot sulcke/ oft oock die d'een toouerije met d'ander verdrijuen / comen / dan tot eenighe goede ende ghestichtighe verstandighe mannen. Denckende alleenelijck : My en roecks/ magh ick gheholpen werden / in wat manieren datt oock moghte wesen. Dat is al seer onbedachtelijck / eñ teghen alle reden te wercke ghegaen/ in een soo groote saecke/ daer verlies van siele op loopt.

CAP. VIII.

Drij bedrieghlijcke dinghen/die de menschen bewegen/ om ongheoorlofde middelen tot hulpe te ghebruycken.

DAer zijn principalijck drij dinghen/ waer deur de menschen haer gheroert vinden / om eenighe ongheoorlofde middelen te versoecken / het zij teghen toouerije / oft tot ghenesinghe van eenighe siekten / oft quetsen. Het eerste is/als de qualiteyt des persoons / de saecke schijnt goedt te maecken. Het tweede

is/ de goede apparentie der middelen / diemen daer toe ghebruyckt: op welcke / soo't schijnt / niet en valt te segghen. Het derde is / den effect ende bate dieder nae-volght metter daedt. Sommige menschen zijn met dese drij saecken / iae met een van drijen alleen / soo wel gherust / dat sy't al niet en achten / wat-men daer teghen seght/ schrijft / oft preckt. Jae haer-lieden dunckt / datmen onghelijck heeft/ daer teghen te willen segghen. Ende want nochtans / dit al niet teghen-staende / de saecke onghe orloft ende ongoddelijck is/ soo will'ick alle dese drij deck-spaenen/ d'een naer d'ander weder-leggen.

Het eerste dan is / daer sy haer seluen mede bedrieghen in ongheorloofden raedt oft hulpe te versoecken ende te ghebruycken / alst godtvruchtighe ende heylighe lieden schijnen te wesen / iae gheestelijcke persoonen / die haer-lieden met sulcks onder-winden. Als oft al wel bewaert ende versekert waere/ als sy segghen moghen: Het is sulck oft sulck een persoon / dieder mede ghemoeyt is : ergo/ soo't schijnt/ soo moett al goedt wesen eñ onberispelijck / datter geschiedt.

Maer/ men moet weten/ ghelijck sulcke persoonen somtijdts met andere sonden eñ ghebreken behanghen zijn / dat sy oock wel in dese ongheorlofde maniere haer connen vergheten. Eñ daerom / lieden van verstande / stellen discretie te wercke : ende vernemen eerst/ oft sulcke en sulcke persoonen daer toe wettelijck ghestelt zijn / oft emmers met wettelijcke orden en maght haer sulcks onder-winden: eñ oft sy gheen nieuwe/ vremde/ongheoorlofde/oft emmers suspecte superstitieuse middelen oft manieren van doen en ghebruycken / daer eenigh achter-dencken op moght vallen. Ende beraden haer eerst met eenighe die'ts wijs zijn. Wel wetende/dat eenigh oock gheestelijck persoon (sulck moght hy zijn) al-soo wel in die saecke hem can mis-gaen / als in eenighe andere ghebreken / dien hy als mensche metten anderen onder-worpen is. Soo volght dan hier upt / dat niet ghenoegh en is/ te segghen / Het is sulck oft sulck een persoon/ oock somtijdts pasteur oft religieus : principalijck alsmen bouen t'veur-seyde / oock in d'leuen ende conuersatie der seluer heeft / om hem te bedencken eñ te beduchten : emmers/ daer dient wel in versint/ eer-men beghint.

Het tweede is / de middelen eñ de dinghen die-men daer toe ghebruyckt : als zijn / ghewijde saecken / heylighe woorden/ ende het teecken van't H. Cruys/ eñ sulcke andere. In teecken van dies/ soo seggen sy ghemeynelijck: Het is al goedt datmer toe ghebruyckt/hoe can't dan quaedt wesen? Maer sy en dencken niet/ dat-men wel goede dingen mis-bruycken can/ eñ soo/met goede saecken quaedt doen.

T'is wel waer/ ghewijdt water/ ghewijde keerssen/ende palme/ het teecken van't heyligh Cruys / heylighe woorden / goede ghebe-

dinghen/ vasten/ almoessen gheuen/ die saecken zijn al goedt in haer seluen/ eñ tot sulcks als sij ghewijdt ende in-ghestelt zijn. Maer men moet weten / dat de vyandt deur de toueraers oock sulcke dinghen te wercke stelt/ om te meer te bedrieghen: ghelijck hy hem somtijdts vertoont als eenen engel des lichts. Jae oock niet alleen en bespreekt hy somtijdts / dat sijn dienaers nuchterś-mondts / eerst misse sullen hooren/ eer sy hun tooverije aen-gaē/ maer doetse oock somtijdts het H. Sacrament daer toe dieftelijck ende verradelijck ontfanghen eñ mis-bruycken. Waerom dat Godt sulcks laet gheschieden / dat is een ander vraghe. Het is wel te dencken dat Godt sulcks ghedooght tot onser straffe ende beschaemtheydt / die de heylighe Sacramenten/ ende ghewijde dinghen / soo cleyne achten/ ende dick-mael onweerdighlijck handelen ende ghebruycken.

Emmers blijckt daer uyt ghenoegh / al zijn de dinghen goedt in haer seluen / dat daerom niet altoos het ghebruyck goedt is / oft al goedt datmer mede doet. Want/ soo ghy daer ghehoort hebt/ goede saecken werden mis-bruyckt / als-mense anders te wercke stelt/ dan sy van Godt oft vande H. Kercke gheordineert zijn. Ten is dan niet ghenoegh / te segghen / die saecke is goedt / maer sy moet oock wel ghebruyckt zijn. Al-soo/ wijn/ vier/ d'woordt Godts / ꝛc. t'is al goedt: maer men weet wel / dat sy dick-mael mis-bruyckt worden/ eñ daerom tot al-sulcks ongheoorlooft. Van t'goedt ghebruyck der ghewijde saecken sullen wy spreken in't xj. Cap. ende andere.

Het derde is by-nae het sterckste by hen-lieden / als sy sien datter effect eñ bate nae volght. Want/ als sy segghen moghen/ het betert daer mede / het vergaetter mede / ꝛc. dan schijnet al ghewonnen te wesen / eñ al goedt ende oprecht. Maer sy behoorden te mercken/ datmen sulcks verbiedt / niet als oft al crachteloos waere/ daer geen effect af te verwachten en stonde: maer het werdt verboden / om datt ongheoorlooft eñ ongoddelijck is / sulcke middelen eñ maniere van doen te ghebruycken.

Reden is dese: want sulcks niet en gheschiedt uyt Godts wille eñ ordinantie / sijne goedtheydt eñ moghentheydt daer toe versoeckende/ maer deur den raedt ende hulpe des vyandts / uyt crachte van t'verbondt/ dat eenighe eerst opentlijck met hem / op sulcken middel ghemaeckt hebben/ ende andere daer op bedecktelyck t'selfde vervolghen ende onder-houden: daer sulcks dan voorts en voorts al op te wercke gaet/ alleen met die maniere van doen naer te volghen/ oock al waere haer-lieder intentie goedt/ slecht en recht / sonder van t'veur-seyde verbondt iet te weten. Het verbondt is dit: Als sy sulcks oft sulcks sullen doen oft segghen / dat de boose gheest al-dan secretelijck wercken sal / oft sal schijnen te wercken/ sulcks alsser versocht

werdt. Soo dat het doen oft spreken van sijne sulcke dienaers / oft oock die saecken die sy daer toe ghebruycken / ten effecte oft wercke niet en doen / maer dienen alleen veur een teecken / soo besproken / als sy dat doen / dat hy dan sijn werck doe / soo hy belooft heeft / op dat teecken / als op een lose / te vol-comen.

Eñ soo hy alle de secreten eñ crachten der natuerlijcke dinghen / als van cruyden / wortelen / ghesteenten / wateren / mineralen / ende derghelijcke medicinale saecken / duysent mael beter weet / dan alle de medicijnen des weerelts / soo en ist niet met allen te verwonderen / dat hy eenighe sieckten / quetsuren / oft quellinghen ghenesen can / nochtans natuerlijck alleen / die gheen medicijns en souden connen cureren oft ghenesen. Ende soo / als toouer aers / oft ont-toouer aers / eñ soodanighe menschen iet van haere saecken te wercke stellen eñ aen-voeghen / dat en werckt niet / maer het en dient den vyandt maer veur het besproken teecken / eñ dan stelt hy eenige crachtighe natuerlijcke saecke onsienelijck te wercke / die op sulck een teecken besproken was: eñ die ghenesct / oft emmers schijnet te helpen ende te ghenesen.

Maer / om dat de boose gheest ghesworen vyandt van Godt ende van onse sielen is: soo en magh-men sijnen raedt ott daedt / dienst / oft hulpe / in eenighe saecke / oock inden meesten noodt niet ghebruycken: maer alst ghesçhiedt / soo ghesçhiedet met doodelijcke quetsinghe sijnder sielen / en vertoornen van Godt al-maghtigh. Nu siet oft de bate van ghenesen oft gheholpen te worden deur s'duyuels toe-doen ende hulpe / te ghelijcken is / by de schade die-men daer mede behaelt / in Godt / sijn deel hemel-rijcks / eñ sijn arme siele te
Matth. 16. verliesen. Wat salt den mensche baten (seyde Christus onse Heere) al soude hy al de weerelt daer mede winnen / als hy sijn siele verliesen soude?

Welcke veur-seyde redenen al te mael claerlijck besluyten / dat / al waert een gheestelyck persoon / al waeren de dinghen in haer seluen goedt / ghewijdt / eñ heyligh: al volghde d'effect / boete / en bate daer uyt / die-men sochte: nochtans dit al niet tegen-staende / alle ongheoorloofde middelen eñ manieren van doen / als superstitieuse eñ tegen Godt eñ conscientie / zijn verboden / eñ te schouwen / eenen iegelijcken die sijn siele bewaeren wilt. De welcke daer mede sekerlijck verliesende / is de schade oneyndelijck meerder dan de bate. Ick moet hier een exempel by voeghen / van een seker ghesçhiedenisse / daer ick by en aen gheweest hebbe.

Het is gheveurt ouer 13. oft 14. iaeren / datter een ionck edel-man / soldaet / in t'ghescheydt quam van twee andere die vochten / eñ eenen houw op sijn hoofdt creegh / dat-mer by-nae een handt ouer kant in

soude ghelept hebben. Die't ghedaen hadde/ vreesende dat hem qualijck vergaen soude / gheraeckte hy te steruen / heeft terstondt een vrouwe uyt-ghemaeckt / die tot sulcks den legher volghde / die hem veur seker soude ghenesen/ waer't saecke datmense liet ghewerden/ maer dat hy sekerlijck moest steruen / waer't datmense in haere cure belet dede. Ick bender ouer gheroepen / want de middelen ende manieren van doen / suspect waeren van superstitie / die sy tot remedie ende ghenesinghe ghebruyckte : soo sy oock waerachtelijck waeren / alst al wel aen-merckt was. Nochtans ghebruyckte sy seer veel cruysken/ die sy ouer een suyuer wit lijnen doecksken / op een seker maniere ghebouwen / maeckte / ende veel goede woorden sprak/ het doecksken in claer water stekende/ ende daer by viese grillen voeghende / die't al suspert en quaedt maeckten. Men heeftse stracks orlof ghegeuen / eñ doen vertrecken/met sterck verbodt van voet meer ouer de sulle te stellen : niet teghen-staende dat sy veur seker seyde en protesteerde/ dat hy't besteruen soude / waer't datmense niet en liet voort-gaen met haer saecke. Men heefter goede doctoren ende chirurgijnen ouer geroepen: die hem soo met Godts hulpe ghenesen hebben / dat hy't ontcomen is / ende ick anders niet en wete/ oft hy en leeft noch.

Cap. IX.

Datmen d'een toouerije met d'ander niet verdrijuen en magh.

Onder de manieren van toouerije ende sulcke quellinghen te verdrijuen / werdt / ghelijck wy nu ghesept hebben / eene van sommighe menschen ghebruyckt / die t'eene-mael quaedt ende ongoddelijck is / eñ dies ongheorloft: als-men te weten d'een toouerije met d'andere beletten oft verdrijuen wilt. Hier van staet ons nu wat breeder te spreken / ende dan comen wy tot de gheorlofde eñ salighe middelen.

Soo wy in t'veur-gaende Capitel ghesept hebben / het is sommighe menschen euen eens / moghen sy gheholpen worden / al souden sy den boosen vyandt te rade gaen / ende te hulpe roepen. Die laeten hun veur-staen / dat sy wel ghewrocht hebben / als sy d'een toouerije met d'ander verdreuen hebben : ende dat sy van gheluck moghen spreken / als sy in haeren noodt eenen ghevonden hebben / die ont-tooueren can / oock met een ander toouerije te wercke te stellen. Dese doen seer qualijck / ende doen groote dood-sonde : duysent en duysent-mael meer te beclaghen / als sy soo verlost zijn : dan oft sy

haer leuen-daghe lanck in die betoouertheydt ghebleuen hadden. Daerom will'ick hier cort en claer by puncten stellen sulcks als van dese boose maniere van doen te houden is.

Ten eersten / het en is in gheender maniere gheorloft / iae verboden / op de pene van dood-sonde / dat is / d'eeuwighe verdoemenis / iemandt oft iet dat betoouert is / met eenighe toouerije te willen helpen oft verlossen. Reden is dese: want touerije is uyt haer seluen quaedt / ende een dood-sonde / ende en can in gheender manieren wel ghedaen werden. Jae al waert soo / dat iemandt (die hem met sulcke quade consten moeyt) daer toe ghereedt waere / ende dat meer is / hem daer toe presenteerde / om met toouerije te ont-toueren / noch en magh-men't niet laeten gheschieden / dan met doodelijcke quetsinghe van siele: soo veur die t doet / als die't laet gheschieden. Want d'een doet toouerije / ende d'ander gheefter sijn consent toe. Ghelijck't niet gheorlooft en is / iemandts quaedheydt te ghebruycken / om uwen vyandt te vermoorden / die nochtans
Rom. 5. daer toe ghereedt is. Van sulcke sprekt de H. Apostel Paulus: Qui talia agunt, digni sunt morte: non solùm qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus: Die sulcks doen / zijn de doodt schuldigh: niet alleen diett doen: maer die'ts met de doenders eens zijn. Toouerije met toouerije te verdrijuen / is teghen de wet der Nature. Want hy en is sijnen Heere eñ Godt niet ghetrouwe / die van sijns Heerens vyandt hulpe versoeckt / oock al waere hy daer toe bereydt. De vyandt strydt teghen Godt om sijn rijck eñ heerschappije op deser weerelt / soeckende hier veur Godt aen-beden te zijn. Eñ dat doet-men / als-men den vyandt deur toouerije / teghen Godts eere / wille / ende danck te hulpe versoeckt.

T'is oock teghen de Wet Godts: want die verbiedt toouerije / eñ
Leuit. 20. alle duyuelrije / ende daer toe eenigh consent te draghen: Anima quæ declinauerit ad magos & ariolos, ponam faciem meam contra illam, & interficiam illam: Soo wie hem tot tooueraers eñ waerseggers begheeft / ick sal mijn aensicht teghens hem stellen / ende hem dooden. Voorts / alle rechten ende wetten hebben dit opt veur quaedt ghehouden / ende ouer-sulcks scherpelijck verboden / ende strangheljck ghestraft.

Daerom ist van noode hier op rijpelijck te letten / ende niet soo lichtveerdelijck tot sulcke te loopen / ende al terstondt te doen / watmen veur raedt en remedie / teghen toouerije is toe-brenghende: want soo t'ont-toueren / en is anders niet dan toueren. Dat is merckelijck den duyuel te vriende nemen / eñ Godt veur vyandt stellen: al willens sijn selfs siele beschuldight maecken van d'eeuwighe verdoemenisse.

Sulcks

Sulcks doen sy / die aerden potten / naelden / haer / peck / ende al sulcke duyvelsche middelen en teeckenen te wercke stellen / om te weten / wie het quaedt ghedaen heeft / ende om t'selue te doen stille staen ende vergaen. Summa / soo wy ten eersten seyden / toouueren ende doen toouueren / om toouerije te beletten / is al euen quaedt.

Soo ist een saecke seer te beclagen / dat-men daghelijcks hoort eñ siet / van den temst / sift / oft seuen te doen draeyen / alsser iet verloren oft in d'ongereedt is : als daer mede willende weten / wie t'selue ghestolen heeft / oft wie sulck een saecke ghedaen heeft. Want / ist saecke dat iemandt dat doet / om met arghelist ende bedrogh den temst op iemandts naem te doen draeyen / die hy valschelijck uyt nijdt in sulck een saecke wilt betuyghen : daer hy nochtans gheen schuldt af en heeft : dat is een lasteringhe / diffamatie / ende doodelijcke quetsinghe van sijn conscientie / ende van sijns naestens naem en faem / naer dat de saecke groot oft cleyn is : eñ bouen dien een specie van superstitie / al en dede hy't maer tot een decksel van sijn bedrogh ende nijdigh op-draghen van eenigh quaedt stuck op sijnen naesten : soo bouen ghesept is. Nu / ist saecke dat iemandt dat doet uyt eenigh verbondt metten vyandt / dat hy den temst sal heymelijck roeren ende doen keeren / als-men sulck oft sulck eenen sal noemen / dat is openbaere duyuelrije eñ toouerije : groote doodsonde: iae vele dood-sonden dick-mael by een ghehoopt: af-goderije / curieusheydt / achter-clap / diffamatie / twist / iniurie / eñ der-ghelijcke andere. Soo dat veur Godt niet te ghecken vergaen en sal / met de ghene die dick-mael oock uyt gheck den temst doen draeyen / als oft maer spel en waer.

T'is wel waer / dat sommighe menschen bedroghen worden in t'ghebruyck van dese ongheoorlofde middelen / deur dien dat sy meynen dattet gheen toouerije en is / om dat sy met den boosen vyandt gheen verbondt en hebben. Maer men moet weten datter tweederley toouerije is: De eene / vande toouueraers selue / die ghescheidt uyt een open eñ eygen verbondt des toouueraers met den vyandt: D'ander / d'welck ghescheidt uyt eens anders verbondt met den vyandt: te weten / dat eenighe toouueraer een generael verbondt ghemaeckt heeft met den vyandt / dat hy als-dan soude wercken / alsser iemandt sulcke woorden soude spreken / oft sulcke teeckenen ghebruycken / &c. Ghelijcker-wijs alsser iemandt den temst soude draeyen. Ende dese sorte van toouerije heeft haer cracht uyt een verborghen verbondt eens anderen toouueraers met den vyandt / ende daerom en ist niet min ongheoorloft sulcke superstitieuse middelen te wercke te stellen om te ont-toouueren / als andere / midts dat sy haer cracht hebben uyt t'verbondt ende aen-roepinghe des boosen

vyandts / ende uyt des-selfs werckinghe ende operatie: ende daerom zijn't waerachtighe toouerijen / al waert oock dat diese ghebruyckers sulcks niet en wisten: iae dat meer is / oock niet en schenen toouerije te wesen / om dat uytwendelijck de woorden goedt zijn / ende oock ghenomen uyt de heylighe Schrifture / oft gheschieden met het teecken des heylighs Cruys / oft met andere ghewijde dinghen. Want al ist dat in dese uytwendighe gheen quaedt en schijnt te zijn: nochtans van den boosen vyandt hulpe te versoecken oft verwachten / ende met hem wercken (d'welck daer onder schuylt) is een groote sonde / ghelijck wy nu ghesept hebben.

Jae t'is wel te bemercken / dat vele die dese superstitieuse middelen ghebruycken / dickwils selue sulck een verbondt met den vyandt hebben / al ist dat sy haere boosheydt ende vuyligheydt veur de menschen dissimuleren ende bedecken / d'welck ghemeynlijck gheburt in den ghenen die ont-toouerren / eñ die veelderley soorten van siecksten oft quetsuren in menschen ende beesten weten met woorden oft andere middelen / die uyt haer seluen gheen natuerlijcke cracht daer toe en hebben / te ghenesen. Want die onwetende sulcks doen uyt eens anders verborghen verbondt / die en connen ghemeynelijck maer een oft twee oft emmers seer luttel curen doen. Waerom een iegheliick moet hem wel wachten van ont-toouveraers te rade te gaen / om van den boosen vyandt gheholpen te worden / eñ wel toe sien / wat middelen hy ghebruyckt / die hem begheert te helpen.

CAP. X.

Van de gheestelijcke ende heylighe middelen / teghen toouerije / ende al s'duyuels op-set.

TEghen toouerije / besetentheydt / eñ al t'ghene / daer den boosen gheest / den armen mensche in siele ende in lichaeme mede pleeght te quellen ende schadelijck te vallen / zijnder inde H. Kercke verscheyden ghewijde dingen ende heylighe woorden tot sulcks gheordineert: sonder vele andere goddelijcke saecken teghen sulcks crachtigh.

Onder de ghewijde dinghen / crachtigh teghen des vyandts opstel / zijn dese nae-volghende: Het ghewijdt water dat-men alle Son-daghe inder kercken is wijdende / ende daer af wel den naem heeft / Wij-water. Oock Vonte-water / het welck-men Paeschauondt ende Sinxen-auondt is wijdende. Item / het ghewijd-water / het welck-men Gregorius water noemt: d'welcke de Bisschoppen

pen wijden/ met sout/ asschen/ ende wijn / om de autaren mede te wijden / ende tot andere sulcke heylighe vsancien ende ghebruyck. Hier toe dienen oock die ghewijde keerssen / die-men op H. Lichtmisse dagh pleeght te wijden. Item palm-tacken/ oft andere meykens/ die-men op den Palm-son-dagh wijdt. Eñ elck dient bysonder soo ghebruyckt / soo't ghewijdt werdt. Het wij-water/ om te bespropen: de ghewijde keersse/ om te ontsteken: de palm-tackskens oft andere/ om ergheus te houden oft te steken. Als oock naementlijck het Agnus Dei/ om aenden hals te draghen / oft elders te voeghen/soo't bequamelijckst ist met reuerentie. Het welcke eygentlijck vanden Paus daer toe ghewijdt werdt/ om tegen al het quaedt op-stel des vyandts bevrijdt ende beschermt te worden / oock te water ende te lande / in brande ende anderen noodt. Hier van hebben wy breeder gheschreuen in onsen Christelijcken Bie-cörf/ in't viij. Capitel van't vij. stuck. Hier by dient seer wel het teecken van t'heyligh Cruys/ d'welck de Christenen al-tijdts ghereedt moeten hebben / teghen alle aen-vechtinghen des vyandts / inwendigh eñ uytwendigh. Het welck-men inde H. Kercke niet alleen en ghebruyckt in alle wijdinghen/ghebenedijdinghen/ende bedienen der H. Sacramenten / maer oock sonderlinghe in d'besweeren der boose gheesten/ in d'belesen der ghequolene menschen/ende in als dat-men is doende om de argheydt ende vyandtschap des duyuels te weder-staen / te breken / ende te niet te brenghen. Van t'goedt ghebruyck eñ cracht des heylighs Cruys/ leest breeder in't xlj. Capitel van onsen Christelijcken Waersegghèr.

Maer van dese ghewijde dinghen een derde te maecken/ met die/ oft eenighe van dien/ te samen te menghelen/ oft eenighe andere dinghen daer toe te doen / soo sommighe haer verstouten te doen / om daer mede toouerije oft eenighe quellinghen te verdrijuen/dat is ongheoorlooft/eñ buyten d'ordinantie der H.Kercke.

Ende daerom/dit moet veur eenen sekeren/vasten/ ende ghemeynen regel ghehouden worden: Al t'ghene/ dat noch uyt sy seluen/ oft uyt eenighe cracht sijnder nature / noch uyt d'in-stellen eñ maght Godts (ghelijck de H. Sacramenten wercken) noch uyt d'ordinantie der H. Kercken (die oock met Godts woordt ende cracht in alle haere saecken te werck gaet) Al t'ghene / seggh ick / dat uyt gheene van alle dese manieren/veur eenigh remedie ieuers toe en dient/noch cracht en heeft : ist saecke dat-men't tot sulcks nochtans vermeet te ghebruycken / dat is al quaedt / superstitieus / teghen Godt/ sijn woordt/ende wille. Ende niet teghen-staende / siet eens / hoe vele onverstandighe ende ongheduchte menschen / daghelijcks haer zijn in dit mis-bruyck eñ ongheoorlooft den handel verstoutende. De ghewijde

wijde dinghen niet ghebruyckende / soo sy van Godts weghen/ende deur der H. Kercken ordinantie goedt eñ prijsbaer zijn / noch de natuerlijcke dinghen / soo sy uytter natuere van Godt als crachtigh verleent zijn: maer d'een metten anderen menghelende / ende naer haeren ijdelen sin wonder daer mede brouwende eñ voort-stellende/ onder t'schijn van goddelijcke dinghen den wille ende in-gheuen des vyandts vol-brenghende.

CAP. XI.

Vande Exorcismen/ belesinghen/ oft besweeringhen.

Aen-gaende de heylige woorden teghen den vyandt crachtigh / zijn sonderlinghe de Exorcismi/ dat is/ belesinghen ende besweeringhen / vande H. Kercke daer toe gheordineert. Als zijn de Exorcismi die-men naer t Roomsch orden is ghebruyckende: ende namentlijck oock die in d'Manuael staen / ghemaeckt veur het Aers-bisdom van Mechelen/ghevisiteert ende gheapprobeert / by de Doctoren inder Godtheydt/ der Vniuersiteyt van Louen.

By welcke Exorcismen / oft belesinghen / ende andere middelen al-daer verhaelt/ in dien de arme besetene/ oft betouerde menschen d'eerste reyse niet gheholpen en worden / en salt niet quaedt wesen/ ander-werf / drij oft vier-mael / iae tot acht oft neghen-mael / ende meer / t'selue te her-nemen. Al-tijdts nochtans met een suyuer ende ootmoedigh herte / met een goedt op recht ghelooue / ende vast betrouwen op Godts bermhertigheydt. Sy seluen t'elcke reyse stellende veur al in state van gratie / ende oock mede de ghene/ die-men begheert te helpen: iae het gheheele huys-ghesin / soo verde het moghelijck is.

Onder alle de veur-noemde middelen / en is het minste niet / iae eer het alder-treffelijckste remedie teghen toouerije/alder-hande aenvechtinghen / ende quellinghe der boose gheesten / te ghebruycken met een suyuer conscientie eñ vast ghelooue / het sacrificie der heyligher Misse. Ende dat principalijck by eenighen goeden godtvruchtighen priester te doen lesen ende offeren / ouer de ghene die met sulcke quellinghen bevanghen zijn.

August. de Ciuit Dei, lib. 22. ca. 8. Hier van hebben wy een seer schoon exempel beschreuen by den heylighen ende grooten Leeraer der H. Kercken S. Augustijn/ van eenen edel-man ghenoemt Hesperius: hoe dat sijn huys en hof / dienaeren ende beesten in verscheyden manieren vanden boosen gheest ghequolen waren. Hy heeft in d'absentie van S. Augustijn eenen

van

van sijne priesteren versocht / om tot daer te comen / ende al-daer te bidden/dat die plaghe moght op-houden. Daer is een priester ghegaen/ die het H. Sacrificie der Misse daer ghedaen heeft / ende ghebeden : ende al het quaedt is terstondt verdreuen gheweest.

CAP. XII.

Wat raedt / ist saecke / dat de beproefde middelen ende remedien ten effecte niet en comen?

IN-dien al dit noch niet en helpt / daerom en moet oock de priester niet meynen/dat hy qualijck ghewrocht heeft/noch de siecke oft betooverde mensche / dat Godt hem verlaten heeft/ende op sijnen grooten noodt ende angst niet en schaft/ ende al-soo den moedt verloren geuen / oft hem seluen keeren tot eenighe andere onbehoorlijcke eñ ongheoorlofde middelen. Verder van daer: maer moet lieuer peysen/dat hem niet goedt noch saligh en is/ verlost te werden : oft emmers/dat den tijdt daer toe als-noch niet vervult en is. Hopende datt op een ander tijdt comen sal / ist dat Godt belieft : ende al-soo verduldelijck de handt Godts verdragen/ ghelijck Heli seyde: Dominus est : Het is de Heere : dat hy doe sulck alst hem belieft. Niet twijfelende binnen dien/ oft hy en sal daer veur van Godt gheloont werden in ander ende beter saecken : hier / oft hier-na-maels / in d'eeuwigh leuen.

De menschen moeten oock dencken / ende veur seker houden/ indien Godt haer-lieder niet helpen en wilt (het welcke hy ontwijfelijck doen soude/ beliefdet hem / by de veur-noemde middelen) dat sy te vergheefs tot andere onbehoorlijcke middelen loopen sullen. Want die Godt teghen heeft / en sal by niemandt des weerelts gheholpen worden. Ende ist saecke dat iemandt by auonture/ by eenighe tooueraers oft toouereressen gheholpen wordt: dat en is gheen waerachtighe hulpe : maer t'sal hem ten eynde tot veel meerder schade eñ swaerigheydt keeren : ende ouer hem sal die maledictie des Prophete Amos comen : Can iemandt den leeuw ontloopen/hy sal van den beer verscheurt worden. Ende can hy hem van dien oock ontmaecken/ ende in sijn huys gheraecken / daer sal hem een slanghe bijten/ ende vermoorden. *Amos 5.*

Moeten oock sulcke ongheholpen patienten peysen / dat veel beter is / met Godt / ende onder syn goede gratie sieck te zijn / in teghen-spoedt ende verdriet te leuen ende lijden / dan teghen sijn ghebodt / ende in sijn gramschap / ghesondt ende gheluckigh zijn/ ende wel-varen. Hier van hebben wy een schoon exempel/onder vele andere/

dere/ in dien armen ende saligen Lazarus/ ende onsalighen rijcken vrecken/ ter contrarie.

CAP. XIII.

Alder-besten raedt/ als toouerije ende sulcke aen-stooten regneren.

DEn anderen is allen Christenen eñ gheloouighen menschen veur eenen uytersten ende alder-besten raedt (die nemmermeer iemandt bedrieghen en sal) te raeden veur alle dingen/ ende in allen ghevalle/ te sorghen veur een suyuer ende goede conscientie. Ende daer mede niet verbaert wesen/ noch gheen vreese te hebben van den boosen vyandt/ van alle sijn swarte ende boose consten/ van alle toouer aers oft toouererssen des weerelts. Want alle die de minste macht niet en hebben om eenighen mensche oft beeste eenigh hinder aen te doen/ dan deur besonder toe-laten ende ghedooghen van Godt al-maghtigh/ al-soo alle schriftueren leeren. Het welcke Godt nemmermeer en ghedooght oft laet gheschieden ouer de sijne/ dan om haer-lieder groot profijt/ wel-varen/ ende meerder salighheydt.

Hy en verlaet oock nemmermeer de ghene/ die met een vast gheloove/ ende suyuer conscientie/ op hem betrouwen/ hem ghetrouwelijck dienende/ ende by blijuende in d'onder-houden van sijne gheboden. Eñ al ist saecke/ dat hy de sulcke niet altijdts tijdelijck van alle sieckten/ quellinghen des vyandts/ oft ander swaerigheydt en bevrijdt/ oft en verlost: nochtans is hy met hen-lieden in die tri-
Psal 90. bulatie/ ende hen-lieden en can van al-sulck quaedt gheen quaedt gheschieden. Ende soo leert hy ons metter daedt/ dat-men hem dienen moet/ niet meest veur eenighen tijdelijcken loon/ als lichaemelijcke ghesondtheydt/ veur-spoedt ende gheluck in aerdtsche saecken/ oft dergheliijcke: maer om den eeuwighen loon van het toe-comende leuen te vercrijghen.

Dat de sulcke dan peysen by haer seluen/ op de woorden vanden H. Prophete Isaias/ die claerlijck seght ende preckt teghen alle toouerares/ waersegghers/ ende sulcke duyuelrijen. En vreest henlieden niet (seyt hy) noch en zijtter niet af verbaert. Heylight alleenlijck den Heere der heir-crachten (te weten/ deur het onder-houden sijnder gheboden) vreest hem/ eñ zijt met rechte van hem verbaert. Te weten/ als ghy-lieden teghen hem mis-doet. Hy ist alleen/ die ons waerachtelijck hinderen can/ als wy't verdienen: die ons helpen ende bewaren can als wy op hem rusten ende betrouwen/ teghen alle

alle maght der hellen : ende teghen alle de ghene / die daer mede te wercke gaen.

Cap. XIIII.

Ongheloovigheydt / eñ wantrouwigheydt tot Godt / zijn dick-mael oorsaecke van toouerije.

Over-sulcks en ist niet te twijfelen / oft daer en ghebeurt veel toouerije / ende tijdelijcke beschadinghe / ouer veel arme verblinde menschen / om haer-lieder ongheloouigheydt: ende om dat sy noch hope noch betrouwen op Godt almaghtigh en hebben : maer vreesen meer den boosen vyandt / sijn dienaers / toouenaers ende toouererssen / ende soecken van die gheholpen te werden / als sy haer in eenighen noodt vinden / dan van Godt den Heere.

Hy dan in sijn rechtveerdigh ordeel straffende de ongheloouigheydt van de ghene die hem verlaten / verlaet die ins-ghelijcks / ende laetse onder de maght der boose gheesten / die sy vreesden / eñ daer sy op betrouwden / meer dan op Godt selue.

Ende dit gheschiedt / soo ick daer seyde / oock al en waerender gheen andere groote sonden by / Gode mis-haghende : als zijn / groote hoouerdije / haet ende nijdt teghen sijnen euen naesten / menigher-hande onrechtveerdigheydt / lieghen eñ bedrieghen / dronckenschap / oncuysheydt / eñ oneerbaerheydt in alle manieren / ouerdaedt in cleederen / ende anderssins / ongoddelijckheydt / geneyghtheydt tot ketterije / cleyn oft gheen acht op de gheboden der helligher Kercken / ende sulcke ontallijcke andere / die bouen de ongheloouigheydt ende wan-trouwe tot Godt / oock met grooten hoopen (Godt beter het) ten allen canten ghevonden worden.

Dit is de claere leeringe van den heylighen Apostel Paulus. Om dat sy (seyt hy) de liefde der waerheydt niet ontfanghen en hebben / datse saligh moghten werden: daerom sal Godt hen-lieden d'werck der dolinghen toe-seynden / datse de leughen gheloouen sullen : op dat sy alle gheordeelt worden / die de waerheydt niet gheloost en hebben / maer totter boosheydt consent ghegeuen. Soo wy dit selfde tot dus-danighe oorsaecke oock in't ij. Capitel gheroert hebben / al-soo heeft het my goedt ghedocht / ter deser plaetse / tot meerder in-printen van soo noodelijcke kennisse ende onthoudt / t'selue weder-om te verversschen. 2. Thess. 2.

Conclusie / tot een cort vermaen / op al t'veur-seyde.

Beminde Leser / uyt oorsaecke vanden goeden / waerachtighen / ende Christelijcken Waersegghe / hebben wy al-hier vande loghenachtighe waersegghers ghesproken / ende van alle de sulcke / die metten boosen gheest om-gaen. Bewijsende / dat sy seer qualijck doen / die sulcke te rade gaen / om van henlieden iet te weten / oft erghens in gheholpen te worden. Want Godt werdt daer mede seer vertoornt / midts dat-men / soo doende / den boosen vyandt toe-draeght ende van hem versoeckt / t'ghene dat Gode alleen toe te schrijuen is. Ende want de boose gheest een leegher ende bedriegher is / ende onser sielen benijder / soo en doet hy ons nemmermeer deughdt oft veur-deel: ende als hy ons schijnt te helpen / dat en doet hy anders niet / dan met wille ende meyninghe / van noch meer in andere dinghen / eñ alder-meest in de siele / te beschadighen.

Daerom hebben wy de goede ende goddelijcke remedien aen-ghewesen / veur de ghene die't is waerachtelijck noodt meynen te hebben. Waerschouwende eenen ieghelijcken / van alle ongheoorloofde versoeckinghen / deur wien dat oock soude moghen gheschieden: met hoe schoonen pretext oft schijnsel van goede dinghen dat wesen moght: ende ten derden / met hoedanighe versekertheydt van effecte dat-men soude moghen toe-segghen. Alle suspecte middelen van superstitie veur quaedt te schouwen / ende alleenlijck hem houdende aen t'ghene dat de heylighe Kercke veur goedt houdt / ende onberispelijck laet ghebruycken / als daer toe van haer eyghentlijck gheordineert / oft emmers vande selue gheapprobeert ende toe-ghelaten.

Vermanende binnen middelen tijde / die inden noodt zijn / tot patientie / ende wel-ghetrooste verduldigheydt / ist saecke dat soo-danighe gheoorloofde middelen niet en helpen. Veur seker wetende / datt beter is / met Godt ende goede conscientie hier te lijden / met sekere ende vaste hope / van daer veur hier-nae-maels met hem eeuwelijck te verblijden: dan hier teghen Godts woordt / wille / ende wet / deur s'vyandts toe-doen gheholpen te werden / ende sijn arme siele daer mede ter eeuwigher verdoemenisse te brenghen.

Daer-om / houdt dese instructie veur een vermaen / ende seker

her waer-schouwinghe / als een richt-snoer / in soo sorghelijcke/ twijffelachtighe / ende lemmerighe saecke : daer soo menighe menschen heden-s'daeghs soo iammerlijck in dolen / tot seker verlies haerder sielen. Waer af hy V. L. ende alle menschen bevrijden wille / die ons deur sijn bitter doodt verlost heeft.

AMEN.

APPROBATIE.

Ghemerckt dat dese *Schild-vvacht teghen de valsche VVaersegghers, &c.* niet en heeft dat teghen t'Christen ghelooue oft leeringe der H. Kercken is, maer in als goedt, oprecht, ende profijtigh der sielen: Soo ist dat de selue tot trooft, onder-wijs, ende saligheydt der Christenen ghepzint sal worden. Te meer midts dat de weerelt heden-s'daeghs soo seer deur valsche waer-segghers, toouenaers, ende sulcke ongoddelijcke menschen gheinfecteert is.

Quod attestor

Ioannes van Dale, S. Theologiæ Licentiatus, Archidiaconus Gandauensis, librorum Censor in Episcopatu Gandensi.

T'ANTVVERPEN,
Inde Plantijnsche Druckerije/
By Jan Moerentorf.
M. D. C I I.

LABORE ET CONSTANTIA.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

Ionghepdts

P.

Q.

R.

S.

Spriet-

HON-

HONDERT GHEBEDEN OP DE HONDERT VRAEGHEN.

69 Om

APPROBATIE.

Aen-ghesien dat in desen *Christelijcken VVaerseggher* niet te vinden en is, dat eenighs-sins het Catholijck ghelooue, oft de goede manieren te niet soude gaen, maer ter contrarien de Christene religie ende ghelooue in als veur-staet ende bevestight, ende alle goede manieren met de versmaedheydt des weerelts den mensche is aen-prijsende, ende den wegh ten eeuwighen leuen wijsende: Soo ist dat de veurnoemde *Christelijcke VVaerseggher*, midts oock de *Rolle der Deughdsaemheydt*, ende daer-en-bouen de *Schild-vvacht tot vvaerschouvvinghe teghen de valsche VVaerseggers*, &c. tot profijt ende salighheydt van alle menschen sal gheprint ende ghelesen werden.

Quod atteſtor

Ioannes van Dale, S. Theologiæ Licentiatus, Archidiaconus Gandauenſis, librorum Cenſor in Epiſcopatu Gandenſi.

Extract van het Priuilegie.

DEVR Priuilegie van onſe Aertſ-hertoghen ALBERTVS ende ISABELLA CLARA EVGENIA, &c. is toe-ghelaeten aen Ian Moerentorf, gheſworen boeck-drucker alleen te moghen drucken in Duytſche ende Latijnſche tale den boeck gheintituleert: *Den Chriſtelijcken VVaerſeggher*, *ghemaeckt deur den Eervveerdighen Heere P. Ioannes Dauid*, *Prieſter der Societeyt* IESV: Verbiedende allen anderen boeckdruckers eñ boeck-vercoopers de ſelue te drucken, oft elders ghedruckt, in deſe haere Neder-landen te vercoopen, ſonder het toe-laeten vanden veur-ſeyden Ian Moerentorf. Op de pene verclaert inde brieuen van octroye, ghegeuen tot Bruſſel, den ſeſten Nouembris, Anno xvj^c.

Onder-teeckent

N. Lombaerts.

